

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/321300135>

APPROACHES FOR DECISION-MAKING IN THE ORGANIZATION

Article · October 2017

CITATIONS

0

READS

12

3 authors, including:

Venelin Terziev

Vasil Levski Military University, Veliko Tarnovo

1,075 PUBLICATIONS 288 CITATIONS

SEE PROFILE

Marin Georgiev

Vasil Levski Military University, Veliko Tarnovo

142 PUBLICATIONS 9 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

3rd International Conference on Advanced Research in Business and Social Sciences 2017 [View project](#)

strategic deception [View project](#)

Scientific journal
«ECONOMICS AND FINANCE»

Agenda Publishing House,
United Kingdom

WORLD SCIENTIFIC EXTENT

Collection of scientific articles

List of journals indexed

Submitted for review in

Conference Proceedings Citation Index -
Social Sciences & Humanities (CPCI-SSH)

Agenda Publishing House,
United Kingdom
2017

Agenda Publishing House, United Kingdom

WORLD SCIENTIFIC EXTENT

Science editor:

Drobyazko S.I.

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Professor of RANH

Reviewers:

Carmine Bianchi

Full Professor in Business & Public Management University of Palermo (Italy)

Jill (Solomon) Atkins,

*Professor of Accounting & Financial Management, Henley Business School
(Reading, United Kingdom)*

World scientific extent: Collection of scientific articles. - Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2017. - 424 p.

ISBN 978-0-9955865-3-6

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and doctors of sciences, research workers and practitioners from Europe, Russia, Ukraine and other countries. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern economy and state structure. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern economic science development.

ISBN 978-0-9955865-3-6

© 2017 Copyright by Agenda Publishing House®

© 2017 Authors of the articles

© 2017 Drobyazko S.I.

CONTENT

1. NATIONAL ECONOMICS AND MANAGEMENT	7
Horbach L.M., Horbach V.V. NATURAL RESOURCES POTENTIAL: ESSENCE, CONSTITUENT ELEMENTS, PROBLEMS AND EFFICIENCY OF THE USE	7
Malakhovskiy Y.V., Levchenko O.M., Zhovnovach R.I. EXPERIENCE OF MACROACCOUNTING FOR THE REGULATION OF THE NATIONAL ECONOMY' TOURIST CLUSTER.....	13
Serdiuk O.S., Trushkina N.V. ABOUT THE DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY IN THE CONTEXT OF THE ENERGY STRATEGY OF UKRAINE	17
2. WORLD ECONOMY	22
Gordijenko V.O., Borvinko E.V. PROFITABILITY OF THE SPHERES OF INVESTED CAPITAL.....	22
Chychkalo-Kondratska I.B. THE VALUE OF THE DIPLOMATIC AND BUSINESS PROTOCOL DURING THE ECONOMIC NEGOTIATIONS AT THE MODERN STAGE OF INTERNATIONAL RELATIONS DEVELOPMENT	27
3. ENTERPRISES ECONOMICS AND MANAGEMENT	32
Terziev V.K., Georgiev G.A., Georgiev M.P. STIMULATION OF THE STAFF IN THE ORGANIZATION.....	32
Terziev V.K., Georgiev G.A., Georgiev M.P. APPROACHES FOR DECISION-MAKING IN THE ORGANIZATION	37
Terziev V.K., Georgiev G.A., Georgiev M.P. POSSIBLE SOLUTIONS FOR THE EFFICIENT SOLUTION OF THE PROBLEMS IN THE ORGANIZATION.....	44
Besarab S.O. STRATEGIC MANAGEMENT OF INVESTMENT ACTIVITIES OF ENTERPRISES IN THE LIGHT OF DYNAMIC CONFIDENCE CONCEPT	51
Derevianko O.H. FUNCTIONS OF CONTEMPORARY COMPANY'S REPUTATION MANAGEMENT.....	56
Ignatenko M.M., Marmul L.O. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF USE OF EXPRESS-DIAGNOSTICS AND ADVERTISING SERVICES IN AGRICULTURAL ENTERPRISES STRATEGIC MANAGEMENT.....	60
Shpyliova Y.B., Iliina M.V. CONCEPTUAL PRINCIPLES OF THE POLICY OF RURAL TERRITORIES DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE FRAMEWORK OF SOCIAL AND ENVIRONMENTAL IMPERATIVES	64
Karpenko L.M., Bykanova A.V. FEATURES OF INNOVATION AND INVESTMENT DEVELOPMENT ACTIVATION OF THE ENTERPRISE IN GLOBALIZATION CHANGES CONDITIONS.....	71
Karpenko L.M., Voronzhak P.V., Poleshuk A.A. INSTRUMENTAL FOUNDATION OF THE ACTIVATION OF ENTERPRISE INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY COORDINATES	75
Kravchenko M.O. THE APPLICATION OF THE CONCEPT OF SUSTAINABLE INNOVATION FOR DOMESTIC MACHINE-BUILDING ENTERPRISE DEVELOPMENT....	80
Pavlenko O.V. INTERNATIONALIZATION OF THE WORLD MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES OF THE UNIVERSITY STATIONS, ITS DERIVATIVES AND RELATED TRENDS	86
Postol A.A. FEATURES OF THE USE AND REPRODUCTION OF LABOR RESOURCES IN ENSURING THE COMPETITIVENESS OF LARGE AGRARIAN ENTERPRISES.....	90
Sumets O.M., Syromyatnikov P.S. ORGANIZATION OF LOGISTIC ACTIVITY ON AGRARIAN ENTERPRISES: THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECTS.....	101
4. PRODUCTIVE FORCES DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY	105
Demilhanova B.A. THE PROCESS MANAGEMENT SYSTEM OF TRAINING PERSONNEL FOR INNOVATION DEVELOPMENT OF THE REGION	105

Zabarna E.M., Shchokina E.U. DEVELOPMENT OF A MODERN REGION BASED ON ORGANIZATIONAL AND MANAGEMENT INNOVATIONS.....	108
Didur K.M. PROBLEMS OF REPRODUCING LABOR POTENTIAL IN RURAL AREAS....	114
5. MONEY, FINANCE AND CREDIT.....	122
Drugdová B. THE COMMERCIAL INSURANCE MARKET AND COMMERCIAL INSURANCE IN THE SLOVAK REPUBLIC.....	122
Polyniuk N.I. ESTIMATION OF EFFICIENCY OF USE OF FINANCIAL POTENTIAL OF LOCAL BUDGET IN CONDITIONS OF CHANGES OF TRANSFORMATION CHANGES OF ECONOMY.....	126
Sas B.B. MODERN TOOLS OF PROJECT FINANCING: WORLD EXPERIENCE AND OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	130
6. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT.....	140
Belyaeva L.A., Sukhachova V.A. PROBLEMS OF E-COMMERCE DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	140
Beresneva I.V., Tokhtakhunova D.M., Rakhmatullina A.R. ETTLINGS IN ACCORDANCE WITH INTERNATIONAL STANDARDS OF FINANCIAL REPORTING.....	147
Kalabukhova S.V. ACCOUNTING ANALYSIS METHODOLOGY FOR BUSINESS ENTITY.....	153
Kuznetsova S.A., Kasyanenko N.A. FEATURES OF ACCOUNTING FOR OPERATING LEASE OF FIXED ASSETS.....	158
Zorya O.P., Maksymenko I.Y., Gorlachova A.R. FEATURES OF DISCLOSURE IN ACCOUNTING ACCOUNT OF INVENTORY OF MAIN PROPERTIES AND SPARE PARTS.....	163
Maksymenko I.Y., Gorlachova A.R. ORGANIZATION OF DISCUSSION CALCULATIONS OF TEMPORARY INSUFFICIENCY IN THE CONTEXT OF LEGISLATIVE CHANGES.....	166
7. TAXATION AND ACCOUNTING SYSTEM.....	171
Bondarenko A.V. TRENDS OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN SMALL ENTERPRISE SUBJECTS USING A SIMPLIFIED SYSTEM OF TAXATION.....	171
8. ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS ENTITIES.....	177
Bakay V.Y. A NECESSITY OF REALIZATION OF ECONOMIC EVALUATION OF ECONOMIC STRENGTH OF ENTERPRISE SECURITY IS IN THE CONDITIONS OF CRISIS.....	177
Horál L.T., Prokopiv M.I. EXTERNAL AND DOMESTIC THREATS OF THE READER AND THEIR EFFECTS ON ECONOMIC SECURITY OF ENERGY ENTERPRISES.....	181
Ivaniuta T.M. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO ESTABLISHMENT OF AN EFFECTIVE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF FOOD PROCESSING ENTERPRISES OF UKRAINE.....	184
9. MATHEMATICAL METHODS IN ECONOMY.....	196
Bilenko V.A., Maksyshko N.K. REAL ESTATE MARKET REFLECTION ANALYSIS ON THE BASIS OF COHERENT MARKET HYPOTHESIS.....	196
Yushchenko N. ECONOMIC-MATHEMATICAL TOOLS ANALYSIS OF THE INTERRELATION OF „COSTS-VOLUME-PROFIT”.....	201
10. STATE ADMINISTRATION, SELF-GOVERNMENT AND GOVERNMENT SERVICE.....	206
Arsenyev Yu.N., Davydova T.Yu., Shamanaeva Yu.A., Alimov M.A. PECULIARITIES OF STATE ADMINISTRATION: APPROACHES, PRINCIPLES, FUNCTIONS, METHODS AND MEANS.....	206
Lisyutin A. HISTORICAL PRECONDITIONS FOR THE SYSTEM OF INTELLECTUAL PROPERTY ESTABLISHMENT ON THE TERRITORY OF MODERN UKRAINE.....	215

Manolov G. L. E-GOVERNANCE	223
Moroz S.A., Moroz V.M. STATE MANAGEMENT OF THE HIGHER EDUCATION QUALITY: MANAGEMENT AT THE LEVEL OF PERSONALITY.....	232
Serenok A.O., Kobzev I.V., Orlov O.V. INFORMATION SECURITY SYSTEM OF ELECTRONIC GOVERNMENT	238
11. LAW	244
Adnan XHOLI. IMPLEMENTATION OF THE “ANTI-MAFIA” LAW IN ALBANIA. THE EFFICIENCY AND PROBLEMS FACED IN THE COURSE OF SEIZURE AND CONFISCATION OF ASSETS.....	244
12. TOURISM ECONOMY	261
Arnautska N.K. CULTURAL HERITAGE – A PERSPECTIVE FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE DESTINATIONS.....	261
Parusheva T. P. GLOBAL TRENDS IN LEISURE AND CULTURAL TOURISM.....	265
Stoyanova M.I. CHALLENGES FACING CITY HOTELS IN A GLOBALIZED WORLD	270
Bielousova N.V. INCLUSIVE TOURISM AS A SEGMENT OF THE ECONOMY OF UKRAINE	275
13. MANAGEMENT	280
Ducheva Sv., Panayotova T.P. ANALYSIS OF THE CURRENT STATUS AND INDICATORS FOR ASSESSING CORPORATE ATTRACTIVENESS.....	280
Panayotova T.P. POSSIBILITIES FOR IMPLEMENTATION OF THE REAL-TIME ENTERPRISE CONCEPT IN PRODUCTION	288
Terziev V.K., Georgiev G.A., Georgiev M.P. INTERPERSONAL STYLES FOR RESOLVING CONFLICTS IN THE ORGANIZATION	295
Terziev V.K., Georgiev G.A., Georgiev M.P. POSSIBLE SOLUTIONS FOR MANAGEMENT OF STRESS AND CONFLICTS IN THE ORGANIZATION.....	300
Terziev V.K., Georgiev G.A., Georgiev M.P. OCCURRENCE OF LABOR AND CONFLICT CONFLICTS IN THE ORGANIZATION, DECISIONS AT A MOBBING SITUATION	305
Terziev V.K., Georgiev G.A., Georgiev M.P. RECOGNIZING MOBBING AND LIMITATION OF ITS ACTIVITIES IN THE ORGANIZATION	312
Terziev V.K., Georgiev G.A., Georgiev M.P. METHODS FOR RESOLVING CONFLICTS AND MANAGING STRESS AT THE WORKPLACE	318
Terziev V.K., Georgiev G.A., Georgiev M.P. MANAGEMENT STYLES IN THE ORGANIZATION	324
Terziev V.K., Georgiev G.A., Georgiev M.P. STRATEGIC CONCEPT OF THE COMPANY ..	329
Bondarenko S.M. SELF-ASSESSMENT OF ORGANIZATION BEHIND THE EFQM MODEL	335
Didenko E.O., Senko A.I. PROCESS OF PROVIDING COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE	339
Lypchak M.I., Shelest I.O. MAIN TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE ADVERTISING-COMMUNICATION MARKET OF UKRAINE.....	345
Vanieva A.R. METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION OF STRATEGIC MANAGEMENT AGRARIAN ENTERPRISES DEVELOPMENT BY FINANCIAL ECONOMIC RESTRUCTURING	349
Mukhiyayeva D.M. INVESTMENT AND INNOVATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	353
Rudkovsky O.V. TYPES OF BEHAVIOR OF SECURITY AGENTS IN THE PRESENCE OF CONFLICTS	358
Stepurina S.O., Sergienko O.A., Bilotserkivskiyi O.B. DEVELOPING METHODS FOR FORMING BRAND STRATEGY OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION.....	360

14. MARKETING	370
Bokovets V.V., Podymak V.A. PECULIARITIES OF MARKETING STRATEGY AND POLICY IN MODERN CONDITIONS	370
Olassanova R.K. USAGE OF CONTENT-MARKETING IN THE COMPANY'S ACTIVITIES	374
Rubashka V.P., Bobova P.V. MARKETING ANALYSIS OF OBJECT OF INTELLECTUAL PROPERTY	378
15. PSYCHOLOGY, PEDAGOGY AND EDUCATION	384
Baieva O.V., Lebedeva N.Yu., Marinenko M.I. CONCEPTUAL FRAMEWORK THE USE OF INTERACTIVE METHODS OF STUDING OF MICROBIOLOGY, VIROLOGY AND IMMUNOLOGY	384
Holozubova O.V., Matenko Ye.P., Pivovar O.O. BY THE USE OF COACHING IN EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER SCHOOL	387
Dobryden A.V. THE TEACHING PROFICIENCY IN PEDAGOGICAL CONTENT KNOWLEDGE IN THE CREATIVE HERITAGE OF IVAN ZYAZYUN	391
Isakova E.I., Baeva O.I. EDUCATION AS A BASIC FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIETY	396
Knysh I.V. UPGRADING OF CYBERNETICS IN HYPHSPACE	401
Kondrat E.V., Gamaley N.A., Almamedova E.M. MODERN TECHNOLOGIES OF TRAINING	405
Matviienko O., Scyhmeystryh O. MULTICULTURAL UPBRINGING OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN IN THE CONDITIONS OF UKRAINE'S EUROINTEGRATION.....	410
Pet'ko L., Dryha I. THE HIGHER EDUCATION IN THE FOCUS OF MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES.....	415
Shelest N.A. PRACTICAL ASPECTS OF REALIZATION PROBLEM FOR VALUE ATTITUDE FORMATION IN THE MAKING A FAMILY BY AGRICULTURE STUDENTS	419

1. NATIONAL ECONOMICS AND MANAGEMENT

Horbach L.M.,

Ph.D., Associate Professor

Volyn Institute named after V. Lypynskiy MAUP, Ukraine

Horbach V.V.

Student

Lesia Ukrainka Eastern European national university, Ukraine

NATURAL RESOURCES POTENTIAL: ESSENCE, CONSTITUENT ELEMENTS, PROBLEMS AND EFFICIENCY OF THE USE

Горбач Л.М.

к.е.н., доцент

Волинський інститут ім. В. Липинського МАУП, Україна

Горбач В.В.

студентка

Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, Україна

ПРИРОДНОРЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ: СУТНІСТЬ, СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ, ПРОБЛЕМИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ

The article generalizes and systematizes the basic approaches to definition of a category of natural resource potential. It determines that the research of natural resource potential, its orientation to steady-balanced path of development, is a obligatory prerequisite for the establishment of an efficient management system in the national economy.

Key words: *natural resource potential, natural conditions, resources, resource potential, the concept, economic development, environment activities.*

У статті представлені результати дослідження та узагальнення підходів науковців до визначення сутності природноресурсного потенціалу. Визначено, що дослідження природноресурсного потенціалу, орієнтація його на збалансований шлях розвитку є обов'язковою умовою створення ефективної системи управління в національній економіці.

Ключові слова: *природноресурсний потенціал, природні умови, ресурси, ресурсний потенціал, концепція, економічний розвиток, природоохоронна діяльність.*

Загроза глобальної екологічної катастрофи, швидке і виснажливе використання невідновних видів природних ресурсів та надексплуатація відновних природних ресурсів призвели до перегляду існуючих «споживацьких» концепцій економічного розвитку та необхідності екологічно безпечного й ефективного використання природноресурсного потенціалу.

В економічній літературі категорія природноресурсного потенціалу широко використовується, але водночас відзначається її неоднозначне трактування. Це стосується сутності та структури природноресурсного потенціалу регіону, методів його оцінки, проведення системного і факторного аналізів, оцінки ефективності використання та відновлення тощо.

Поняття потенціалу, введене в теорії великих циклів Н. Кондратьєвим, та економічного потенціалу, до складових якого більшість дослідників відносять природні ресурси, стало підґрунтям для застосування терміну «природноресурсний потенціал».

На думку В. Г. Ігнатова, В. І. Бутова категорія «потенціал» трактується як сукупність чогось [1]. Притаманні цій категорії такі характеристики, як

можливість і здатність, вказують на деякі приховані резерви, які при відповідних умовах можуть із можливості перейти у дійсність. У Великому тлумачному словнику української мови також наводиться визначення потенціалу як прихованої можливості, здатності, сили для певної діяльності, що можуть виявитися за певних умов [2].

Категорія “потенціал” латинського походження (*potentia* – сила, можливість, потужність) і означає можливості, наявні запаси, засоби, що можуть бути використані для досягнення певних цілей, вирішення певних завдань. Інакше кажучи, характеризує деяку потенційну можливість, здатність, приховані, нереалізовані резерви об’єкта, що вивчається, які при зміні умов можуть перейти у дійсність.

Можна визначити це поняття як джерело засобів і ресурсів, які можуть бути приведені в дію, використані при вирішенні певного завдання або для досягнення конкретної цілі [3, с. 42].

До природних ресурсів відносяться всі компоненти природи (всі тіла і сили природи), використання яких у межах самого виробництва оцінюється сучасним суспільством за трьома напрямками: техніко-екологічним, економічно доцільним, екологічно допустимим. Природні ресурси динамічні в часі та просторі, а їх структура дуже варіює за своїм абсолютним рівнем. Виходячи з таких міркувань, В. Н. Чапек [4] під природноресурсним потенціалом розуміє весь об’єм енергії, яка знаходиться в чисельних компонентах природи і може засвоюватися за одиницю часу в межах функціонуючої територіальної організації суспільства або суспільного господарства у вигляді необхідної людству продукції чи корисної роботи без нанесення шкоди існуючим екосистемам.

Відзначимо, що українським ученим В. П. Руденком подано теоретичне обґрунтування терміна “природноресурсний потенціал”, зроблена кількісна оцінка природноресурсного потенціалу кожного регіону України. Учений відзначає, що природноресурсний потенціал території характеризується сукупною продуктивністю її природних ресурсів як засобів виробництва і предметів споживання, характеристики яких виражаються у їхній споживчій вартості [5]. Варто наголосити, що економічно оцінений природноресурсний потенціал країни відноситься до її національного багатства, а також використовується для виявлення диспропорцій і невикористаних можливостей економічного росту та обґрунтування варіанту стратегії соціально-економічного розвитку регіону

Ми вважаємо, що оцінка природних ресурсів має включатися до складу національного багатства країни й адекватно відображати природноресурсний потенціал країни, оскільки природні ресурси є важливою складовою національного багатства. Природноресурсний потенціал країни та національне багатство (накопичені виробничі і невиробничі фонди) визначають розвиток національного господарства.

В інших дослідженнях природноресурсний потенціал розглядається як сукупність усіх природних засобів, запасів, джерел, які є і можуть бути мобілізовані, використані для досягнення певної мети [6, с. 101].

А. К. Запольський, А. І. Салюк під природноресурсним потенціалом розуміють ту частину природних ресурсів Землі й ближнього космосу, що може бути залучена до господарської діяльності людського суспільства за певних технічних і соціально-економічних можливостей за умови збереження середовища проживання людства [7]. Природноресурсний потенціал визначається рівнем екологічної рівноваги біосфери та її великих складових, які є лімітами для такого існування й розвитку.

М. Ф. Реймерс дає декілька визначень терміну “природноресурсний потенціал” [8, с. 375]. Так, природноресурсний потенціал – це:

- здатність природних систем без шкоди для себе віддавати необхідну для людства продукцію або виконувати корисну дію в межах господарства певного історичного типу;

- доступна при певних технологіях і соціально-економічних відносинах сукупність природних ресурсів;

- система природних ресурсів, умов, явищ і процесів, яка є територіальною і ресурсною базою життєдіяльності суспільства та протистоїть йому як об’єкт антропогенного впливу;

- теоретично гранична кількість природних ресурсів, яка може використовуватися людством в умовах кінцевого цілого планети та її найближчого оточення;

- здатність природних систем без шкоди для себе надавати необхідну для економічного розвитку кількість і якість природних ресурсів, забезпечити відтворення використаних ресурсів і природного стану, що постійно порушується в нинішніх умовах господарювання [9].

Природноресурсний потенціал Н. А. Сіротіна [10] розуміє як сукупність природних умов і ресурсів, які використовуються нині (у наш час) і потенційних ресурсів, які поки що не залучені до господарського обігу, причому використання цих ресурсів передбачає задоволення життєвих потреб нинішнього покоління людей без обмеження такої можливості для майбутніх поколінь.

Виходячи із означених визначень, ми дійшли висновку, що природноресурсний потенціал, як деякий комплекс характеристик усіх видів природних ресурсів, які знаходяться на території певної країни, використовується з метою ефективного господарювання для підтримки необхідного оновлення економіки, соціальної сфери, культури в інтересах усього суспільства. Все це свідчить про використання якісних характеристик потенціалу. В свою чергу, розвиток якісного підходу до визначення поняття «природноресурсний потенціал» вимагає вивчення кількісного результату його використання. Так, автори праці [11] вважають, що сукупна продуктивність природних ресурсів території, як засобів виробництва й предметів споживання,

що виражається їхньою споживчою вартістю і становить природноресурсний потенціал території.

У монографії [12, с. 86] колектив авторів під природноресурсним потенціалом розуміє сукупність природних умов і природних ресурсів, які знаходяться у певних географічних межах, що забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурно-оздоровчих та естетичних потреб людини і суспільства.

На доповнення цього Я. Б. Олійник, П. Г. Шищенко, О. П. Гавриленко природноресурсний потенціал визначають як поняття, що дозволяє зафіксувати фрагмент реальної природи як цілості на відміну від окремих природних ресурсів, що складають цей фрагмент [13].

Таким чином, на основі літературних даних, можемо зробити висновок, що основними складовими природноресурсного потенціалу є сукупність природних умов і ресурсів.

Ґрунтуючись на описаних вище підходах, природноресурсний потенціал можна визначити як сукупність елементів, необхідних для перспективного економічного розвитку території за рахунок внутрішніх можливостей країни.

Природноресурсний потенціал має значний вплив на формування територіальної та галузевої структури регіону. Під час освоєння значних покладів природних ресурсів виникають великі промислові центри, формуються господарські комплекси та економічні райони. Тобто природний потенціал району впливає на його ринкову спеціалізацію і місце в територіальному розподілі праці. Розташування, умови добування і характер використання природних ресурсів позначаються на складі і темпах регіонального розвитку.

У багатьох визначеннях природноресурсний потенціал території визначається як сукупна продуктивність її природних ресурсів, засобів виробництва і предметів споживання, виражена в їхній суспільній споживчій вартості [14, с. 284].

В останні роки у зв'язку із появою «ресурсного прокляття» набула поширення дефініція «ресурсний потенціал», до якого більшість учених відносять запаси природних, матеріальних, фінансових, інформаційних ресурсів.

Ресурсний потенціал регіону розглядається як сукупність економічної, соціальної й екологічної систем, які об'єднують усі види демографічних, матеріально-виробничих і природних (біологічних, мінеральних, лісових) ресурсів території [15, с. 4].

Високий рівень освоєння і використання природних ресурсів в економіці призвів до того, що нині людством переміщується і трансформується близько 18 км³ гірських порід, із яких вилучається понад 185 різних видів і компонентів різноманітних корисних копалин. Такі дані свідчать про інтенсивний рух окремих компонентів природноресурсного потенціалу світу, а також викликають тривогу відносно вичерпності природноресурсного потенціалу планети та небажаних негативних явищ і процесів.

До природноресурсного потенціалу вітчизняні вчені відносять: земельні ресурси, запаси лісових, водних ресурсів, призначені для господарського використання, запаси мінерально-сировинних ресурсів.

Величина природноресурсного потенціалу як сума потенціалів окремих видів природних ресурсів (земельних, водних, лісових, мінерально-сировинних тощо) залежить від таких факторів [16]:

- найменування наявних у регіоні природних ресурсів (чим більше природних ресурсів, які підлягають використанню під час виробництва, тим вища величина природноресурсного потенціалу);

- кількісні характеристики окремих видів природних ресурсів (величина запасів, частка, терміни їх вичерпання);

- якісні характеристики (вміст корисної речовини, досяжність);

- можливість системного використання ресурсів.

Відзначимо, що поряд із поняттям природноресурсного потенціалу використовується термін еколого-економічного потенціалу, який є близьким за сутністю. Еколого-економічний потенціал – це теоретично доступні для використання ресурси і властивості природних систем усієї планети та її регіонів. При цьому особливо наголошується на функціонуванні і збереженні [9, с. 144].

Донедавна господарська політика щодо природноресурсного потенціалу зводилася до його максимального використання з метою подальшого функціонування і розвитку окремих його компонентів та спрямовувалася на задоволення всіх виникаючих потреб територіальної організації суспільства й окремих його структур.

Нині природноресурсний механізм функціонування залежить від потенційних можливостей території і поступального розвитку соціально-економічної інфраструктури.

Як справедливо відзначає О. А. Ушакова, природноресурсний потенціал відіграє значну роль у соціально-економічному розвитку регіонів, є основним фактором розміщення продуктивних сил, основою формування територіально-виробничих комплексів, має серйозний вплив на територіальний поділ праці і ринкову спеціалізацію [17, с. 163].

Ефективне використання природноресурсного потенціалу регіону є необхідним для забезпечення самодостатності областей через узгодження загальнодержавних інтересів та економічних пріоритетів із регіональним і місцевими; раціонального розміщення продуктивних сил, реалізації переваг територіального поділу праці; створення нової системи управління комунальним сектором економіки; стимулювання надходження фінансових ресурсів, приватних інвестицій у райони, які забезпечують зростання економіки регіону та сприяють реструктуризації власної економіки; активізації розвитку депресивних регіонів.

Література:

1. Игнатов В. Г. Регионоведение (экономика и управление): учебное пособие: 3-е изд. перераб. и доп. / В. Г. Игнатов, В. И. Бутов. – М.: ИКЦ «МарТ», Ростов н/Дону: изд. центр «МарТ», 2004. – 528 с.
2. Словник української мови в 11 томах / Ред. кол. І. К. Білодід та ін. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
3. Коваленко А. А. Новый подход к управлению инновациями / А. А. Коваленко // Вестник Московского университета. Сер. 6. Экономика. – 2012. – № 6. – С. 42.
4. Чапек В. Н. Экономика природопользования / В. Н. Чапек. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. – 320 с.
5. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України / В. П. Руденко. – Львів: Світ, 1993. – 240 с.
6. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: навч. посібник / За ред. Є. П. Качана. – К.: ВД «Юридична книга», 2005. – 759 с.
7. Запольський А. К. Основи екології: підручник / А. К. Запольський, А. І. Салюк [За ред. К. М. Ситника]. – К.: Вища школа, 2003. – 358 с.
8. Реймерс Н. Ф. Природопользование. Словарь-справочник / Н. Ф. Реймерс. – М.: Мысль, 1990. – 639 с.
9. Реймерс Н. Ф. Экология (теория, законы, правила, принципы и гипотезы) / Н. Ф. Реймерс. – М.: Россия молодая, 1994. – 367 с.
10. Сиротина Н. А. «Долговременное процветание» как концепция устойчивого развития / Н. А. Сиротина // Вестник КИГИТ. – 2012. – № 8. – С. 150-157.
11. Калениченко Ю. Б. Ресурсно-бюджетний потенціал // Проблеми, механізми та інвестиційне забезпечення раціонального природокористування / Ю. Б. Калениченко, Т. О. Башук // Вісник НУВГП. – Збірник наук. праць. – Вип. 4 (36). – Економіка. Ч.2. – Рівне, 2006. – 509 с.
12. Данилишин Б. М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, В. С. Міщенко та ін. – К.: РВПС України НАН України, 1999. – 716 с.
13. Олійник Я. Б. Основи екології / Я. Б. Олійник, П. Г. Шищенко, О. П. Гавриленко. – К.: Знання, 2012. – 558 с.
14. Шалабин Г. В. Экономические вопросы охраны природы в регионе / Г. В. Шалабин. – Л.: Из-во Ленинградского ун-та, 1983. – 168 с.
15. Сафранов Т. А. Екологічні основи природокористування: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів, 2-ге видання, стереотипне / Т. А. Сафранов. – Львів: «Новий світ – 2000», 2004. – 248 с.
16. Новоселова И. Ю. Виды природно-ресурсного потенциала региона и проблемы его стоимостной оценки / И. Ю. Новоселова // Экономика природопользования. – 2011. – № 3. – С. 25-29.
17. Ушакова О. А. Природно-ресурсный потенциал и стратегия развития региона / О. А. Ушакова // Вестник ОГУ. – 2012. – № 8 (144). – С. 163.

Malakhovskiy Y.V.,

PhD in Economic, Associate Professor,

Levchenko O.M.,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Zhovnovach R.I.,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

EXPERIENCE OF MACROACCOUNTING FOR THE REGULATION OF THE NATIONAL ECONOMY' TOURIST CLUSTER

The thesis summarizes the approaches and defines the prospects for using international experience in the organization of macroeconomic accounting in the sphere of state regulation of the development of the tourist cluster of the national economy of Ukraine. The classification and description of the main types of tourism expenditures, which are thoroughly considered in determining the contribution of tourism and travel to the gross value added and gross domestic product of the national economy, are given. It is substantiated the decisive influence of attracting international experience in development of a satellite tourism account in the conditions of modernization of the forms of public administration development of the sectoral structure of the national economy for the implementation of the model of the post-industrial technological system of the management system.

Key words: *tourist cluster, national accounts system, state regulation, satellite tourism account*

The International Recommendations on Tourism Statistics (IRTC) [1] are intended for detailed analysis by the United Nations Statistics Division, the World Tourism Organization (UNWTO), the Statistical Office of the European Communities (Eurostat), the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) analysis of all aspects of demand for goods and services related to the activity of visitors [2], research of its connection with the formation of the supply of goods and services within the national economy [3], establishes the relationship between supply and other types of economic activity [4].

The full Satellite Tourism Account (STA) of Ukraine is mainly descriptive, does not contain estimates of the indirect or direct impact of tourism consumption on the economic system as a whole, in the case of the need for a comprehensive industry analysis, it is necessary to construct "cost-result" models or general equilibrium. Full-scale requirements for its construction are the provision of opportunities for:

- macro-aggregating of indicators of scale and economic significance of direct tourism (DT) functioning on a national scale to gross value added (GVADT) and gross domestic product (GDPDT);
- detailing (in derived tables of resources and use) data on consumption of tourists' services, and about ensuring their level of consumption by domestic supply and import at current and constant prices;
- detailed accounts of the industries of tourism, including information on employment, links with other types of production activities, the process of gross fixed capital accumulation;
- links between economic data and non-cost information about the number of trips, duration of stay, purpose of travel, types of tourist transport, etc.

The feature of tourism is the uniqueness of the visitor's position, which, unlike other categories of consumers, whose activities are reflected in the SNA of the country of permanent residence, is determined by the temporary (not more than one year) nature of staying in this status, an objective that is not associated with employment at the location at the place of visit (on an ongoing basis) to the enterprise.

In the framework of the implementation of the macroeconomic approach to statistical surveys of demand-based tourism, a measure of the economic effect of the activities of travelers in places of visiting is carried out. Measuring the costs of travelers moving from one country to another outside the country of permanent residence is reflected in the "travel" category of the balance of payments [5].

The main aggregate indicators, based on which the idea of the importance of tourism in the economy is formed, are: consumption, as well as the cost of the main categories of visitors to consumer products, as well as products that are of some value, relating to tourism within the state (except for the cost of booking places); GVADT; GDPDT. The applied value of the concept of tourist consumption is particularly clearly manifested in the determination of the volumes of GDPDT and GDPDT.

A complete list of variables that characterize the tourism industry within the concept of supply of goods and services includes in its composition:

- GVA – the value of the final product minus gross intermediate consumption, an indicator characterizing the production process as a whole (a combination of all rather than specific costs, means of production, labor and technologies for obtaining end products), the amount of revenue generated in the process of payment and use factors of production;

- net value added (NVA) – GVA minus fixed capital consumption;

- GVADT – the sum of indicators of airborne vehicles of all sectors of tourism;

- GDPDT – an indicator of connection between demands (tourism consumption) as well as suggestions from national producers;

- employment – variable value that takes into consideration the number of jobs, total waste of working hours, jobs full-time equivalent (FTE) by gender;

- gross fixed capital formation (GFCF) in touristic branches – a value that considers the process of GFCF tourism establishment within specific sectors of tourism assets and investments in the form of tourism into other productive assets non-tourism specific products that are not considered as a model for tourism;

- collective tourism consumption (CTC) to determine the cost of providing non-market services for the levels of the public administration (national, subnational (regional) administrative territorial units (local));

- total demand concerning tourism in the country, the rate of "cost-based quantitative evaluation of the GDP value" – the amount of consumption about tourism within the state, GFCF, CTC.

Summarizing the above, we note that it is necessary to further development of instrumental methods for the determination of the direct, indirect and indirect effects in the context of universal cost analysis and results of tourism.

Thus, when establishing direct “instant” impact on output consumption and gross value added in the tourism industry for the use of existing methodological approaches are ignored important values, that characterize offer in the tourism sector.

To assess indirect and indirect impact of tourism on economic development can be used a set of tools.

The models are based on an analysis of costs and outcomes, provide an opportunity to show the quantitative relationship between production (with the release of products/activities), calculated at basic prices and intermediate consumption (with the release of products/activities) in nominal prices customers, as technological factors.

Sophisticated optimization multi-interactive computed general equilibrium model in terms of price fluctuations require training for their construction specially adapted information, explanations and assumptions used different kind of structure. For the international comparisons of their use seems problematic, because involved to build data is not standardized. This model can take the form of any type and to be nonlinear.

Approximate evaluation depending on value added, employment, and government revenue level from the original travel costs can be achieved through the use of coefficients, multipliers. The system of ratios allows you to turn the volume indicators of tourist consumption (aggregate or release individual products) in terms of indirect or indirect influence. A significant warning to the use of such multipliers is simplified character of aggregation, lack of specificity of incorporation of tourism in the country, often borrowing from external sources.

For the regional localization of accounting tourist activities at the subnational level in Ukraine can be implemented as interregional (“top-down”) approach is based on zoning of SAT [6; 7], and “strictly” regional (“down-top”) approach established, although simplified in comparison with SNA, the order reflects the features of organizing sectorial activities, considering specific situations and the differences in specific areas [8].

Some of the recommendations and ideas on opportunities to improve accounting in calculating the aggregate contribution of IPT to GDP and employment, the calculation of GFCF, consideration while data on transactions with non-financial rough assets and intangible rough assets contained in the support account [8], ESA-2010 [9], publications of known researchers [10], our previous personal and inspired publications [11-13].

Література:

1. Организация Объединённых наций. Департамент по экономическим и социальным вопросам. Статистический отдел. Методологические исследования. Серия М №83/Rev. 1. Международные рекомендации по статистике туризма, 2008 год, Мадрид и Нью-Йорк, 2010 год, available at: [https:// unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm/SeriesM_83rev1r.pdf](https://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm/SeriesM_83rev1r.pdf).

2. World Tourism Organization. General Guidelines for Developing the Tourism Satellite Account (TSA), Madrid, 2000 Volume 1: Measuring total tourism demand, available at: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284403882>.
3. World Tourism Organization. General Guidelines for Developing the Tourism Satellite Account (TSA), Madrid, 2000 Volume 2: Measuring Tourism Supply, available at: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284403837>.
4. World Tourism Organization. General Guidelines for Developing the Tourism Satellite Account (TSA) Measuring the economic importance of the meetings industry: developing a Tourism Satellite Account extension, Madrid, 2006, available at: https://www.iccaworld.org/cnt/docs/UNWTO_Complete%20Stats%20Report.pdf.
5. Sixth Edition of the IMF's Balance of Payments and International Investment Position Manual (BPM6), available at: <pubs/ft/bop/2007/bopman6r.pdf>.
6. Department of Economic and Social Affairs. Statistics Division. Studies in Methods. Series M No.83/Rev.1. International Recommendations for Tourism Statistics 2008, available at: https://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm/SeriesM_83rev1e.pdf.
7. Eurostat. Manuals and guidelines. Methodological manual for tourism statistics. Version 3.1. 2014 edition, available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/6454997/KS-GQ-14-013-EN-N.pdf/166605aa-c990-40c4-b9f7-59c297154277>.
8. European system of accounts. ESA 2010. Eurostat. European commission, available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5925693/KS-02-13-269-EN.PDF>.
9. Организация Объединённых наций. Департамент по экономическим и социальным вопросам. Статистический отдел. Методологические исследования. Серия F №80/Rev. 1. Вспомогательный счет туризма: рекомендуемая методологическая основа, 2008 год. – Люксембург, Мадрид, Нью-Йорк, Париж, 2010 год, available at: https://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesf/SeriesF_80rev1r.pdf.
10. Paskhaver B. Y. (2013) “Agrarian segment of national wealth”, *Ékonomyka Ukrainy*, №12 (617). – pp.50-58. [in Ukraine].
11. Malakhovs'kyi, Y.V. (2012) “Management of Institutional Elements of the National Wealth of Ukraine”, *Lohistyka v konteksti yevrointehratsiynoyi stratehiyi Ukrainy: zb. nauk. prats' Donets'koho derzhavnoho universytetu upravlinnya*, vol. 13, 242, seriya “Ekonomika”. – pp.144-159. [in Ukraine].
12. Haidura, H. M. (2017). “Methodical basis for measuring the contribution of an innovative-active university to the modern economy (the experience of international comparisons), *Ekonomichnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi. Zbirnyk naukovykh prats' – Economic Bulletin of Zaporizhzhia State Engineering Academy. Scientific Herald*, 2-1(08), 74-81, available at: http://e-visnyk.zdia.zp.ua/journals/2-08-2017_1/15.pdf. [in Ukraine].
13. Haidura, H. M. (2017). “Methodical bases of the quantification of the contribution of the modern university in the economy of knowledge (the experience of the United Kingdom), *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of Systematic Approach in Economics*, 2(58), available at: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/2_58_2017_ukr/9.pdf. [in Ukraine].

Serdiuk O.S.,
Ph.D., Senior Scientist

Trushkina N.V.

Master of Economics, Researcher

Institute of Industrial Economics NAS of Ukraine (Kyiv)

ABOUT THE DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY IN THE CONTEXT OF THE ENERGY STRATEGY OF UKRAINE

Сердюк О.С.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,

Трушкіна Н.В.

науковий співробітник, магістр з економіки

Інститут економіки промисловості НАН України (м. Київ)

ЩОДО РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В КОНТЕКСТІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ¹

The dynamics of the main indicators of renewable energy development in Ukraine is analyzed. The best practices of implementing projects for the construction of alternative energy facilities in some regions of Ukraine are explored.

Keywords: *renewable energy, energy strategy, indicators, evaluation, effect, «green» tariff, mechanism of stimulation.*

Проаналізовано динаміку основних показників розвитку відновлювальної енергетики в Україні. Досліджено передовий досвід реалізації проектів з будівництва об'єктів альтернативної енергетики в деяких регіонах України.

Ключові слова: *відновлювальна енергетика, енергетична стратегія, показники, оцінка, ефект, «зелений» тариф, механізм стимулювання.*

Переосмислення ролі зовнішніх ефектів у сучасній економічній науці актуалізує питання щодо глобального розвитку відновлювальної «зеленої» енергетики. За оцінками експертів, період переходу на відновлювальні джерела енергії має становити не менше 50 років [1, с. 36].

На даний час світовим лідером у сфері сонячної енергетики є Китай, де до кінця 2017 р. загальні потужності сонячних електростанцій (СЕС) перевищать 125 Гвт. На частку Китаю, США, Індії та Японії припадає 75% всіх нових світових потужностей СЕС, інстальованих у 2017 р. Прогнозується, що у 2020 р. частка відновлювальної енергетики у загальносвітовому балансі зросте до 26%. Ключовими гравцями у цьому секторі стануть Індія, Китай і Бразилія [2].

Світові тенденції нарощування потужностей відновлювальної енергетики позначились також і на структурі енергетичного сектору України. Так, за даними Державної служби статистики України, обсяг загального постачання енергії від відновлювальних джерел зріс за 2007–2015 рр. на 13,3%, а його частка в загальному обсязі постачання первинної енергії – на 1,3%. Це відбулося за рахунок збільшення обсягу постачання вітрової та сонячної енергії – в 33,5 рази та біопалива та відходів – в 1,4 рази (табл. 1).

¹Дослідження виконано в рамках науково-дослідної роботи ІЕП НАН України «Циркулярна smart-спеціалізація старопромислових шахтарських регіонів України (№ держреєстрації 0117U001820).

Таблиця 1

Динаміка показників розвитку відновлювальної енергетики в Україні

Роки	Загальне постачання енергії від відновлювальних джерел, тис. т н.е.	Частка постачання енергії від відновлювальних джерел, %	Постачання енергії від відновлювальних джерел, тис. т н.е.		
			Гідро-енергетика	Енергія біопалива та відходи	Вітрова та сонячна енергія
2007	2384	1,7	872	1508	4
2008	2604	1,9	990	1610	4
2009	2463	2,2	1026	1433	4
2010	2611	2,0	1131	1476	4
2011	2514	2,0	941	1563	10
2012	2476	2,0	901	1522	53
2013	3166	2,7	1187	1875	104
2014	2797	2,6	729	1934	134
2015	2700	3,0	464	2102	134

Складено за даними: [3].

У першій половині 2017 р. загальні потужності об'єктів відновлювальної енергетики в Україні зросли на 183 Мвт та перевищили 1,46 Гвт. За підсумками року цей показник може перевищити 1,52 Гвт [2].

Отже, на сьогоднішній день в Україні спостерігається стійка тенденція до розвитку відновлювальної енергетики. Впровадження технологій «зеленої» енергетики позитивно впливає на національну економіку, про що свідчать передові практичні приклади реалізації таких проектів у деяких регіонах України (табл. 2).

Таблиця 2

Проекти з будівництва об'єктів альтернативної енергетики в регіонах України

Проекти	Вартість проекту	Ефект від реалізації проекту
Сонячна електростанція на території Нікопольського феросплавного заводу	14 млн євро	✓ підвищення рівня енергоефективності та енергозабезпечення; ✓ зростання обсягу надходжень до бюджетів різних рівнів; ✓ створення робочих місць у регіонах; ✓ зниження обсягу викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря; ✓ підвищення рівня екологічної безпеки регіонів
Сонячна електростанція у Херсонській області	80 млн євро	
Три сонячні електростанції у Миколаївській області		
Три сонячні електростанції в Арцизькому та Окнянському районах Одеської області	80 млн дол. США	
Вітрова електростанція в Яворівському районі Львівської області	3 млрд грн	
Сонячна електростанція в Старосамбірському районі Львівської області		
Сонячна електростанція в Чорнобильській зоні	6,2 млн грн (без ПДВ)	

Складено за даними: [4; 5; 6; 7].

Наприклад, у Київській області функціонує найбільша сонячна електростанція, яка розташована біля смт. Велика Димерка. Станція має 22,2 тис. сонячних модулів, встановлених на полі площею 13 га. За розрахунками фахівців, електростанція вироблятиме щорічно 6,8 млн кВт/год. «чистої» електроенергії [8].

В Одеській області у селищі Старокозаче побудовано та введено в експлуатацію (у 2012 р.) СЕС встановленою потужністю 43,95 МВт, яку оснащено 183,9 тис. сонячних модулів. За рахунок трансферу потужностей теплової генерації на СЕС, можна зменшити річні викиди в атмосферу двоокису вуглецю до 44 тис. т. Інвестором даного проекту є китайська державна компанія CNBM International [9].

Подальші перспективи України у частині розвитку відновлювальної енергетики були широко висвітлені на 9-му Міжнародному форумі енергетики Східної Європи «SEF-2017 Kyiv» (9-11 жовтня 2017 р., м. Київ). Присутні на форумі експерти зійшлися на думці, що Україна є найпривабливішим європейським ринком відновлювальної енергетики, який у майбутньому може стати «драйвером розвитку» національної економіки.

Виконавчий директор компанії Suntech Power Дімітріс Тітопулос відмітив, що Україна є «...проекцією глобальних структурних та технологічних змін, які супроводжують еволюцію енергетичного сектору найрозвиненіших економік світу» [2].

Розуміння потенціалу відновлювальної енергетики на державному рівні, зумовили прийняття ряду законодавчих актів у частині розвитку цього сектору. Так, згідно з Енергетичною стратегією України на період до 2035 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р, «...передбачається стале розширення використання всіх видів відновлюваної енергетики, яка стане одним з інструментів гарантування енергетичної безпеки держави...» [10, с. 48].

На сьогоднішній день на початковому етапі реалізації знаходиться ряд проектів, що мають суттєво підвищити частку відновлювальної енергогенерації в Україні. Серед них слід виділити проект канадської компанії TIU CanadaCo, що передбачає будівництво п'яти сонячних електростанцій, одна з яких буде розміщена на території Нікопольського феросплавного заводу. Потужність станції становитиме 10,5 МВт., при загальній вартості проекту у 14 млн євро. Для фінансування проекту планується використати 30% власного капіталу і 70% позикового. Решту СЕС заплановано побудувати у Херсонській (одну) та Миколаївській (три) областях. Сумарна потужність цих чотирьох СЕС складатиме 80 МВт, при загальній вартості проекту у 80 млн євро [4].

Серед інших проектів слід виділити:

✓ будівництво вітрової електростанції (ВЕС) та СЕС на Львівщині (вартість проекту 3 млрд грн) [6];

✓ будівництво у Чорнобильській зоні СЕС загальною потужністю у 200 МВт (7,44 млн грн з ПДВ) [7].

✓ будівництво трьох СЕС встановленою потужністю у 85 МВт в Одеській області (обсяг залучених інвестицій 80 млн дол. США; джерелами фінансування є кошти українського енергетичного холдингу KnessGroup та інвесторів з ЄС і США) [11].

Реалізація зазначених проектів сприятиме зміцненню енергонезалежності України та формуванню принципово нових можливостей для бізнесу на засадах державно-приватного партнерства, що дає можливість залучати приватний сектор економіки.

Разом з тим, актуальною на даний час залишається проблема інвестиційного забезпечення розвитку відновлювальної енергетики в Україні. Єдиним інструментом, що на сьогоднішній день має стимулювати залучення інвестиційних коштів у сектор відновлювальної енергетики, є «зелений» тариф. Його величина в Україні коригується залежно від виду генерації та терміну введення потужностей в експлуатацію.

У 2017 р. Національною комісією, що здійснює регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг (НКРЕКП), затверджено ставку «зеленого» тарифу у розмірі 1,89 – 3,27 грн для ВЕС (залежно від встановленої потужності та терміну введення в експлуатацію) та 4,39–13,60 грн для СЕС [12].

Отже, основою формування та динамічного розвитку відновлювальної енергетики в Україні є «зелений» тариф. У подальшому доцільним є розробка інструментів реалізації «зеленого» тарифу, а також пошук ефективних механізмів і шляхів економічного стимулювання будівництва та функціонування об'єктів відновлювальної енергетики з урахуванням передового світового досвіду. Це дозволить підвищити рівень енергетичної, економічної та екологічної безпеки регіонів України.

Література:

1. Кириченко В.Я. Перехід до «зеленої» генерації електроенергії через ефективну вугледобувну галузь України / В.Я. Кириченко // УгольУкраины. – 2017. – № 7-8 (727-728). – С. 36.
2. Україна стала головним європейським ринком відновлювальної енергетики, що розвивається [Електронний ресурс] // Энергобизнес. – 2017. – 31 октября. – Режим доступу: <http://www.e-b.com.ua/get/?t=news&id=11160>.
3. Енергоспоживання на основі відновлювальних джерел за 2007-2015 роки [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Канадська компанія збудує в Україні п'ять сонячних електростанцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vgolos.com.ua/news/kanadska_kompaniya_zbuduie_v_ukraini_pyat_sonyachnyh_elektrostantsiy_283472.html.
5. В Одеській області побудують ще одну сонячну електростанцію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ecology.unian.ua/alternativeenergy/2159484-v-odeskiy-oblasti-jiteli-raytsentru-shvalili-budivnitstvo-sonyachnoji-elektrostantsiji.html>.
6. На Львівщині відкриють сонячну та вітрову електростанції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ecology.unian.ua/alternativeenergy/2196374-na-lvivschini-vidkriyut-sonyachnu-ta-vitrovu-elektro-stantsiji.html>.
7. Український інвестор почав будівництво сонячної електростанції у Чорнобильській зоні [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

- <https://ecology.unian.ua/alternativeenergy/1896351-ukrajinskiy-investor-pochav-budivnitstvo-sonyachnoji-elektrostantsiji-u-chornobilskiy-zoni.html>.
8. Найбільша у Київській області сонячна електростанція має більше 22 тисяч модулів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ecology.unian.ua/alternativeenergy/2156371-naybilsha-u-kijivskiy-oblasti-sonyachna-elektrostantsiya-mae-bilshe-22-tisyach-moduliv-foto.html>.
 9. Китай має намір розвивати сонячну енергетику в Україні через свою держкомпанію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://economics.unian.ua/energetics/1446442-kitay-mae-namir-rozvivati-sonyachnu-energetiku-v-ukrajini-cherez-svoyu-derjkompaniyu.html>.
 10. Енергетична стратегія України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>.
 11. Одеська область залучила \$80 млн інвестицій на будівництво сонячних електростанцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/odeska-oblast-zaluchyla-80-mln-investytsii-na-budivnytstvo-soniachnykh-elektrostantsii>.
 12. НКРЕКП ухвалила «зелені» тарифи на електроенергію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1673590-nkrekp-ukhvalila-zeleni-tarifi-na-elektroenergiyu>.

2. WORLD ECONOMY

Gordijenko V.O.,

Ph.D., Associate Professor,
The University of customs and Finance

Borvinko E.V.

Candidate of medical Sciences, Associate Professor,
Dnepropetrovsk medicala guardisan academy, Dnepropetrovsk

PROFITABILITY OF THE SPHERES OF INVESTED CAPITAL

Гордієнко В. О.

к.е.н., доцент,
Університет митної справи та фінансів

Борвінко Е.В.

к.м.н., доцент,
Дніпропетровська медична академія м. Дніпропетровськ

РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ СФЕР ІНВЕСТОВАНОГО КАПІТАЛУ

The approach to the estimation of profitability of spheres of activity of the invested capital is considered.

Keywords: *return on investment capital (ROIC), industry, industry structure.*

Розглянуто підхід до оцінки рентабельності сфер діяльності інвестованого капіталу.

Ключові слова: *коефіцієнт рентабельності інвестованого капіталу (ROIC),
отрасль производства, структура промисленности.*

Для визначення найприбутковішої сфери діяльності було вилучено 60 компаній з рейтингу Fortune Global 500 критерієм складання якого є виручка компанії[1,2].

Головною метою функціонування будь-якої компанії вважається збільшення її вартості або підвищення цінності компанії для акціонерів. При реалізації основної мети діяльність компанії повинна бути спрямована на досягнення двох основних завдань: по-перше, компанія повинна нарощувати свої доходи шляхом збільшення обсягів продажу; по-друге, бути прибутковою, тобто забезпечувати повернення на інвестований капітал перевищуючи номінальну вартість його залучення[3].

Для того, щоб охарактеризувати компанії необхідно розглянути два показника: Net Income from Continuing Operations та Invested Capital. Треба зазначити, що темп зростання чистого прибутку компанії не завжди відображає її якісне зростання, так як збільшення може бути наслідком збільшення частки позикового капіталу, що підвищує ризик банкрутства і втрати контролю над компанією.

Отже, виручка та чистий прибуток повноцінно не характеризують діяльність компанії, універсальним показником є рентабельність інвестованого капіталу.

Показник ROIC (коефіцієнт рентабельності інвестованого капіталу) визначається як відсоток повернення грошових коштів на інвестований компанією капітал. Серед інших показників, таких як рентабельність власного

капіталу (ROE), рентабельність активів (ROA) та рентабельність продажів (ROS), рентабельність інвестованого капіталу є найбільш точним показником для визначення фінансового результату роботи компанії:

$$ROIC = \text{NOPAT} / \text{IC} * 100 \quad (1)$$

де: NOPAT – чистий операційний прибуток після сплати податків;

IC – загальна сума інвестованого капіталу [4].

Щоб визначити, яка сфера є найбільш прибутковою, необхідно згрупувати компанії за сферою діяльності та розрахувати коефіцієнт ROIC (табл. 1).

Таблиця 1

Показник ROIC компаній (з рейтингу Fortune Global 500), %

Сфера діяльності	Рік		
	2014	2015	2016
1	2	3	4
Роздрібна торгівля			
Walmart	13,26	13,07	11,79
Home Depot	19,82	24,24	25,77
Target	6,84	-6,14	13,49
Costco	11,59	13,03	14,41
Добувна промисловість			
Royal Dutch Shell	7,85	6,90	0,71
Exxon Mobil	17,51	17,05	8,23
BP	15,02	2,64	-4,36
Glencore	-8,55	3,11	-7,30
Total	8,57	3,16	3,57
Gazprom	10,90	2,05	7,03
Petrobras	4,69	-4,22	-4,55
Охорона здоров'я			
Anthem	6,48	6,71	6,48
UnitedHealth Group	11,60	9,48	9,07
Cardinal Health	3,48	10,14	10,47
Express Scripts Holding	5,93	6,42	7,99
Фінансова та страхова діяльність			
Berkshire Hathaway	6,24	6,00	6,47
Industrial & Commercial Bank of China	14,49	13,53	12,89
China Construction Bank	14,89	13,72	13,24
AXA	6,77	8,05	7,35
Allianz	7,94	3,95	8,09
BNP Paribas	2,03	0,06	2,43
Виробництво автомобілів			
Volkswagen	6,30	8,32	-0,91
Toyota Motor	8,14	8,84	8,02
Daimler	7,98	7,50	6,90
General Motors	7,93	4,74	9,75
Ford Motor	6,83	2,69	6,02
Honda Motor	6,37	5,03	3,07
BMW	7,36	7,90	6,54
Інформаційні технології			
Apple	26,36	22,85	26,22
Samsung Electronics	18,30	14,74	10,63
Hon Hai Precision Industry	10,42	12,17	11,83

Canon	6,86	10,95	6,25
Qualcomm	17,47	19,25	12,61
Intel	13,96	14,27	13,02
Оптова торгівля			
Noble Group	3,00	1,94	-24,93
Marubeni	5,31	2,64	1,44
McKesson	7,26	9,11	14,66
Amerisource Bergen	10,75	6,83	-2,33
Продовольчі товари			
CVS Health	9,24	7,31	8,39
Kroger	10,06	11,37	12,36
Walgreens	10,12	4,37	8,68
Інформація та телекомунікація			
AT&T	11,24	2,58	5,64
Deutsche Telekom	1,46	4,66	4,33
Verizon	9,36	8,01	13,98
Nippon Telegraph & Telephone	5,00	4,55	5,57
Електроніка, електричне обладнання			
Hitachi	6,34	5,21	3,35
Caterpillar	8,52	9,23	5,85
Siemens	8,85	10,67	12,60
General Electric	3,15	6,17	-3,38
Аерокосмічна та оборонна пром.			
Airbus Group	12,05	23,21	22,65
United Technologies	11,65	13,32	15,44
Boeing	27,29	36,31	49,77
Lockheed Martin	31,04	20,75	22,85
General Dynamics	15,53	18,74	21,21
Northrop Grumman	14,89	17,39	16,05
Транспорт, поштова та кур'єр. діял.			
Deutsche Post	16,35	16,18	10,36
Union Pacific	13,63	15,10	13,99
UPS	33,00	21,96	37,81
FedEx	7,80	9,46	3,80
Хімічна промисловість			
BASF	13,23	14,87	9,38
Dow Chemical	11,63	9,09	16,54
DuPont	21,46	20,63	10,79
LyondellBasell Industries	25,56	29,16	31,08

Зробити висновок щодо найбільш прибуткової сфери діяльності важко, тому розрахуємо середнє значення ROIC та відобразимо для кожної сфери діяльності окремо (рис. 1).

Згідно побудованої діаграми, значення ROIC у 2016 р. знаходиться в такому діапазоні: максимальнє значення досягло 24,7%, а мінімальнє – 0,5%.

Можна побачити, що у 2016 р. найбільше значення ROIC (24,7%) належить аерокосмічній та оборонній сфері. Варто відзначити, що з 2014 р. рентабельність інвестованого капіталу в даній сфері невпинно зростає. Друге місце посідає хімічна промисловість (16,9%). На третьому місці – транспорт, поштова та кур'єрська діяльність із значення ROIC 16,5%.

Варто зазначити, що відмінності всередині галузі іноді виявляються більш значимими, ніж відмінності між галузями.

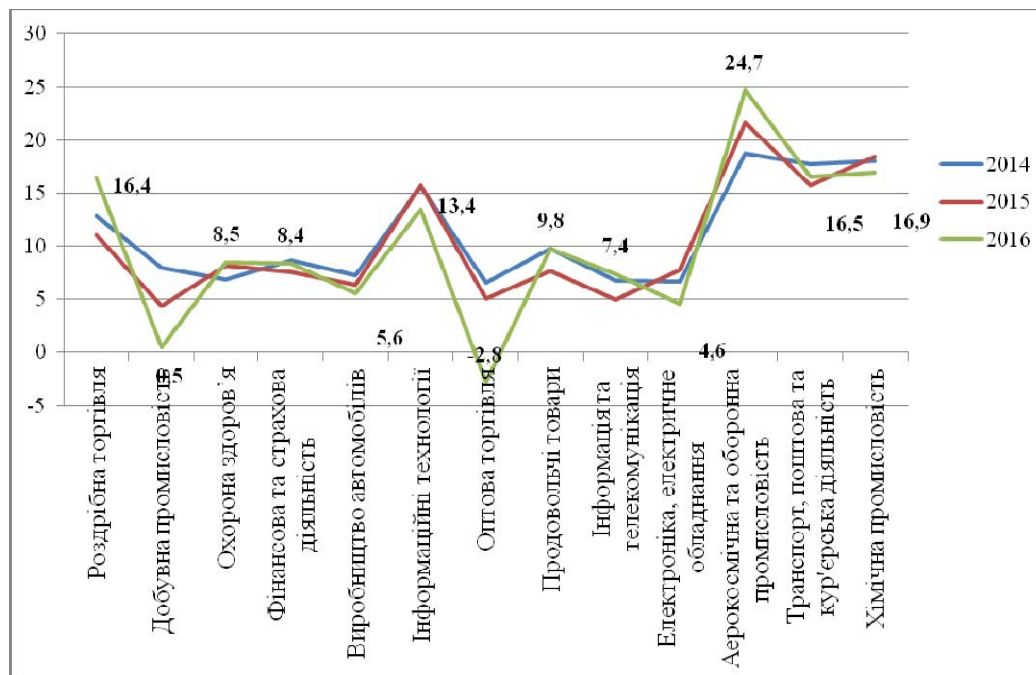

Рис. 1. Показник ROIC компаній (з рейтингу Fortune Global 500) за сферами діяльності

Наприклад, сектор оптової торгівлі. Різниця між найбільшим і найменшим значенням ROIC компаній у 2016 році досягла 39,59%. Ці відмінності показують, що у даній галузі працює багато підгруп з дуже різними структурами і вони діють у дуже різних конкурентних умовах і для того, щоб робити обґрунтовані висновки необхідно розрахувати середнє квадратичне відхилення (табл. 2).

Таблиця 2

Середнє квадратичне відхилення ROIC за сферами діяльності компаній (з рейтингу Fortune Global 500) за 2014-2016 рр., %

Сфера діяльності	Середнє значення ROIC			Середнє квадратичне відхилення ROIC		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Роздрібна торгівля	12,9	11,1	16,4	5,4	12,6	6,4
Добувна промисловість	8,0	4,4	0,5	8,5	6,5	6,1
Охорона здоров'я	6,9	8,2	8,5	3,4	1,9	1,7
Фінансова та страхова діяльність	8,7	7,6	8,4	5,0	5,4	3,8
Виробництво автомобілів	7,3	6,4	5,6	0,8	2,3	3,5
Інформаційні технології	15,6	15,7	13,4	6,8	4,5	6,7
Оптова торгівля	6,6	5,1	-2,8	3,3	3,4	16,5
Продовольчі товари	9,8	7,7	9,8	0,5	3,5	2,2
Інформація та телекомунікація	6,8	5,0	7,4	4,4	2,3	4,4
Електроніка, електричне обладнання	6,7	7,8	4,6	2,6	2,6	6,6
Аерокосмічна та оборонна промисловість	18,7	21,6	24,7	8,3	7,9	12,7
Транспорт, поштова та кур'єрська діяльність	17,7	15,7	16,5	10,8	5,1	14,8
Хімічна промисловість	18,0	18,4	16,9	6,6	8,7	9,9

Середнє квадратичне відхилення (σ) показує як розподілені значення щодо середнього у вибірці, тобто можна зрозуміти на скільки великий розкид значень.

На основі отриманих даних, можна сказати, що найнижче значення σ в таких галузях: охорона здоров'я (1,7%), продовольчі товари (2,2%) та виробництво автомобілів (3,5%). Це означає, що кожне значення у вибірці в середньому відхиляється на 1,7; 2,2; 3,5% від середнього значення. І вказує на те, що більшість значень знаходяться поруч із середнім значенням, а, отже, вказує на малу варіабельність даних.

Найбільше значення σ ROIC має оптова торгівля і складає 16,5%. Тобто рентабельність інвестованого капіталу в середньому відхиляється на величину 16,5% від середнього значення. Отже, дана галузь володіє великою варіабельністю.

У таких галузях як добувна промисловість, охорона здоров'я, фінансова та страхова діяльність, інформаційні технології середнє квадратичне відхилення знизилося за аналізований період. Фактично рентабельність інвестованого капіталу показує меншу волатильність у 2016 р. порівняно з 2014 р. Інтерпретуючи даний результат, можна сказати, що в даних галузях ризик інвестування знизився, тобто динаміка показника ROIC є передбачуваною.

Дослідження показало, що середня величина ROIC значно вище стандартного відхилення в таких галузях: роздрібна торгівля, продовольчі товари, інформація та телекомунікація, аерокосмічна та оборонна промисловість, інформаційні технології, транспорт, поштова та кур'єрська діяльність, хімічна промисловість, що вказує на фінансову стійкість даних сфер діяльності до ризику.

Таким чином, найбільш прибутковою сферою діяльності є аерокосмічна та оборонна промисловість. Варто зазначити, що за весь аналізований період ця галузь характеризувалася найвищим значення ROIC. Хоча середнє квадратичне відхилення у даній галузі не є найменшим, проте середнє значення ROIC є найбільшим. Тобто ризик інвестування в дану сферу діяльності вищий, ніж в інші, але й віддача від інвестованого капіталу буде найбільшою.

Література:

1. Fortune Global 500 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fortune.com/fortune500.html>.
2. CNN Money [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://money.cnn.com/>
3. Гордієнко В.О. Проблеми структурної перебудови економіки України: Монографія / В.О. Гордієнко. - Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. фін. акад., 2012. -200с.
4. Романенко О. А. Прибыльный рост компании: обзор зарубежных исследований / О. А. Романенко // Банковское дело и финансы. – 2013. – № 6. – С. 121–124.

Chychkalo-Kondratska I.B.

Doctor of Economics, Professor

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University, Ukraine

**THE VALUE OF THE DIPLOMATIC AND BUSINESS PROTOCOL DURING
THE ECONOMIC NEGOTIATIONS AT THE MODERN STAGE OF
INTERNATIONAL RELATIONS DEVELOPMENT**

Чичкало-Кондрацька І. Б.

доктор економічних наук, професор,

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, Україна

**ЗНАЧЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО І ДІЛОВОГО ПРОТОКОЛУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ
ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕГОВОРІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

The significance of the diplomatic and business protocol in the conduct of international economic negotiations at the present stage of international relations development are investigated in this article. The ethnic and mental characteristics of each country that form their own specific negotiation style are considered. Businessmen or politicians and diplomats from other countries communicating with foreign partners are needed to consider them to achieve the desired result. The problems of the Ukrainian style of negotiations at the international level are investigated. A conclusion is made regarding the future prospects of developing a diplomatic and business protocol in the world and in Ukraine.

Keywords: *the diplomatic protocol, the business protocol, the business etiquette, the national business style.*

У даній статті проведено дослідження значення дипломатичного та ділового протоколу при веденні міжнародних економічних переговорів на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин. Розглянуто етнічні та ментальні особливості кожної країни, які формують свій специфічний стиль ведення переговорів. Бізнесменам чи політикам та дипломатам інших країн, спілкуючись з іноземними партнерами, потрібно їх враховувати для досягнення бажаного результату. Досліджено проблеми українського стилю ведення переговорів на міжнародному рівні. Зроблений висновок щодо майбутніх перспектив розвитку дипломатичного та ділового протоколу в світі та в Україні.

Ключові слова: *дипломатичний протокол, діловий протокол, діловий етикет, національний діловий стиль.*

На сьогодні все більше зростає значення переговорів у сучасних міжнародних відносинах. Це відбувається загалом через значне скорочення військово-силових методів вирішення проблем, оскільки накопичений ядерний потенціал може знищити людську цивілізацію, загострення глобальних проблем, які потребують спільного вирішення і через інтеграційні та дезінтеграційні процеси, які спричинили зростання ролі переговорної дипломатії.

Проведення дипломатичних та міжнародних економічних переговорів не можливе без застосування норм дипломатичного і ділового протоколу. Дипломатичного протоколу та етикету додержуються уряди та їх представництва, відомства закордонних справ, дипломатичні представництва, офіційні особи за офіційними і неофіційними приводами, що регламентували б діяльність при міжнародному спілкуванні. Економічна діяльність не може успішно здійснюватися, якщо відсутні загальні етичні норми. На моралі та

етиці будуються правила бізнесу. Лише на принципах моралі та етики повинно триматися виконання договірних зобов'язань.

Дипломатичний протокол та етичні засади міжнародного бізнесу є предметом наукових інтересів вітчизняних і зарубіжних вчених таких як І. Думанська [1], А. В. Ключник [2], І. Герчінкова, О. Сагайдак [3], О. Шайда ін. Так, О. Шайда у своїх працях розкриває питання щодо формування основних етичних принципів, ділових взаємовідносин та правил етичної поведінки менеджерів під час підписання ділового контракту. О. Сагайдак присвячує своє дослідження становленню дипломатичного протоколу, де акцентується увага на необхідності дотримання вимог ввічливості при проведенні протокольної діяльності дипломатичного представництва. Однак на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин питання ролі дипломатичного і ділового протоколу при проведенні міжнародних переговорів досліджено не достатньо.

Мета роботи полягає в дослідженні принципів дипломатичного і ділового протоколу при проведенні міжнародних економічних переговорів, визначенні їх значення для міжнародних економічних відносин.

При проведенні різних зовнішньополітичних та міжнародних економічних заходів дипломатична служба кожної держави, менеджери міжнародних компаній дотримуються певних традицій, умовностей та правил, спільність яких називається дипломатичним та діловим протоколом або, скорочено, протоколом.

Дипломатичний протокол – це сукупність загальноприйнятих правил, традицій і умовностей, які дотримуються урядами, відомствами закордонних справ, дипломатичними представництвами, офіційними особами і дипломатами при виконанні своїх функцій в міжнародному спілкуванні [3].

На сучасному етапі розвитку міжнародних переговорів «Віденська конвенція про дипломатичні зносини» є основним міжнародно-правовим документом, який регулює дипломатичну діяльність суб'єктів міжнародних відносин.

Загальновизнані правила протоколу є основою дипломатичної практики будь-якої країни. Разом з тим, у кожній з них є і певні особливості, зумовлені специфікою національних традицій, соціального ладу, сталих норм поведінки, звичаїв, традицій тощо.

Дипломатичний протокол регламентує порядок прийому глав іноземних держав, урядових делегацій, представників громадських організацій і ділових кіл. На основі тривалого історичного досвіду він визначає також всі види офіційних дипломатичних контактів, є орієнтиром для всіх організацій і приватних осіб.

Положення дипломатичного та ділового протоколу у галузі міжнародних відносин забезпечують діловий світ універсальними, загальноприйнятими правилами поведінки, сприяють взаєморозумінню між представниками різних країн, роблять їх спілкування гармонійним, приємним і корисним, гарантують формування активного політичного, економічного, соціального та культурного середовища. Національна манера ділового спілкування різних країн є важливим

елементом міжнародного або крос-культурного спілкування. Тому важливо про них знати, навіть якщо ділові переговори й зустрічі відбуваються на території власної країни.

Ділову етику прийнято вважати єдиною для бізнесменів різних країн. Якщо підприємець співпрацює із закордонними партнерами, досить корисним для нього є ознайомитися з національним діловим етикетом партнера до початку спільної діяльності, адже ступінь довіри партнерів до етичних стандартів один одного відіграє суттєву роль у бізнесі. Етика визначає бізнес і надає можливість його існуванню.

Кожен менеджер, що веде переговори на міжнародному рівні з перетинанням культур, повинен не тільки розуміти ці проблеми, але і бути здатним позитивно їх вирішити. Співробітництво з іноземними партнерами передбачає, насамперед, особисті контакти, але може бути повноцінним лише за наявності знання основних правил, етичних норм і традицій ділових стосунків, які ґрунтуються на дипломатичному протоколі, а також на національно-культурних і етнічних відмінностях переговорного процесу.

В умовах загострення і напруженості переговорів з іноземним партнером поведінка ділової людини як у словесному, так і невербальному відношенні часто зумовлюється лише інтуїцією – культурно зумовленими мотиваціями, закладеними в кожному з нас [1]. Тому, не маючи належного досвіду проведення міжнародних переговорів, сторони, як правило, впевнені в прийнятності власного національного стилю поведінки і дотримуються його, не враховуючи, що культурний «базис» партнера зовсім інший.

Таблиця 1

Особливості національних стилів ведення дипломатичних та ділових міжнародних економічних переговорів окремих країн

Назва країни	Особливості
США	високий професіоналізм, наполегливість, відкритість під час переговорів, реагування на поведінку партнера
Англія	прагматизм, дотримання деякого вибраного режиму переговорів, позитивна реакція на інтерес суспільних проблем, стриманість у прийнятті рішення
Франція	більше уваги попереднім домовленостям, жорсткість у процесі переговорів, мала поступливість, велике прагнення до економії коштів
Німеччина	обачливість і педантичність, згода на переговори при значному переконанні в позитивному результаті, ретельна попередня підготовка
Японія	активне обговорення загальнолюдських цінностей, точність щодо часу і виконання своїх обіцянок, максимальна увага до партнерів, використання тактики, затягування при небажанні подальших контактів
Арабські країни	бажання торгуватися щодо умов угоди, коректне ставлення, гостре почуття національної гордості
Китай	велика увага на початковому етапі, розмбужування стадій взаємовідносин, активність щодо пропозицій, відмова від прийняття кінцевого рішення безпосередньо на переговорах

Складено автором на основі [1; 2]

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин кожна країна має свої національні особливості, які для правильного проведення переговорів з іноземними партнерами потрібно враховувати. Національна специфіка ведення дипломатичних та міжнародних економічних переговорів зображена в табл. 1.

Таким чином, можна зробити висновок, що ефективний розвиток зовнішньоекономічної діяльності багато в чому залежить від того, наскільки його учасники, фахівці володіють наукою і мистецтвом спілкування, уміють вести переговори, враховують національні особливості партнерів на переговорах, вимоги ділового протоколу й етикету

В умовах інтеграції України до світового співтовариства збільшилась кількість ділових контактів з іноземними партнерами за різними напрямками співробітництва, яке передбачає насамперед особисті контакти. Ділове спілкування може бути повноцінним лише за наявності знання основних правил, етичних норм і традицій ділових стосунків, що базується на дипломатичному протоколі, а також на національно-культурних і етнічних відмінностях ведення переговорного процесу, про що було зазначено вище.

В Україні значна кількість вигідних зовнішньоекономічних проектів залишилася нереалізованою через помилки у виборі виду міжнародного бізнесу, недооцінку різноманітних форм регулювання зовнішньоекономічної діяльності в країні, нечіткий розподіл функціональних обов'язків між працівниками та ін. Однією з найсуттєвіших причин провалу цих проектів є відсутність у наших менеджерів знань та умінь про те, як встановлювати контакти, враховувати національні та психологічні особливості іноземних партнерів, дотримуватися ефективної тактики ведення переговорів, індивідуальної бесіди, презентації тощо.

Знання ділового етикету – це необхідна професійна якість, адже переважна більшість «зірваних» ділових угод не були укладені тому, що вітчизняні бізнесмени не знають правил ділового спілкування і не володіють культурою бізнес-поведінки. Такі дані підтверджуються і світовим досвідом. Що стосується українського стилю ведення переговорів, то слід зауважити, що з огляду на нетривалий період самостійного розвитку України, а також незавершеність і суперечливість становлення української політичної еліти, – він перебуває у стадії формування. На процес становлення українського стилю переговорів впливають також типові властивості національного характеру української нації і національного характеру інших великих етносів, що проживають в Україні. Недостатня досвідченість українських бізнесменів призводить до того, що під час переговорів вони часто не готові до несподіванок [1].

Для вирішення сучасних помилок і проблем українських бізнесменів та політиків при проведенні дипломатичних та міжнародних економічних переговорів основними та найефективнішими шляхами є, по-перше, якісне навчання та підготовка молодих фахівців, прищеплення їм таких якостей, як передбачливість, активність, ініціативність, готовність ризикувати, вміння діяти в невизначених ситуаціях, суворо дотримуватись «правил ділової гри». По-

друге, український ринок і підприємництво повинні набути таких етичних рис, які дають змогу забезпечити найбільш ефективне використання виробничо-технічного, інтелектуального і соціального потенціалу українського суспільства з урахуванням національної психології і менталітету, а також тенденцій розвитку сучасних економічних систем.

Висновки. Отже, на сучасному розвитку міжнародних відносин значення дипломатичного та ділового протоколу та етикету при веденні дипломатичних та міжнародних економічних переговорів на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин набуває досить важливого значення. Для подальшого розвитку дипломатичного та ділового протоколу та етикету в світі, зокрема в Україні, потрібно більш детально вивчати їх національні особливості та проводити якісну фахову освіту для дипломатів та менеджерів компаній.

Література:

1. Думанська І.Ю. Філософія ведення бізнесу з іноземними контрагентами в контексті їх ментальності: поради фахівцям ЗЕД / І.Ю. Думанська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Вип. 6, Ч. 1. – 2014. – С. 64-68.
2. Ключник А. В. Роль етики у розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств /А.В. Ключник // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 2. Т. 2. – С. 189-192
3. Сагайдак О. П. Дипломатичний протокол та етикет / О. П. Сагайдак. – К.: Знання. – 2012. – 264 с.

3. ENTERPRISES ECONOMICS AND MANAGEMENT

Terziev V.K.,

Corresponding Member of the Russian Academy of Natural History,
Professor, Eng., D.Sc. (Economics), D.Sc. (National security), Ph.D.,
Russian Academy of Natural History, Moscow, Russia
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria
University of Rousse, Rousse, Bulgaria

Georgiev G.A.,

Lieutenant Colonel, Associate professor, Ph.D.,
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

Georgiev M.P.

PhD student
National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

STIMULATION OF THE STAFF IN THE ORGANIZATION

Терзиев, В.К.

Член-кореспондент на Руската академия по естествознание,
Професор, доктор на икономическите науки, доктор на военните науки,
Руска академия по естествознание, Москва, Русия
Русенски университет „Ангел Кънчев”, Русе, България
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, Г.А.

Подполковник, доцент, доктор,
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, М.П.

докторант
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

СТИМУЛИРАНЕ НА ПЕРСОНАЛА В ОРГАНИЗАЦИЯТА

Abstract: *Once appreciated, each achievement must also receive an adequate remuneration. The meaning of remuneration is to influence positively man's attitude towards work. Incentives can be divided into two groups: monetary and non-monetary. Monetary incentives are those that the company provides - pay and all benefits (material incentives). The second type of incentives help indirectly or prevent effective work.*

The purpose of this paper is to accumulate enough evidence and arguments in the direction of getting the public the necessary degree of assurance that by way of change in thinking, and most of all, efficient practical application of management models high levels of efficiency can be reached on all hierarchical levels in key systems for society and the state.

Keywords: *performance measurement, strategic management, control, organization, conflict, conflict management, stimulation*

ВЪВЕДЕНИЕ

Все повече компании от различни икономически сектори и браншове намират за трудно да измислят и прилагат системи за стимулиране, които да отговарят на специфичните видове работа, създадени от модерната технология. Проблемът се състои и в това, че в днешно време се произвеждат повече услуги

за сметка на материалните продукти. Материалното производство от своя страна е плод на групови усилия, отколкото на индивидуални. Така например производството от монтажна линия трудно би могло да бъде обвързано с индивидуална система за стимулиране. Това е така, защото индивидуалната система за стимулиране отслабва същностното сътрудничество между работниците. Индивидуалните стимули имат тенденцията да създават негодувание между работниците, които не са включени в тази система, както и между работниците, чиито норми са по-трудни за изпълнение. Друг проблем в днешно време е осъзнаването, че и най-добрата система за стимулиране е слаб заместител за решаването на човешките проблеми, с които отделните работници се сблъскват при специфична длъжност. Осъзнава се също факта, че не съществува магическа формула за работна заплата, която винаги да „работи“ за удовлетворяване на човешките потребности. Въпреки тези пречки, практиката показва, че системите за стимулиране могат да бъдат разработени, че да могат да бъдат прилагани при различни ситуации. Това от своя страна означава и по-висока цена. Ценността на една система за стимулиране се определя като разлика между полезните резултати от системата и разходите за нея, от което следва, че само цената не е стабилна база за отхвърлянето ѝ. За целта, преди една компания да се обвърже с дадена система за стимулиране, тя бива изследвана много внимателно. Изследването ще има за резултат по-добър метод за изпълнението на работата, както и извличане на повече изгоди от по-добрата система. Важно условие за успешно работещата система е как работникът разглежда стимула във връзка със своите потребности (правилно или погрешно) и как възприема замислите на ръководителите [1].

СТИМУЛИ ЗА МОТИВАЦИЯ

Веднъж оценено всяко постижение трябва да получи и адекватно възнаграждение. Смисълът на възнаграждението се състои в това да повлияе положително върху отношението на човека към работата. Стимулите, най-общо казано, могат да се разделят на две групи: монетарни и немонетарни. Монетарните стимули са тези, които фирмата осигурява – заплащане и всички придобивки (материално стимулиране). Вторият вид стимули подпомагат непряко или пречат за ефективна работа.

Най-известен и разпространен стимул за хората са парите. Чрез тях те задоволяват своите потребности. Много фирми използват парите, за да принудят хората да работят повече и по-качествено. Тук се появява и взаимовръзката между: повече пари – по ефективна работа. Съществуват пет теории как парите могат да действат като стимул [2].

Първата теория се основава на това, че те могат да бъдат „цялостно необходим усилвател“. Приема се, че парите са начин за задоволяване на ежедневни потребности.

Втората теория определя парите като необходим стимул. Тази теория стъпва на твърдението, че трудно може да се намери стимул, който е по-базов от парите.

Третата теория изразява твърдението, че парите намаляват безпокойството. Те дават възможност хората да се чувстват по-добре, когато ги имат. Има ли пари човек, то той се чувства „годен”, а обратния момент го кара да се чувства неудачник, което рефлектира върху психиката му.

Четвъртата теория определя парите като хигиенен фактор. Автономността и отговорността са мотиваторите за работа. Повишаването на тези мотиватори носи удовлетвореност от работата и изпълнението ѝ. Други особености на работата са „хигиенните фактори”. За да се предотврати неудовлетвореността, те трябва да бъдат повишавани, което обаче не винаги гарантира удовлетвореност. Тук се намесват парите като такъв хигиенен фактор. Чрез тях може да се опази човек от неудовлетвореността като му се дадат пари, за да продължи да работи ефективно.

Петата теория твърди, че парите могат да бъдат инструмент за придобиване на желани резултати. Парите в тази теория могат да се явят като стимул за даден човек, тогава когато той счита, че те ще го доведат до поставената му цел. Това ще го кара да работи още поусърдно, което от своя страна ще му донесе повече пари. За съжаление това важи само, когато човек разглежда парите като инструмент за постигане на целта, ако не очаква да получи повече пари от работата, която е свършил, то те няма да бъдат вече стимул за него [3]. Всяка организация разполага с ограничени парични средства, което налага правилна преценка как ще използва парите като стимулиране на персонала. Съществуват няколко възприети принципа за стимулиране.

Първият принцип гласи: по-важна работа – по-високо заплащане. За да може да се използва този принцип, трябва да е известна относителната важност на длъжностите. На някои длъжности е сравнително лесно да се определи относителната ценност на длъжността, но за други е необходимо да се приложи някой от следните три подхода:

- оценка на работата;
- точкова система;
- трудови степени.

И тъй, заплащането на хората в зависимост от важността на работата, която изпълняват изисква описване на длъжностите, които те изпълняват; оценки на длъжностите; определяне на трудовите степени и определяне на интервала за заплащане на всяка степен.

Вторият принцип, на базата на който може да се изгради системата за стимулиране, е по-голямо производство – по-висока заплата. Стимулите за по-голямо производство могат да бъдат найразлични. Те могат да бъдат заплащане на парче, заплащане с гарантиран минимум, групови премии, плановете за премиране, измерените дневни разценки и т.н. Всички обаче са обединени в една единствена насока, а именно работника да е стимулиран да произвежда повече, за да му се заплаща повече.

Други монетарни стимули са социалните придобивки. След задоволяване потребността от пари на преден план излиза потребността на работника от

сигурност в работата. Специфичните стимули, които осигуряват сигурност най-общо могат да бъдат: застраховка за здравето, нормална работна седмица, гарантирана отпуска през годината, повишение, сигурна пенсия и т.н. Тези социални придобивки се изменят с възрастовите групи на работниците. Помладите предпочитат повече застраховки за своето здраве. По-възрастните са заинтересовани за своята пенсия. Чрез тези социални придобивки всяка една компания се стреми да обвърже хората с организацията, както и да накара работещите в нея да бъдат лоялни към самата нея. С течение на времето компаниите разбират, че усилията да стимулират хората чрез заплащане на тяхната производителност понякога нямат нужния ефект, който те биха искали да постигнат. Тогава на преден план се появява нуждата от други стимули, които отново биха възобновили процеса на ефективно производство. Това са така наречените немонетарни стимули [4].

Немонетарните стимули са онези стимули, чрез които една компания се стреми да повиши вътрешно присъщия интерес на работника към неговата работа. Целта на мениджърите е на определен пост да се постави заинтересован от своята работа работник. Но съществува и тезата, че някои видове работа са поинтересни от други. Ключовата роля в този момент е на мениджъра, който освен, че трябва да назначи човека, но и в следващите етапи да съумее да контролира този интерес, защото в началото може да има ентузиазъм в работника, който по-късно да прерасне в липса на интерес и да намали неговата продуктивност. Един от начините за засилване интереса на работника към своята работа е чрез обогатяване на дейностите в производството. Това означава, че вместо на човек да се дават да извършва все по-лесни задачи, трябва да му се дават да извършва толкова задачи свързани с работата, колкото му разрешава неговия личен потенциал. Тук нещата, макар и повърхностно, се преплитат и с друг немонетарен стимул, а именно развитие на персонала и възможности за кариера. Чрез обогатяване на дейностите се дават благоприятни възможности за постижения и усъвършенстване. Наред с всичко, трябва да се дава възможност за поемане на отговорност. Работата не би трябвало да е подробно определена, а трябва да има отворен край спрямо описанията си, тъй че работника да има също възможност да проявява и творчество в нея. Другият начин, за да се направи работата по-интересна е да се окуражават членовете на организацията да вземат по-голямо участие в планирането на работата и в оперативното управление. Този начин пряко зависи от стила на ръководството. Ако мениджърът умее да надрасне себе си като делегира по-големи правомощия на своите подчинени, оставяйки ги да вземат дейно участие в осъществяването на промени неминуемо, това ще доведе до по-добро изпълнение на поставените цели. Поемането на отговорност е важен психологически момент в работата на всеки. Получавайки повече права и поемайки по-големи отговорности ще накара работника да съсредоточи цялото си внимание върху изпълнението на поставената му задача. Вътрешната мотивация за себедоказване допълнително ще даде тласък на по-ефективната му работа. Като ключова роля за постигане на по-добри резултати, съществен

момент имат и условията на труд, в които е поставен работника. Физическите условия на труд включват сградите, помещенията, осветлението, температурата, шума, техническото оборудване. Тези условия влияят по различен начин върху сетивата и възприятието на работника. Те формират конкретна нагласа и отношение към поставените задачи, а от там и върху резултатите. Чрез подобряване на условията на труда мениджърите ще могат да въздействат върху физическите, организационните и мотивационни фактори, формиращи оценката на хората за техния трудов живот [5-14].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Целите, стоящи пред всяка една стопанска организация, могат да се постигат само като резултат от съвместния труд на целия ѝ персонал. Те се постигат толкова по-ефективно, колкото по-адекватно са съобразени с външната среда и действащите в нея фактори, колкото по-правилно е подбран персоналят или по-обективно са взети под внимание неговите възможности, но също така и колкото по-добре са мотивирани кадрите на организацията [15].

Ръководителите винаги са осъзнавали, че е необходимо да подбуждат хората да работят съвместно за организацията. Те са предполагали, че за това е достатъчно просто материално възнаграждение. Истинското подбуждане, което принуждава да се отдават на работа максимални усилия, е трудно да се определи и то понякога е невъзможно. Но познавайки съвременните модели на мотивация, ръководителят може значително да разшири своите възможности в привличането на образовани работници за изпълнение на задачите, да ги направлява за достигане целите на организацията [16].

Литература:

1. Kanev, D., V. Terziev. Behavioural economics: development, condition and perspectives, Business Economics, Issue 4 (2), (October). Volume 52. Palgrave Macmillan Ltd., 2017, Source Normalized Impact per Paper (SNIP): 1.091 SCImago Journal Rank (SJR): 0.288 Impact factor: 1.017, ISSN: 0007-666X (print version) ISSN: 1554-432X (electronic version), pp.387-409.
2. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev. Influence on the process of delegation of powers, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e-version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.403-408.
3. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev. Development of the personnel management in organizations, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e-version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.57-61.
4. Терзиев. В., В.Банабакова, М.Георгиев. Развитие концепции социальной экономики, Материали доповідей міжнародної науково - практичної конференції «сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн» 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.103-106.
5. Терзиев. В, В. Банабакова, М. Георгиев. Особенности, институции и значение развития рынка труда, Материали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.100-103.
6. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев. Особенности, институции и значение развития рынка труда для достижения устойчивого экономического и социального развития, -Материали доповідей міжнародної науково - практичної конференції

- „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.97-100.
7. D. Kanev, Terziev. V. Behavioral economics: development, condition and perspectives, IJASOS- International E-Journal of Advances in Social Sciences, Vol. III, Issue 8, August 2017, e-ISSN: 2411-183X, pp.413-423.
 8. Terziev. V., E. Arabska. Social entrepreneurship development in Bulgaria. Journal of Mountain Agriculture on the Balkans, 2017, 20 (4), Research Institute of Mountain Stockbreeding and Agriculture, Troyan, SSN 1311-0489 (Print) ISSN 2367-8364 (Online), стр.324-343.
 9. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev. Social programming as an alternative in front of small business or small business a challenge to social programming.- 4th ICŞER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.7.
 10. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social entrepreneurship development in Bulgaria, 4th ICŞER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.71.
 11. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев, М. П. , Развитие и переструктурирование занятости в Болгарии с начала перехода к рыночной экономике и в годы европейской интеграции, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, стр.64-69.
 12. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Развитие и переструктурирование занятости в Болгарии, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.70-75.
 13. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев. М. П. , Политики для воздействия и анализ состояния на рынок труда, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.76-81.
 14. Младенов, Ю., В.Терзиев, Управление на човешките ресурси, Русе, 2011.
 15. Младенов, Ю., В. Терзиев, Основи на управлението, Русе, 2011.

Terziev V.K.,

Corresponding Member of the Russian Academy of Natural History,
 Professor, Eng., D.Sc. (Economics), D.Sc. (National security), Ph.D.,
Russian Academy of Natural History, Moscow, Russia
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria
University of Rousse, Rousse, Bulgaria

Georgiev G.A.,

Lieutenant Colonel, Associate professor, Ph.D.,
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

Georgiev M.P.

PhD student
National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

APPROACHES FOR DECISION-MAKING IN THE ORGANIZATION

Терзиев, В.К.

Член-кореспондент на Руската академия по естествознание,
Професор, доктор на икономическите науки, доктор на военните науки,
Руска академия по естествознание, Москва, Русия
Русенски университет „Ангел Кънчев”, Русе, България
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, Г.А.

Подполковник, доцент, доктор,
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, М.П.

докторант
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

ПОДХОДИ ЗА ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЯ В ОРГАНИЗАЦИЯТА

***Abstract:** Decision-making as well as information exchange are an integral part of any management function. The need for decision-making passes through everything the director does - formulate goals and strive for their implementation. Therefore, the nature of decision-making is very important for everyone involved in management in order to achieve a skillful leadership of the organization and the realization of its main goals. The aim of the present paper is to gather sufficient evidence and arguments in order to get for the society the necessary degree of assurance that following the path of changes in thinking and, most of all, following the effective practical application of management models and approaches, high levels of effectiveness can be achieved on all hierarchical levels in key systems for the society and the state.*

***Keywords:** performance measurement, strategic management, control, organization, management, problem, management styles*

ВЪВЕДЕНИЕ

Приемането на ефективни решения е необходимо за изпълнение на управленските функции на организацията. Поради тази причина приемането на решения е главен пункт на теорията на управление. Управленската наука има за цел да повиши ефективността на организациите чрез увеличаване способността на техните ръководства към приемане на обосновани обективни решения с помощта на модели и количествени методи.

Всяка функционална единица на организацията трябва да изпълнява част от общата работа. Всяка такава част е необходима за постигане на общите цели на организацията. Същността на такова разделение на труда се състои в това, че всяко функционално подразделение разработва собствени цели. Тези цели не винаги се съгласуват, по същество, те често встъпват в противоречие една с друга. Специалистите по моделиране на приетите решения и съществуващите методи се опитват да оценят компромисите, възможните връзки с различните цели и приемат алтернативни решения, осигуряващи баланс на противоречивите цели. Разбирането на подхода от позиция на науката за управление ще помогне по-ефективно да се решат проблемите на организацията.

ПРИРОДА НА ПРОЦЕСА НА ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЯ

Един човек от управлението може да се нарече мениджър само тогава, когато може да приеме организационни решения или ги реализира чрез други

хора. Вземането на решения, както и обмяната на информация са съставна част от всяка управленска функция. Необходимостта от приемане на решения минава през всичко, което прави ръководителят – формулира целите и се стреми за тяхното изпълнение. Поради това природата на вземане на решения е твърде важна за всеки, участващ в управлението, за да се постигне умело ръководене на организацията и реализиране на нейните основни цели [1-5].

Решение - това е избор на алтернатива. При вземането на решения има малозначими и такива с особена важност, например, какви дрехи да облека за работа и какъв спътник да избера в своя живот. Обаче в управлението приемането на решения е по-систематизиран процес, отколкото в частния живот. Разликата понякога е много съществена, тъй като тя се отнася за трудовата дейност и съдбата на много хора. Отговорността за приемането на важни организационни решения е важна морална отговорност, която много явно се проявява на „горните“ етажи на управлението. Трябва да се знае, че ръководителите работят със собственост, принадлежаща на други хора, и чрез нея влияят на техния живот. Ръководителят по правило не може да приема необмислени решения. Той трябва рационално и систематизирано да е запознат с общите алтернативи на фирмата, да има органическа връзка с процеса на управление.

Организационни решения. Приемането на решения се отразява на всички аспекти на управлението, приемането на решения е част от всекидневната работа на ръководителя, то е интегрална част на управлението на организации от всякакъв род. Освен това компетентността в дадена област отличава мениджъра от този, който не е, и още – ефективно работещият мениджър от негови колеги, които работят неефективно. Организационното решение е избор, който трябва да направи ръководителят, за да изпълни задълженията, предписани от заеманата от него длъжност. Целта на организационното решение е осигуряване на придвижване към поставените пред организацията задачи. Затова най-ефективно организационно решение е изборът, който в действителност ще се реализира и ще има най-голям принос за постигане на крайната цел. Те могат да бъдат два вида:

- програмирани,
- непрограмирани.

Програмирани решения. Този термин е въведен от американския учен и изследовател Х. Саймън, заимстван от компютърната технология, за описване на много важни решения. Те са резултат от реализация на определена последователност от стъпки или действия, подобни на тези, които се изпълняват при решаването на една компютърна програма. Като правило, броят на алтернативите е ограничен и изборът трябва да се направи от тези направления, които са изгодни за организацията. Програмирането се счита за важно спомагателно средство при приемането на ефективни организационни решения. Определяйки какво трябва да бъде решението, ръководството намалява вероятността от допускане на грешки. По такъв начин се прави икономия на време, тъй като не се налага да се разработва нова правилна

процедура всеки път, когато възникне съответната ситуация. За ръководството е твърде важно да има увереност в това, че процедурата на приетите решения е правилна и желателна. Ако програмираната процедура става невярна и нежелателна, решенията, приети с нейна помощ, са неефективни и ръководството губи уважението на работниците и хората извън организацията. Неспособността да се отговори на въпросите, започващи със „защо“ във връзка с процедурата на приетите решения, често пораждат напрежение в работниците, които трябва да я използват.

Непрограмирани решения. Решенията от този тип са необходими в ситуациите, които в определена степен са нови, вътрешно неструктурирани или имат неизвестни фактори. Тъй като предварително не може да се състави конкретна последователност на необходимите стъпки, ръководството трябва да разработи процедура на приемане на решение. Към непрограмираните решения могат да се отнесат решения от следния тип: какви трябва да бъдат целите на организацията, как да се подобри продукцията, как да се усъвършенства структурата на вътрешното управление, как да се усили мотивацията на работещите във фирмата. Във всяка от тези подобни ситуации (както винаги бива с непрограмираните решения) истинската причина на проблемите може да бъдат различни фактори. На практика доста управленски решения рядко се оказват програмирани или непрограмирани в чист вид. Най-често те отразяват някакъв техен спектър и се доближават до ежедневните и принципните решения. Повечето решения най-често се намират между крайните варианти. И в ситуациите на сложен избор на методология на приемане на програмирани решения може да се окаже полезна. По време на анализиране на процеса на приемане на организационни решения трябва да се има предвид, че то е тясно свързано с процеса на управление като цяло, че при условие на реалистичен подход те не трябва да се разглеждат отделно. Функциите на планиране, организиране на дейността, мотивацията и контролът изискват от ръководството приемане на решения.

Компромиси. За ръководството ще бъде трудно, ако изобщо е възможно, да приеме решение, което да няма отрицателни последствия. Всяко решение уравновесява различни противоречиви ценности, цели и критерии, че от всяка гледна точка то ще се окаже като по-лош вариант от оптималното. Всяко решение или избор, засягащо цялото предприятие, може да има негативни последствия за определени негови структури. Ето защо е необходимо да се разглежда организирането от позицията на системния подход и да се отчитат възможните последствия на управленското решение за всички структурни звена на организацията. Ефективно работещото ръководство разбира и приема като факт, че избраната от тях алтернатива може да има недостатъци, възможно е понякога и със сериозни дефекти. То приема даденото решение дотолкова, че с отчитане на всички фактори, то да бъде най-доброто от гледна точка на крайния ефект, това всъщност изразява концепцията на компромисите. По своята същност ръководството на организацията се среща с много малко ситуации, които са еднозначни, така че резултатът на най-доброто решение да бъде само

благоприятен. Ефективно работещите ръководители и хората, които са успешни във всекидневния живот, няма да позволят възможни недостатъци на решенията да уязвят тяхната воля. Те разбират, че неприемането на решения, „нагаждащата“ се тактика в този случай е неудовлетворителен, или даже лош ход, отколкото приемане на лошо решение. Още повече, срещат се ситуации, в които с очевиден отказ от избора, се очаква вземане на добро решение. Например, ако допълнителната информация по даден въпрос не е постъпила, а времето не е критично, е по-добре да не се приема веднага решението. Тук възниква въпросът за това, как хората приемат решения, т.е. как мисловният процес, от който те се ползват, прави избор от няколко варианта [6-10].

Подходи за вземане на решения.

При вземането на решения трябва да се отчитат два момента. Първо, приемането на решения като правило е твърде лесно. Всичко, което прави човек при това, се свежда към избора на направлението, към което трябва да се работи. Трудно се приема добро решение. Вторият момент се заключава в това, че приетото решение е психологически процес. От опит е известно, че човешкото поведение невинаги е логично. Понякога човек се движи от логиката, а понякога – от чувствата. Поради това не е удивително, че способите, използвани от ръководителите при приемане на решения, варират от спонтанни до високо логични. За рационалния подход при вземане на решения трябва да се има предвид, че ръководителят се намира под въздействието на такива психологически фактори като социалната обстановка, натрупания опит и логичните ценности. Въпреки че всяко конкретно решение се отнася към една от категориите, е прието процесът на решения да бъде интуитивен, основан на разсъждения или с рационален характер.

Интуитивни решения. Чисто интуитивните решения са избор, направен само на основата на усещането на това, че то е правилно. Лицето, приемащо решението, не се занимава съзнателно с претегляне на изискванията „за“ и „против“ на предложените алтернативи и не се нуждае от разбирането на ситуацията. Просто той като човек прави своя избор. Просто това е прието да се нарича „шесто чувство“ или интуитивно решение. При увеличаване на информацията, отнасяща се до проблема, значителна помощ на ръководителите от средното ниво на управление оказват висшите ръководители, опирайки се на своите интуитивни разсъждения. В заложената организационна ситуация са възможни много варианти на избор. Организацията с достатъчен финансов ресурс може да продава различна, произвеждана от него продукция. Но произвеждайки и продавайки с печалба, му се отдават два или три вида. Освен това в редица случаи ръководителят отначало не знае за възможните варианти на решения, тъй като ръководителят се опира единствено на интуицията. От гледна точка на статистиката шансовете за правилен избор без приложения на логическото мислене е невисок.

Решения, приети чрез разсъждения. Понякога тези решения се струва, че са интуитивни, тъй като тяхната логика не е очевидна. Решение, основано на

разсъждения, е избор, обосновано на знания или натрупан опит. Човек използва знанията си за това, че да ги използва за решаване на ситуации в момента, които са сходни с предишни такива. Опирайки се на рационални разсъждения, той избира алтернатива, която му е донесла успех в миналото. Разсъждението като основа на организационното решение е полезно, тъй като много ситуации в организациите имат тенденция за често повторение. В този случай по-рано приетото решение отново може да сработи и то не полошо, отколкото преди (това е основното достоинство на програмираните решения). Разсъжденията са невъзможни за ситуации, които са нови за фирмата, тъй като за ръководството няма натрупан такъв опит, на който може да се обоснове логически избор. Тук могат да се отнесат всякакви ситуации, които са нови за организацията, например, промяна на асортимента на произвежданите изделия, разработване на нова технология или изпробване на нова система за възнаграждения. В сложна ситуация може да се окаже, че разсъждението не е целесъобразно, тъй като факторите, които трябва да се отчетат, са твърде много и ръководителят от съответното ниво не може да ги обхване и да ги съпостави. Разсъжденията винаги се опират на предишен опит и затова ръководителите ги използват за вземане на правилни решения. По тази причина понякога ръководството може да пропусне нова алтернатива, която може да бъде поефективна, отколкото познати варианти. Важно също е, че ръководителят, който много е привързан към разсъжденията и натрупания опит, може съзнателно или безсъзнателно да избягва използването на възможности за навлизане в нови области на фирмата. Ако се развие тази мисъл докрай, то страха от навлизането в нови сфери на дейност може да завърши с катастрофа. Известно е, че хората, натрупали опит, казват: „Ние винаги сме го правили така”. Адаптацията към новото и сложното положение никога няма да бъде просто решение. Не трябва да се изключва опасността от прието неудачно решение. В много случаи ръководството е в състояние съществено да повиши вероятността от правилен избор като се използва рационално решение.

Рационални решения. Главното различие между рационалните решения и тези на основата на разсъжденията е, че първото не зависи от миналия опит. Рационалното решение се изгражда с избора на обективен аналитичен процес [11-13].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Динамично изменяща се обстановка, свързана с икономически, технически, политически и обществени интереси поставя пред организациите непрекъснато нови проблеми за решаване, те трудно се управляват и придават особено важно значение на разработване на различни подходи за вземане на решения. Основата за съществуване на всяка организация това са хората, отнасящи се до управлението на тяхното поведение в процеса на работа и мотивацията на тяхната дейност. В днешно време човекът е станал най-важният, но и скъпо струващ ресурс на организацията. Затова хората, работещи във фирмата, са особен обект на управление на ръководството [14-15].

Литература:

1. Kanev, D., V. Terziev, Behavioural economics: development, condition and perspectives, Business Economics, Issue 4 (2), (October). Volume 52. Palgrave Macmillan Ltd., 2017, Source Normalized Impact per Paper (SNIP): 1.091 SCImago Journal Rank (SJR): 0.288 Impact factor: 1.017, ISSN: 0007-666X (print version) ISSN: 1554-432X (electronic version), pp.387-409.
2. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev. Influence on the process of delegation of powers, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e-version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.403-408.
3. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev, Development of the personnel management in organizations, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e- version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.57-61.
4. Терзиев. В., В. Банабакова, М.Георгиев, Развитие концепции социальной экономики, Матеріали доповідей міжнародної науково - практичної конференції «сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн» 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.103-106.
5. Терзиев. В, В. Банабакова, М. Георгиев, Особенности, институции и значение развития рынка труда, Матеріали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.100-103.
6. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Особенности, институции и значение развития рынка труда для достижения устойчивого экономического и социального развития, -Матеріали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.97-100.
7. D. Kanev, Terziev. V., Behavioral economics: development, condition and perspectives, IJASOS- International E-Journal of Advances in Social Sciences, Vol. III, Issue 8, August 2017, e-ISSN: 2411-183X, pp.413-423.
8. Terziev. V., E. Arabska. Social entrepreneurship development in Bulgaria. Journal of Mountain Agriculture on the Balkans, 2017, 20 (4), Research Institute of Mountain Stockbreeding and Agriculture, Troyan, SSN 1311-0489 (Print) ISSN 2367-8364 (Online), стр.324-343.
9. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social programming as an alternative in front of small business or small business a challenge to social programming.- 4th ICŞER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.7.
10. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social entrepreneurship development in Bulgaria, 4th ICŞER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.71.
11. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев, М. П. , Развитие и реструктурирование занятости в Болгарии с начала перехода к рыночной экономике и в годы европейской интеграции, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, стр.64-69.
12. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Развитие и реструктурирование занятости в Болгарии, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.70-75.

13. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев. М. П. , Политики для воздействия и анализ состояния на рынок труда, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.76-81.
14. Младенов, Ю., В. Терзиев, Основи на управлението, Русе, 2011.
15. Младенов, Ю., В.Терзиев, Управление на човешките ресурси, Русе, 2011.

Terziev V.K.,

Corresponding Member of the Russian Academy of Natural History,
 Professor, Eng., D.Sc. (Economics), D.Sc. (National security), Ph.D.,
Russian Academy of Natural History, Moscow, Russia
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria
University of Rousse, Rousse, Bulgaria

Georgiev G.A.,

Lieutenant Colonel, Associate professor, Ph.D.,
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

Georgiev M.P.

PhD student

National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

**POSSIBLE SOLUTIONS FOR THE EFFICIENT SOLUTION OF THE
 PROBLEMS IN THE ORGANIZATION**

Терзиев, В.К.

Член-кореспондент на Руската академия по естествознание,
 Професор, доктор на икономическите науки, доктор на военните науки,
Руска академия по естествознание, Москва, Русия
Русенски университет „Ангел Кънчев”, Русе, България
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, Г.А.

Подполковник, доцент, доктор,
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, М.П.

докторант

Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

**ВЪЗМОЖНИ РЕШЕНИЯ ЗА РАЦИОНАЛНО РЕШАВАНЕ НА ПРОБЛЕМИТЕ В
 ОРГАНИЗАЦИЯТА**

Abstract: An executive man can only be called a manager when he / she can accept organizational decisions or implement them through other people. Decision-making as well as information exchange are an integral part of any management function. The need for decision-making passes through everything the supervisor does - formulate goals and strive for their implementation.

The purpose of this paper is to gather sufficient evidence and arguments to get the public the necessary degree of assurance that by way of changes in thinking and, above all, the effective practical application of governance models and approaches, high levels of effectiveness will be achieved, on all hierarchical levels, in key systems for the society and the state.

ВЪВЕДЕНИЕ

Науката за управление се заражда в Англия по време на втората световна война, когато група учени е получила задание за решаване на сложни военни въпроси. През 50 – 60-те години на миналия век методологията се е обновила чрез приемането на специфични методи и започнала все по-широко да се използва за решаването на проблеми в промишлеността и приемане на решения за различни ситуации. Днес моделите и методите на науката за управление се използват за решаване на такива задачи като регулиране на транспортните потоци в градовете, съставяне на графици за работа в университетите, управление на запасите на супермаркетите, разработване на нови видове продукция, планиране на материалното осигуряване, разпределение на трудовите ресурси на организацията и др. [1].

Специалистите по моделиране на приетите решения и съществуващите методи се опитват да оценят компромисите, възможните връзки с различните цели и приемат алтернативни решения, осигуряващи баланс на противоречивите цели. Разбирането на подхода от позиция на науката за управление ще помогне по-ефективно да се решат проблемите на организацията. Един човек от управлението може да се нарече мениджър само тогава, когато може да приеме организационни решения или ги реализира чрез други хора. Вземането на решения, както и обмяната на информация са съставна част от всяка управленска функция. Необходимостта от приемане на решения минава през всичко, което прави ръководителят – формулира целите и се стреми за тяхното изпълнение. Поради това природата на вземане на решения е твърде важна за всеки, участващ в управлението, за да се постигне умело ръководене на организацията и реализиране на нейните основни цели [2-4].

Решение - това е избор на алтернатива. При вземането на решения има малозначими и такива с особена важност, например, какви дрехи да облека за работа и какъв спътник да избира в своя живот. Обаче в управлението приемането на решения е по-систематизиран процес, отколкото в частния живот. Разликата понякога е много съществена, тъй като тя се отнася за трудовата дейност и съдбата на много хора. Отговорността за приемането на важни организационни решения е важна морална отговорност, която много явно се проявява на „горните“ етажи на управлението. Трябва да се знае, че ръководителите работят със собственост, принадлежаща на други хора, и чрез нея влияят на техния живот. Ръководителят по правило не може да приема необмислени решения. Той трябва рационално и систематизирано да е запознат с общите алтернативи на фирмата, да има органическа връзка с процеса на управление.

Организационни решения. Приемането на решения се отразява на всички аспекти на управлението, приемането на решения е част от всекидневната работа на ръководителя, то е интегрална част на управлението на организации

от всякакъв род. Освен това компетентността в дадена област отличава мениджъра от този, който не е, и още – ефективно работещият мениджър от негови колеги, които работят неефективно. Организационното решение е избор, който трябва да направи ръководителят, за да изпълни задълженията, предписани от заеманата от него длъжност. Целта на организационното решение е осигуряване на придвижване към поставените пред организацията задачи. Затова най-ефективно организационно решение е изборът, който в действителност ще се реализира и ще има най-голям принос за постигане на крайната цел.

ЕТАПИ ЗА РАЦИОНАЛНО РЕШАВАНЕ НА ПРОБЛЕМИТЕ

Решаването на проблемите, както и управлението, са процеси, които имат непрекъсната взаимна взаимовръзка. За решаване на проблемите е необходимо не единично решение, а съвкупност от избори. За решаването на проблема, в зависимост от неговата сложност, се предвиждат различни на брой етапи:

Диагностика на проблемите. Първата стъпка за решаване на проблемите е тяхното определяне или диагнозата им, която трябва да бъде пълна и правилна. В едни случаи, за проблемна се счита ситуацията, когато не са достигнати поставените цели. В други случаи – узнава се за проблема, когато не се получило това, което се е очаквало. В тези случаи може да се отстранят забелязаните отклонения. Например, началникът на цеха може да установи, че производителността на неговия цех е по-ниска от планиваната. Взетото решение ще бъде реактивно, тъй като то е необходимо. Много често ръководителите разглеждат като проблем само ситуацията, в която е трябвало да се случи нещо, но то не е станало. Като проблем може да се разглежда и потенциалната възможност. Например, активно търсене на способности за повишаване на ефективността на дадено подразделение, въпреки че то изпълнява плана си. В този случай ръководството осъзнава необходимостта, че може да се направи нещо за подобряване на работата. Напълно да се определи проблемът е доста трудно, тъй като поделенията на фирмата са взаимно свързани. Работата на завеждащия маркетинга влияе на управляващия продажбите, на началниците на цеховете, на изследователския отдел и други служители в компанията. В резултат на диагнозите, които са получени, проблемът се превръща в процедура от определени стъпки с приети промеждутъчни решения. Първата фаза при диагностициране на сложен проблем е осъзнаване и установяване на симптомите на затруднение или наличните възможности. Така например, някои общи недостатъци на фирмите са: ниска печалба, продажби, производителност и качество, големи издръжки, многочислени конфликти и голямо текучество на кадрите. Определянето на симптомите помага да се определят проблемите в общ вид, което намалява броя на факторите, които трябва да се отчитат при управлението. Обаче не трябва да се забравя, че може да има претоварване на разсъжденията от ръководителя и това да доведе до ниска рентабилност. Поради това не трябва да се предприемат незабавни действия за отстраняване на симптома, както предпочитат някои ръководители. Необходимо е да се установят истинските причини и да се

изяснят причините за неефективност на организацията. Някои ръководители виждат причините само в работниците и смятат, че те основно са виновни за ниската производителност. Те често пренебрегват други причини, които могат да съществуват във фирмата, например, влиянието на разходите за материали и други. И като резултат – тя без нужда влага средства за повишаване на производителността и уволнява работниците си.

За изясняване на причините за възникване на проблемите е необходимо да се събере и анализира вътрешната и външната информация. Тя може да се събира с неформални методи, например, анализ на пазара, а вътре – чрез анализ на финансовите разчети, интервюиране и др. Увеличаване на количеството на информацията не винаги повишава качеството на решенията. Често се събира информация, която няма отношение към решаване на проблемите. Затова в хода на наблюденията трябва да се прави разлика между релевантната и неуместната информация и да се отделят една от друга.

Релевантна информация (значима от практическо приложение на даден въпрос) се отнася само за конкретен проблем, който трябва да се реши. Изходните данни е необходимо „да се филтрират“, да се махнат неотнасящи се към проблема и да останат само релевантните сведения, които ще се използват в процеса на приемане на решението. Релевантната информация е основа за решения и тя трябва да се събира по възможност с максимална точност в съответствие с решавания проблем. Например, ръководството счита, че причината за неприятностите са работниците и те съзнателно или несъзнателно представят информацията поблагоприятно от тяхна гледна точка, а може да съобщават това, което е благоприятно за ръководството. Това е причина да се поддържат добри взаимоотношения в организацията.

Формулиране на ограниченията и критерии на приемане на решенията. Когато ръководителят диагностицира проблема с цел приемане на решение, той трябва да отчита и това дали той може да се реши. Многото възможни проблеми на организацията няма да са реалистични, ако ръководителят или организацията нямат достатъчно ресурси за реализация на приетите решения. Освен това причините на проблемите могат да се намират извън фирмата като закони, които ръководителя не може да промени. Преди да се премине към следващ етап на процеса, ръководството трябва безпристрастно да определи същността на ограниченията и след това да определи алтернативите. Ако това не се направи като минимум, ще се загуби ценно време. И което е по-лошо, ще се избере нереалистично направление на действията. Естествено, това ще влоши, а няма да разреши съществуващия проблем. Ограниченията варират в определени граници и зависят от ситуацията и конкретните ръководители. Например, неадекватност на избраните средства за анализ; недостатъчен брой работници, които нямат нужната квалификация и опит; неспособност да се закупят заготовки по предлаганите цени; потребност от технология; остра конкуренция; закони и др. Съществените ограничители за всички управленски решения понякога са напълно отстраними, ако се стеснят пълномощията на членовете на организацията.

Определяне на алтернативите. В най-добрия случай е желателно да се предвидят всички възможни действия, които могат да отстранят причините на проблемите и най-важното, да дадат на организацията да достигне своите цели. Още повече на практика ръководителят рядко разполага с достатъчни знания или време, за да формулира и оцени всяка алтернатива. Разглеждането на голям брой алтернативи, даже те да са реалистични, често води до объркване. Затова ръководителят като правило ограничава за разглеждане броя на вариантите на алтернативите, които са на пръв поглед най-перспективни. Вместо търсенето на най-доброто възможно решение, хората често предпочитат да се разгледат всички алтернативи, докато не се появи такава, която да удовлетворява определен приемлив минимален стандарт. Разбира се, че търсенето на оптимално решение понякога заема твърде много време, струва скъпо и трудно се оценява. Поради тази причина понякога се приема невинаги удовлетворително решение по предложение на ръководителя. Въпреки това трябва да се избира широк спектър от възможни решения. Задълбоченият анализ на трудните проблеми е необходим за разработване на няколко действително различаващи се алтернативи. Когато ръководството не е в състояние да оцени какво ще се случи, ако нищо не предприеме, съществува опасност да не може да реагира пред бързите предизвикателства. Действието заради самото действие повишава вероятността за реагиране на външните симптоми, а не на главната причина, която ги е предизвикала.

Оценяване на алтернативите. Международният опит показва, че както количеството, така и качеството на алтернативите непрекъснато се увеличават, когато началната генерация на идеите (идентификация на алтернативите) е отделена от оценката на окончателната идея. След съставянето на списък от всички идеи е необходимо да се извърши оценка на всяка алтернатива. При оценяването на решението ръководителя определя предимствата и недостатъците на всяко от тях и възможните последствия, които могат да се случат. Ясно е, че всяка алтернатива има и някои отрицателни аспекти. Както вече се отбеляза, във всички важни управленски решения има известни компромиси. За съпоставяне на решенията е необходимо да се има вече приети изисквания и ограничение, спрямо които да се определят вероятните резултати от реализацията на всяка възможна алтернатива. На този стадий могат да възникнат затруднения, тъй като е невъзможно да се сравняват вещи, ако те не са еднотипни – ябълките не може директно да се сравняват с прасковите. Всички решения следва да се сравняват, като се използват определени форми за сравнение. Желателно е в тази форма да е вложена основната цел. В бизнеса печалбата е основна цел и необходимост на потреблението, затова решението може да се представи в парично изражение и като вид оценка за въздействие на продажбите. При оценяване на възможните решения ръководството се стреми да прогнозира какво може да се случи в бъдеще. Бъдещето е винаги неопределено. Много фактори, произтичащи от изменението на външната среда и невъзможността за реализация на решенията, могат да попречат за реализация на приетите неща. Затова важен момент при оценяването е, че трябва да се

определи вероятността за реализиране на всяко възможно решение в съответствие с изискванията. Ако последствията от някое решение са благоприятни, но шансът за неговата реализация е малък, то може да се окаже по-малък вариант за избор. Ръководството включва вероятността в оценяването, приемайки под внимание степента на неопределеност или риск.

Избор на алтернатива. Ако проблемът е бил правилно определен, а алтернативните решения прецизно претеглени и оценени, правенето на избор, т.е. приемането на решение е сравнително просто. Ръководителят просто избира алтернативата с най-благоприятни общи резултати. Обаче има ли „ако“ и се налага да се приемат допълнителни компромиси, или ако информацията и анализът са субективни, може да се получи така, че нито една алтернатива да не бъде добър избор. В този случай главна роля трябва да изиграят доброто мислене и опитът. Реализация. Реалната цел на решението става очевидна, чак след като то се осъществи. Процесът на решението на проблема не завършва с избора на алтернативата. Простият избор на направление на действие има малка ценност за организацията. За разрешаване на проблемите или извличане на изгода от имащите възможности е необходимо решението да се реализира. Нивото на ефективност за осъществяване на решението се повишава, ако то се осмисли от тези, от които зависи. Понякога ръководителят може да възложи приемането на „негово“ решение, което трябва да се изпълнява. По тази причина той е принуден да убеждава другите служители в правилността на своята гледна точка, че неговият избор носи изгода на фирмата и на всички служещи. Чрез мотивацията и лидерството шансовете за ефективна реализация значително нарастват, тъй като хората със своя принос вярват в това, което се прави. Една добра практика за признание е в привличането на други хора при неговото приемане. Има ситуации, когато ръководителят е принуден сам да приема решение, без да се консултира с други хора. Участието на работници в приемането на решения ще бъде ефективно не във всички случаи. Трябва да се има предвид, че не винаги „твърдата“ поддръжка ще гарантира правилно изпълнение на решението. Пълното реализиране на решението изисква привеждане в действие на цялото управление с неговата организационна и мотивационна функция.

Обратна връзка. Това е връзката, която показва как решението е започнало да действа, и дава обратна връзка на ръководството. Необходимо е да се изчака „отлежаване“ и контрол на изпълнението, за да се осигури фактически резултат с това, което се е очаквало в този период от приетото решение. На тази фаза се провежда измерване и оценка на последствията от решението или съпоставяне на фактическите резултати с тези, които ръководството е очаквало да получи. Обратната връзка, т.е. постъпване на данни за това какво е станало до и после реализация на решението, позволява на ръководството да го коригира, докато фирмата още не е получила значителни загуби. Оценяването на решението от ръководството става с помощта на функцията контрол [5-13].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основата за съществуване на всяка организация това са хората, което е и причината да се изследват въпроси, отнасящи се до управлението на тяхното поведение в процеса на работа и мотивацията на тяхната дейност. В днешно време човекът е станал най-важният, но и скъпо струващ ресурс на организацията. Затова хората, работещи във фирмата, са особен обект на управление на ръководството. С поведението на ръководителите е непосредствено свързан и процесът на вземане на решения. Той характеризира начина на осъществяване на ръководната роля и подхода към подчинените. В своята дейност ръководителите трябва да преценяват добре ситуацията, за да избират стила на ръководене, който се определя от потребностите на задачите за групите и за отделните хора. Обстоятелствата във всеки конкретен случай определят приоритет, който ръководителят трябва да дава на някоя от променливите, за да се получи най-добрият баланс между неговите делови качества [14-15].

Литература:

1. Kanev, D., V. Terziev, Behavioural economics: development, condition and perspectives, Business Economics, Issue 4 (2), (October). Volume 52. Palgrave Macmillan Ltd., 2017, Source Normalized Impact per Paper (SNIP): 1.091 SCImago Journal Rank (SJR): 0.288 Impact factor: 1.017, ISSN: 0007-666X (print version) ISSN: 1554-432X (electronic version), pp.387-409.
2. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev. Influence on the process of delegation of powers, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e-version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.403-408.
3. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev, Development of the personnel management in organizations, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e- version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.57-61.
4. Терзиев. В., В. Банабакова, М.Георгиев, Развитие концепции социальной экономики, Материали доповідей міжнародної науково - практичної конференції «сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн» 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.103-106.
5. Терзиев. В, В. Банабакова, М. Георгиев, Особенности, институции и значение развития рынка труда, Материали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.100-103.
6. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Особенности, институции и значение развития рынка труда для достижения устойчивого экономического и социального развития, -Материали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.97-100.
7. D. Kanev, Terziev. V., Behavioral economics: development, condition and perspectives, IJASOS- International E-Journal of Advances in Social Sciences, Vol. III, Issue 8, August 2017, e-ISSN: 2411-183X, pp.413-423.
8. Terziev. V., E. Arabska. Social entrepreneurship development in Bulgaria. Journal of Mountain Agriculture on the Balkans, 2017, 20 (4), Research Institute of Mountain Stockbreeding and Agriculture, Troyan, SSN 1311-0489 (Print) ISSN 2367-8364 (Online), стр.324-343.

9. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social programming as an alternative in front of small business or small business a challenge to social programming.- 4th ICŞER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.7.
10. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social entrepreneurship development in Bulgaria, 4th ICŞER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.71.
11. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев, М. П. , Развитие и переструктурирование занятости в Болгарии с начала перехода к рыночной экономике и в годы европейской интеграции, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, стр.64-69.
12. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Развитие и переструктурирование занятости в Болгарии, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.70-75.
13. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев. М. П. , Политики для воздействия и анализ состояния на рынок труда, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.76-81.
14. Младенов, Ю., В. Терзиев, Основы на управлението, Русе, 2011.
15. Младенов, Ю., В.Терзиев, Управление на човешките ресурси, Русе, 2011.

Besarab S. O.

Competitor of the Department of Economics of Enterprise,
Kyiv National Economic University, Ukraine

STRATEGIC MANAGEMENT OF INVESTMENT ACTIVITIES OF ENTERPRISES IN THE LIGHT OF DYNAMIC CONFIDENCE CONCEPT

Бесараб С. О.

здобувач кафедри економіки підприємств
Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана,

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ КОНЦЕПЦІЇ ДИНАМІЧНИХ ЗДАТНОСТЕЙ

Summary. The article deals with modern approaches to the management of investment activity of enterprises on the principles of strategic management. The possibility of the concept of dynamic capabilities in the field of investment management and thereupon formed the modern classification of investment resources and a list of dynamic ability of the entity in terms of their investment.

Keywords: business management, strategic management, investment activity, investment strategy, investment resources, concept of dynamic opportunities.

Анотація. В статті розглянуті сучасні підходи до управління інвестиційною діяльністю підприємств на принципах стратегічного менеджменту. Розглянуто можливість застосування концепції динамічних здатностей в сфері інвестиційного

менеджменту і на цій основі сформовано сучасну класифікацію інвестиційних ресурсів та визначено перелік динамічних здатностей суб'єктів господарювання з точки зору особливостей їх інвестиційної діяльності.

Ключові слова: *управління діяльністю підприємств, стратегічний менеджмент, інвестиційна діяльність, інвестиційна стратегія, інвестиційні ресурси, концепція динамічних можливостей.*

У сучасних умовах невизначеності зовнішнього середовища, коли об'єктивною необхідністю стає дієва координація інвестиційної діяльності, особливого значення набувають механізми стратегічного інвестиційного менеджменту. Стратегічне управління інвестиційною діяльністю є похідним від теорії стратегічного менеджменту та складовою загальної системи управління суб'єкта господарювання, використання якого зумовлено об'єктивною потребою вітчизняних підприємств у забезпеченні свого довготривалого інвестиційного розвитку в сучасних умовах постійних технологічних укладів, посилення глобальної конкуренції і розвитку нової (цифрової) економіки.

Інтенсивний розвиток теоретичного базису стратегічного менеджменту зумовив різноманіття поглядів щодо процесу стратегічного управління, виокремивши щонайменше десять основних напрямків (шкіл) стратегічного менеджменту [1]. Найбільш відомими представниками даних шкіл є Кен Ендрюс (школа дизайну), Ігор Ансофф (школа планування), Майкл Портер (школа позиціонування), Й. Шумпетер, П. Друкер (школа підприємництва), Г. Саймон (когнітивна школа), Дж. Куїн (школа навчання), Г. Аллісон; Г. Салансік; Г. Естлі (школа влади), Р. Норманн (школа культури), Дж. Фріман; (Школа зовнішнього середовища), Альфред Чандлер, Г. Мінцберг (школа конфігурацій), Х. Вольберд і Т. Ельфрінг (школа границь) [2]. Особливої уваги заслуговують концепція організації, що орієнтована на стратегію, яка розроблена Нортон Д. і Капланом Р. [3] і концепція стратегічного мислення, запропонована Т. О'Шеннессі [4]. В той же час найбільш дискусійною в сучасних наукових колах є концепція динамічних здатностей, яка базується на залежності конкурентних переваг підприємств від потенціалу фірми у процесах інтегрування, створення та реконфігурації внутрішніх і зовнішніх компетенцій для відповідності швидко змінному середовищу [5]. Питаннями управління інвестиційною діяльністю займалися вітчизняні науковці, серед яких, у першу чергу, слід виділити А.А. Пересаду [6], В.Г. Федоренка [7], Т.В. Майорову [8], Н.А. Хрущ [9] тощо.

Проте питання щодо управління інвестиційною діяльністю підприємств з огляду на сучасні підходи до теорії менеджменту в науковій літературі розглянуті за окремим аспектами фрагментарно, а тому потребують більш детального розгляду. Метою даної статті є дослідження процесу управління інвестиційною діяльністю підприємств в світлі теорії динамічних здатностей.

В основі стратегічного управління інвестиційною діяльністю підприємств доцільним є використання сучасних концепцій стратегічного менеджменту, які висвітлюють новітні погляди на процес управління та основні чинники, що на нього впливають. Найбільш широка полеміка в сучасних

наукових колах ведеться щодо концепції динамічних здатностей, яка базується на взаємозв'язку забезпечення конкурентних переваг підприємств і потенціалу суб'єктів ринкових відносин в інтеграційних процесах, а також у формуванні компетенцій для використання можливостей динамічного середовища [5].

Базовим елементом стратегічного інвестиційного менеджменту є інвестиційна стратегія, яка в силу кардинальних змін сучасних умов діяльності підприємств потребує більш цільових орієнтирів процесу обґрунтування інвестиційної стратегії, коли остання розглядається як набір ключових рішень у стратегічних питаннях інвестиційного розвитку на довгострокову перспективу. При такому підході змінюється вектор процесу розробки інвестиційної стратегії, коли першочерговими стають не цілі, а головні питання (стратегічні «роздоріжжя») інвестиційної діяльності, від відповідей на які залежить траєкторія подальшого розвитку суб'єктів ринкових відносин. Якісно сформована інвестиційна стратегія має містити визначені стратегічні цілі інвестиційного розвитку, шляхи досягнення, види та обсяги інвестиційні ресурсів, що забезпечують інвестиційну діяльність суб'єктів господарювання, і в той же час, розроблена на творчих засадах взаємодії керівництва і персоналу підприємств, зокрема в сфері інвестиційного розвитку.

Не менш важливим елементом стратегічного управління інвестиційною діяльністю підприємств є інвестиційні ресурси, які набувають статусу стратегічних у разі забезпечення реалізації головних (стратегічних) цілей розвитку суб'єкта господарювання. За концепцією динамічних здатностей саме ресурси є джерелом потенційних можливостей підприємства у разі унікальності і неповторності цих ресурсів для конкурентів. З позицій даної теорії, яка передбачає свідоме виокремлення інтелектуальних (нематеріальних) ресурсів як пріоритетних у перспективному напрямі забезпечення конкурентних переваг підприємства, інвестиційні ресурси можуть бути розподілені наступним чином (рис.1):

- маркетингові (ринкові), які є джерелом лояльності споживачів, інвесторів та інших зовнішніх стейкхолдерів та забезпечать у майбутньому генерування відповідних грошових потоків;
- когнітивні (знання, навички, ментальність, професіоналізм, організаційні здібності тощо), які є джерелом стійких довгострокових конкурентних переваг та «інтелектуальною» базою інвестиційного розвитку підприємства;
- інформаційні, які забезпечують своєчасне і обґрунтоване прийняття інвестиційних рішень.
- До маркетингових ресурсів, в першу чергу, слід віднести міжнародний кредитний рейтинг та інвестиційну привабливість суб'єкта господарювання, які є необхідною умовою його повноцінного функціонування на відкритому фінансовому ринку, а значить і опосередкованим способом залучення інвестиційних коштів.
- До когнітивних ресурсів слід віднести корпоративну культуру, знання стратегічного менеджменту і володіння специфічними інструментами інвестиційного аналізу, наявність організаційних структур і процедур, що

забезпечують розробку і реалізацію стратегічних інвестиційних рішень, створення умов для розуміння інвестиційної стратегії підприємства і забезпечення її виконання на рівні конкретних осіб і колективу в цілому. Даний вид інтелектуальних ресурсів є найбільш перспективним і унікальним з огляду на можливість його внутрішнього вдосконалення незалежно від ситуації на зовнішньому ринку.

- До інформаційних ресурсів слід віднести наявність інформаційних баз щодо стану зовнішнього оточення підприємства (ринків, конкурентів, технологій), які є основою прийняття адекватних стратегічних рішень та індикатором потреби інвестиційного перетворення (зміни інвестиційної стратегії).

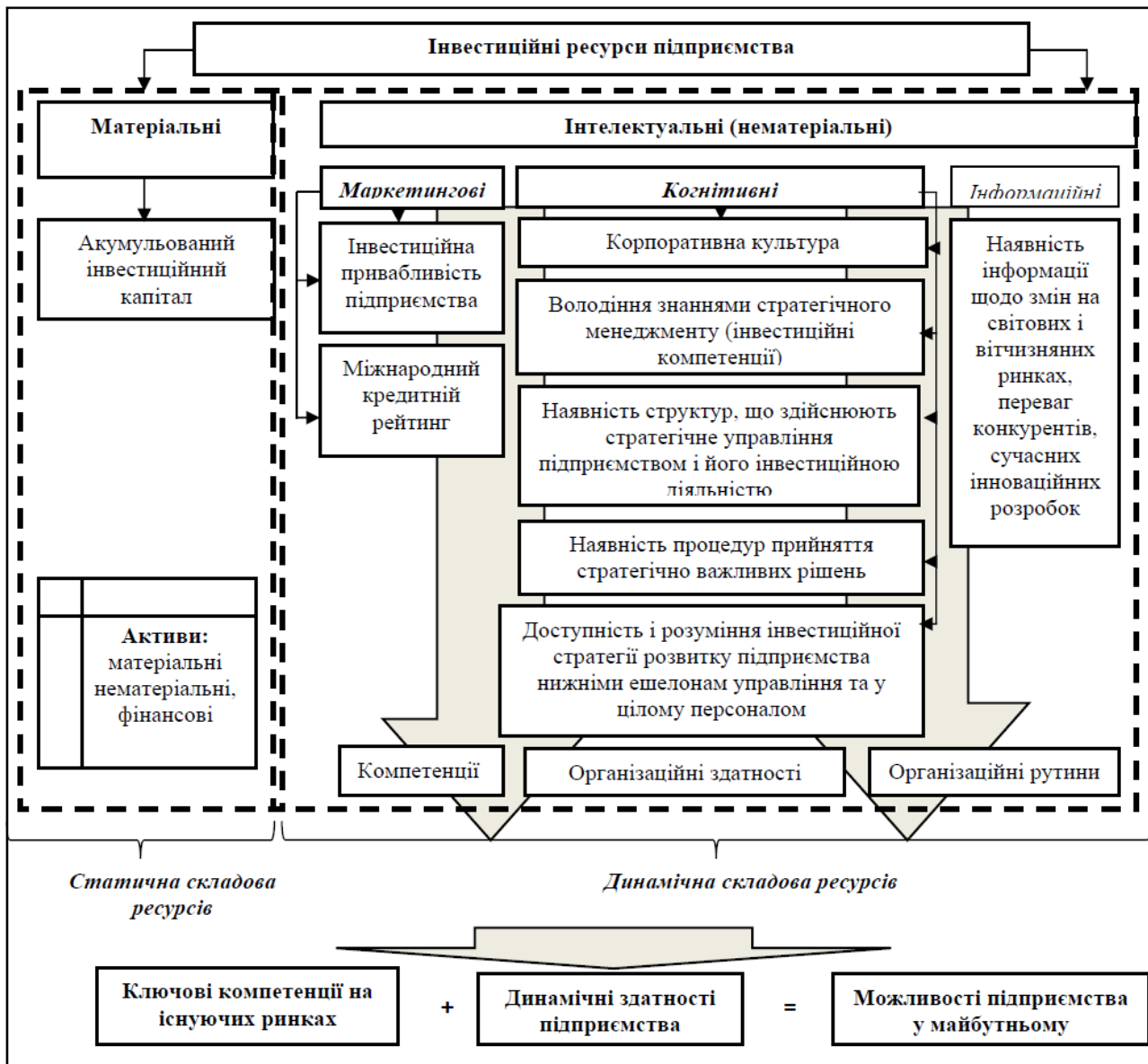

Рис.1. Інвестиційні ресурси підприємства та концепція їх динамічних здатностей в системі стратегічного управління [Сформовано автором]

Залучення маркетингових, когнітивних та інформаційних ресурсів в інвестиційні процеси на підприємстві впливають на формування відповідних компетенцій, організаційних здібностей та організаційних рутин, які разом

створюють динамічну складову інвестиційних ресурсів. В той же час вкладання інвестиційних ресурсів у створення або придбання активів формують статичну складову інвестиційних ресурсів. Поєднання ключових компетенцій підприємств з їх динамічними здатностями складають потенційні можливості суб'єктів господарювання у майбутньому, забезпечують їм конкурентну перевагу в довгостроковій перспективі.

До динамічних здатностей суб'єктів господарювання з точки зору інвестиційної діяльності можна віднести:

- здатності до аналізу загальної ринкової та інвестиційної ситуації у зовнішньому середовищі функціонування суб'єктів ринкових відносин;
- здатності своєчасної трансформації управлінських та інвестиційних процесів до змін зовнішнього середовища діяльності підприємства;
- здатність до стратегічного мислення і забезпечення стратегічного управління як на рівні підприємства, так і у сфері інвестиційної діяльності;
- здатності створення і забезпечення реалізації інвестиційної стратегії, зокрема, і антикризової;
- здатності до реконфігурації (перерозподілу) інвестиційних ресурсів із урахуванням змін зовнішнього середовища діяльності підприємства;
- здатності до формування ефективного інвестиційного і в цілому ресурсного портфеля підприємства;
- здатності вибудовування взаємин із зовнішніми стейкхолдерами, зокрема, інвесторами, державними органами, споживачами, постачальниками тощо;
- можливості забезпечення інформаційної безпеки, зокрема, щодо ефективних (нестандартних) інноваційно-інвестиційних проєктів підприємства, унікальних інвестиційних ресурсів, власних розробок з інвестиційного аналізу тощо;
- здатності до залучення й утримання (мотивації) професійних фахівців в сфері стратегічного управління, інвестиційних аналітиків тощо.

Узагальнюючи підходи щодо формування інвестиційної стратегії, визначення інвестиційних ресурсів і динамічних здатностей інвестиційного розвитку суб'єктів господарювання, стратегічне управління інвестиційною діяльністю слід розглядати як процес втілення концепції інвестиційного розвитку підприємства, яка базується на узгодженні стратегічних цілей і динамічних здатностей суб'єкта господарювання, шляхом формування і реалізації інвестиційної стратегії, спрямованої на забезпечення його конкурентоспроможності у довгостроковій перспективі. При цьому реалізація концепції стратегічного управління інвестиційною діяльністю можлива лише за умови стратегічної орієнтації суб'єкта господарювання, що передбачає переважання стратегічного мислення у власника, менеджерів і звичайного персоналу підприємства, підпорядкування повсякденної діяльності підприємства стратегічним цілям його перспективного розвитку, а також

впровадження механізмів і здійснення функцій стратегічного управління, зокрема стратегічного прогнозування і планування, стратегічного аналізу, стратегічного контролінгу тощо.

Література:

1. Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж. Школы стратегий. Стратегическое сафари: экскурсия по дебрям стратегий менеджмента / Под общ. ред. Ю. Каптуревского - СПб.: Питер., 2002. - 330.
2. Rethinking Strategy/ Edited by Henk W. Volberda and Tom Elfring. Guildford: BiddlesLtd. – 2001. – 322 s
3. Каплан Р. Организация, ориентированная на стратегию. Как в новой бизнес - среде преуспевают организации, применяющие сбалансированную систему показателей / Р. Каплан, Д. Нортон, пер. с англ. – М.: ЗАО “Олимп-Бизнес”, 2004. – 416 с.
4. Т. О’Shannassy. Lessons from the Evolution of the Strategy Paradigm / Tim O’Shannassy // Working Paper Series. – 1999. – № 20. – С. 1–25.
5. Тис Д. Дж. Динамические способности фирмы и стратегическое управление / Д. Дж. Тис, Г. Пизано, Э. Шуен //Вестник Санкт- Петербургского университета. Серия 8. – СПб., 2003. – Вып. 4 (32). – С. 133-171.
6. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом: монографія / А. А. Пересада. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
7. Федоренко В. Г. Инвестування : підруч. . / В.Г. Федоренко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Алерта, 2008. – 448 с.
8. Майорова Т.В. - Інвестиційна діяльність: Навчальний посібник / Т. В. Майорова. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 376 с.
9. Хрущ Н. А. Формирование инвестиционной стратегии в системе перспективного управления инвестиционной деятельностью предприятия / Н. А. Хрущ, Н. В. Шевчишина // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. трудов. – Донецк : ДонНУ, 2006. – С. 574–580.
10. Бланк И.А. Основы инвестиционного менеджмента: в 2 т. / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2004.

Derevianko O. H.

Doctor of Economic Sciences, Professor

Department of Economics, Accounting and Finance

National University of Food Technologies (Kyiv, Ukraine)

FUNCTIONS OF CONTEMPORARY COMPANY’S REPUTATION MANAGEMENT

Basing on theoretical consolidation of areas of reputation impact on aims, business processes and results of a company activities, the article develops a system of functions of the company’s reputation management and of the reputation itself. The system includes the functions of information, of knowledge actualization, of risks mitigation as well as the anti-crisis function, the function of assessing economic performance, the function of social positioning, the function of protection against pricing competition, and the function of prices generation. Relying on the above-established system of the company’s reputation management, the author claims that the company’s reputation management is aimed at its successful development in the long run, the latter being a result of efficiency proliferation at a particular stage of the company’s lifecycle.

Key words: trust in the economy, stakeholders, risk management, business value increase, intangible assets, Public Relations.

Modern reputation management of a company as an object-matter of research is characterized by a system of characteristics viewed from the perspective of economics approach. Neglect of those can result in a lack of managerial efforts effect while their conscious application leads to achieving the aims set for the reputation management. The characteristics, in their turn, are a kind of “momentous” (static) form of manifestation of the company’s reputation management functions as an ability to influence the processes and results of the company’s activities.

The issue of reputation as the object of management has been addressed by the following scientists: Grahame Dowling [1], Frank Jefkins and Daniel Yadin [2], Eleri Sampson [3], and Michael Turney [4]. We would like to point out that the authors usually confine themselves to studying cases and facts of a positive (negative) impact of reputation on business results. This kind of “situational” approach theoretically destructures and complicates methodological bases and, correspondingly, the practice of reputation management of companies. Hence, there arises a necessity to formulate a system of reputation management functions and their key characteristics and to structure the factors of reputation influence on business processes and companies’ performance results.

Of interest is the stand of Grahame Dowling, a famous Australian researcher, who is looking into reputation management and studying reputation functions within the context of its positive impact on separate groups of the company’s stakeholders [1, p. 7–9]. We believe this kind of approach to illustrate the stakeholders’ sensitivity (reaction) but not to provide a complex picture of functional directions of reputation influence on the company’s activities.

Basing on theoretical consolidation of areas of the reputation management impact on aims, business processes and results of the company’s activities (discussed by the author in detail in her works [5, 6]) the author of this article assembles the following list of the key functions of the company reputation:

- function of information: for stakeholders, the company’s image is concentrated information about the quality of production (services) of the company, the level of expertise of its management, about following social responsibility principles, being a reliable business partner, etc. even before the first actual contact of goods/money exchange takes place. Good reputation informs, “This company can be trusted”, which reduces prospective contractors’ expenses of looking for partners and checking their credibility within the very framework of their business relationships. Thus, the reputation that carries out the information function results in trust and, consequently, in minimizing transaction expenses of the company and its stakeholders;

- function of knowledge actualization is a derivative of the information function; it ranks with the latter under conditions of modern “economy of knowledge” development. The company’s reputation comprises its stakeholders’ knowledge about the company, that is a special factor of the company’s development and its potential value increase. This very knowledge determines the direction of physical and human resources, and the possibilities and advisability of their practical use;

- function of risks mitigation: the company's reputation management presupposes forging public opinion that passes via the mechanism of individuals, groups of people, organizations, etc. assessing the company's activities. As a result, the company's reputation takes up the already assessed level of risks for a particular group of stakeholders. The function of risks mitigation is also connected with the information function of the company's reputation as the consequence of informing as such consists in eliminating the ambiguity of a market participant's behavior;

- anti-crisis function is a derivative of the function of risks mitigation, yet it takes on an independent meaning only under conditions when the company faces a crisis. It is the reputation of the company hit by a crisis that can become an engine making it possible to overcome financial problems in no time and as economically as possible. It is explained by trust in the company developed, among others, by suppliers who expand their commodity credit, by credit providers who offer "repayment holidays", by consumers who keep on buying the company's production this way supporting its economic activities, etc.;

- function of assessing economic performance: the company's reputation management is based on instruments of public opinion assessing the results of the company's activities. One thing should be clarified: the results of cooperating with a particular group of stakeholders, each of those forming their own system of "good" reputation criteria. Thus, the quality of produce may be the major criterion for the consumer while the level of salary may be the employee's criterion and the regularity and the amount of fiscal payments may be the key criterion for the revenue authorities;

- function of social positioning: currently, the company's reputation management aims at verification of its social status in terms of its corporate citizenship, i.e. the society's acknowledging the company's achievements, ensuring that the trend of its development corresponds to its stakeholders' present-day needs. Participating in the solution of socially important issues (say, in order to withstand the most common ailments), the company can become a community leader. And the financial results of its production sales can speak not so much for the quality of the latter but rather for support of the company's social stand. Public recognition of the company's achievements can be reflected in assigning the company the status of the modern trendsetter, the creator of a special style, etc. A wish to be part of the company becomes a stimulus to buy merchandise of this very producer and unlock the potential of its global development;

- function of protection against pricing competition: as a result of efficient reputation management, positioning of the company's produce shifts into the non-price competition segment together with the growth of its reputation. Here, its price is formed not via the mechanism of setting the market balance of supply and demand but involving the method of setting prestigious prices. The consequence of efficient reputation management is the company's (enterprise's) customized supply on the level of satisfying its customers' particular emotional and mental needs. Thus efficient reputation management can create a separate sector of the market where the company will de facto hold a monopoly without breaking competition law;

- function of prices generation: the company's reputation management performs the function of modelling influence on the business results. Of course, it influences all the associated development indicators, namely competitiveness, the company value, its profitability, etc. At the same time, efficient reputation management aims at securing sales expansion, at increasing the company's market share, at repositioning its produce in another, more profitable, sector of the market. In addition to the above mentioned vectors that influence profitability and that are the tip of the iceberg, the company's reputation management aims at the business value increase, re-assignment of cash and product flows, decrease of the company's produce advertising expenses, management of partners' and clients' relations. Generating the company's reputation value is a long-term strategic process; it is based not on a one-time consumer's contact with the company but on an established treatment of the company as a producer of the necessary conveniences. At the same time, reputation management efforts often result in the business incrementing only on a long-term horizon (unlike intensive and massive direct advertising of output).

It is necessary to point out that all the above-mentioned functions of reputation management work together as a system and this way influence the efficiency of a business. The lack of a systematic approach to the company's reputation management brings about the effect of its functional impact disuse. As a result, it leads to income (profits) deficiency, insufficient growth rate, and, finally, the company's loss of reputation and arising of a crisis of a corresponding origin.

Within the context of controlled application of functions of the company's reputation management, it is difficult to evade the fundamental issue of the company's aims. In terms of classical and neo-classical theoretical economics, the key aim is income (profit) and the methodology of management within the framework of this theory focuses on optimization (reduction) of costs – those that can be measured and placed into schemes. Reputation management of an company does not “fit” into an abstract numerical scheme as it is an attribute of the non-material and expenses arising from its management are to be reduced to minimal. However, these were the neo-classical school economists who highlighted the need for studying the company's behavior in the short, medium and long term; the institutional theory supporters connected the aim of “maximizing the profit” with the company's behavior in the short term. The author of this article adheres to the position of institutionalism and claims that the company's key aim is its development in the long term; profitability is an inferior aim, only one of the factors of long-term development, and a conscious refusal from reaping a profit on a particular stage in order to augment the indicators characteristic of a long-term development (market share, competitiveness level, business value increase) can become an effective managerial decision.

Basing on the company's reputation management system functions built up above we would like to assert the following: the company's reputation management aims at its successful development in the long run, the latter being the result of efficiency proliferation at a particular stage of the company's lifecycle.

To sum up, we would like to draw the readers' attention to the fact that the company's reputation management system functions reveal its connection with the following basic categories of modern business management – risks and economic safety, information, knowledge and innovation, value, business processes, productivity and effectiveness, resources, assets and potential. This functional relation is realized within the process of reputation management creating positive synergy as a result of modelling and adding managerial decisions on innovation management, risk management, business processes management, productivity management and so on.

References:

1. Dowling Grahame. Creating Corporate Reputations / Grahame Dowling. – Oxford University Press, 2002. – 320 p.
2. Jefkins Frank. Public Relations / Frank Jefkins, Daniel Yadin // Financial Times. – 1998. – 293 p.
3. Sampson E. The image factor / E. Sampson. – L., 1994. – 144 p.
4. Turney Michael. Images can be natural or constructed perceptions / Michael Turney [Electronic source]. – Access mode : <http://www.nku.edu/~turney/prclass/readings/image.html>.
5. Derevianko O.H. Building stakeholders' trust through key directions of company's reputation management [Electronic source] / O.H. Derevianko // Економічний часопис – XXI. – К., 2013. – № 9–10 (1). – С. 50–52. – Access mode : [http://soskin.info/~userfiles/file/2013/2013/9-10\(1\)_2013/Derevyanko.pdf](http://soskin.info/~userfiles/file/2013/2013/9-10(1)_2013/Derevyanko.pdf).
6. Derevianko O.H. System of enterprise reputation management / O.H. Derevianko // Бізнес інформ : наук. журн. / ХНЕУ ; Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України. – Х., 2014. – № 3. – С. 381–386.

Ignatenko M.M.,

doctor of economics, professor

Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University, Ukraine

Marmul L.O.

doctor of economics, professor

National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Ukraine

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF USE OF EXPRESS-DIAGNOSTICS AND ADVERTISING SERVICES IN AGRICULTURAL ENTERPRISES STRATEGIC MANAGEMENT

Ігнатенко М.М.

д.е.н., професор

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди, Україна

Мармуль Л.О.

д.е.н., професор

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Україна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПРЕС-ДІАГНОСТИКИ ТА ДОРАДЧИХ ПОСЛУГ В СТРАТЕГІЧНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

The article substantiates the special role of strategic management in the formation of a mission and the competitive development of agrarian enterprises. It is revealed that for this purpose

it is expedient to apply various theoretical and methodological approaches and means of micro and macroeconomic level - from evaluation and diagnostics of their current state, and indicative strategic planning and forecasting of competitive positions in agrarian markets to consulting on the introduction of acquired experience by other enterprises. In our opinion, this will increase the effectiveness of strategic management at different stages of development of agroformations and reduce the monetary and other costs of its implementation.

Key words: *agrarian enterprises, strategic management, express diagnostics, indicative planning, forecasting, advisory services, monetary expenditures, efficiency, competitiveness.*

У статті обґрунтована особлива роль стратегічного менеджменту у формуванні місії та конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств. Виявлено, що з цією метою доцільно застосовувати різні теоретико-методологічні підходи та засоби мікро- та макроекономічного рівня – від оцінки й діагностики їх поточного стану, й індикативного стратегічного планування та прогнозування конкурентних позицій на аграрних ринках до консалтингу з приводу впровадження набутого досвіду іншими підприємствами. На нашу думку, це сприятиме підвищенню результативності стратегічного менеджменту на різних етапах розвитку агроформувань і зменшенню грошових та інших витрат на його здійснення.

Ключові слова: *аграрні підприємства, стратегічний менеджмент, експрес-діагностика, індикативне планування, прогнозування, дорадчі послуги, грошові витрати, результативність, конкурентоспроможність.*

В останнє десятиріччя розвиток аграрних підприємств країни на всіх рівнях господарювання характеризується поступовим поверненням у систему їх управління стратегічного менеджменту. Ця позитивна тенденція має декілька поважних причин. Насамперед, йдеться про упорядкування структури та правил поведінки на вітчизняному аграрному ринку, оподаткуванні, ціноутворенні на сільськогосподарську продукцію, в обліку її собівартості, митній діяльності тощо. Вказане дає змогу, поряд із тактичним управлінням, яке дозволяє вирішувати нагальні, періодично повторювані проблеми й забезпечувати бізнес-процеси, й стратегічні питання розвитку.

З іншої сторони, динамічний розвиток аграрних ринків, впровадження інновацій в аграрні підприємства, загострення конкуренції вимагають вирішення стратегічних завдань їх розвитку з метою збереження та посилення конкурентних позицій на перспективу. Необхідно зазначити, що стратегічний менеджмент як економічна категорія має безліч визначень у працях вітчизняних та зарубіжних науковців. На нашу думку, це всебічне обґрунтування напрямів перспективного розвитку аграрних підприємств новітніми методами на основі врахування показників оцінки й діагностики внутрішнього та зовнішнього середовища господарювання, визначеної місії й концепцій здійснення бізнес-процесів, у т. ч. на основі консалтингу.

Безумовно, це складний організаційно-економічний та управлінський процес, що має кілька послідовних етапів, може постійно коригуватися при збереженні основоположно обґрунтованих принципів та позицій, у відповідності до життєвого циклу, ринкової ніші агроформувань, змін ринкового середовища, аграрної політики країни, глобальних впливів тощо. У відповідності до змісту етапів, використовуються постійні та часткові правила й інструменти стратегічного менеджменту [1, с. 142]. Так, на початковому етапі

це має бути оцінка й діагностика всіх напрямів діяльності, їх ефективності, використання ресурсів, політики продажів, залежність від різних чинників, наявності ризиків і конкурентних переваг, можливих їх втрат та перспектив набуття.

З метою оцінки використовуються абсолютні (натуральні), відносні й грошові показники, методи інвентаризації, обліку, звірення й програмування, кореляційно-регресійних залежностей, нелінійних мереж тощо. Вона не має бути аж надто деталізованою, але, разом з тим, - змістовною та інформативною, простою у виконанні і доступною для розуміння різних стейкхолдерів. Будучи підставою для діагностики, оцінка, в свою чергу, спирається на системний та послідовний моніторинг процесів і результатів господарювання або/та фінансово-економічної й усіх інших видів діяльності.

Як правило, діагностика – це встановлення вірогідності явищ і процесів на основі вже відомих подій або результатів. Вона стосується як основних напрямів функціонування підприємств, так і окремих з них. Це використання ресурсів та діагностика перспектив ресурсного забезпечення; продажів та їх обсягу; плинності кадрів та ринку праці; відносин з постачальниками. Проте, як правило, йдеться про встановлення вірогідності того або іншого рівня фінансово-економічної стійкості підприємства, а також банкрутства. Додаток “експрес” до категорії “діагностика” означає її здійснення швидкими методами на основі обмеженого кола окремих, але ємких за змістом показників та критеріїв.

Це робить етап оцінки та діагностики менш затратним, прискорює його та інші етапи розробки та впровадження стратегічного управління [2, с. 64]. Наступним етапом або кроком його здійснення є стратегічне планування та прогнозування ресурсів і джерел забезпечення ними; маркетингової політики просування продукції та/або послуг; фінансово-економічних результатів; обґрунтування перспектив розвитку. На кожному з них використовуються спеціальні показники та методи досліджень; критерії оптимальності відносно нормативів або кращих результатів у підприємствах – аналогах.

В останньому випадку, доцільним є використання дорадчих або інформаційно-консалтингових послуг з метою вирішення аналогічних або/й типових завдань і проблем стратегічного розвитку [3, с. 42]. Вони можуть бути надані й впровадженні як у вигляді окремих порад або однорідних масивів інформації, або комплексних продуктів, так і у формі розроблених і впроваджених бізнес-планів, інноваційно-інвестиційних проектів і програм.

Необхідно зазначити, що, крім експрес-діагностики й дорадчих послуг, важливе значення у стратегічному менеджменті аграрних підприємств, має використання сучасних концепцій організації й управління підприємницької діяльності, персоналу, виробництва/надання, продукції і послуг, інновацій та інвестицій, стратегій маркетингу, державно-приватного партнерства, контролінгу, соціальної відповідальності.

В залежності від виявлених у процесі оцінки, аналізу й діагностики або від прийнятих концепцій функціонування, місії й мети агроформувань, їх

фінансово-економічної стійкості, уявлень власників та менеджерів, фахівців, інших стейкхолдерів; наявних проблем та загроз та на основі виявлених у процесі оцінки й експрес-діагностики можливостей приймаються типові або спеціальні стратегії розвитку. Як правило, це ресурсні стратегії (якщо йдеться про енерго- та ресурсоощадність, зменшення ресурсоемкості продукції або послуг; опору на ресурси та ін.), процесні (удосконалення бізнес-процесів або окремих їх ланок, формування центрів відповідальності, впровадження інших інструментів контролінгу тощо); продуктові (маркетингові), які стосуються нових розробок та інновацій, просування продукції, реклами, брендингу; комунікаційні (забезпечують ефективність персоналу, особистісне зростання, психологію управління, мікроклімат у колективі, ділову етику й культуру організації, її ділову репутацію).

До них слід додати необхідність узгодження стратегічного управління розвитком аграрних підприємств з концепціями державно-приватного партнерства й соціальної відповідальності [4, с. 163]. На наше переконання, це доцільно з огляду на особливості через значну частку у їх здійсненні зовнішніх учасників. Перераховані завдання, інтереси, функції й окремі напрями, форми й види стратегічного управління вказують на його складність і працездатність. Безумовно, такі обставини вимагають участі в ньому висококваліфікованих спеціалістів у перерахованих сферах. На нашу думку, ці вимоги втілюють сучасні інженери-програмісти, системні адміністратори й аналітики. Отже, сучасний стратегічний менеджмент має програмне підґрунтя, в іншому разі строки його розробок, втілення не будуть мати змісту.

В такий підхід повністю вписується надання і впровадження дорадчих послуг [2, с. 127]. У разі наявності відповідного банку даних, їх зрозумілості, обґрунтованості, своєчасності це має велике значення, особливо для дрібних і малих підприємств, які не мають достатньо інструментів, навичок та умінь до відповідних стратегічних розробок на основі оцінки й експрес-діагностики або діагностики. Функції по їх наданню можуть виконувати як державні структури при департаментах або управліннях агропромислового розвитку, так і приватні консалтингові фірми або відповідні підрозділи навчальних закладів аграрного спрямування.

У підсумку, доцільно вказати, що впровадження стратегічного менеджменту розвитку аграрних підприємств сприятиме не тільки підвищенню їх ефективності та/й конкурентоспроможності [3, с. 261]. Це матиме позитивні результати для сталого розвитку галузі, аграрних ринків, регіонів їх розміщення. Стратегічний менеджмент направлений на стабілізацію макроекономічних показників; вирішення виробничо-екологічних проблем основної діяльності; соціально-економічних проблем зайнятості сільського населення; розвитку сільських територій. При цьому на рівні великих агрокорпорацій та агрохолдингів, з огляду на розміри ресурсів й масштаби виробничої діяльності, стратегії управління й розвитку повинні бути в полі зору державних контролюючих структур з метою неможливості здійснення ними монополізації ринків або окремих товарних груп продукції і послуг;

дискримінації на ринках відносно інших учасників у плані рейдерства, захопленя і поглинань; вільного доступу до ресурсів, каналів збуту товарів і послуг.

Література:

1. Мельник О.Г. Інноваційні системи економічної діагностики підприємства на засадах індикаторів / О.Г. Мельник, І.Б. Олексів, Н.Ю. Подольчак, Р. В. Шуляр. – Львів : Магнолія. – 2009. – 241 с
2. Гевлич Л.Л. Стратегічна діагностика підприємства : [монографія] / Л.Л. Гевлич. – Донецьк : Юго-Восток, 2007. – 199 с.
3. Мороз О. В. Фінансова діагностика у системі антикризового управління на підприємствах: [монографія] / О. В. Мороз, О. А. Сметанюк. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. – 167 с.
4. Ігнатенко М.М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: [монографія] / М.М. Ігнатенко. – Херсон: Айлант, 2015. – 470 с.
5. Харчишина О. В. Методологічні аспекти діагностики організаційної культури підприємства / О. В. Харчишина // Інноваційна економіка. – 2011. – № 3. – С. 126-129.
6. Хома І.Б. Формування та використання систем діагностики економічної захищеності промислового підприємства: [монографія] / І.Б. Хома. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2012. – 504 с.

Shpyliova Y.B.,

,PhD in Economics (Candidate of Sciences), Senior Fellow

Ilina M.V.

Ph.D. in Sociology (Candidate of Sciences), Senior Fellow

Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF THE POLICY OF RURAL TERRITORIES DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE FRAMEWORK OF SOCIAL AND ENVIRONMENTAL IMPERATIVES

Шпильова Ю.Б.

к.е.н., с.н.с.

Ільїна М.В.

к.соц.н., с.н.с.

*ДУ „Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України”,
м. Київ*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНИХ ІМПЕРАТИВІВ

The article analyzes the ways of rural areas development in Ukraine taking into consideration social and environmental imperatives. It is substantiated that implementation of the mentioned imperatives in every element of the economic mechanism should contribute to the achievement of the sustainable development goals, and stimulate the establishment of "green" economy. It is noted that in order to ensure the sustainable development socioecological imperative should be considered as a set of principle requirements to social relations and interactions in a society. Their implementation is needed for maintenance of sustainability of socio-ecological and economic systems. In very common sense it can be defined as total ecologization of awareness and ideology of human life and the society.

Keywords: *imperative, social imperative, ecological imperative, socioecological imperative, sustainable development, rural territory.*

В статті проаналізовано шляхи розвитку сільських територій України з урахування соціальних та екологічних імперативів. Обґрунтовано, що практичне впровадження відповідних імперативів у всі ланки господарського механізму має сприяти досягненню цілей сталого розвитку, стимулювати формування «зеленої» економіки. Зазначено, що соціоекологічний імператив у контексті забезпечення сталого розвитку доцільно розглядати як сукупність основних вимог до соціальних відносин і взаємодій у суспільстві, виконання яких необхідне для підтримання стійкості соціо-еколого-економічної системи. У найбільш загальному вигляді його можна визначити як тотальну екологізацію свідомості та світогляду людини й суспільства.

Ключові слова: *імператив, соціальний імператив, екологічний імператив, соціоекологічний імператив, сталий розвиток, сільська територія.*

Сучасні економічні перетворення в Україні тісно пов'язані з процесами євроінтеграції та децентралізації влади. Міжнародна спільнота особливу увагу приділяє сталому розвитку суспільства, що передбачає екологізацію економіки та встановлення соціальної справедливості. Тому економічні й соціальні зміни повинні враховувати принципи сталого розвитку, глобальні політичні виклики та потреби суспільства.

Як і в будь-якій європейській державі більшість територій України належить до сільських. Сільська територія – це особливий тип комплексної соціально-екологічної системи, що формується у взаємозв'язку між екологічною і соціальною підсистемами та в якій відносини між людьми опосередковані їх взаємодією з природним середовищем існування [1, с. 7-8]. Подібно до решти складних систем ці території постійно зазнають різноманітних збурень – криз, трансформацій, інших різких змін.

Практичні засади політики сталого розвитку країни, консолідації суспільства, поліпшення добробуту населення можуть включати розробку екологічного та соціального імперативів, які передбачають обґрунтування доцільності запровадження нового способу господарювання, максимально наближеного до законів природи, раціональне використання, попередження надзвичайних ситуацій, відтворення довкілля та природних ресурсів. Практичне впровадження відповідних імперативів у всі ланки господарського механізму має сприяти досягненню цілей сталого розвитку, стимулювати формування «зеленої» економіки.

Під екологічним імперативом слід розуміти систему формальних і неформальних вимог, правил, норм, що регулюють антропогенну діяльність та впливають на зміни в навколишньому природному середовищі. Це динамічне поняття, яке може змінюватися залежно від рівня розвитку суспільства, його технологій, свідомості, добробуту, якості інституційного середовища та процесів глобалізації.

До екологічних імперативів, актуальних для України, належать такі:

- збереження екологічної цілісності глобальних та локальних територіальних систем (розуміння можливості впливу антропогенної діяльності

на інші території, які, втім, можуть зазнати негативних наслідків через системний характер процесів у біосфері);

- збереження екологічної цілісності сукупності ресурсів території (усвідомлення взаємозалежності та взаємовпливу стану природних ресурсів різних видів та їх залежності від антропогенної діяльності);

- переважання темпів розвитку технологій над споживанням невідновних ресурсів, що дасть змогу суттєво зменшити обсяги споживання або замінити ці ресурси іншими, відновними, у тому числі синтетичними;

- урахування в процесі споживання відновних ресурсів їх здатності до відновлення (обсяг спожитого не повинен перевищувати обсяг його відновлення за аналогічний період, а у випадку зменшення ресурсу – забезпечувати його відновлення у майбутньому);

- обсяг відходів, накопичених унаслідок людської життєдіяльності, що надходить до біосфери, не повинен перевищувати її здатність до адсорбування (прикладами порушення цього імперативу є сучасні екологічні проблеми людства – зміни клімату, руйнування озонового шару, деградація землі, зменшення обсягів та погіршення якості питної води);

- спроможність навколишнього природного середовища генерувати і накопичувати ресурси й послуги, зберігаючи при цьому здоров'я та цілісність екосистеми – різноманіття та комплексність видів, власну стійкість, ефективність, продуктивність (наприклад, харчові ланцюги, енергетичні потоки тощо);

- здатність біосфери нівелювати негативні для довкілля наслідки людської діяльності (такі наслідки не повинні залишатися у біосфері назавжди, а людина як біологічний вид не повинна розвиватися за рахунок інших видів);

- усвідомлення ентропії біосфери та незворотності процесів у ній – того, що за відсутності необхідних трансформацій в нинішніх умовах господарювання стан навколишнього природного середовища невідворотно погіршуватиметься. Іншими словами, найкраще рішення повинно вимагати використання найменшого обсягу ресурсів, тобто бути ефективним.

Соціальний імператив – це сукупність основних вимог, які сприяють вирішенню проблем соціальних відносин і взаємодій, необхідних для підтримання функціонування соціальної системи. Його сутність полягає в необхідності розвитку та ефективного використання людського капіталу, найбільш повного задоволення його потреб, що відбувається головним чином засобами соціальної політики держави. Остання, у свою чергу, реалізується за допомогою програм та планів, які враховують прогнози соціально-економічного розвитку. Однією з форм соціального імперативу називають правовий імператив, який формується на його основі та співіснує поряд з іншими соціальними нормами.

Соціальний імператив полягає насамперед у необхідності розвитку й ефективному використанні людського капіталу та найбільш повному задоволенні його потреб. На рівні міжнародної політики соціальні імперативи значною мірою співвідносяться з відповідними Цілями розвитку тисячоліття

[2]. На нашу думку, найбільш актуальними соціальними імперативами для України наразі є такі:

- рівень і якість життя населення, надання кожному працездатному громадянину реальної можливості за рахунок наявної кваліфікації та трудової активності забезпечити гідний, відповідно до сформованих соціальних стандартів, рівень і якість життя за рахунок забезпечення рівних прав та доступу до праці, засобів і безпеки виробництва, формування та функціонування ефективного ринку праці. Гідний рівень життя всіх верств і груп населення потребує достатніх грошових доходів та підвищення їх реальної вартості; поетапного наближення державних мінімальних соціально-трудова гарантій до прожиткового, а в перспективі – споживчого мінімуму; удосконалення структури доходів населення, підвищення ролі оплати праці як найважливішого стимулу його трудової активності та основного джерела доходів; покращення механізмів розподілу доходів через систему оподаткування, соціального страхування; зменшення кількості малозабезпеченого населення; підвищення соціальної захищеності непрацездатних громадян. Досягнення належного рівня та якості життя неможливе без доступу населення до послуг соціальної сфери незалежно від місця проживання та мінімізації ризиків соціального відчуження сільських мешканців;

- подолання бідності, що як соціально-економічне явище властива будь-якому суспільству та являє собою багатогранну проблему. Для сталого розвитку першорядне значення має максимальне скорочення її масштабів. Боротьба з бідністю і вбогістю названа на спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН, присвяченій виконанню рішень «Зустрічі на вищому рівні в інтересах соціального розвитку» (Копенгаген, 1995 р.) і Декларації тисячоліття ООН (Нью-Йорк, 2000 р.) однією з восьми стратегічних цілей розвитку світової спільноти. Для подолання бідності в Україні необхідно насамперед усунути різку і необґрунтовану диспропорцію між надбагатими та бідними; створити умови для появи середнього класу; подолати диспропорції на ринку праці у вигляді надмірної частки незайнятих професіоналів з вищою освітою та дефіциту робітничих професій; удосконалити систему оплати праці, оскільки високий рівень бідності притаманний навіть зайнятому населенню; створити умови для розвитку ринку праці й подолання кризових явищ; сприяти зростанню частки доходів від підприємницької та індивідуальної діяльності, поліпшити економічні умови для самозайнятості населення; подолати тіньові доходи. Згідно зі Стратегією подолання бідності, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України №161-р від 16 березня 2016 р., ризики бідності зростають із зменшенням розмірів населених пунктів. При цьому рівень сільської бідності майже вдвічі вищий за показник бідності у великих містах; так само найбільш уразливим є сільське населення в частині інфраструктурного забезпечення;

- удосконалення (зміна) структури споживання і виробництва – насамперед пошук нових підходів з урахуванням обмеженості ресурсів та

перманентним зростанням потреб людини. Необхідно формувати оптимальний обсяг та асортимент благ і послуг, зважаючи на науково обґрунтовані норми і нормативи споживання та потреби максимальної економії ресурсів, підвищувати рівень культури споживання, дотримуючись розумних меж;

- охорона і зміцнення здоров'я населення, що передбачає створення необхідних умов для тривалого життя людини, подовження його активного періоду; попередження виникнення нових захворювань і боротьба з наявними; подолання розриву між якістю медичних послуг для різних верст населення; виховання особистої відповідальності громадян за власне здоров'я; викорінення згубних, руйнівних звичок (алкоголізм, наркоманія, тютюнопаління). Проблема охорони здоров'я, діагностики захворювань, медичного обслуговування та доступності до медичної інфраструктури особливо гостра для сільського населення;

- протидія криміналізації життя суспільства. Соціальні імперативи передбачають досягнення соціальної стабільності, створення умов для вільного формування особистості, забезпечення прав і свобод людини, подолання різних форм злочинності. Остання стримує соціально-економічні перетворення, призводить до соціальної деградації населення, соціального розшарування. Найбільш небезпечним явищем з погляду нормального функціонування всієї системи державного управління є корупція, яка руйнує цю систему зсередини, а також злочинність, пов'язана з уживанням наркотичних засобів та алкоголю, посттравматичним синдромом, психологічною вразливістю населення, постраждалого від подій на сході країни;

- розвиток освіти й культури як підґрунтя для подолання бідності, підвищення рівня та якості життя, удосконалення структури споживання, формування настанов щодо здорового способу життя, декриміналізації суспільства.

Ураховуючи багатоаспектність і складність взаємодій у системі «природа – людина – суспільство», соціоекологічний імператив варто розуміти як динамічне поєднання соціального й екологічного, що відображають різні аспекти взаємовідносин людей між собою, а також навколишнім природним середовищем у процесі економічної діяльності. При цьому аналізуються не лише чинники взаємодії суспільства з природою, а насамперед активна природоперетворююча (а інколи й природоруйнуюча) діяльність людини.

Сутність соціоекологічного імперативу полягає в тому, що перспективи його реалізації значною мірою визначаються рівнем усвідомлення кожною окремою особою, соціумом і суспільством загалом необхідності гарантування екологічної безпеки на всіх рівнях: глобальному, національному, регіональному, локальному й особистісному. Навіть якщо вчені зможуть визначити межі граничних навантажень на природу, немає гарантії, що люди у своїй діяльності будуть їх дотримуватися, узгоджуватимуть свої дії і потреби з можливостями природи [3, с. 21]. Соціоекологічний імператив потребує нового мислення, переорієнтації цінностей, трансформації морально-етичних норм. У контексті сталого розвитку його доцільно розглядати як сукупність основних

вимог до соціальних відносин і взаємодій у суспільстві, виконання котрих необхідне для підтримання стійкості соціо-еколого-економічної системи. Найбільш узагальнено його можна визначити як тотальну екологізацію свідомості та світогляду людини й суспільства.

Слід виділити такі соціоекологічні імперативи сталого розвитку суспільства:

- забезпечення якісної екологічної освіти та виховання населення. Згідно з Порядком денним на XXI століття, просвіта, включаючи формальну освіту та професійну підготовку, має вирішальне значення для забезпечення поінформованості населення з питань екології та етики, формування цінностей, набуття навиків і заохочення поведінки, сумісної зі сталим розвитком;

- гарантування доступу до екологічної інформації та участь громадян в ухваленні рішень стосовно довкілля, що передбачає формування інститутів залучення осіб, соціальних груп, громад, неурядових організацій, а також бізнесу. Такі інститути повинні сприяти визначенню й поширенню цінностей сталого розвитку, обговоренню й ухваленню управлінських рішень, пов'язаних з використанням обмежених ресурсів та екологічною безпекою. Вважаємо, що подібні інститути мають високі шанси для вкорінення в Україні, оскільки ґрунтуються на історичних традиціях самоврядування та колективної взаємодопомоги;

- формування настанов на здоровий спосіб життя у гармонії з довкіллям – життєдіяльність, орієнтовану на збереження та відтворення здоров'я, яке є основним капіталом людини. Такі настанови мають стати активною життєвою позицією, згідно з якою здоров'я усвідомлюється як самоцінність та пов'язується з гармонійним співіснуванням із довкіллям. Цей імператив включає соціальні настанови на психофізичне здоров'я, особистісне зростання, професійне становлення, матеріальне забезпечення, реалізацію в родині, сім'ї та соціумі.

Ефективність реалізації державної політики значною мірою залежить від комплексу та особливостей взаємодії економічних, соціальних, екологічних імперативів розвитку суспільства, що панують у певний проміжок часу. В контексті сталого розвитку до соціоекологічних імперативів гарантування економічної безпеки належать:

- в економічній сфері: формування суспільного запиту на швидкі та ефективні зміни в економіці з метою її стабілізації та створення умов для прискореного зростання; готовність до впровадження науково-технічних інновацій, переконаність у необхідності інноваційних перетворень; розуміння всіма верствами населення потреби в докорінних змінах в аграрній політиці; впровадження у суспільну свідомість цінностей чистого довкілля та його збереження, екологічного орієнтованого виробництва, дотримання принципів «зеленої» економіки;

- у соціальній сфері: збереження і зростання інтелектуального потенціалу нації, підвищення цінності освіти та самоосвіти, розробка й упровадження освітніх програм для різних вікових груп населення, реалізація принципу

«освіта впродовж життя»; формування моральних переконань щодо недопущення праці в умовах тіньової економіки, інформування про правові та економічні наслідки прихованої оплати праці, підвищення суспільної цінності останньої, розуміння співвідношення величини оплати праці з освітнім та професійним рівнем, кваліфікацією і досвідом. Поряд із цим у суспільстві має утверджуватися переконання щодо недопустимості затримки або не виплати заробітної плати, того, що будь-яка праця має оплачуватися. У системі охорони здоров'я необхідне поширення настанов на здоровий спосіб життя; житлово-побутовий – набуття навичок створення зручного та якісного життєвого простору;

- у правовій сфері: виховання переконаності щодо верховенства закону; викоринення у суспільній свідомості явищ непотизму (надання родичам або знайомим посад незалежно від їх професійних здібностей), хабарництва, ухилення від сплати податків, несплати за спожиті послуги, надання неякісних послуг, правопорушень у вигляді забруднення довкілля, річок, лісів, зон відпочинку, використання несанкціонованих сміттєзвалищ тощо; поширення європейських цінностей, захист соціально вразливих верств населення (дітей, молоді, жінок, людей похилого віку);

- в екологічній сфері: поширення екологічної освіти; формування у суспільстві нетерпимості до порушень екологічних прав; заохочення та стимулювання громадськості до отримання інформації й участі в ухваленні рішень, що стосуються довкілля; поширення практики звернення до правосуддя у випадку порушення екологічного законодавства; стимулювання екологічної відповідальності підприємців, соціальних груп та індивідів, а також представників сільських громад, рішення яких сприяють збереженню територій, біологічного та ландшафтного розмаїття; популяризація наукових розробок, що сприяють сталому природокористуванню, екологізації технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві.

Зважаючи на соціально-психологічні особливості сільських мешканців, формування належних соціальних та екологічних імперативів розвитку суспільства є актуальним завданням для представників влади на різних рівнях – від керівництва держави до сільського старости, а також для експертного середовища. Практично імперативи мають формулюватися залежно від конкретних соціальних, інституційних, економічних умов функціонування, ізольованості сільських територій або їхньої наближеності до адміністративних центрів, рівня взаємодії з іншими населеними пунктами, економічної активності. Реалізація регіональних стратегій, концепцій, програм та планів розвитку територій з урахуванням обґрунтованих вище імперативів потребує консолідації зусиль органів виконавчої влади та самоврядування, місцевих лідерів, представників територіальних громад та всіх зацікавлених сторін.

Література:

1. Соціоекологічні пріоритети сталого розвитку сільських територій : [монографія] / [В. І. Куценко, Я. В. Остафійчук, М. В. Ільїна та ін.] ; Державна установа «Інститут

- економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К., 2016. – 351 с.
2. Цілі розвитку тисячоліття. Україна: 2000–2015. Національна доповідь. – К., 2015. – 125 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://un.org.ua/images/stories/docs/2015_MDGs_Ukraine_Report_ukr.pdf.
 3. Ільїна М.В. Стале рекреаційне природокористування на сільських територіях України: монографія / М.В. Ільїна. – К. : НАУ, 2017. – 388 с.

Karpenko L.M.,

PhD in Economics, Associate Professor of Business Economics

Bykanova A. V.

Master's Degree Student

Odessa National Polytechnic University, Ukraine

Institute of Business, Economy and Information Technologies

FEATURES OF INNOVATION AND INVESTMENT DEVELOPMENT ACTIVATION OF THE ENTERPRISE IN GLOBALIZATION CHANGES CONDITIONS

In the article the questions research of the features of the innovative investment development at the enterprise in the conditions of globalization changes and in view of the specific of the domestic economy is offered. The study of the activation of innovation and investment development of industrial enterprises at the strategic level was carried out in the context of the component of systemic economic reforms on economic growth, socio-economic development of territories and increase of the welfare of the population on the basis of activation of the use of resource potential on the ground and innovative approaches to state management of regional development.

Keywords: *investment activity, innovative activity, activation, innovation development, features, activation development, model of maximization of profit, the model of risk minimization*

The problem statement. Principal conditions of economic development are accumulated research and technology, industrial, investment potential, institutional impact on technological progress and state support of innovative transformations. Economic deformations prove expediency for activating and increasing of innovation investment processes efficiency in the industry and minimization of impact of factors slowing them down. Considerable impact on innovation investment activity, market dominance, compositeness in the industry has capacity of innovation potential. Under these conditions, the study of theoretical principles and practical measures concerning the development of domestic production by means of implementation of its innovative potential assumes significance.

The latest researches and publications analysis. Research of innovation potential production, its structure and methods for evaluation, innovation investment into enterprises development was conducted in the studies by foreign and domestic scientists: I.Blank [2006], M.Bondar [2008], I.Boyarko [2001], L.Hrytsenko [2001], V.Grinova [2002], E.Dobrovolsky [2011], N.Ilysheva [2014], S.Krylov [2014], V.Koyuda [2002], D.Pierce [2003], V.Prihodko [2013], O.Suharev [2011], F.Fabozy [2008], S.Filyppova [2012], N.Hrusch [2004, 2012], A.Yakovlyev [2007], O.Yastremskaya [2012] and others. Analysis of the recent scientific materials indicates the results of comprehensive research on the development and

implementation of the elements of innovation and investment mechanism, improvement of the investment climate, some economic and statistic calculations.

Problem Formulation. The aim of the work is to study the features of the innovative investment development of the enterprise in the conditions of globalization changes and in view of the specific of the domestic economy.

Key research findings. Today, virtually every industrial enterprise lags in the development or lack of advanced technologies; most of the technological processes have high energy and expenditure costs, which prevents export-oriented, competitive products. The apparent reason for such a situation is the low investment activity in the real sector of the economy. Despite the fact that in the beginning of 2016 in the domestic economy there were opportunities for stabilization, to admit that the crisis is not complete yet, because ensuring economic sustainability of the national economy is achieved in conditions where the growth of key macroeconomic indicators is stable at least three years [1, p.109].

The process of activating the innovation activity of the enterprise relies on the use of the apparatus of economics and mathematical statistics, modeling the results of the company's activation development. For example, there are the *Model of maximization of profit and the Model of risk minimization* [2, p.8-17].

The considered models will be reduced to the following mathematical formulations:

1. *Model of maximization of profit:*

$$Z = \sum_{j=1}^N \eta_j x_j \rightarrow \max, \text{ at limitations:}$$

$$\sum_{j=1}^N x_j \leq C, \quad x_j \geq 0 \quad (1)$$

where:

Z – the value of the total income;

x_j – the capital value invested in the j -th project;

$\mu_j = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T r_{j,t}$ – the expected return on the j -th investment project;

r_j – the value of income (profits) in year t for the j -th project per unit investments;

T – the total term of portfolio realization, for which are available yield statistics per unit portfolio object investments;

C – the total amount of investment resources;

N – the number of investment projects in a portfolio (to the investment program).

2. *Model of risk minimization:*

$$Z = x^T * K_x \rightarrow \min, \text{ at limitations:}$$

$$\sum_{j=1}^N x_j \leq C, \quad x_j \geq 0, \quad \mu^T x \geq R \quad (2)$$

where:

$K = [\sigma_{ij}^2]$ – covariance matrix for the N types of investment projects;

R – minimal expected return;

Z – in this model the value which characterizes the overall risk.

The value of the covariance is determined by a formula:

$$\sigma_{ij}^2 = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T (r_i(t) - \mu_i) * (r_j(t) - \mu_j) \quad (3)$$

Today, virtually every industrial enterprise lags in the development or lack of advanced technologies; most of the technological processes have high energy and expenditure costs, which prevents export-oriented, competitive products. The apparent reason for such a situation is the low investment activity in the real sector of the economy. Despite the fact that in the beginning of 2016 in the domestic economy there were opportunities for stabilization, to admit that the crisis is not complete yet, because ensuring economic sustainability of the national economy is achieved in conditions where the growth of key macroeconomic indicators is stable at least three years.

As the motives, activating the innovative activity of national industrial enterprises, act as external and internal factors. In the process of innovation, an enterprise can operate with the greatest effectiveness, only by clearly focusing on a particular object and guided by their influence, for which firms use the analysis of external and internal environment, assess changes that may or may occur in the planning period, which hinder or promote their activities. External factors are most often: the need to adapt the enterprise to the new conditions of management, improvement and dynamics of sales markets and consumer preferences, activation of competitors, the emergence of new cheap resources, market expansion factors of production.

One of the important conditions for the formation of innovative potential of the enterprise is the availability of planning and setting of adequate goals of innovation activity, which requires the use of specific indicators (cost, natural), long-term intentions, reach, synergy. Often, innovative activity at enterprises is a rather tense and conflict process, implemented in the form of overcoming staff resistance to changes and the need to make additional efforts. Loyalty of employees of any organization to innovations increases if they are familiar with its main goals (strategy) and contribute to its implementation [3, p. 461].

Considering the organizational aspect of innovation potential, it should be pointed out that innovation activity is always associated with a risk that is due to a number of factors, the impact of which can not be precisely determined in advance. In general, the risk in innovation entrepreneurship can be defined as the probability of losses incurred when investing in the production of new goods and services, in the development of new technology and technologies that may not find the expected market demand. Innovative risk arises in the following situations:

– when creating a new product or new service on old equipment. In this case, there is a risk of inconsistency in the quality of the product or service;

– in the production of new goods or services with the help of new technology and technology. In this situation, the innovative risk includes: the risk that a new product or service may not find a buyer; the risk of non-compliance of new equipment and technology with the requirements necessary for the production of a new product or service; the risk of the impossibility of selling the equipment created, as it does not meet the technical level necessary for the production of new goods.

Avoiding the full risk of innovation is not possible, because innovation and risk are two interrelated categories, therefore strategic priorities of innovation development should be oriented, first of all, optimization mobilizes resources through the attraction of capital. Modern production is characterized by the ever-increasing capital intensity and growing role of long-term factors, the main of which is investment. The activation of innovation and investment development of industrial enterprises at the strategic level (Figure 1) is an integral part of systemic economic reforms on economic growth, socio-economic development of territories and increase of the welfare of the population on the basis of activation of the use of resource potential on the ground and innovative approaches to state management of regional development.

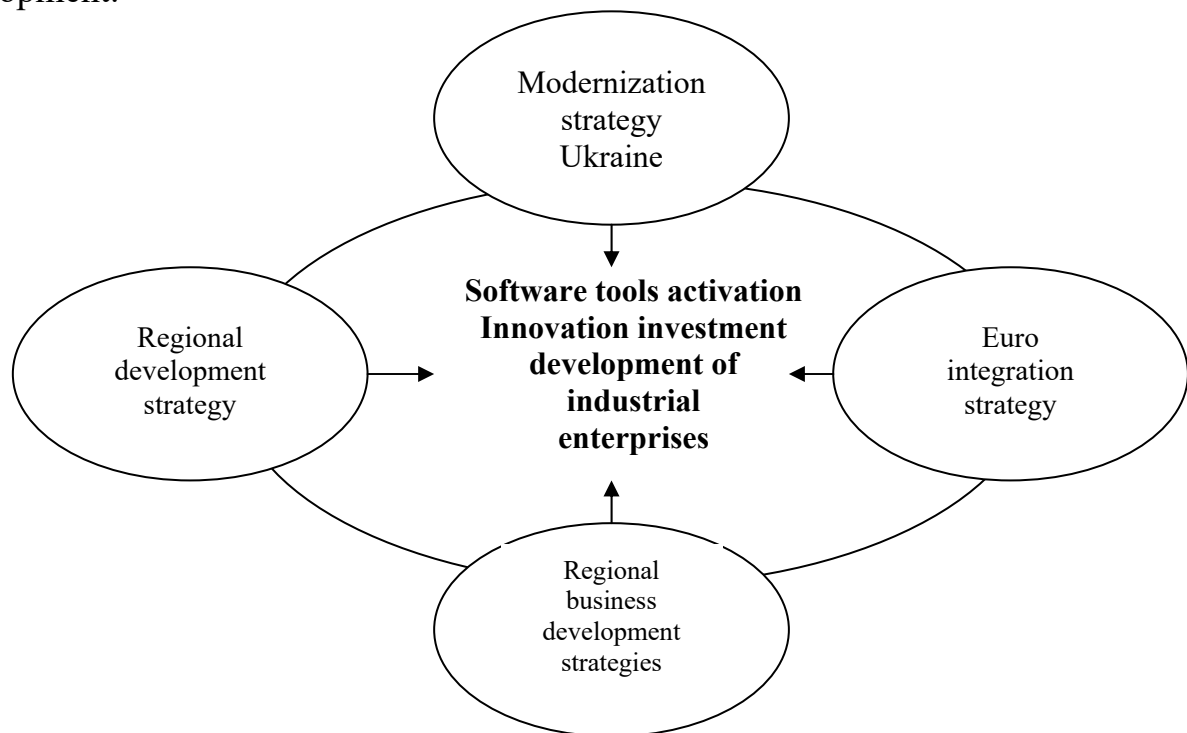

Figure 1. Strategic dimension of innovation and investment development activation of enterprises (it`s grouped by the author [2; 4; 5])

Conclusion. To sum up, new technologies and processes have to ensure increase of productivity of labor and improvement of products quality, reduction in expenditures on their production, complex use of primary products, materials, fuel, energy, etc. The practical importance of the implementation of tools developed necessitates evaluating the effectiveness of their implementation, as effective tools affect their recumbent, and applicability of the enterprises. This is especially important today, as domestic and foreign experience emphasizes the need to

substantially improve the efficiency of skilled resources to ensure the effectiveness of targeting phase of radical organisational changes. Statement and solution of this problem can only be based on a comprehensive classification of administrative procedures that will be the subject of research findings and ideas further research of the authors.

This study provides the analytical basis of the integrated management analysis of investment activities of domestic enterprises in a competitive environment, to determine the innovation potential of the industry by means of using predictive validity. Results of research can be used for acceptance of justified managerial decisions of innovative development of enterprises, administrative tracking of functioning of the organisation. Statement and solution of this problem can only be based on a comprehensive classification of administrative procedures that will be the subject of research findings and ideas further research of the authors.

References:

1. Karpenko L.N. Modernization in the administration management decisions of innovative development of industry enterprises / L.N. Karpenko// *Економіка і організація управління*: Зб. наук. пр. – Вінниця, 2016. – Вип. 1 (21). – С.109-118.
2. Karpenko L.N. The System of Analytical Indexes In Strategic Management Organization of Enterprise Innovative and Investment Activity / L.N. Karpenko // *Academy of Contemporary Research Journal*. – Lahore, 2015. – Vol. 4. – P. 8-17.
3. Fabozzi F.J., CFA. Investment management / F.J.Fabozzi // 2nd ed. – USA, New Jersey 07458, 2008. – 837 pages.
4. Pearce J.A. Strategic Management: formulation, implementation and control / J.A. Pearce, R.B. Robinson // 8-th ed. – McGraw-Hill/Irwin, New York, 2009. – 1087 pages.
5. Edvin J. Elton, Martin J. Gruber. Modern Portfolio Theory and Investment Analysis. – 7-th Edition. - USA: New York University, 2014. – 728 pages.

Karpenko L. M.,

Doctor in Economics, Associate Professor of Business Economics

Voronzhak P. V.,

PhD in Economics, Associate Professor of Business Economics

Poleshuk A. A.

Master's Degree Student

Odessa National Polytechnic University, Ukraine

Institute of Business, Economy and Information Technologies

INSTRUMENTAL FOUNDATION OF THE ACTIVATION OF ENTERPRISE INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY COORDINATES

The article explores and justifies the use of the tool base for the intensification of innovative development of industrial enterprises in the coordinates of financial and economic security. The functional tasks and objectives of economic security are systematized, which determine the formation of the necessary structural elements and the general scheme of organization of economic security. It is proved that the guarantee of economic security provides for the isolation, analysis and evaluation of existing threats for each functional component and the development of a system of counter-measures and precautionary measures on their basis. The study of the intensification of innovation and investment development of industrial enterprises at the strategic level was carried

out in the context of the component of systemic economic reforms, the use of the apparatus of predictive validity, an instrumental base of analytical measurement.

Key words: tools, investment activity, innovation activity, activation, economic security, functional objectives of economic security, innovation development, activation development, the dividend discount model, the constant growth model.

The problem statement. Development of the market environment demand cardinal changes of forms of the organization of public economy and change in the administrative analysis of innovative and investment activity of the domestic enterprises. High level of economic development as shows experience of industrialized countries of the world, is provided with a number of conditions, of which the saved-up scientific and technical, industrial, investment potential, institutional factors of technological progress and the state support of innovative transformations are main.

The latest researches and publications analysis. Research of innovation and investment potential production, its structure and methods for evaluation, innovation investment into enterprises development was conducted in the studies by foreign and domestic scientists: I.Blank [2006], M.Bondar [2008], I.Boyarko [2001], L.Hrytsenko [2001], V.Grinova [2002], E.Dobrovolsky [2011], N.Ilysheva [2014], S.Krylov [2014], V.Koyuda [2002], L.Karpenko [2017], D.Pierce [2003], V.Prihodko [2013], O.Suharev [2011], F.Fabozy [2008], S.Filyppova [2016], N.Hrusch [2004, 2012], A.Yakovlyev [2016], O.Yastremskaya [2012] and others. Analysis of the recent scientific materials indicates the results of comprehensive research on the development and implementation of the elements of innovation and investment mechanism, improvement of the investment climate, some economic and statistic calculations.

Problem Formulation. The aim of the work is to study the instrumental foundation of the activation of enterprise innovative development in the financial and economic security coordinates and in view of the specific of the domestic economy.

Key research findings. The key tasks of an enterprise security service are:

- protection of legitimate rights and interests of the enterprise and its employees;
- prevention and timely detection of possible encroachments on the object of protection;
- study of partners, clients and competitors;
- identification and termination of possible illegal and other negative activities of employees of the object of protection to the detriment of its safety;
- ensuring the preservation of material values and information constituting the commercial secret of the enterprise;
- analysis of information for the development of optimal managerial decisions on strategy and tactics of economic activity;
- physical and technical protection of buildings, structures, territories and vehicles;

– compensation for the material and moral damage inflicted as a result of the unlawful actions of organizations and individuals in relation to the object of protection.

The criteria for determining the effectiveness of the security service on enterprises should include: the lack or timely detection of attempts to unauthorized access to the object of protection with a criminal purpose; prevention of leakage facts, disclosure of information constituting commercial secrets; loss of important documents, products; prevention of illegal and negative manifestations by the personnel of the object; the preservation of material values and finances; termination of violent encroachments on the life and health of the staff of the object; emergency warning. The result of the proper functioning of the security service is the stability of the financial and economic development of the enterprise in accordance with the planned plans and tasks [1, p.215-220; 4, p. 33-38].

The concept of economic security of the enterprise can be considered from several positions. From the standpoint of various market agents that interact with the enterprise (consumers, subcontractors, tax authorities, credit agencies, etc.), the assessment should answer the question "How reliable a business as a partner in economic relations and whether it is appropriate to continue these relationships?". In this case, it can be determined that the economic security of an enterprise is a comprehensive reflection of the degree of reliability of the enterprise as a partner in the production, financial, commercial and other economic relations over a period of time.

From the standpoint of the enterprise itself, the assessment of economic security is to determine the level of protection of its potential (production, technical, financial, social, etc.) and trends in its change. At the same time, under the economic security of an enterprise it is necessary to understand the protection of its potential (production, organizational-technical, financial-economic, social) from the negative effects of external and internal factors, direct or indirect economic threats, as well as the ability of the subject to reproduce.

The level of economic security of an enterprise depends on how effective its management and experts will be able to avoid possible threats and eliminate the harmful effects of certain negative components of the external and internal environment.

Consequently, economic security is the state and ability of an economic system to withstand the risk of the destruction of its organizational structure and status, as well as obstacles to the achievement of development goals. It can be defined as the state of the enterprise within the limits of the limits and the ability to counteract the threats and ensure the realization of economic interests.

The organization's economic security should be considered as the status and property of the socio-economic system and its function. The organization's security status can be determined through appropriate criteria and indicators (indicators). They signal, on the one hand, about the security zone, and on the other – on the development of danger as a result of the threat [2, p.564].

Security as a function (activity) of an organization involves the implementation by actors and security forces of specific types of activities aimed at counteraction, that is, to prevent and terminate threats.

Sources of negative influences on the economic security of enterprises can be:

1) conscious or unconscious actions of individual officials and economic entities (state authorities, international organizations, competitors);

2) the coincidence of objective circumstances (the state of the financial situation in the markets of a certain enterprise, scientific discoveries and technological developments, force majeure circumstances, etc.). Depending on the subjective condition, the negative effects on economic security can be objective and subjective. Objectives are considered negative effects that arise not from the will of a particular company or its individual employees. Subjective influences are possible as a result of ineffective work of the enterprise as a whole or its individual employees (in particular, managers and functional managers).

The main objective of the company's economic security is to ensure its stable and most efficient operation now and the high potential for future development.

The main functional objectives of economic security are as follows:

– ensuring high financial efficiency of work, financial stability and independence of the enterprise;

– ensuring technological independence and achieving a high level of competitiveness of the entity;

– achievement of high efficiency of management, optimum and effective organizational structure of enterprise management;

– achievement of a high level of qualification of personnel and its intellectual potential, proper efficiency of corporate activity;

– minimizing the destructive impact of the results of industrial and economic activity on the state of the environment;

– high-quality legal protection of all aspects of the company's activity;

– ensuring the protection of the information field, commercial secrecy and achieving the necessary level of information support for all business units and departments of the organization;

– effective organization of the security of the company's personnel, its capital and property, as well as commercial interests [3, p.288-289].

Also, several models have been used to identify whether a stock is mispriced. Stocks that undervalued should be purchased; stocks that are overpriced should be shorted – assuming that the manager is given authority by the client to short stocks. These models fall into two general categories: dividend discount models and factorized models [4, p.36].

The basic dividend discount models. The basis for the *dividend discount model (DDM)* is simply the application of present value analysis, which asserts that the fair price of an asset is the present value of the expected cash flows [5, p.10–16].

The dividend discount model can be expressed mathematically as follows:

$$P = \frac{D_1}{(1+r_1)} + \frac{D_2}{(1+r_2)} + \dots + \frac{D_N}{(1+r_N)^N} + \frac{P_N}{(1+r_N)^N}, \quad (1)$$

where:

P – the fair value or theoretical value of the common stock;

D_t – the expected dividend for year t ;

P_n – the expected sale price (or terminal price) in the horizon year N ;

N – the number of years in the horizon;

r_t – the appropriate discount or capitalization rate for year t .

Constant growth model. If future dividends are assumed to grow at an assumed rate (g) and a single discount rate is used, then the dividend discount model given by Equation (1) becomes:

$$P = \frac{D_1}{(1+r)} + \frac{D_1(1+g)^1}{(1+r)^2} + \frac{D_1(1+g)^2}{(1+r)^3} + \dots + \frac{D_N(1+g)^N}{(1+r)^N} + \frac{P_N}{(1+r)^N}, \quad (2)$$

and it can be shown that if N is assumed to approach infinity, Equat. (2) is equal to:

$$P = \frac{D_1}{(1-g)} \quad (3)$$

Summarizing the approaches in the economic literature to determine the essential characteristics of the concept of economic security, we note that their imperfection is to some extent linked to the lack of awareness that the priority precondition for the security of the socio-economic system is, first of all, the security of certain elements (or subjects). This aspect must be taken into account when defining the essence of the notion of economic security of higher levels of the hierarchy of management of the economy (state, region, industry).

Conclusion. The article is devoted to the development of theoretical and methodological basis and methodological provisions and recommendations for the strategy of activating innovation and investment development of industrial enterprises development in the financial and economic security coordinates. Increase of investment attractiveness of domestic enterprises is one of the most important priorities of investment politics that in turn has impact on the level of investment market development as a whole and some economic sectors, in particular. Investment politics is of great importance for development of society inasmuch as nowadays, it tends not only to ensure its financial stability today but also seeks it remaining stable further. The data abovementioned prove that years 2015-2017 is characterized by inconsiderable decrease of spent investment amounts that is conditioned by impact of financial economic crisis. Proportion of capital investments totally in Odessa region remains stable. Priority types of economic activity for investments remain transport and communications activity, real estate business, industrial production, invested with a half of total investment amount of the region. Analysis of construction work scope demonstrated that though in 2015-2017 it was noted increase of construction work scope the problem of customers' funds absence and high percentage rates of credits remains essential problem. More than half of total investment amount in the region are made into the activities mentioned above. Thus, conducted research

provides with opportunity of making integrated managerial analysis of innovation-investment activity, determination of innovation and investment potential of domestic industrial enterprises.

The foregoing concept, which is offered at work, the authors used to assess the potential of innovation and investment sphere Odessa region, its attractiveness, possible changes, directions of development. As for the future development of important according to the authors is to deepen existing development methodology of innovation and investment mechanism; identify areas that will contribute to success in the development of the region; construction and analysis of econometric models impact the economy of Ukraine in foreign direct investment in our country. This model will provide a quantified relationships and interactions within many areas of the economy of Ukraine and is the basis for the development of recommendations to improve the investment situation in the country.

References:

1. Voronzhak P.V. Systematization of indicators of innovative development at innovation-active industrial enterprise / P.V. Voronzhak // Socio-economic problems of the modern period of Ukraine: Sb. sciences works. - Lviv, 2014. - Vip. 6, (110). – P. 215-220.
2. Fabozzi F.J., CFA. Investment management / F.J.Fabozzi // 2nd ed. – USA, New Jersey 07458, 2008. – 837 pages.
3. Edvin J. Elton, Martin J. Gruber. Modern Portfolio Theory and Investment Analysis. – 7-th Edition. - USA: New York University, 2014. – 728 pages.
4. Yakovlev A. Methods of assessing the optimal choice of portfolio / A. Yakovlev, M. Chernenko // Journal: Theory Methodology Practice. Club of Economics in Miskols-University of Miskols. – Hungary: TMP, 2016. – Vol. 12 (2). – P. 33-38.
5. Karpenko L.N. The System of Analytical Indexes In Strategic Management Organization of Enterprise Innovative and Investment Activity / L.N. Karpenko // Academy of Contemporary Research Journal. – Lahore, 2015. – Vol. 4. – P. 8-17.

Kravchenko M.O.

PhD of Economics, Associate Professor

Management and marketing department, chair of management

*National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
(Kyiv, Ukraine)*

THE APPLICATION OF THE CONCEPT OF SUSTAINABLE INNOVATION FOR DOMESTIC MACHINE-BUILDING ENTERPRISE DEVELOPMENT

The article examines the possibility of applying the concept of sustainable innovation (another name – sustainability-oriented innovation (SOI)) for the development of domestic machine-building enterprises. A slightly modified from the traditional context of applying SOI concept is suggested. The methodological proximity of the concept to the postulates of the economic systems theory, which emphasizes the spatial and temporal sustainability of economic systems, is demonstrated. The difference between the integrated approach to innovation development, inherent in the concept, from the innovation-oriented development is highlighted. From this point of view, the perspectives of using the concept toolkit for the enterprises development to ensure their economic sustainability in the spatial-temporal economic continuum are revealed. The sequence of implementation of the concept toolkit is analyzed and the current position of some machine-building enterprises, which determines the initial conditions of development, is estimated.

Key words: *economic sustainability of the enterprise, machine-building, economic systems theory, sustainable innovation, sustainability-oriented innovation*

The problems of ensuring sustainability of economic entities are ones of the most researched in the domestic economic science. Despite significant achievements in this direction, the problems remain unsolved either on theoretical, methodological or practical levels. This is largely due to the fragmentation and eclecticism of applied theoretical and methodological approaches. Therefore, the choice of methodological paradigm is important for solving the problems. The main purpose of our research was to develop a concept of economic sustainability of machine-building enterprises in the context of new economic systems theory (*EST*), which is developed mainly in scientific works of Central Economic Mathematical Institute of the Russian Academy of Sciences [6; 13; 14].

According to this theory, since in general any system is defined as a set of elements that form relatively stable structure in space and time, the fundamental characteristics of any systems including economic ones, are the limits of that space and time. So, all of the systems that exist in the economy can be divided into four types based on their limitations in time and space: systems named “subject-objects” have limited extension in space and unlimited duration in time, systems named “environments” have unlimited extension in both space and time, systems named “processes” have unlimited extension in space and limited duration in time, systems named “projects” have limited both extension in space and duration in time. The economic systems theory is very encouraging, but remains abstract and theoretical.

The main idea of the interpretation of economic sustainability is that it is seen as a characteristic of the tetrad – the group of four types of systems (subsystems). The tetrad is the minimal sustainable, capable of independent existence and self-development entity. Such tetrad can be distinguished in the structure of any sustainable in the long run the economic system, including enterprise. Only the enterprise, four subsystems of which are balanced with each other, may be stable. Sustainability of the tetrad does not provide a permanent sustainability of systems that constitute it, but provides for a permanent complex compensatory mechanism of their interaction [8; 9; 14; 15]. The working hypothesis of the research was that the level of mutual balance of subsystems of four different types determines the level of sustainability of economic system. And therefore sustainability of economic system may be determined on the basis of this balance measurement.

After we have undertaken the applied econometric study on the basis of machine-building enterprises, as a result of which the provisions of the economic systems theory were verified, the hypothesis was confirmed and the structural disproportions of the enterprises were identified, the question about the concept and toolkit for the development of enterprises that would contribute to increasing the level of economic sustainability has arisen [8; 9]. As a result of scientific research, the concept of sustainable innovation or, by another name, sustainability-oriented innovation (*SOI*), which in recent years has become widespread in developed countries, was chosen.

The concept of sustainable development has received growing recognition, but it is a new idea for domestic enterprises executives. Basic postulates of this concepts are predominantly developing by the European and American authors – the followers of the theory of sustainable development: R. Adams, S. Jeanrenaud, J. Bessant, P. Overy, D. Denyer [1], S. Ayuso, M. Rodríguez, R. García-Castro, M. Arino [2], M. Blowfield, W Visser, F. Livesey [3], M. Blum-Kusterer, S. Hussain [4], H. Chesborough [5], J. Klewitz, E. Hansen. [7], R. Rothwell [11], D. Seebode [12], F. Westley, P. Olsson [13].

The consideration of socio-economic systems and the approach to their decomposition in the context of economic systems theory is somewhat different from the approach on which SOI concept is based. However, the analysis of the theoretical and methodological postulates of the concept, outlined in more than 25 articles (for example [1-5; 12-13]) shows that both approaches have a lot in common:

- the emergence of both approaches is conditioned by the necessity of harmonious natural implementation of innovations into the structure of economic systems and their integration with other system elements;
- the approach to the four-component decomposition of economic systems-tetrads within the framework of the *SET* is very similar to the approach of incorporating innovations as the fourth subsystem of a stable socio-economic (meta-economic) system in the context of SOI;
- the term “sustainability-oriented innovation” in only one of its three main interpretations, which chronologically emerged as the first one, is defined as “innovations aimed at sustainable development”; next interpretation is “innovations that do not violate the sustainability of the company”; and the latest, modern, interpretation – “innovations that shaped sustainability” when the company “uses innovations as a manage engine of its performance” [3, p. 3];
- on the basis of the spatio-temporal localization, innovations belong to the project subsystem (limited both in space and in time) and, being included as a fourth component to a meta-economic sustainable system, along with its economic subsystem (limited in time, unlimited in space), a social subsystem (limited in space, unlimited in time) and an ecological subsystem (unlimited in both space and time) form a complete group – a tetrad, according to the EST terminology.

Thus, the followers of these two theories, developed independently of each other, came to the same conclusion about the structure of a sustainable economic (meta-economic) system. SOI concept is based on the fifth, latest for today, generation of innovative process models according to the classification of R. Rothwell. It is a model of innovation that fully integrates into the structure of economic systems and interacting with other elements, forms a branched, continuous network [7; 11].

According to the followers of *SOI* concept, only this way of innovating allows the company to implement products, build economic processes and practices in effective way both for the company itself and for its environment [1]. Sustainability is thus interpreted as the ability of systems to absorb barriers and reorganize, retaining their function, structure, and identity [13].

The largest imbalance, identified by the research results of 16 machine-building enterprises, is the discrepancy between the results of the innovation-investment projects being introduced and the needs for the expanded reproduction of enterprises. Thus, we can state that the problem, on which the concept of *SOI* is oriented, is fully in line with the problem that is acutely faced by domestic machine-building enterprises.

A group of researchers from the Exeter University, members of Network for Business Sustainability [10], led by R. Adams, summarizing the results of 122 selected from over 450 articles, said that in order to achieve harmonious development, the company should implement a series of organizational measures that would allow to adapt the internal structure of company to the requirements of the external environment. Such measures are grouped into three consecutive scenarios of development, which are named “operational optimization”, “organizational transformation” and “system building” [1, p. 8-9]:

1. Operational optimization suggests that companies implement and innovate through a series of small incremental steps, increasing the scale of transformations.
2. Organizational transformation suggests that companies radically change the concept of their activities and are currently at a certain stage of transformation of organizational culture and behavior;
3. System building suggests that companies are completely changed, accompanied by a radical transformation.

The most complex is the system-building scenario, but the authors emphasize that only those companies that managed to implement the above scenario proved to be sustainable adapted to the conditions of a dynamic environment. Realizing such a scenario can only radically change the strategy by reorganizing the structure, management system, organizational behavior and organizational culture of the company.

According to the concept of *SOI*, the formation of a sustainable company (hereinafter referred to as the “enterprise”) in itself represents a complex comprehensive innovative program of radical organizational transformation. With this you cannot agree. Domestic practice has shown that attempts to chaotic introduction of short-term relatively simple innovations in order to survive did not lead to increased sustainability, but, on the contrary, depleted domestic enterprises and in fact deprived them of their development prospects. The application of the above-mentioned approach to the results of the survey of 16 machine-building enterprises made it possible to determine their current position on the path to sustainable development and to formalize its features (Table 1).

It can be seen that half of the surveyed enterprises are at the stage of operational optimization of their activities; signs of more radical organizational transformation are present only in two enterprises. More than a third of enterprises after the last crisis have not been able to return to the state of development and are in an unstable state of survival.

Innovation projects are the means of optimizing management and development of enterprises.

Table 1

Formal definition of the character of the development of the surveyed enterprises depending on the value of the index of economic sustainability

<i>Scenario of development</i>	<i>Number of enterprises, units</i>	<i>Drowning weight, %</i>	<i>Character of development</i>
Survival	6	37,5	Lack of development or decline, maintaining a minimum level of viability
Operational optimization	8	50,0	Reactive development, the prevalence of micro and pseudo-innovations, short-term domestic economic effect from their implementation
Organizational transformation	2	12,5	Proactive development, updated business model, new concepts of innovation, high level of internal balance
System building	0	0,00	Sustained, internally and externally balanced development, systemic innovation

Such a conclusion today, in principle, is universally acknowledged. But the focus on economic sustainability requires not just the innovations, but the implementation of a set of consistent innovation projects in all areas of enterprises, which will be the system integrated into their structure. The differences between a systemically integrated approach to innovation and traditional innovation-oriented development are as follows:

- it is based on the principles of system-structural balance as the basis of enterprise economic sustainability and of the systemic effects of innovations;
- development tools – innovation projects – are integrated into the structure of the enterprise on a single system-structural basis;
- organizational culture and its ability to attract and use new knowledge, has leading role, as a result – more attention is paid to organizational innovation;
- stakeholders are wider involved of in the decision-making process;
- modern mechanisms for access to specialist knowledge, training, advanced training, skills acquisition are envisaged;
- program of achieving a higher level of sustainability cannot be realized by the enterprise independently, but needs network interaction with a wide range of external participants.

Therefore, we reasonably believe that in order to formulate recommendations for overcoming the imbalances inherent in domestic enterprises, it is appropriate to refer to the provisions of the concept of sustainability-oriented innovation. It should be remembered that the concept of *SOI* are developing mainly in the work of scientists from the Anglo-Saxon countries, the level of economic development of which is much higher, the market environment is incomparably more capable of self-regulation, and the vast majority of companies have a methodology for organizing innovation.

The vast majority of domestic enterprises, including those surveyed by us, innovate chaotically, spontaneously or involuntarily, but unsystematically, possessing the methodology of their organization at a very primitive level. Therefore, the provisions of the concept require filtration, detailed elaboration and alignment with domestic realities.

References:

1. Adams R. Innovating for sustainability: a systematic review of the body of knowledge [Electronic resource] / R. Adams, S. Jeanrenaud, J. Bessant, P. Overy, D. Denyer // Harvard Business Review [Online]. — Mode of access: <http://nbs.net/wp-content/uploads/NBS-Executive-Report-Innovation.pdf>.
2. Ayuso S. Does stakeholder engagement promote sustainable innovation orientation? / S. Ayuso, M. Rodríguez, R. García-Castro, M. Arino // Industrial Management and Data Systems. — 2011. — No. 111 (9). — Pp. 1399-1417.
3. Blowfield M. Sustainability innovation: mapping the territory / M. Blowfield, W. Visser, F. Livesey. — Cambridge Programme for Sustainability Leadership Paper Series. — 2007. — No. 2. — 23 p.
4. Blum-Kusterer M. Innovation and corporate sustainability: an investigation into the process of change in the pharmaceutical industry/ M. Blum-Kusterer, S. Hussain // Business Strategy and the Environment. — 2001. — 10. — P. 300-316.
5. Chesborough H. The era of open innovation / H. Chesborough // MIT Sloan Management Review. — 1999. — No. 44 (3). — Pp. 35-41.
6. Kleiner G. A new theory of economic systems and its application to economic policy studies [Electronic resource] / G. Kleiner // The Institute of Economic Research. — Mode of access: <http://www.ier.hit-u.ac.jp>.
7. Klewitz J. Sustainability-oriented innovation in SMEs: a systematic literature review of existing practices and actors involved [Electronic resource] / J. Klewitz, E. Hansen // XXII International Society for Professional Innovation Management (ISPIM) Conference on Sustainability in Innovation. — 12-15 June 2011, Hamburg. — Mode of access: <https://www.researchgate.net/publication/228320231>.
8. Kravchenko M. O. Formation Mechanism of Economic Sustainability of the Enterprise: Systemic-Structural Approach / M. O. Kravchenko // Sciences of Europe. — 2016. — No. 6 (6). — Vol. 1. — Pp. 45-51.
9. Kravchenko M. Structural Balance as a Basis of the Economic Stability of an Enterprise / M. Kravchenko // World Scientific News. — 2016. — Vol. 57. — Pp. 300-308.
10. Network for Business Sustainability [Site]. — Mode of access: <http://nbs.net>.
11. Rothwell R. Towards the fifth-generation innovation process / R. Rothwell // International Marketing Review. — 1994. — Vol. 11. — Iss. 1. — Pp. 7-31.
12. Seebode D. Managing innovation for sustainability / D. Seebode, S. Jeanrenaud, J. Bessant // R&D Management. — 2012. — No. 42 (3). — Pp. 195-206.
13. Westley F. Tipping toward sustainability: emerging pathways of transformation. F. Westley, P. Olsson, C. Folke, [et al.] // AMBIO: A Journal of the Human Environment. — 2011. — Vol. 40 (7). — Pp. 762-780.
14. Клейнер Г. Ресурсная теория системной организации экономики / Г. Клейнер // Российский журнал менеджмента. — 2011. — №3. — С. 3-28.
15. Клейнер Г. Стратегическое планирование: основы системного подхода [Электронный ресурс] / Г. Клейнер // Высшая школа экономики. — Режим доступа: <http://www.hse.ru>.

Pavlenko O. V.

Assistant

of the Department of Economic Cybernetics and Marketing
Kyiv National University of Technologies and Design (Kyiv, Ukraine)

**INTERNATIONALIZATION OF THE WORLD MARKET OF
EDUCATIONAL SERVICES OF THE UNIVERSITY STATIONS, ITS
DERIVATIVES AND RELATED TRENDS**

Павленко А.В.

ассистент

кафедры экономической кибернетики и маркетинга
Киевский национальный университет технологий и дизайна, Украина

**ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ МИРОВОГО РЫНКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ
ВУЗОВ, ЕЁ ПРОИЗВОДНЫЕ И СОПУТСТВУЮЩИЕ ТЕНДЕНЦИИ**

The internationalization of the world market of educational services of universities is closely connected with the strengthening of state influence and the formation of national strategies for international cooperation in higher education and university research. A consequence of this is the strengthening of direct or indirect government support for universities. The market for higher education services due to internationalization is becoming more regulated, the motivation of market subjects is changing towards satisfying the state's requests.

Keywords: *Public–private partnership, clusters of science and education*

Интернационализация мирового рынка образовательных услуг вузов тесно связана с усилением влияния государства и формированием национальных стратегий международного сотрудничества в сфере высшего образования и университетских исследований. Следствием этого становится усиление прямой либо косвенной государственной поддержки университетов. Рынок услуг высшего образования вследствие интернационализации становится более зарегулированным, меняется мотивация субъектов рынка в сторону удовлетворения запросов государства.

Ключевые слова: *государственно-частное партнерство, кластеры науки и образования*

Развиваясь инновационно, мировая экономика требует новаций и от рынка рабочей силы и, соответственно, от производного от него рынка образовательных услуг. Усложнение техники и технологии, закономерно, приводит к росту спроса на высшее образование. Продолжающаяся транснационализация бизнеса и рост мобильности рабочей силы в мировых масштабах требуют унификации образовательных стандартов и программ. Таким образом, развивается интернационализация образовательных услуг – их адаптация к языковым и культурным особенностям региона (регионов), отличного от того, в котором изначально предоставлялись (предоставляются) данные услуги; интернационализация предполагает адаптацию образовательных услуг вузов для потенциального предоставления их практически в любом месте земного шара.

Направления интернационализации – как структурно-отраслевые, так и географические – определяются рядом факторов:

- страны с активно растущей экономикой создают повышенный спрос на квалифицированные кадры и, соответственно, на услуги высшего образования;

- форсированный рост экономики развивающихся стран вызывает сопутствующие проблемы национального уровня (такие, как загрязнение окружающей среды, проблема обеспечения продуктами питания и чистой питьевой водой и т.д.), что требует расширения университетских научных исследований;

- национальные правительства развивающихся стран финансово и организационно поддерживают создание собственных научно-образовательных центров, а также создание устойчивых международных связей с западными университетами;

- с насыщенного западного рынка образовательных услуг университеты стран-лидеров мировой экономики продвигаются на растущий, перспективный рынок развивающихся стран, завоёвывая клиентов известностью бренда университета;

- западные университеты, испытывающие нехватку местных студентов и имеющие избыток ресурсов, предоставляют собственные площади для интернационализирующихся вузов с развивающихся стран, создавая тем самым новые формы межуниверситетского сотрудничества;

- появление возможностей перспективного трудоустройства в развивающихся странах, стимулирующее студентов после окончания вуза работать в родной стране, снижают мотивацию к студенческой мобильности для обучения за границей и стимулируют развитие вузов в развивающихся странах.

Рост популярности образовательных центров – являющихся площадкой одновременно для многих, в т.ч. западных, вузов – особо заметен на Ближнем Востоке и в Восточной Азии. Общей чертой таких центров является поддержка их деятельности правительством и сосредоточенность научных исследований на решении общенациональных проблем (например, в области безопасности продуктов питания и воды), с постепенным расширением спектра исследований. Опыт создания и администрирования таких центров обладают Катар, Объединенные Арабские Эмираты, Сингапур, Малайзия, Гонконг и Ботсвана [1]. Например, правительство Катара полностью покрывает арендные и эксплуатационные расходы для университетов-резидентов такого образовательного центра, Малайзия предоставляет 50% финансирования. ОАЭ предоставляют землю и инфраструктуру, а университеты-резиденты при этом сами покрывают свои арендные и эксплуатационные расходы.

В отличие от развивающихся стран, где основной движущей силой интернационализации изначально являлась государственная поддержка, западные университеты (в первую очередь США, Великобритании и Австралии) начали международную экспансию без такой поддержки, неся собственные затраты. В отличие от выдвигаемых лозунгов, их стремление выйти за национальные границы и открывать кампусы (подразделения) за рубежом, безусловно, продиктовано поиском выгод от глобализации рынка и международного сотрудничества, а не филантропической потребностью заполнить пробелы в системах образования и исследованиях в принимающих

развивающихся странах. Например, Уорикский университет (англ. The University of Warwick — университет в Ковентри, Великобритания) занимается созданием нового кампуса в г. Сакраменто (Калифорния), чтобы добавить этот кампус к своему "портфолио" уже установленных связей с Университетом Монаша (англ. Monash University — государственный университет Австралии) и Городским университетом Нью-Йорка (англ. City University of New York, сокр. англ. CUNY) [2]. В планах калифорнийского кампуса Уорикского университета – развиваться и к 2031г. предоставлять услуги для 6000 студентов [3].

Бизнес-стратегии западных, в частности американских, вузов направлены на привлечение не просто отдельных студентов из других стран (аспект студенческой мобильности), а на размещение на собственных площадях вузов из Азии и Европы. Так Калифорнийский университет в Беркли инициировал размещение нового глобального кампуса у себя в Калифорнии в Ричмонд-Бей, а не за рубежом [4, 5]. В настоящее время в Беркли планируется принять четыре или пять университетов из Азии и Европы в своем новом кампусе площадью 134 акра. Одним из основных аргументов в пользу решения о размещении кампуса в Калифорнии, а не за границей, стал вопрос академической свободы для студентов и персонала: многие американские преподаватели, работающие за рубежом, столкнулись с проблемой ограничения свободы слова, как в аудитории, так и вне неё. Вместе с тем, данная стратегия интернационализации также имеет положительные макроэкономические последствия, активизируя приток иностранных студентов в принимающую страну (в данном случае - в США), обеспечивая эффективность уже существующей отрасли образовательных услуг и повышая трудовой потенциал страны.

Закономерны ожидания, что с ростом возможностей перспективного трудоустройства в развивающихся странах, все меньше студентов поедут учиться в страны Запада, и это со временем не даст использовать на 100% мощности западных вузов. Последние, начав интернационализацию собственной деятельности без государственной поддержки, сумели убедить правительства своих стран в необходимости разработки общегосударственной стратегии и более активного участия государства в международном сотрудничестве на университетском уровне.

Таким образом, сейчас интернационализация университетов становится частью международной политики развитых стран. При этом стратегии разных стран отличаются приоритетами: акцентом на поддержку международных университетских исследований либо же на поддержку образовательной функции университетов. В качестве примеров двух разных приоритетов ниже приведены стратегии Великобритании и Франции.

Например, в Великобритании приоритетным каналом для государственного влияния на вузы стал сектор университетских научных исследований. В финансировании исследований в Великобритании произошел сдвиг в сторону привлечения международного участия. Хотя прямое государственное финансирование исследований в денежном выражении

сократилось, в последние годы при непосредственной поддержке государства были привлечены два крупных источника финансирования - Фонд исследования глобальных проблем (Global Challenges Foundation) и Фонд Ньютона (Newton Fund). Оба фонда финансируются правительством Великобритании (средства, инвестируемые в исследовательский проект Фондом Ньютона, соответствуют взносу правительств стран-партнеров), и оба они ориентированы на исследования, осуществляемые на основе международного сотрудничества.

Французское правительство пришло к выводу о том, что страна отстает от других развитых стран в вопросах интернационализации и, в особенности, в обеспечении транснационального образования (TNE) [6]. Причиной такого отставания была признана фрагментированная система специализированных образовательных и исследовательских учреждений страны. Таким образом, в 2013 году университеты, высшие школы и исследовательские центры (такие, как CNRS) были объединены в исследовательские кластеры. Результатом такого объединения стало формирование единой исследовательской политики и координация образовательной стратегии на более высоком – региональном, а не на институциональном уровне (так называемый COMUE) [7]. В результате появился Paris-Saclay - известный университетский центр знаний, с обширным кампусом и высокой концентрацией исследовательских институтов, соперничающий теперь с Лондоном и Бостоном [8]. Также в результате государственной политики последних лет в каждом из 13 регионов Франции теперь есть по крайней мере один образовательно-исследовательский кластер [9]. В рамках государственной политики интернационализации во Францией были введены новые правила получения визы и упрощены административные требования для иностранных студентов. В отличие от предыдущей политики приоритета французского языка, увеличено количество курсов, преподаваемых на английском языке и количество уроков французского языка для иностранных студентов не-франкофонов [10].

Таким образом, интернационализация мирового рынка образовательных услуг вузов тесно связана с усилением влияния государства (пять лет назад - развивающихся стран, а сейчас – и развитых стран Запада), формированием национальных стратегий международного сотрудничества в сфере высшего образования и университетских исследований. Следствием этого становится усиление прямой (как во Франции) либо косвенной (как в Великобритании – через создание финансовой инфраструктуры для привлечения университетами негосударственного финансирования) государственной поддержки университетов. Рынок услуг высшего образования вследствие интернационализации становится более зарегулированным, меняется мотивация субъектов рынка в сторону удовлетворения запросов государства.

Литература:

1. "Investing in education hubs Local support is key - University World News." RSS. (Qatar, United Arab Emirates, Singapore, Malaysia, Hong Kong and Botswana) [Electronic

- source]. – Access mode :
www.universityworldnews.com/article.php?story=20150128085234959&query=branch
2. "Warwick announces California campus plan." Times Higher Education (THE). May 27, 2015. [Electronic source]. – Access mode :
www.timeshighereducation.co.uk/news/warwick-announces-california-campus-plan/2018528.article
 3. 48. "News & Events." Warwick takes forward partnership with goal of Californian campus. [Electronic source]. – Access mode :
www2.warwick.ac.uk/newsandevents/pressreleases/warwick_takes_forward/
 4. Public Affairs, UC Berkeley | October 30, 2014 July 9, 2015, and Public Affairs. "Berkeley Global Campus: a new, bolder vision for Richmond Bay." Berkeley News. July 09, 2015 [Electronic source]. – Access mode : <http://newscenter.berkeley.edu/2014/10/30/berkeley-global-campus/>;
 5. "Berkeley plans to build a global campus, 10 miles from home - University World News." RSS. [Electronic source]. – Access mode :
www.universityworldnews.com/article.php?story=20150123161958854&query=branch
 6. "French government calls for new strategy for transnational education." ICEF Monitor - Market intelligence for international student recruitment. January 25, 2017. [Electronic source]. – Access mode : <http://monitor.icef.com/2016/10/french-government-calls-new-strategy-transnational-education/>.
 7. France Shapes its Higher Education and Research system into 25 clusters, Ministry of National Education (2016), p 3 [Electronic source]. – Access mode : http://cache.media.enseignementsup-recherche.gouv.fr/file/COMUE/22/7/France-Higher-Education-Research-25_clusters-2015_496227.pdf
 8. Coughlan, Sean. "France plans elite top-10 mega-university." BBC News. December 10, 2014. [Electronic source]. – Access mode : www.bbc.co.uk/news/business-30347441
 9. Huart, Michael, Gabriel Bedubourg, Cédric Abat, Philippe Colson, Jean Marc Rolain, Hervé Chaudet, Pierre Edouard Fournier, Didier Raoult, and Xavier Deparis. "Implementation and Initial Analysis of a Laboratory-Based Weekly Biosurveillance System, Provence-Alpes-Côte d'Azur, France." *Emerging Infectious Diseases* 23, no. 4 (2017): 582-89. doi:10.3201/eid2304.161399
 10. "More English instruction slated for France." ICEF Monitor - Market intelligence for international student recruitment. April 04, 2014. . [Electronic source]. – Access mode : <http://monitor.icef.com/2013/06/more-english-instruction-slated-for-france>.

Postol A.A.

candidate of economic sciences, doctoral candidate

Kherson Sate Agrarian University, Ukraine

FEATURES OF THE USE AND REPRODUCTION OF LABOR RESOURCES IN ENSURING THE COMPETITIVENESS OF LARGE AGRARIAN ENTERPRISES

Постол А.А.

к.е.н., докторант

Херсонський державний аграрний університет, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВЕЛИКИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

The article reveals peculiarities of the use of labor resources in large agrarian enterprises. They are formed under the influence of general economic factors (the demo-production situation,

the level of incomes of the rural population, the peculiarities of the formation of the labor market in the countryside, the education and professional training of rural and urban residents, and internal factors that form the labor resources of large agrarian enterprises include increased requirements for their innovative training and professionalism for work in the conditions of automated production. In addition, the very activities of large agricultural corporations caused huge employee redundancies, poverty. It is therefore necessary, on the one hand, at the level of master programs, retraining of staff to increase their innovative training. On the other hand, their participation in the creation of alternative types of employment for liberated people - from education - should be obligatory to create jobs.

Key words: *demographic factors, labor resources, large agrarian enterprises, features, use, innovations, unemployment, employment, wages, reproduction, competitiveness.*

У статті виявлені особливості використання трудових ресурсів у великих аграрних підприємствах. Вони формуються під впливом загальноекономічних чинників (демографічна ситуація; рівень доходів сільського населення; особливості формування ринку праці на селі; освіти та фахової підготовки сільських та міських жителів. До внутрішніх чинників, які формують трудові ресурси великих аграрних підприємств, належать підвищені вимоги до їх інноваційної підготовки та фаховості для роботи в умовах автоматизованого виробництва. До того ж, саме діяльність великих агрокорпорацій спричинила величезні звільнення працівників, бідність сільських жителів, безнадію та моральні переживання людей. Тому необхідно, з однієї сторони, на рівні магістерських програм, перекваліфікації кадрів підвищувати їх інноваційну підготовку. З іншої сторони, має бути обов'язковою їх участь у створенні альтернативних видів зайнятості для звільнених людей – від навчання до створення робочих місць.

Ключові слова: *демографічні чинники, трудові ресурси, великі аграрні підприємства, особливості, використання, інновації, безробіття, зайнятість, заробітна плата, відтворення, конкурентоспроможність.*

Важливою умовою успішного функціонування великих аграрних підприємств та раціонального використання їх виробничо-ресурсного потенціалу є забезпеченість та якість складу працівників, продуктивність праці, її організація та ефективність. Аналіз трудових ресурсів є одним з актуальних напрямів управління, планування та прогнозування, мета якого - виявити резерви підвищення ефективності виробництва за рахунок збільшення обсягу, впровадження інновацій, маркетингових стратегій при кращому використанні фонду заробітної плати та інших стимулів.

При цьому використання трудових ресурсів у великих аграрних підприємствах має певні особливості. Основними показниками, які їх характеризують, є дані про кількість працівників різних категорій і професій; рівень кваліфікації й освіти; про витрати робочого часу, кількість виробленої продукції чи виконаних робіт; а також дані про рух особового складу, підвищення кваліфікації, програми особистісного зростання і стимулювання продуктивної зайнятості та їх інструменти. Також це аналіз корпоративної культури й етики; соціальної відповідальності й ділової репутації великого аграрного підприємства.

Проблеми використання людських ресурсів і людського капіталу, формування трудового потенціалу й трудових ресурсів аграрних підприємств є предметом досліджень багатьох науковців і практиків. Значний внесок у їх розробку зробили С. Бандур, О. Бородіна, В. Брич, О. Грішнова, В. Дієсперов,

М. Ігнатенко, Е. Лібанова, О.Макарова, Л. Мармуль, Т.Олійник, С. Пирожков, І.Прокопа, І. Романюк, В.Терещенко, О.Шкільов, К. Якуба та багато інших науковців. Разом з тим, потребує поглибленого дослідження низка питань щодо забезпечення та ефективного використання трудових ресурсів на рівні великих аграрних підприємств.

Формування виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств нерозривно пов'язане з демографічною базою трудових ресурсів села. Для демографічних процесів, що відбувалися протягом останніх років, характерне різке зменшення кількості мешканців сіл. Причому сільське населення скорочується значно інтенсивніше, ніж міське. Станом на 01 січня 2015 р. кількість наявного населення країни скоротилася на 5,5%. У загальному вимірі вона становила 42,9 млн. осіб. Таким чином, за рік українців стало менше на 2,5 осіб (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість та динаміка постійного населення в Україні

роки	Осіб			Загальна чисельність населення у % до попереднього року	Питома вага міського населення у загальній чисельності,%	Питома вага сільського населення у загальній чисельності,%
	усе населення	міське	сільське			
1991	51 944 400	35 085 200	16 859 200	100,2	67,54	32,46
2010	45 962 947	31 524 795	14 438 152	99,6	68,59	31,42
2011	45 778 534	31 441 649	14 336 885	99,6	68,68	31,32
2012	45 633 637	31 380 874	14 252 763	99,7	68,77	31,23
2013	45 553 047	31 378 639	14 174 408	99,8	68,88	31,12
2014	45 426 249	31 336 623	14 089 626	99,7	68,98	31,02
2015*	42 929 298	29 673 113	13 256 185	94,5	69,12	30,88

Як бачимо, на тлі загального скорочення кількості населення, відбулося зменшення в його структурі як міських так, і сільських жителів. Сільське населення станом на 01 січня 2015 р. скоротилося на 5,9% і складало 13,3 млн. осіб. Зменшення міського населення відбулося на 5,3% відповідно. Пропорційна зміна питомої ваги відбулася між сільським і міським населенням. Так, у звітному році зменшення на 0,14 в. п. питомої ваги сільського населення у загальній кількості, що становило 30,9%, навпаки, підвищило на 0,14 в. п. питому вагу міського населення або до 69,1%. Зменшення кількості сільського населення пов'язувалося, крім природних факторів депопуляції, також з адміністративно-територіальними перетвореннями: деградацією та занепадом сільських поселень, приєднанням деяких сіл до міст, наданням міського статусу селищам тощо.

Отже, село, сільський спосіб життя не має розширеного і навіть простого відтворення. Демографічна криза в сільській місцевості переростає в демографічну катастрофу [1, с. 134]. За роки незалежності українське село

втратило майже 3,6 млн жителів, що становило третю частину загального скорочення населення країни. Ситуація поглиблюється через значне старіння населення, переважання старших вікових груп у його структурі, диспропорції у статевому складі.

Сучасна соціально-економічна ситуація у країні не сприяє поліпшенню якісних характеристик трудового потенціалу аграрних, у т.ч. великих, підприємств. Середньомісячна кількість економічно активного населення віком 15-70 років у 2014 р., порівняно з 2013р., зменшилась на 4,3% і становила 19,9 млн. осіб, з них 19,0 млн. осіб (95,6%) були у працездатному віці. Із зазначеної кількості громадян 18,1 млн. осіб, або 90,7%, були зайняті економічною діяльністю, а решта – 1,8 млн. осіб, відповідно до методології Міжнародної організації праці (МОП), класифікувалися як безробітні. Рівень економічної активності населення віком 15-70 років становив у 2015 р. 62,4%, у працездатному віці – 71,5% (табл. 2).

Таблиця 2

Рівень економічної активності населення за віковими групами, статтю та місцем проживання*

Показники	Усього	У тому числі за віковими групами, років							Працездатного віку
		15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70	
2013 рік									
Усе населення	64,9	39,1	80,9	83,9	86,6	85,8	66,9	23,9	72,9
жінки	59,0	33,8	70,6	76,0	81,9	84,0	60,8	21,5	68,4
чоловіки	71,4	44,2	90,8	91,7	91,4	87,7	74,4	27,5	77,4
міські поселення	63,4	35,7	81,6	85,0	87,5	85,7	64,3	16,5	72,7
сільська міс-сть	68,4	46,1	79,0	80,9	84,2	85,9	73,2	41,3	73,6
2014 рік									
Усе населення	62,4	38,4	80,5	82,6	84,8	84,6	63,2	15,5	71,4
жінки	56,1	32,5	69,4	73,3	80,2	83,3	57,1	13,8	66,5
чоловіки	69,3	44,0	91,3	91,7	89,5	86,0	70,7	18,1	76,4
міські поселення	62,6	37,0	82,8	84,3	85,9	85,6	62,5	12,5	72,4
сільська міс-сть	61,8	41,3	75,0	77,3	82,0	82,4	64,8	22,9	69,1
2015 рік									
Усе населення	62,4	36,3	80,8	82,3	85,2	85,0	65,9	14,5	71,5
жінки	56,2	31,8	70,7	73,3	80,5	83,7	59,1	12,2	66,5
чоловіки	69,2	40,6	90,5	91,2	90,1	86,5	74,1	17,9	76,7
міські поселення	63,1	33,5	83,4	84,3	87,1	86,6	66,2	13,1	72,9
сільська міс-сть	60,8	41,2	75,3	76,9	81,0	81,9	65,1	17,5	68,8

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Аналіз рівня економічної активності населення за статтю, віковими групами, місцем проживання до загальної кількості населення відповідної вікової групи за період 2013-2015рр. свідчить про те, що майже в усіх вікових групах економічна активність населення у відсотках до загальної кількості населення відповідної вікової групи в 2015 р. порівняно з 2014 р. та 2013 р. знизилася. Так, у порівнянні з 2013 р. у віковій групі 15-24 років зниження

відбулося з 39,1 до 36,3%; 30-34 років – з 83,9 до 82,3 %; 35-39 років – з 86,6 до 85,2%; 50-59 р. з 66,9 до 65,9%; 60-70 років з 23,9 до 14,5 %. У той же час рівень економічної активності населення у таких вікових групах, як 25-29 років і 40-49 років знизився значно меншим чином, відповідно, з 85,8 до 85,0%; і з 80,9 до 80,8%.

За період з 2013 р. по 2015 р. найвищий рівень економічної активності населення України був характерний для осіб віком 35-39 років, а найнижчий – для молоді віком 15-24 років та осіб віком 60-70 років. Зазначений показник був вищим серед чоловіків, на відміну від жінок. Рівень економічної активності населення в сільській місцевості в 2015 р. є нижчим від середнього показника для країни й складав 60,8%. При цьому частка сільського населення у віці 14-24 років у його структурі дорівнювала 41,2%. Найнижчий рівень припав на вікову категорію 60-70 років – 17,5%. Сільське населення виявилось, отже, старшим міського більше, ніж на півроку – середній вік сільського населення на початок 2016 р. складав 40,8 років.

У якості показника розвитку трудового потенціалу аграрних підприємств доцільно розглянути середньооблікову кількість штатних працівників (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка середньооблікової кількості штатних працівників за видами економічної діяльності, тис. осіб*

№ п/п	Показники	Роки				2015 у % до	
		2012	2013	2014	2015	2012	2014
1	Сільське, лісове та рибне господарство, з них сільське господарство	603	622	548	518	85,90	94,53
2	Промисловість	2743	2705	2595	2297	83,74	88,52
3	Будівництво	331	320	284	228	68,88	80,28
4	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	873	938	876	786	90,03	89,73
5	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	774	785	770	731	94,44	94,94
6	Тимчасове розміщування й організація харчування	91	96	95	85	93,41	89,47
7	Інформація й телекомунікації	184	179	177	157	85,33	88,70
8	Фінансова та страхова діяльність	270	272	266	245	90,74	92,11
9	Операції з нерухомим майном	151	157	125	103	68,21	82,40
10	Професійна, наукова і технічна діяльність	338	314	307	276	81,66	89,90
11	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	576	569	557	529	91,84	94,97
12	Освіта	1584	1581	1566	1499	94,63	95,72
13	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1144	1134	1118	1065	93,09	95,26
14	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	182	183	164	172	94,51	104,88
15	Діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	97	95	81	89	91,75	109,88
16	Функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	51	51	50	50	98,04	100,00
17	Надання інших видів послуг	91	122	141	129	141,76	91,49
18	Усього	10083	10123	9720	8959	88,85	92,17

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Аналіз зайнятості населення на підприємствах за галузями господарства свідчить, що протягом досліджуваного періоду започаткувалася негативна тенденція зниження кількості штатних працюючих в усіх сферах діяльності. Із загальної їх кількості 22,6% були зайняті у галузях освіти, охорони здоров'я, державному управлінні; 28,2% – у різних сферах промисловості та будівництва; 8,2% – на транспорті й лише 5,8% були зайняті у сільському господарстві. Отже, сільське господарство як галузь діяльності, основа аграрної та сільської економіки втратило своє значення у структурі загального ринку праці як провідного сегменту.

Це пояснюється кардинальною модернізацією аграрного виробництва на основі впровадження новітніх видів техніки й технологій, підвищенням продуктивності праці на інноваційній основі та вивільненням значної кількості працівників. Серед загальної кількості зайнятого населення кожний п'ятий працював у промисловості, шостий – у торгівлі, і лише сьомий – у сільському господарстві. Протягом 2012-2015 рр. середньорічна чисельність працюючих штатних працівників у сільському господарстві скоротилася з 603 до 518 тис. осіб, тобто на 85,0 тис. або на 14,1%.

Щоб вижити в сучасних умовах ринкової економіки значна частина населення України, зокрема й сільського, змушена шукати додаткові джерела заробітку [2, с. 98]. Ними часто стають доходи від неформальної зайнятості. Зазначене явище включає сукупність неформальних робочих місць як у неформальному, так і в офіційному (формальному) секторах економіки. По суті, це явище є проявом механізму саморегулювання економіки як організованої системи. Також це так звана вимушена форма адаптації населення до сформованої соціально-економічної ситуації.

Так, у 2015 р. кількість зайнятого населення, яке працювало на неформальних робочих місцях, становила 4,5 млн., або 25,1% від загальної кількості всіх працівників. Неформальна зайнятість зосереджена в певних секторах та соціально-економічних групах. За статусами зайнятості, неформальні трудові відносини переважали у секторі самостійної зайнятості, де частка неформально зайнятого населення дорівнювала 72,7%, а серед працюючих за наймом таких осіб було 16,1%. Також чоловіки порівняно з жінками були більш схильні працювати неформально – 57,7%. Більше половини неформально зайнятих осіб або 50,6% були мешканцями сільської місцевості. Аналіз неформальної зайнятості за видами економічної діяльності у 2015 р. наведено на рис. 1.

Серед неформально зайнятих осіб переважна їх частка була зайнята в сільському, лісовому та рибному господарстві, тобто вдома – 40,2%. Іншими поширеними видами економічної діяльності населення цієї категорії є малооплачувані некваліфіковані вакансії в оптовій та роздрібній торгівлі – 21,8%, а також на будівництві – 15,3%. Це негативне явище і як приховане безробіття, і в плані низьких доходів, і в площині підвищення кваліфікації, особистісного зростання, статусності, суспільної поваги працівників.

Таким чином, зазначені категорії населення виявляються найбільш

вразливими та соціально незахищеними в сучасних умовах шокового господарювання.

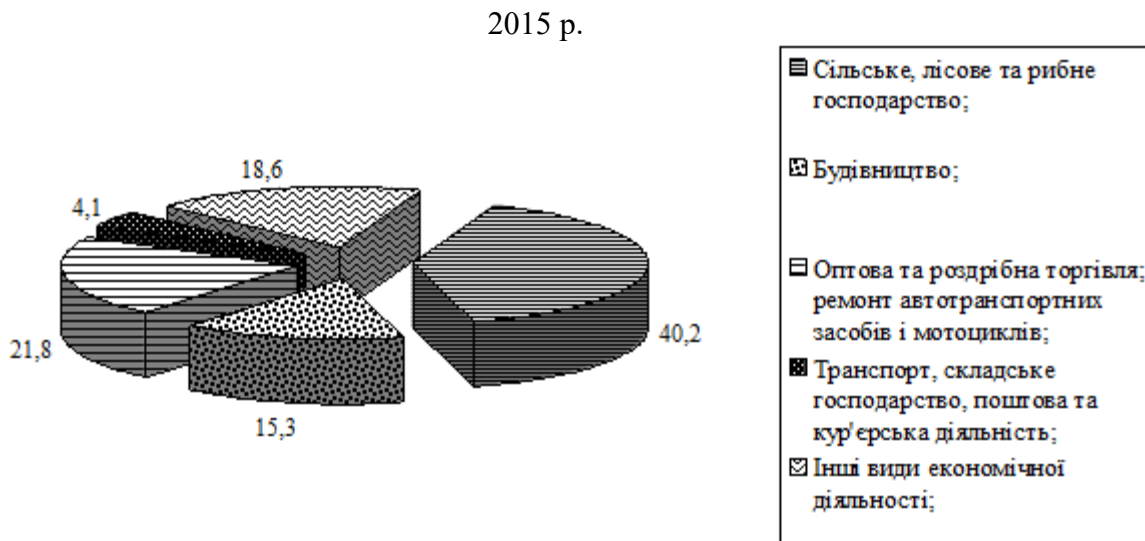

Рис. 1. Неформальна зайнятість населення за видами економічної діяльності у 2015 р. (побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.)

Поширення неформальної зайнятості серед осіб пенсійного віку спричинене низьким рівнем пенсійного забезпечення, що спонукає до пошуку будь-яких джерел отримання додаткових засобів існування. На думку О.М. Бородіної, І.В. Прокопи, В.В. Юрчишина, відтворення трудового капіталу можливе і за наявності помірної депопуляції, коли зменшення чисельності населення супроводжується підвищенням його освітнього рівня, професійних якостей [3]. Однак це можливо за рахунок державно-приватного партнерства або відповідальності за витрати на інноваційну підготовку працівників саме на рівні великих аграрних підприємств як найбільш стійких у фінансово-економічному відношенні суб'єктів господарювання галузі.

Підтвердженням отриманого висновку є те, що останнім часом в аграрній сфері економіки України, особливо на рівні великих підприємств з інноваційним виробництвом, спостерігається недостатнє забезпечення кваліфікованими кадрами, здатними вирішувати складні технологічні й організаційно-управлінські та маркетингові питання. Сучасні агрохолдинги та агрокорпорації потребують фахівців, підготовлених на високому рівні, працівників, здатних виконувати поставлені завдання, вирішувати існуючі проблеми, прогнозувати результат, передбачати потенційні витрати з урахуванням всіх аспектів сільськогосподарської праці. Проте навіть за питомою вагою працівників з вищою освітою сільське населення поступається міському (табл. 4).

З наведених у табл. 4 даних можна зробити висновок, що протягом досліджуваного періоду відмічається негативна тенденція зниження кількості освіченого економічно активного населення у віці 15-70 років в Україні, як міського так, і сільського.

Таблиця 4

Розподіл економічно активного населення у віці 15-70 років, за рівнем освіти в Україні, тис. осіб*

Показники	2014				2015				Темп росту	
	міське	%	сільське	%	міське	%	сільське	%	міське	сільське
Повна вища	5304,4	35,19	812,4	11,8	5303,1	37,69	835	14,27	99,98	102,78
Базова вища	145,8	0,967	59	0,9	181,7	1,291	48,4	0,827	124,62	82,03
Неповна вища	3419,5	22,68	1129,5	16,4	3000,6	21,33	996,6	17,03	87,75	88,23
Повна загальна середня	5844,8	38,78	4192,65	60,7	5418,7	38,51	3699,8	63,24	92,71	88,24
Базова загальна середня	343,5	2,28	688,3	10,0	161,5	1,148	259,5	4,435	47,02	37,70
Початкова загальна або не мають освіти	14,6	0,1	25,8	0,4	4,7	0,033	11,3	0,193	32,19	43,80
Всього	15072,6	100	6907,65	100,0	14070,3	100	5850,6	100	93,35	84,70

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

У структурі міського економічно активного населення у віці 15-70 років у 2015 р. частка осіб з повною вищою освітою становила 37,7%, або 5303,1 тис. осіб. При цьому варто вказати на збільшення їх частки у порівнянні з 2014 р. на 2,5 %. Частка економічно активного сільського населення у віці 15-70 років з повною вищою освітою у 2015 р. дорівнювала 14,3% або 835 тис. осіб, - відповідно у структурі та загальній кількості сільських жителів.

Серед зазначеної категорії високою була частка населення, що мали повну загальну середню освіту – 63,2%, проти 38,5% серед міського населення. Неповну вищу освіту мали 996,6 тис. осіб сільської місцевості. Даний показник у порівнянні з 2014 р. зменшився на 132,9 тис. осіб, але частка в загальній кількості освіченого економічно активного населення у віці 15-70 років збільшилася майже на 1,0%. Це свідчить про те, що у сільській місцевості ще є можливості зайнятості для осіб з нижчим рівнем освіти та кваліфікації, ніж у міській.

Отже, разом з рівнем освіти знижується й рівень економічної активності, але в останні роки спостерігається несподіване поживлення економічної активності найменш освічених осіб. Особи з базовою або повною вищою освітою мають традиційно високі рівні зайнятості. Так, майже дві третини усіх осіб з вищою освітою віком 15-70 років є зайнятими. Різниця у рівнях освіти сільського та міського населення разюча. Сільська молодь після отримання вищої освіти не повертається в село й знаходить роботу в містах, в інших сферах економіки. Це спричинює й недостатньо розвинена інфраструктура та незадовільні житлово-комунальні умови проживання, гірша доступність культурно-мистецьких послуг на селі.

Як у більшості розвинутих країн, в Україні існує пряма залежність між рівнем освіти та рівнем економічної активності населення: чим вищий рівень освіти, тим вищий рівень економічної активності. При цьому чим нижчий рівень освіти, тим більший розрив у рівнях економічної активності сільського

та міського населення [4, с. 415]. Формування виробничо-ресурсного потенціалу у великих аграрних підприємствах України, отже, можливе шляхом впровадження такої кадрової політики, яка передбачає планування потреби в кадрах, ефективного використання працівників (навчання, розвиток персоналу), застосування матеріальних стимулів та інших соціально орієнтованих мотиваційних механізмів (фінансування магістерських програм, перепідготовки фахівців, надання соціальних пакетів та гарантій).

Наступним етапом аналізу трудових ресурсів великих, як і інших аграрних підприємств, є аналіз ефективності використання фонду заробітної плати. Аналіз використання трудових ресурсів, рівня продуктивності праці необхідно розглядати в тісному зв'язку з її оплатою. Заробітна плата, з одного боку, є складовою частиною витрат операційної діяльності, з другого – одним із найважливіших елементів мотивації праці [5, с. 241]. Розмір заробітної плати має бути таким, щоб працівник міг відновити свою фізичну силу, поповнити професійні знання, підвищити свій світоглядний та фаховий рівні, матеріально забезпечити родину, тобто бути інвестицією у людський капітал та його розширене відтворення.

Протягом останнього періоду в економіці країни намітилася тенденція зростання рівня заробітної плати. Водночас, темпи її росту були найнижчими за останні 5 років. Динаміку номінальної заробітної плати найманих працівників за останні 4 роки характеризують дані, наведені у табл. 5.

Таблиця 5

Заробітна плата найманих працівників підприємств України*

Показники	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	Відхилення 2015 р. до 2014 р.
Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників, грн.	2648	3041	3282	3480	198
Темпи зростання/зниження номінальної заробітної плати, %	117,6	114,9	107,9	106,0	-1,9 в.п
Індекси реальної заробітної плати, у % до попереднього року	108,7	114,4	108,2	93,5	-14,7
Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у сільському господарстві, грн.	1852	2094	2344	2556	214
Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у промисловості, грн.	3119	3497	3774	3988	390
Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників в оптовій та роздрібній торгівлі; автосервісі, грн.	2371	2739	3049	3439	1,8
Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за одну оплачену годину, грн.	17,30	19,83	21,43	23,23	273
Середньомісячна заробітна плата працівників в еквіваленті повної зайнятості, грн.	2765	3171	3423	3696	198

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

З даних табл. 5 можна зробити висновок, що середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника підприємств у 2015 р. порівняно з 2014 р. зросла на 6,0% і становила 3480 грн, що у 2,9 разів вище рівня мінімальної

заробітної плати, яка дорівнювала 1218 грн. Приріст заробітної плати у 2015р. зафіксовано в усіх видах діяльності. Так, наприклад, у сільському господарстві відбулося збільшення на 9,0% проти 2014 р., у промисловості – на 5,7% та в оптовій і роздрібній торгівлі- на 12,8% відповідно.

Як бачимо, у звітному році оплаті праці, як і раніше, була притаманна суттєва міжгалузєва диференціація, що є головним чинником міжгалузєвих та міжрегіональних відмінностей в результаті територіального поділу праці. Варто зазначити, що найвищу заробітну плату, а це на 0,3-54,5% більшу за середній рівень, у 2015 р., отримували працівники підприємств м. Києва та Київської області, а також регіонів, де сконцентровані підприємства гірничо-металургійного комплексу: Запорізької та Дніпропетровської областей. Найнижчі показники, а саме на 22,7-27,4% нижчі за середній рівень, були у Чернігівській, Херсонській, Чернівецькій та Тернопільській областях.

Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у сільському господарстві відзначена на 1432 грн. меншою, ніж у промисловості та на 883 грн. Меншою, ніж у гуртовій та роздрібній торгівлі. Нарахування за одну оплачену годину на одного працюючого у 2015 р. на вітчизняних підприємствах становили 23,23 грн., що на 8,4% більше ніж попереднього року та у 1,4 разів, ніж у 2012 р. Одним із важливих індикаторів стану рівня життя населення є показник реальної заробітної плати. У середньому, за 2015 р. порівняно з 2014р. індекс реальної заробітної плати становив на 14,7 в. п. менше, так склав 93,5%. Результатом зниження цього показника у звітному році стало знецінення національної валюти і зменшення доходів працівників.

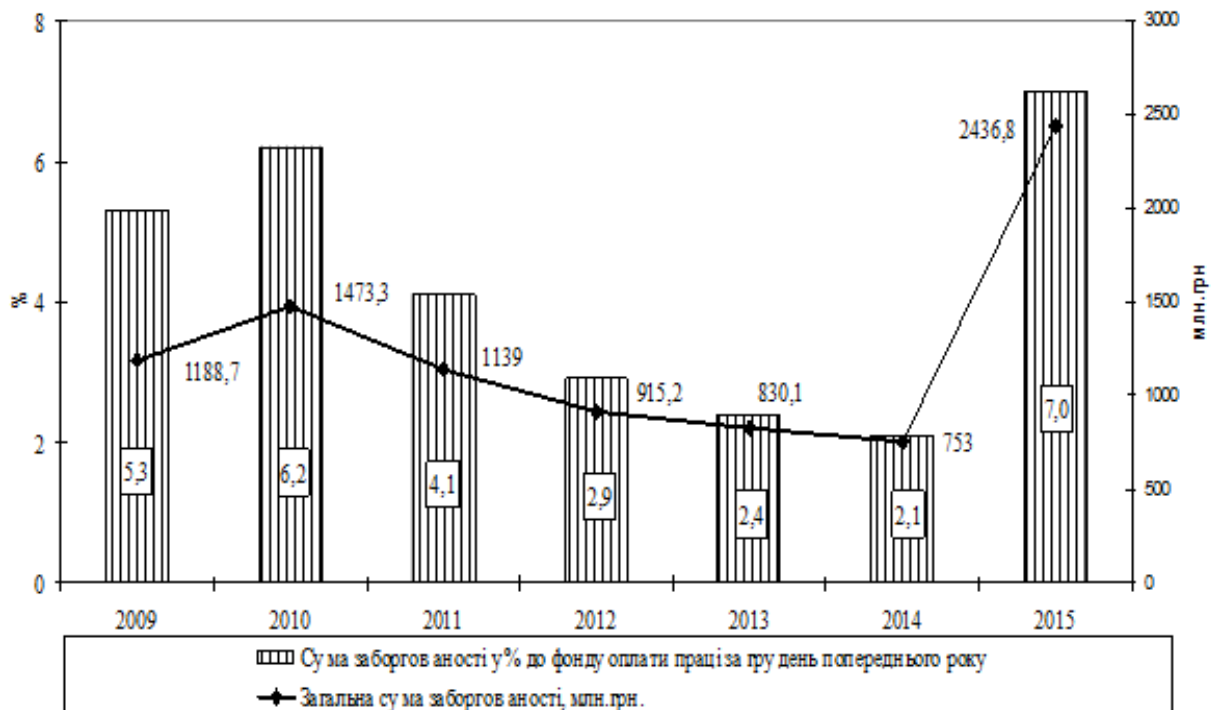

Рис. 2. Динаміка заборгованості з виплати заробітної плати (станом на 1 січня відповідного року)

Необхідно також відзначити, що окрім значного рівня заробітних плат,

проблематичним залишається також питання виплати зарплати та наявність значного рівня заборгованості по заробітній платі (див. рис. 2).

З наведених даних можна зробити висновок, що упродовж 2013р. зберігалася тенденція щодо зменшення обсягу заборгованості з виплати заробітної плати, яка намітилася у 2010 р. Так, загальна сума боргу зменшилась і на 01 січня 2014 р. становила 808,2 млн. грн. Але варто зазначити, що протягом цього року загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати збільшилась більше ніж у 3,0 разів або на 1683,8 млн. грн. і на 01 січня 2015р. становила 2436,8 млн. грн. Обсяг несплаченої заробітної плати на початок січня 2015р. дорівнював 7,0% фонду оплати праці, нарахованого за грудень 2014р., у січні 2014р. – 2,1% відповідно.

Отже, суттєве скорочення кількості зайнятого сільського населення зумовлює високі ризики бідності, моральної вразливості та соціальної ізоляції. Це вплинуло на створення надзвичайно негативних тенденцій на ринку праці. Щоб вижити у таких скрутних умовах, сільські жителі, що раніше заробляли кошти у сільських підприємствах, були вимушені займатись вирощуванням продукції на продаж чи для натурального обміну в особистому селянському господарстві. Інший шлях, - їхати на заробітки за кордон чи до українських міст, де ситуація на ринку праці була більш сприятливою. Лише незначна частка селян спромоглася започаткувати фермерські господарства на зразок тих, що функціонують у розвинутих країнах.

Перехід до ринкових засад працевлаштування у сільському господарстві, певною мірою, дисциплінував робочу силу, підвищив вимоги до неї. Це сприяло зростанню продуктивності та ефективності праці [6, с. 67]. Також інноваційне техніко-технологічне переоснащення великого агробізнесу призвело до радикального підвищення продуктивності праці та масового вивільнення працівників.

Тому наступною необхідною умовою ефективного формування виробничо-ресурсного потенціалу великих аграрних підприємств, подальшого підвищення або збереження їх конкурентоспроможності, на нашу думку, є досягнення високого рівня продуктивності праці. Її економічна суть якої полягає у зменшенні її кількості на виробництво одиниці продукції [7, с. 196]. Це спонукає великі аграрні підприємства допомагати сільським громадам формувати альтернативні види зайнятості на засадах соціальної відповідальності. Йдеться про сільський зелений туризм, народні промисли та ремесла, переробку сільськогосподарської продукції тощо. Однак на практиці такі прояви не є типовими. Тому найближче завдання державних владних структур – стимулювати або/та спонукати великі аграрні підприємства корпоративного типу брати активну участь у суспільно значимих проектах і програмах не тільки для збільшення конкурентоспроможності власного бізнесу, але й в інтересах сільських жителів, сільських громад, для розвитку сільських територій.

Література:

1. Мармуль Л.О. Ринок праці та зайнятість населення сільських територій: теорія і практика регулювання: [монографія] / Л.О. Мамуль, І.А. Романюк. – Херсон: Айлант, 2015. – 266 с.
2. Ігнатенко М.М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: [монографія] / М.М. Ігнатенко. – Херсон: Айлант, 2015. – 470 с.
3. Молдаван Л. Аграрний сектор: час принципово змінити орієнтири розвитку / Л. Молдаван, О. Бородіна, В. Юрчишин, Б. Пасхавер, І. Прокопа, О. Шубравська, Т. Осташко // Дзеркало тижня. – 2010. – № 26 (806). – 10-16 липня.
4. Ярова В.В. Зайнятість сільського населення в системі соціальної відповідальності аграрних підприємств / В.В. Ярова // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Ґжицького. – 2012. – Т. 14, № 1(2). – С. 412-419.
5. Якуба К.І. Життєвий і трудовий потенціал сільського населення України: теорія, методологія, практика / К.І. Якуба. – К.: ННЦ ІАПЕ, 2007. – 362 с.
6. Бутило В.В. Відтворення та ефективне використання трудових ресурсів в аграрних підприємствах / В. В. Бутило, С. Г. Кафлевська // Економічні проблеми розвитку аграрного виробництва в регіоні. – 2010. – Вип. 6. – С. 65-68.
7. Нікітченко С.О. Використання трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств та ефективність їх виробництва / С. О. Нікітченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2010. – №146. – С. 193-198.

Sumets O. M.

Doctor of Economic Sciences, Professor

Kharkiv University of Humanities «Peohle's Ukrainian Academy», Ukraine

Syromyatnikov P. S.

Associate Professor

Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture, Ukraine

ORGANIZATION OF LOGISTIC ACTIVITY ON AGRARIAN ENTERPRISES: THEORETICAL-METOLOGICAL ASPECTS

Сумець О. М.

д. е. н., професор

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», Україна

Сиром'ятніков П. С.

доцент

Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П.Василенка, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

The article substantiates the importance of the development of logistics for agrarian enterprises. The important moments for organizing logistics activities at agrarian enterprises are described.

Keywords: *logistics, agrarian enterprises, logistics activities, logistic approach, estimation.*

У статті обґрунтовано важливість розвитку логістики для аграрних підприємств. Описані важливі моменти для організації логістичної діяльності на аграрних підприємствах.

Ключові слова: логістика, аграрне підприємства, логістична діяльність, логістичний підхід, оцінка.

Дослідження еволюції і практики застосування логістики доводить істинність висновку про те, що на цей момент часу для суб'єктів господарської діяльності вона є дієвим інструментом підвищення ефективності їх господарювання і, в кінцевому підсумку, формування належного рівня конкурентоспроможності. Численними результатами досліджень вітчизняних і закордонних учених доведено, що практичне застосування логістики на виробничих підприємствах забезпечує їм скорочення витрат у сфері товарообігу на 20 %, зниження собівартості продукції до 16 % і зменшення обсягу запасів від 30 % до 70 %, що призводить до зростання прибутку від 10 до 20 %, підвищення рентабельності на 15–25 %. [2].

З огляду на вищенаведені дані, на цей момент часу буде справедливим запитання: «А чи для підприємств аграрного сектору є актуальним застосування логістичного підходу до ведення господарської діяльності?».

Для відповіді на це запитання звернемось до відповідних статистичних даних. Так, за оцінками експертів при виробництві олійних культур тільки від недосконалої організації і недостатньо ефективного функціонування логістичних систем сільськогосподарські підприємства втрачають від 10 до 15 % зібраного врожаю, а у процесі переробки олійної сировини зазначені витрати на олієдобувних підприємствах збільшуються ще на 5–7 %. У цілому ж агропродовольчий комплекс України від незадовільної організації на підприємствах логістичної діяльності за обережними оцінками втрачає біля 3,5 млрд грн щорічно. Проте, незважаючи на наведену статистику, логістичний підхід поки що не отримав належного застосування на підприємствах агропродовольчого комплексу. Це зумовлено чисельною кількістю чинників серед яких головну роль, на нашу думку, відіграє відсутність належної загальноприйнятої концепції логістичної діяльності суб'єктів господарювання агроринку та відповідного теоретико-методичного забезпечення її організації й ефективного здійснення.

Впровадження логістичного підходу в практику господарювання аграрних підприємств має свою специфіку і спрямованість [1; 4], що потребує створення відповідних теоретико-методологічних засад для організації і подальшого здійснення логістичної діяльності. Вважаємо, що її необхідно розглядати як окремий напрям у системі менеджменту суб'єктів господарювання агроринку, що надає можливість підвищення економічної ефективності їх діяльності за рахунок скорочення внутрішньофірмових витрат, пов'язаних із виконанням логістичних операцій і процесів при виробництві, зберіганні та переміщенні агропродукції.

На основі виконаних досліджень [2; 3], ми дійшли до висновку, що ефективне здійснення логістичної діяльності залежить від великої кількості чинників, які відображають характер визначеного сегменту ринку і специфіку використання ведення господарської діяльності на агропідприємствах.

Разом із тим варто зазначити, що організація, здійснення і подальший розвиток логістичної діяльності на підприємствах аграрної сфери вимагає наявності відповідного теоретико-методологічного забезпечення, яке на цей час фактично відсутнє. Це актуалізує потребу в подальших дослідженнях та конкретизації концепції логістичної діяльності сучасного аграрного підприємства. Логістична діяльність є конкретним і неодмінним напрямом господарської діяльності підприємства.

Логістична діяльність підприємств має два важливих виміри – результативний і економічний [2]. Результативний вимір надає інформацію про те, наскільки логістична система агропідприємства успішно реалізовує поставлені завдання щодо виконання вимог споживачів та їх своєчасного обслуговування. Своєю чергою, економічний вимір дозволяє зробити висновок про те, наскільки логістична діяльність є ефективною для аграрного підприємства в економічному аспекті.

Результативність і ефективність логістичної діяльності – це критерії якості й повноти реалізації логістичного підходу на підприємстві, і вони мають бути ключовими складниками оцінювання вказаного виду діяльності. Але при цьому важливо знати, що спершу слід оцінювати результативність логістичної діяльності, і якщо отриманий результат буде позитивним, то далі слід визначати її економічну ефективність.

Аналіз сучасних підходів до оцінювання логістичної діяльності підприємств різної галузевої належності підтверджує важливість, і разом із тим необхідність виконання такої оцінки для встановлення доцільності здійснення і подальшого розвитку цього виду діяльності. Проте на цей момент часу існують багато в чому розрізнені підходи до оцінки логістичної діяльності, основними методологічними вадами яких є:

- використання показників, що відображають результат виконання тільки окремих ключових логістичних активностей;
- неврахування причинно-наслідкових зв'язків між технічними, техніко-економічними й економічними показниками функціонування логістичної системи підприємства;
- наявність довільної основи для складання переліку можливих показників, вид і найменування яких дослідники не розтлумачують і не розкривають.

Вказане є ґрунтовною підставою для актуалізації потреби удосконалення методичного підходу до оцінки логістичної діяльності. Такий підхід повинен базуватись на врахуванні узагальнюючих і загальних показників оцінки результативності й економічної ефективності логістичної діяльності. У підсумку ж оцінка логістичної діяльності повинна відображати не тільки господарський аспект діяльності підприємства, орієнтований на отримання фінансового результату, а також і соціальний, спрямований на найвище задоволення споживачів, рівень якого потрібно оцінювати через показники якості їх обслуговування.

Література:

1. Сумець О. М. Систематизація чинників розвитку агрологістики в Україні [Електронний ресурс] / О. М. Сумець // Економіка та управління АПК . –2013. – Вип. 11. – С. 139-145. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/есупарк_2013_11_35.pdf.
2. Сумець О. М. Теоретико-методологічні засади логістичної діяльності підприємств агропродовольчого комплексу : монографія / О. М. Сумець. – Х. : Друкарня Мадрид, 2015. – 544 с.
3. Sumets A. Specific Aspects of Logistics Enterprises in the Fat-and-Oil Industry / Alexander Sumets // Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. – 2017. – Vol. 3, № 1. – P. 37–44.
4. Сумець О. М. Агрологістика: необхідність і можливість розвитку [Електронний ресурс] / О. М. Сумець // Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal. – 2017. – Vol. 3. – No. 3. – С. 119–128. – Режим доступу : www.ares-journal.com.

4. PRODUCTIVE FORCES DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY

Demilhanova B.A.

A candidate of economic science, Docent
The Chechen State University, Russia

THE PROCESS MANAGEMENT SYSTEM OF TRAINING PERSONNEL FOR INNOVATION DEVELOPMENT OF THE REGION

Демильханова Б.А.

к.э.к.н., доцент
Чеченский государственный университет, Россия

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ПРОЦЕССОМ ПОДГОТОВКИ КАДРОВ ДЛЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

In the article the main directions of activation of personnel potential of the Chechen Republic through the modernization of educational process in higher education, establishment of controls by the process of training and information support etc.

Keywords: *innovation activity, region, human potential, high school, refresher training.*

В статье предложены основные направления активизации кадрового потенциала Чеченской республики через модернизацию учебного процесса в высшей школе, создание органов управления процессом подготовки кадров и его информационного обеспечения и др.

Ключевые слова: *инновационная активность, регион; кадровый потенциал; высшая школа, повышение квалификации.*

Приоритетными направлениями современных региональных исследований в отечественной и зарубежной науке являются формы и методы поддержки и стимулирования инновационного развития, роль различных субъектов инновационной деятельности в этом процессе. Для успеха инновационного развития экономики региона необходимы компетентные, специально подготовленные кадры, способные управлять инновационными процессами от создания новшества до его внедрения в производство.

Отечественных авторов объединяет сосредоточенность внимания на решении вопросов преемственности научных знаний [5,7], качественной подготовки кадров и предоставления возможности плодотворной работы работникам образования и науки. Согласно Р. Нельсону, Е. Фелпсу, образование способствует как генерированию и осуществлению технологических изменений, так и приспособлению к таким изменениям [8]. Повышение роли новых технологий (информационных, биотехнологий, нанотехнологий и др.) в обеспечении экономического роста требует в качестве первостепенной задачи ставить профессиональную подготовку и повышение квалификации [9].

По результатам корреляционного анализа установлено, что инновационная активность Чеченской республики достигает значения, близкого к среднему уровню: 0,498 [2]. Факторами, имеющим более тесную корреляционную взаимосвязь с уровнем инновационной активности территории являются: изменение инновационной активности кадрового, научного и технико-технологического потенциалов. Выраженная корреляционная связь между уровнем инновационной активности территории и уровнем инновационной активности по изменению кадрового потенциала означает, что кадровый

потенциал выступает в качестве *решающего фактора инновационного развития республики*.

Активизацию кадрового потенциала региона необходимо осуществить посредством [3, С.109]:

- модернизации учебного процесса в высшей школе в соответствии с реальными потребностями рынка труда в регионе;
- формирования региональной Ассоциации руководителей образования;
- образования республиканского аналитико-информационного центра прогнозирования и мониторинга сектора высшего образования (табл.1).

Мероприятия по улучшению системы управления процессом подготовки кадров в целях инновационного развития рассматриваются как неотъемлемая часть механизма активизации кадрового потенциала.

Основными задачами региональной Ассоциации руководителей образования должны быть:

- согласование процесса апробации разработанных механизмов экономического, правового и организационного взаимодействия науки, образования и производства, развития и эффективного использования интеллектуального потенциала в интересах экономики и социальной сферы;
- представление и защита интересов участников сферы образования в федеральных и региональных органах власти и управления;

Таблица 1

Направления совершенствования управления процессом подготовки кадров для инновационной экономики региона

Мероприятие	Обоснование необходимости осуществления мероприятия
Формирование региональной Ассоциации руководителей образования	Государственно-общественные структуры управления образованием и определения образовательной политики обеспечивают широкое социальное взаимодействие, развивают сетевое сотрудничество образовательных учреждений разного уровня, типов и видов. В соответствии с Приказом Министерства образования и науки Российской Федерации (Минобрнауки России) от 23 июня 2009 г. № 218 «Об утверждении Порядка создания и развития инновационной инфраструктуры в сфере образования» одним из направлений деятельности инновационных площадок является создание новых институтов общественного участия в управлении образованием
Образование республиканского аналитико-информационного центра прогнозирования и мониторинга сектора высшего образования	В системе образования должны качественно измениться информационные потоки за счет применения современных технологий создания баз данных об образовании и образовательных средах, оперативного сбора, обработки и распространения статистической и иной информации

– обеспечение реализации федеральной, межрегиональной и региональной образовательной политики на основе согласования своей деятельности с Правительством республики.

Система подготовки, переподготовки и повышения квалификации рассматривается и как неотъемлемая часть инновационной инфраструктуры, состоящей из различного рода финансовых, производственных, консалтинговых и иных институтов [1, С.15], и как элемент механизма кадрового обеспечения инновационного развития региона [4, С.105].

Программы повышения квалификации научных сотрудников и преподавателей учреждений профессионального образования должны быть комплексными и предполагать внедрение инновационных образовательных программ и применение новых образовательных технологий [6, С.87]. А также, познакомить слушателей с лучшей практикой преподавания дисциплин и проведения научных исследований, связанных с инновационной экономикой и ведением технологического бизнеса, в целях использования этой практики в своей профессиональной деятельности (рис. 1).

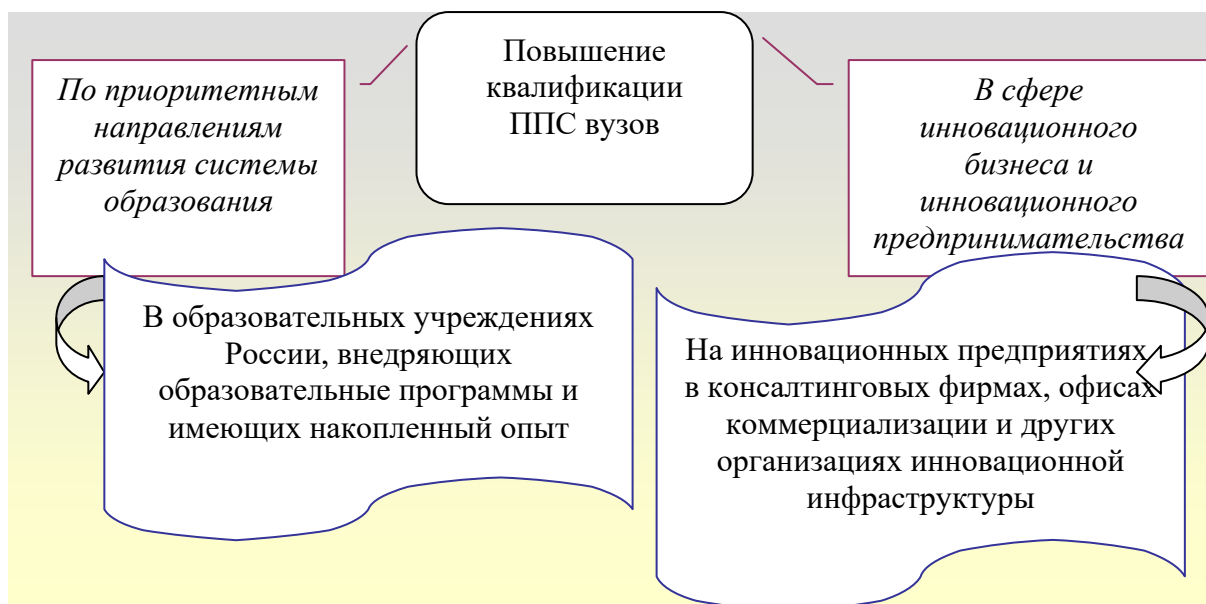

Рис. 1. Основные направления повышения квалификации работников образования

Таким образом, реализация основных направлений государственной политики должна оказать прямое влияние на процесс обеспечения экономики региона специалистами в инновационной сфере. Система повышения квалификации и переподготовки в инновационной сфере должна обеспечить получение современных знаний в сферах инновационного предпринимательства, организации инновационной деятельности и трансфера технологий.

Литература:

1. Грасмин К.И. Роль наукоградов, центров трансфера технологий и инновационно-технологических центров в развитии инновационной экономики России //Вопросы экономики переходного периода. - 2006. №9. - С. 13-20.

2. Демильханова Б.А. Методика оценки инновационной активности промышленного комплекса // Экономический анализ: теория и практика, - 2013. - №19. - С.- 17-26.
3. Демильханова Б.А. Механизм активизации кадрового потенциала инновационного развития региона /Проблемы и перспективы развития профессионального образования в XXI веке. VI межд. научно-практ. конф. (10-11 апреля 2016, Прага). Сборник конференций НИЦ Социосфера. Изд-во: Vedecko vydavatelske centrum Sociosfera-CZ s.r.o. (Прага). – 2016, №20. – С.107-111.
4. Демильханова Б.А. Кадровое обеспечение инновационного бизнеса в системе профессионального образования Проблемы и перспективы развития профессионального образования в XXI веке. VI межд. научно-практ. конф. (10-11 апреля 2016, Прага). Сборник конференций НИЦ Социосфера. Изд-во: Vedecko vydavatelske centrum Sociosfera-CZ s.r.o. (Прага). – 2016, №20. – С.102-107.
5. Инновационный менеджмент в России: вопросы стратегического управления и научно-технической безопасности (авт. кол. В.А. Макаров, А.Е. Варшавский.М.: Наука, 2004.С.567.
6. Плетнев К.И., Шленов Ю.В. Высшая школа России и инновационное развитие национальной экономики //Инновации. - 2008. - №1. – С. 85-89.
7. Садков В.Г., Машегов П.Н. Национальная инновационная система и ее региональные компоненты //Региональная экономика: теория и практика. 2008. - №23. - С.2-9.
8. Nelson R., Phelps E. Investment in humans, technological diffusion and economic growth //American Economic Review. Papers and Proceedings. 1966.№ 51(2). P 69-75.
9. Bessant J., Crunt M. Management and manufacturing. Innovation in the United Kindom and West Germany. Gower, 1985. P. 253.

Zabarna E.M.,

Doctor of Economics, Professor

Shchokina E.U.

Postgraduate

Odessa National Polytechnic University, Ukraine

DEVELOPMENT OF A MODERN REGION BASED ON ORGANIZATIONAL AND MANAGEMENT INNOVATIONS

Забарна Е.М.

д.е.н., професор

Щьокіна Є.Ю.

здобувач

Одеський національний політехнічний університет, Україна

РОЗВИТОК СУЧАСНОГО РЕГІОНУ НА ОСНОВІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИХ НОВАЦІЙ

The article deals with the main problems and a number of reasons for their occurrence, existing in the modern management of regional development. The perspective model of the reformed system of public authorities at the local level is presented, which will increase the efficiency of the functioning of the regions of Ukraine. The presented approaches of the management system to the development of regions in terms of introduction of administrative and territorial reform in Ukraine.

Keywords: *region, development, organizational and managerial innovations, spatial approach, administrative and territorial reform*

В статті розглянуті основні проблеми та низка причин їх виникнення, що існують у сучасному управлінні регіональним розвитком. Представлена перспективна модель реформованої системи органів публічної влади на місцевому рівні, що дасть змогу

підвищити ефективність функціонування регіонів України. Представлені підходи системи управління до розвитку регіонів з точки зору запровадження в Україні адміністративно-територіальної реформи.

Ключові слова: *регіон, розвиток, організаційно-управлінські новації, просторовий підхід, адміністративно-територіальна реформа*

Організаційно-управлінські інновації – це нові методи й форми організації всіх видів діяльності та їх об'єднань: нові методи управління господарством, системи стратегічного планування, прогнозування, моделювання процесів розвитку території, нові організаційні структури. Організаційно-управлінські інновації є результатом трансформації ідей у сфері управління та організації господарювання, виді економічної діяльності, економіці в цілому в нове або вдосконалене економічне рішення, що затребуване на ринку, задовольняє існуючі потреби суспільства або створює нові, отже приносить корисний ефект при впровадженні.

Теорія регіонального соціально-економічного розвитку як упорядкована система наукових ідей, концепцій, принципів, понять, положень і тверджень, як і інші економічні теорії, постійно удосконалюється. Поняття «регіон» – достатньо універсальним. Спочатку у фахових дослідженнях його розглядали як синонім поняття «район», маючи на увазі територію, яку виділено по сукупності будь-яких складових, ознак або явищ [1]. Останнім часом під «регіонами» розуміють області України. Це пояснюється тим, що адміністративні одиниці є достатньо самостійними територіальними та соціально-економічними комплексами, вони включають систему місць та адміністративних районів, кожен з яких, характеризується багатогалузевим господарством зі складною системою організації внутрішніх та міжрегіональних зв'язків. До того ж вони характеризуються єдністю державного керівництва [2, с.79]. При такому розумінні кожна область є нібито маленька мініатюрна модель усєї національної економіки. Таким чином, при дослідженні проблем регіону з'являється можливість вивчення нових закономірностей, зв'язків та взаємозв'язків, які притаманні усєї національній економіці. Зазначимо, що раніше регіон не розглядався як суб'єкт економічних відносин, носій особливих економічних інтересів [3]. В сучасних теоріях регіон досліджується як багатофункціональна і багатоаспектна система [4].

Територіальна організація господарства України з виключно різноманітними та багатими природними умовами та ресурсами, зі зростаючими масштабами та складністю механізму господарювання викликають об'єктивну необхідність подальшої раціоналізації її регіональної структури, під якою розуміють відносно відокремлені територіально-виробничі установи та їх взаємозв'язки в рамках єдиного господарського комплексу країни [5]. Завдяки міжрегіональним економічним зв'язкам формуються системи взаємодіючих регіонів, а економіка кожного регіону стає частиною будь-якої однієї або декількох регіональних систем. Таким чином, регіон як соціально-економічна система характеризується наступними складовими: економіка окремого регіону; економічні зв'язки між регіонами; регіональні

системи (національна економіка як системи взаємодіючих регіонів); розміщення продуктивних сил; регіональні аспекти економічного життя.

Інтернаціоналізація та глобалізація економіки призводять до певної уніфікації національних систем адміністративно-територіального та економічного районування, формуванню транснаціональних (або трансдержавних) регіонів. Найбільшого поширення цей процес отримав в рамках Європейського Союзу [6]. Прикордонні регіони України також залучаються до процесу формування транснаціональних регіонів на основі взаємної зацікавленості. Цей феномен більш чітко спостерігається на кордонах з Польщею, Румунією, Росією, де транскордонні регіони поєднуються в асоціації співробітництва.

Сукупність цілей і варіантів щодо формування системи управління регіональним розвитком охоплює сфери реалізації організаційно-управлінських інновацій, кожний вид яких у свою чергу, досить суттєво впливає на розвиток території та охоплює певні області змін в управлінні, що вимагає відповідних форм управління. Основні проблеми, що існують у сучасному управлінні регіонами викликані низкою причин, серед яких можна виділити: недосконале нормативно-правове забезпечення управління регіонами; відсутність системності і комплексності при розробці і реалізації державної регіональної політики в цілому та програм і стратегій регіонального розвитку зокрема; надмірна централізація питань управління регіональним розвитком, що призводить до недостатнього врахування інтересів і особливостей регіонів в управлінні ними; слабкість інститутів громадянського суспільства та низький рівень залученості територіальних громад до вирішення питань місцевого розвитку; недоліки у фінансовому забезпеченні питань регіонального управління (відсутність достатніх фінансових ресурсів у місцевих бюджетах, залежність від державних субвенцій, невміння та неготовності представників органів управління регіонального та місцевого рівня до пошуку альтернативних джерел фінансування питань розвитку власних територій). Подолати вказані недоліки призвана започаткована в Україні адміністративно-територіальна реформа.

Реалізація ефективної системи економіки країни, отримання результатів від інноваційної діяльності та досягнення цілей соціально-економічного й інноваційного розвитку відбувається завдяки розробленню та впровадженню інструментів регулювання інноваційної діяльності. У свою чергу, розвиток країни залежить від розвитку її територій, з застосуванням системи публічної влади на місцевому рівні. Під час реформування системи публічної влади в цілому, актуальності набуває підтримка місцевого самоврядування держави у напрямку створення умов щодо стійкого та самостійного розвитку територіальних громад в Україні. Особливої уваги потребує розвиток системи місцевого самоврядування територіальних громад, врегулювання міжбюджетних відносин, більш чіткий розподіл повноважень і ресурсів між владними структурами різних рівнів. Місцеве самоврядування розцінюється як один з інтегрованих елементів у системі, що є єдиним цілим, незалежно від

того, чи воно набрало чинності в результаті покликання центральної влади до народної участі в управлінні, чи в результаті ініціативи, що народилася знизу [7, с.80].

Таблиця 1

Перспективна модель реформованої системи органів публічної влади на місцевому рівні (джерело: складено на основі [8])

Рівні місцевої влади	Органи влади		Основні сфери відповідальності місцевих органів влади
Регіон 24 області, м. Київ	Обласне державне представництво	Обласна рада	планування регіонального розвитку; утримання об'єктів спільної власності територіальних громад регіону; транспортна інфраструктура регіонального значення; спеціалізована охорона здоров'я; спеціальна середня освіта; розвиток культури, туризму та спорту.
	Територіальні органи центральних органів виконавчої влади	Виконавчий комітет обласної ради	
Район (≈120÷150 районів)	Районне державне представництво	Районна рада	утримання об'єктів спільної власності територіальних громад району; транспортна інфраструктура районного значення; вторинна медична допомога; виховання та навчання дітей у школах-ітернатах загального профілю.
	Територіальні органи центральних органів виконавчої влади	Виконавчий комітет районної ради	
Громада (≈1500÷1300 громад)	Голова громади		місцевий економічний розвиток; утримання та розвиток місцевої інфраструктури; планування розвитку території громади; питання забудови території; благоустрій територій; соціальна допомога; культура та фізична культура; швидка медична допомога, первинна охорона здоров'я; середня, дошкільна та позашкільна освіта; муниципальна міліція; пасажирські перевезення на території громади; житлово-комунальні послуги, утримання об'єктів комунальної власності.
	Рада громади	Виконавчий комітет ради громади	
	Голови сільських громад (старости)		
	<i>Державні представництва</i>		координація діяльності територіальних органів виконавчої влади; контроль за наданням адміністративних, соціальних та інших послуг громадянам та юридичним особам; нагляд за законністю діяльності органів місцевого самоврядування; координація діяльності усіх органів влади в умовах надзвичайного стану.

Розвинене місцеве самоврядування закономірно бере на себе більшість із тих завдань, що турбують пересічного жителя, звільняючи державу від виконання не властивих їй природі справ – питань місцевого значення. Саме це є підтвердженням тісного взаємозв'язку держави і місцевого самоврядування і свідченням проникнення в місцеве самоврядування державних засад, а також наявності в самій державності самоуправлінських елементів.

Впровадження зазначеної в табл. 1.4 моделі реформування системи органів публічної влади на місцевому рівні, на нашу думку, дасть змогу підвищити ефективність функціонування регіонів України завдяки можливості гнучкого спільного використання різнорідних територіально-розподілених сфер відповідальності місцевих органів влади, щодо втілення інноваційних проектів, оцінювання перспективності нових організаційних структур. Формування і впровадження організаційно-управлінських інновацій, як основи розвитку території, має відбуватися на постійній основі і бути спрямованою на забезпечення ефективності інноваційної діяльності у майбутньому, отже спрямоване на перспективу, та враховувати при цьому результативність інноваційної діяльності.

Інноваційна діяльність та інноваційний розвиток територій потребує належного організаційно-економічного забезпечення, що передбачає створення цілого комплексу наукових, технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів, які у своїй сукупності ведуть до створення інновації, постійного поліпшення, вдосконалення та нових підходів системи управління.

Досліджуючи сучасні наукові підходи до розвитку регіонів з точки зору запровадження в Україні адміністративно-територіальної реформи, вважаємо, що найбільшого впливу та практичного використання матимуть такі підходи.

1.Нові парадигми та концепції регіону. Вказаний напрямок передбачає вивчення регіону не лише як зосередження природних ресурсів та населення, виробництва та споживання товарів, сфери послуг (праці класиків регіональної економіки), але і як суб'єкта економічних відносин, носія особливих економічних інтересів. Такій підхід слід розглядати через призму багатофункціональної та багатоаспектної систем.

2.Розміщення діяльності. Додатково до теорій розміщення сільськогосподарського та промислового виробництва та їх послідовників новими об'єктами такої теорії є розміщення інновацій, телекомунікаційних технологій та комп'ютерних систем, розвиток промислово-технологічних комплексів, що реструктурують та конвертують. Основна увага переміщується з традиційних факторів розміщення (транспортні, матеріальні, трудові витрати) на нематеріальні фактори розміщення: інтенсивність, різноманіття, якісний рівень культурної діяльності та рекреаційних послуг, творчий клімат, прив'язаність людей до своєї місцевості тощо.

3.Просторова організація економіки – формування полюсів зростання: провідна роль належить просторовій організації економіки, провідним (лідуючим) галузям, конкретним територіям (населеним пунктам), які в

економіки країни або регіону виконують функцію джерела інновацій та прогресу (створення вільних економічних зон, технополісів та технопарків).

4. Міжрегіональні економічні взаємодії – практично будь-яка проблема, що виникає в процесі реформ, тісно пов'язана з взаємодією певних або інших регіональних факторів та умов.

Пошук інноваційного шляху управління розвитком території призводить до необхідності організації економічного простору на рівні регіонів таким чином, щоб забезпечити посилення рішень проблемних завдань регіональної економіки та прискорити зростання високотехнологічних галузей. Провідну роль у розвитку території відіграють інноваційні підходи щодо впровадження організаційно-економічних інновацій, ступінь забезпеченості різними ресурсами в інноваційній сфері, якість інноваційного менеджменту. Використання інноваційних підходів в управлінні регіональним розвитком на основі застосування різних елементів і типів управління, поєднання традиційних та інноваційних підходів та методів управління, максимальне врахування поточного стану, потенціалу та інтересів розвитку конкретних регіонів, може дозволити сформуванню обґрунтовану і дієву систему управління регіональним розвитком, що здатна подолати існуючі проблеми та перешкоди в управлінні регіональним розвитком та вирішити наявні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів.

Література:

1. Амоша О.А. Регулювання регіонального розвитку в Україні / [О.А.Амоша, В.П.Вишневецький, А.І.Землянкін та ін.] // Економіка пром-ті, – 2006. – №1. – С.45-59; №2. – С.51-66.
2. Стеченко Д.М. Інноваційні форми регіонального розвитку: учеб. [для высш.уч.завед.] / Д.М.Стеченко. – К.: Вища шк., 2002. – 254 с.
3. Каліцький Б.А. Обґрунтування інноваційної моделі структурної перебудови економіки України / [Б.А.Маліцький, О.С.Попович, В.П.Соловйов та ін.]; Центр дослідж.наук.-техн.потенціалу та історії науки ім.Г.М.Доброва. – К., 2005. – 65 с.
4. Уманець Т. Інформаційно-аналітична база регіонального управління: сучасний стан та перспективи розвитку / Т. Уманець // Економіка України. – 2007. – № 8. – С. 39-45.
5. Забарна Е.М. Наукові засади виявлення факторів розвитку економічного простору регіону / Е.М.Забарна, М.О.Танасенко // Бізнес Інформ. – 2016. – №8. – С.13-17.
6. Забарна Е.М. Саморозвиток регіону на основі імплементації європейського досвіду в регіональну зовнішньоекономічну політику України / Е.М.Забарна // Економіка та суспільство. Електронне наукове фахове видання. – 2017. – №8. Режим доступу до журналу: <http://economy and society.in.ua>
7. Gorman M. Community development in Europe / In Christensen K. & Levinson D. (ed). Encyclopedia of community: From the village to the virtual world. - London: Sage, 2003. - P. 96-110.
8. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / О.М. Бориславська, І.Б. Заверуха, А.М. Школик [та ін.]; Центр політнко-правових реформ. – К.: О.М. Москаленко, 2012. – 212 с.

Didur K.M.

PhD in Economics

Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University

PROBLEMS OF REPRODUCING LABOR POTENTIAL IN RURAL AREAS

Special aspects of modern formation of the labor potential at the enterprises in the agricultural sector have been considered. Demographic processes occurring in rural areas have been investigated. Migration of the rural population as one of the reasons for reduction of the rural labor potential have been analyzed. Natural increase in the rural population and the reasons for increase in mortality have been considered. The level of provision of Ukrainian rural settlements with the social and economic infrastructure facilities have been researched. The problem of low proficiency of the agricultural enterprises' workers and the reasons of this phenomenon have been revealed. The level of employment and unemployment of the rural population has been analyzed. A set of measures to overcome unemployment in the rural areas has been developed. Directions of effective reproduction and rational use of the rural labor potential have been suggested.

Key words: *unemployment, employment, infrastructure, agricultural enterprise, labor potential.*

J 21, J 23, J 43

Ensuring continuity of social production of goods and services requires regular renewal of the labor potential. The processes of depopulation, migration, the problems of social and economic infrastructure, which are characteristic of most rural areas, necessitate the scientific study and development of practical recommendations for reproduction and rational use of the rural labor potential.

A question of the essence of the labor potential reproduction became the subject of scientific research for a considerable range of scientists, such as: V. Andriichuk, V. Bortnyk, T. Hoshko, I. Dumenko, M. Zhybak, O. Zamora, A. Klokar, O. Kuzmak, T. Mazana, N. Rudik, T. Shterma, V. Yudina, O. Yatsenko [1-13]. However, despite careful attention from the scientists, an integrated solution for the existing problems has not been proposed up to date, the labor potential reproduction problems in the rural areas remain relevant and require further research.

The problem solving has been secured using dialectical, historical and abstract-logical research methods (theoretical generalization and drawing conclusions); monographic method (characteristic of the rural labor potential); computational and constructive method (estimation of rural population, its growth); tabular and graphical methods (visual representation of the research results).

For many years, under the conditions of planned economy socialist system, the rural labor potential has been used mainly to provide agricultural enterprises with the labor force. The main features of its functioning was general obligatory employment of every able-bodied person, the use of moral and material incentives to increase labor productivity, efficiency of training system and staff retraining. At the present stage of development of the national agrarian economy sector, the enterprises are faced with qualitatively new requirements for the formation and availability of personnel. Economic development of Ukrainian agricultural sector is impossible without healthy, educated, skilled, highly motivated employees able to realize their intellectual and physical abilities to meet their own needs and the needs of society in whole [1]. The need to change approaches in relation to economically sound use of

personnel is due to the deterioration of social development in the countryside, the negative demographic situation, and the inefficient management in most agrarian enterprises. The main reserve of improving the quality and effectiveness of agricultural production is to create the powerful human resources for the agricultural enterprises and to improve its management system [2].

The labor potential of agricultural enterprises has its own characteristics and features of formation, which are caused by specific nature of the agricultural production. Quantitative and qualitative characteristics of the rural labor potential is shown in Figure 1.

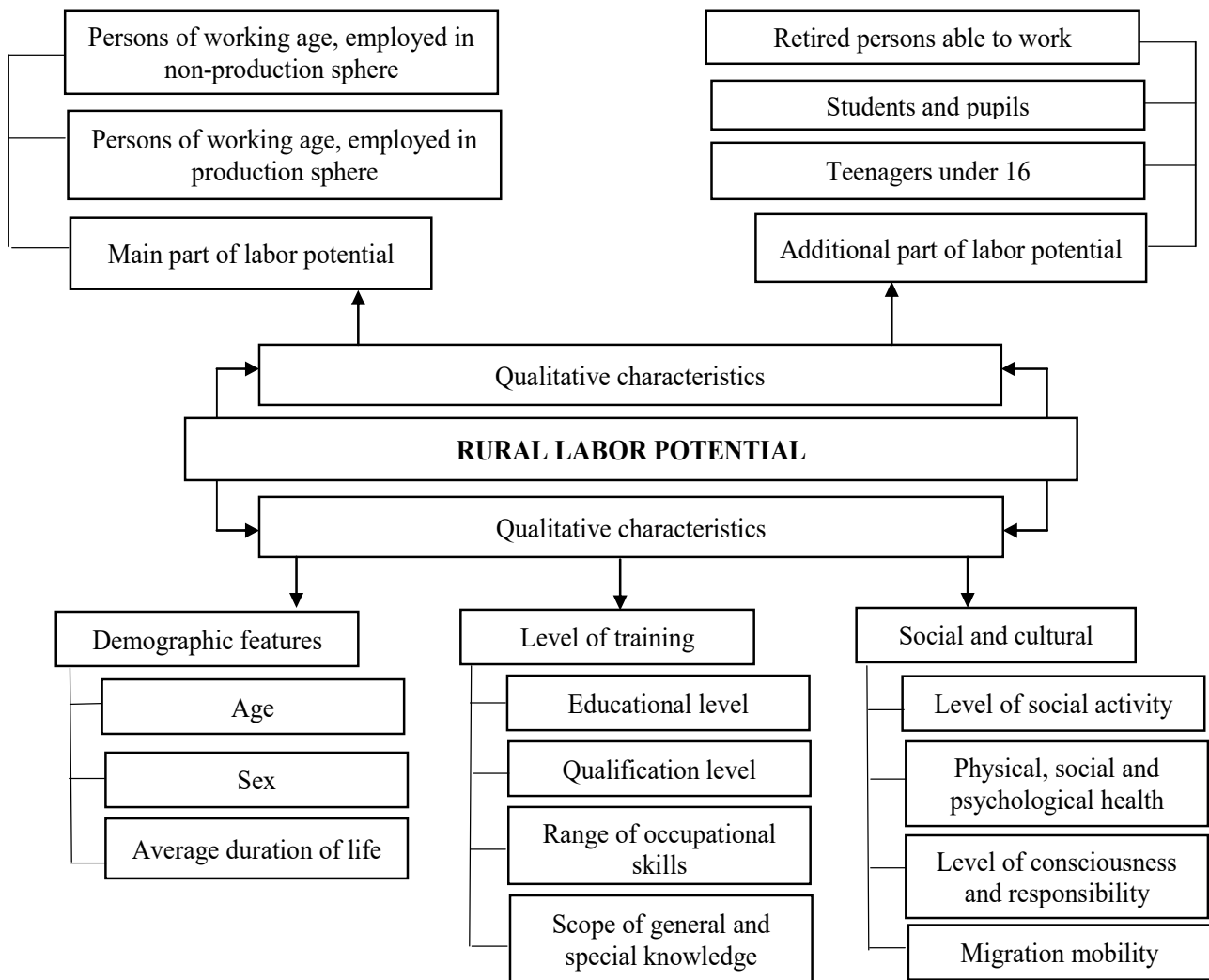

Fig. 1. Quantitative and qualitative characteristics of the rural labor potential

Source: [3].

Special aspects of modern formation of the labor potential at the enterprises in the agricultural sector are conditioned by: the functioning of various organizational and legal structures based on the private ownership of land and property; the formation of multiple structures in agriculture; the unattractiveness of agrarian labor; the limited types of activities in the rural areas; the need for a permanent adaptation to the rapid changes in the market environment; the outflow of skilled professionals and the unwillingness of young people to return to the village; the systemic crisis in

the sector; the lack of effective incentives and guarantees of stable employment; the mentality of the peasants; the differentiation of the city-folk and peasantry by the level of monetary incomes; the insufficient attention of the state to the ensuring of normal social conditions of life and work for the rural inhabitants; the specifics of agrarian production and its products as the goods, which largely determine market objectives, price policy, distribution, etc. But the main feature is that their employees of the agricultural enterprises are mainly residents of the respective rural settlements, and that it is the rural population who is the basis for the formation of labor potential of agricultural enterprises, and that's why its changes significantly affect the number and structure of the staff of agricultural enterprises. However, the current state of demographic processes occurring in the rural areas, on the one hand, reflects the effectiveness of the past socio-economic policy of the state regarding the agriculture development, and on the other – indicates the social environment that creates the future labor potential of agricultural enterprises. Therefore, it is very important to research demographic processes taking place in the rural areas, because it is there where the future human resources of agricultural enterprises are formed and developed [4].

Table 1

Dynamics of the resident population in Dnipropetrovsk region

Indexes	2012	2013	2014	2015	2016	2016 in % to 2012
Total population, ths.	3320.30	3307.80	3292.40	3276.60	3254.90	98.03
urban	2772.20	2763.20	2751.80	2740.00	2722.10	98.19
rural	548.10	544.60	540.60	536.60	532.8	97.21
% to the whole population						
urban	83.50	83.50	83.60	83.60	83.60	0.1 percentage points
rural	16.50	16.50	16.40	16.40	16.40	- 0.1 percentage points
From the total population, ths.						
men	1530.10	1521.40	1514.40	1510.10	1486.52	98.25
women	1822.10	1811.80	1802.60	1794.40	1768.38	98.01
% to the whole population						
men	45.64	45.64	45.66	45.70	45.67	0.03 percentage points
women	54.36	54.36	54.34	54.30	54.33	-0.03 percentage points

Source: [calculated by the author]

As the Table 1 shows, Dnipropetrovsk region is more industrial than agricultural, since the share of the urban population more than five times higher than the share of the rural population. However, despite this, development of the agricultural sector is very important, since it is designed to satisfy the demand of the

population in food products, some types of light industry products, certain medicines [5].

On the whole, for the study period the rural population of Dnipropetrovsk region is annually decreasing, the average absolute population growth over the studied years amounts to 3,860 persons; the average rate of decrease – 1,000 people. As data evaluation shows, in the coming years the number of rural population will decrease annually. This is due to: the negative effects of administrative changes of the rural settlements into the urban, the lack of even-partnership inter-industry relationships, the poor working conditions and living conditions for the villagers, the low income, treating agricultural production as a demographic and economic donor. Because of the poor quality of rural education, the rural youth have limited access to obtain prestigious professions, and this, in turn, refers the rural youth to the low-paid jobs both in the cities and abroad. [6]

The older age groups prevail in the rural population structure, which, by their physiological characteristics, have no influence on the process of the peasants reproduction. A small proportion of the population (7%) aged 15 to 34 in the overall composition of the region indicates an unfavorable demographic situation in the region, since it is the young people who are the main productive force and the foundation of self-reproduction of the humanity [7]. The annual decrease in the rural population is due to their migration to the cities, which have been accelerating faster and able to provide migrants with the job and better living conditions.

Migration of the active part of the rural population increases the ageing coefficient, which leads to increase in divorces, decrease in marriages and birth of children in the rural areas. Most often the most active and able-bodied age group of the rural population migrates – the young people, which in turn causes a significant deterioration of the demographic situation in the countryside. Not only the growth of the rural population, but also the part of its able-bodied group diminishes, the part of low abled-bodied and disabled groups increases, and therefore professional and qualification characteristics of the personnel deteriorate, the introduction of new equipment in the production and the rationality of its use slow down, the forms of labor organization deteriorate. In 2016 the interstate migration rate amounted to 174 persons, and interregional migration rate – 1177 persons.

One of the main factors affecting the decline in the rural population is the decline in birth and the increase in mortality. Over the last twenty years the natural rural population growth is negative, that is the rural population mortality exceeds the birth rate. In 2016 the natural decline of villagers in Dnipropetrovsk region amounted to 4418 persons, as a comparison, in 1995 this figure was 6754 persons. Due to a significant reduction in the income of peasants, young people do not hurry to have children, or limited to one child; the population of older age groups cannot afford to have in their diet the food products which are necessary for the development and maintenance of health. Also, the increase in mortality is influenced by the poor quality of medical care, the consequences of the Chernobyl accident and the environmental pollution of the area by industrial waste. Because of the progressive narrowing trend of agricultural production, the demographic crisis, the failure to

ensure adequate return for the population, falling living standards of country-folk, youth migration, Ukrainian village has appeared on the verge of extinction, which in turn has significantly affected the economic activity of the rural areas' population.

In turn, the decline of social and economic infrastructure of rural areas, the lack of normal conditions for work and living, confirm the presence of the major crisis. Hardship of the rural economy, long-term underfunding of the social sphere led to threat of the physical destruction of its material and technical potential.

Despite a higher level of availability of residential area (28.1 sq. m. per 1 inhabitant in the rural areas as opposed to 23.5 sq. m. in a city in 2016), the improvements of the rural housing often do not meet modern requirements. For the period of 2016 only 38.7% living space in rural areas were equipped with water supply, 28.2% – with sewage, 89.1% – with central heating, 87.2% – with gas supply, 13.1% – with hot water supply.

Institutions of culture, education and health care are in critical condition in the village. The existing resource base of cultural and welfare facilities does not meet the standards. In the rural areas the educational institutions in most cases do not have modern technical equipment for training, there is a lack of educators, and their skill level is much lower than in the city. Coverage of children by pre-school establishments amounted to only 36% in 2016 in the village, while in the city – 69%. Construction and commissioning of new kindergartens is performed extremely unevenly and too slow.

The problem of low-skilled farm workers has been revealed, the education level of the agricultural sector workers remains one of the lowest among all economic sectors. At the end of 2016 in the agriculture the ratio of persons who had completed higher education is almost 2 times lower than on the average in the economy sectors in Ukraine. Many farms in Dnipropetrovsk region have no significant improvement in staff due to low stability of young specialists and graduates [8]. Among the graduates who receive a referral to work in agriculture, the every fourth does not start working by the assignment and almost 50% dismisses during the first year of work, transferring to other, high-paid areas of production. Moreover, higher education does not guarantee young professionals the improvement of their financial status, since the agriculture has the lowest wages. In 2010 the wages of agricultural workers were 34% lower than of the workers in other economic activities, in 2016 this difference amounted to 31%. Under these conditions the reproductive and stimulating function of wages is not fulfilled [9]. When analyzing the reasons for the low price of rural labor, several factors should be identified. First, it is a meager salary, due to inefficiency of agricultural production, its lower profitability compared with other industries. A serious problem in raising wages is financial difficulties which are evident in the lack of working capital. In addition, increase in wages is also constrained because this will lead to increase in the cost of agricultural products, which are already not very profitable [10]. Keeping this situation is detrimental not only for agricultural production, but also in general for rural areas development, as the village not only does not obtain the needed specialists, but also continues to lose the most prepared part of rural youth through education institutions.

The negative consequences in social terms result in destruction of infrastructure in rural medical institutions. Potential of rural district hospitals has been decreased from year to year, and only now we have a slight tendency to improve this situation. Unfortunately, visiting forms of medical care are almost abandoned, volume and quality of preventive medical measures are decreased.

At very low commissioning of cultural institutions their fixed assets are rapidly aging and wear out, the number of institutions that are closed without further restore of their functioning are increased. The number of cultural institutions of a club type in rural areas decreased during 1996-2016 by 33.2%, the number of libraries over the same period decreased by 21.2%. It should be noted that due to the high level of depreciation of fixed assets, the actual losses of infrastructure of the rural areas significantly exaggerate the official data.

It is worth noting that extremely low current level of social village infrastructure creates real prerequisites for worsening socio-demographic situation in rural areas. Overcoming the problems that have arisen in this area requires direct intervention by the state through financing of specific target village social development programs.

In Dnipropetrovsk region the employment of the rural population is about 54.7%, of the urban population – 62.0%. People are forced to work at a minimum wage to provide themselves and their children in the least, because at present, it is much more difficult to find work in the village than in the city. However, for comparison, the number of employed urban population among the economically active population of the cities is approximately the same as in the rural areas. Analyzing the level of employment, it should be noted that among both rural and urban population, it is the lowest among two age groups: 15-24 and 60-70. The first age group includes students from higher education institutions, technical schools, vocational schools that have completed their studies, but cannot find a job, because all enterprises and institutions require work experience and high qualifications. The second group includes retirees who were dismissed according to age, but wish to work. However, rural employment, in comparison with urban employment, has its own peculiarities, which are as follows: one of the main features of rural employment is the seasonality of agricultural labor, which creates temporary substantial labor reserves; in the predominance of agriculture, correspondingly the preferential area of employment in the village is agricultural production; the rural spheres of employment differ from urban by a narrower set of specialties for which workers can be used; rural working conditions and family life are tightly related usually with one company and with the results of its operating, which greatly reduces the possibility of maneuvering of rural labor potential; in rural areas the social infrastructure is underdeveloped, which, in our opinion, has a very significant impact on the localization of workers here and their ability to work [11].

Unemployment rate in rural areas amounts to 8.1%, in urban areas – 7.1%. The number of unemployed from 2009 to 2016 in rural areas increased by 20 %. Increasing unemployment in rural areas is due to the decline in agricultural production volumes, loss of production capacity in agricultural sector, decrease of

competitiveness of agricultural production, agricultural reforms, development of new forms of management and ownership, decline and disappearance of entire industries, lowering prestige of work and moving of workers into other various fields of activity, particularly into the sphere of hidden, informal employment in the “black” labor market. The problem of rural unemployment grows in the plane of “washout” today and in prospect of demographic professional and educational basis of labor supply in both direct agricultural industry and processing, and other industries [12]. Increasing unemployment led to deterioration of living standards, negative impact on young people, children, people of advanced age, and the laws and programs concerning reform of agriculture, social development of rural areas and enhance of combating unemployment, adopted by the Parliament and the Government in recent years, are not performed in full and do not have noticeable effect on employment in the rural areas and in the country in whole [13].

To overcome unemployment in rural areas it is necessary: to develop labor-intensive industries in agriculture, to improve regulatory framework for the development of agricultural production and increase of employment in rural areas; to create jobs in agriculture, agricultural servicing, processing plants etc., to improve the manufactured products sales system, with the help of the state intervention through protection of domestic producers and granting a privileges system regarding taxation of exported products; to restore the system of state target ordering for training specialists to meet the needs of agricultural enterprises, guaranteeing employment after obtaining an education degree; to encourage diversification of the rural economy, which will increase employment, including the development of small and medium businesses, individual entrepreneurial activity in a non-agricultural sector; to implement new technologies in agricultural production which require the use of qualified personnel, with simultaneous adaptation of unqualified personnel to the new requirements; to implement in rural areas the network of educational programs aimed at professional training, advanced training, retraining etc., to extend “rural green tourism” which will provide jobs in rural areas and increase the income level of the farmers.

So the effective reproduction and use of rural labor potential requires systematic connection of legal, social, organizational, economic, demographic support measures on the part of the society and the state. Solving social problems, development of rural infrastructure, development of target programs to provide housing and other social welfare and cultural services for young professionals, raising the prestige of the rural labor, the increase in salary will positively affect the quantitative and qualitative reproduction of the agricultural sector’s labor potential and contribute to the sustainable development of the rural areas.

References:

1. Shterna T.V. (2010), Status and problems of motivation of labor of personnel of agricultural enterprises of Chernivtsi region [Online] http://econa.at.ua/Vypusk_7/shterna.pdf (Accessed 4 Dec 2017).
2. Klokar O.O. (2011), “Improving the efficiency of reproduction of labor resources of the agricultural enterprises”, *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 112-115.

3. Kuzmak O.I. (2004), "Formation of personnel potential of agroindustrial complex", *Ekonomika I upravlinnya*, vol. 3(25), pp. 91-96.
4. Goshko T. D. (2010), "Formation of personnel of agricultural enterprises of Lviv region", *VIsnik LvIvskogo natsIonalnogo agrarnogo unIversitetu: ekonomIka APK*, vol. 17(2), pp. 528-523.
5. Mazana T.V. and Tkachenko V.P. (2011), "Labor Agriculture and effectiveness of their use in market conditions", *Efektyvna ekonomika*, vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 4 Dec 2017).
6. Bortnik V.A. (2009), "Demographic Problems in the Personnel Capacity Building of Agrarian Enterprises", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 136-137.
7. Zamora O.I. (2009), "Major trends of formation and use of labor in agricultural enterprises", *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 85-90.
8. Andriychuk, W. G. (2002), *Ekonomika agrarnyh pidpryjemstv [Economics of agricultural enterprises]*, 2nd ed, Kyiv, Ukraine.
9. Dumenko I.V. (2009), "Improving the quality of the human resource capacity of agricultural enterprises", *Kul'tura narodov Prychernomor'ia : Nauch.zhurnal TNU ym. V.Y. Vernadskoho*, vol. 176, pp. 69-72.
10. Zhibak M.M. (2009), Socio-economic essence of agrarian labor potential [Online] [http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2009_4/pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2009_4/pdf/zhybak.pdf)
11. /zhybak.pdf (Accessed 4 Dec 2017).
12. Yudina V.A. and Golovan V.V. (2009), "Ways of increasing employment of rural population and developing the market of agrarian labor", *Naukovo-praktichniy zbirnik Ukrayinskogo naukovo-doslidnogo Institutu produktivnosti agropromislovogo kompleksu*, vol. 13, available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Pav/2009_13/13-07.pdf (Accessed 4 Dec 2017).
13. Yatsenko O.V. (2009), "The current state of unemployment in the countryside", *Zbirnik studentskih naukovih prats Umanskogo derzhavnogo agrarnogo unIversitetu: EkonomIchnI nauki*, vol. 3, pp. 180.
14. Rudik, N.M. (2008), "Formation and use of labor resource potential in the reformed agricultural enterprises", *Tavrijs'kyj naukovyj zhurnal*, vol. 59, pp. 157-162.

5. MONEY, FINANCE AND CREDIT

Barbora Drugdová

Ing., PhD.,

Faculty of National Economics, Department of Insurance,

University of Economics in Bratislava

THE COMMERCIAL INSURANCE MARKET AND COMMERCIAL INSURANCE IN THE SLOVAK REPUBLIC

***Abstract.** The Slovak commercial insurance market is well-developed. There were 21 commercial insurance companies, and they were all associated in the Association of Slovak Insurance Companies and they operated in the Slovak Republic until December 31, 2015. Development of insurance in the area of life insurance in recent years is more dynamic than in non-life insurance. The Slovak Republic is gradually closer to the European average on the insurance market, which is about 65 percent in favour of life insurance. Commercial insurers offer a wide variety of insurance products.*

***Keywords:** commercial insurance, commercial insurance marke, insurance campanies, insurance indicators.*

1. Introduction

The Slovak insurance sector has gone through a period that has significantly affected its development by economic changes, mainly by the introduction of a market economy and the privatization of stateowned property. The development of the insurance market in Slovakia accelerated after 1990, when Slovenská poisťovňa lost its monopoly position. An important landmark in the insurance field was the adoption of the Act of the National Council of the SR No. 24/1991 Zb. on Insurance, as amended by subsequent legislation. Slovenská štátna poisťovňa was first turned into a stateowned company, and as of January 1, 1992 it became a jointstock company with the name Slovenská poisťovňa, a.s. In the process of demonopolization of the insurance business, other insurance companies, in the form of jointstock companies, were formed (Kooperativa, Otčina, Union, and so forth). Also, several foreign insurance companies obtained a license to operate on the territory of Slovakia, usually founding subsidiaries here.

The Act No. 24/1991 Zb. created conditions for the democratization of the insurance business, enabled the entry of foreign capital and thereby the formation of a competitive environment in the insurance market. In this Act, the supervision over insurance businesses has been established. The position of the authority supervising the insurance business has been delineated by the Act No. 25/1991 Zb.

Another legislative step was the adoption of the Act of the NC SR No. 306/1995 Zb., amending Act No. 24/1991 Zb. on Insurance Business. The transition from special insurance funds to reserves has been made thereunder. A solvency tool for insurance companies conforming to the standards in place in developed countries has been introduced. Another legislative step was Act No. 95/2002 Zb. on Insurance Business, Act No. 8/2008 Zb. on Insurance Business. and Act No. 39/2015 Zb. on Insurance Business.

2. The Insurance market

The insurance market is a part of the financial market. Besides the insurance market, the financial market is comprised of the money market, capital market, foreign exchange market and market in precious metals. The division of the financial

market into the five said segments is purposeoriented and historically limited. It needs to be mentioned that no sharp dividing line can be made between the respective financial market segments. These segments are interlinked by tools, entities, operations, ownership and the like.

The insurance market, being a segment of the financial market, is characterized by certain special features. It represents a system of different market tools and regulatory measures, which provide for the flow of funds and insurance services between insurance market participants in accordance with the principle of conditional recovery and nonequivalence.

The insurance market is the place at which supply and demand for insurance protection meet.

Insurance services, i.e. services of insurance protection, are specific goods sold on the insurance market. A need for insurance protection arises in each society due to the existence of different risks. Such risks have objective and subjective character and are divided accordingly.

The insurance sector, as one of the branches of the national economy, offers its respective goods (money services, i.e. insurance) on the insurance market. Insurance helps to resolve the main problems that may arise as a result of extraordinary and unexpected events. By this token, insurance performs the function of stabilizing the economic standard of business entities and the standard of living of private persons and has an irreplaceable part to play in the financial management of businesses and family budgets. The basis of insurance lies in the objective existence of risks that pose a danger to nature and any human activity. Humans should naturally strive to reduce the risks and the likelihood of losses caused thereby. Nevertheless, if we were to take the population of Slovakia, being the main market entity, as a whole, we would find out that insurance ranks the lowest in their personal consumption ladder. It needs to be mentioned that the proportion of life assurance to nonlife insurance is unsatisfactory in Slovakia compared to developed economies. In Slovakia, the proportion of life assurance to nonlife insurance is 54 to 46.

Depending on the line of its business, an insurance company may carry out two different types of activities, namely those in the insurance market itself i.e. matching insurance supply and demand, and in the investment insurance market, being a part of the financial market i.e. investing free funds.

Business objects pursued by an insurance company in the insurance market proper consist of insurance, reinsurance and other associated activities.

The investment insurance market is based on the fact that insurance operates on the principle of raising reserves to eliminate the negative financial impacts of random events on the insured. Each insurance company must try to behave as a business entity and to invest temporarily free funds so as to make profit. The insured, in their role of indirect market participants, must believe that their insurance company will find the right spot in the financial market in which to place money.

3. The commercial insurance market in Slovakia

The insurance market in developed economies is populated by many insurance companies. Each of them gets involved in this market by offering different insurance

products and is interested in covering the widest possible segment (insurance market coverage). Competitor insurance companies keep track of the size of the insurance market covered and try to gain as large a share in it as possible by offering new types of insurance products.

Numerous commercial insurance companies operate on the commercial insurance market in advanced economies. Each of them participates in this market with a different offer of insurance products and attempts to cover the largest possible space (insurance field).²

Table 1

**Technical Premium in total in commercial insurance companies
as at 31 December 2015 in thousand €³**

No	Commercial Insurance company	Technical premium total for all insurance products	Technical premium in % for all insurance products
1	AEGON Life Insurance company	45 176	2,03%
2	Allianz – Slovenská Insurance company, a. s.	589 234	26,45%
3	AXA Life Insurance company, branch of an insurance company in another member state	56 199	2,52%
4	AXA Insurance company branch of an insurance company in another member state	10 640	0,48%
5	BASLER Lebensversicherung – AG branch of an insurance company in another member state	4 506	0,20%
6	ČSOB insurance company, a. s.	81 535	3,66%
7	D.A.S. Rechtsschutz AG, branch of an insurance company in another member state	2 848	0,13%
8	ERGO Insurance company, a.s.	44 106	1,98%
9	Generali Slovakia Insurance company, a. s.	194 270	8,72%
10	Groupama Garancia Insurance company,a.s., branch of an insurance company in another member state	5 093	0,23%
11	ING Life Insurance company, a. s.	75 560	3,39%
12	KOMUNÁLNA Insurance company, a. s. VIG	181 110	8,13%
13	KOOPERATIVA Insurance company, a. s., VIG	456 066	20,47%
14	MetLife insurance company, a.s.	121 485	5,45%
15	Cardif Slovakia, Insurance company a.s.	24 426	1,10%
16	Insurance company of the Poštová Banka, a. s.	86 804	3,90%
17	Insurance company of the Slovenská Sporiteľňa, a. s., VIG	16 905	0,76%
18	QBE Insurance (Europe) Limited,	16 905	0,76%
19	UNION insurance company, a. s.	44 889	2,02%
20	UNIQA insurance company, a. s.	115 109	5,17%
21	Wüstenrot insurance company	59 901	2,69%
22	Slovak Insurers Office	8	0,00%
	Total	2 227 700	100,00%

Source: www.slaspo.sk

² Note: Commercial insurance companies offer on the insurance market insurance products of life and non-life insurance. Non-life insurance products are more numerous, this is due to the fact that the number of risks of non-life character is higher in economic practice. These risks also include international risks.

³ Source: www.slaspo.sk

As at 31 December 2015 as mentioned before, as many as twenty-one commercial insurance companies operated on the Slovak insurance market; all of them were associated in the Slovak Association of Insurers and recorded technical insurance premium indicators as shown in Table 1 (Table 1: The total of technical premium - technical insurance premium in non-life insurance and life insurance as at 31 December 2015 in thousand of euros).

The total of technical insurance premium for all insurance products in the year 2015 was 2,227 700 thousand euros. Table 1 entitled “Technical Premium in total in commercial insurance companies as at 31 December 2015 in thousand €⁴” shows also the succession of commercial insurance companies on the Slovak insurance market in the year 2015. The primacy in non-life and life insurance on the Slovak insurance market was held by Allianz – Slovenská Poist’ovňa, a. s., with 26,45%, which accounted for 589,234 thousand euros. The second place was occupied by KOOOPERATÍVA insurance company, a.s., VIG in non-life and life insurance with 20.47%, which accounted for 456 066 thousand euros, and the third place in non-life and life insurance by Generali Slovensko, insurance company, a.s. with 8.72%, which is equal to 194, 270 thousand euros.

Insurance products designed for insuring international risks belong in the area of non-life insurance. The insurance company Allianz – Slovenská Poist’ovňa, a. s. has the widest offer of insurance products designed for the insurance of international risks. In the year 2015 the commercial insurance company Allianz – Slovenská Poist’ovňa, a.s. achieved primacy in the total technical insurance premium for all the insurance products, which amounted to 586,308 thousand euros and reached 26.88% share of the total commercial insurance market.

4. Conclusions

The total of technical insurance premium for all insurance products in the year 2015 was 2,227 700 thousand euros. Table 1 entitled “Technical Premium in total in commercial insurance companies as at 31 December 2014 in thousand €⁵” shows also the succession of commercial insurance companies on the Slovak insurance market in the year 2015. The primacy in non-life and life insurance on the Slovak insurance market was held by Allianz – Slovenská Poist’ovňa, a. s., with 26.45%, which accounted for 589,234 thousand euros. In connection with the insurance of international risks, as part of non-life risks, it has to be mentioned that commercial insurance companies on the Slovak insurance market do not offer some insurance, which are in used in European Union countries, in particular in Great Britain, Germany and France, and in the entire advanced world, mainly in Japan and in the United States of America.

References:

1. BARANOFF, E.: Risk Management and Insurance. Hoboken: Wiley, 2004. 259 pp..
2. DRUGDOVÁ, B.: Insurance non life risks, Bratislava: ŠEVT, 2016, 180 pp.
3. GREENE, H.: Risk and insurance, The University of Georgia, Cincinnati, Ohio, 213,
4. 239pp

⁴ Source: www.slaspo.sk

5. SCHWARC, D.: Transparently Opaque: Understanding the Lack of Transparency in Insurance Consumer Protection. 2012 [online 27.2.2015]
<http://www.uclalawreview.org/pdf/61-2-3.pdf>
6. www.slaspo.sk
7. www.cap.cz.
8. www.nbs.sk

Polyniuk N.I.

Phd student

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

ESTIMATION OF EFFICIENCY OF USE OF FINANCIAL POTENTIAL OF LOCAL BUDGET IN CONDITIONS OF CHANGES OF TRANSFORMATION CHANGES OF ECONOMY

Полинюк Н.І.

аспірант

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН ЕКОНОМІКИ

This article explores the question of formation of financial resources of local budgets of Ukraine on the basis of region's financial potential. The result of the study is to determine the value of each component's accumulation of financial potential, which is the basis in formation of financial resources of local budgets.

Keywords: *financial capacity of local budgets, region economic developmen, the components of financial potential, the value of the financial capacity of local budgets, efficiency of using.*

У статті досліджено питання формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів України на основі фінансового потенціалу регіону. Обґрунтовано визначення значення нарощення кожної складової фінансового потенціалу регіону, що є основою у формуванні фінансових ресурсів місцевих бюджетів

Ключові слова: *фінансовий потенціал місцевих бюджетів, економічний розвиток регіону, складові фінансового потенціалу, значення фінансового потенціалу місцевих бюджетів, ефективність використання.*

Підвищення фінансової самостійності та спроможності регіонів потребує обґрунтування значущості місцевого самоврядування в аспекті забезпечення заходів реалізації політики територіального розвитку, а також міри відповідальності конкретних суб'єктів за результати та ефективність від впровадження реформи фінансової децентралізації в Україні. Вітчизняними науковцями приділяється велика увага вивченню процесів фінансового забезпечення регіонів з позиції державного управління регіональним та місцевим розвитком. Зокрема, проблеми формування доходів місцевих бюджетів та питання оцінки бюджетного потенціалу територіальних громад досліджувались у наукових працях М.А. Козоріз, Г.В. Возняк, А.Є. Буряченка, В.Г.Боронос, С.С. Шумської та інших.

У сучасних трансформаційних умовах стабільний та ефективний розвиток регіону значною мірою зумовлюється наявним рівнем його фінансового потенціалу, тобто здатністю державного механізму акумулювати на

регіональному рівні необхідний обсяг фінансових ресурсів.

Метою статті є аналіз механізмів підвищення ефективності використання бюджетного потенціалу регіону в умовах проведення фінансової децентралізації.

Фінансовий потенціал регіону є складним, багатоаспектним поняттям, що охоплює процес формування та реалізації державної фінансової політики на регіональному рівні й характеризує потенційні можливості регіонального розвитку за рахунок наявних фінансових ресурсів території. З іншого боку, накопичення фінансового потенціалу регіону свідчить про ефективність здійснення такої політики регіональними органами влади, конкурентоспроможність та стабільність регіонального розвитку[3].

Вагомість локальних бюджетів зумовлюється сконцентрованими у них коштами. Величина цих ресурсів залежить від:

- об'єктивних економіко-географічних умов (існує суттєва різниця між податковим потенціалом, рівнем соціально-економічного забезпечення, природо-кліматичними та географічними факторами регіонів та муніципалітетів)
- адміністративних факторів (економічні кризові явища, протиріччя між різнорівневими бюджетами щодо розподілу фінансів, низький рівень доходів, значний обсяг позикових коштів та ін.)
- соціальних умов (соціально-економічні, правові, науково-технічні, організаційні, методичні аспекти механізму ефективної реалізації територіальної програми розвитку) тощо.

Територіальна влада з огляду на зазначені чинники має можливість базуючись на існуючі нормативи розвивати свій фінансовий потенціал, зокрема кожний його елемент (рис.1) з метою досягнення соціально-економічного розвитку.

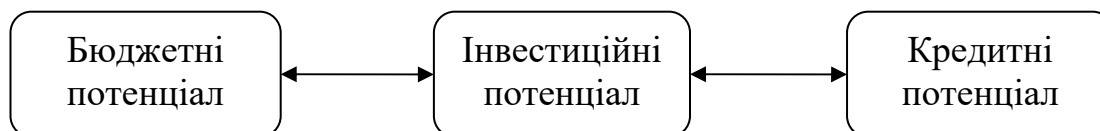

Рис. 1. Резерви фінансового потенціалу місцевих бюджетів

Проте, на практиці як на місцевому, так і на загальнодержавному рівнях більше уваги приділяється фактору задоволенню поточних потреб суспільства (бюджетний потенціал), а не пошуку більш ефективних механізмів управління територією (кредитний потенціал), підвищення рівня її конкурентоспроможності (інвестиційний потенціал) в порівнянні з іншими регіонами чи нормативам. Не зважаючи на задекларовану передачу багатьох повноважень на регіональний рівень, залишився значний вплив центральних органів влади на вирішення проблем розвитку регіонів.

Неспроможність повноцінно наповнювати місцеві бюджети та недостатній обсяг надходжень з державного бюджету у вигляді міжбюджетних трансфертів сповільнюють реалізацію програм соціально-економічного

розвитку регіонів, які, в свою чергу, мають сприяти нарощуванню їх фінансового потенціалу, підвищенню конкурентоспроможності та економічному зростанню.

Згідно статистичних даних зміна нормативів розмежування податкових надходжень є найбільш ефективною та дієвою для районних бюджетів (показник збільшився на 10%, в порівнянні з попереднім періодом) та для бюджетів об'єднаних територіальних громад, де норматив сягає 60% [5]. Однак бюджетний потенціал наразі не має очікуваного впливу на формування доходів місцевого бюджету об'єднаної територіальної громади, оскільки на локальному рівні важливішу роль відіграють організаційний та управлінський потенціали, адже в разі об'єднань територіальних громад місцева влада зобов'язана взяти на власний облік утримання значної кількості закладів соціальної інфраструктури даної території, що в разі збільшує й кількість інституційних повноважень.

Однак проведенні зміни бюджетного законодавства, поступово такі призводять до зростання потенціалу бюджетних коштів в усіх регіонах, і далі, до зміни механізму формування локальних доходів бюджету. На практиці ми спостерігаємо забезпечення суттєвого зростання фінансової автономії місцевих бюджетів завдяки:

- встановленню єдиних нормативів відрахувань загальнодержавних податків по кожній бюджетній статті, зокрема і в податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємства;
- скасуванню Міністерством фінансів індикативного планування показників бюджетів на місцях;
- формуванню єдиного кошика доходів;
- факторного розширенню переліку джерел надходжень загального фонду бюджету;
- введення нової моделі вирівнювання податкоспроможності регіонів.

В той же час ухвалення рішень органами місцевої влади в частині встановлення локальних податків та зборів на 2017 рік, обґрунтувало виникнення низки питань щодо дотримання вимог чинного законодавства і виконання граничних розмірів місцевих податків та зборів, а саме:

- податковий оклад на нерухомість (за винятком земельних ділянок);
- збір за паркування транспортних засобів;
- ставку земельного податку за ділянки, щодо яких проводилось нормативне грошове оцінювання;
- плату за оренду землі, що перебуває як в державній, так і комунальній власності;
- єдиний оклад для платників податку 1-ї та 4-ї груп;
- ставку земельного податку за ділянки за межами населених пунктів без проведеної грошової оцінки.

Такі постулати не застосовуються до актів місцевого самоврядування, що були прийняті при встановленні місцевих податків та зборів на 2017 рік та відповідна норма зазначена і в регламентуючій частині Податкового кодексу

України, що стосується актів органів та посадових осіб і поширюється на відповідні рішення місцевого самоврядування щодо встановлення місцевих податків та зборів поточного року.

Необхідно визначити цілі соціально-економічного розвитку регіону, серед яких ключове місце займає фінансовий аспект стратегічних цілей.

Основними з яких є управління фінансовим потенціалом розвитку регіону, зокрема:

- оптимізація обсягу та підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами регіону;
- формування системи захисту економіки регіону від деструктивного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз;
- забезпечення соціальних гарантій і добробуту населення регіону;
- формування запасу фінансової міцності економіки регіону [2].

Об'єктивні відмінності, що виникають при функціонуванні місцевих бюджетів, часто є перешкодою для оптимального використання результатів оцінювання їх фінансового потенціалу. Найкращим рішенням щодо імплементації та розвитку фінансових можливостей є створення єдиного механізму прийняття управлінських рішень.

Висновки. Формування та оцінка фінансового потенціалу регіону базуються на виявленні та використанні бюджетних і позабюджетних фінансових ресурсів, діяльністю інститутів фінансового ринку та відповідної можливості економічного розвитку регіону. Можливості такого економічного розвитку зумовлюються, активізацією діяльності кредитно-інвестиційних інститутів фінансового ринку та іншими чинниками, які в сукупності потребують ефективного інструментарію. Перед органами місцевої влади постає необхідність вирішення питань перерозподілу наявних фінансових ресурсів, щоб забезпечити потреби суб'єктів території, а також профінансувати заходи, що сприятимуть соціально-економічного розвитку, зокрема за рахунок фінансування інноваційних програм. На сьогоднішній день основою проведення сучасної політики розвитку регіону має стати забезпечення умов щодо максимального використання наявного бюджетного потенціалу, який відіграє вирішальну роль у виконанні місцевими органами влади тих функцій і повноважень, які на них покладено відповідно до Конституції та законодавства України. Проведення політики соціально-економічного розвитку регіону сьогодні повинно базуватись на збільшенні бюджетного потенціалу у процесах соціально-економічного розвитку, оскільки неефективне впровадження трансформаційних змін негативно впливає на можливості розвитку території в цілому.

Література:

1. Дикий О.В. Основні пріоритети та механізм стратегічного планування соціально-економічного розвитку регіонів / О.В.Дикий// Ефективна економіка. – 2011. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=803>
2. Клименко Т.В. Стратегічні напрями зміцнення фінансового потенціалу розвитку регіону/Клименко Т.// Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції - 2013 - №5

3. Коритько Т.Ю. Структура соціально-економічного потенціалу стійкого регіонального розвитку / Т.Коритько // Галицький економічний вісник. — 2012. — №5(38). — с.95-102 - (загальні проблеми економіки та суб'єктів господарювання)
4. Новий курс: реформи в Україні 2010–2015. Національна доповідь / [за заг. ред. В.М. Гесця та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – С. 158.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Стегней М.І. Фінансове забезпечення місцевих бюджетів в умовах адміністративно-територіальної реформи / М.І. Стегней, І.В. Лінтур, Я.В. Голубка // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. – 2016. – Вип. 17(1). – С. 93-95. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_17\(1\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_17(1)_26)

Sas B.B.

PhD., Associate Professor

Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine

MODERN TOOLS OF PROJECT FINANCING: WORLD EXPERIENCE AND OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT IN UKRAINE

Сас Б.Б.

к.е.н., доцент

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна

СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ПРОЕКТНОГО ФІНАНСУВАННЯ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Trends of project financing are considered in the article and indicated their advantages and disadvantages. Are investigated the essence of such forms of loans as bridge financing and mezzanine financing. Is showed the factors that prevent activation of innovative tools of loan capital. Made conclusion about the need to stimulate the development of modern project financing tools in Ukraine.

Keywords: *project financing, mezzanine financing, bridge-credit, bridge-financing, SPV - special purpose vehicle.*

У статті висвітлено тенденції проектного фінансування та вказано на його переваги та недоліки. Розкрито сутність таких форм як брідж-фінансування й мезонінне фінансування. Визначено чинники, які перешкоджають активізації інноваційних інструментів позикового капіталу. Зроблено висновок про необхідність стимулювання розвитку сучасних інструментів проектного фінансування в Україні.

Ключові слова: *проектне фінансування, мезонінне фінансування, брідж-кредит, брідж-фінансування, спеціальна проектна компанія SPV.*

Пошук економічної діяльності суб'єктів господарювання вимагає пошуку нових форм фінансування діяльності розвитку, розуміння напрямів, якими можна збільшити вартість бізнесу, правильно використавши для цього можливості моделювання фінансової структури компанії. Світова фінансова спільнота активно використовує здобутки західної фінансової науки в управлінні бізнесом, які на даний час мало використовуються в Україні. Можливість застосування прогресивних форм фінансування інвестиційних проектів у життєво важливих галузях економіки дасть змогу найбільш ефективно використати залучені іноземні та внутрішні інвестиції.

Можливим вирішенням даної проблеми може стати використання схем проектного фінансування. В силу своєї гнучкості ця форма є ефективним

інструментом залучення коштів в умовах нестабільної економіки. Сьогодні проектне фінансування може отримати широке використання в сучасному українському бізнес-середовищі, оскільки відповідає сучасним економічним реаліям.

Проектне фінансування є важливим інструментом забезпечення грошовими коштами підприємств, які володіють власними коштами в недостатній кількості для реалізації інвестиційних проектів. Специфікою такого інвестування є:

- розподіл ризиків між учасниками проектів для оцінки витрат та прибутку;
- реалізація проекту за допомогою спеціально створеної юридичної особи;
- не здійснення діяльності, не пов'язаної з проектом;
- погашення зобов'язань здійснюється на етапі експлуатації проекту з потоку грошових коштів, що отримані самим проектом [2, с. 19].

Проектне фінансування відрізняється від інших інвестиційних форм завдяки адресно-цільовому спрямуванню та супроводженню значними ризиками розробки та впровадження інноваційних технологій та продуктів. Порівняно з традиційним банківським кредитуванням, проектне фінансування не збільшує загальне боргове навантаження компанії, не застосовує зобов'язання застави вигляді нерухомості тощо. У вигляді застави може виступати лише те майно, що відноситься доданого проекту, погашення кредиту здійснюється за рахунок доходів, що отримані у майбутньому в результаті впровадження даного проекту. Кошти, що отримані для фінансування проекту неможливо використати на інші цілі компанії.

Порівняно з акціонерною формою залучення капіталів, проектне фінансування відрізняється тим, що можливість учасників угоди впливати на реалізацію проекту розширяється: останні мають можливість не лише володіти акціями й брати участь в управлінні компанією, але й керувати даним проектом.

На відміну від володіння облигаціями у проектному фінансуванні власник цінних паперів отримує заздалегідь обумовлений дохід, проте не може впливати на фінансування, управління проектом, мінімізацію ризиків тощо.

Головні переваги та недоліки проектного фінансування порівняно з іншими формами кредитування подано у табл. 1.

Головною перевагою фінансування проектів є можливість концентрації значних грошових коштів для реалізації визначеної господарської мети з суттєвим зниженням ризику шляхом розширення кількості учасників угоди. При фінансуванні інвестиційних проектів сучасні банки використовують широкий спектр стандартних кредитних продуктів та їх різноманітні комбінації, при цьому джерелом фінансування можуть виступати як власні кошти банку, так і залучені на зовнішніх ринках. У даному контексті серед кредитних продуктів, що надаються клієнту в межах проектного фінансування, варто виділити:

- 1) інвестиційний кредит;
- 2) комерційний кредит, що надається з метою поповнення оборотних коштів для формування початкового оборотного капіталу;
- 3) міжбанківське пов'язане фінансування імпорتنих поставок обладнання або послуг за участю експортних кредитних (страхових) агенств країн-постачальників;
- 4) фінансовий лізинг;
- 5) торгове фінансування;
- 6) синдиковане кредитування;
- 7) мезонінне та бридж-фінансування.

Таблиця 1

Переваги та недоліки проектного фінансування [8, с. 44]

Переваги	Недоліки
Можливість розвитку : розширення діючого бізнесу (диверсифікація напрямів діяльності)	Відповідність досить високим вимогам якості проектів, прозорості бізнесу, сегменту клієнта на ринку, а також доходів його операцій
Можливість залучення ресурсів на більш тривалі строки порівняно з традиційним банківським кредитуванням	Аналіз банком грошових потоків клієнта
Індивідуальний підхід до позичальника (структура угоди та умови її фінансування залежать від особливостей конкретного проекту)	Наявність лише забезпечення/застави є недостатнім для отримання проектного фінансування
Наявність «пільгового періоду» до початку експлуатаційної фази проекту та гнучкий графік погашення, що залежить від процесу реалізації проекту	Внесення досить часто змін у кредитну документацію, що зумовлює необхідність зміни величини групи ризику кредиту та розміру резервів на можливі втрати за позиками банку
Можливість поетапного вкладення власних коштів у проект та використання в якості забезпечення активів, що будуть створені (придбані у процесі проекту)	Досить складний процес отримання довгострокового фінансування проекту, якщо компанія має невеликий досвід роботи на ринку
Надання комплексного банківського обслуговування, у тому числі консультування при підготовці бізнес-плану проекту	Наявність вільних власних коштів у клієнта на випадок форс-мажорних витрат Можливість розмиття часток власників компанії та ініціаторів проекту

Серед нетрадиційних інструментів залучення позикових коштів для потреб розширеного відтворення варто відмітити мезонінне фінансування. У зарубіжних країнах воно доволі широко використовується при реалізації венчурних проектів, тоді як в Україні – практично відсутнє. Суть механізму мезонінного фінансування, яке об'єднує у себе субординовані кредити (subordinated loan), кредити з правом участі у прибутку компанії (profit participating loan) та пасиву участь (silent participation), полягає у тому, щоб дозволити компаніям – ініціаторам проектів – здійснювати великі інвестиції, не володіючи при цьому значним капіталом.

Поняття «мезонін» походить від італійського «mezzano» - «середній, проміжний», «розташований по центру» та означає надбудову над середньою частиною житлового будинку [7, с. 14]. Мезонінний кредит є гібридним інструментом та займає проміжне положення між залученим банківським кредитом та прямими інвестиціями в компанію. Мезонінний кредит – це

субординований незабезпечений кредит під заставу цінних паперів з погашенням основного боргу в кінці терміну позики з можливістю конвертації суми заборгованості в акції позичальника (термін зазвичай не менше 3-5 років з погашенням тіла кредиту в кінці терміну). Мезонінний кредит варто відрізнити від мезонінного фінансування. Незважаючи на відсутність меж між цими двома термінами, поняття «мезонінне фінансування» є більш ширшим, аніж «мезонінний кредит».

Мезонінне фінансування є формою залучення капітальних активів в міжнародний інвестиційний бізнес-проект, за яким кредитор надає цілеспрямовано без вимоги застави майна обумовлену суму кредиту з правом субординованого погашення боргу не першої черги та правом участі в прибутку інвестиційного проекту. Мезонінне фінансування передбачає застосування низки інструментів, які комбінуються з урахуванням специфіки підприємства та формують відповідну структуру заборгованості:

- мезонінний кредит. Субординація такого кредиту забезпечується шляхом надання кредитору права на відчуження чи заставу безпосередньо реальних активів підприємства-позичальника чи його акцій (структурна субординація) [5, с. 33]. У зарубіжній практиці такі кредити надають на термін 5-10 років з правом дострокового його повернення після закінчення мінімально обумовленого строку кредитування;

- конвертовані облігації, які передбачають виплату фіксованих процентів та основної суми боргу після завершення терміну кредитування, або ж можливість отримання кредитором акцій позичальника за заздалегідь обумовленою ціною замість повернення боргу. В окремих випадках практикується емісія облігацій з варрантом на акції позичальника, який може виступати самостійним фінансовим інструментом [8, с. 41];

- «прихована» участь інвестора у капіталі компанії-позичальника, за якою інвестор володіє часткою у капіталі компанії, але не несе відповідальності за її зобов'язаннями перед кредиторами. При цьому інформація про участь інвестора у капіталі компанії-позичальника закрыта для третіх осіб, а відносини між ними щодо участі в управлінні та розподілі прибутку визначаються конфіденційною угодою.

Мезонінне фінансування передбачає створення спеціальної проектною компанії (SPV - special purpose vehicle), яка набуває статусу «діючої» на всьому етапі життєвого циклу проект та відрізняється фінансовою, юридичною, організаційною самостійністю. Проте, така компанія не обов'язково має бути створена. SPV використовується для залучення фінансових ресурсів в межах структур власного та позичкового капіталу [10].

Мезонінне фінансування суттєво відрізняється від проектного фінансування та може бути його альтернативою. Важливими чинниками, що визначають відмінність між цими двома способами фінансування інвестиційних проектів є:

- погашення в межах проектного фінансування здійснюється за рахунок грошових коштів, що генеруються проектом, а в межах мезонінного

фінансування – за допомогою коштів, отриманих від реалізації активів або акцій спеціальної проектної компанії SPV;

– інструменти мезонінного фінансування є неліквідними на відміну від ліквідних інструментів проектного фінансування, що обертаються на ринку (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняння проектного та мезонінного фінансування [8, с. 44]

Ознака	Проектне фінансування	Мезонінне фінансування
Джерела погашення	Погашення відбувається за рахунок грошових коштів, що отримані від операційної діяльності проекту, що реалізується	погашення здійснюється за допомогою коштів, що отримані від реалізації активів або акцій SPV
Джерела позичкових коштів	Зазвичай позичкові кошти для проектів залучаються через відкритий ринок (випуск облігацій) або у результаті позики в пулі кредиторів	Мезонінне фінансування здійснюється лише за допомогою інструментів, що розміщені напряму за результатами перемовин між інвестором та позичальником
Ліквідність	Векселя, облігації, пули стандартних кредитів тощо – ліквідні інструменти та ті, що обертаються на ринку	Інструменти мезонінного кредитування не є ліквідними та не можуть бути продані на ринку
Обсяг фінансування	Кредити під проектне фінансування можуть покривати до 70% від загального обсягу вартості інвестиційного проекту	Мезонінне фінансування надається в невеликих розмірах (приблизно 10-15%) від загального проектного фінансування
Забезпечення	Забезпечений (застава об'єктів, що створюються в межах проекту, з дисконтом від 30%)	Незабезпечений (іноді в заставі знаходяться акції, облігації, що випускаються під щойно створену компанію SPV)
Вартість позичених ресурсів	Залежить від рівня кредитоспроможності позичальника та ризик-класу угоди	Дорогий (враховує низький рівень покриття кредитного ризику за мезонінним кредитом)

Мезонінне фінансування з'явилося в кінці 70-х рр. ХХ ст. в США та стало альтернативою традиційному банківському кредитуванню. До кінця 80-х мезонінний капітал почали використовувати і в країнах Західної Європи. З моменту своєї появи і до нині закордонний ринок мезонінного фінансування досить стрімко розвивається. В США на його частку припадає 20% усіх інвестицій. В Європейському звіті European Distressed Debt Market Outlook 2017 висвітлено результати опитування 80 менеджерів інвестиційних фондів та 50 приватних інвесторів Європи про варіант найбільш ймовірного джерела фінансування компаній у Європі та за її межами. За результатами опитування, мезонінне фінансування – на третьому місці (16%), що вказує на те, що даний фінансовий інструмент є достатньо перспективним та привабливим джерелом фінансування (рис. 1). Щодо вітчизняного досвіду, то використання такого способу залучення позичкових коштів для потреб розвитку підприємств має випадковий характер.

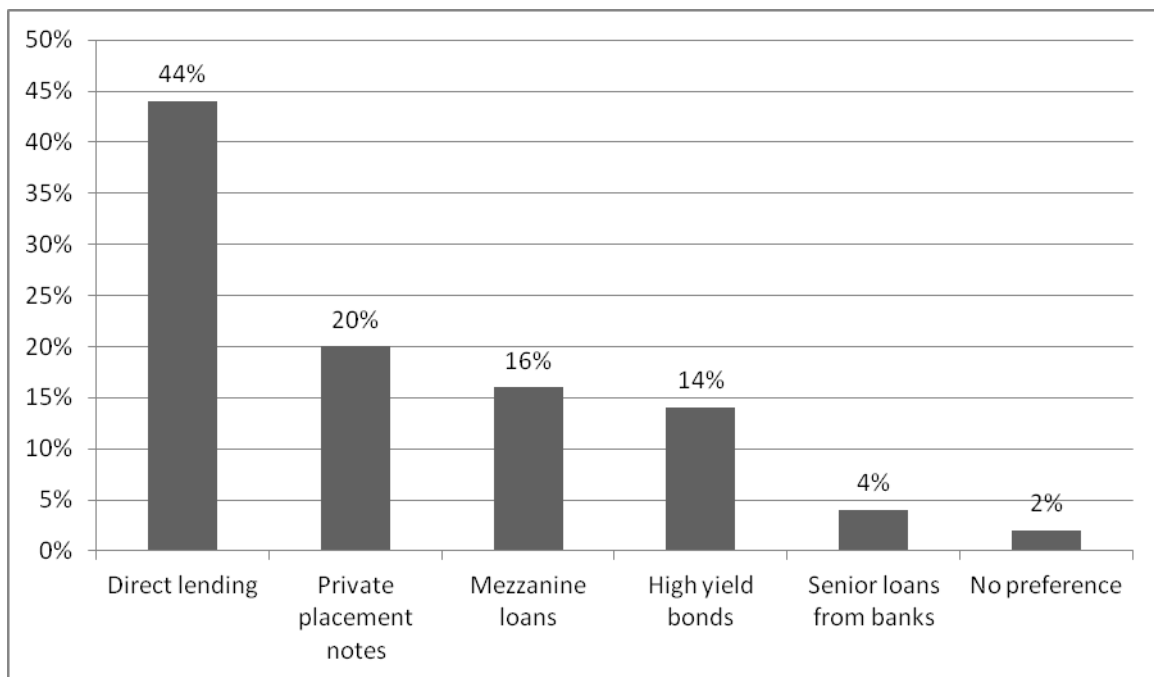

Рис. 1. Результати опитування 80 менеджерів інвестиційних фондів та 50 приватних інвесторів Європи про варіант найбільш ймовірного джерела фінансування компаній на 2017 рік [12]

Серед низки чинників, які перешкоджають активізації мезонінного фінансування в Україні доцільно відзначити: слабкість фінансового ринку, особливо сегменту позабанківських фінансових інститутів; несприятливий інвестиційний клімат; високий рівень недовіри вітчизняного суспільства до фінансових інститутів, слабкий розвиток культури фінансового інвестування; загальний високий рівень вартості кредитних ресурсів на ринку тощо.

Оригінальним інструментом кредитування, який в Україні поки не отримав широкого розвитку є надання бридж-кредитів. Між тим, у зарубіжних країнах такий спосіб мобілізації позикових ресурсів доволі широко використовується для фінансування одноразових та високовартісних проектів. Бридж-фінансування являє собою своєрідний фінансовий міст, який дає можливість покрити потреби суб'єкта господарювання у коштах впродовж часового проміжку між раундами фінансування.

Бридж-кредит дозволяє підприємству оперативно та гарантовано отримати необхідну суму грошових коштів під майбутню угоду, не припиняючи своєї діяльності або проектів. Цей вид зовнішнього фінансування є альтернативою інвестиційному банківському кредиту та за своїм характером схожий до строкових кредитів. Головною особливістю бридж-фінансування є те, що він безпосередньо пов'язаний з майбутньою емісією цінних паперів та за строками обмежений датою розміщення, тобто кредит погашається у момент отримання компанією коштів від публічної угоди. Період бридж-кредиту не перевищує 6-12 місяців. Практична реалізація бридж-фінансування здійснюється за допомогою боргових нот, відсоткова ставка за якими може бути фіксованою або плаваючою, а сума процентних платежів, зазвичай, виплачується при їхньому погашенні.

Однією із головних переваг бридж-фінансування є те, що воно передбачає для позичальника доволі широкі можливості коригувати обсяги залучення коштів у залежності від наявних потреб. Хоча кредитор зобов'язується надати бридж-кредит у повному обсязі, на вимогу позичальника він може бути розділений на кілька частин (траншів) з отриманням в міру необхідності. За рахунок цього позичальник може коригувати обсяги залучення кредитних коштів з урахуванням рівня власної платоспроможності в конкретний момент часу. Оскільки бридж-фінансування передувє емісії цінних паперів (пайових чи боргових), при використанні цього інструменту залучення позикових коштів важливо, щоб термін кредитування узгоджувався зі строками розміщення акцій чи облігацій на фондовому ринку з урахуванням форс-мажорних обставин.

Залучення бридж-фінансування дозволяє компанії:

- почати реалізацію стратегію розвитку, не очікуючи закриття угоди щодо приватного розміщення або розміщення позики облігацій;
- диверсифікувати джерела короткострокового позичково фінансування;
- уникнути зайвого впливу вартості позичкового фінансування на фінансову стійкість та фінансові показники проекту. Залучені кошти дозволять задовольнити потребу у початкових вкладеннях, виконати в строк зобов'язання перед контрагентами, витримати строки реалізації проекту.

Залучення коштів за допомогою нових некласичних фінансових інструментів є надзвичайно перспективним для України в умовах низького рівня надходження інвестицій, адже дозволить залучити значні фінансові ресурси на вигідних умовах.

Військовий конфлікт і супутні ризики сильно вдарили по інвестиціях в Україну у 2014 році і досі продовжують впливати на бажання іноземного капіталу вкладатися в економіку країни.

Зараз за рівнем інвестицій в економіку України все ще повертається до довоєнних показників, хоча і спостерігається невелика позитивна динаміка (рис. 2).

Уже після втрати контролю над частиною територій і зниження курсу національної валюти до кінця 2014 року Україна підійшла з обсягом іноземних інвестицій на рівні 52,2 млрд. доларів США, причому річні надходження склали лише 2,5 млрд. доларів США. При цьому за даними Держстату за перший квартал 2014 року, загальний обсяг інвестицій становив 45,9 млрд. доларів США. За 2015 рік загальний обсяг інвестицій скоротився ще більше і до кінця року склав 41,1 млрд. доларів США. При цьому надходження нових інвестицій зросли майже в півтора рази порівняно з 2014 роком і склали 3,8 млрд. доларів США.

У 2016 році загальний обсяг іноземних інвестицій досяг 42,8 млрд. доларів США, річні надходження прямих іноземних інвестицій теж зросли до 4,4 мільярдів доларів.

Станом на перший квартал 2017 року Держстат оцінює загальний обсяг іноземних інвестицій в 38 млрд. доларів США, а нові надходження трохи

перевищили рівень першого кварталу 2015 року і склали 393 млн. доларів США [11].

Рис. 2. Динаміка іноземних інвестицій в Україну за 2014-2017 рік [11]

Серед вагомих чинників, які стримують впровадження інноваційних форм залучення позикових ресурсів вітчизняними підприємствами доцільно визначити:

- недосконалість нормативно-правової бази, що ускладнює та стримує участь фінансово-кредитних установ у цьому механізмі;
- несприятливий інвестиційний клімат;
- нерозвиненість як самого фінансового ринку, так і його інфраструктури;
- недостатня капіталізація банківського сектора;
- високий рівень вартості кредитних ресурсів;
- слабкий розвиток культури фінансового інвестування;
- високий рівень недовіри вітчизняного суспільства до фінансових інститутів тощо.

Дослідження інноваційних форм залучення позикового капіталу свідчить, що вони переважно доступні великим компаніям зі стійким фінансовим станом та значними обсягами активів. З метою застосування інноваційних форм залучення позикових ресурсів та їхню орієнтацію на врахування особливостей суб'єкта господарювання варто запропонувати такі шляхи, а саме:

- формування спеціалізованого законодавства в галузі подальшого розвитку ринку проектного фінансування та похідних фінансових інструментів та капіталів;
- державна підтримка при застосуванні сучасних систем управління проектами, в тому числі вимога якісного моніторингу;

- стимулювання створення проектних компаній та фінансування їх банками та створення якісної державної системи підтримки податкових та фінансових механізмів проектного фінансування та інноваційних форм залучення позикового капіталу;
- створення умов для міжбанківської співпраці у сфері спільного кредитування різних проектів (в тому числі за участю іноземних банків);
- створення інститутів гарантійно-страхової підтримки та стимулювання розвитку ринку якісних незалежних консалтингових та страхових послуг;
- підвищення інформованості громадськості щодо інноваційних форм залучення позикових ресурсів.

Література:

1. Ковалевский, К. В. Бридж-финансирование: международная практика / К. В. Ковалевский // Бизнес-образование как инструмент инновационного развития экономики: матер. науч.-практ. конф. (Иркутск, 3 дек. – 29 марта 2013 г., Байкальская международная бизнес-школа). – Иркутск: БМБШ ИГУ, 2013. – С. 114-119.
2. Езангина И.А., Хмурова Т.В. Перспективные инструменты проектного финансирования: современный взгляд / И.А. Езангина, Т.В.Хмурова // Финансовая аналитика: проблемы и решения. – 2016. – № 20. – С. 18-32.
3. Корнеева Ю.В. Формы, методы та інструменти мобілізації фінансових ресурсів державними корпораціями: досвід розвинутих країн та уроки для України / Ю.В. Корнеева // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — 2016. — Вип. 129. — С. 131-146.
4. Лебедев П. Проектное финансирование: Факторы успеха / Лебедев П. // Консультант. —2005. — №11. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.iteam.ru/publications/project/section_36/article_2419.
5. Лурье В. Мезонинное финансирование: международный опыт и российская практика / В.Лурье, Е.Мелихов // Слияния&Поглощения. — 2013. — № 4. — С. 30-35.
6. Люта О. В. Мезонинний капітал як джерело фінансування інноваційного розвитку підприємства [Електронний ресурс] / Люта О. В., Пігуль Н. Г., Дехтяр Н. А. // Режим доступа: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12508/2/Capital.pdf>.
7. Морозова В.А. Сущность и особенности мезонинного финансирования / В.А.Морозова // Вектор экономики. – 2017. – № 6 (12). – С. 13-24.
8. Петрикова Е.М. Мезонинный кредит как альтернатива проектного финансирования инвестиционных проектов / Е.М.Петрикова // Финансы и кредит. – 2013. – № 28 (556). – С. 39-47.
9. Романишин В. О. Інноваційні інструменти формування позиченого капіталу підприємств в Україні / В. О. Романишин, О. В. Булавинець // Ефективна економіка. – 2015. – № 15. – С. 51-55.
10. Титов В. О. Проектное финансирование инновационных проектов : дис. канд. экон. наук. : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Титов Виктор Олегович. – Санкт-Петербург, 2014. – 194 с.
11. Як змінилися обсяги іноземних інвестицій в Україну за три роки? [Електронний ресурс] – Режим доступа: <https://www.slovovidilo.ua/2017/06/13/infografika/ekonomika/yak-zminylsya-obsyahu-inozemnykh-investycij-ukrayinu-try-roky>.
12. European Distressed Debt Market Outlook 2017 [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://s3.amazonaws.com/cdn.orricks.com/files/dw-distressed-debt-2017-final-lr.pdf>.
13. Mezzanine Finance. Final Report [Електронний ресурс] – Режим доступа: http://ec.europa.eu/enterprise/newsroom/cf/_getdocument.cfm?doc_id=1065.

14. Profit Participating Loans [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.mzs-law.com/financial-professionals/financing-of-companies/profitparticipating-loans.html>.
15. Silent Participations [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.mzs-law.com/financial-professionals/financing-of-companies/silentparticipations.html>.

6. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Belyaeva L.A.,

Ph.D., Associate Professor

Sukhachova V.A.

Master's degree

Kharkiv Educational-Scientific institute of the Banking University, Kharkiv. Ukraine

PROBLEMS OF E-COMMERCE DEVELOPMENT IN UKRAINE

Беляєва Л.А.,

доцент, к.е.н.

Суначова В.А.

магістрант

ХННІ ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В УКРАЇНІ

In the course of the research, the present state of the e-commerce market was presented and analyzed. The main problems of e-business development are investigated. In particular, the peculiarities of accounting of payments with buyers and customers through the Internet store are considered. The ways of counteracting fraud in the Internet commerce are offered.

In order to improve the state of the e-commerce market, it would be appropriate to create a separate standard that regulates the accounting of settlements with customers and customers through new payment instruments.

Keywords: *e-commerce, payment system, fraud, online store, accounting.*

В процесі дослідження було представлено та проаналізовано сучасний стан ринку електронної комерції, основні проблеми розвитку ведення електронного бізнесу. Зокрема, розглянуто особливості бухгалтерського обліку розрахунків з покупцями і замовниками через інтернет-магазин. Запропоновано шляхи протидії шахрайству в інтернет-торгівлі.

Ключові слова: *електронна комерція, платіжна система, шахрайство, інтернет-магазин, облік.*

Ринок електронної комерції розвивається швидким темпами і поширюється світом і Україна не виняток. Електронна форма бізнесу забезпечує мінімальне використання фінансових і часових ресурсів. Це зумовило появу нових форм безготівкових розрахунків з використанням платіжних Інтернет-систем, таких, як, “Міжнародні грошові перекази Лідер”, Anelik, WebMoney та інші. Проте в Україні сьогодні виникли дві основні проблеми ведення електронного бізнесу: перша пов’язана з припиненням діяльності на території України платіжних систем Росії, що привело до перебудови процедури розрахунків значної кількості учасників бізнесу, друга - шахрайство в інтернет-магазинах.

Електронна комерція останнім часом стала предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців таких, як Ф.Ф. Бутинець, Т. В. Ковальова, А.С. Крутова, В.І. Міщенко, А.П. Сиротинська, В.В. Скоробагатова та ін. Проте існують певні проблеми у відображенні господарських операцій з електронними грошима в обліку і напрями протидії шахрайству в інтернет-магазинах, що потребують подальших досліджень.

Мета дослідження полягає у вивченні і аналізі напрямів ведення електронного бізнесу в Україні на сучасному етапі та відображення в обліку розрахунків з покупцями і замовниками через інтернет-магазин.

На сьогоднішній день, ринок електронної комерції є одним із найбільших галузей економіки, що розвивається, незважаючи на кризу і девальвацію гривні в Україні. У зв'язку з виникненням електронного бізнесу з'являється новий платіжний інструмент – електронні гроші.

Т.В. Ковальова у своїх роботах зазначає, що електронні гроші – це з одного боку, інформація на спеціальному електронному пристрої, з іншого платіжний інструмент, і нарешті – це грошові зобов'язання, що обов'язково погашаються особою, що здійснює випуск цих грошей [1].

Електронна комерція - відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру. Інтернет-магазин - засіб для представлення або реалізації товару, роботи чи послуги шляхом вчинення електронного правочину [2].

Інтернет-магазини все більше набувають популярності в Україні.

Обсяг ринку електронного бізнесу в Україні за останні 4 роки наведений на рис. 1.

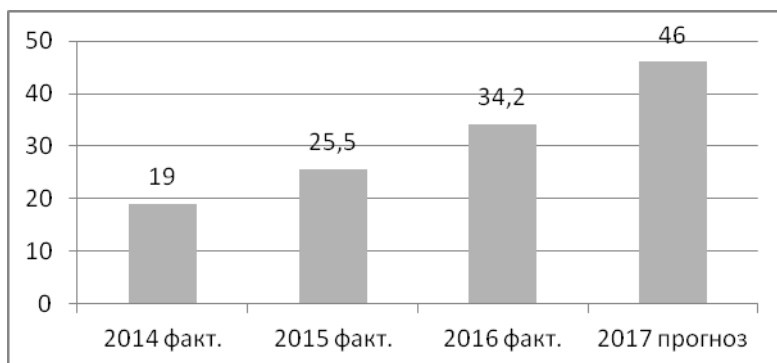

Рис. 1. Обсяг ринку електронного бізнесу в Україні, млрд. грн. [3]

Зростання обсягів електронного бізнесу свідчить про те, що відбувається зростання довіри споживачів та кількості клієнтів до Інтернет-магазинів. Продаж товару через Інтернет-магазин проходить декілька етапів: замовлення, оплата та доставка товару, що видно на рис. 2.

З метою бухгалтерського і податкового обліку операцій в торгівлі через інтернет-магазин можна виділити 3 форми розрахункових операцій:

- оплата готівкою: через кур'єрську службу підприємства; за допомогою послуг сторонньої кур'єрської організації; через поштові відділення; оплата готівкою в офісі магазину;
- безготівкові розрахунки (банківський переказ);
- розрахунки електронними грошима [4].

У зв'язку з відсутністю затвердженої методики відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з електронними грошима при розрахунках в

інтернеті науковці і практики рекомендують своє бачення вирішення даної проблеми. Облік операцій з покупцями за різними типами розрахункових операцій в бухгалтерському обліку може мати вигляд наведений у таблиці 1.

Рис. 2. Схема продажу товару через Інтернет-магазин*

*Джерело: Розроблено автором

Способи доставки товару, який придбаний через інтернет-магазин, мають особливості при відображенні в обліку тому, як певний час товари знаходяться «у дорозі»: зі складу відпущені, а до одержувача ще не дійшли.

Тому для обліку товарів, переданих підприємством власному кур'єру чи кур'єрсько-поштовим службам для доставки замовникам, підприємству-продавцю доцільно відкрити спеціальний субрахунок, аналог рахунку 333 «Грошові кошти в дорозі в національній валюті», 287 «Товари в дорозі» у складі рахунку 28 «Товари».

Для здійснення операцій з електронними грошима інтернет-магазин створює електронний гаманець. Електронний гаманець – це смарт-карта або інший електронний носій з вбудованим чипом, що дозволяють зберігати електронні гроші і здійснювати роздрібні платежі [6].

Поповнення електронного гаманця фактично збільшує дебіторську заборгованість. Ця заборгованість у будь-який час може бути перетворена у готівкові або безготівкові гроші. У плані рахунків передбачено рахунок 335 «Електронні гроші, номіновані в національній валюті» для обліку електронних грошей, проте офіційних рекомендацій щодо обліку електронних грошей відсутні. Так Ковальова Т.В. пропонує своє бачення, з яким ми в цілому погоджуємося, відображення в бухгалтерському обліку операції з електронними грошима у таблиці 2.

**Облік готівкових розрахунків з покупцями в Інтернет магазинах за
різними способами доставки ***

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
	Дебет	Кредит
Облік оплати товару кур'єру власної кур'єрської служби		
1. Передано товар кур'єру	281	281
2. Кур'єр здійснив доставку товару, прийняв оплату, повернувся на підприємство та здав готівку у касу та надав документи, що підтверджують факт вручення товару покупцю	301	702
3. Податкове зобов'язання з ПДВ	702	641
4. Списана собівартість товару	902	281
5. Нараховані витрати пов'язані з доставкою	93	372
6. Заробітна плата кур'єра	93	661
7. Нарахований єдиний соціальний внесок	93	65
8. Списані доходи на фінансовий результат	702	791
9. Списана собівартість на фінансовий результат	791	902
10. Списано витрати на збут на фінансовий результат	791	93
Облік доставки товару сторонньою кур'єрською організацією		
1. Передано товари кур'єру	281	281
2. Нарахована плата за послуги кур'єрської служби	93	631
3. Податковий кредит з ПДВ	641	631
4. Наданий звіт кур'єрської служби щодо доставки товарів	361	702
5. Податкове зобов'язання з ПДВ	702	641
6. Перераховані кошти за товар на рахунок у банку	311	361
Облік оплати готівкою через поштове відділення		
1. Передано товар особам для пересилання поштою	281	281
2. Пред'явлено поштові квитанції, що підтверджують факт відправлення	361	702
3. Податкове зобов'язання з ПДВ	702	641
4. Нараховано поштові витрати	93	372
5. Нарахована заробітна плата працівникам, що займаються пересиланням	93	661
6. Нарахований єдиний соціальний внесок	93	65
7. Отримано оплату за товар	311	361
Облік оплати та отримання товару у представництві підприємства		
1. Отримана оплата за товар у касу та передано товар покупцеві	301	702
2. Податкове зобов'язання з ПДВ	702	641
3. Списана собівартість товару	902	281
4. Списано доходи	702	791
5. Списано витрати	791	902

*Джерело: [5]

Під час розрахунку електронними грошима, можуть використати такі платіжні системи як Webmoney, Skrill, UkrMoney, PayPal та ін. Сфера розрахунків електронними грошима регулюється «Постановою про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей» [7].

Облік операцій з електронними грошима *

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
	Дебет	Кредит
1. Створення електронного гаманця		
Перераховані кошти для створення (поповнення) електронного гаманця	335	311
Нарахована сума винагороди за створення електронного гаманця	92	685
2. Розрахунки електронними грошима з покупцями		
Відвантажена продукція покупцю	361	701
Відображено ПДВ	701	641
Відображена собівартість реалізованої продукції	901	26
Отримано від покупця електронні гроші	335	361
У разі отримання авансу від покупця	335	681
Зараховано заборгованість	681	361
Оплата комісії за використання електронних грошей	92	685
3. Конвертація електронних грошей		
Погашення електронних грошей шляхом перерахування залишку на поточний рахунок	311	335
Нарахована комісія банку за конвертацію	92	685

*Джерело: [1]

У зв'язку з прийняттям Президентом України Указу Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року "Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)", діяльність частини платіжних систем Росії була припинена на території України [8]. Припинили свою діяльність такі платіжні системи Росії: "Золота корона", "Юністрім", "Колібрі", "Міжнародні грошові перекази Лідер", Anelik та Blizko. Тобто організації, які користувалися російськими платіжними системами повинні переходити на українські або міжнародні платіжні системи.

При всіх наявних перевагах розрахунків електронними грошима існує проблема інформаційної безпеки, яка дозволяє попереджувати шахрайство в інтернет-магазинах. До найпопулярніших на сьогоднішній день способів шахрайства в електронній комерції є чисте шахрайство, крадіжка персональних даних або злом аккаунта, дружнє шахрайство, партнерське шахрайство, торговий фрод, міжнародний фрод та різні пристрої. До речі, електронні платіжні системи завжди цікавили різного роду інтернет-злочинців та найбільш небезпечним видом шахрайства в електронній комерції залишається фішинг [9].

Фішинг – це схема, за якої хакери змушують користувачів передавати конфіденційну інформацію, наприклад паролі та номери соціального страхування. Вона зазвичай передбачає надсилання повідомлення спаму, яке справляє враження, ніби походить із довіреного джерела, наприклад із банку (це наживка). У повідомленні спаму міститься посилання на шахрайський веб-сайт, що видається за довірене джерело (це пастка). Користувач, нічого не

підозрюючи, вводить інформацію, яка цікавить хакерів, вважаючи, що перебуває на сайті, який заслуговує на довіру [10].

В статті 200 Кримінального Кодексу України зазначається, що за незаконні дії з платіжними картками загрожують штрафні санкції: штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років [11].

Останнім часом з'являються нові схеми шахрайства в Інтернеті, такі як несподівані аукціони та віруси, що дозволяють перехоплювати дані карт клієнтів в момент покупки. З повідомлення компанії Gitlab дослідник Віллем де Гроот просканував 255 тисяч онлайн-магазинів і виявив, що близько в 6 тисяч, в тому числі із них 67 українських, заражені вірусом, що має шкідливий код, який передає дані карт клієнтів без відома третім особам [12].

Сутність несподіваного аукціону полягає в тому, що інтернет-магазин продає товар декільком покупцям, підписує договір, покупці оплачують товар. А потім на сайті магазину з'являється інформація, що це аукціон, і товар отримує лише переможець, гроші покупцям не повертаються.

Має місце і така схема, шахрайства, коли розміщують на сайті оголошень інформацію про дорогоцінний товар, що має ціну нижче ринкової. На нього швидко знаходиться покупець, який просить рахунок на оплату. Шахраї знаходять інтернет-магазин приблизно з такою сумою на товар та просять рахунок. Після того підробляють рахунок на оплату змінюючи назву товару, номер телефону, а інші реквізити залишають не змінними. Покупці оплачують рахунок, а шахраї телефонують до інтернет-магазину та повідомляють про оплату товару. Інтернет-магазин перевіривши оплату відсилає товар. В результаті обманутий покупець виходить на зв'язок з інтернет-магазином, і дві сторони розуміють, що потрапили на шахрайство.

Незважаючи на стрімкий розвиток ринку електронної комерції держава не достатньо надає уваги даному напрямку. Ця сфера частково врегульована на законодавчому рівні, проте відсутні нормативні акти, інструкції та коментарі щодо обліку операцій з розрахунків з покупцями в інтернет-торгівлі. Не враховані особливості, які залежать від способу доставки та виду розрахунків, що вимагає операції з покупцями в інтернет-магазинах відображати в бухгалтерському обліку по різному. Відкриття спеціальних субрахунків допоможе більш конкретизувати дані бухгалтерського обліку.

Більшість інтернет-магазинів України користувалися російськими платіжними системами. У зв'язку із заборонаю російських платіжних систем на території України у підприємств виникла необхідність організації переходу на українські або міжнародні платіжні системи.

У зв'язку з впровадженням та використанням у світі нових електронних валют, таких як bitcoin, litecoin та інших, необхідно аналізувати їх доцільність в Україні, і при необхідності надавати їм законодавче супроводження.

На сьогодні активно рекламується така електронна валюта як bitcoin, яка використовується у країнах світу, є децентралізованою, цифровою, глобальною і створена без участі банків і контролю держави. У зв'язку з незрозумілістю

статусу даної валюти (а може фінансової піраміди), сьогодні в НБУ не підтверджують правовий статус використання bitcoin в Україні.

Ринок електронної комерції є досить новим сегментом ринку в Україні. З появою значної кількості інтернет-магазинів з'являється і велика кількість шахраїв, які прагнуть отримати різними способами злочинні прибутки.

Основними напрямками протидії шахрайству в Інтернеті є: розробка нових антивірусних програм; аутентифікація в базі ЄДРПОУ з юридичною адресою; розкриття в інформації про нові схеми шахрайства в Інтернеті та ін.

Використання даних напрямів протидії шахрайству допоможе зупинити та попередити шахрайство в Інтернеті.

Література:

1. Ковальова Т. Про облік електронних грошей / Т. Ковальова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2017. - №4. – С.20-29.
2. Закон України «Про електронну комерцію», № 675-VIII. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T150675.html. (дата звернення 03.10.2017).
3. Електронна комерція в Україні. Статистика за 2015-2016 роки. URL: <http://nuigde.biz/uk/blog/elektronnaya-kommerciya-v-ukraine-statistika-za-2015-2016-goda.html> (дата звернення 03.10.2017).
4. Паламаренко Ю.О. Особливості бухгалтерського обліку і оподаткування в інтернет-торгівлі URL: <http://magazine.faaf.org.ua/osoblivosti-buhgalterskogo-obliku-i-opodatkuvannya-v-internet-torgivli.html> (дата звернення 03.10.2017).
5. Торгівельні операції інтернет-магазину. Бухгалтерський та податковий облік. URL: <https://byhgalter.com/torgivelni-operacii-internet-magazinu-buhgalterskij-ta-podatkovij-oblik/> (дата звернення 03.10.2017).
6. Електронний гаманець: Що це? Як ним користуватися в Україні? URL: <https://kyiv.ridna.ua/2017/06/elektronnyj-hamanets-scho-tse-yak-ny-m-korystuvatysya-v-ukrajini/> (дата звернення 03.10.2017).
7. Постанова Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей», № 481 від 04.11.2010 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE18631.html. (дата звернення 03.10.2017).
8. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року "Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)"», № № 133 від 28 квітня 2017 року. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/445.html>. (дата звернення 03.10.2017).
9. Сабадаш В.П. Шахрайство в електронній комерції: Реалії сьогодення / В.П. Сабадаш// Вісник Запорізького національного університету – 2011. - №1. – С.216-220.
10. Ковтун Л.Ю. Фішинг як одна із форм шахрайства в інтернеті торгівлі. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1075%3A2015-09-15-06-47-15&catid=131%3A5-0915&Itemid=161&lang=ru. (дата звернення 03.10.2017)
11. Кримінальний кодекс України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012341.html. (дата звернення 03.10.2017).
12. Близько 70 українських інтернет-магазинів заражені вірусом, передає банківські дані шахраям. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/okolo-70-ukrainskih-internet-magazinov-zarazheny-1476788237.html> (дата звернення 03.10.2017).

Beresneva I.V.,
lecture of economic's disciplines
College of "Turan" university
Tokhtakhunova D.M.,
lecture of economic's disciplines
College of "Turan" university
Rakhmatullina A.R.
lecture of economic's disciplines
College of "Turan" university

ETTLINGS IN ACCORDANCE WITH INTERNATIONAL STANDARDS OF FINANCIAL REPORTING

Береснева И.В.
преподаватель экономических дисциплин
колледж университета «Туран»
Тохтахунова Д.М.
преподаватель экономических дисциплин
колледж университета «Туран»
Рахматуллина А.Р.
преподаватель экономических дисциплин
колледж университета «Туран»

ЗАРАБОТНАЯ ПЛАТА В СООТВЕТСТВИИ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ СТАНДАРТАМИ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

An increase of standard of living of population is a major constituent socially-economic politics of Kazakhstan. In Message of President of Republic of Kazakhstan "Increase of welfare of citizens of Kazakhstan is a primary objective of public policy", as one of basic directions of economic and social politics.

Keywords: Rewards to the workers, salary, market of labour force.

Повышение уровня жизни населения является важнейшей составляющей социально – экономической политики Казахстана. В Послании Президента Республики Казахстан «Повышение благосостояния граждан Казахстана – главная цель государственной политики», в качестве одного из основных направлений экономической и социальной политики.

Ключевые слова: Вознаграждения работникам, заработная плата, рынок рабочей силы.

Повышение уровня жизни населения является важнейшей составляющей социально – экономической политики Казахстана. Особая роль человеческому потенциалу отводится в Стратегии «Казахстан -2050», где здоровье, образование и благополучие граждан Казахстана названы в числе ведущих приоритетов долгосрочного развития страны.

В современных условиях развития экономики меняется политика в области вознаграждений, социальной поддержки и защиты работников. Понятие «заработная плата» наполнилось новым содержанием и охватывает все виды вознаграждений, начисленных в денежной и натуральной формах, независимо от источников финансирования, включая денежные суммы, начисленные за непроработанное время (ежегодный отпуск и др.). Определены

источники получения денежных доходов в виде сумм, начисленных к выплате по акциям и вкладов членов трудового коллектива в имущество организации (дивиденды, проценты и пр.).

Научно-практическая значимость исследования заключается в том, что разработанные автором методологические и практические вопросы взаимосвязи систем управления трудовыми ресурсами и организации учета вознаграждений работникам в соответствии с МСФО позволят существенно повысить эффективность менеджмента организации и могут быть использованы как эффективный инструмент повышения доходности и прибыльности организации.

В современных условиях развития экономики меняется политика в области вознаграждений, социальной поддержки и защиты работников. Понятие «заработная плата» наполнилось новым содержанием и охватывает все виды вознаграждений, начисленных в денежной и натуральной формах, независимо от источников финансирования, включая денежные суммы, начисленные за непроработанное время (ежегодный отпуск и др.). Определены источники получения денежных доходов в виде сумм, начисленных к выплате по акциям и вкладов членов трудового коллектива в имущество организации (дивиденды, проценты и пр.).

В сложившихся условиях экономической и нормативно-правовой инструментарий вознаграждений работникам требует пристального внимания, возникает объективная необходимость корректировки основных направлений и методов бухгалтерского учета вознаграждений работникам в процессе реализации программы реформирования бухгалтерского учета и отчетности в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности.

В рамках данного исследования рассмотрены научно-теоретические вопросы организации учета вознаграждений работникам в соответствии с требованиями МСФО и НСФО, мировой опыт организации учета затрат по оплате труда и прочих вознаграждений работникам. На его основе получены следующие результаты:

1. Обобщение существующих теоретико - методологических подходов по определению заработной платы позволило прийти к выводу о том, что современный экономический инструментарий по заработной плате работникам сложился пока еще не в полной мере поэтому требует дальнейшей систематизации и разработки.

Изучив теоретико – методологические основы и социально – экономическое содержание заработной платы в условиях современной рыночной экономики, мы предлагаем следующее ее понятие: *заработная плата как цена рабочей силы – это основная часть фонда жизненных средств наемных работников, распределяемая между ними в соответствии с количеством и качеством затраченного труда.*

В условиях рыночной экономики понятие *заработная плата – это денежное вознаграждение за труд в зависимости от стажа работы, квалификации работника и сложности выполняемых работ, а также*

компенсационные и стимулирующие выплаты.

2. Трудовые ресурсы на нынешнем этапе рассматриваются как один из прочих экономических ресурсов, подчиняющихся законам спроса и предложения на соответствующем рынке труда. Вместе с тем ему, как и механизму рынка труда в целом, присущи существенные особенности. Его регуляторами являются не только макро- и микроэкономические факторы, но и многие факторы социального и социально-психологического характера. Ведущими концепциями функционирования рынка труда являются неоклассическая, монетаристская, кейнсианская, институционалистская и марксистская. Каждая из них в отдельности не дает полной и адекватной картины функционирования рынка рабочей силы, хотя и отражает отдельные его элементы. Современный рынок труда в развитых странах с рыночной экономикой сегментирован на несколько неконкурирующих рынков. Это рынки квалифицированных (первичных) и неквалифицированных (вторичных) рабочих мест, рынки наукоемких и традиционных отраслей экономики.

В РК постоянное снижение в условиях реформирования экономики реальных размеров заработной платы, пенсий и пособий, т. е. доходов основной массы потребителей, привело их к такому состоянию, что они перестали выполнять свои экономические функции: заработная плата не обеспечивает нормального воспроизводства работника и членов его семьи и не стимулирует его к эффективному высокопроизводительному труду, пенсии не обеспечивают удовлетворения самых необходимых потребностей нетрудоспособных, а пособия стали чисто символическими выплатами. Продолжением реформ должна стать увязка политики оплаты труда с ростом денежных доходов населения. Для этого по нашему мнению необходимо:

- обеспечить активное воздействие доходов, прежде всего заработной платы на структурную перестройку производства, что должно способствовать расширению потребительских возможностей населения;

- приостановить процесс девальвации доходов от трудовой деятельности и падение доли заработной платы в доходах населения на основе повышения уровня и темпов роста реальной заработной платы – это можно сделать за счет роста производительности труда. На рост производительности труда влияют следующие факторы: Внутренние факторы включают: уровень технической вооруженности предприятия, эффективность применяемой технологии, энерговооруженность труда, организацию труда и производства, действенность применяемых систем стимулирования, обучения кадров и повышения квалификации, улучшение структуры кадров, т.е. все зависящее от коллектива самого предприятия. Внешние факторы включают: изменение ассортимента продукции и ее трудоемкости в связи с изменением спроса и предложения на рынке, государственного заказа; социально-экономические условия в обществе и регионе.

- повышение пенсионных взносов за счет обязательных отчислений необходимы для усиления социальной защиты. Лицам занятых во вредных и тяжелых условиях труда, предусмотрено к обязательным пенсионным взносам

работников дополнительно ввести обязательные профессиональные пенсионные взносы в размере 5% от фонда оплаты труда, отчисляемые за счет работодателя.

3. При рассмотрении соотношений темпов роста номинальной и реальной заработной платы с темпами роста производительности труда в экономике Казахстана установлено, что номинальная заработная плата превысила 101 тыс.тенге. По нашему мнению государственное регулирование в сфере труда и его оплаты с учетом сложившейся ситуации необходимо осуществлять в следующих направлениях:

- обеспечение ускоренного роста минимальной заработной платы и прожиточного минимума по сравнению с номинальной заработной платой в соответствии с социально приемлемым уровнем жизни населения;

- снижение разрыва между увеличением номинальной и реальной заработной платой путем усиления антиинфляционных и антимонопольных мер, связанных с повышением цен на товары и особенно коммунальные услуги;

- проведение систематического учета и анализа тенденций в динамике производительности труда и заработной платы на основе постоянного мониторинга для обеспечения оптимального соотношения в темпах роста данных показателей;

- совершенствование законодательно-правовой базы, нормативов, методики расчетов и измерения производительности труда, заработной платы, прожиточного минимума, стоимости потребительской корзины, минимального потребительского бюджета. Для этого необходимо проводить исследования по этим приоритетным направлениям с созданием соответствующих подразделений или переориентацией действующих научных центров;

- осуществление контроля, улучшение системы и практики оплаты труда в соответствии с действующим в республике трудовым законодательством с учетом квалификации, профессионального опыта и непрерывного обучения работников.

Также нами выделены нерыночные факторы, влияющие на ставку заработной платы, к которым относятся:

- меры государственного регулирования, связанные с установлением минимума заработной платы уровня гарантированных законодательством компенсационных доплат.

- на ставку заработной платы и условия найма существенное влияние может оказывать политика профсоюзов, сила профсоюзного движения.

- конечные результаты деятельности предприятия и личный трудовой вклад работника – данный фактор связан прямой зависимостью с величиной заработной платы.

Таким образом, рекомендуемая методика модернизации системы оплаты труда работникам составляет единый взаимодействующий алгоритм, определяющий основные условия и параметры эффективности использования человеческих ресурсов. Оценить эффективность предлагаемого алгоритма совершенствования можно по его вкладу в улучшение деятельности

организации, по результативности работы системы управления человеческими ресурсами, по повышению качественного уровня деятельности работников и росту их доходности. Эффективность и действенности современной системы заработной платы персонала зависит от инновационной привлекательности организации, поэтому создание системы вознаграждения работников является сложным дорогостоящим, но необходимым процессом с точки зрения инновационной привлекательности предприятия.

4. При сравнении МСФО (IAS) 19 и НСФО в части вознаграждений работникам мы пришли к выводу о том, что современный экономический инструментарий по вознаграждениям работникам не сложился в полной мере и в настоящее время определение вознаграждения работникам требует систематизации. В связи с этим предложением внести дополнение содержащихся в НСФО виды вознаграждений на основе международного стандарта, то есть включить в состав вознаграждений работникам наряду с заработной платой компенсационные и стимулирующие выплаты, иные компенсации, и добровольные отчисления в пенсионный фонд. Поэтому с нашей точки зрения вознаграждения работникам – это все виды вознаграждений работникам организаций и в пользу работников третьим лицам (в отношении супругов, их детей и иных лиц) за труд, как в денежной форме, так и в иных формах, не противоречащих законодательству и трудовому договору. В связи с этим мы предлагаем включить в соответствии с требованиями МСФО в НСФО следующие виды вознаграждений работникам: оплачиваемый отпуск по болезни; компенсационные и стимулирующие выплаты, иные компенсации; добровольные отчисления в пенсионный фонд.

По нашему мнению необходимо детализировать разделы III «Краткосрочные обязательства» и IV «Долгосрочные обязательства» в бухгалтерском балансе, расширить информацию по отражению обязательств (включая оценочные) по вознаграждениям работникам. Для более точного распределения обязательств нами предложен вариант отражения в бухгалтерском балансе вознаграждений работникам, в III раздел «Краткосрочные обязательства» включить статьи «Обязательства по вознаграждениям работникам» и «Оценочные обязательства по вознаграждениям работникам», а также в IV раздел «Долгосрочные обязательства» включить статьи «Обязательства по вознаграждениям работникам» и «Оценочные обязательства по вознаграждениям работникам». Это поможет обеспечить отражение данных бухгалтерского учета по вознаграждениям работников в соответствии с требованиями МСФО 19 «Вознаграждения работникам», повысив информативность, качество и достоверность бухгалтерской (финансовой) отчетности.

5. На основе изучения зарубежных моделей вознаграждений работникам мы предприняли попытку разработки концепции корпоративности системы вознаграждения работникам. Она должна способствовать развитию компании как целостной структуры. Используя его концепции корпоративной должны

реализовываться следующие задачи: система мотивации, оплаты и стимулирование труда, способствующие разрешению «проблемного поля» компании. В ходе ее разработки и внедрения в практику должен использоваться целый комплекс мер, способствующих повышению заинтересованности персонала в деятельности организации, развитию групповой динамики персонала и отдельных «ключевых» сотрудников. В частности, эффективность системы вознаграждений персонала возрастет, если, члены управленческой команды имеют возможность высказаться и повлиять на деятельность и перспективы развития организации.

Данная концепция уникальна тем, что на ее основе можно создать оригинальную и неповторимую систему мотивации, оплаты и стимулирования труда, учитывающую специфику деятельности конкретной организации, а также управленческую (проблемную) ситуацию в ней.

Указанная система позволяет организовать регулярный мониторинг оценки деятельности любого сотрудника, если это необходимо. Она на наш взгляд является одним из методов индивидуальной работы с сотрудниками, их развития, и в тоже время одним из инструментов оперативного руководства персоналом.

Таким образом, предложенная нами концепция системы вознаграждения работников является сложным, дорогостоящим и трудоемким процессом, но необходимым для эффективной деятельности организации. Поэтому при использовании систем вознаграждения работников необходимо правильно применять методические подходы к данной системе.

Казахстанская модель в данный момент находится в стадии развития. В Республике пока еще не сформирована отчетливо выделяющаяся модель в области оплаты труда, поэтому наше предложение в этом плане может быть положено за основу ее дальнейшего развития.

6. Основным недостатком расчета по оплате труда на предприятиях ТОО «Алматинский Автоцентр КАМАЗ» и ТОО «Спец-Авто» является то, что в рабочем плане счетов не предусмотрены счета для учета компенсационных и стимулирующих выплат, добровольных отчислений на социальные нужды, а также страховых социальных взносов, что усложняет работу бухгалтерии.

С целью дальнейшего совершенствования указанных в них расчетов мы предложили вести к счету 3350 «Краткосрочная задолженность по оплате труда» следующие рабочие счета:

1. «Заработная плата работников, включая компенсационные выплаты, стимулирующие выплаты и иные компенсации»;
2. «Добровольные отчисления на социальные нужды»;
3. «Страховые социальные взносы».

Это обеспечит детализацию выплат в соответствии с требованиями МСФО (IAS) 19.

- Обязательства по вознаграждениям работников и расходы по вознаграждениям работникам уточнены в качестве объектов бухгалтерского учета.

Также по нашему мнению можно внести изменения в систему налогообложения и не облагать компенсационные и стимулирующие выплаты и иные компенсации ИПН, а внести эти суммы обложения в вычеты из КПН.

7. На основе сравнения положений по оплате отпусков по беременности и родам в России и в других странах мы считаем, что для того, чтобы и в РК была поддержана политика при росте населения за счет повышения рождаемости необходимо внести следующие изменения в Трудовой Кодекс РК, а именно:

- внести дополнение статьи 28 ТК РК в пункт 1, обязывающее всех работодателей доплачивать пособия по беременности и родам, в случае, если оно превышает установленный на сегодня предел оплаты в 10 МЗП;

- внести дополнение в Закон РК «Об обязательном социальном страховании», обязывающее государство выплачивать пособие по беременности и родам в размере 10 МЗП;

8. Изучив аудиторскую проверку расчетов по оплате труда можно сделать вывод о том, что успех аудиторской деятельности определяется не техническими процедурами и приемами, а опытом, эрудицией и квалификацией аудитора, то всеобъемлющей регламентации всех сторон аудиторской деятельности, которая относится к творческой деятельности, в принципе не может быть. Даже используемые в мировой практике аудиторские стандарты не навязывают аудитору конкретные приемы и процедуры, а лишь рекомендуют определенную последовательность действий.

Литература:

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан
2. Инструкция по применению Генерального плана счетов бухгалтерского учета финансово-хозяйственной деятельности субъекта
3. МСФО 19 «Вознаграждения работникам»// комитет по международным стандартам бухгалтерского учета

Kalabukhova S.V.

PhD, Professor

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

ACCOUNTING ANALYSIS METHODOLOGY FOR BUSINESS ENTITY

Калабухова С.В.

к.е.н., професор

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

МЕТОДОЛОГІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО АНАЛІЗУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

In the article the methodology of economic activity analytical researches through the prism of the information economy postindustrial society has been disclosed. The complex logical and epistemological methods which provide research causal changes in business entities economic activity has been generalized. These changes displayed through information flow, directed to the interested user for making decisions.

Keywords: *decomposition, comparison, modeling, elimination, visualization, extrapolation*

В статті розкрито методологію аналітичних досліджень господарської діяльності через призму інформаційної економіки постіндустріального суспільства. Узагальнено

сукупність логіко-гносеологічних способів дослідження причинно-наслідкових змін господарської діяльності суб'єктів господарювання, що відображені через інформаційний потік, спрямований до зацікавленого користувача для прийняття рішень.

Ключові слова: *декомпозиція, порівняння, моделювання, елімінування, візуалізація, екстраполяція*

Бухгалтерський аналіз трактується як система спеціальних знань для дослідження причинно-наслідкових змін господарських операцій економічних суб'єктів з обміну цінностями за звітний період з урахуванням дотримання принципу безперервності діяльності. Мета бухгалтерського аналізу полягає у наданні релевантної інформації про зміни у господарській діяльності протягом звітного періоду для забезпечення прийняття адекватних підприємницьких рішень власниками та адміністрацією економічної одиниці. Предметом бухгалтерського аналізу є обліковий інформаційний потік про характер господарських операцій, їх обороти та кінцеві сальдо на звітну дату, що виникають в результаті безперервності підприємницької діяльності суб'єктів господарювання.

Методологію бухгалтерського аналізу необхідно розглядати з врахуванням принципу дуалізму пізнання дійсності, а саме двоїсто: як спосіб досягнення мети бухгалтерського аналізу (форму руху наукового пізнання) та як спосіб проникнення в предмет бухгалтерського аналізу (зміст руху наукового пізнання). В основу методу бухгалтерського аналізу як способу досягнення мети покладається спосіб декомпозиції життєвого циклу облікової інформації, тому що в основі аналізу як наукового методу пізнання завжди лежить декомпозиція. Визначення методу бухгалтерського аналізу як способу проникнення в предмет пропонується сформулювати так – це сукупність логіко-гносеологічних інструментів дослідження причинно-наслідкових змін господарської діяльності суб'єктів господарювання, що відображені через інформаційний потік, спрямований до зацікавленого користувача.

До теперішнього часу у сфері аналізу господарської діяльності розвиток методології аналітичної діяльності та аналітичних досліджень відбувається через призму індустріального суспільства у напрямку комплексного пошуку резервів матеріальних ресурсів на етапах життєвого циклу виробництва і реалізації продукції. Перехід до постіндустріальної фази суспільного розвитку зумовлює необхідність розробки нової методології дослідження економічних процесів. Відтак, основну ідею трансформації методології аналізу господарської діяльності в інформаційній економіці постіндустріального суспільства сформульовано у тому контексті, що предметом науки визнаються інформаційні потоки, що циркулюють у обліковій системі управління підприємством, а стратегія наукового дослідження предмету будується на звуженні застосування технології “аналізу від досягнутого рівня виробництва” і розширенні застосування технології, побудованої за принципом “аналіз від поставлених цілей управління”.

До ключових предметних категорій методу бухгалтерського аналізу відносяться: показники, фактори та резерви. Показники виконують три функції:

пізнавальну, управлінську і стимулюючу. Пізнавальна функція показників полягає в тому, що вони характеризують *стан* підприємницької діяльності. Управлінська функція показників означає, що вони завдяки аналізу *відхилень* забезпечують контроль за безперервністю діяльності. Сутність стимулюючої функції показників полягає в тому, що вони дають змогу *порівняти* досягнуті результати з результатами конкурентів.

Систематизація показників бухгалтерського аналізу повинна відбуватися відповідно до плану рахунків бухгалтерського обліку. Характерною особливістю такого підходу є можливість здійснювати аналіз в логічній послідовності кругообороту капіталу дедуктивно або індуктивно. Фактори функціонування суб'єкта господарювання трактуються як явища в його зовнішньому і внутрішньому середовищі, на появу яких суб'єкт управління повинен безпосередньо реагувати циклами управління ретроспективно та перспективно. Резерви визначаються як інформація про всі (минулі та майбутні) невикористані можливості суб'єкта управління щодо підвищення ефективності діяльності підприємства у відповідь на вплив факторів.

В основу розробки елементів методу бухгалтерського аналізу покладається судження, що бухгалтерський облік є регламентованою міжнародними стандартами системою інформаційного типу, що забезпечує внутрішні та зовнішні комунікації суб'єктів господарювання в глобальному середовищі, а аналіз господарської діяльності є "інтелектуальною технологією" створення релевантної інформації для забезпечення прийняття якісних управлінських рішень. Відтак, до елементів методу бухгалтерського аналізу включено такі способи досягнення мети дослідницького процесу: верифікація, формалізація, порівняння, моделювання, параметризація, елімінування, візуалізація, екстраполяція.

Виконання аналітичних процедур в бухгалтерському аналізі ґрунтується на таких десяти принципах: принципі цільової орієнтованості на інформаційні потреби користувачів; принципі обережності до змісту вхідної інформації; принципі програмування локальних цілей аналізу, очікуваних результатів, доступних часових та інформаційних ресурсів; принципі розгортання «від загального до часткового»; принципі оцінки аномалій значних відхилень показників; принципі системності індикаторів; принципі адекватності аналітичного інструментарію; принципі прийнятної точності в розрахунках; принципі акцентованості висновків; принципі критичності до результатів аналітичних процедур як незаперечних аргументів для прийняття управлінських рішень.

Складові методики бухгалтерського аналізу включають: формулювання аналітичних завдань для підготовки і проектування варіантів рішень управлінських проблем суб'єкта господарювання; формування системи аналітичних показників за топологічними ознаками управління підприємством; моделювання системи факторів та резервів розвитку господарської діяльності підприємства; підготовка інформаційної бази аналізу на основі систематизації інформаційних облікових потоків підприємства згідно стратегічного бачення

розвитку підприємства; вибір інструментарію аналітичного дослідження інформаційних облікових потоків підприємства; складання технологічної карти аналітичного дослідження господарської діяльності. Запропонований підхід до формування методичного забезпечення бухгалтерського аналізу підприємницької діяльності економічного суб'єкта дозволить створити єдину обліково-аналітичну інформаційну платформу, що підтримує процес прийняття адекватних управлінських рішень.

В залежності від того, яку кількість інформації на момент прийняття рішення має у своєму розпорядженні особа, що приймає рішення, існують три типи умов прийняття рішень: 1) якщо наявна вся необхідна для прийняття рішення інформація з високим рівнем достовірності, рішення приймається в умовах визначеності; 2) якщо інформація, що необхідна для прийняття рішення, характеризується певним рівнем достовірності, рішення приймається в умовах ризику; 3) якщо у особи, що приймає рішення, не має інформації, достатньої для прийняття рішення, рішення приймається в умовах повної невизначеності.

В процесі бухгалтерського аналізу інтерпретація облікових показників діяльності економічного суб'єкта для забезпечення прийняття рішень в умовах визначеності відбувається за допомогою таких способів: порівняння, побудова рядів динаміки, розрахунок середніх хронологічних величин, групування, візуалізація. Для забезпечення прийняття рішень в умовах ризику та невизначеності в процесі бухгалтерського аналізу доречно застосовувати такі способи інтерпретації облікових показників: побудова дерева рішень, лінійне програмування, аналіз чутливості, аналіз сценаріїв, побудова платіжної матриці, тому що саме цими способами для обґрунтування рішень зарубіжні управлінські аналітики користуються на практиці найчастіше. Для застосовування цих способів не потрібні програмне забезпечення та поглиблені знання з математики. Необхідно підкреслити, що у сучасних дослідженнях в сфері аналізу господарської діяльності здійснюється необґрунтований наголос на математичному методі та абсолютизації одержуваних на його основі аналітичних висновків, в результаті чого скорочується сфера використання методів дедукції та індукції.

Способи детермінованого факторного аналізу господарської діяльності (ланцюгових підстановок, абсолютних і відносних різниць, інтегральний, логарифмічний) загалом не враховують таку особливість господарювання, як безперервність діяльності. У сучасних вітчизняних методиках детермінованого факторного аналізу ці способи зазвичай замінюють дедуктивне дослідження процесу кругообороту капіталу. Проте, при проведенні аналізу фінансової звітності вони є корисними для дослідження взаємозв'язку між окремими коефіцієнтами, що характеризують фінансовий стан і ефективність поточної діяльності підприємства, та на основі побудованої мультиплікативної піраміди ключових показників діяльності суб'єкта господарювання уможливають пошук факторів, що найбільше впливають на стійкість (темпи) зростання масштабів діяльності суб'єкта господарювання. При цьому важливо, щоб темп зростання масштабів діяльності збігався з усталеним показником

співвідношення нерозподіленого (балансового) прибутку на кінець звітного періоду та середніх залишків власного капіталу. Ключова матриця параметрів фінансової звітності спрощує розв'язання задач багатofакторного моделювання коефіцієнтів фінансової звітності.

В процесі бухгалтерського аналізу необхідно розрізняти способи аналітичного забезпечення стратегічного управління та способи аналітичного забезпечення довгострокового планування. При стратегічному управлінні майбутнє розуміється як результат моделювання взаємодії багатьох чинників зовнішнього і внутрішнього середовища суб'єкта господарювання. Для забезпечення прийняття адекватних стратегічних рішень, в процесі бухгалтерського аналізу необхідно отримати розуміння суб'єкта господарювання та його зовнішнього і внутрішнього середовища. Способи матричного моделювання уможливають візуалізацію результатів стратегічного аналізу господарської діяльності підприємства на основі побудови матричних таблиць. До основних аналітичних інструментів стратегічного управління, якими повинен володіти сучасний бухгалтер, слід віднести BCG-аналіз, SWOT-аналіз, PIMS-аналіз, конкурентний аналіз, GAP-аналіз, PEST-аналіз, SPASE-аналіз.

При довгостроковому плануванні майбутнє розуміється як результат прогнозування основної тенденції розвитку економічної ситуації. Саме динамічний ряд формує судження про закономірність розвитку. Екстраполяція, що є продовженням ряду динаміки на основі виявленої закономірності змін, уможливає прогнозування загальної тенденції розвитку. Для аналітичного забезпечення прийняття довгострокових управлінських рішень, в процесі бухгалтерського аналізу доречно застосовувати такі способи екстраполяції для виявлення основної тенденції зміни ключових фінансових показників: ковзної середньої та найменших квадратів. Спосіб дисконтування в бухгалтерському аналізі забезпечує прогнозування суми знецінення майбутніх грошових надходжень та майбутніх грошових витрачачь при обґрунтуванні інвестиційних рішень, при формуванні довгострокового бізнес-портфелю суб'єктом господарювання та укладання ним довгострокових контрактів.

Література:

1. Курносів Ю.В. Аналітика: методологія, технологія і організація інформаційно-аналітичної роботи / Курносів Ю.В., Конотопов П.Ю. — Москва: Издательство «Русакі», 2004 г. — 550 с.
2. Мних Є.В. До питання визнання методологічних рівнів економічного аналізу [Текст] / Є.В.Мних // Економічний аналіз: зб.наук. праць ТНЕУ. — Тернопіль, 2010. — Вип.6. — С.360-362.
3. Мороз С.І. Напрями розвитку економічного аналізу в умовах сучасної еволюції управлінської думки [Текст] / С.І.Мороз // Економічні науки: зб.наук.праць Луцького національного технічного університету. Серія «Облік і фінанси». — 2011. - Випуск 8 (29). — Ч. 3. — С.64-70.
4. Олійник О.В. Розвиток економічного аналізу в умовах інституційних змін: [монографія] / О.В. Олійник. — Житомир: ЖДТУ, 2008. — 653 с.

Kuznetsova S.A.,
Candidate of Economic Sciences, docent
Kasyanenko N.A.
Master

*Kharkov Trade and Economic Institute of Kyiv National Trade and Economic
University, Ukraine*

FEATURES OF ACCOUNTING FOR OPERATING LEASE OF FIXED ASSETS

Кузнецова С.О.,
к.е.н., доцент
Касяненко Н.А.
магістрант

*Харківського торгово-економічного інституту
Київського національного торгово-економічного університету, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙНОЇ ОРЕНДИ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

In the article the features of accounting of lease operations are investigated, the analysis of approaches to the disclosure of the economic essence of operating lease in the current conditions of management, the comparative description of types of rent is developed and the classification of their objects for the purposes of financial accounting is given.

Keywords: *operating lease, finance lease, lease, fixed assets.*

У статті досліджено особливості бухгалтерського обліку орендних операцій, розглянуто аналіз підходів до розкриття економічної сутності операційної оренди в сучасних умовах господарювання, розроблено порівняльну характеристику видів оренди та подана класифікація їх об'єктів для цілей фінансового обліку.

Ключові слова: *операційна оренда, фінансова оренда, орендні операції, основні засоби.*

Орендні відносини є одними з найпоширеніших відносин, які виникають між суб'єктами підприємницької діяльності. Вони виникають між суб'єктами в процесі передачі об'єкту основних засобів встановлюють в договорі оренди, який представляє собою різновид договору майнового найма.

За договором оренди, орендодавець передає або зобов'язується передавати орендарю майно у користуванні за плату на певний строк, при цьому за договором оренди не відбувається відчуження об'єкта найма, а переходить лише право на його тимчасове використання, при цьому право власності на надане у власність майно залишається у орендодавця.

Питання відображення інформації про оренду необоротних активів у бухгалтерському обліку та її розкриття у фінансовій звітності регулюються нормами П(С)БО 14 «Оренда».

Відповідно до положення, орендою визнається угода, за якою орендар набуває права користування необоротним активом за плату протягом узгодженого строку з орендодавцем. Відповідно до П(С)БО 14 визначають два види оренди — операційна і фінансова. Визначення першого з цих видів оренди, яке міститься у зазначеному П(С)БО, надзвичайно лаконічне: операційна оренда — оренда інша, ніж фінансова.

Тоді, для з'ясування економічної суті операційної оренди слід спочатку визначитися з тим, яка оренда вважається фінансовою: фінансова оренда — оренда, що передбачає передачу орендарю всіх ризиків і вигід, пов'язаних з правом користування та володіння активом.

Згідно з П(С)БО 14 оренда вважається фінансовою за наявності хоча б однієї з наведених нижче ознак:

1) орендар набуває права власності на орендований актив після закінчення строку оренди;

2) орендар має можливість і намір придбати об'єкт оренди за ціною, нижчою за його справедливую вартість на дату придбання;

3) строк оренди становить більшу частину строку корисного використання (експлуатації) об'єкта оренди;

4) теперішня вартість мінімальних орендних платежів з початку строку оренди дорівнює або перевищує справедливую вартість об'єкта оренди;

6) орендар може продовжити оренду активу за плату, значно нижчу за ринкову орендну плату;

7) оренда може бути припинена орендарем, який відшкодовує орендодавцю його втрати від припинення оренди;

8) доходи або втрати від змін справедливої вартості об'єкта оренди на кінець терміну оренди належать орендарю [1].

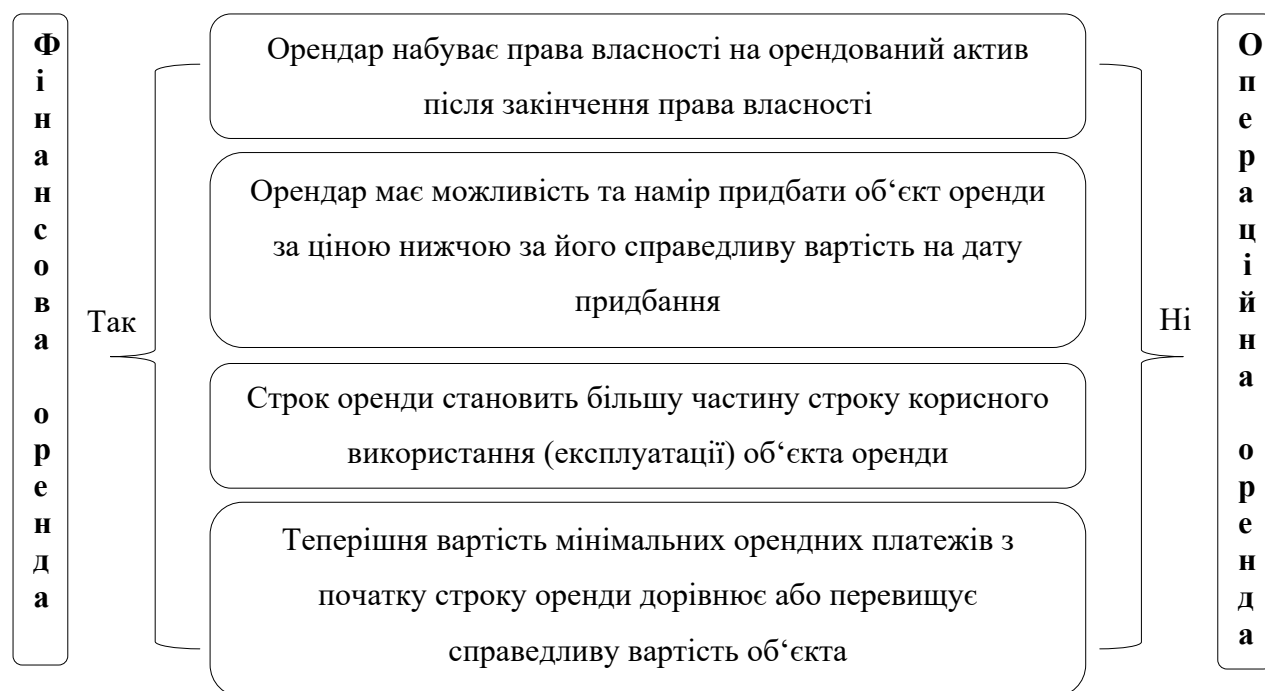

Рис. 1. Умови класифікації оренди

Особливу увагу вчені приділяють тлумаченню терміну операційна оренда, оскільки ні в П(С)БО 14 «Оренда», ні в МСБО 17 «Оренда» не дано чіткого визначення. В літературі часто зустрічається таке визначення: «Операційна оренда – це оренда, яка передбачає передачу орендарю в платне користування від орендодавця необоротні активи на термін, що не перевищує термін їх повної амортизації (до 90% вартості об'єкта), з обов'язковим

поверненням таких необоротних активів орендодавцю у зв'язку з закінченням терміну дії операційної оренди, визначеного договором оренди».

Таким чином, якщо істотна частина ризиків і вигід перейшла до орендаря, тоді оренда вважається фінансовою, якщо ні – тоді операційною. Якщо оренда фінансова, тоді актив оприбутковується на баланс орендаря, якщо операційна – залишається на балансі орендодавця.

У орендаря основні засоби отримані на підставі договору операційної оренди відображаються на позабалансовому рахунку 01 «Орендовані необоротні активи» за вартістю, що зазначена в угоді. При цьому збільшення залишку рахунку 01 відбувається при прийнятті орендарем на облік основних засобів, зменшення — при їх поверненні орендодавцю [2].

Для аналітичного обліку кожному об'єкту основних засобів присвоюється інвентарний номер, який закріплюється на весь час його знаходження на даному підприємстві.

Таблиця 1

Порівняння фінансової та операційної оренди

		Фінансова оренда		Операційна оренда	
		Орендар	Орендодавець	Орендар	Орендодавець
Вартість		На балансі	X	Поза балансом	На балансі
Амортизація		Нараховується	Не нараховується	Не нараховується	Нараховується
Витрати на	підтримання у робочому стані	Витрати звітного періоду	Не здійснюється	Витрати звітного періоду	Не здійснюється
	поліпшення	На балансі протягом строку оренди	На балансі після закінчення строку угоди	На балансі протягом строку оренди	На балансі за умови згоди їх відшкодування
Зобов'язання в сумі	первісної вартості об'єкта фінансової оренди	У складі довгострокових зобов'язань	X	X	X
	фінансових витрат (доходів)	У складі інших фінансових витрат	X	X	X

Дохід від операційної оренди підприємство-орендодавець відображає в бухгалтерському обліку і звітності з урахуванням того, належить чи ні такий дохід до основної діяльності цього підприємства.

Розглянемо порядок бухгалтерського обліку доходу від операційної оренди, яка не відноситься до основної діяльності підприємства-орендодавця. Дохід від операційної оренди визнається орендарем іншим операційним доходом відповідного звітного періоду на прямолінійній основі протягом строку дії договору оренди або з урахуванням способу отримання економічних вигід, пов'язаних з використанням об'єкта операційної оренди і відображається на субрахунку 713 «Дохід від операційної оренди активів».

В звіті про фінансові результати (форма № 2) такий дохід відображається в рядку 060 «Інші операційні доходи». При цьому витрати орендодавця на укладання договорів про операційну оренду визнаються іншими операційними витратами звітного періоду та відображають за дебетом субрахунку 949 «Інші

витрати операційної діяльності». У звіті про фінансові результати такі витрати відображаються в рядку 090 «Інші операційні витрати».

Якщо ж операційна оренда відноситься до основної діяльності підприємства-орендодавця, тоді дохід від операційної оренди слід відобразити за кредитом субрахунку 703 «Дохід від реалізації робіт та послуг» та наводиться в рядку 010 «Дохід (виручка) від реалізації продукції (товару, робіт, послуг)» Звіт про фінансові результати (форма № 2).

У цьому випадку витрати, пов'язані з отриманим доходом від операційної оренди, яка є основною діяльністю підприємства-орендодавцем, таку орендодавцю потрібно відображати за дебетом рахунку 23 «Виробництво». У звіті про фінансові результати (форма № 2) такі витрати відображені у рядку 040 «Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)».

Належна для використання об'єктом операційної оренди плата визнається за наймом витрат згідно П(С)БУ 16 «Витрати» на прямолінійній основі протягом строку здачі в оренду або з урахуванням способу отримання економічних вигод, пов'язаних з використанням об'єкта операційної оренди. Надмірна оренда плати за орендаря відображається залежно від призначення орендованого об'єкта в складі собівартості продукції (робіт, послуг), адміністративних витрат, витрати на продаж [4].

Таблиця 2

Відображення доходу та витрат підприємства від оренди

	Не належить до основної діяльності підприємства	Належить до основної діяльності підприємства
Дохід від операційної оренди	Кт 713 «Дохід від операційної оренди активів»	Кт 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг»
У Звіт про фінансовий результат дохід	рядок 060 «Інші операційні доходи»	рядок 010 «Дохід (виручка) від реалізації продукції»
Інші операційні витрати	Дт 949 «Інші витрати операційної діяльності»	Дт 23 «Виробництво»
У Звіт про фінансовий результат витрати	рядок 090 «Інші операційні витрати»	рядок 040 «Собівартість реалізованої продукції»

Важливо також приділити увагу податковому обліку орендних операцій, оскільки податковий облік операційної оренди у орендодавця дещо відрізняється від обліку у орендаря.

При передачі основних фондів в операційну оренду вони продовжують знаходитися на балансі орендодавця і амортизуватися у складі його груп основних засобів. Тому ніяких податкових зобов'язань ні у орендаря, ні у орендодавця не виникає.

При цьому слід зауважити, що у орендодавця - платника ПДВ податкові зобов'язання виникають в загальному порядку, тобто по даті, яка доводиться на податковий період, впродовж якого відбувається будь-яка з подій, що відбулася раніше.

Тоді як, у орендаря податковий кредит з ПДВ виникає в загальному порядку, тобто по даті списання коштів з банківського рахунку орендаря у

вигляді орендної плати або по даті отримання податкової накладної, яка засвідчує факт нарахування орендного платежу [5].

Таблиця 3

Податковий облік операційної оренди

Назва податку	Опис
Податок на додану вартість	Майно передане за договором оперативної оренди не є об'єктом оподаткування ПДВ, але вартість проданих орендодавцю поліпшень є об'єктом обкладення ПДВ і визначається виходячи з договірної вартості (не нижче від залишкової вартості об'єкта).
Податок на доходи фізичних осіб	Включається до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку. Ставка податку становить 18% бази оподаткування [3].

Докладніше розглянемо відображення у бухгалтерському обліку операцій за орендним договором та їх документальне оформлення.

Таблиця 4

Бухгалтерський облік операційної оренди

№	Зміст операцій	Первинні документи	Бухгалтерський облік	
			Дт	Кт
Облік у орендодавця				
1	Передано обладнання в операційну оренду	Акт приймання-передачі об'єкта	104/2 131/1	104/1 131/2
2	Нараховано орендну плату за 1 місяць	Акт приймання наданих послуг	377	713
3	Нараховано податкове зобов'язання з ПДВ	Податкова накладна	713	641
4	Амортизація переданого в оренду обладнання	Відомість нарахування амортизації	949	131/2
7	Здійснено часткове зарахування заборгованості	Акт взаємозаліку	685	377
Облік у орендар				
1	Отримано в оренду виробниче обладнання	Акт приймання-передачі об'єкта	01	-
2	Нараховано орендну плату за 1 місяць	Акт приймання наданих послуг	23	685
3	Відображено податковий кредит с ПДВ	Податкова накладна	641	
6	Нараховано орендну плату за 1 місяць	Акт приймання наданих послуг	719	641
7	Здійснено зарахування заборгованостей у сумі нарахованої орендної плати	Протокол про зарахування (акт взаємозаліку)	685	377

Висновок. Дослідивши теоретичні та практичні основи організацій обліку операційної оренди основних засобів можна зробити висновок, що правильна ідентифікація орендних операцій має велике значення, оскільки від цього залежить її правове регулювання, документальне оформлення, бухгалтерський та податковий облік, і як наслідок, економічні результати діяльності підприємства.

Основна сутність угод про операційну оренду полягає в тому, що орендодавець і орендар обмінюють використання активу протягом встановленого періоду на компенсацію чистою сумою грошей. На облікові

періоди, у яких ця чиста сума визнається або орендодавцем, або орендарем, не впливає форма угоди або визначення часу платежів. Платежі орендодавця орендареві є невіддільною частиною чистої суми дебіторської або кредиторської заборгованості за угодою про операційну оренду.

Література:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 «Оренда» від 27.06.2013 №627. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00>;
2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (МСБО) 17 «Оренда» [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_018;
3. Податковий кодекс України від 07.09.2017 №2146–VIII. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>;
4. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 13.04.2017 №2019–VIII. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>;
5. Пантелейчук Л. Операційна оренда. Особливості обліку і оподаткування / Пантелейчук Л. // Облік, податки, аудит в Україні. – № 10. – 2014. – С. 32-50.

Zorya O.P.,

Candidate of Sociological Sciences

Maksymenko I.Y.,

Candidate of Economic Sciences

Gorlachova A.R.

master, the 6th course

Zaporozhye National Technical University

FEATURES OF DISCLOSURE IN ACCOUNTING ACCOUNT OF INVENTORY OF MAIN PROPERTIES AND SPARE PARTS

Зоря О.П.,

кандидат соціологічних наук

Максименко І.Я.,

кандидат економічних наук

Горлачова А.Р.

магістрант 6 курсу

Запорізький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ ПРОВЕДЕННЯ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ТА ЗАПАСІВ

The article discloses the issue of the procedure and methodology for inventorying non-current assets and inventories: carrying out and displaying the results of inventory in accordance with the current legislation.

Keywords: *assets, accounting, inventory, fixed assets.*

В статті розкриті питання порядку та методики здійснення інвентаризації необоротних активів та запасів: проведення та відображення результатів інвентаризації в бухгалтерському обліку згідно чинного законодавства.

Ключові слова: *активи, бухгалтерський облік, інвентаризація, основні засоби.*

Згідно із ч. 1 ст. 10 Закону про бухоблік встановлено обов'язок проведення інвентаризації активів та зобов'язань для забезпечення

достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Порядок її проведення затверджено Положенням № 879.

Обов'язкові випадки проведення інвентаризації зазначені і в п. 7 розділу I Положення № 879. В ньому уточнюється, що інвентаризація обов'язково проводиться перед складанням річної фінансової звітності, і вона є суцільною.

Тобто нею охоплюються всі види зобов'язань та всі активи підприємства незалежно від їх місцезнаходження, у тому числі предмети, що передані у прокат, оренду або перебувають на реконструкції, модернізації, консервації, у ремонті, запасі або резерві незалежно від технічного стану. Також інвентаризації підлягають активи і зобов'язання, які обліковуються на позабалансових рахунках, зокрема цінності, що не належать підприємству, але тимчасово перебувають у його користуванні, розпорядженні або на зберіганні (об'єкти оперативної (операційної) оренди основних засобів, матеріальні цінності на відповідальному зберіганні, переробці, комісії, монтажі), умовні активи і зобов'язання (непередбачені активи та зобов'язання) підприємства (застави, гарантії, зобов'язання тощо), бланки документів суворої звітності, інші активи.

Строки проведення річної інвентаризації визначені п. 10 Положення № 879. З них стає зрозуміло, що цю інвентаризацію можна проводити поступово, якщо активів у підприємства багато.

В тримісячний строк до дати річного балансу, тобто з 1 жовтня до 31 грудня 2017 року включно, проводиться річна інвентаризація необоротних активів, запасів, поточних біологічних активів, дебіторської та кредиторської заборгованості, витрат і доходів майбутніх періодів.

З цього виходить, що до початку річної інвентаризації залишається два тижні. Тож, саме час визначитися зі складом інвентаризаційної комісії і приготувати документи для її проведення!

Для інших активів та зобов'язань встановлено окремі строки:

- два місяці до дати балансу (з 1 листопада до 31 грудня) – для незавершених капітальних інвестицій, незавершеного виробництва, напівфабрикатів, фінансових інвестицій, грошових коштів, цільового фінансування, зобов'язань у частині невикористаних забезпечень, розрахунків з бюджетом та з відрахувань на загальнообов'язкове державне соцстрахування;
- один раз на три роки – для земельних ділянок, будівель, споруд та інших нерухомих об'єктів, а також інструментів, приладів, інвентарю (меблів), але за умови, якщо на підприємстві ці об'єкти інвентаризують щороку в обсязі не менше 30 %;
- до тимчасового вибуття з підприємства – для автомобілів, які вирушать у тривалі рейси, інших матеріальних цінностей, які на дату інвентаризації перебуватимуть поза підприємством.

Результати інвентаризації на підставі затвердженого протоколу інвентаризаційної комісії відображаються у обліку того звітного періоду, у якому закінчена інвентаризація. Таким чином, інвентаризацію слід закінчити

перед складанням фінансової звітності і в ній дані мають бути наведені вже із урахуванням коригувань, проведених за наслідками інвентаризації.

Таблиця 1

Відображення в обліку результатів інвентаризації необоротних активів та запасів

Результат інвентаризації	Відображення в обліку	Наслідки щодо нарахування ПДВ
Надлишки	Надлишки ОЗ: Д-т 10, 11, 12 К-т 69 за справедливою вартістю, далі у міру амортизації цих активів робимо проведення Д-т 69 К-т 746; Надлишки запасів: Д-т 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28 К-т 719 за чистою вартістю реалізації запасів. Надлишки готівки в касі: Д-т 30 К-т 719.	Податкове зобов'язання за виявленими надлишками не виникає, податкова накладна за ними не складається, в декларації з ПДВ виявлені надлишки не відображаються
Нестача	Нестача необоротних активів: - Д-т 976 К-т 10, 11, 12 списання залишкової вартості об'єкта; - Д-т 13 К-т 10, 11, 12 списання суми накопиченої амортизації; - Д-т 976 К-т 641 нарахування ПДВ за п. 198.5 ПКУ, якщо йти за роз'ясненням ДФС. Нестач запасів: - Д-т 91, 947 К-т 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28 у межах норм природного убутку; - Д-т 947 К-т 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28 понад норми природного убутку. - Д-т 947 К-т 641 нарахування ПДВ за п. 198.5 ПКУ, як на активи, що не використовуються у межах госпдіяльності; Нестачі у касі: Д-т 949 К-т 30 на суму виявленої нестачі; Д-т 072 до встановлення винної особи такі суми нестач готівки додатково відображають на забалансовому обліку; Д-т 375 К-т 716 списано на винну особу суму нестачі. К-т 072 – списано з позабалансового рахунку суму нестачі. Д-т 301 К-т 375 утримано суму нестачі із зарплати винної особи за її заявою (чи внесено добровільно до каси).	При списанні основних засобів платник податку має визначити податкові зобов'язання з ПДВ згідно із п. 198.5 ПКУ. При списанні запасів платник податку теж зобов'язаний визначити податкові зобов'язання з ПДВ, але тільки якщо такі запаси було придбано з ПДВ. В цьому випадку вже точно слід діяти за п. 198.5 ПКУ
Пересортиця	Проведений взаємозалік відображається: Д-т 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28 К-т 20,21, 22, 23, 25, 26, 27, 28	ПКУ не містить норм, які б роз'яснювали, чи виникає при пересортиці податкове зобов'язання.

Виявлені при інвентаризації розбіжності між фактичною наявністю активів і зобов'язань та даними бухобліку регулюються підприємствами в такому порядку:

- основні засоби, нематеріальні активи, які виявлені в лишках, підлягають оприбуткуванню зі збільшенням доходів майбутніх періодів;

- цінні папери, грошові кошти, їх еквіваленти та інші оборотні матеріальні цінності, які виявлені в лишках, підлягають оприбуткуванню зі збільшенням доходу звітного періоду підприємства;
- нестача запасів у межах установлених норм природного убутку, виявлена під час інвентаризації, списується за розпорядженням керівника підприємства на витрати. Норми природного убутку можуть застосовуватися лише у разі виявлення фактичних нестач і після взаємозаліку нестач цінностей і лишків внаслідок пересортиці. За відсутності норм природного убутку втрата розглядається як нестача понад норму;
- нестача цінностей понад норми природного убутку, а також втрати від псування цінностей списуються з балансу та відносяться на рахунок винних осіб у розмірі, у разі якщо винні особи не встановлені, вони зараховуються на позабалансовий рахунок до моменту встановлення винних осіб або закриття справи згідно із законодавством.

Тобто, інвентаризація є одним із способів контролю, за допомогою якого можна виявити й врахувати фактичний стан і наявність основних засобів. Саме завдяки проведенню інвентаризації керівництво підприємства має можливість отримати достовірну інформацію про стан майна та зобов'язань.

Література:

1. Закон України 16.07.1999 р. N 996/XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV(редакція від 11.06.2017 р.).
2. «Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань». Мінфін України; Наказ, Положення від 02.09.2014 р. N 879 (редакція від 18.11.2016 р.).
3. Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби" Мінфін України; Наказ, Положення від 27.04.2000 № 92 (редакція від 24.07.2017 р.).
4. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку Мінфін України; Наказ, Положення від 24.05.1995 № 88 (редакція від 26.05.2017 р.).

Мaksymenko I.Y.,
Candidate of Economic Sciences

Gorlachova A.R.
master, the 6th course
Zaporozhye National Technical University

ORGANIZATION OF DISCUSSION CALCULATIONS OF TEMPORARY INSUFFICIENCY IN THE CONTEXT OF LEGISLATIVE CHANGES

Максименко І.Я.,
кандидат економічних наук

Кривошей Ю.В.
магістрант 6 курсу
Запорізький національний технічний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ ДОПОМОГИ ПО ТИМЧАСОВІЙ НЕПРАЦЕЗДАТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН

The article defines the concept of assistance for temporary disability. The calculation of her, and the procedure for computing the insurance record are given. It is stressed that the organization

of accounting for temporary disability assistance in the context of legislative changes is important for the formation of a coherent and efficient system of calculations.

Keywords: *assistance, average daily wage, insurance case, insurance period, temporary disability.*

В статті розкрито визначення поняття допомоги по тимчасовій непрацездатності. Наведено її розрахунок, та порядок обчислення страхового стажу. Наголошено, що організація обліку розрахунків допомоги по тимчасовій непрацездатності в контексті законодавчих змін має важливе значення для формування цілісної і ефективної системи розрахунків.

Ключові слова: *допомога, середньоденна заробітна плата, страховий випадок, страховий стаж, тимчасова непрацездатність.*

Допомога по тимчасовій непрацездатності надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке повністю або частково компенсує втрату заробітної плати (доходу), у разі настання в неї одного з таких страхових випадків:

- тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві;
- необхідності догляду за хворою дитиною;
- необхідності догляду за хворим членом сім'ї;
- догляду за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 18 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною; карантину, накладеного органами санітарно-епідеміологічної служби; тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, нижчеоплачувану роботу;
- протезування з поміщенням у стаціонар протезно-ортопедичного підприємства; перебування в реабілітаційних відділеннях санаторно-курортного закладу після перенесених захворювань і травм.

Розрахунок оплати перших п'яти днів тимчасової непрацездатності і допомоги по тимчасовій непрацездатності здійснюємо відповідно до Порядку № 1266. Суму лікарняних знаходимо за формулою:

$$B = ДВ \times K, \quad (1)$$

де ДВ — денна виплата, розрахована залежно від страхового стажу працівника;

К — кількість календарних днів, що припадають на період непрацездатності.

У свою чергу, денну виплату знаходимо так:

$$ДВ = ЗП_{сер} \times C : 100, \quad (2)$$

де ЗП_{сер} — розмір середньоденної заробітної плати;

С — відсоток оплати листка непрацездатності, що встановлюється залежно від страхового стажу.

Зараз, як і раніше, щоб порахувати страховий стаж працівника для нарахування йому лікарняних, орієнтуємося на дві контрольні дати — 28.02.2001 р. і 01.01.2011 р. (див. рис. 1).

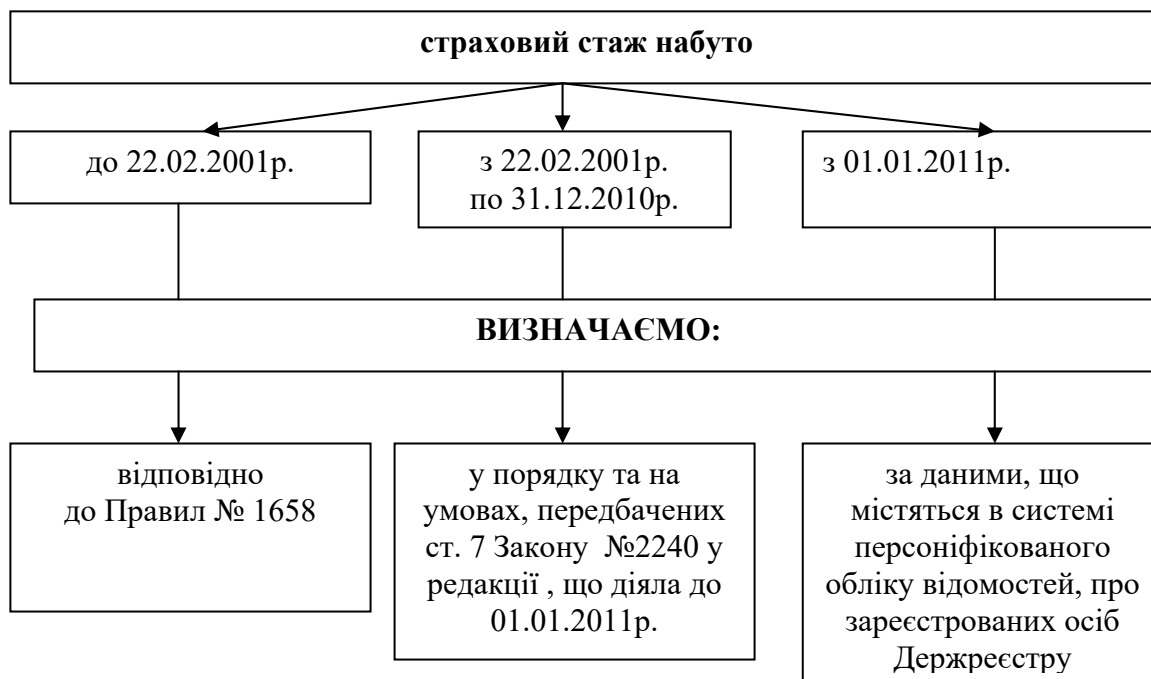

Рис. 1. Порядок обчислення страхового стажу

Допомога по тимчасовій непрацездатності виплачується застрахованим особам залежно від страхового стажу в таких розмірах:

- 1) 50 відсотків середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж до трьох років;
- 2) 60 відсотків середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж від трьох до п'яти років;
- 3) 70 відсотків середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж від п'яти до восьми років;
- 4) 100 відсотків середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж понад вісім років;
- 5) 100 відсотків середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, віднесеним до 1-4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;

Сума допомоги по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною або хворим членом сім'ї) в розрахунку на місяць не повинна перевищувати розміру максимальної величини бази нарахування єдиного внеску, з якої сплачувалися страхові внески до Фонду.

Загальні обмеження писано для застрахованих осіб, страховий стаж яких протягом останніх 12 місяців перед настанням страхового випадку становить 6 місяців і більше.

Сума лікарняних з розрахунку на місяць не повинна перевищувати розміру максимальної величини бази справляння ЄСВ, з якої сплачувався ЄСВ.

Крім того, середньоденна заробітна плата не може перевищувати максимальну величину бази нарахування ЄСВ з розрахунку на один календарний день.

Якщо сума лікарняних за повний місяць непрацездатності перевищить максимальну величину, тоді необхідно зменшити її до рівня максимальної величини.

За (неповні) календарні місяці хвороби лікарняні нараховуються та виплачуються у фактичному розмірі.

Межі за сумою лікарняних наведені у табл. 1.

Таблиця 1

«Межі» за сумою лікарняних у 2017р.

Вид обмеження	Початок тимчасової	Розмір з розрахунку на місяць, грн.	
		Мінімальний для основних працівників	Максимальний для всіх пацієнтів
Спеціальне ⁽¹⁾	Січень — грудень 2017 року	-	3200,00
Загальне ⁽¹⁾	Січень — травень 2017 року	-	40000,00
	Червень — грудень 2017 року	-	42100,00

1) Спеціальні обмеження (про них ми з вами поговоримо нижче) передбачено для застрахованих осіб, страховий стаж яких протягом останніх 12 місяців становить менше 6 місяців. Для решти застрахованих осіб — загальні обмеження.
 (2) Крім того, середньоденна заробітна плата не може перевищувати 1314,06 грн. (40000,00 грн. : 30,44).
 (3) Також урахуйте, що середньоденна зарплата не може перевищувати 1383,05 грн. (42100,00 грн. : 30,44).

Спеціальні обмеження передбачено для застрахованих осіб, страховий стаж яких протягом останніх 12 місяців становить менше 6 місяців. У таких осіб сума лікарняних з розрахунку на місяць не може бути вище за розмір мінзарплати, установленної законом у місяці настання страхового випадку

1. Розраховується середньоденну зарплату виходячи з фактично нарахованої зарплати в розрахунковому періоді.

2. Визначається середньоденну зарплату виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, що діяв у місяці настання страхового випадку. Суму такої «мінімалки» поділимо на середньомісячну кількість календарних днів (30,44).

3. Проводяться порівняльні розрахунки. Сума фактичної середньоденної зарплати:

— не перевищує мінімальну середньоденну зарплату? У цьому випадку в розрахунку денної виплати братиме участь сума фактичної середньоденної зарплати;

— «переступила» через неї? Тоді для розрахунку денної виплати використовуємо мінімальну середньоденну зарплату.

4. Розраховується денну виплату, обчислюємо суму лікарняних. Якщо працівник хворів частину місяця, розраховуємо йому лікарняні у звичайному порядку.

Отже, організація обліку розрахунків допомоги по тимчасовій непрацездатності в контексті законодавчих змін має важливе значення для формування цілісної і ефективної системи розрахунків. Окрім того, постійні зміни правової та організаційної бази обліку вимагають від сучасного бухгалтера своєчасного здійснення уточнень як у порядку обліку, так і при відображенні інформації про виплати працівникам в обліку та звітності підприємства.

Література:

1. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI (із змінами та доповненнями).
2. Кодекс законів про працю від 10.12.1971р. № 322-VIII(із змінами та доповненнями).
3. Закон України від 24.03.1995р. №108-95ВР «Про оплату праці»
4. Наказ Міністерства Фінансів України 28 жовтня 2003 р. N 601 «Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам».

7. TAXATION AND ACCOUNTING SYSTEM

Bondarenko A.V.

Undergraduate

Odessa I.I. Mechnikov National University

TRENDS OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN SMALL ENTERPRISE SUBJECTS USING A SIMPLIFIED SYSTEM OF TAXATION

Бондаренко А.В.

магістрант

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА УКРАЇНИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬ СПРОЩЕНУ СИСТЕМУ ОПОДАТКУВАННЯ

The article analyzes the trends and identifies the main problems of the development of small business entities of Ukraine, which use the simplified taxation system.

Key words: *single tax, small business, simplified taxation system*

У статті проведений аналіз тенденцій та виявлено основні проблеми розвитку суб'єктів малого підприємництва України, які використовують спрощену систему оподаткування.

Ключові слова: *єдиний податок, мале підприємництво, спрощена система оподаткування.*

Формування ринкової системи господарювання в Україні пов'язане із зростанням підприємницької активності в усіх сферах економіки. Одним з найперспективніших напрямків створення конкурентного середовища є розвиток малого підприємництва (МП), яке є найдемократичнішим суспільним сектором національної економіки, який забезпечує переважну частку робочих місць у країні. Саме тому в більшості країн світу МП є не тільки об'єктом державної політики, але й розглядається як один з чинників національної безпеки.

Історія розвитку МП в Україні нараховує трохи більше 26 років. За цей період здійснились значні зміни в кількісному та якісному складі підприємницьких структур, в економічних і правових умовах, державній політиці розвитку малого та середнього бізнесу. Становлення МП умовно можна поділити на 4 етапи [4]:

I етап: 1991-1994 роки – початок формування державної політики підтримки малого підприємництва, прийняття Верховною Радою України Закону "Про підприємництво", утворення Державного комітету України з сприяння малим підприємствам і підприємництву та схвалення Урядом Програми державної підтримки підприємництва. Цей етап характеризувався найбільш високими темпами зростання кількості малих підприємств і чисельності зайнятих в них. Кількість суб'єктів МП у 1992 р. складала 200 тис. осіб, а вже у 1994 р. - 672 тис. осіб, що на 472 тис. осіб більше, ніж у 1992 р. Якщо подивитися на кількість малих підприємств за останні 7 років, то побачимо значне збільшення їх кількості. Так, наприклад, найбільша кількість малих підприємств було зареєстровано у 2013 році – 373 тис. од. []. На цьому

етапі МП продемонструвало свої можливості і зайняло істотні ніші на внутрішньому ринку;

II етап: 1995-1997 роки – період реформування системи державної підтримки підприємництва, схвалення Кабінетом Міністрів Концепції Державної політики розвитку малого підприємництва, конституційне закріплення свободи підприємництва та затвердження Урядом Програми розвитку малого підприємництва на 1997-1998 роки. У 1995 р. та 1996 р. відбувся істотний спад темпів зростання чисельності діючих суб'єктів МП, так у 1995 році темп приросту склав 11,1%, тобто на 14,9 відсоткових пунктів менше, ніж у 1994 р., а у 1996 р. темп приросту склав 0 %. Це явилось результатом звуження високодохідних сфер діяльності, збільшення конкуренції тощо.

III етап: з 1998 року по теперішній час – визнання на державному рівні необхідності зменшення державного втручання у підприємницьку діяльність, введення спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів МП, прийняття Верховною Радою України Законів "Про державну підтримку малого підприємництва" та "Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні". Кількість МП у 1999 р. складала 197 тис. од., а у 2003 р. - 272 тис. од. Цей етап характеризувався стійкою позитивною динамікою зростання кількості суб'єктів МП, але з уповільненням темпів приросту;

IV етап: становлення та розвиток МП. На відміну від попередніх періодів створення малих підприємств відбувається не в результаті поділу чи реструктуризації діючих підприємств, а шляхом утворення абсолютно нової бізнес-одиниці. У 2010 р. обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), що припадав на сектор малого і середнього бізнесу (МСБ) складав 4,4% від загального обсягу (106049,5 млн. грн.), причому 60% створено за рахунок торгівлі (у 2009 ця частка складала 63%), 10% – операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям, близько 9% – промисловість, 7% – будівництво.

Суттєво поліпшилася ситуація з оподаткуванням суб'єктів МП з введенням спрощеної системи оподаткування, що покликана розвивати малий бізнес, який є двигуном динамічного розвитку економіки кожної країни, оскільки саме він найбільш гнучко реагує на зміни кон'юнктури ринку, а, отже, сприяє повнішому задоволенню потреб суспільства, стимулює підприємницьку ініціативу населення, забезпечує високий рівень зайнятості, безперервно впроваджує різноманітні інновації, формує значну частку ВВП.

Розглянемо динаміку чисельності суб'єктів МП, які застосовували спрощену систему оподаткування, в Україні за 2006-2016 роки (табл. 1).

Як видно із даних табл. 1, станом на 2016 рік в країні зареєстровано 1 256,5 тис. суб'єктів, які застосовують спрощену систему оподаткування. З них єдиний податок сплачували 1 115,5 тис. фізичних осіб, юридичних - 141 тис. осіб.

Динаміка загальної кількості суб'єктів МП, які застосовують спрощену систему оподаткування, починаючи з 2006 року, характеризується стійкою тенденцією до збільшення.

Таблиця 1

Динаміка чисельності суб'єктів малого підприємництва, які застосовували спрощену систему оподаткування в Україні за 2006-2016 роки*

Суб'єкти	Роки										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Фізичні особи – платники єдиного податку, тис. осіб	66,1	182	345,2	426,9	539,8	602,4	696,8	824,5	974,9	1137	1115,5
Юридичні особи - платники єдиного податку, тис. осіб	28,58	66,63	91,69	115,6	133,2	133,2	135,5	136,8	139,3	143,5	141
Разом платників єдиного податку, тис. осіб	94,68	248,6	436,9	542,5	673	735,6	832,3	961,3	1114	1280	1256,5

*Джерело: данині Державної регуляторної служби України

Так, у 2016 році (порівняно з 2002 р.) загальна кількість таких суб'єктів зросла в чотири рази. Але поряд із збільшенням кількості суб'єктів малого підприємництва відбувається зменшення їх темпів приросту за роками (табл. 2).

З даних табл. 3 видно, що найбільші темпи приросту загальної кількості суб'єктів МП спостерігались у 2007 та 2008 роках (відповідно, 162,5% та 75,7%). У 2009 та 2010 роках кількість суб'єктів МП практично перебувала на постійному рівні (відповідно, 24,2% та 24,1%). Однак у 2015 р. прийнято ряд нормативно-правових актів, що безпосередньо вплинули на розвиток суб'єктів підприємницької діяльності, які використовували спрощену систему оподаткування. Введення в дію цих актів спричинило виникнення колізії в законодавстві частині сплати суб'єктами МП страхових внесків, у зв'язку із набранням чинності з 1 січня 2015 р. Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України», відповідно до якого спрощена система оподаткування зазнала певних негативних змін. Такі регуляторні дії держави погіршили підприємницьке середовище та призвели до зменшення темпів приросту кількості суб'єктів, які

використовують спрощену систему оподаткування, з 14,9% у 2015 р. до 11,9% - у 2016 р.

Таблиця 2

Динаміка темпу приросту загальної кількості суб'єктів, які застосовують спрощену систему оподаткування в Україні за 2006-2016 роки*

Суб'єкти	Роки										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Усього платників єдиного податку	94,684	248,63	436,88	542,48	672,99	735,58	832,27	961,26	1114,2	1280,3	1304,5
Темп приросту до попереднього періоду минулого року, %	-	162,6	75,7	24,2	24,1	9,3	13,1	15,5	15,9	14,9	11,9

* Джерело: данні Державної служби статистики України

Таку ситуацію можна пояснити й тим, що у підприємців, які є платниками податку існує цілий ряд інших проблем, пов'язаних із організацією їх діяльності, а саме:

- частина платників єдиного податку була вимушена піти з ринку або перейти в «тінь»;

- суттєві витрати бізнесу та держави на придбання та обслуговування касових апаратів, оскільки з 1 січня 2016 року платники II групи єдиного податку зобов'язані встановити РРО.

З вищенаведеного видно, що збільшення фіскального навантаження на суб'єктів МП веде до соціальної напруженості та економічної непевності розвитку малого бізнесу. Навпаки, реалізація регулюючої та стимулюючої функції оподаткування сприяє зростанню МП та, як наслідок, наповненню державного бюджету.

У цілому, з часу застосування спрощеної системи оподаткування, спостерігається зростання надходжень від сплати податків та внесків до страхових фондів (табл. 3). За аналізований період, надходження від суб'єктів МП, які застосовують спрощену систему оподаткування, досягли 4312,6 млн. грн. Станом на 2016 рік платниками єдиного податку сплачено 4312,55 млн. грн. (юридичними особами – 1841,02 млн. грн., фізичними особами – 2471,53 млн. грн.). Проте ситуація з нестабільністю темпів росту кількості суб'єктів малого підприємництва, у тому числі їх найманих працівників, вплинула на динаміку надходжень від зазначених суб'єктів.

Динаміка надходжень від суб'єктів малого підприємництва, які працюють за спрощеною системою оподаткування з 2007 по 2016 роки в Україні*, м.лн. грн.

Суб'єкти	Роки									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Фізичні особи - платники єдиного податку	57,7	225,5	439,02	659,7	901,4	1078,1	1254,4	1445,8	1984,7	2471,5
Юридичні особи - платники єдиного податку	66,3	348,7	619,83	844,6	1173,4	1362,3	1265,2	1266,2	1270	1841,0
Усього єдиного податку	126,7	574,2	1058,9	1504,3	2074,8	2440,5	2519,6	2712	3254,7	4312,6

* Джерело: данні Державної фіскальної служби України

Так, збільшення кількості фізичних осіб - платників єдиного податку позначилося на відповідному збільшенні надходжень від них. Навпаки, зменшення кількості юридичних осіб – платників єдиного податку спричинило зменшення надходжень. Незважаючи на збільшення надходжень від суб'єктів МП, темпи їх приросту зменшуються (рис. 1).

Так, у 2016 р. порівняно з 2009 р. темп приросту надходжень від фізичних осіб - платників єдиного податку знизився на 87,2 відсоткових пунктів, юридичних осіб – платників єдиного податку – на 32,9 відсоткових пунктів.

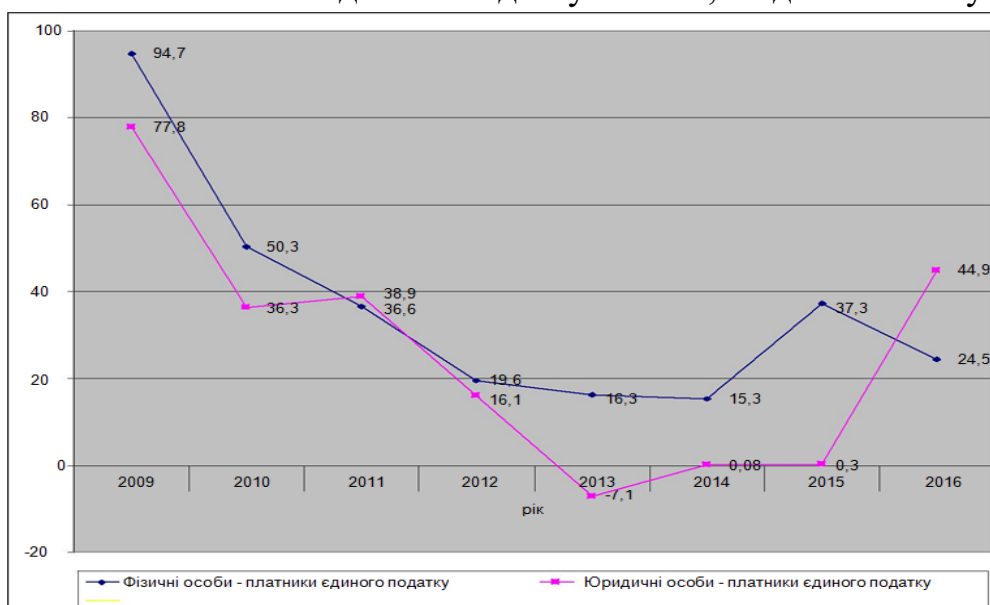

Рис. 1. Темпи приросту надходжень від платників єдиного податку в Україні за 2009-2016 роки

* Складено за даними Державної регуляторної служби України

Таким чином, проявляється зменшення активності підприємців порівняно з першими роками дії спрощеної системи оподаткування. На суб'єктів цього сектору МП, стосовно яких не розроблено стабільної законодавчої бази, яка б регулювала їх діяльність, впливають зміни умов та непередбачуваних регуляторних дій, що робить неможливим стабільний та ефективний розвиток малого підприємництва.

Література:

1. Державна служба статистики України. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Державна регуляторна служба України. <http://www.drs.gov.ua/>
3. Державна фіскальна служба України. <http://sfs.gov.ua/>
4. Білик В.В. Етапи розвитку малого та середнього бізнесу в Україні./ В.В. Білик// матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 22–24 червня 2012 року / за заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 17-19.

8. ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS ENTITIES

Bakay V.Y.

kandidat of economics, associate professor,
Khmelnytsky National University, Ukraine

A NECESSITY OF REALIZATION OF ECONOMIC EVALUATION OF ECONOMIC STRENGTH OF ENTERPRISE SECURITY IS IN THE CONDITIONS OF CRISIS

Бакай В.Й.

кандидат економічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет, Україна

НЕОБХІДНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ КРИЗИ

In the article the necessity of realization of economic evaluation of economic strength of enterprise security is considered in the conditions of crisis taking into account the features of influence of threats. It is educed that the process of estimation of economic strength security which comes true on domestic enterprises not always is adequate to the existent necessities, especially in the field of exposure, warning, evaluation and counteraction to influence of destabilizing factors and bringing in of necessary subjects. Well-proven importance of creation of mechanism of providing of economic security and pay attention monitoring of factors which influence on her level.

Key words: *economic security of enterprise, economic evaluation of strength of enterprise security, mechanism of providing of economic security, forming of the system of economic security, economic activity of enterprise.*

В статті розглянуто необхідність проведення економічної оцінки рівня економічної безпеки підприємства в умовах кризи з врахуванням особливостей впливу загроз. Виявлено, що процес оцінки рівня економічної безпеки, який здійснюється на вітчизняних підприємствах, не завжди адекватний до існуючих потреб, особливо у сфері виявлення, попередження, оцінювання та протидії впливу дестабілізуючих чинників і залучення необхідних суб'єктів. Доведена важливість створення механізму забезпечення економічної безпеки і приділено увагу моніторингу чинників, що впливають на її рівень.

Ключові слова: *економічна безпека підприємства, економічна оцінка рівня безпеки підприємства, механізм забезпечення економічної безпеки, формування системи економічної безпеки, господарська діяльність.*

Світові реалії стану економічної ситуації, які пов'язані з нестабільністю зовнішніх економічних зв'язків між країнами світу і окремими суб'єктами господарювання, потребують пильної уваги задля вирішення питання забезпечення економічної безпеки їх господарської діяльності. Внаслідок цього, особливий інтерес викликає розгляд необхідності проведення економічної оцінки рівня економічної безпеки підприємства в умовах кризи.

Складна економічна та політична ситуація в країні спричинила зростання економічної нестабільності, значне зниження можливості стійкого існування і розвитку, висунуло на перший план сьогодні, необхідність постійного моніторингу дії внутрішніх і зовнішніх чинників на підприємство.

Відповіддю на такий стан в країні є приділення чималої уваги серед керівників вітчизняних підприємств питанню забезпечення економічної безпеки власної господарської діяльності. Від рівня стійкого розвитку

економічної безпеки підприємств залежить стабільність розвитку усього національного господарства країни. Проведення ґрунтовних досліджень у даному напрямку хвилюють не лише підприємців, але і органи державної виконавчої влади. Системний підхід до формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства має на увазі, що необхідно при цьому враховувати не лише реальні умови господарської діяльності підприємства, але і сам механізм повинен мати чітко обкреслені елементи, схему дій і взаємодій.

Дослідженням процесу необхідності проведення економічної оцінки рівня економічної безпеки з урахуванням особливостей впливу загроз присвячені праці низки науковців, зокрема, Алькеми В.Г., Бандурки О.М., Белоусової І.А., Варналія З.С., Галиці І.О., Денисенка М.П., Живко З.Б., Захарова О.І., Камлика М.І., Міщенко С.П., Нікітіної А.В., Петрової І.Л., Реверчук Н.Й., Рудніченко Є.М., Сідака В.С., Терехова В.І., Шульги І.П., Ярочкіна В.І. та багато інших.

Відаючи належне науковцям, результати досліджень яких сприяли становленню економічної безпеки підприємств як науки, доцільно зазначити, що нині відсутній універсальний підхід до проведення економічної оцінки рівня економічної безпеки підприємств. Процес оцінки рівня економічної безпеки, який здійснюється на підприємствах, не завжди адекватний до існуючих потреб, особливо у сфері виявлення, попередження, оцінювання та протидії впливу дестабілізуючих чинників і залучення необхідних суб'єктів.

Особливо гостро цей аспект став хвилювати підприємців, бізнесменів, власників потужного бізнесу, в умовах «хакерських атак» на інформаційну базу суб'єктів господарювання. Прикладом цього є нещодавнє розповсюдження вірусу «Ретуа», який істотно вразив усю інформаційну систему деяких компаній, банків, страхових компаній, державних та комерційних підприємств, тощо.

Бізнесменів та власників великого бізнесу, насамперед, цікавить конкретний і дієвий інструментарій проведення оцінки рівня економічної безпеки, який в подальшому реально дозволить знизити вплив дії зовнішніх і внутрішніх чинників. Як відомо, нині підприємствам доводиться вести бізнес в складних економічних умовах, політичної нестабільності, недосконалості і неузгодженості законодавчої бази, криміналізації верхівки бізнесу, а також в умовах введення військових дій на сході країни. Все це висуває на перший план, необхідність ретельного розгляду і вдосконалення методичних підходів до формування і посилення системи економічної безпеки підприємств.

Але, створити універсальну систему економічної безпеки, яка б підходила до будь-якого підприємства неможливо, оскільки кожен суб'єкт є унікальним, має специфічні особливості, потенціал розвитку і орієнтовані на відповідний сектор ринку. Крім того, що система економічної безпеки підприємства, має бути абсолютно унікальною, але і закритою для зовнішнього середовища, а саме для сторонніх підприємств й фізичних осіб, які не мають відношення до топ-менеджменту цього підприємства. Оскільки, через різні суб'єктивні і об'єктивні чинники, ніяку систему не можна назвати ідеальною, і за наявності відомостей про побудову і особливості діяльності системи економічної безпеки, може бути знайдена слабка ланка і нанесена шкода самому підприємству.

У зв'язку з тим, що ефективність діяльності підприємства залежить від вміння вчасно виявити прояви дестабілізуючих чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, розробити комплекс дій щодо мінімізації їхнього впливу та подолання наслідків у випадку їхньої актуалізації, тому обумовлюється потреба забезпечення економічної безпеки, основне призначення якої – протидія впливу проявів дестабілізуючих чинників [2, с. 43].

У випадку здійснення комплексного забезпечення економічної безпеки підприємство матиме можливість стабілізувати рівень економічної безпеки, який проявляється у протидії дестабілізуючих чинників, що дозволить досягнути економічної ефективності, тобто отримати позитивний результат від вкладених ресурсів та виконання дій, яка сприятиме отриманню підприємством конкурентних переваг та формування стабільної позиції на ринку.

Механізм забезпечення економічної безпеки – це управлінська діяльність, яка відображена в розробці стратегічних заходів, що включають вибір мети, стратегії, лінії поведінки, програми і процедури виконання конкретних заходів в інтересах оптимального забезпечення економічної безпеки підприємства. Цілі, завдання і стратегія мають бути перетворені в план роботи, який має бути чітким і зрозумілим для виконавців усіма рівнями його підрозділів, з наступним формуванням програми поетапного розвитку і заходів напрямів діяльності [4].

Наведемо основні помилки, які допускаються при розробці даного плану:

- головною помилкою вважається відсутність пункту, що відображає цілі і завдання, які виходять із затвердженої керівником концепції діяльності;
- відсутність пункту, що фактично містить функціональні обов'язки оперативного відділу служби економічної безпеки (оптимізувати, проаналізувати, покращити, удосконалити тощо);
- безпредметні вказівки і рекомендації, що відхиляються від планованої концепції господарської діяльності;
- відсутність розподілу відповідальності виконавчих підрозділів;
- відсутність вказівок, за рішенням трудомістких заходів [1].

Як наслідок всього цього, ухилення від відповідальності керівників, що відповідають за елементи економічної і правової безпеки підприємства.

Передусім, слід підкреслити, що основним слабким моментом роботи підприємств, в управлінській системі яких функціонує цей документ, є недостатньо відпрацьована система планування. Очевидно, що у виграшній ситуації опиниться той керівник, який уміє чітко ставити мету і прагнути до її досягнення. Інакше, успіху не бачити. Але навіть якщо вдалося сформувати план, що відповідає усім вимогам, необхідно ще простежити за своєчасним і якісним його виконанням. Інакше, далі за паперову версію справа не піде.

Ефективна і дієва система економічної безпеки підприємства припускає наявність наступних елементів:

- по-перше, необхідно сформувати концепцію охорони об'єкту усередині території і по його периметру;

- по-друге, розробити зведення внутрішніх інструкцій, в яких чітко буде прописаний порядок дій працівників підприємства на випадок надзвичайних обставин (пожежа, стихійне лихо, терактів, аварій технологічного характеру);
- по-третє, сформувати з числа керівників середньої і вищої ланки, координаційну групу управління об'єктом на випадок надзвичайної ситуації;
- по-четверте, сформувати групу швидкого реагування, для відбиття нападу і ліквідації можливих наслідків нападу;
- в п'ятих, створити систему взаємодії з представниками місцевої влади, правоохоронних органів тощо [3].

Окрім перерахованого, на нашу думку, необхідно приділяти пильну увагу систематичної перевірки персоналу при прийнятті на роботу, а також при будь-яких кадрових переміщеннях всередині підприємства.

Сучасні умови підприємницької діяльності вимагають створення власної системи економічної безпеки на підприємстві. Вважаємо за доцільне підкреслити, що система економічної безпеки підприємства буде ефективною і надійною, якщо вона буде організована не лише з урахуванням унікальності і специфіки конкретного об'єкту, але і при дотриманні певних умов господарювання економічного суб'єкта. До таких умов необхідно віднести:

- специфіку бізнесу економічного суб'єкта, і динаміку основних показників його господарської діяльності за відповідний період;
- перед формуванням системи економічної безпеки, необхідно провести аналіз її зовнішніх і внутрішніх загроз, а також, передбачити можливість виникнення надзвичайних ситуацій і розробити заходи їх ліквідації;
- перевірити наскільки придатні і надійні існуючі на підприємстві інтелектуальні, економічні, правові, силові і інформаційно-технічні ресурси по забезпеченню його захисту;
- на основі аналізу існуючої системи економічної безпеки підприємства, і виявлення певних її недоліків, змодельовати новий механізм забезпечення економічної безпеки. Для цього, розробити план усунення виявлених недоліків, створити дієву систему підвищення кваліфікації кадрового складу підприємства, і провести розрахунок необхідних ресурсів для нової системи.

На завершення, слід погодити механізм забезпечення економічної безпеки, бюджет на його впровадження, а також зміст з його керівництвом.

Отже, забезпечення економічної безпеки підприємства відіграє значну роль в його успішному функціонуванні. Контроль за реалізацією ефективного механізму економічної безпеки, дотримання інтегрованості в глобальний інформаційний простір, економічних інтересів, не перевищуючи рівня витрат корпоративних ресурсів покладається на керівний склад підприємства. В основі механізму забезпечення економічної безпеки знаходиться системне об'єднання інструментів, методів, засобів і інформаційно-аналітичного забезпечення, що створюється на базі сформульованих принципів забезпечення економічної безпеки, а також таких, які формулюються суб'єктами управління економічною безпекою для досягнення і захисту його фінансових інтересів.

Література:

1. Гераськин М.И. Согласование экономических интересов в корпоративных структурах / М.И. Гераськин. – М.: ИПУ РАН, 2015. – 293 с.
2. Копитко М.І. Комплексне забезпечення економічної безпеки підприємств (на матеріалах підприємств транспортного машинобудування): дис. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук / М.І. Копитко; Університет економіки і права «Крок». – Київ, 2015. – 478с.
3. Кузнецова Е.И. Экономическая безопасность и конкурентоспособность. Формирование экономической стратегии государства: монография / Е.И. Кузнецова. – Юнити-Дана, 2012. – 239 с.
4. Ортинський В.Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навчальний посібник [для студентів ВНЗ] /В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та інші. – К.: Правова єдність, 2009. – 544с.

Horal L.T.,

doctor of sciences, prof.

Prokopiv M.I.

postgraduate

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

EXTERNAL AND DOMESTIC THREATS OF THE RAIDER AND THEIR EFFECTS ON ECONOMIC SECURITY OF ENERGY ENTERPRISES

Гораль Л.Т.

д.е.н., проф.

Прокопів М.І.

аспірант

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ЗОВНІШНІ І ВНУТРІШНІ ЗАГРОЗИ РЕЙДЕРСТВА І ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ПІДПРИЄМСТВ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

The essence and basic factors of raidership exposed, the scale and rate of raidership in Ukraine determined, the means of take-overs and acquisitions and negative consequences of raidership defined, the basic ways of overcoming raidership in Ukraine developed. It is set that through instability, corrupted of public organs, blanks, in a legislation, unformed institutions of ownership rights such phenomenon in Ukraine arises up not only, and collects the high "rates of growth". And although in the developed countries a raider is the effective instrument of influence on ineffective enterprises, in Ukraine it is an instrument of redistribution of property and personal interests.

За своєю суттю економічна безпека є складною і багатоплановою конструкцією. Будучи частиною системи загальної безпеки підприємства, вона одночасно складає основу для формування всіх входних в її структуру елементів: кадрової, інформаційної, правової, технологічної, екологічної, тощо, а також забезпечує формування ієрархічно вищих складових таких як економічна безпека регіону, галузі, держави.[1] Таким чином недостатня увага до проблем економічної безпеки як наслідок може спричинити не тільки послаблення економічного становища підприємства але й до поступового занепаду що і може стати однією з передумов для примусового поглинання або й навіть рейдерського захоплення підприємства.

Для системного і своєчасного розпізнавання загроз необхідна чітка їх класифікація. В літературі зустрічається багато кваліфікаційних ознак загроз, проте серед цих ознак на особливу увагу заслуговує класифікація загроз за джерелами виникнення: внутрішні і зовнішні.

Зовнішні загрози виникають з факту, що підприємство працює на ринку в умовах конкуренції, і всі суб'єкти, з якими воно вступає у ділові стосунки, намагаються одержати, нерідко будь-якою, навіть протизаконною, ціною, більшу економічну вигоду [2]

Серед зовнішніх загроз можемо виділити такі:

- недобросовісна діяльність конкурентів, кримінальних структур, приватних осіб[3];
- промисловий шпіонаж;
- навмисна дія в своїх інтересах ділових партнерів;
- різні шкідливі дії окремих раніше звільнених із підприємства співробітників.

До **внутрішніх загроз** і дестабілізуючих факторів (за Г. Лянним) відносять[4]:

- дію або бездіяльність (зумисні чи незумисні) співробітників підприємства, що суперечать його комерційним інтересам і можуть призвести до економічних втрат;
- витік або втрату інформації, що є комерційною таємницею і/або належить до конфіденційної інформації;
- підрив ділового іміджу підприємства в бізнесовому колі;
- створення конфліктних ситуацій із конкурентами, діловими партнерами, контролюючими і правоохоронними органами;
- травматизм і загибель персоналу.

Аналізуючи літературні джерела на предмет рейдерства в Україні Богатирьов І. робить висновок, що найбільш суттєвими теоретичними і практичними його передумовами є[5]:

- не врегульована чинним законодавством відповідальність за протиправну діяльність окремих суб'єктів господарювання;
- нехтування нормами права призвело до того, що правовий нігілізм в країні став нормою поведінки, суспільство перебуває у хворобливому стані, де гроші є критерієм і нормою вирішення практично будь-яких питань;
- зміна суспільної формації створила певні умови для окремої категорії громадян, які свідомо стали на шлях суспільно небезпечної діяльності як найбільш оптимальної форми свого існування;

Проте варто зазначити й інші передумови а саме: низький рівень економічної безпеки підприємств, низький рівень контролю держави за ключовими підприємствами стратегічних галузей, нестабільність економічної ситуації, відтік висококваліфікованих кадрів за кордон і інші.

За останні роки жертвами рейдерських атак стали понад 3,5 тисячі вітчизняних підприємств. Збитки від кримінальних дій досить складно підрахувати. Вони носять не тільки економічний зміст, а й соціальний.

Розглядаючи питання рейдерства у розрізі підприємств енергетичної галузі варто зазначити що нестабільність, економічний занепад чи й навіть короткострокове припинення діяльності може мати серйозний ефект для економічної безпеки держави. Так як від енергетичної галузі залежать такі ключові галузі як оборонна, легка і важка промисловість, частково сільське господарство. Ось чому виникає потреба у систематичному контролі і підтриманні рівня економічної безпеки даних підприємств що в свою чергу забезпечить низьку ймовірність силового захоплення або примусового поглинання підприємств.

Отже, для ефективної боротьби із рейдерством потрібно докласти спільних зусиль як з боку влади, так і з боку бізнес-структур і громадськості.[6] Основними напрямками дій повинні стати: вдосконалення законодавства в галузі корпоративного управління та усунення прогалин в господарському процесуальному законодавстві, які дають змогу здійснювати протиправні дії; встановлення санкцій або кримінальної відповідальності за дії, що наносять шкоду вітчизняним підприємствам; регулювання судової системи; подолання корупції в урядових структурах; запровадження механізму виявлення і протидії рейдерству; встановлення планових заходів щодо забезпечення належного рівня економічної безпеки для стратегічних підприємств, розробка і впровадження методики запобігання і протидії силовим поглинанням і рейдерству для підприємств враховуючи специфіку галузі і стану підприємства. [7,8,9]

Крім цього, необхідно також проводити профілактичні заходи на підприємстві такі як зовнішній економічний і юридичний аудит підприємства, встановлення порогових значень ключових показників діяльності підприємств, алгоритму діяльності при виявленні потенційної можливості примусового поглинання чи рейдерства на рівні регіону і держави. В комплексі, ці заходи дозволять оперативно реагувати на рейдерські посягання та унеможливлять їх в подальшому. Також це позитивно вплине на рівень економічної безпеки підприємництва і держави.

Література:

1. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД. – 1997. – 144 с.]
2. Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за захоплення підприємств (рейдерство): Законопроект від 13.03.2007 №3300.
3. Варналій З.С. Рейдерство як загроза економічній безпеці України в сучасних умовах / З.С. Варналій // Науковий вісник Львівського національного університету внутрішніх справ. – №2. – 2009. – с.2-10.
4. Васильчук С.В. Особливості прояву рейдерства в Україні / С.В. Васильчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.11. – с.189-194.
5. Василенко П. В. Обережно: рейдери! / П. В. Василенко – К.: Знання України. – 2007. – 100 с.
6. Каліцінська К.О. Вплив рейдерства на соціальну відповідальність рейдцікавого підприємства / К.О. Каліцінська// Економіка та держава – 2010. – № 7. – С. 69-70.

7. Офіційний сайт Антирейдерського союзу підприємців України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://antiraider.ua/ucp_mod_ucp_articles_show_170.html
8. Офіційний сайт Центру дослідження корпоративних відносин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.corporativ/.info/?/analytic/1186/>.
9. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/151697?search_param=%D1%80%D0%B5%D0%B9%D0%B4%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE&searchForum=1&searchDocarch=1&searchPublishing=1]

Ivaniuta T.M.

Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, Department of Economics and Law
National University of Food Technology

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO ESTABLISHMENT
OF AN EFFECTIVE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF FOOD
PROCESSING ENTERPRISES OF UKRAINE**

Іванюта Т.М

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і права
Національний університет харчових технологій

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ
УКРАЇНИ**

This scientific work is dedicated to study of economic security system of food processing enterprises of Ukraine. The author suggests a methodical approach to establishment of an economic security system of food processing enterprises of Ukraine based on types of economic security centralization and suggests a number of criteria for selecting the best type of economic security system taking into account the specifics of the industrial enterprises.

Key words: *food processing enterprises of Ukraine, economic security of enterprises, economic security system*

Дан а наукова праця присвячена вивченню системи економічної безпеки підприємств харчової промисловості України. Автором запропоновано методичний підхід до побудови системи економічної безпеки харчових підприємств України на основі виділення типів централізації економічної безпеки та запропоновано ряд критеріїв обрання найбільш оптимального типу системи економічної безпеки з урахуванням особливостей підприємств галузі.

Ключові слова: *підприємства харчової промисловості України, економічна безпека підприємств, система економічної безпеки.*

В сучасних умовах господарювання Україні, пов'язаних з кризовими ситуаціями, політичною нестабільністю, неузгодженістю та недосконалістю правової бази, відсутністю науково обґрунтованої концепції реформ, криміналізації бізнесу, підвищується зацікавленість науковців та підприємців питаннями пов'язаними із забезпеченням економічної безпеки господарювання.

Підвищений інтерес до цієї проблеми спостерігається як серед російських, так і українських вчених. Найбільшу увагу цьому питанню приділяють Чернявський А.А., Андрощук Г.А., Крайнев П.П., Нікіфоров Г.К., Грунін О.А. та Грунін С.О., Доронін А.І., Духов В.Є, Ярочкін В.І., І.М.

Кузнєцов та інші[1, 2, 4-166]. Проте на сучасному етапі поняття «безпека», «економічна безпека», «економічна безпека підприємства» має велику кількість різноманітних визначень.

Для суб'єктів господарювання України в сучасних умовах найбільш важливою є економічна безпека підприємства. Проте, слід зазначити, що розробка теорії саме економічної безпеки підприємства (підприємництва) знаходиться ще на початковій стадії. Але в науковій літературі постсоціалістичного простору, що стосується економіки, підприємництва та безпеки зокрема, сутність економічної безпеки, її елементів, функцій, завдань та структури наводиться не завжди повно та чітко. Найчастіше економічну безпеку зводять до протистояння економічним злочинам, але, на нашу думку, ця економічна категорія більш широка та ємна.

Отже проаналізувавши думки науковців та врахувавши недоліки та позитивні моменти, пропонуємо наступне трактування поняття економічної безпеки для підприємств харчової промисловості: економічна безпека підприємства – це стан господарюючого суб'єкта, при якому він (господарюючий суб'єкт) досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих (або можливих) небезпек, загроз, непередбачуваних обставин, забезпечує стабільну діяльність, ефективне використання можливостей і розвиток в умовах конкуренції та ризику.

Досягнення бажаного стану економічної безпеки суб'єкта господарювання харчової промисловості України неможливе без створення ефективної системи безпеки підприємства (СЕБ).

Створення системи безпеки підприємства та організація її успішного функціонування повинні ґрунтуватись на методологічних основах наукової теорії безпеки. Повинні бути визначені: мета створення системи безпеки підприємства; завдання; коло діяльності системи, напрямки побудови.

Метою створення та діяльності системи безпеки є своєчасне виявлення та запобігання як зовнішнім, так і внутрішнім небезпекам та загрозам, забезпечення стабільної діяльності, ефективного використання можливостей і розвитку підприємства. Досягнути поставленої цілі можна за допомогою вирішення цілого комплексу завдань.

Бачення українських та російських науковців стосовно переважної більшості завдань системи економічної безпеки одностайні. Отже, основними завданнями є:

- відшкодування матеріальних та моральних збитків завданих підприємству;
- вивчення та оцінка партнерів, конкурентів, клієнтів (наявних та потенційних);
- передбачення, виявлення можливих загроз та небезпек;
- пошук шляхів зниження впливу дестабілізуючих чинників та підвищення ефективності використання можливостей;
- фізична та технічна охорона об'єктів підприємства, персоналу;

- забезпечення збереження секретної інформації;
- добування інформації для відпрацювання управлінських рішень;
- організація консультативної підтримки;
- відпрацювання оптимальних варіантів прийняття рішень;
- створення сприятливої думки про підприємство.

При побудові системи економічної безпеки підприємства харчової промисловості, слід визначити, що її основними характеристиками має бути: унікальність, самостійність, комплексність, ефективність, дієвість.

Виходячи з вищенаведеного, можна запропонувати наступні основні напрямки побудови системи безпеки компанії [5]: економічна розвідка, економічна контррозвідка та внутрішня безпека, інформаційно-аналітична робота, інформаційна безпека, взаємодія з правоохоронними органами та владними структурами; навчання персоналу щодо забезпечення безпеки компанії; пропагандиське забезпечення політики підприємства.

Аналіз наведених вимог до роботи системи безпеки підприємства дозволив побудувати ефективну систему, що відповідає принципам, завданням, основним напрямкам побудови та характеристикам (рис. 1).

Нами виділено основні та допоміжні системи, підсистеми та їх елементи, врахування яких дозволять в подальшому побудувати ефективну систему безпеки підприємства харчової промисловості в умовах господарювання України.

Так до основних систем виділено «інформаційне забезпечення», «безпеку об'єктів» та «безпеку іміджу», які в свою чергу містять системи та підсистеми та елементи. До допоміжних систем віднесено системи та підсистеми, які забезпечують нормальне функціонування основних систем та підсистем. Зокрема до таких віднесено системи «реагування», «навчання», «запобігання» та «нормативно-правового забезпечення».

В свою чергу дієва система безпеки підприємства повинна передбачати обов'язкову експертну перевірку ефективності функціонування. Але таку перевірку неможна включати в систему безпеки підприємства, оскільки вона повинна бути неупередженою і реально відображати всі наявні недоліки системи, що перевіряється. Постійний незалежний моніторинг повинен забезпечити ефективність діяльності системи безпеки підприємства.

Система безпеки підприємства включає в себе потужні інформаційні системи зі складними логічними зв'язками між інформаційними об'єктами та значними обсягами інформації, має складні логічні моделі баз даних і розвинутий апарат для вирішення прикладних аналітичних завдань. Такі системи відрізняються складною технічною інфраструктурою збирання, передавання та обробки інформації, що задовольняє повноту, актуальність та оперативність надходження інформації для аналізу і прийняття рішень, тобто вони вирішують завдання оперативного збирання інформації, інформаційної взаємодії з іншими інформаційними системами [5].

Основною метою створення на підприємстві системи інформаційного забезпечення є досягнення стану економічної безпеки, що, на нашу думку, досягається шляхом вирішення наступних завдань:

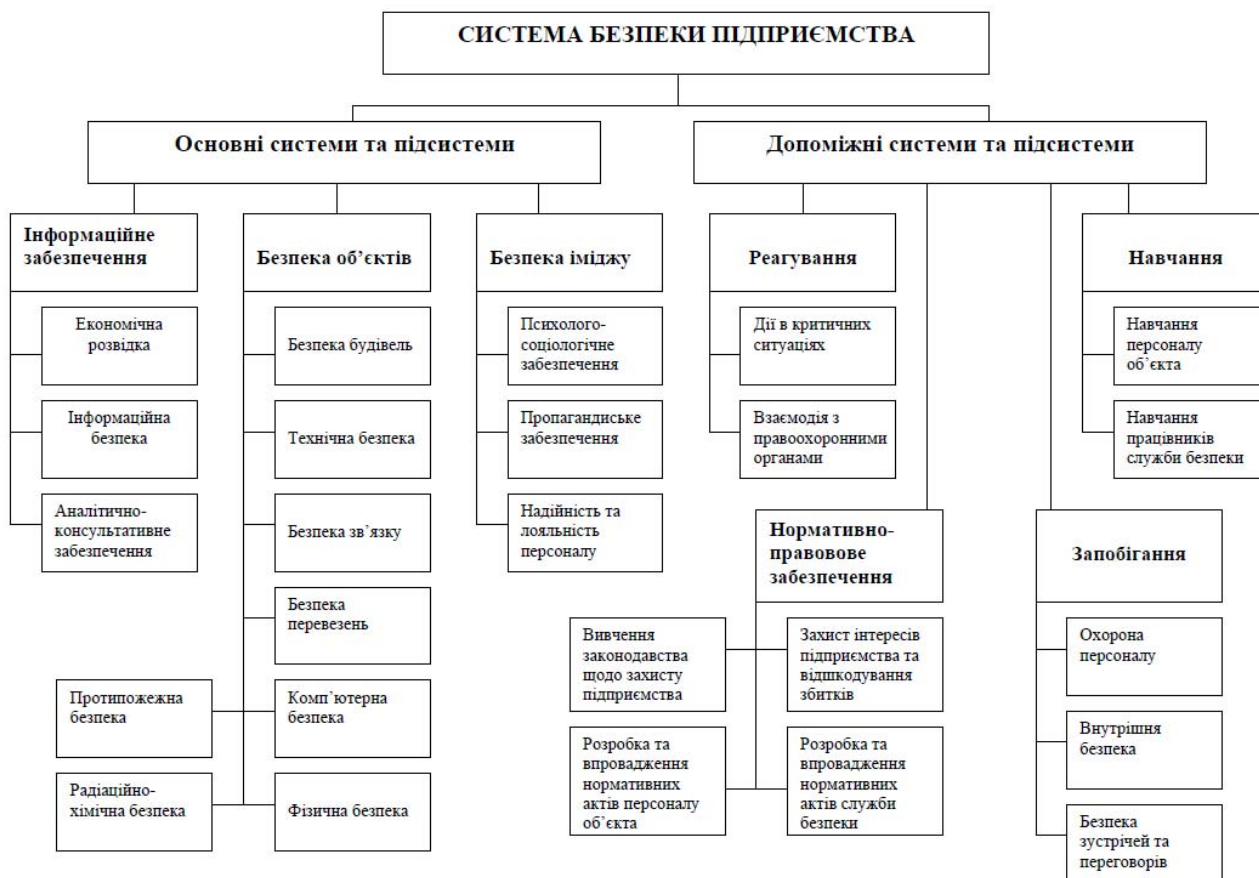

Рис. 1. Система безпеки підприємства

- 1) володіння найбільш повною інформацією про оточуюче середовище та внутрішнє середовище підприємства;
- 2) моделювання та прогнозування різноманітних варіантів розвитку подій;
- 3) відпрацювання попередніх управлінських рішень за кожним з варіантів розвитку подій;
- 4) забезпечення збереження інформації та запобігання її витікання;
- 5) прийняття обґрунтованих управлінських рішень;
- 6) максимальне використання сприятливих факторів для діяльності підприємства та усунення або послаблення небезпек та загроз.

Таким чином, інформаційне забезпечення має здійснювати повний цикл обробки інформації від збирання до прийняття управлінських рішень. Тобто система інформаційного забезпечення стає одним з найважливіших підрозділів підприємства харчової промисловості, який повинен здійснювати прямий та зворотній зв'язок із зовнішнім середовищем та корегуватиме внутрішні фактори роботи господарюючого суб'єкта. Інформаційне забезпечення має стати основним «рецептором» існування та діяльності підприємства в сучасних умовах України.

Саме створення ефективної системи інформаційного забезпечення та максимальне використання її можливостей дозволить втриматися на ринку господарюючим суб'єктам під час економічної кризи та нестабільності. Для вирішення поставлених перед системою інформаційного забезпечення завдань необхідно виокремити наступні підсистеми: економічну розвідку, інформаційну безпеку та аналітично-консультативне забезпечення (рис.2).

Система інформаційного забезпечення має забезпечувати надходження інформації на підприємство, особливо це стосується відомостей про зовнішнє оточення, оскільки інформацію про діяльність підприємства отримати набагато легше та швидше, окрім того вона найчастіше знаходиться в первинно обробленому стані (звіти, відомості, плани, схеми тощо) у керівників відповідних підрозділів.

Рис. 2. Система інформаційного забезпечення підприємства

Що стосується зовнішнього середовища, то збирання інформації та її первинну обробку необхідно окремо (додатково) організувати. Збирання та первинну обробку інформації, як зовнішньої так і внутрішньої, повинна забезпечувати економічна розвідка, яка є однією із складових інформаційного забезпечення.

Для виживання в умовах сучасної конкурентної боротьби першочергове значення починає відігравати розвідка намірів конкурентів, вивчення основних тенденцій бізнесу, аналіз можливих ризиків тощо [2].

Економічна розвідка отримує реальну цінність лише завдяки осмисленню її результатів [2]. Інформація, яку вона надає, не завжди може повно відображати певні явища, враховувати всі фактори, та взаємозв'язки між подіями.

Провідну роль в інформаційному забезпеченні відіграє, на наш погляд, аналітично-консультативне підсистема, що здійснює просування матеріалів розвідки до кінцевого споживача або замовника, тобто керівництва підприємства, і, на яке покладене завдання розроблення всіх можливих варіантів розвитку подій, знаходження взаємозв'язків, відпрацювання варіантів впливу. Саме цей підрозділ повинен стати основною опорою керівника підприємства в процесі прийняття управлінських рішень.

Робота системи економічної розвідки підприємства дасть певний мультиплікаційний ефект, поєднуючи інтереси забезпечення економічної безпеки підприємства з розв'язанням питань маркетингу, тактики, стратегії, оскільки на її основі виробляється ефективна економічна політика діяльності.

Стає зрозумілим, що достовірність зібраної інформації, а також ступінь довіри до неї справляє значний вплив на подальший аналіз та відпрацювання рекомендацій щодо дій в конкретних ситуаціях. Окрім того доступ до розвідувальних та аналітичних даних має бути обмеженим, що зменшить ймовірність витікання інформації та використання її на шкоду даному підприємству. Розв'язання цих питань стосується сфери інформаційної безпеки.

Нажаль, на більшості підприємств харчової промисловості України на сьогодні підрозділ інформаційної безпеки відірваний від реалій бізнесу та прив'язаний суто до інформаційних технологій. В більшості компаній відділ інформаційної безпеки вважається лише підрозділом інформаційних технологій та має загальний з ним бюджет.

Результати проведеної аналітичної роботи свідчать про наявність лише деяких елементів системи економічної безпеки на підприємствах що є яскравими представниками харчової промисловості України. Саме це обумовлює необхідність формування СЕБ на переважній більшості українських підприємств, особливо якщо вони планують працювати та розвиватись в довгостроковій перспективі в умовах інтеграції в світову економіку.

Особливим фактором формування на підприємствах системи економічної безпеки є зацікавленість осіб у здійсненні захисту підприємства, які визначають основні напрямки та пріоритети його діяльності, від яких залежить стабільність роботи господарюючого суб'єкта, життєздатність та сам факт існування його на ринку, зокрема: власники, інвестори, керівництво, кредитори, партнери (як існуючі так і потенційні).

Необхідно зазначити, що створити універсальну систему економічної безпеки неможливо, оскільки кожне підприємство харчової промисловості унікальне, має свої особливості функціонування, ринкові зв'язки, можливості, потенціал, орієнтоване на власну ринкову нішу.

Тому, ставиться завдання відпрацювання загальні рекомендацій щодо формування системи економічної безпеки для підприємств харчової

промисловості України, які потребують уточнення у кожному окремому випадку.

Враховуючи результати проведеного аналізу діяльності підприємств харчової промисловості та здійснюваних ними заходів безпеки, можна виокремити необхідні особливості формування СЕБ в сучасних умовах розвитку економіки України (табл. 1).

При формуванні системи економічної безпеки необхідно врахувати найбільш ризиковані моменти в кожній сфері діяльності конкретного підприємства, зважаючи на специфіку його роботи, сегмент ринку, розміри економічної діяльності, розташування, асортимент продукції та номенклатуру сировинних і матеріальних ресурсів тощо.

Таблиця 1

Особливості формування системи економічної безпеки підприємств харчової промисловості України

Основні напрями побудови системи безпеки	Особливості формування системи економічної безпеки на підприємствах харчової промисловості
Визначення необхідних етапів забезпечення безпеки	- формування переліку змін, які можуть вплинути на підприємство; - аналіз та виявлення небезпек, загроз, можливостей; - створення переліку особливо небезпечних факторів в діяльності підприємства; - визначення інформації, яка є найбільш важлива для конкретного підприємства (відповідно до особливостей галузі, підгалузі, розташування, ступеня монополізації ринку тощо)
Розподіл повноважень та відповідальності	- визначення ступеню допуску та доступу працівників; - розподіл повноважень, визначення відповідальних осіб; - визначення необхідного ступеня централізації системи економічної безпеки.
Вибір необхідних методів реагування на зміни	При вибір необхідних методик та методів виявлення небезпек (можливостей), їх аналізу та нейтралізації (використання), особливу увагу приділити визначенню: - методів збирання інформації про зовнішнє та внутрішнє середовище; - методик обробки і аналізу інформації; - методів нейтралізації, врахування загроз (можливостей).
Визначення і організація інформаційного забезпечення	- формування інформаційних потоків; - визначення повноважень та рівня допуску і доступу; - визначення ступеню централізації; - врахування загальної, організаційної та управлінської структури підприємства.
Визначення необхідного обсягу фінансування	Передбачає: - перелік витрат на створення системи економічної безпеки; - обсяг постійного фінансування функціонування системи; - визначення фінансування нейтралізації загроз або використання можливостей.
Визначення критеріїв ефективності системи	Розроблення методики оцінки ефективності системи безпеки виходячи з вчасності виявлення змін, їх важливості та величини ресурсів необхідних для реагування на такі зміни.

Для забезпечення найбільш повного аналізу, вчасного виявлення та успішного реагування на потенційні та наявні зміни в роботі підприємства при побудові системи економічної безпеки необхідно визначити оптимальний рівень її централізації на кожному конкретному підприємстві. Так, на нашу

думку, можливі такі рівні централізації виконання функцій забезпечення безпеки господарюючого суб'єкта харчової промисловості України:

- спеціалістами кожного підрозділу;
- спеціалістами окремо створеного підрозділу економічної безпеки;
- спеціалістами окремо створеного підрозділу економічної безпеки при оперативній підтримці фахівців кожного підрозділу підприємства.

Визначення рівнів централізації дало змогу виділити три типи систем економічної безпеки, які доцільно було б впровадити на підприємствах харчової промисловості.

Централізована система економічної безпеки передбачає створення окремого підрозділу, на який покладено завдання збирання і аналізу інформації, виявлення небезпек, загроз та можливостей, відпрацювання оптимальних управлінських рішень, інформаційне забезпечення всіх сфер діяльності підприємства, фізичний та технічний захист тощо.

При децентралізованій системі економічної безпеки певні функції та етапи роботи покладаються в обов'язки окремих працівників, робота яких пов'язана з відповідними напрямками. При цьому остаточний аналіз, прогнозування, узгодження та прийняття рішень може здійснюватись керівництвом підприємства, або аналіз, прогнозування та відпрацювання рекомендацій також може здійснюватись визначеними працівниками-фахівцями, а керівництво здійснює лише прийняття рішень (в залежності від наявної кількості персоналу, його завантаженості та кваліфікації).

На нашу думку, така система найкраще працюватиме на невеликих підприємствах харчової промисловості, що мають значні фінансові обмеження, обслуговують невеликий сегмент ринку (місцевого значення), невисоку ризикованість бізнесу та невелику чисельність персоналу.

Змішану систему економічної безпеки ми пропонуємо запроваджувати лише на великих підприємствах, а особливо на тих, що мають відокремлені структурні підрозділи, зокрема: дочірні підприємства, філії, представництва, окремі великі підрозділи інфраструктури. Така система, на нашу думку, також буде ефективною на різного виду об'єднаннях (асоціації, корпорації, консорціуми, концерни тощо).

Змішана система вимагає значних обсягів фінансування, великої кількості задіяного персоналу та складних комунікаційних зв'язків.

Ми вважаємо, що при змішаній системі економічної безпеки основні функції мають виконуватись підрозділом економічної безпеки, що має свою складну і розгалужену структуру. А деякі функції зі збирання інформації, первинної обробки, аналізу та виявлення загроз і можливостей, а також при можливості реагування на них має виконуватись спеціалістами на місцях, особливо на відокремлених підрозділах, дочірніх підприємствах, філіях тощо. Але вся робота повинна координуватись підрозділом економічної безпеки.

Для визначення типу системи економічної безпеки на кожному окремому підприємстві ми пропонуємо застосувати певні критерії (табл.2).

Критерії визначення оптимального типу системи економічної безпеки

№ п/п	Критерій	Доцільність формування системи		
		змішаної	централізованої	децентралізованої
1	Загальна, виробнича та організаційна структура	Наявність декількох дочірніх підприємств. Наявність окремих великих підрозділів, служб та підприємств соціальної та виробничої інфраструктури	Корпусна виробнича структура. Наявність підрозділів та служб соціальної і виробничої інфраструктури	Відсутність дочірніх підприємств, філій. Безцехова структура виробництва. Відсутність окремих підрозділів та служб соціальної і виробничої інфраструктури
2	Ступінь охоплення ринку	Здійснення діяльності на вітчизняному (більшість території України) та міжнародному (значні об'єми) ринках	Здійснення діяльності на вітчизняному та міжнародному ринках	Здійснення діяльності в основному на вітчизняному обмеженому ринку (підприємство місцевого значення)
3	Національна належність капіталу	Значна частка капіталу належить іноземним власникам	Належність капіталу як вітчизняним так і іноземним власникам	Значна частка капіталу належить вітчизняним власникам
4	Масштаби діяльності: - чисельність персоналу; - обсяг реалізації; - номенклатура та асортимент продукції; - рівень доходності (прибутковості); - вартість власного капіталу	Велика чисельність персоналу, значні грошові обороти, обсяги реалізації та широкий асортимент продукції	Велика чисельність персоналу, великий обсяг реалізації, неширокий асортимент	Невелика чисельність персоналу, невеликі обсяги реалізації та неширокий асортимент
5	Використання інноваційних техніки та технологій	Наявність власних НД і ДК підрозділів. Переважна більшість техніки і технологій є власними найновішими розробками. Використання інноваційних техніки і технологій	Використання інноваційних техніки і технологій, а також власних наукових розробок	Відсутність підрозділів НД і ДКР. Переважна більшість техніки і технологій відповідає вимогам ринку. Використовуються деякі власні удосконалення техніки і технології
6	Ризикованість бізнесу	Висока ризикованість бізнесу, наявність великої кількості різнопланових небезпек та загроз	Помірна ризикованість бізнесу	Низька ризикованість бізнесу, невелика кількість небезпек та загроз
7	Необхідний обсяг інформації для ефективної діяльності та прийняття оптимальних управлінських рішень	Великі обсяги інформації, різноплановість, наявність, необхідність різних джерел	Невеликі обсяги інформації, значна кількість джерел	Невеликі обсяги інформації, незначна кількість джерел

Також, ще одним важливим моментом, що визначає особливості формування системи економічної безпеки на підприємствах харчової промисловості, є технологія процесу забезпечення безпеки діяльності господарюючого суб'єкта, яку можна представити, на нашу думку, у вигляді наступних етапів, а також відповідних процесів та засобів (табл. 3).

Технологія управління економічною безпекою

№ п/п	Етапи	Процеси	Засоби, методи та інструменти економічної безпеки
1	Формування переліку змін, які можуть вплинути на підприємство	Виявлення факторів зовнішнього середовища. Виявлення факторів внутрішнього середовища. Визначення переліку об'єктів аналізу. Створення переліку змін зовнішнього і внутрішнього середовища, що можуть вплинути на підприємство в коротко- та довгостроковій перспективі.	- опитування працівників; - проведення зустрічей та консультацій з керівництвом підприємства, керівниками підрозділів, відділів, з іншими особами - носіями інформації; - огляд та вивчення ЗМІ; - групування отриманої інформації.
2	Виявлення та аналіз небезпек, загроз, можливостей	Вибір методів збирання і аналізу необхідної інформації. Проведення кількісної та якісної оцінки. Створення переліку небезпек, загроз, можливостей (за напрямками діяльності, підрозділами, етапами виробництва, організаційною структурою тощо).	- засоби збирання інформації; - методи оцінки точності, достовірності інформації та надійності джерел; - SWOTаналіз; - моделі кількісної оцінки змін; - критерії віднесення до небезпек, загроз, можливостей; - визначення і аналіз тенденцій
3	Створення переліку особливо небезпечних факторів в діяльності підприємства	Моніторинг небезпек, загроз та можливостей: - частота виникнення; - ймовірність виникнення; - можливість нейтралізації (врахування); - втрати (доходи), витрачені ресурси на нейтралізацію (врахування). Ранжування виявлених факторів небезпек за ймовірністю настання. Ранжування виявлених факторів небезпек та загроз за ступенем впливу на підприємство. Ранжування виявлених факторів небезпек за можливістю вплинути на них або нейтралізувати.	- результати аналізу небезпек, загроз, можливостей; - критерії визначення особливої небезпеки; - критерії ранжування; - консультації з фахівцями
4	Вибір методів реагування на зміни	Ідентифікація небезпеки. Створення переліку дій щодо нейтралізації небезпек та використання можливостей. Визначення доцільності здійснення тих чи інших заходів. Прийняття рішення про реакцію підприємства на зміни та можливі дії. Розрахунок фінансування можливих варіантів дій та вибір оптимального варіанту. Здійснення заходів щодо нейтралізації (зниження, врахування) небезпеки.	- результати ранжування; - матеріальні, фінансові, людські ресурси; - консультації з фахівцями
5	Визначення інформації, яка є найбільш важливою для конкретного підприємства	Аналіз минулого досвіду врахування змін. Визначення найбільш важливих джерел та каналів інформації. Формування переліку симптомів зовнішнього і внутрішнього середовища, що свідчать про можливість виникнення небезпеки (можливості).	- періодичний перегляд небезпек і загроз та ступеню їх впливу на підприємство; - алгоритм ранньої діагностики небезпек та можливостей; - періодичний перегляд каналів та джерел інформації щодо надійності, вчасності, достовірності; - консультації з фахівцями; - удосконалення заходів щодо нейтралізації (врахування) небезпек (можливостей).

Побудова та функціонування системи економічної безпеки підприємств харчової промисловості України має відбуватись із дотриманням певних вимог та принципів. При формуванні на кожному окремому підприємстві системи економічної безпеки для подальшого ефективного її функціонування необхідно дотримуватись наступних вимог: повна узгодженість діяльності даної системи з системою управління підприємством; функціонування системи безпеки має виступати одним із основних засобів досягнення цілей підприємства; постійна готовність системи економічної безпеки до розвитку (зміна функцій, структурна реорганізація, застосування нових методів, засобів тощо); чітке визначення відповідальності, обов'язків, рівнів допуску та доступу; очолювати діяльність щодо захисту та координувати має людина, яка фанатично віддана своїй роботі та вбачає зміст свого існування в компанії саме в забезпеченні безпеки; система економічної безпеки має органічно вплітатись в роботу всього підприємства.

Література:

1. Андрощук Г.А., Крайнев П.П., Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны. – Монография. – К.:Издательский Дом «Ин Юре», 2000. – 400 с.
2. Баяндин Н.И., Технологии безопасности бизнеса: введение в конкурентную разведку: Учебно-практич. пособие. –М.: Юристъ, 2002. – 320с.
3. Боган Кристофер. Бизнес-разведка. Внедрение передовых технологий: пер. с англ. /Кристофер Боган, Майкл Инглиш; под общей ред. Б.Л. Резниченко. – М.: Вершина, 2006. –368 с.
4. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – СПб. : Питер, 2002. – 160 с.
5. Доронин А.И., Бизнес-разведка. 2-е изд., перераб. и доп.–М.: Издательство «Ось-89», 2003.–384с
6. Духов В. Е. Экономическая разведка и безопасность бизнеса / Духов В. Е. – К. : ИМСО МО Украины, НВФ “Студцентр”, 1997. – 176 с.
7. Ильяшенко С. И. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12-19.
8. Иванова Н. В. Оцінка ефективності системи економічної безпеки агропромислових підприємств: Дис...к.е.н.: 08.00.04 / Н. В. Иванова.– Запоріжжя, 2011.– 274 с.
9. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: [монографія] / Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
10. Кузнецов И.Н., Бизнес-безопасность. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2007. – 416 с.
11. Лянный Г. Экономическая безопасность предприятия [Электронный ресурс] / Г.Лянный. – Режим доступа: <http://intel2b.wordpress.com/2009/08/15/>
12. Мак-Мак В. П. Служба безопасности предприятия. Организационно-управленческие и правовые аспекты деятельности / Мак-Мак В. П. – М.: Мир безопасности, 1999.–160 с.
13. Мельник Л. Г. Економіка підприємства : [навч. посіб.] / Л. Г. Мельник, О.І. Карінцева. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2003. – 412 с.
14. Нікіфоров Г.К., Нікіфоров С.С., Підприємництво та правовий захист комерційної таємниці: Навч.-практ. посіб.для вищих навч. закл. – К.:Олан, 2001. – 208 с.
15. Шутяк Ю. В. Діагностика економічної безпеки підприємства. Дисертаційна робота. - Хмельницький, 2011. Автореферат дисертації, Спеціальність 08.00.04 – економіка та

- управління підприємствами (за видами економічної діяльності). - Хмельницький, 2011. - 24с.
16. Ярочкин В. И. Система безопасности фирмы. 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство «Ось-89», 2003. —352 с.

9. MATHEMATICAL METHODS IN ECONOMY

Bilenko V. A.,

Ph.D., lecturer in economic cybernetics

Maksyshko N. K.

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Economic Cybernetics
Zaporizhzhya National University, Ukraine

REAL ESTATE MARKET REFLECTION ANALYSIS ON THE BASIS OF COHERENT MARKET HYPOTHESIS

The features of reflection economic agent in real estate. It is investigated the causes of information, the reflection economic agents in the market. Isolate factors that cause reflection information agents on the market still second property, and interrelationships between them. The relationship between the phases in which the real estate market is based on the hypothesis of the coherent market and the reflection of the real estate market are revealed. Past studies suggest that asymmetric information on the real estate market increases with the approach to phase coherence. In contrast to the coherence phase, the spontaneity of the actions of economic agents occurs during the phase of accidental wandering, which substantially corresponds to the situation when all (including representatives of different groups), investors are confused, make decisions in a random manner, despite the collective opinion. Areas for future research is to be build cognitive model reflection real estate market information and comprehensive analysis of the cognitive map and study of real estate market based on it.

Keywords: reflection, reflection information, rhino for real estate, the uncertainty of decision making.

Formulation of the problem

In the 21st century, in the formation and development of the information society, particularly important when institutionalized economy, the basis for taking any economic decisions is no longer just objective forms of information circulating in the economic environment (such as legal documents, statistics and data, analytical studies). Important also are the subjective opinions, interpretations, opinions about events happening today and projected in the future. First of all, inherent in financial markets, including the real estate market.

If infrastructure for real estate markets is well developed, and all economic agents acting on it, will be able to combine all the information on investment objects, the dynamics of price behavior of other agents all the rules and regulations established in the market, catalyzed institutional process which is based on the creation of capital.

Based on the fact that most financial markets, including the real estate market subject to coherent market hypothesis [9], we can conclude that the group mood of market participants are not constant and vary according to the phase in which the market. Thus, the dynamics of the real estate market (such as dynamic prices for real estate and the dynamics of sales) and distinguishes the following phases:

1) random walk phase that substantially corresponds to a situation where all (including representatives of different groups), investors confused, decides randomly, despite the collective opinion (this situation usually occurs directly during the long process soon sharp decline);

2) unstable transition phase, which substantially corresponds to the situation where the public is beginning to form a rational opinion;

3) chaotic market phase, for which the market is made up of groups of investors with different horizons (stratified);

4) phase coherence, which corresponds to a situation where there is a combination of unusually severe manifestations of social consciousness and fundamental factors, reflected in significant changes in the trend of price.

This process - the manifestation of social consciousness and interaction of market participants are more subjective, and therefore, its original nature - psychological as starting the process of human mental activity influenced by various environmental factors. By its very nature, it is a reflection - a certain reaction of the economic agent to events occurring in objective reality, forming his subjective judgments. Only after realization of certain processes and phenomena an individual operates on the market, which leads to certain economic results [5]. Therefore, there are certain interconnections between the individual and reality (reality), that is, between the subject and the object of reflection, respectively, passing an intermediate stage - the formation of subjective perception.

To date, reflection is present in all spheres of society, so there are quite a few options for interpreting the essence of this concept. In a general sense, the concept of "*reflection economic agent*" means a conscious complex psychological *process*, which is based on understanding and analysis of their individual actions and form their own ideas, values and attitudes by external and internal factors. [2]

In the economy, reflection is an integral factor in the development of enterprise, region, state; while the highest expression of consciousness (*reflection*) occurs on free markets, including the real estate market in the system of private property. The more the state tries to control the processes taking place in the real estate market, the less self-consciousness of economic agents is revealed, because their responsibility for their actions decreases. Decisions are made by economic agents (individuals, households, firms, state bodies) on the basis of subjective perception of reality is not always rational. Therefore, special attention needs *information reflection* [4] The agents of the financial market as a direct analysis process not only possible potential results of their actions, but the actions of other real estate entities (buyers, sellers, brokers, etc.) that improves the relevance of this study. At the same time, it is necessary to separate the reflexion of the real estate agent from the reflection of the real estate market: the last term is a combination of the reflection of all economic agents operating in the real estate market (owners of rights to real estate, those who want to acquire property rights, as well as intermediaries).

Analysis of recent research and publications

The issue of reflection research and modeling is analyzed in the famous domestic and foreign scholars works of Davison, Cramer [1], Lepa [2], Soros [3] etc. These writings explored the essence of the concept of "reflection" of the level, the possibilities and the need for reflective management, and simulation problems using reflection not only of classical (Boolean logic, graph theory), but also modern (fuzzy

mathematics, cognitive modeling) modeling techniques. In particular [4] it is analyzed the reflection features in various sectors of the economy: in industry, insurance companies, in banking, in the tourist business, etc., but informative reflection of financial markets, including the real estate market, is not investigated.

Existing research suggests that the reflection of the financial market is closely linked to its current state, which, in turn, is determined by the group's mood. That is about the actual processes in the financial market - the result of the ratio of non-linearity of the environment with the internal organization and action of group consciousness. This statement corresponds coherent market hypothesis, according to which, as a rule, the market is in one of its four states: random walk, unstable transition, chaos and coherence. We also note that the hypothesis of a coherent market, as a rule, explains empirical data, the number of which is insufficient to express a positive view of fractality.

The aim of this study is the first to study the characteristics of the process of reflection in real estate markets and analysis of the information reflection of the real estate market in accordance with the hypothesis of the coherent market.

presenting main material

According to [8], the real estate market is considered as one of the segments of the financial market, analyzed with 4 points of view of coherent market [9], according to which the dynamics of the real estate market contains the following phases: the random walk, unstable transition, chaotic market, coherence. In this case, the coherence phase corresponds to the situation when there is a combination of extremely strong manifestations of social consciousness and fundamental preconditions that results from structural changes in the trend of price dynamics.

Research on giving more argue that reflection as address economic agents focus on themselves [5] in any sphere, including and in the real estate market intensified with the onset of crisis events. The crisis in the real estate market as a particular case of phase coherence, namely significant impact factors [8], are in the field of information reflection of economic agents real estate market [4], that is the object of analysis and reflection result market players real estate in relation to the processes taking place in the real estate market.

For *information real estate agents reflection* affect both the factors of the environment in which the decision is made, as well as the inherent characteristics of the individual that form the outlook of a particular subject of reflection. These characteristics include religion and education, goals, experience, knowledge and expertise in certain areas, confident of Reference and life values, education, social status, and general social norms and rules, other psychological aspects of the subject of reflection. In addition, the importance of acquiring the circumstances that have not yet occurred, but there may be, certain events in the legal field (for example, the adoption of laws and regulations, changes in government, rallies, protests, etc.) in the economy (growth or falling prices, the rate of exchange, etc.) and more. Thus triad formed the subject of reflection, "I know - I understand - try to find out" upon which shaped the actions aim at the real estate market.

The reasons for information retrieval of the real estate market are also:

- the spontaneity of the actions of economic agents (the urgency of the situation on the real estate market);
- knowledge of the lack of transparency in the information base property;
- knowledge of asymmetric information on the real estate market (some entities have access to complete information, others - are deprived of such opportunities);
- impossibility of unambiguous assessment of events taking place in the real estate market;
- limited authority in making decisions by certain economic agents.

Consider reflection displays information on the property market in alezhnosti phases of the market. In fig. 1 is a graphical representation of the time series of real estate returns in Kyiv and derivatives for it's time series of the Hurst index with the previous window $k = 30$ (for the period from January 1991 to December 2013) with phase separation according to the hypothesis of a coherent market based on a fuzzy model.

Past studies suggest that asymmetric information on the real estate market increases with the approach to phase coherence. At this time, there is a combination of extremely strong manifestations of social consciousness and fundamental prerequisites, resulting in structural changes in the trend of price dynamics. In fig. 2 shows a graphical representation of phase coherence time series returns in real estate. Kiev and derivatives for a time series values of Hearst to the previous window of $k = 30$ (for the period from August 2008 to August 2010) under the hypothesis of coherent market based on fuzzy model.

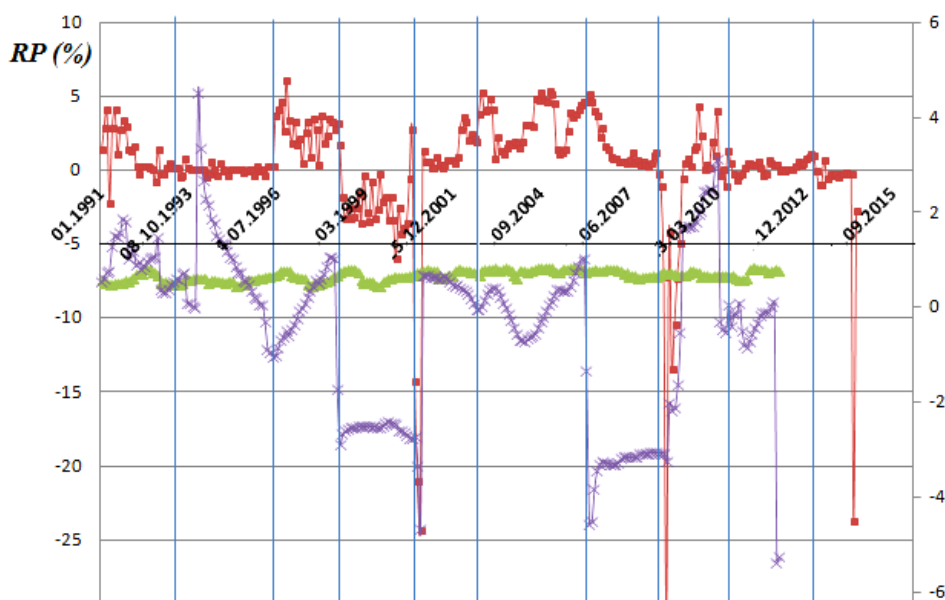

Figure 2. Graphical representation of the original real estate price for Kiev and derivatives for it, also Hearst and phase coherence

In contrast to the coherence phase, the spontaneity of the actions of economic agents occurs during the phase of accidental wandering, which substantially corresponds to the situation when all (including representatives of different groups), investors are confused, make decisions in a random manner, despite the collective

opinion. This situation usually occurs bezposered come now during the recession process immediately after a sharp decline.

When out of this state of the market is beginning to form rational public opinion, leading to Number unstable transition phase that leads to the impossibility of an unambiguous assessment of events occurring in the real estate market. Then there is a stratification of the market, its division into groups of investors with different horizons (phase of the chaotic market).

Given the information presented factors reflection real estate market is an important determinant of cultivation of intellectual and moral institutions (under union awareness about economicagents increase the quality of decisions made on the real estate market, improving the habits and morals).

In order to predict the result of information reflection in the real estate market, it is not enough to single out the peculiarities inherent in this phenomenon. It is necessary to go through a long and complicated process - the development and implementation of models of information reflection. There is a need for modeling of information reflection in order to determine the factors of influence and interrelationships between them and their subsequent quantitative assessment. Among the methods that should be used to simulate the reflection information, separation cognitive modeling methodology, which will consider the impact of one's subjective factors and psychological characteristics of economic agents on objective indicators, including the dynamics of prices on the real estate market.

For reflection as a special type of knowledge, there are several consequences of the process of the situation. Each of them follows from the aggregate characteristics of the person taking part in the reflection, as well as from the phase of the real estate market. For example, the approximation to the phase of the coherent market intensifies the reflection of economic agents, resulting in structural changes in the dynamics of prices and volumes of transactions. Investors are confused during the phase of accidental wandering and unstable transition, so they make decisions more spontaneously than deliberately.

Thus, the result of the reflection can be measured quantitatively. It reflects the dynamics of price and volume of transactions (due to the existence of group mood and fundamental shift of the market), that is, the difference between the price dynamics during the phase of accidental wandering, the unsteady transition and the phase of the coherent market. It is essential shifts in the market dynamics, which occur as a result of the formation of group consciousness, can be considered as one of the manifestations of market reflection.

Thus in the study of information reflection property market found that the process of reflection associated with the phases of the real estate market under the hypothesis of coherent market. Areas for future research WMS is to be build cognitive model reflection real estate market, as well as a comprehensive analysis of cognitive maps and study of real estate market based on it.

References:

1. Kramer, X.H., Kaiser T.B., Schmidt S.E., Davidson J.E., and Lefebvre V.A. (2003) "From Prediction to Reflexive Control", Reflexive Processes and Control, Moscow, Institute of Psychology RAS, Volume 2, pp. 86 – 103.

2. Lepa R. N. (2006) Situation Mechanism Solutions Preparation and Adoption in the Enterprise: Methodology, Models and Methods, Donetsk, Yugo-Vostok Ltd.
3. Soros G. (2001) Alchemy Finance, Moscow, INFRA-M.
4. Lepa R. N. (2012) Models of reflective management in economy, Donetsk, National Academy of Sciences of Ukraine.
5. Shapovalova V.O., and Maksyshko N.K. (2012) “Real estate as an object of economic analysis and mathematical modeling”, Efficient Economy, Volume 3 [Electronic Resource]. – The Access Mode : [http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1 & iid = 976](http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=976)
6. Shapovalova V.O., and Maksyshko N.K. (2012) “The use of cognitive modeling for analysis and operation of real estate”, Journal of East Ukrainian National University, Volume 10 (181), pp. 232 – 237.
7. Hodgson Geoffrey M. (2000) “What is the essence of institutional economics?”, Journal of Economic Issues, Vol. 34, Issue 2, pp.18 – 30.
8. Ash S. (2009) Financial market: teach. guidances, Kyiv, Center of educational literature.
9. Shapovalova V.O., and Maksyshko N.K. (2013) “The analysis of the property market Ukraine in view of the financial market theories”, Problems of Economics, Volume 3, pp. 31 – 39.

Yushchenko N.

C.Sc. (Economics), Associate Professor

Chernihiv National University of Technology, Ukraine

ECONOMIC-MATHEMATICAL TOOLS ANALYSIS OF THE INTERRELATION OF „COSTS-VOLUME-PROFIT”

Ющенко Н.Л.

канд. екон. наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет, Україна

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ АНАЛІЗУ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ „ВИТРАТИ-ОБСЯГ-ПРИБУТОК”

The article focuses on mathematical modeling break-even point with much-product manufacturing and in the presence of the range, as well as systematized and analyzed the functionality and limitations common in the software market to support decision-making with respect to the break-even operations.

Keywords: *the break-even analysis, break-even point, models, software, management*

В статті основна увага приділяється математичному моделюванню точки беззбитковості при багатопродуктовому виробництві, а також систематизовані і проаналізовані функціональні можливості та обмеження поширених на ринку комп'ютерних програм для підтримки прийняття рішень при вирішенні задач беззбитковості діяльності.

Ключові слова: *аналіз беззбитковості, точка беззбитковості, моделі, програмні продукти, управління*

Підвищенню рівня ефективності економічного управління, вирішенню питань відносно обсягів діяльності, що забезпечуватимуть відшкодування всіх витрат, кількості продукції, яку слід реалізувати, щоб одержати бажаний прибуток, визначення впливу на фінансовий результат зниження ціни продукції та збільшення обсягу продажу; на скільки потрібно збільшити обсяг продажу, щоб зберегти існуючий рівень прибутку у разі зростання витрат, та ряду інших в сучасних умовах сприятиме створення такої системи підтримки

управлінських рішень, яка дозволила б оснастити менеджерів простим, наочним, але достатньо точним інструментарієм, необхідним для вирішення широкого кола задач управління.

Економіко-математичне моделювання виступає універсальним засобом дослідження виробничих та фінансово-господарських процесів і явищ. Широке використання математичних методів є важливим напрямком удосконалення управління фінансовими результатами, яке сприяє значному підвищенню економічної ефективності діяльності підприємств та їхніх підрозділів, а сучасні комп'ютерні програми дають можливість перебрати необмежену кількість комбінацій продажів для множини продуктів, що має практичну цінність для суб'єктів господарювання.

Аналіз беззбитковості – аналітичний підхід до вивчення взаємозв'язку між витратами і доходами в різних видах економічної діяльності, що відіграє важливу роль в обґрунтуванні управлінських рішень, які приймаються в бізнесі. Аналіз беззбитковості, який є важливим елементом аналізу взаємозв'язку „витрати-обсяг-прибуток”, побудований на основі розподілу витрат на змінні та постійні, а також обчислення точки беззбитковості, що визначає критичний обсяг продажу (діяльності), за якого доходи суб'єкта господарювання дорівнюють його витратам (маржинальним дохід дорівнює загальним постійним витратам). Точка беззбитковості може бути виражена у натуральних, грошових одиницях або у відсотках до нормальної потужності [1, с. 178]. Аналіз беззбитковості призначений відповісти на найважливіші питання, що постають перед фінансистами підприємств на всіх етапах грошового обігу.

Діяльність більшості підприємств характеризується багатомоноклатурним випуском продукції. Розрахунок критичного обсягу (T_B) у вартісному вимірі в такому разі здійснюється за формулою (1), фінансового результату (Π) – за формулою (2) [2].

$$T_B = \sum_{i=1}^n K_i \cdot (C_i - B_{од_i}^{3M}) - B_{ноcm}, \quad (1)$$

де K_i – обсяг реалізації товарів (продукції), натуральні од. вимір., $i = \overline{1;n}$;

C_i – ціна реалізації i -го виду товарів (продукції), гр. од.;

$B_{од_i}^{3M}$ – витрати змінні на одиницю i -го виду товарів (продукції), гр. од.;

n – кількість найменувань товару (продукту).

$$\Pi = (V \cdot \overline{k_{МД}}) - B_{ноcm} \Rightarrow \Pi = V \cdot \left(\sum_{i=1}^n \frac{C_i - B_{од_i}^{3M}}{C_i} \cdot d_i \right) - B_{ноcm}, \quad (2)$$

де V – виручка (дохід) від реалізації товарів (продукції), гр. од.;

$\overline{k_{МД}}$ – середній коефіцієнт маржинального доходу;

d_i – частка i -го виду товару (продукту) у загальному обсязі виробництва (реалізації), коеф.

В умовах випуску і продажу декількох видів продукції рівень беззбитковості залежатиме від комбінації продажу [1, с. 195-198]. Виходячи з

того, що у точці беззбитковості маржинальний дохід підприємства має дорівнювати його постійним витратам, пошук оптимальної комбінації продажу полягає у тому, щоб загальна сума маржинального доходу від продажу різних продуктів стала рівною постійним витратам [3, с. 218-227].

У багатопродуктовому виробництві єдину точку беззбитковості у натуральному вимірі визначити неможливо з огляду на те, що кожний продукт має свій маржинальний дохід (виходячи зі своєї ціни й собівартості), а отже і власний критичний обсяг. Застосування формули (3) можливе лише у випадку, коли постійні витрати простежуються до кожного виду продукції або іншого сегменту, стосовно якого визначається точка беззбитковості, і маржинальним дохід i -го продукту покриває тільки свої (прямі) постійні витрати ($B_{пост}^{прямі}$).

$$K_i = \frac{B_{пост}^{прямі}}{МД_{од_i}}, \quad (3)$$

де K_i , $МД_{од_i}$ – відповідно, критичний обсяг (натур. од.) та маржинальним дохід на одиницю i -го продукту (гр. од.).

Решта постійних витрат, тобто спільні постійні витрати, які не можуть бути простежені (віднесені) до певного продукту залишаються без покриття. Відповідно, реалізація такої кількості продукції принесе підприємству збиток, який дорівнює сумі спільних (нерозподілених) постійних витрат.

Наявність спільних (нерозподілених) постійних витрат вимагає їх врахування при аналізі точки беззбитковості, особливо з огляду на те, що їх частка у загальній сумі, як правило, значно більша ніж прямих. Одним із варіантів вирішення цієї проблеми може бути розподіл спільних постійних витрат між видами продукції i , відповідно, визначення точки беззбитковості за формулою:

$$K_i = \frac{B_{пост}^{прямі} + B_{пост}^{спільні\ розподілені}}{МД_{од_i}}.$$

У більшості випадків за базу розподілу спільних постійних витрат обирають обсяг реалізації продукції, мотивуючи цей вибір тим, що продукція яка користується більшим попитом повинна покривати більшу частину витрат. Більш-менш вірогідне обґрунтування можна підібрати також для іншої бази, проте будь-який розподіл завжди спотворює реальну картину співвідношення витрат.

Визначення точки беззбитковості у багатопродуктових виробництвах можливе також на основі структури продажу за вартістю, коли структура продажу виражається у відсотках від загального доходу. Якщо цю структуру використати для визначення точки беззбитковості у кількісному вимірі, результати відрізнятяться від попередніх у зв'язку з тим, що структура за доходом не співпадає зі структурою за фізичним обсягом. Для того, щоб узгодити результати розрахунків канадські автори пропонують структуру на основі доходу визначати через структуру на основі одиниць, зважену за ціною продукції [4, с. 363-364].

На практиці важливим є поряд з моментним визначенням точки безбитковості встановлювати її на період дії проекту – визначати так звану динамічну точку безбитковості [5].

Можливості застосування моделей розв’язування проблем безбиткової діяльності у практиці тактичного і стратегічного управління суб’єктів господарювання з метою підвищення їх конкурентних переваг в умовах прискореного запровадження нових сучасних інформаційно-комунікаційні технологій та рішень щодо створення інформаційних ресурсів, дії електронних технологій, розширюють програмні продукти, частина з яких у хронологічному порядку їх появи на ринку систематизована в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика можливостей прикладних програм для розв’язування задач безбитковості діяльності [6], [7]

Найменування програмного продукту, рік створення, розробник, орієнтовна ціна	Можливості	Обмеження	Першоджерело, з якого взято компетентну думку щодо програмного продукту	Засоби програмного продукту для аналізу безбитковості діяльності
Блок „Business Plan PL Analyzer” Professional category від PL Soft (2005 р.); орієнтовна ціна 27900 руб.	Створення бізнес-планів, ТЕО і т.д.	Складність сприйняття. Потрібна додаткова підготовка спеціалістів	http://soft.infan.ru/get/2374/business-plan-pl-professional-category/?SE	Аналіз точки безбитковості і планування діяльності підприємства для досягнення безбитковості
Project Expert від „Експерт Системс” (2005 р.); орієнтовна ціна 31118 грн.	Повністю незалежний програмний комплекс. Найсучасніша програма для розробки бізнес-планів і аналізу інвестиційних проектів розроблена іноземними програмістами	Дорога ліцензія на програму; потрібно навчання працівників для ефективної роботи з програмою	http://www.expert-systems.com/financial	Аналіз безбитковості графічним методом. Визначення точки безбитковості в натуральних одиницях
Prime Expert (2006 р.); орієнтовна ціна 50 \$	Здійснює сценарний і статистичний аналіз та аналіз формування собівартості продукції, прогнозує і аналізує витрати	Некоректна робота з ОС Windows 7	http://www.expert-systems.com/	Стратегічне планування обсягів виробництва на основі аналізу формування собівартості
„ТЭО-Инвест” (2005 р.) Розробник - Інститут проблем управління РАН; орієнтовна ціна 38000 руб.	Формування прогнозової фінансової звітності, показників ефективності інвестицій	Користувач повинен володіти аналітичними методиками і навичками роботи з MS Excel, необхідно додатково формувати підсумкові звіти і документи за результатами аналізу	http://www.cfin.ru/software/invest/teo.shtml	Стратегічне планування і фінансове моделювання майбутніх обсягів виробництва
„Альт-Инвест” (2008 р.) http://www.alt-invest.ru/software Ціна у зв’язку з умовами ліцензування оприлюднюється лише за запитом	Формування прогнозової фінансової звітності, показників ефективності інвестицій. Гнучкість та зручність для аналітика		http://anetchka-project.narod.ru/prikladnoe_programmnoe_obespechenie.htm	
Фінансовий аналіз: ПРОФ (2007 р., ТОВ „Константа”); орієнтовна ціна від 5000 руб.	Поглиблений аналіз точки безбитковості	Некоректно працює на ОС Windows 7	http://www.finanalisis.ru	Багатопрофільний аналіз точки безбиткової діяльності
„Агро Економ4ік” (модуль „ВЕР» (Break-Even Point)), 2008 р., розробник - Кондратюк Д. М., програма поширюється безкоштовно	Дозволяє здійснити розрахунок точок безбитковості як за кількістю продукту, так і за витратами, розрахувати величину операційного важеля, запасу гнучкості	Програма працює лише на ОС Windows XP	http://www.i-aek.com/index/ber_break_even_	Аналіз точки безбитковості діяльності, розрахунок планових обсягів виробництва і продажів
Financial Management System 0.3.0 від ТОВ „Системи	Об’єднує в одне ціле види господарської діяльності, договори фірми, касу,	Некоректно працює на ОС Windows 7	http://www.finanalisis.ru/	Багатофакторний аналіз точки безбиткової

Найменування програмного продукту, рік створення, розробник, орієнтовна ціна	Можливості	Обмеження	Першоджерело, з якого взято компетентну думку щодо програмного продукту	Засоби програмного продукту для аналізу безбитковості діяльності
Автоматизації Управління” (2009 р.); орієнтовна ціна 7500 руб., існує безкоштовна функціональна версія	будь-які елементи структури компанії			діяльності
„Парус-Підприємство-8” модуль „Управління логістикою” від корпорації „Парус” (2009 р.); орієнтовна ціна від 1500 грн.	Поєднано потужні можливості з автоматизації бухгалтерського, податкового та складського обліку, завдань логістики й управління реалізацією товарів і послуг	Рекомендована для застосування тальки на великих підприємствах	http://www.parus.com.ua/	Визначення точки безбиткової діяльності, планування обсягів продажів для досягнення безбиткової діяльності
Финансовый анализ AFD-Expert Додаток „Розрахунок точки безбитковості” (2009 р.); орієнтовна ціна 1190 руб.	Відсутні зайві функції. Додаток до програми працює лише за одним профілем - здійснює пошук точки безбитковості	–	http://afd-expert.ru/2012/12/1073/	Аналіз безбитковості діяльності
1С: Предприятие Конфигурация „1С: Управление Торговлей 8” (2010 р.); розробник - компанія „1С”, орієнтовна ціна 1080-7200 грн., існує безкоштовна демоверсія	Дозволяє вирішити такі завдання як планування продажів, планування закупівель, автоматизація управління відносинами з клієнтами, управління продажами і складськими запасами	Програма є комплексною, через що ліцензія на неї коштує достатньо дорого, а демоверсія не є функціональною і не дозволяє провести повноцінний розрахунок	http://v8.1c.ru/trade/	Планування обсягів продажів для досягнення безбиткової діяльності
Open Plan (2010 р.) Розробник - Welcom Software, США http://www.welcom.com Орієнтовна ціна від 20 \$	Мережеве планування. Розрахунок пікового навантаження на виробництво. Аналіз ризиків та імовірності успіху	Складний інтерфейс орієнтований на досвідчених користувачів	http://www.pmi.ru/infosystem/open_plan.php	Стратегічне планування обсягів діяльності на основі аналізу формування собівартості

Використання ефективних методів управління, що сприяли б сталому підвищенню прибутковості суб’єктів господарювання, забезпеченню їх життєдіяльності та конкурентоспроможності в умовах динамічних змін, що відбуваються в сучасному світі, є важливим завданням сучасного менеджменту.

Література:

1. Голов С. Ф. Управлінський облік : підруч. / Голов С. Ф. – К. : Лібра, 2003. – 704 с.
2. Гаркуша Н. М. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті : навч. посіб. / Гаркуша Н. М., Цуканова О. В., Горошанська О. О. – К. : Знання, 2011. – 591 с.
3. Добровський О. В. Особливості аналізу безбитковості у багатопродуктових виробництвах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/4679/1/218-227.pdf>
4. Управлінський облік / Дон Р. Хенсен, Меріен М. Моувен, Небіл С. Еліас, Девід У. Сенков ; [пер. з англ. 5-го канад. видання]. – К. : Міленіум, 2002. – 974 с.
5. Аптекарь С. С. Моделирование динамической точки безбитковості / С. С. Аптекарь, Ю. В. Нефьодова // Прометей. Зб. наук. пр. з економіки. – Донецьк : ДЕГІ, 2008. – Вип. 3 (27). – С. 139-145.
6. Ющенко Н. Л. Моделі і програмні продукти розв’язування проблем безбитковості діяльності / Н. Л. Ющенко, І. П. Куслій // Науковий вісник Полісся / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 4 (4). – С. 76-86.
7. Ющенко Н. Л. Економіко-математичні моделі в управлінні та економіці : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Н. Л. Ющенко. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. – 278 с.

10. STATE ADMINISTRATION, SELF-GOVERNMENT AND GOVERNMENT SERVICE

Arsenyev Yu.N.,

Doctor of Technical Sciences, Professor
*The Russian Presidential Academy of National
Economy and Public Administration (RANEPA), Tula Branch*

Davydova T.Yu.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Tula State Pedagogical University

Shamanaeva Yu.A.,

Student of fourth course, Tula State University

Alimov M. A.

master student

*The Russian Presidential Academy of National
Economy and Public Administration (RANEPA), Tula Branch*

PECULIARITIES OF STATE ADMINISTRATION: APPROACHES, PRINCIPLES, FUNCTIONS, METHODS AND MEANS

Арсеньев Ю.Н.,

д.т.н., профессор

*Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ,
Тульский филиал*

Давыдова Т.Ю.,

к.п.н., доцент

Тульский государственный педагогический университет

Шаманаева Ю.А.,

студентка, 4 курс

Тульский Государственный Университет

ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ: ПОДХОДЫ, ПРИНЦИПЫ, ФУНКЦИИ, МЕТОДЫ И СРЕДСТВА

The author studies the aspects of state management of the society activity according to efficiency criteria, analyzes approaches, principles, functions, methods and means and their practical application.

Keywords: *state activity, specificity, public administration, approaches, principles, functions, methods, means.*

Исследуются аспекты государственного управления деятельностью общества по критериям эффективности, подходы, принципы, функции, методы, средства применения.

Ключевые слова: *государственное управление, административная деятельность, специфика, подходы, принципы, функции, методы, средства.*

State administration (SA) as a branch of science studies a group of socio-economic processes and phenomena, necessary and significant connections and relationships in the spheres of social being and consciousness. The analysis of general problems of public administration (the legal consolidation of principles of state administration, the system of state bodies, their administrative and legal status, methods of state administration, etc.) are devoted to the works of many domestic scientists (Ananov I.N., Bachilo I.L., Kozlov Yu.M., Lunev A.E., Piskotin M.I., Popov L.L. etc.). SA studies from different points of view, concepts, theories of the

legal and social state, ways of separation of powers, influence on this branch of knowledge of theories of synergetics, cybernetics, sociology, political science.

In the functions of the state, the main directions of the external and internal activities of the state, their active service role vis-à-vis the society, the multilateral practical activities of the authorities at home and abroad are disclosed. The state, through the implementation of relevant functions, objectifies the specific features and patterns of development inherent in it, the dynamics of political-market, socio-economic and spiritual transformations in the life of society, fulfills its social mission. If the main internal functions of the state - economic, social, environmental, fiscal, development of culture, science and education, ensuring the security of the state, protecting the rights and freedoms of citizens, all forms of property and law and order, then its external functions are the defense of the country; ensuring international peace and security; cooperation and strengthening of relations with other countries. The state's activities in the performance of its functions are conducted on the basis of the division of specific forms of state activity - legislative, executive (administrative) and judicial.

The executive activity represents the implementation of executive and administrative functions based on laws in the spheres of economic and cultural development, social security and health, transport and communications, ensuring the security of the state and protecting public order, defense of the country, etc. In addition to its content, public administration differs from legislative and judicial activities in that it is carried out by executive bodies that issue subordinate regulatory legal acts aimed at the realization of their functions. The bodies of executive power and officials carry out legislative and other normative legal acts, issue documents, certificates, permits for the production and registration of any activity, etc. In the cases established by law, employees of these bodies may carry out compulsory actions, and in special cases physical force and weapons.

Principles SA (Figure 1) are fixed in federal laws, other regulatory and legal acts, they reflect its objective laws, the significant aspects of its organization, affect the forms, methods, structure, personnel and management process, reflect the basic requirements for the synthesis and the organization of the management apparatus, its divisions, as well as the ways in which they perform management functions. Most SA principles are fixed in the form of legal norms, but a number of principles-ideas are not enshrined in legislation (humanism, justice), therefore the ideas of social justice and humanism must permeate all executive activities of the subjects of government. There are three interrelated and interdependent aspects of SA: ontological (the genesis of principles, their interrelations with nature, the essence of reflected regularities, relationships and interrelations), epistemological (analysis of the essence, logic and structure of principles) and methodological (the role of principles in the scientific and applied activities of society in sphere of SA). In general, the SA is one of the forms of state activity, differing in its content, forms and methods, and the governing bodies from which it proceeds. Each of these forms of government, taking into account the methods and means peculiar to it, serve the purposes of realizing the functions of the state. Principles of SA are divided into general (system, objectivity, feedback, information sufficiency); private (in subsystems, economic, socio-political,

other spheres of society); organizational and technological (one-man management, hierarchy, concreteness, etc.) [1, 2].

Classification of SA as a legal category includes [2]: general principles (social and legal, implemented in management, regardless of the level and location of the SA body) - objectivity, efficiency, the combination of centralization and decentralization, legality and discipline; organizational principles, consisting of groups: sectoral, territorial (linear, functional, double subordination); rational distribution of powers among the subjects of the State Administration, their responsibility for the results of their work; a combination of unity of command and collegiality.

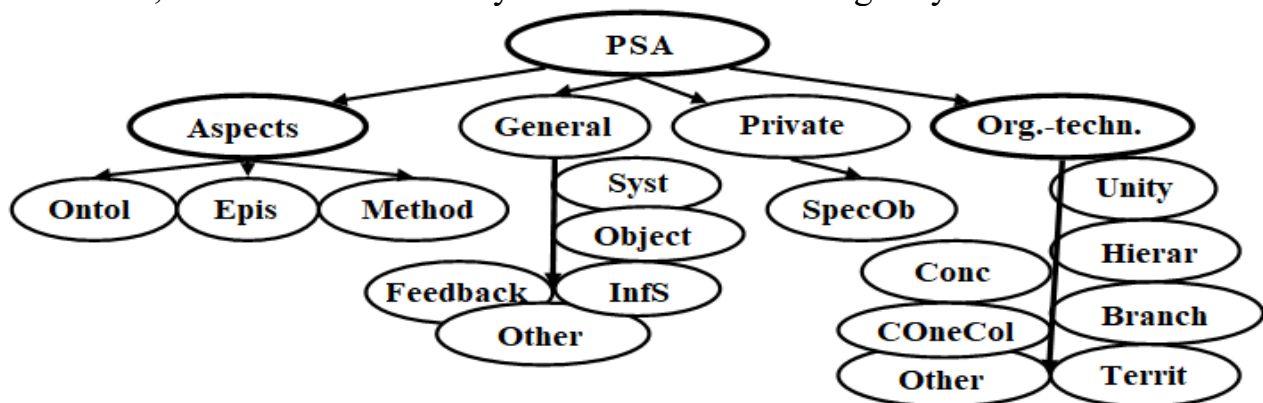

Figure 1. Principles of State Administration (PSA):

Aspects SA - ontological (Ontol), epistemological (Epis), methodological (Method); General principles - information sufficiency (InfS), systemic (Syst), objectivity (Object), feedback; private principles - in specific areas of activity and management objects (SpecOb); organizational and technological principles (Org.-techn.) - unity of command (Unity), concreteness (Conc), a combination of one-man management and collegiality (COneCol), hierarchy (Hierar), branch and territorial (Territ).

In [1] 10 essential features and features of SA were identified as a type of state activity and a legal category. SA is:

- one of the types of state activity, having a direct character, within which the executive branch is exercised, all executive bodies being subjects of the State Administration;

- Directly organizing activities to fulfill the tasks and functions of the state (the life activity of individuals and collectives, as well as material objects), the implementation of both external and internal executive and administrative functions;

- legally-authoritative activity in administrative, extrajudicial order (subjects carry out normatively definite tasks and functions by using state-power authorities, which they are endowed with legislative, other normative legal acts of the Russia);

- subordinate activity (the law determines its goals, tasks, serves as a basis for determining the functions and powers of the subjects of the State Administration);

- spheres and areas of society: the main thing is economy, industry, energy, agriculture, construction, communications, protection and protection of the environment, use of natural resources, trade, finance and credit, foreign economic activity and customs; socio-cultural (science, education, health, culture, social protection); administrative and political (defense, national security, internal affairs,

justice, foreign policy); the SA area by specific management objects - defense, industry, transport, communications, health, etc.;

- activities carried out by special subjects of management (the Government of the Russian Federation, other authorities, where execution is the main feature of the State Administration as an independent type of state activity);

- management based on sectoral and cross-sectoral principles;

- centralized management with general, special and sectoral coordination, general rules and regulations, indirect links between the object and the subject of management, or as an operational direct management with direct links between the body and the management object;

- taking into account the structure of the process - consistent management of the subjects with the application of a number of procedures (stages, cycles, phases) within the framework of administrative standards and regulations: development and adoption of management decisions aimed at implementing the requirements of the law, establishing basic rules, the main directions of work (the functioning of the management system is organized, the status of participants in managerial relations is determined); the implementation of the decision (implementation of regulations, prompt regulation of current management ties, adjustment of decisions, operational management, etc.); verification of the execution of the decision (execution control);

- legal enforcement, administrative lawmaking, administrative jurisdiction (law enforcement) when issuing by the management bodies of legal acts on the basis of and in compliance with the law.

Two elements of the characteristics of the SA correspond to the objectives (execution) and means of achievement (disposal), which serve as the basis for determining the SA as an executive and administrative activity. Hence it follows that the SA has both executive and legally-authoritative (administrative) character. Performing activities - is an administrative activity that provides for subordination of the object of management relations to their subject. Managerial relations are subordinate, power-organizational and administrative relations.

In general, the State Institution as a kind of state activity acts as the organizing, legal and executive and subordinate activity of the bodies on the part of the executive power and other state bodies, the practical implementation by the subjects of management of the norms of legislation when exercising their powers in compliance with the assigned responsibility.

The essence of executive and administrative activity is the implementation of laws and other legal acts of public authorities. Execution is the main feature of the State Institution as an independent type of state activity, divided into categories: social management (the activity of the whole state to regulate public relations); organizational activities (ensuring the conditions for successful implementation of functions by any body or organization); public administration (activities carried out on a national scale by special subjects - government bodies).

State, state-administrative and administrative management evolved taking into account the views of cybernetics, sociology and management. Let us examine in more detail the approaches used.

1. Cybernetic approach to the analysis of the SA developed since the 60's. XX century on the basis of mathematical apparatus, mathematical logic and function theory. Cybernetics, integrating the most important achievements of the theory of automatic regulation, computer science, many other spheres of scientific knowledge (control, reception, storage and processing of information in complex dynamic systems), in the study of management at a high level of abstraction, attached special importance to the principles, laws and connections of many elements, entering into a single integrated system, as well as procedures and control algorithms. At the same time, management in the broad sense meant the targeted influence of the management subject on management objects for the creation of effectively functioning systems based on information links and relationships in order to bring the object or process into an ordered final (desired) state. The types of systems are distinguished: technical (power systems, computers, machine tools, robots, technological processes, etc.); social and economic (industries, manufacturing and service enterprises); organizational systems with the direct participation of labor collectives in the management of large objects.

Any managerial process involves: the need to create and operate an integrated system; purposeful influence on the system to achieve the orderliness of relations and relationships, the fulfillment of the task; presence of the subject and object of management as direct participants of the process; information, as the main link of all the participants in the management; the existence of a hierarchy in the management structure; the use of various forms of subordination of the object to the subject on the basis of various methods, methods and means of control.

2. Under the influence of the ideas of cybernetics and sociology, the term "social management" is developed - one of the types of management that affects the consciousness, will and behavior of a person (objects are the social organization of society, its inherent structure and social processes). The signs of social management are: a) presence of collective activity of people (subjects in social management are people, their groups, the state and its bodies, and objects of management are human collectives and separate individuals); b) the main purpose of social management is the ordering influence on participants in joint activities through their organization; c) types of social management - management in the sphere of human activity, social relations and processes, the behavior of labor collectives, individuals and organizations (people's activities take place in the spheres of production and consumption of material and intellectual goods, socio-political, ethical, ideological, cultural, family and etc.); d) the regulator of people's behavior - an imperious character, including coercion and other methods; e) the essence of social management - management in an abstract concept (function, process in a specific sphere, organization or management body), and its content - orderly social relations, regulation, organization of functioning, social order. In these cases, the object of management is social-volitional relationships, behavior and human actions. However, a person is also a subject of social management, in its quality as individuals, as well as state, international or public organizations.

3. In the 70-ies. XX century. The problems of social management were investigated from the position of the system approach. Its main idea is the analysis of

state problems in a particular field of activity from the position of an organizational system characterized by a certain integrity of the goals and objectives of all levels of management organization. Under the management of the organizational system, a management system of a certain organizational level was understood, realizing various functions in the volume necessary and sufficient to provide management tasks in the required volume, with the following attributes: integrity (the principal impossibility of reducing the properties of the system to the set of properties of its constituent elements by the law of synergy); the interdependence of each property from its location in the system and the manifestation of its properties in interaction with the external environment; structurality (the conditioning of behavior is not so the behavior of individual elements of the system, as the properties of its elements in the aggregate); hierarchy (each element is directed by an interactive quality that ensures the system interaction of these elements).

The formed theory and practice of administrative management served as the core of administrative science on the basis of complex interdisciplinary research and knowledge at the junction of law and management, political science, sociology, the general theory of organization. It became the basis of managerial knowledge and educational programs for teaching university students and professional retraining of civil servants taking into account the specifics of the external environment and the nature of its impact. The system of state-administrative management realizes the tasks of managing the state socio-economic and political-cultural spheres on the basis of the necessary financial, material and intellectual resources for the implementation of activities and the adoption of legitimate political decisions. SA from the point of view of cybernetics is a part of social management of the processes of specific influence of control subsystems on controlled subsystems in the composition of biological, technical or social systems. The peculiarity of the SA is the systemic coverage of the whole society, including the economy, the social sphere, culture, education, etc., ensuring the ordering, organization and functioning of the entire system of social relations in accordance with the laws of existence and development of society. All these spheres are managed by the state administrative apparatus, as the integrating part of the state. The bodies of state administration act on behalf of and on behalf of the state, which empowers them with power to achieve their goals. Powerful powers are embodied in their competence, determined by laws and other normative acts. The subjects of public administration in this approach include the head of state, executive, legislative and judicial authorities.

4. The political science approach was developed by a number of scientists (IA Vasilenko, D. Wilson, D. Greenwood, R. Gregory, etc.), while the object of the theory of state and administrative-public administration was administrative-state activity, goals and objectives through state organizations, and its subject is the scientific substantiation of the process of achieving optimal state management through organization. The administrative-state administration realized the state policy through the execution of state decisions "from the top down", and the state administration - the activity of professional civil servants in the light of the implementation of social policy.

5. From the standpoint of organization of management activities and management, the SA took into account the provisions of the theory of scientific management of production, laid down by its founders (FU Taylor, A. Fayol, G. Emerson, etc.). Their desire to create universal principles of management determined: the development of a rational system of managing the organization taking into account the basic functions of business (production, finance, marketing, etc.); Synthesis of the structure of organization and management of personnel on the basis of A. Fayol's management principles (one-man management, centralization, division of labor, discipline, initiative, corporate spirit). Management, as a scientific management, means: a) the function, the type of activity to guide people in a variety of organizations, including government bodies; b) the area of knowledge that helps to implement this function, the development of a number of problems, including organization of team leadership and management process, methods and models of decision-making and management, ensuring the effectiveness of the organization; c) a complex system, integrable from various subsystems and elements (organizational system for controlling the apparatus, a system of management methods, a system of technology and management techniques, a system of management documentation and information); d) forms of management activities - legal, through which management decisions and actions are recorded, and organizational ones for the implementation of collective or individual actions (operational organizational and material-technical operations).

The stages of managerial activity are: analysis and assessment of the management situation; forecasting, modeling of necessary and possible actions for the preservation and transformation of the state of the administrative situation in the subject or object of management; development of prospective legal acts, implementation of organizational measures; adoption of legal acts and implementation of organizational measures; organization of the implementation of decisions taken; monitoring implementation and prompt information; generalization of the executed managerial activity and evaluation of the new resulting management situation. In general, management activities - a complex socio-psychological phenomenon with a predominance of strong will. Each subject engaged in it, accomplishes mental and volitional operations of analysis, evaluation, selection, decision, subordination and execution of commands, control, etc. This creates a special social and psychological mood in the collectives, forms a certain type of behavior and activity.

6. A multidimensional approach to the analysis of the essence of SA, as different types of social management, was proposed by legal scholars (YN Starilov, YA Tikhomirov, and others). Management of them was understood as the organization of public relations, object of management - all society. Social management, or the management of society - is a purposeful organized impact on many or some areas of social life, the management of social processes. Governance of the state, state affairs is a purposeful organized impact of the state and its institutions on the spheres of state life for their change in accordance with the objectives of state policy. State management is considered in two ways: in a broad sense, as the sphere of organizing and administrative activity of state bodies, and in

the narrow sense, as the activity of executive bodies, the administrative apparatus proper. Administration - management activities in organizations, institutions, enterprises. From the point of view of systemic nature, the SA is an extremely complex dynamic system, each element of which generates, transmits, perceives, transforms regulatory influences in such a way that they regulate public life, contribute to the attainment of the goals set, the qualitative realization of tasks and management functions, the connection of subjects and objects through control actions (direct and feedback). Then, in a broad sense, the SA is the regulating activity of the state as a whole (the activities of representative, legislative, executive, judicial bodies), and in the narrow sense - the administrative activities of the executive authorities, executive and administrative bodies of the state at the level of the Russian Federation and its subjects. Then administrative law is considered SA only in a narrow sense (practical activities of the President and the Government of the Russian Federation, central bodies of the federal executive power). The bodies of local self-government, the local administration, its bodies and structural subdivisions are the bodies of executive power that exercise the functions of management.

On the whole, the analysis of the works of Russian scientists made it possible to single out a number of approaches to the essence of SA, examining it from various positions: from the position of legal science - as one of the forms of state activity, the essence of which is the practical implementation by certain state bodies of laws, the realization of the functions of the state (in this case, the State Administration has a state-imperious nature, the subjects of the State Administration, in fulfillment of laws, exercise the powers established by legislative and other normative legal acts); from the position of cybernetics and sociology, political science and public relations - as the interaction of subjects and objects of social management on the basis of direct and inverse links; purposeful organized impact of the state and its institutions on public life for their streamlining and improvement is adequate to the objectives of public policy; as the governing influence of the whole state on society in order to streamline social systems, ensure their functioning in full accordance with the laws of existence and development of society; from the position of organization of managerial activity, the theory of scientific management and management - as state management and management of collectives in four main aspects of organization of management activity - planning, organization, management and control.

In conclusion, we note that the control has a number of meanings: the direction of motion; leadership, direction of activity of someone or something; activity of government bodies. Manage - means to guide, guide, dispose. In accordance with this, it can be noted:

Management or SA, in particular, are not general concepts for essentially independent processes in the theoretical-applied plan: management in the cybernetic sense is the interaction of subjects and objects in nature and technology through the mechanisms of direct and feedback; the management of society, or social management, is the impact of the state and its institutions on society; management of activities aimed at organizing the activities of the collective, as management, - one of the forms of management of public activities; management of executive activities of state bodies, implementation of their competences for the implementation of the

provisions of laws by certain state bodies; SA in the broadest sense - management of the state, its activities in organizing the impact on social relations, and in the narrow - the organization of managerial activities of the state apparatus.

In terms of content and degree of influence on the interests and motives of employees' behavior, the realization of the goals and functions of management is conducted on the basis of moral, ethical, socio-political, socio-psychological, economic or administrative methods.

The executive power in a democratic, social and legal state is independent, has a powerful potential. SA - is a kind of activity in which the executive power is being implemented, which has an organizing and administrative nature. The content of the activities of the executive bodies takes into account the competence in the implementation of functions in the political, economic, social, cultural, social welfare and health care, transport, communications. A new system-synergetic approach to SA (Figure 2) [2] promises new principles, functions, methods and tools using the DIKW model. The formation of new cognitive models of synergetics in the synthesis of the future, virtual reality, social technologies makes it possible to describe objects with models with sets of parameters that require new knowledge, intellectual courage, understanding of the essence of the matter from state and municipal employees, separation of the main without secondary.

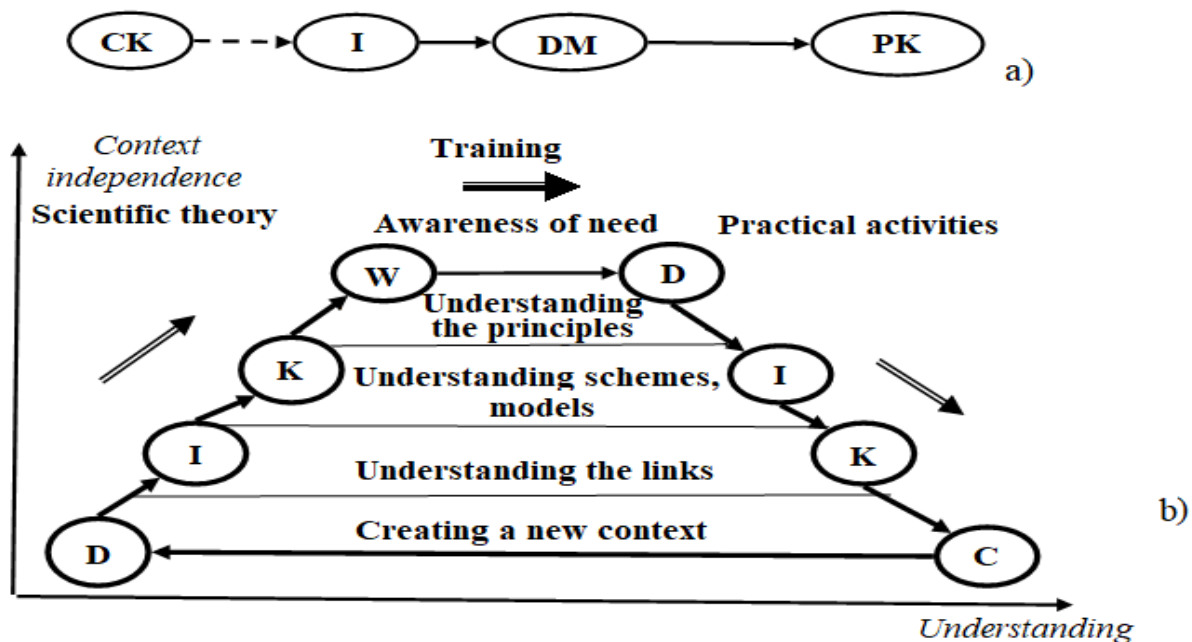

Figure 2. Narrow (a) and detailed (b) model of the relationship between science, training and practice of activity:

D - data; I - information; K - knowledge; W - wisdom; C - creativity; DM - decision making; CK (PK) – cognitive knowledge (practical knowledge).

Since the number of types of bifurcations is small, bifurcations in complex systems have the same laws, behavior similar to a conductor-led orchestra. Knowing the points of bifurcations, branches with stable and unstable states, you can choose the optimal ranges of management decisions.

References:

1. Popov L.L., Migachev Yu.I., Tikhomirov S.V. Gosudarstvennoe upravlenie i vlast [Public administration and executive power], INFRA-M, 2011. 320 p.
2. Arsenyev Yu.N. etw. Gosudarstvennoe upravlenie, menegment: sushchnost i osobennosti [State management, management: essence and features], Tula, Tula State University, 2017. 280 p.

Lisyutin A.

postgraduate student of the department of personnel management
and economics of enterprise

Donetsk State University of Management, Mariupol city

HISTORICAL PRECONDITIONS FOR THE SYSTEM OF INTELLECTUAL PROPERTY ESTABLISHMENT ON THE TERRITORY OF MODERN UKRAINE

The article considers the role and history of the intellectual property protection system formation. It analyses the situation when separate efforts of individual countries have led to the creation of an international system based on the relevant agreements. The experience of creating a national Ukrainian defense system has been studied.

Urgency of the research. The tendencies in the world economy development indicate that a significant part of GDP in developed countries goes to intangible assets that provide higher returns in comparison with tangible assets. For instance, there is evidence that the intellectual property sales volume in developed countries is quite comparable with the sales volumes in large industrial sectors [1]. It is also well-known that the aggregate share value of some corporations in the securities market far exceeds the real value of their production assets. This example demonstrates the essential role of the proprietary trademark (brand) that is intellectual property. It can also be noted that any brand is a trademark, but not all trademarks subsequently become a brand, which, in return, is the sum of the trademark and its relation to the consumer, the reputation of the mark on the market.

The accumulated historical experience demonstrates that intellectual property, which cannot be felt or touched, can bring its owner a real profit for a long time or can be profitably sold [2]. However, at all times, there were those who would like to use authors' inventions, industrial designs, trademarks with the benefit of themselves without the consent of the author. Therefore, the problem of intellectual property protection has been relevant since the moment of the first creativity acts manifestation and has been increasing with the development of communications and production scale-up.

Recent research and publications analysis. The following scientists as Yu. Atamanova [3], O. Podoprighora [4], I. Dakhno [5], V. Drobiazko [6], O. Golovkova [7] devoted their works to issues related to management in the intellectual property.

Almost every author of numerous publications on the intellectual property protection has addressed, to some extent, to the history of the emergence of this category and its further development, as a retrospective approach allows explaining the essence of the proposed solutions to existing issues. It is especially useful for

countries with transitional economies (including Ukraine) due to their late entry into the cohort of countries which economies are largely based on intangible assets and authors or intellectual property managers' interests are protected by the state. The emergence of new management methods, the development of additional statutory documents that regulate those activities in Ukraine, require further reflection and assessment of the conformity with the laws and regulations that operate in Ukraine and in international practice.

Setting objectives. Within the framework of this study, an attempt to trace the development of the international intellectual property protection system and to make its comparative assessment with the Ukrainian one have been made.

Statement of basic materials. The formation of an international system of intellectual property protection is an objective and logically driven process, which is based on the concept of the productive power and society development as a whole on the basis of stimulating creative activity. The task of the system is to ensure a balance between the author's rights, on the one hand, and the society interests in terms of access to the creativity results, on the other hand.

The prime focus of this process goes to the author of the intellectual product, whose social interest lies in the results of creative work (moral or material). It ought to be stated that the social progress is impossible without fair promotion of the efforts and protection against intellectual property violations. Nowadays, it becomes increasingly clear that, unlike limited natural resources, intellectual property is an inexhaustible resource, so in recent decades it rapidly replaces traditional material assets and becomes the driving force behind the economic and cultural development of society.

The history of science displays that the most important ideas and inventions, which determine the development directions in any field for many years to come, belong to certain talented individuals, and the development and practical implementation of the ideas are put forward by the creative groups. To a large extent, such a remark is also applied to literature, painting, or music. In European culture, a few highly-gifted poets, artists, musicians and writers who can be called geniuses have left their traces in the form of a radical change in styles, methods or performance techniques.

In the case of inventions the term "pioneer inventions" is used. The majority of successors developed the creative heritage of geniuses; however, they also were concerned about the notion of authorship. The history of copyright reflects the evolution of society in understanding the creative people's role and contains bright creative achievements and tragic pages of the authors' fates when they were not understood or appreciated by contemporaries. However, a lot of examples show that the most serious results in the productive power development have been achieved in countries with a high level of personal freedom and decent remuneration for intellectual work.

In the process an intellectual property protection system developing, there are several stages that substantially differ from one another. At the initial stage, there was no legal protection, except for the requirement for inviolability: for example, texts of ancient Greek piece of literature. In ancient Rome, a system of philanthropy was

developed: philosophers, writers, artists, inventors were subsidized by governors and wealthy people. It explains the lack of an approach to intellectual property as a commodity.

In medieval Europe, during the period of the craft structures of artisans' existence, the technological secrets exchange took place within small groups and the authorship of an individual was not of interest at that time. Their activity is an example of strict secrecy. Because of the craft secret, humanity lost a lot of inventions; that is why it was necessary to re-invent the same objects.

At the second stage of legal protection system formation of the creative activity results, privileges were the main management tool. There were state guarantees (royal power) in the documentary form, certain rights were granted to the authors, and the privileges for exclusive use of creative achievements were given. The reason for their provision could be any novelty that brought benefits or profit to a privileged person or a state. This could be the improvement of technologies for the certain products development, the identification of minerals, the improvement of a particular system, etc. Privileges could include exemption from taxation at a specified time, loans with no interest, the provision of land and others [4].

However, the authors could not claim any privileges or guarantees, but had to hope for the monarch's mercy. In England in the XII-XV centuries privileges were granted by the royal authorities and were aimed at stimulating new high-tech industries, which contributed to the victory of the industrial revolution. As an example of such an approach in Russia, one cannot but recall the granting to M. Lomonosov with a monopoly right to apply his method to manufacture colored glass for the period of 30 years. Similarly, the discoverers of iron ore deposits in the Urals, developments of improvements in the weapons industry, etc., were encouraged. This system of incentives for creative achievements was operating for quite a long period of time and remained relevant in some countries, even at the third stage of an intellectual property protection system development characterized by widespread use of patents.

With the invention of the printing press in the 15th century by Gutenberg, literary works could be reproduced quickly and relatively cheaply, and the profession of the publisher appeared in the society. Publishers and booksellers united in the guild, retaining a monopoly on that type of activity, and neglected the interests of the authors, who, in most cases, could not control the printing of publications and did not receive appropriate remuneration.

In order to protect authors from the unauthorized copying of literary works in 1710, the British Parliament adopted a law called the "Charter of Anna Stuart", the Queen of Great Britain and Ireland [8], which proclaimed the work of the author's as his/her property and granted him/her the exclusive right to re-publish the work for 14 years with the possibility of continuation for another 14 years. If the book was published before the publication of the Charter, then the term was 21 years. For violation of that law, a fine and confiscation of an illegally issued copy were foreseen. This firm law, which was mentioned in all textbooks on intellectual property, became an example for new legislative acts, and its main ideas and

principles were used in further normative documents in the copyright field, which also extended to the play, geographic maps and other pieces of art.

The French copyright law introduced a new provision on the right as for inheritance of some piece of works. The author was granted the right to public performance (any publication of the work) throughout his/her life and 5 years after his/her death to the heirs and other successors.

However, between those approaches there was a fundamental difference that still has not been resolved. In France, and subsequently throughout continental Europe, the right to literary and artistic creation was clearly delineated from the right in the field of technical creativity and was completely independent. At the same time, in the Anglo-Saxon states, they had been brought into line with other inventions, means of goods individualization, industrial designs, and production secrets in separate categories. That difference was due to the fact that in continental Europe the works of art were regarded as part of the author's soul, and for the Anglo-Saxon school they were just the goods that were involved in economic circulation, as well as industrial property.

In France, at the end of the eighteenth century, a proprietary approach to copyright and patent law prevailed. It was precisely because the "intellectual property" term had been created; the "literary property" and "industrial property" collocations had appeared in the state laws. The French Revolution abolished all the attainments and privileges, but the French constitutional assembly restored the authors' rights in decrees of 1791 and 1793. Those decrees explained the authors' rights, but not publishers' rights, as in the Anne's statute.

The United States of America had used the provisions of the Statute of Anne to protect copyright until 1976, when the current Copyright Law was adopted. The new law protected the authors' rights during their lifetime and 50 years after their death. However, that Law preserved the norm of the Statute of Anna, according to which all pieces of work, in order to obtain protection, were subject to state registration and deposition.

In the Russian Empire the state monopoly on book publishing and bookselling was remained during a long period of time. Copyright issues were regulated by the "Censorship Statute" of 1828, which included the section "On Fiddlers and Book Publishers" [9] and became, in fact, the first regulatory act on copyright in Russia. Exclusive rights to their own works were given to authors during his/her life and his/her successors for 25 years after the author's death. Subsequently, this term was increased to 35 years. In 1830, another law "The Statute on the rights of inventors" was adopted [9], which defined the concept of counterfeiting and imposed responsibility for it. In the future, at the legislative level, the problems of copyright of composers, artists, architects, and the terms for allocation rates in favor for authors from fees for theatrical productions were regulated. The law enacted under the title "Provisions on copyright" was passed in 1911, which was the lawmakers' crowning achievement.

Together with the copyright development, a system of industrial property protection was formed. The transition from privileges to patents in that area had

started much earlier. The initial step to transforming the system of privileges into patent law was the patent law adoption by Venice Republic in 1474.

The first patent law in its modern sense was the "Statute of Monopoly" adopted in England in 1623, which prohibited the provision of privileges for the exception to the new production methods. Authors of certain innovations owned the monopoly to use their inventions for 14 years. In the Russian Empire, the privileges were not got rid of, but special rules for their provisions were developed. In 1723, the "Rules for issuing privileges for the creation of factories" were approved, and in 1812 the law "On privileges for various inventions and discoveries in artistic crafts", which regulated the issuance of privileges for own and imported inventions for 3, 5 and 10 years, was passed.

In the XVIII century, the system of intellectual property rights protection in the form of privileges began to gradually lose its meaning, it replaced the patent system. The first patent law was passed in the US in 1790 [6]. According to that law, the state guaranteed the creators' rights protection by issuing a special security document which was called a patent. For that purpose, the state registration of inventions, preliminary examination of applications, etc. were introduced. The first regulations on state protection of goods and services individualization means, in particular trademarks, were adopted in the second half of the XIX century (in the United States - in 1881, in Great Britain - in 1883, in France - in 1857, in Germany - in 1884, in Russia in 1830).

The second half of the nineteenth century marked the unification of the writers and other cultural figures' efforts in the fight against the illicit circulation of works. The International Literary Congress, held in 1878, put forward the idea of an international convention on copyright. As a result, in 1886 in Bern a convention "On the protection of literary and artistic works", which in the future was repeatedly revised and supplemented, was adopted [10]. That convention became the basis to which all subsequent international normative documents in the field of the copyright and related rights addressed.

The fourth stage of the period from the beginning of intensive international cooperation to the present day can be conditionally divided. During that period, more than 20 agreements and international conventions concerning the authors, performers, publishers' rights, which became the basis for the international system of intellectual property protection, were signed. They are presented in the table.

The first attempts to create a system for the intellectual property protection in Ukraine were made in 1918 by the governments of the UPR and the Ukrainian State headed by hetman P. Skoropadsky. The archival documents confirm that in January 1918 the Department of Inventions was represented in 10 departments of the People's Ministry of Trade and Industry of the UPR. A similar body was created in the Hetman Ministry of Trade and Industry.

However, the certain practical result from those measures, due to the very short time of the departments' functioning in the conditions of a continuous war and occupation by foreign troops, was not achieved. The number of issued security documents was calculated in units [4, 7, 11].

Table 1

**Chronology of conventions (agreements) on intellectual property issues adoption
[5,6,10]**

Date (year) of adoption	Place	Nomination	Date (year) when Ukraine joined
20.03.1883	Paris	Paris Convention for the Protection of Industrial Property	1995
1886	Bern	Berne Convention on the Protection of Literary and Artistic Works	31.05.1995
1891	Madrid	Madrid agreement on the prevention of false or misleading indications of the origin of goods	-
14.04.1891	Madrid	Madrid Agreement on the International Registration of Marks	01.06.2000
06.11.1925	The Hague	The Hague Agreement Concerning the International Deposit of Industrial Designs	17.01.2002
06.09.1952	Geneva	World Copyright Convention	1993 (1973)
15.06.1957	Nice	Nice Agreement on the International Classification of Goods and Services for the Registration of Marks	01.06.2000
1958	Lisbon	Lisbon Treaty on the naming of the places of origin and their international registration	-
02.12.1961	Paris	International Convention for the Protection of New Varieties of Plants	2.06.1995
1961	Rome	The Rome Convention on the Protection of Related Rights	20.09.2001
14.07.1967	Stockholm	Convention on the Establishment of a World Intellectual Property Organization	1991
8.10.1968	Locarno	Locarno Agreement Establishing an International Classification of Industrial Designs	--
19.06.1970	Washington	Patent Cooperation Treaty	25.12.1991
1971	Strasbourg	Strasbourg Agreement on International Patent Classification	-
1973	Vienna	Viennese agreement on the establishment of an international classification of figurative elements of signs	-
28.04.1977	Budapest	Budapest Treaty on the International Recognition of the Deposit of Microorganisms for the Purpose of Patent Procedure	01.11.1996
26.09.1981	Nairobi	Nairobi Treaty on the Protection of the Olympic Symbol	20.12.1998
26.05.1989	Washington DC	Washington DC Intellectual Property Treaty on Integrated Circuits	-
15.04.1994	Marrakech	Agreement on trade-related aspects of intellectual property rights, in particular trade in counterfeit goods	16.05.2008
27.10.1994	Geneva	Contract on the Trademark Law	13.10.1995
01.06.2000	Geneva	Patent Law Treaty	-
27.03.2006	Singapore	Singapore Trademark Law Treaty	-

Subsequently, activities on the intellectual property protection were based on normative documents of the Soviet authorities. In the "Regulations on Inventions", approved in 1918, two principal thesis as for the abolition of all privileges of the Russian Empire and the introduction of a new form on document protection (copyright certificates) were included. At the same time, any invention was

considered to be the property of the state, although with the preservation of the inventor's authorship.

Regulatory documents in that area were changed several times. By the decision of the CEC and the SNK of the USSR of 1924, "On patents for inventions", a patent as a form of the exclusive right protection on inventions use revived, and in 1925 the relevant law "On the basics of copyright" was approved. "Regulations on Inventions and Technical Improvements" of 1931 provided two forms of documents' protection: the copyright certificate and the patent. In addition, the author's right on technical improvements was announced, which was not protected by copyright certificates [7, 9].

Some of the disadvantages of that document were elicited in the "Regulations on Discovery, Inventions and Innovations" of 1959, which made a clear distinction between the invention and the rationalization proposal; the rights and privileges of authors of inventions and rationalizers were determined, and several years later a system of industrial samples protection was introduced.

In 1973 the "Regulations on Discovery, Invention and Proposals" were approved, which largely harmonized patent law with international instruments and reflected the actual accession of the USSR to the Patent Cooperation Treaty [12]. In accordance with the international system, the inventions' classification and some requirements for the application for a copyright certificate were changed. At the same time copyrights, in comparison with other states, remained limited, since the author did not have the opportunity to decide independently the future of his/her intellectual product. Because of that the USSR could not join international conventions, including the Berne Convention.

After the independence proclamation in 1991, the construction of intellectual property legal protection system in Ukraine on the basis of international experience and with the prospect of Ukraine's integration into a civilized international community began. The table above shows information about joining Ukraine to international agreements.

The first step in that direction was the Presidium resolution of the Supreme Council of Ukraine "On Certain Organizational Measures to Ensure the Protection of Industrial Property" in 1991 [13], in which the Cabinet of Ministers of Ukraine instructed the creation of a patent office and other necessary state administration structures on issues of intellectual property protection. In pursuance of that mandate, the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted the Resolution "On the Establishment of the State Patent Office of Ukraine" [14] and "On the Establishment of the State Agency of Ukraine for Copyright and Related Rights" [15].

The first legislative act for industrial property legal protection in independent Ukraine was the "Temporary Provision on the Legal Protection of Industrial Property Objects and Innovative Offers in Ukraine" [16], approved by the Decree of the President of Ukraine of 1992, which established that the only form of protection of inventions and industrial designs was a patent.

With the adoption of the Law of Ukraine "On Copyright and Related Rights" by the Verkhovna Rada of Ukraine in 1993 [17] a legal framework, which generally complied with international norms, was created.

The new institution, i.e. representatives on intellectual property (patent attorneys), was created. With the adoption of the Constitution of Ukraine in June 1996, constitutional norms became the basic norms of authors' rights regarding the results of creative work.

A fundamental change in the state administration of intellectual property protection in Ukraine was in 2000. Institutions that previously operated separately in the field of industrial property and in the field of copyright and related rights were united into a single system of intellectual property legal protection. The newly created Department of Intellectual Property as a governmental body of public administration had to ensure the implementation of state policy in the field of intellectual property.

In order to strengthen the intellectual property role in economic activities, and especially when introducing intellectual property rights to the authorized capital of joint stock companies, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved "National Standard No.4 "Evaluation of Intellectual Property Rights" (Resolution No.1185 of 3rd October, 2007). In accordance with that Standard, property rights for such intellectual property objects [18] have been assessed:

- literary and artistic works;
- computer programmes;
- compilation of data (databases);
- implementation;
- phonograms, videograms, broadcasts (programs) of broadcasting organizations;
- inventions, utility models, industrial designs;
- layout (topography) of integrated circuits;
- innovative proposals;
- varieties of plants, breeds of animals;
- commercial (firm) name, trade marks (signs for goods and services), geographical indications;
- commercial secrets;
- other objects that, according to the law, belong to the objects of intellectual property rights.

For the evaluation of intellectual property rights the following methodological approaches, such as income, comparative or expense, are used.

Conclusion. Thus, each of the abovementioned steps, in relation to the creation of an important management system in any given state in this area, has already taken its place in the history of the Ukrainian statehood formation.

References:

1. Sudary`kov S. A. Pravo y`ntellektual`noj sobstvennosti` : ucheb. / S.A. Sudary`kov //M. : TK Vel- by`, Y`zd-vo Prospekt, 2008.— 368 p. (in Russian).
2. Deny`syuk O.P. Problemy` ta perspekty`vy` rozvy`tku oxorony` intelektual`noyi vlasnosti v Ukrayini //Advokat. – 2009. №7 (106). – pp.38-41. (in Ukrainian).
3. Atamanova Yu. E. «Teoreticheskie problemyi stanovleniya innovatsionnogo prava Ukrainyi» Monografiya / Atamanova Yu.E.// — H.: 2006. — 256 p. (in Russian).
4. Pidopry`gora O.A., Pidopry`gora O.O. Pravo intelektual`noyi vlasnosti Ukrayiny`: Navch. posibny`k dlya studentiv yury`d. vuziv i fak. un-tiv. / O.A. Pidopry`gora, O.O. Pidopry`gora// — K.: Yurinkom Inter, 1998. — 336 p. (in Ukrainian).

5. Daxno I.I. Pravo intelektual'noyi vlasnosti: Navch. posibny`k. Vy`d. 2-ge, pererob. i dop. /I.I. Daxno // Ky`yiv: Centr navchal'noyi literatury`, 2006. — 278 p. (in Ukrainian).
6. Drob'yazko V. S., Drob'yazko R. V. Pravo intelektual'noyi vlasnosti: Navch. Posibny`k / V. S. Drob'yazko, R.V. Drob'yazko // — K.: Yurinkom Inter, 2004. - 512 p. (in Ukrainian).
7. Golovkova O.M. Genezy`s pravovoyi oxorony` intelektual'noyi vlasnosti [Electronic recourse]. — Access mode: file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/FP_index.htm_2008_1_17.pdf. (in Ukrainian).
8. Vallye V. Spadok Dzhejmsa I i Korolevy` Anny`: oxorona intelektual'noyi vlasnosti u chasi j prostori. - K.: DUX I LITERA, 2010, – 216 p. (in Ukrainian).
9. Evolyuciya patentnoyi oxorony` vy`naxodiv v Rosiyi [Electronic recourse]. – Access mode: <http://um.co.ua/13/13-1/13-107609.html>. (in Ukrainian).
10. Berns`ka konvenciya pro oxoronu literaturny`x i xudozhnix tvoriv [Electronic recourse]. – Access mode: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_051?test=XNLMf5x.qwJgHwZwZi.6WpfGHdl2gsFggkRbI1c. (in Ukrainian).
11. Oxorona intelektual'noyi vlasnosti v Ukrayini: pershi kroky` [Electronic recourse]. – Access mode: <https://day.kyiv.ua/uk/article/poshta-dnya/ohorona-intelektualnoyi-vlasnosti-v-ukrayini-pershi-kroki>. (in Ukrainian).
12. Meggs P. B., Sergyeyev A. P. Intelektual'na vlasnist` / P.B. Meggs, A.P. Sergyeyev // - M.: MAUP, 2000. - 400 p. (in Ukrainian).
13. Postanova Prezy`diyi Verxovnoyi Rady` Ukrayiny` “Pro deyaki organizacijni zaxody` shhodo zabezpechennya oxorony` promy`slovoyi vlasnosti” [Electronic recourse]. – Access mode: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1897-12>. (in Ukrainian).
14. Oficijny`j web portal Derzhavnogo departamentu intelektual'noyi vlasnosti [Electronic recourse]. — Access mode: http://sips.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=3466. (in Ukrainian).
15. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` “Pro stvorennya Derzhavnogo agentstva Ukrayiny` z avtors`ky`x i sumizhny`x prav [Electronic recourse]. – Access mode: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/154-92-%D0%BF>. (in Ukrainian).
16. Ukaz Prezy`denta Ukrayiny` “ Pro ty`mchasove polozhennya pro pravovu oxoronu ob'yektiv promy`slovoyi vlasnosti ta racionalizators`ky`x propozy`cij v Ukrayini” [Electronic recourse]. – Access mode: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/479/92>. (in Ukrainian).
17. Zakon Ukrayiny` "Pro avtors`ke pravo i sumizhni prava" [Electronic recourse]. – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>. (in Ukrainian).
18. Postanova Kabinetu Ministriv «Pro zatverdzhennya Nacional`nogo standartu N 4 «Ocinka majnovy`x prav intelektual'noyi vlasnosti» [Electronic recourse]. – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF>. (in Ukrainian).

Manolov G. L.

Associate Professor, Doctor of Political Sciences
University of National and World Economy – Sofia, Bulgaria

E-GOVERNANCE

The article examines the nature of e-government as a social phenomenon in the contemporary world. The main principles of e-government, as well as its foundations – e-democracy, are also revealed.

Key words: *e-Governance, e-Government, e-Democracy*

Over the last decades the topic of the so-called „e-Government“ is not only a must-have on the agenda of political subjects in the State, but also has been more and more topical in the public. That actuality appears to be a natural necessity for the reformation of state governance (at all levels) through the new information technologies, and mostly through the Internet. One of the reasons for such reformation is the „reckless“ growth of the World Wide Web, which as at the end of the XX century had over 9 million websites, as their number has been increasing by 50 000 websites per week [14, p. 7]. In view of the above, it is completely logical and natural that in the Internet era the e-Governance topic has been developing and that the e-Governance has respectively become directly applicable in the state government. Furthermore, today the efficient state government is absolutely unthinkable without the use of the Internet technologies in the XXI century for the radical reformation of the supreme government institutions into quality government bodies. This inevitably puts the focus of the political governance on the e-Governance, government and democracy, which for unexplainable reasons are often not subject to interpretation regardless of their serious significance.

1. Nature of e-Governance

The necessity of e-Governance functioning occurred in the end of the XX century in connection with the concept of reformation of the State and state governance. In this concept the State is considered as a totality of political institutions, which have social functions as regards the public and the people. That is to say, „the XXI century State“ should secure citizens' wide access to various government and other information (in the field of education, healthcare, social activity, employment, taxes, public procurement, etc.), which should be fully accessible and transparent to the public. In other words, the State should present its citizens with new communication channels to allow them to take part in the process of decision making and control exercise (upon their implementation) [12, p. 349].

All of the above becomes possible thanks to the Internet-based communication, which first appeared in the USA in the beginning of the 1960s. Since then the Internet has been constantly growing due to the fact it has been used for the realization of an important double function of the Net: the people are the Internet consumers and users, on the one hand, while actually being able to generate ideas, make evaluations and directly take part in the development of the political process in the State, on the other hand. This makes all people direct participants in the State's e-governance. Thus, the idea of the so-called „e-Government“ also gradually originated, finding increasingly popular application in modern countries around the world.

It is known that the Internet as a means of communication is a world computer network that unites hundreds of thousands of government, public, corporate, educational and home networks based on government, public, corporate, educational and home networks based on agreements on the ways of the exchange of information within a uniform address system. This popularity also predetermines the main tasks of the Internet resources of political subjects, namely: an information (and presentation) sheet of the respective political organization; an Internet issue (e-newspaper) of the political party; realization of various events; implementation of information

interaction within the political party itself, etc. [8, p. 465]. Actually, this gives the Internet the opportunity to overcome all types of social differences (age, sex, physical, racial, political, economic, etc.) in order to apply a completely new type of communication between the people, and between the people and the institutions.

The evolution of e-Governance was given a serious impetus by the so-called „Okinawa Charter“ adopted at the G8 Kyushu-Okinawa Summit 1 Meeting in 2000 in Japan, where the revolutionary role of the information and communication technologies (ICTs) was pointed out in the interaction between the systems of state governance. Later those provisions stipulated in the „Charter“ were pushed forward towards their key development in the „Declaration of Principles of the Information Society“ and in the „Action Plan“ adopted at the World Summit on the Information Society (2003 and 2005).

In the contemporary evolution of e-Governance there are three distinguished basic fields dating back to the beginning of the 1990s: the *first* field is the reform of the structure and mechanisms of the executive power (including administrative reform); the *second* field is the deep reformation of government bodies serving the citizens; and the *third* field is the establishment of a modern e-Government [12, p. 351] (dating back to the end of the 1990s). Thus, the road to the e-Governance has been opened, as it has been consistently applied in the countries of North America, Western and Eastern Europe, Asia, the Far East, etc.

From the standpoint of the positions as those above, **the e-Governance may be defined as a modern information and communication technology for management of government institutions, which is Internet-based and where various types of administrative services (to citizens, to the business, to organizations) are rendered electronically, as well as an exchange of electronic documents between administrative bodies.**

The most distinctive characteristics of this governance come from the fact that once developed and applied as a type of e-Government, it operates extremely reliably, saves times and resources, limits bureaucracy, blocks corruption and makes it easier for citizens to receive administrative services by both government and municipal bodies. Hence, electronic governments tend to find constantly increasing realization worldwide, as their development is especially strong in countries such as the USA, Great Britain, Germany, France, Estonia, etc.

We need to underline here that Bulgaria is one of the very few countries, which back in 2007 adopted its „E-Government Act“ [4] containing regulations on the main stipulations of this type of governance. The Act settles the activity of administrative bodies upon their work with electronic documents and the provision of electronic administrative services. Besides, this Act is also applicable with respect to the activity of the persons executing public functions, as well as of the organizations rendering public services. The Act contains detailed instructions on the ways of providing such administrative services, the access to them, the obligations to provide information, the technical standards and policies, the interfaces for sending electronic documents, the exchange of such documents, the control and interaction between the institutions, etc. In general and in view of the fact that this is the very first attempt to execute such a law, which has been completely unknown up to now, we may

conclude that it is generally a successful law that meets the modern needs for reformation and modernization of the institutions of the supreme central power. And structures of the e-Government were just recently rationalized by creating a uniform government agency to coordinate the work of all our institutions in this field.

Regardless of the positive steps upon drawing up the law upon its application, there are a number of difficulties, which are of a legal, political and financial nature. For instance, the law has some defects not far to seek, which do not result in the coordination of the work between the national and regional bodies of the e-Government, to the establishment of a modern digital administration, but result in the lack of specific business models of work of the administration, in the lack of administrative culture of servicing, etc. Besides, it was only in the last 10 years (2007 – 2016) [1] that an approximate amount of BGN 2 B was spent for the introduction of the e-Government in Bulgaria, without the presence however of any quality and visible results whatsoever. And another very important thing: the current law does not mention, nor stipulates the very essence of the e-Government and its principles, structures, etc. – something that is of the utmost importance for the highly efficient online government in the country and that, of course, is missing.

2. The e-Government

This type of government logically occurred in the end of the 1990s as a part of the undertaken reforms of the government administration in the developed Western countries. This was possible due to the fact that along with the mass flooding of the government institutions with computers and quick development of the new information and communication technologies, the Internet expansion et cetera, which actually contributed to the electronic expansion of the access to state governance. Thus, the introduction of the network information and communication technologies, providing the opportunity to make online transactions, actually achieved a new quality of state governance. That is to say, with the introduction of the e-Government the system of state governance „works better and costs less“ [12, pp. 351 – 352]. Furthermore, it will not be in the distant future when today’s modern communication technologies will create the so-called „network parties“, or „cyber parties“ (H. Margetts) [16], which will be entirely orientated towards the virtual network space as another type, other than the political subjects hitherto prevailing.

In view of the above, **the e-Government is a new model of state government (of the executive power), where through the system of interactive intercommunion between the State and its citizens the relations (and the documents turnover) between the institutions, the business and the people are automated with the help of the Internet by introducing modern electronic services (and documents turnover).**

According to **G. Dempsey** the process of establishing an e-Government in the practice may be conditionally divided into **three main stages**, namely: „**publicity**“, „**participation**“, and „**online transactions**“ [5, pp. 24 – 25]. These stages are subject to constant interdependence and may be developed regardless of whether one of the stages is still valid or no. And within the electronic infrastructure the three stages

specified above may be also indicated as functional blocks in the development of the e-Government, as follows:

Stage One. Publicity.

At this stage new communication technologies are used to expand the access of the citizens and structures of the civil society to the information of their interest, which is located in the government institutions and the bodies of local self-government. That is to say the different institutions are obliged to upload to their websites in advance all bills, regulations, ordinances, etc. (which are subject to public discussion), as well as all necessary documents issued by the executive power (application, declarations, invoices, etc.), with which citizens address it by virtue of the applicable legislation (and enactment).

Stage Two. Participation.

This case is about expanding the possibilities for citizens to take direct participation in the government of separate government and public activities at all levels of the power or during the preparation and taking of political decisions. This usually happens through publications on the respective websites into special feedback forms (different types of forms), which allow citizens, political parties, NGOs, etc. to express their opinion (and leave their comments) on bills and on various aspects of the current and perspective government policy.

Stage Three. Online Transactions.

This is the final practical stage in the activity of the e-Government, where the government and municipal institutions render services to the citizens via the Internet – electronic monetary payments, acceptance of tax returns, registration of public-sector unions, etc. The online services have a huge advantage, for they limit the bureaucratic procedures, reduce the terms for execution of documents, impose accounting on legal entities and natural persons, prevent the distribution of corruption schemes, etc. The effect here is significant, because the introduction of the electronic services not only improves the level of services within the government administration, but also significantly strengthens the trust between the citizens and the institutions.

Upon realization of those stages researchers distinguish the following organizing **principles** [11, pp. 537 – 538] of the e-Government:

- **active civil participation** – the people with their own opinions, ideas and proposals determine the policy and the tendency of development of the e-Government;

- **convenience and simplicity of use** – all elements of the e-Government aim at easing the use of the system, at increasing the promptness of services and at reducing the time upon the issuance of documents to citizens;

- **ease of doing business** – the entire program securing, infrastructure and policy of the e-Government is directed towards the establishment of effective business models;

- **simplicity of the system** – the government work (electronic) to be arranged so that it does not cause any difficulties for both private and corporate clients;

- **quality servicing** – ability for prompt and as cost-effective as possible servicing of a number of citizens, while at the same time at a high level of efficiency;

- **adequate compliance** – electronic applications should fully comply with the system requirements and with the general design for using the interface system;
- **range of solutions** – securing the interaction between the different system structures and bodies and their complete intercompatibility;
- **implementation** – practical transformation of all set goals, intentions and actions in conformity with the electronic system;
- **accounting** – the system applications to contribute to the improvement of data accuracy and their capacities for prompt archiving;
- **readiness for action** – the various government bodies to be ready to join the system, while submitting their work, tasks and engagements to it.

The presented principles of the modern e-Government are multi-dimensional. However, two of those dimensions are of the utmost importance, namely: *firstly*, continuous increase of the number of citizens having access to the digital technologies; and *secondly*, the increasing use of the e-Government as a solid fundament of the entire state government.

And we need to mention here, among other things, that this type of legally-based governments are already working extremely successfully in some of the developed countries, as in the following examples: since 2006 in the USA there have been about 14 000 government programs operating with the help of the Internet, which collect approximately 15 % of the population taxes to the amount of 600 B USD; and in Great Britain there is an entire program implemented, entitled „e-Citizens, e-Business, e-Government. Strategic concept for servicing of the communities in the information epoch“, the main goal of which is to concretize in the course of time the process of transition to a new government of the information XXI century. Meanwhile, following the investment of BGN 2 B for e-Government (and government), as at the beginning of 2016 only 19 % of all administrations in Bulgaria provide electronic services, as 2/3 of them have no teams engaged with this electronic governance, only 35 % provide electronic documents, and there is almost no administration to render services at one single counter [11, p. 539; 2].

Obviously, electronic governments are the future of the forthcoming governments in this high-tech century as an essential element of the so-called „e-Democracy“, which event though at lower speed continues to „conquer“ the political space in different countries.

3. e-Democracy (and e-Voting)

In political science the term „e-Democracy“ has no synonymous interpretation and is usually used to characterize the social and political activity connected with modern information and communication technologies (ICTs) and the Internet. And as far as the concept of electronic democracy is correlative to the concept of democracy, we may point out that it is considered in two main meanings [3, pp. 336 – 338]: **1) in a broad sense**, the so-called „e-Democracy“ is considered as using Internet communication in the activity of various political subjects (organizations, movements, unions), and mostly of the political parties; and **2) in a narrow sense**, the that e-Democracy is considered as the direct Internet communication between all citizens and government institutions via the e-Government and other online forms.

How should we define electronic democracy?

According to some Western authors, **electronic democracy means the use of the Internet technologies by governments, political parties and groups of interests (for pressure) for providing information to realize communication, to provide services or to increase the possibilities for participation of citizens in the discussion of different social problems and in the process of taking important political decisions** [15].

From a structural point of view, electronic democracy may be differentiated into **four main components**:

- a) online information and communication;
- b) online services;
- c) online participation of citizens in the activity of the government institutions at different levels;
- d) online voting.

Electronic democracy is actually applied in the political life in practice through several popular forms of online communication, such as e-mail, website, e-news, chat groups, online question forms (for the public opinion), online meetings, instant messaging, mobile communications (online debates, protests, voting, etc.), and so on.

The development of the so-called „electronic (e-)democracy“ also logically presupposes the introduction of the **electronic voting** as an important part of the election process. This voting is a significant part of e-democracy and as such has three main variations, namely: Internet voting, voting with an automated machine, and electronic means for distribution and counting of bulletins [6, p. 139].

The technology of the **electronic voting** includes perforated cards, a voting system through optical scanning and special voting booths (including a direct-recording electronic (DRE) voting machines), which may also include delivery of votes over the telephone, via private computer networks or the Internet. **Two main types of e-voting** may be defined here, namely:

1) e-voting, which is physically controlled by government representatives or by independent election bodies (e.g. electronic machines at the places of voting), also called „**machine voting**“;

2) **distant e-voting**, which is held only of the will of the individual voter and is not subject to any physical control by representatives of the government bodies (e.g. voting via one's personal computer, mobile phone, Internet television) [17].

From a historical point of view, the electronic voting systems have been in use since 1960, when the very first systems with perforated cards were produced. Such systems were first used in the USE, where in 1964 this method of participation in the presidential elections was used in all 7 electoral districts, as well as the DRE voting machines, which used to collect votes into one single machine, being used by all voters in all elections in Brazil and India, as well as in Venezuela, the USA, Holland, and later taken out of service. Besides, Internet voting has been increasing its popularity and used for government elections and referendums in Great Britain, Estonia and Switzerland, as well as for municipal elections in Canada and initial party elections in the USA and France.

We need to point out that there are also hybrid systems, which include an electronic bulletin-marking device (most often a touch screen system similar to DRE) or other auxiliary technologies for printing out traces certified on paper by the respective votes, followed by the use of a separate electronic tabulation system.

Electronic vote-storage bulletins in the computer memory are used for electronic voting. The applicable systems are called DRE, and electronic bulletins are used so that there is no risk of them running low. Furthermore, they eliminate the necessity of printing paper bulletins, thus reducing some significant costs within the election process.

It is not difficult to presume that electronic voting has many opponents in Bulgaria that point out the following arguments: 1) election results may be easily manipulated, for the computer program itself is accessible to manipulations; 2) regardless of the technical practices in each computer system, it is easy (for specialists) to track who, when and how voted, and hence to understand the personal elective choice of the respective voter (i.e. secret ballot is thus eliminated); 3) this is the easiest way for computer specialists to realize „vote trading“ (through data theft and manipulation); 4) it is very easy for a person to vote instead of 10 or 100 other people respectively via the collected ID cards and voting codes, without anyone to confirm that a person has voted instead of more people (the person pressing the button cannot be found because that is just one person), etc., while at the same time the electronic voting has its serious followers [7], who believe that the Bulgarian electoral system should be speeded up towards its introduction.

Another existing problem connected with this type of voting is accessibility. For example, organizations such as „Voting Certification Foundation“ severely criticize the electronic voting machines and recommend other alternatives. That is because some disabled voters, including voters with visual impairment, could use the bulletin with a touch – a system that uses physical markers in case it needs to mark something in order to secretly vote with a paper bulletin (those bulletins may be designed equally with the bulletins of the other voters).

The advantage of the electronic voting machines is that they can provide prompt feedback to voters and respectively to establish any eventual problems occurred in the course of the elections. However, such prompt feedback would also be of no help for the successful determination of the voters' intentions, as this would be something different institutions, parties, NGOs, etc. would take advantage of.

In addition to the above, in case of machine voting results are counted by using ready matrices, thus reducing to a minimum the possibilities of errors by the commissions, of manipulations by separate members, of waiting for hours in front of the voting sections with bags full of bulletins, and so on. This type of voting – machine voting, has been practiced for many years now in countries such as India, Brazil, Mexico, Venezuela, etc. In our opinion, however, the experiences with machine voting in our country should continue, because regardless of some of its negative sides, it could fight against a number of weak sides and unlawful acts of „bulletin voting“, and especially against that cancer formation in Bulgaria called „vote trading“.

Probably we need to remind here that there have been some debates in Bulgaria on the introduction of electronic voting. In 2009 there was even experimental electronic voting held in some voting sections by using special automated systems. There was a chance for holding an experimental Internet voting as well, but the Constitutional Court declared that the texts introduced for this purpose in the „Election Code“ violate the secret ballot. Despite the fact that in the past years the e-voting bills were not very successful and that some of their key elements were excluded from the „Election Code“, the discussions on this type of voting have remained open over the years. It was even back in 2013 when a bill was introduced by GERB Political Party for the amendment and complement of the „Election Code“ with the purpose of introducing e-voting. However, the above did not result in the consensus between the political powers represented in the Parliament for the introduction of the e-voting in Bulgaria.

Bibliography:

1. В. „Сега“, 17.VI.2016 г.
2. В. „Труд“, 20 – 21.VIII.2016 г.
3. Грачев, М. Н. „Електронна демокрация“ и „електронно правителство“: к вопросу об определении понятия с учетом реалий становления информационного общества. – В: Политическое управление и публичная политика XXI века. Москва: Росспэн, 2008, с. 336 – 338.
4. ДВ, бр. 46, 12.VI.2007 г.
5. Демпси, Дж. Електронно правителство и его выгоды для широких масс. – В: Государственное управление в переходных экономиках. Ежеквартальное издание программы „Инициатива реформирования местного самоуправления и государственных услуг“. Институт „Открытого общества“, зима 2003, с. 24 – 25.
6. Качеството на демокрацията в България. София: Изток – Запад, 2014.
7. Константинов, М. От машинно гласуване смисъл няма. – В: Телеграф, 28.VIII.2015 г.
8. Латфуллин, Г. Р., Н. В. Новичков. Политическая организация. Питер, 2007.
9. Манолов, Г. Избори и избирателни системи. Пловдив: Паисий Хилендарски, 2015.
10. Мениджмънт и комуникации в политиката. Съставител: Добрин Канев. София, 2006.
11. Основы теории коммуникации. Москва: Гардарини, 2007.
12. Политическое управление и публичная политика XXI века. Москва: Росспэн, 2008.
13. Проданов, Хр. Дигиталната политика. София: Фабер, 2010.
14. Рийс, Ал., Лаура Рийс. 11 неизменни закона на интербрендинга. София: Класика и стил, 2001.
15. Bruecher, H., P. Baumderger. Using mobile technology to support eDemocracy. – In: Proceedings of the 36-th Hawaii International Conference on System Sciences, 2003.
16. Margetts, H. The Cyber Party. II ECRP Joint Session of Workshops. Paper to workshops „The Causes and Consequences of Organizational Innovation in European Political Parties“, Grenoble, 2001. [online]. <http://www.governmentontheweb.co.uk/downloads/papers/cyber-party-paper.pdf>.
17. http://frognews.bg/news_56599/Kakvo_e_elektronno_glasuvane/.

Moroz S.A.,
Candidate of Public Administration (PhD)
National University of Civil Protection of Ukraine; Kharkiv, Ukraine

Moroz V.M.
Doctor of Public Administration (D.Sc), Docent
The National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»; Ukraine

STATE MANAGEMENT OF THE HIGHER EDUCATION QUALITY: MANAGEMENT AT THE LEVEL OF PERSONALITY

Мороз С.А.
к.держ.упр
Національний університет цивільного захисту України, Україна

Мороз В.М.
д.держ.упр., доцент
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ: МЕНЕДЖМЕНТ НА РІВНІ ОСОБИСТОСТІ

The article defined the directions of state management of the higher education quality, with taking into account peculiarities of manifestation (perception) of its contents on the individuality level. The article draws attention to the importance of aim to obtain higher education for ensuring its quality and also determined the place and role of the state in the corresponding process. In addition, the article determines the place and role of career guidance work in the system of higher education quality assurance, and presents a list of basic normative legal documents, which regulate relevant field of work. The article contains proposals for improving the normative-legal mechanism of state management of the higher education quality.

Keywords: *state management of the higher education quality, personality, career guidance work, the purpose of higher education, the motivation of the applicant of higher education, subjects of state management*

В статті визначено напрями державного управління якістю вищої освіти з прийняттям до уваги особливостей прояву (сприйняття) її змісту на індивідуальному рівні. В статті звернуто увагу на значущість мети здобуття вищої освіти для забезпечення її якості, а також визначено місце та роль держави у відповідному процесі. Крім того, стаття містить узагальнення щодо місця та ролі профорієнтаційної роботи в системі забезпечення якості вищої освіти, а також подано перелік основних нормативно-правових документів, які регламентують відповідний напрям роботи. Стаття містить пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правового механізму державного управління якістю вищої освіти.

Ключевые слова: *державне управління якістю вищою освітою, особистість, профорієнтаційна робота, мета вищої освіти, мотивація здобувача вищої освіти, суб'єкти державного управління*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Під час розгляду проблематики концептуалізації змісту категорії якості вищої освіти в контексті поглядів зарубіжних вчених ми звернули увагу на існування певних рівнів у позиціонуванні відповідного феномену. Наприклад, Едвард ван Кеменад, досліджуючи якість вищої освіти, звернув увагу на домінуванні рівня учасників навчального процесу (студенти, слухачі, аспіранти та викладачі або об'єкти та суб'єкти навчальної діяльності), хоча при цьому наголосив на важливості системи управління [8]. Зміст цієї тези дав нам можливість виокремити

індивідуальний (рівень студента, слухача, аспіранта тощо або рівень об'єкта навчальної діяльності) та організаційний (рівень ВНЗ або рівень суб'єкта навчальної діяльності) рівні позиціонування феномену якості вищої освіти. Крім того, ми також звернули увагу на існування національного (державного) та глобального рівнів, але при цьому залишили цю проблематику лише на рівні певного узагальнення [4]. На цьому етапі наукового пошуку, ми вважаємо за доцільне повернутись до порушеної проблематики та розглянути її більш детально.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У межах державно-управлінської науки проблематика якості вищої освіти набула свого розвитку у межах таких основних напрямів: теоретико-історичні аспекти державного управління освітою (загальнометодологічні аспекти); зміст та практика використання механізмів державного управління системою вищої освіти (практична діяльність органів державної влади щодо забезпечення якості вищої освіти); інституціонально-правові та соціально-економічні умови ефективного розвитку вищої освіти (умови функціонування та розвитку системи вищої освіти як результат професійної діяльності суб'єктів державного управління); особливості державного управління якістю надання освітніх послуг в системі вищої освіти (місце та роль держави у забезпеченні ефективності функціонування системи вищої освіти); організаційно-методичні та практично-діяльнісні аспекти прояву державно-управлінського впливу на освітянську сферу (зміст, система, структура та практика державного управління сферою вищої освіти) тощо. Серед наукових напрацювань, тематична спрямованість яких тим чи іншим чином була зосереджена на вирішенні науково-практичних проблем (розв'язанні науково-практичних завдань) у межах вище визначених напрямів, слід звернути увагу на роботи С.К. Андрейчука, Д.В. Бондара, Л.А. Гаєвської, Т.І. Гладкої, С.М. Домбровської, О.В. Дубровки, О.В. Жабенка, В.І. Лугового, Т.О. Лукіної, С.В. Майбороди, С.А. Мороз, Р.А. Науменко, В.М. Огаренка, Л.І. Паращенко, О.В. Поступної, А.В. Роміна, Т.М. Тарасенко та багатьох інших вчених.

Про неабияку значущість проблематики забезпечення якості вищої освіти свідчить, хоча безумовно на опосередкованому рівні, у тому числі і факт підготовки Міністерством освіти і науки України листа від 06.03.2017 № 1/9-125 «Про Перелік проведення наукових конференцій з проблем вищої освіти і науки у 2017 році» [6]. Відповідно до пропозицій ВНЗ фахівцями МОН України у межах відповідного Переліку було запропоновано до проведення 568 міжнародних, 264 всеукраїнських та 138 інтернет-конференцій, тематична спрямованість яких, тим чи іншим чином, пов'язана з питаннями забезпечення якості вищої освіти. Разом з тим, не дивлячись на достатній рівень наукового опрацювання проблематики якості вищої освіти у межах чисельних наукових публікацій та неабияку увагу до неї з боку представників наукового співтовариства під час роботи науково-практичних конференцій, окремі напрями її позиціонування все ще залишаються відкритими для подальших наукових розвідок.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). З'ясувати можливі напрями державного управління якістю вищої освіти з прийняттям до уваги особливостей прояву (сприйняття) її змісту на організаційному рівні особистості (на індивідуальному рівні).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Не дивлячись на порівняну нескладність змісту індивідуального рівня (первинність цього рівня по відношенню до інших) прояву (сприйняття) феномену якості вищої освіти, його зміст не є простим та однозначним. Це пов'язано з тим, що сприйняття якості вищої освіти на рівні особистості, скоріше за все, є найбільш необ'єктивним та суперечливим. Перш за все, в основу вибору людиною свого майбутнього фаху, не завжди покладено ґрунтовний аналіз щодо власних інтересів та здібностей, а також перспектив розвитку ринку праці. Досить часто, людина приймає рішення щодо своєї майбутньої спеціальності під впливом дії тимчасових факторів, які не мають прямого відношення, а ні до співвідношення попиту та пропозиції на регіональному ринку праці, а ні до змісту само актуалізації особистості. Випускник школи обирає ВНЗ та свою майбутню професію керуючись думкою батьків, територіальною близькістю університету, вибором друзів та однолітків, наявністю родичів у місті розташування ВНЗ тощо. Цілком очевидно, що у переважній більшості випадків випускник загальноосвітньої школи не може чітко та однозначно сформулювати мету свого майбутнього навчання в університеті, а отже і оцінювання отриманого після його закінчення результату з точки зору якості вищої освіти не може бути коректним. Нагадаємо, що однією з детермінант якості вищої освіти є можливість її результатів сприяти досягненню визначеною особистістю мети та як наслідок, задоволення її потреб [5]. Іншими словами, відсутність виважено сформульованої особистістю мети здобуття вищої освіти, з одного боку, унеможливорює оцінювання її якості, а з іншого, спотворює її зміст. Наслідком необґрунтованого вибору майбутньої спеціальності випускником загальноосвітньої школи стає його розчарування не лише щодо обраного напряму професійної діяльності, а і до трудової діяльності взагалі. За результатами опитування «Оцінка рівня розвитку трудового потенціалу особистості» лише 30% респондентів з вищою освітою здійснюють трудову діяльність за фахом отриманим у ВНЗ (40% респондентів ніколи не працювали за фахом, а 30% працювали за фахом менше трьох років) [3]. Схожі за своїм змістом статистичні дані наводить О.І. Драган, звертаючи увагу на той факт, що «приблизно 40% випускників ВНЗ працевлаштовуються не за набутою спеціальністю» [1]. Наведені статистичні показники переконливо свідчать про існування певного протиріччя між вибором інтуїтивним вибором абітурієнтом майбутньої спеціальності та реальними потребами ринку праці. Безумовно, слід розуміти, що випускник ВНЗ може бути не працевлаштованим за фахом, як з огляду на несприятливу кон'юнктуру ринку праці так і внаслідок відсутності бажання працювати за набутою спеціальністю або недостатнім рівнем професійних знань, вмінь та навичок. Останнє зауваження є вкрай важливим, як з огляду на предмет нашої безпосередньої уваги, так і в контексті обраного

напряму наукового пошуку. Про важливість цього акценту свідчать результати опитувань представників кадрових служб філій відомих міжнародних компаній в Україні (Nestle, JTI, Samsung, Procter&Gamble, PhilipMorris тощо). За результатами кадрових процедур щодо оцінювання та відбору кандидатів на вакантні посади було встановлено, що 59% випускників вітчизняних вишів мають низький рівень практичної підготовки, а отже не можуть бути допущені компанією до самостійного виконання професійних обов'язків [7]. Повертаючись до проблематики формулювання особистістю мети свого навчання у ВНЗ, як одного з елементів системи якості вищої освіти на індивідуальному рівні, звернемо увагу на роль держави. З огляду на той факт, що серед суб'єктів впливу на якість вищої освіти, до цього переліку ми повернемося під час розгляду відповідної проблематики у межах іншого структурного підрозділу нашого дослідження, саме держава має найбільш повну та об'єктивну інформацію щодо тенденцій розвитку ринку праці у середньостроковій перспективі, а відповідно може опрацювати прогноз зміни попиту та пропозиції на ринку праці відносно тих чи інших професій (напрямів професійної діяльності). Прийняття до уваги особистістю результатів такого прогнозу, на нашу думку, сприяло б корегуванню її вподобань щодо вибору спеціальності. У якості іншого напряму участі держави у процесі формулювання особистістю мети свого навчання у ВНЗ, слід розглядати профорієнтацію. Існуючи механізми профорієнтаційної роботи, нажаль, не є ефективними, як з огляду на суб'єктів їх використання, так і в контексті їх ресурсного забезпечення. Як правило, профорієнтаційна робота серед учнівської молоді обмежується декількома заняттями та прослуховуванням інформації від представників тих чи інших ВНЗ щодо можливості отримання спеціальності у межах їх освітнього середовища. Слід звернути увагу, що метою та результатом такої роботи не є виявлення схильностей конкретної особистості до того чи іншого різновиду професійної діяльності, адже зусилля суб'єктів зосереджені на формуванні лояльності учня та його батьків до тієї спеціальності яку презентує представник ВНЗ. Ми погоджуємося з тим, що така робота має відношення до профорієнтації, але при цьому звертаємо уваги на її опосередкованості до мети відповідного процесу. Метою профорієнтаційної роботи, у самому загальному вигляді є «створення умов для реалізації конституційних прав громадян на вільний розвиток особистості, на працю, на вільний вибір професії та професійний розвиток» [2]. Цілком очевидно, що досягти мети профорієнтації використовуючи лише вище названі механізми не уявляється можливим.

З огляду на той факт, що відповідно до норм абзацу п'ятнадцятого Концепції державної системи професійної орієнтації населення професійна орієнтація населення на базовому рівні здійснюється навчальними закладами та приймаючи до уваги входження Міністерства освіти і науки України до організаційної структури державної системи професійної орієнтації населення на рівні одного з елементів [2], вважаємо, що участь ВНЗ у забезпеченні розвитку державної системи професійної орієнтації населення, а відповідно і окремої людини, є визначальною.

Профорієнтаційна робота у навчальному закладі ґрунтується на нормах: Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про позашкільну освіту»; Указу Президента України «Про Стратегію державної кадрової політики на 2012-2020 роки»; Постанови Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 р. № 842 «Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення»; Наказів Міністерства освіти і науки України «Про затвердження нової редакції Концепції профільного навчання у старшій школі» (від 11.09.2009, № 854), «Про затвердження Примірною положення про консультативний центр для батьків або осіб, які їх замінюють і дітей, які виховуються в умовах сім'ї» (від 30.06.2011, №714), «Про Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» (від 31.10.2011, № 1243); Концепції профільного навчання у старшій школі; Положень «Про психологічну службу системи освіти України», «Про міжшкільний навчально-виробничий комбінат»; Листа Міністерства освіти і науки України «Упровадження до профільної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів» (07.07.2008, №1/9-433); Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року та Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається тощо. Серед міжнародних нормативно-правових актів, зміст яких тим чи іншим чином регулює питання профорієнтації населення слід звернути увагу на: Європейську соціальну хартію та Конвенцію Міжнародної організації труда №142 «Про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів» (Женева, 23.06.1975 р.).

Не дивлячись на порівняно велику кількість нормативно-правових документів, зміст яких тим чи іншим чином пов'язано з проблематикою профорієнтаційної роботи, жоден з них не дозволяє системно вирішити питання професійного вибору та успішного здобуття або зміни професії. Частково, відповідні питання знайшли своє відображення у згаданій вище Концепції державної системи професійної орієнтації населення [2]. Разом з тим, зміст Концепції, як того і потребує формат документу, лише визначає зміст системи професійної орієнтації населення та формулює найбільш загальні напрями її функціонування. Цілком очевидно, що з огляду на необхідність забезпечення цілісності у функціонуванні системи професійної орієнтації населення, відповідна проблематика потребує на своє комплексне опрацювання у межах окремого закону. Приймаючи до уваги потенціали нормативно-правового механізму державного управління вважаємо за необхідне акцентувати увагу на необхідності комплексного використання його методів для вирішення основних завдань профорієнтаційної роботи. Отже, підвищення ефективності профорієнтаційної роботи не лише сприятиме самоактуалізації особистості на індивідуальному рівні, а і розвитку якості вищої освіти. Цілком очевидно, що здобуття вищої освіти мотивованим до певного різновиду професійної діяльності студентом, буде більш ефективним як за своїм результатом для конкретної особистості, так і для держави в цілому.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Приймаючи до уваги вище наведене, можемо сформулювати такі висновки.

Не дивлячись на той факт що індивідуальний рівень забезпечення якості вищої освіти реалізується на рівні особистості, слід констатувати, що держава, як опосередкований суб'єкт управління розвитком людини, має свою частку відповідальності (компетенції) в активізації дії механізмів її забезпечення. Перш за все, держава, використовуючи інструментарій профорієнтаційної роботи повинна допомогти майбутньому абітурієнту сформулювати мету його навчання у ВНЗ, а також сприяти виявленню професійної схильності конкретної людини. Крім того, держава через встановлення стандартів функціонування ВНЗ повинна визначити такий мінімальний рівень розвитку матеріальних ресурсів ВНЗ, за умови якого, мотивація здобувача вищої освіти до навчальної діяльності матиме максимально можливу потужність свого впливу. Іншими словами, встановлення суб'єктом державного управління стандартів стану розвитку матеріальних ресурсів може бути розглянуто на рівні одного з мотиваторів до навчальної діяльності студентів. В контексті проблематики мотивації студентів до навчальної діяльності, у межах механізму забезпечення якості вищої освіти на індивідуальному рівні, слід звернути увагу на неабияку значущість нематеріальних ресурсів ВНЗ, серед яких кількісні та якісні характеристики науково-педагогічних працівників є найбільш вагомими. Діяльність суб'єктів державного управління щодо активізації механізму забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти на індивідуальному рівні може розбудовуватись за такими основними напрямками: формування попиту на якісну вищу освіту, як з боку об'єктів навчального процесу (студент не лише може, а і повинен вимагати реалізацію свого права на якісну освітнянську послугу) так і споживачів його результатів (роботодавці повинні долучитись до процесу формулювання змісту та практик реалізації вищої освіти); формування пропозиції якісних послуг у межах системи вищої освіти; забезпечення підтримки професійної діяльності моніторингових місій, а також імплементації їх професійних порад щодо забезпечення якості вищої освіти тощо.

Література:

1. Драган О.І. Проблема зайнятості молоді і працевлаштування випускників ВНЗ за фахом / О.І. Драган // *Nauka w świecie współczesnym : zbiór raportów naukowych*, 29.05.2013 – 31.05.2013. – Łódź: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2013. – Р. 29–31.
2. Концепції державної системи професійної орієнтації населення / Постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 р., № 842 // *Офіційний вісник України*. – 2008. – № 72. – С. 53.
3. Мороз В.М. Гендерні детермінанти системи трудового потенціалу як підгрунтя мотиваційного механізму стимулювання трудової активності громадян державою / В.М. Мороз // *Науково-виробничий журнал Класичного приватного університету «Держава та регіони. Серія: державне управління»*. – 2011. - №1. – С.163–169.
4. Мороз С. А. Структура высшего учебного заведения как объект государственного управления / С.А. Мороз, В.М. Мороз // *Повышение квалификации и*

- профессиональное совершенствование педагогов: междунар. науч.-практ. конф., 26–27 ноября 2015 г. – Алматы, 2015. – С. 156–161.
5. Мороз С.А. Державне управління якістю вищої освіти в контексті норм міжнародних стандартів якості: принцип залучення персоналу С.А. Мороз // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія – 2017. – №3. – С. 86–98.
 6. Про Перелік проведення наукових конференцій з проблем вищої освіти і науки у 2017 році [електронний ресурс] / Лист МОН України від 06.03.2017 № 1/9-125 // Офіційний веб-сайт МОН України. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/7119->
 7. Статистика працевлаштування випускників 2014 року [електронний ресурс] / Діяльність: новини від 09.07.2015 // Association des Etats Généraux des Etudiants de l'Europe. – Режим доступу: https://aegee.kiev.ua/ua/news-detail/pracevlashtuvannia_vypusknukiv/
 8. Kemenade E. Van More Value to Defining Quality / Everard Van Kemenade, Teun W. Hardjono, Mike Pupius // Quality in Higher Education. – 2008. – Vol. 14 (Iss. 2). – P. 175–185.

Serenok A.O.,

Candidate of Public Administration, Associated Professor

Kobzev I.V.

Candidate of Technical Sciences, Associated Professor

Orlov O.V.

Doctor of Public Administration, Professor

Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration attached to the Office of the President of Ukraine, Ukraine

INFORMATION SECURITY SYSTEM OF ELECTRONIC GOVERNMENT

Серенок А.О.

кандидат наук з державного управління, доцент

Кобзев І.В.

Кандидат технічних наук, доцент

Орлов О.В.

доктор наук з державного управління, професор

Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, Україна

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУ

Розглянуто проблеми забезпечення інформаційної безпеки системи електронного уряду. Вдосконалення нормативно-правової бази дозволить усунути відставання законодавства в цій області від потреб суспільства і характеру громадських стосунків, а також створити цілісну систему регулювання державних послуг.

Ключові слова: електронний уряд, кібербезпека, інформаційна безпека, адміністративні послуги

The problems of providing information security of the system electronic government are considered. Perfection of normatively-legal base will allow to remove lag of legislation in this area from the necessities of society and character of public relations, and also to create the integral system of adjusting of state services.

Keywords: electronic government, cyber security, information security, administrative services

Електронний уряд - це система взаємодії влади і суспільства на основі поєднання внутрішньої урядової і зовнішньої суспільної інфраструктури через владні Інтернет-представництва (портали), що розширює доступність державно-управлінських послуг в мережі Інтернет та скорочує терміни їх надання [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Однією з ключових проблем у сфері електронного урядування є забезпечення інформаційної безпеки в цілому, а також кібербезпеці зокрема.

Для розвитку електронного урядування в Україні прийнято пакет документів, метою якого є створення інформаційного співтовариства. Серед них: Закон України "Про адміністративні послуги" від 06.09.2012; Закон України "Про захист персональних даних" від 01.06.2010; Стратегія сталого розвитку "Україна – 2020", схвалена Указом Президента України від 12.01.2015; Концепція розвитку електронного урядування в Україні, затверджена розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 "Про схвалення плану дій з впровадження в Україні Ініціативи "Партнерство "Відкритий Уряд"; Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2012 "Деякі питання електронної взаємодії органів виконавчої влади"; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 "Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні"; розпорядження від 11.09.2013 "Про затвердження плану заходів щодо створення Єдиного державного порталу адміністративних послуг" [2].

24 серпня 2017 року Президент України Петро Порошенко підписав указ, яким ввів у дію рішення Ради національної безпеки і оборони про заходи для посилення кібербезпеки в державі. Згідно з Указом Уряд у тримісячний строк має врегулювати питання щодо заборони держорганам, підприємствам, установам і організаціям державної форми власності закуповувати послуги з доступу до мережі Інтернет у операторів (провайдерів) телекомунікацій, у яких відсутні документи про підтвердження відповідності системи захисту інформації встановленим вимогам у сфері захисту інформації.

Крім того, цього року уряд має профінансувати проектування захищеного центру обробки даних для розміщення державних сайтів, а також створити Національний центр оперативного-технічного управління мережами телекомунікацій [3].

Наприклад у Росії ухвалений федеральний закон від 26 липня 2017 року № 187-ФЗ «Про безпеку критичної інформаційної інфраструктури Російської Федерації», спрямований на створення державної системи виявлення, попередження і ліквідації наслідків атак на інформаційні ресурси країни, який набуде чинності з 1 січня 2018 року [4].

Загрози безпеки інфраструктури електронного уряду, як інформаційною системи, мають щонайширший спектр. Це можуть бути внутрішні загрози (з боку людей, що мають доступ до інфраструктури електронного уряду), зовнішні (з боку зовнішніх по відношенню до системи користувачів, кіберзлочинців, кіберспецслужб), а також загрози об'єктивного характеру (втрата інформації внаслідок техногенних катастроф, природних катаклізмів).

27 червня 2017 року Україну вразила масштабна хакерська атака. Вірус Ретуа заразив безліч комп'ютерів і мереж в країні. Вірусна атака торкнулася як державних структур, так і банків, ЗМІ, заправок, транспортних компаній, мобільних операторів і великих приватних підприємств [5].

При проектуванні системи забезпечення інформаційної безпеки для інфраструктури електронного уряду необхідно зробити упор на комплексний підхід. Пропонується створити систему, яка інтегрує різноманітні засоби захисту інформації, необхідні для нейтралізації загроз безпеки для усіх її компонент, в єдине взаємозв'язане середовище, що забезпечує виконання цільових завдань по інформаційній безпеці, відповідно до моделей загроз і порушень, загальносистемної політики безпеки і приватних розділів політики безпеки.

Інформаційна безпека є однією з важливих компонент надання державних послуг в електронному вигляді. При створенні єдиного порталу державних послуг необхідно проводити роботи по аналізу можливих загроз, на основі яких повинні бути сформовані вимоги по захисту інформації порталу державних послуг. У системі безпеки порталу потрібно використовувати великий набір механізмів безпеки: міжмережні екрани, засоби аналізу вмісту, засоби запобігання вторгненням, антивірусні засоби захисту інформації, засоби моніторингу і контролю захищеності.

Програмне забезпечення порталу державних послуг повинно проходити сертифікацію за вимогами інформаційної безпеки.

Для доступу на портал використовується система аутентифікації на основі електронного підпису, реалізована за допомогою рішень, що пройшли сертифікацію. Також для забезпечення захищеної міжмережної взаємодії органів виконавчої влади і організацій, що використовують державні послуги, застосовується система захищеного документообігу..

Забезпечення необхідного рівня інформаційної безпеки, в дери чергу персональних даних громадян, є однією з першочергових проблем реалізації програми електронного уряду, яка викликає обґрунтовані побоювання. Незважаючи на усі переваги електронного уряду, до питання інформаційної безпеки варто підходити дуже серйозно.

Незважаючи на масштаби і темпи впровадження інфраструктури електронного уряду існує ряд проблем, які необхідно вирішити для успішного функціонування цієї системи.

По-перше, необхідно відмітити, що наряду з переводом державних послуг в електронний вигляд нині в окремих законах є положення, що обмежують надання державних послуг у багатофункціональних центрах і через портал державних послуг (<https://poslугy.gov.ua/>). До таких положень відносяться:

— норми деяких законів, прямо або побічно обмежуючі і передумови для обмеження надання державних послуг з принципу «одного вікна», що включають обов'язковість пред'явлення заявником документів, необхідних для отримання державних послуг, виключно в орган, що надає державні послуги;

— наявність у законі вимоги отримання результату державної послуги заявником виключно в органі, що надає державні послуги;

— необхідність здійснення особистої взаємодії заявника та уповноваженого представника органів, що надають державні послуги, в цілях здійснення окремих дій і процедур.

По-друге, виступаючи в якості посередника між органами виконавчої влади, організаціями, що надають державні послуги, і одержувачами державних послуг, багатофункціональні центри безпосередньо можуть вплинути на результати надання послуг, що може привести до негативних наслідків як для одержувача послуги, так і для органу, який надає цю послугу. У свою чергу, законодавчо не закріплена відповідальність багатофункціональних центрів надання адміністративних послуг за неналежне виконання покладених на них обов'язків відповідно до нормативних та правових актами і угодою про взаємодію.

Згідно з [6] найбільшою проблемою в роботі центрів надання адміністративних послуг є недостатня кваліфікованість працівників та проблеми, пов'язані з технічним облаштуванням. Також було виявлено, що:

— існує ліміт часу прийому відвідувачів що викликає незручності в попередній реєстрації на прийом;

— недоопрацьована, в хаотичному порядку представлена інформація на інформаційних стендах;

— недостатня кваліфікація співробітників відділів, які в ряді випадків не в змозі надати першокласну консультацію;

— повільна робота програмного забезпечення, яка пов'язана з обміном інформації між органами Державної статистики, Податкової служби, Пенсійним фондом та ін.

Очевидною проблемою впровадження системи електронного уряду є недостатньо недопрацьована нормативно-правова база в області регулювання електронного документообігу [7].

Надання державних послуг в електронній формі включає не тільки організацію міжвідомчої електронної взаємодії, але і електронну подачу заяви на надання послуги, відстеження ходу її надання. Розподіл інформації по категоріям на законодавчому рівні, що обробляється орган-мі влади в процесі надання державних послуг, дозволити визначити принципи і правила її використання з метою задоволення потреб замовників державних послуг і виконання покладених на органи влади обов'язків по їх наданню.

Урядом України встановлюються правила використання електронних підписів при наданні державних послуг, у тому числі правила створення і видачі ключів простих електронних підписів, а також перелік органів і організацій, що мають право на створення і видачу ключів простих електронних підписів в цілях надання державних послуг [8].

Гостро стоїть проблема забезпечення інформаційної безпеки інфраструктури електронного уряду. У процесі надання державних послуг відбувається накопичення великого об'єму як персональних даних, так і службової інформації органів державної влади. На цьому етапі питання інформаційної безпеки розглядається не в повному обсязі і згадується в якості

одного з показників системи електронного уряду. Не розроблені документи, які регламентують порядок обробки персональних даних і службової інформації на рівні державних і регіональних органів влади. Без належного рівня інформаційної безпеки технологічні і соціальні наслідки комп'ютеризації і інформатизації різних сфер громадського життя дуже плачевні як для бізнесу і держави, так і для людини, враховуючи те, що велика частина персональних даних про споживачів послуг буде сконцентрована у рамках єдиної системи електронного уряду.

В цілях забезпечення безпеки інформації, що обробляється в системі електронного уряду, необхідно в першу чергу привести законодавство у відповідність з вимогами часу і розвитком інформаційних технологій, провести єдину політику захисту інформації, розробити єдину методику оцінки загроз для об'єктів інформатизації, що входять в електронний уряд. Необхідно також уточнити сфери компетенції органів виконавчої влади в області інформаційної безпеки. Для забезпечення прийняттого рівня захисту інформаційних ресурсів електронного уряду потрібне створення комплексної системи забезпечення інформаційної безпеки. Система забезпечення інформаційної безпеки повинна консолідувати правові, технологічні, організаційні, технічні і фізичні заходи і способи захисту. Вона повинна мати продуману довгострокову політику, яка повинна забезпечити підвищення рівня інформаційної безпеки відповідно до появи нових джерел і засобів реалізації загроз.

Разом з проблемами в області права, існують технологічні і соціальні проблеми, що перешкоджають наданню державних послуг в електронному вигляді.

Багато громадян досі не мають уявлення про систему електронного уряду, не кажучи вже про відвідування портала державних послуг і центрів надання адміністративних послуг. Громадяни як і раніше самі надають в державні органи повний комплект документів, необхідний для отримання державної послуги. Причина такої ситуації криється в тому, що відомства, можливо, не донесли до громадян інформацію про те, що тепер немає необхідності надання документів в паперовому виді, але також не виключено, що громадяни не мають довіри до електронних документів.

Ще однією проблемою, системи електронного уряду, що перешкоджає ефективному розвитку, являється «інформаційна нерівність» - поняття, яке відбиває соціальну диференціацію населення за принципом можливостей доступу до інформаційно-комунікаційних технологій і виступає однією з серйозних загроз реалізації інформаційних прав людини в умовах глобалізації інформаційного середовища.

Для здійснення якісного прориву в цій сфері, про яку сьогодні так багато говориться, необхідною умовою є підготовка системи нормативних правових актів, що регламентують питання інформаційної взаємодії держави, громадян і бізнесу. Вдосконалення нормативно-правової бази дозволить усунути відставання законодавства в цій області від потреб суспільства і характеру громадських стосунків, а так-же створити цілісну правову систему регулювання

державних послуг, які надаються через інформаційно-телекомунікаційні мережі.

Література:

1. Серенок А. О. Механізми взаємодії органів влади з громадянами в системі електронного уряду: автореф. дис. канд. держ. упр : спец. 25.00.02 “Механізми державного управління” / А. О. Серенок; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2011. – 21 с
2. Kobzev I.V. Cloud technology and e-government / I.V. Kobzev, O.F. Melnikov, O.V. Orlov // Current scientific research: Collection of scientific articles. - Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada, 2017.- P. 159-163
3. Президент увів у дію рішення РНБОУ щодо посилення заходів із кібербезпеки держави [Електронний ресурс] // Адміністрація Президента України. – 31 серпня 2017 року. – Режим доступу до ресурсу: [http://www.president.gov.ua/news/prezident-uviv-u-diyu-rishennya-rnbou-shodo-posilennya-zahodiv-43006](http://www.president.gov.ua/news/prezident-uviv-u-diyu-rishennya-rnbou-shodo-posilennya-zahodiv-iz-kyberbezpeki-derzhavy).
4. Федеральный закон от 26 июля 2017 г. N 187-ФЗ "О безопасности критической информационной инфраструктуры Российской Федерации" [Електронний ресурс] // Интернет-портал «Российской газеты» – Режим доступу до ресурсу: <https://rg.ru/2017/07/31/bezopasnost-dok.html>.
5. Вірусна атака в Україні: повний список уражених організацій [Електронний ресурс] // 2017 ЧАО "Сегодня Мультимедиа" – Режим доступу до ресурсу: <http://ukr.segodnya.ua/ukraine/virusnaya-ataka-v-ukraine-polnyy-spisok-porazhennyh-organizaciy-1033605.html>.
6. В Одесі оприлюднено оцінку задоволеності якістю адміністративних послуг управлінь юстиції [Електронний ресурс] // Центр політико-правових реформ — Режим доступу до ресурсу: <http://pravo.org.ua/ua/news/20871297-v-odesi-oprilyudneno-otsinku-zadovolenostryakistyu-administrativnih-poslug-upravlin-yustitsiyi>
7. Лиско Н. А. Державне регулювання у сфері електронного документообігу в Україні / А. Н. Лиско. // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – №1 (48). – С. 230–235.
8. Закон України «Про електронний цифровий підпис» [Електронний ресурс] // Портал : zakon4.rada.gov.ua. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/852-15>

11. LAW

Adnan XHOLI

PhD Candidate

Prosecutor / Director of

Investigation and Representation in Court General Prosecutor's Office, Tirana

IMPLEMENTATION OF THE “ANTI-MAFIA” LAW IN ALBANIA. THE EFFICIENCY AND PROBLEMS FACED IN THE COURSE OF SEIZURE AND CONFISCATION OF ASSETS

***Abstract.** This paper deals with the innovations in law no.10 192, dated 3.12.2009 "On the Prevention and Combatting Organized Crime, Trafficking and Corruption by means of preventive measures on property", as amended. The law itself, due to its repressive nature, essentially seeks to confiscate the assets gained as result of criminal activities. A description is given for some definitions of what we mean by seizure and criminal confiscation; the procedures that are followed during the investigation and adjudication phase of these claims and the issues that have been encountered in practice. The applicable legislation, the history of legal changes, the evidences which are subject to judicial review, the burden of proof, and the authorities charged with the administration of seized and confiscated property have been dealt with. In the paper are given cases of confiscation of property gained as a result of illegal activity, even when it is proved that it may have been transferred. This paper has laid focus on the civil confiscation, during which the legal procedure is directed only to the property, hence the property can be seized or confiscated by the proceeding body without initiating criminal prosecution for the owner of this property. Some recommendations are also presented with the aim of taking appropriate organizational and structural measures to make the application of the Anti-Mafia law as effective as possible, in order to identify seizure and, most importantly, enable the confiscation of assets deriving from criminal activity.*

***Keywords:** Seizure, confiscation, offense, indictment, burden of proof, prevention*

1. Introduction

Until a few years ago, in our country was applied only the punishment of persons involved in criminal activities and, in few cases, seizure or confiscations were applied in accordance with the provisions of the Criminal Procedure Code and the Criminal Code. State bodies could not achieve obtaining all proceeds, which evidently were generated from criminal or illegal activities of a particular category of persons charged with criminal offences of serious and organized crime, by means of the defendants' punishments as well as seizures or confiscations of identified assets (mainly seized evidence at the crime scene, the means of committing the offense and its products). As usual, people implicated in organized crime, after completing prison sentence returned to their luxurious lives who continued to recycle and enjoy without worry the unlawful incomes they had earned over the years.

Applying only criminal penalty to the subject would not have been effective if the product of the offense was not hit, which in most cases also constitutes the purpose for which the offense is committed. It does not make sense to investigate an organized crime and corruption case if the convicted person does not suffer confiscation of what is gained from organized crime activity, as these assets continue to often serve the support of further criminal activities. In addition to the foregoing, the identification and seizure of the proceeds of the criminal offense serves to the investigation and prosecution of criminal activity and the punishment of persons.⁶

In Albania, defeating the crime proceeds is an effective tool in the fight against serious and organized crime, as it is primarily aimed at achieving benefit. Under these

⁶Training Manual capacity building for financial investigations aimed at confiscating crime products. Strasbourg, March 2006.

conditions, it was necessary to implement not only new laws, but to establish specialized institutions in order to identify, detect and carry out investigations related to assets that flow from criminal activities, with the ultimate purpose of courts to achieve seizure and then confiscation of those assets to the benefit of the state, as the most important legal remedy for the deprivation of offenders by illegal gains.

2. Definitions

This paper is related to the implementation of a special legal regime for the seizure and confiscation of assets which derive from the most serious criminal activities, for which a special proceeding of a preventive and defeating nature against these phenomena is undertaken. The concept of property right is extensive and extends to both real estate and chattel property. This concept also covers a large range of economic interests.

Since the paper deals with crime products, property, proceeds from crime, seizure and confiscation, we are already providing some definitions that are prescribed by international conventions, laws implemented by our country or different dictionaries on these terms. More precisely:

- ✓ Law no. **8646, dated 20.07.2000** "On the ratification of the European Convention" On the Clearance, Screening, Seizure and Confiscation of Crime Products⁷;
- ✓ Law no. **8722, dated 26.12.2000**, On the Accession of the Republic of Albania to the United Nations Convention against Illicit Trafficking in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances⁸;
- ✓ Law no. **8920, dated 11.7.2002** On the ratification of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and its two additional Protocols⁹, as well as;
- ✓ Law No. **9646, dated 27.11.2006** on the ratification of the Council of Europe Convention "On the laundering, Search, Seizure and Confiscation of Crime Products and the Financing of Terrorism"¹⁰.

According to the terminology used in these Conventions, the following expressions mean:

- **product**, "Any economic benefit derived from criminal offenses. This advantage can consist of any capital...";
- **property**, of any nature (kind), whether material or immaterial (physical or non-physical), real property or chattel, (real or unrealistic), as well as legal acts or documents certifying a title or a right on this property";
- **confiscation**, "A sentence or measure ordered by a court (or any other competent authority) after a proceeding concerning one or more criminal offenses, punishment or measure ending with the permanent deprivation of property".

⁷Article 1-Terminology. Strasbourg Convention of 8 November 1990 "On the Laundering, Deposition, Seizure and Confiscation of Crime Products". European Treaty Series No.141.

⁸Article 1 / (f) – Definitions: (United Nations Convention against the Illicit Trafficking of Narcotic Drugs and Psychotropic substances, Vienna, 19.12.1988).

⁹Article 2 – Use of terms

¹⁰Article 1 - Use of terms. Warsaw convention, May 16, 2005, European Treaty Series ets nr.198.

Referring to the current Albanian language dictionary¹¹, and the dictionary of justice¹², the following expressions mean:

Seizure, "Prohibit legal use or utilization of a property or personal assets; alienate to state property, the property of a convict or something unlawfully provided", whereas

seizure of a thing, "Temporary collection of objects-a procedural action consisting in taking, for preservation, of items and means that are related or belonging to the criminal offense, carried out by the proceeding authority"¹³.

As described above on the word seizure, we conclude in a definition according to which: *"Seizure is a procedural action of the proceeding body, consisting in obtaining for temporary custody or blocking of means, property, objects or personal property related to, or belonging to, a criminal offense, and the prohibition on their use or utilization, with a view to confiscation and alienation in favor of the state, if the owner does not justify the legality of their establishment"*.

Whereas with the term **confiscation**, we understand: "Take without any compensation the property and assets of a convict by a court decision...and covert them into state property"¹⁴, or, "...the way of acquiring ownership originally on the basis of criminal and administrative provisions, which means obtaining things without compensation from private property and transferring them to state ownership"¹⁵.

Regarding the confiscation we conclude with a definition according to which: "It is a punishment imposed, or measure ordered by the court only by a decision, which ends with the permanent and unreasonable recapture of property related to the violation of the law, and passing them in benefit of the state."

3. Background

The criminal offenses of organized crime, corruption and illegal trafficking are accompanying phenomena for the developing countries and, in this respect, have also affected Albania taking into account the fact that these activities generate wealth, by nature. Therefore, in the framework of the uncompromising war against the offenders that commit these criminal offenses, was found necessary to conduct simultaneously punishing of the offenders for criminal offences as well as identification, seizure and confiscation of real property or chattel suspected to be resulting from criminal activities. Our country has consistently undertaken the necessary steps to integrate into the great family of the European Union, implementing a number of institutional and legal amendments in the fight against organized crime, trafficking and corruption.

Regarding the *institutional* changes in the fight against serious crimes, we inform that the Law No. 9110, dated 24.07.2003, enabled setting up of the First Instance Court for Serious Crimes and the Serious Crimes Appeals Court, which started operations in January 2004, and next to them came in place the respective

¹¹<http://www.fjalori.shkenca.org/>

¹²Njazi Uka, Dictionary of Justice "ILARI" P.F, Tirana 2011, page 675.

¹³Njazi Uka, Dictionary of Justice "ILARI" P.F, Tirana 2011, page 674.

¹⁴<http://www.fjalori.shkenca.org/>

¹⁵Njazi Uka, Dictionary of Justice "ILARI" P.F, Tirana 2011, page 348.

Prosecution Offices. The reason for the creation of these institutions was to increase the effectiveness of the fight against organized crime, and to improve the investigation and the trial of these criminal cases, hence maximum appraisals go to the hard work of these institutions, which have provided clear evidence in the uncompromised fight against criminality in general, and against organized crime, trafficking and corruption of senior officials in particular. Accordingly with this paper, I take the opportunity to express my highest consideration for all colleagues who have been and are currently part of these structures, who have given an extraordinary contribution to the punishment of the most dangerous criminal groups that have operated in Albania after 1997, as well as to the seizure and confiscation of illegal assets that were generated as a result of criminal activities. A positive assessment of these structures does not come about for subjective reasons, but naturally arises only based on the concrete results that are reflected in the annual reports.

Meanwhile, approximately one year after the Prosecution Office for Serious Crimes Prosecutor's Office kicked off, the property investigation sector commenced its work as well¹⁶.

In the meantime, filing solicitations to the First Instance Court for Serious Crimes, started around March 2005, a period after which the Agency for the Administration of Seized and Confiscated Assets office was created and continued functioning in the Ministry of Finance. This moment is important and has had an impact on the normal activity of the property investigation sector, as the existence and activity of the Agency was closely linked to the seizure and confiscation petitions that were drafted by the prosecution and deposited in court.

The object of the Serious Crimes Prosecution's work, succeeding the "Anti-mafia Law" implementation along with the criminal investigation was also the property investigation, an investigation which should have been implemented for all criminal proceedings registered from the moment of entry into force of the law and its implementation, including also the defendants and related persons for whom the investigations concluded that their economic viability did not justify possession of the value of real property and chattel¹⁷.

Over the last year, in the framework of our country's endeavour to reform justice system a legal package was completed, part of which was adopted Law No. 95/2016 "On the Organization and Functioning of the Institutions to Fight Corruption and Organized Crime" and like any new law, is expected to give positive effects to the fight against crime.

Viewed on the *legal aspect*, regarding the fight against criminality in general, organized crime, corruption and money laundering in particular, a number of

¹⁶An integral part of which I was directly involved with the investigation and representation in the trial of these issues, from the first day of establishment of this institution until my transfer to the General Prosecution Office on 28 May 2013.

¹⁷Based on Order No. 106, dated 18/05/2010 of the
....Prosecutor General office ; Order No.258, dated 19/03/2010 of the Director of Serious Crimes Prosecution Office and
....Instruction No. 370, dated 21/04/2010 of the Chief Prosecutor for Serious Crimes,
....Instruction no. 2 dated 06.02.2015 of the Prosecutor General "On the understanding and implementation of the revocation procedure
....Decision of the preventive seizure ", Order No. 11, dated 31.03. 2015, of the Prosecutor of Serious Crime Prosecution, "On the administration of materials related to property investigation ".

conventions have been ratified, which have become part of the domestic legislation.¹⁸ Whereas, in relation to the necessity of implementing the law dealing with the prevention and fight against organized crime through the detection, identification, seizure and confiscation of illegal assets of suspected persons as participants in organized crime, in 2004 was passed the Law No. 9284, dated 30.09.2004 "On the Prevention and Fighting of Organized Crime", also called the "Antimafia" law, Because of its complexity, the investigation of these cases was conducted by the Prosecutor's Offices of the Judicial Districts and the Prosecutor's Office of the First Instance Court for Serious Crimes in Tirana, according to subject jurisdiction, while the examination of seizure and confiscation requests was carried out only by the Tirana Criminal Court of Serious Crimes.

It is noted that work has proceeded normally based on the "Antimafia" law until 2009. After this period, due to the difficulties and problems encountered during the implementation of this law, the judicial practice was first unified with the decision of the Joint Colleges of the Supreme Court No. 1 dated 25/01/2007.¹⁹ This decision, inter alia, provided solutions for the submissions made by the parties in the trial process. Subsequently, referring to judicial practice, were reflected the relevant amendments to the Law No.10192, dated 03.12.2009 "On the Prevention and Suppression of Organized Crime and Trafficking through Preventive Provisions against Assets"²⁰.

Regarding the claims of the Albanian Helsinki Committee for the Abolition of the "Antimafia", Law as incompatible with the Constitution and the European Convention on Human Rights (ECtHR), the Constitutional Court of the Republic of Albania held the position by Decision No. 4, dated 23.02.2011, which decided to invalidate the petition as incompatible with the Constitution.

Meanwhile, in the framework of additional legal changes adopted in 2016 in relation to the reform of the justice system, the Antimafia law was again complemented and amended by law no.70 / 2017, which in its entirety has brought some innovations²¹.

4. Innovations of the anti-mafia law

As an aspiring country to join the great European Union family, we have completed comprehensive legal and multi-disciplinary basis for preventing and combating organized crime. We are among the first countries to approve almost all laws, but the serious problem remains in their application in practice, not disregarding some cases and some problems that arise as a result of the inefficient legal models that have been selected to be implemented. We have ascertained that, generally speaking, interest groups' opinion is not taken into account in as far as the legal model to be implemented is concerned, on the contrary some hybrids have been

¹⁸ Conventions and Laws, which are detailed in the end of this paper in references and bibliographies.

¹⁹ Based on the provisions of Article 438/4 of the Code of Criminal Procedure, the unification or amendment of the judicial practice, the decision of the Criminal College and the decision of the Joint Colleges *is compulsory* for the courts in adjudicating similar cases.

²⁰ Law, which entered into force on 24/01/2010, and repealed the previous law no. 9284, dated 30.09.2004 "On the Prevention and Fight against Organized Crime".

²¹ Nr. 10 192 dated 03.12. 2009 "On the Prevention and Fighting of Organized Crime, Trafficking, Corruption and other Crimes through preventive measures against property ", as amended. Approved on 27.2017. Promulgated by Decree No. 10325, dated 18.5.2017 by the President of the Republic of Albania, Bujar Nishani.

selected with "bit and pieces of laws" from different countries of the region,²² which are found to difficult to be implemented in practice

In the "Antimafia" Law, already amended, have been reflected some of the proposals of Albanian experts of the law enforcement institutions and thanks to the innovations of this law, we are of the opinion that it will have an impact on the prevention and fight against organized crime, trafficking, corruption and other crimes through preventive measures against property. These innovations of the law are enlisted below:

- It has reduced the level of evidences that the prosecution should attach to the seizure or confiscation request regarding the assets of persons on whom there are grounds of suspicions that they are involved in criminal activity²³.
- The category of offenses and the circle of subjects subject to a property investigation has been extended referred also to amendments to the Criminal Procedure Code²⁴, related to subject competence²⁵.
- Unlike the criminal law (which serves for the punishment of a person), this law has retroactive effect, as it applies to the assets of persons created before the entry into force of the law, provided that the assets are placed during their involvement in criminal activity, foreseeing even the cases when it can be applied²⁶.
- It has improved the subject matter jurisdiction of the courts that will examine the requirements for taking the preventive measure on the basis of the criminal offenses in their subject matter jurisdiction, in accordance with the provisions of articles 74 and 75 / a of the Criminal Procedure Code²⁷.
- A clear distinction has been made between the property proceeding and the criminal proceeding, which has provided for the autonomous and independent status from the conclusion of the criminal proceeding²⁸.
- Law enforcement authorities have been enabled to conduct investigations into the legality of the assets- subject to the request for confiscation, and the presentation of evidence before the court until the end of the confiscation session²⁹.
- It has envisaged the possibility of receiving a request for confiscation of property by the court, even in cases when the charge or criminal proceeding on the charge of the person referred to in paragraph 1 of Article 3 of this law is dismissed or is declared innocent, except in the case when the decision of

²²Regarding the laws to be implemented, such as the continuous insistence on working groups on legal changes, the most effective legal an advanced European Union state must be selected, in their entirety, from the beginning to the end, and not by peces of bits of laws, (mosaics), as originally came under Law No. 9284, dated 30 September 2004, nowrepealed, but not only.

²³Article 3/1 of the Law: "Provisions of this law shall apply to the assets of persons whom there is a *reasonable suspicion, based on indices ...*"

²⁴Article 3/1 of the Amended Anti-Mafia Law, its "a", "b", "c", "ç" letters.

²⁵Law No.7905, dated 21.3.1995, "Criminal Procedure Code of the Republic of Albania", as amended, its articles 74-75/a.

²⁶This law also applies to the assets of persons placed before its entry into force, provided that there are significant indications of their involvement in criminal activity, at the time of the deployment.

²⁷Article 7 of the Antimafia Law - Competence and Composition of the Court.

²⁸Article 5/1 of the Antimafia Law.

Relationship with Criminal Procedure

"The procedure for designating and implementing preventive measures, according to this law, is autonomous from the state, degree or termination of the criminal proceeding carried out in custody of the persons subject to this law."

²⁹Article 6 of Law No. 10192, dated 03.12.2009.

innocence or cease argues that: the fact does not exist; the fact is not provided by law as a criminal offense; or it turns out that the defendant did not commit the criminal offense³⁰.

- It is reduced the number of judges to review first-instance seizure requirements and leaving unchanged the number of Appeal court judges who will examine the appeal against the decision to take preventive measures (due to the importance of the confiscation process, which is the final stage of the trial during which the decision becomes final)³¹.
- In order to resolve the case, it has enabled the application of additional measures that can be passed by the court, measures that are determined by special laws³².
- It has foreseen the possibility of the proceeding authority to file a request for confiscation, in both cases: when Court Accepts the request for seizure and also when court ceases the pronouncement for seizure.³³
- It has also provided cases where the court can proceed to sequestration or seizure, both the assets subject to the request and the assets equal to them³⁴.
- It has envisaged the revocation of the sequestration of property, even before the deadline provided for by law, replacing it with equivalent property, where the parties give consent and the court deems it appropriate³⁵.
- In cases of revocation of the sequestration measure, it has determined the obligation and deadline that the court may decide on the property owner, to notify the tax and revenue administration, and the risk of confiscation, in whole or in part, of the proceeds and the payments received which did not respect the obligation of notification³⁶.
- It avoids the bureaucratic procedures that arise during the execution phase, removing the "bailiff" as a completely unnecessary link, and involved the judicial police in this proceeding³⁷.
- It has envisaged the transfer of real rights to third parties for sequestered assets that are damaged, or that fall significantly in value or are out of use. Also, even when the court decides to revoke the seizure, except when the assets being damaged have been passed to third parties, the owner is given the counter value of the property;³⁸
- Unlike the criminal proceeding, the novelty of the law is to pass the burden of proof to the person against whom the request for confiscation of the property has been filed, which must prove the legality of their creation³⁹.
- It has envisaged the possibility of confiscation by the court as for assets against which the seizure measure was not previously imposed⁴⁰, as well as the assets that the prosecutor seeks to proceed with the revocation of the seizure⁴¹.

³⁰ Article 24/3 of Law No. 10192, dated 03.12.2009

³¹ Article 7/4 of the Law No. 10192, dated 03.12.2009

³² Article 10 of Law No. 10192, dated 03.12.2009.

³³ Article 12 / 4.5 of the law no. 0192, dated 03.12.2009.

³⁴ Article 12 / a of law no. 0192, dated 03.12.2009.

³⁵ Article 12 / b of Law No. 10192, dated 03.12.2009.

³⁶ Article 13 of Law No. 10192, dated 03.12.2009.

³⁷ Article 14 of Law No. 10192, dated 03.12.2009.

³⁸ Article 19 of the Law No. 10192, dated 03.12.2009.

³⁹ Article 21/1 of Law No. 10192, dated 03.12.2009

⁴⁰ Article 21 of Law No. 10192, dated 03.12.2009.

⁴¹ Article 12/4 of the Law No. 10192, dated 03.12.2009.

- It foresees cases when seizure is refused, and legal provisions to be enforced.⁴²
- There are clearly defined moments when the execution of the decision of the first instance court, which has revoked the seizure or refused the request for confiscation, is suspended.⁴³
- It is left to the court to issue orders for the execution of special actions and to take the necessary measures during the execution phase of the confiscation decision, while their supervision and execution is assigned to the prosecutor.⁴⁴
- It has provided for the transfer of state property and irrevocably to property confiscated by a court decision, as well as to the compensation of the previous owner of assets, in cases where the final decision imposing confiscation is broken by the highest court.⁴⁵
- The law has provided for necessary actions that may be carried out by the administrator of the Agency for Administration of Seized and Confiscated Assets⁴⁶, regarding the use of confiscated assets.⁴⁷

5. Seizure and confiscation procedures

Based on the provisions of the Code of Criminal Procedure,⁴⁸ criminal proceedings are subject to the seizure of material evidence and objects related to the criminal offense when they are necessary to establish the facts, (according to subparagraph 208 and following of the Code of Criminal Procedure). With items related to the criminal offense, "*we mean those things that serve to prove indirectly the commitment of the offense, the circumstances of the criminal act and the individualization of the offender.*" Mean while, during the investigation phase the prosecutor may be required to proceed with the imposition of the property security measure, in addition to the personal security measure (Article 270, conservative seizure⁴⁹, as well as Article 274, preventive seizure⁵⁰).

The lawmaker for the persons who committed criminal offenses or criminal offenses, among others, provided that at the conclusion of the main trial based on the provisions of the Criminal Code⁵¹, (Chapter V, Penalties, article 30/2, Supplementary Penalties) together with the main punishment may be awarded one or more of these additional penalties, one of which is confiscation of the means of committing the offense and criminal offense products (Article 36 of the Criminal Code).

Whereas, according to Law no. 0192, dated 03/12/2009, "On the prevention and fight against organized crime, trafficking and corruption through preventive

⁴²Article 24 / a of law no. 10192, dated 03.12.2009.

⁴³Article 27/4 of the Law No. 10192, dated 03.12.2009.

⁴⁴Article 28 of the Law No. 10192, dated 03.12.2009.

⁴⁵Article 29 of Law No.10192, dated 03.12.2009.

⁴⁶Articles 15-20 of Law No.10192, dated 03.12.2009.

⁴⁷Articles 31 and following of the Law No. 10192, dated 03.12.2009.

⁴⁸Law No.7905, dated 21.3.1995, "Criminal Procedure Code of the Republic of Albania", as amended

⁴⁹Where there are reasonable grounds for believing that there is no guarantee of payment of a fine, proceeding costs and any obligation to state property, the prosecutor requires the conservative seizure of the real property and chattel of the defendant or of the sums or the items that others owe him to the targets that the law permits their seizure

⁵⁰When there is a risk that the free disposition of a thing related to a criminal offense may aggravate or prolong its consequences or facilitate the commission of other criminal offenses, upon the request of the prosecutor, the competent court orders its seizure by a reasoned decision

⁵¹Law No.7895, dated 27.1.1995 "Criminal Code of the Republic of Albania", as amended.

measures against property", as amended, two types of preventive measures are envisaged: seizure and confiscation.

A. The seizing process

As for the preliminary verifications and then the registration of the property proceeding, we underpin the fact that no arbitrary criminal prosecution against any person and for any criminal offense may be started. But the property investigation starts only against those persons included in the category of entities provided for in Article 3 of the "Antimafia Law", who, directly or indirectly, are in possession of property or disproportionate income in relation to the level of declared income or earnings from legitimate activities and not justified by them. During the criminal process which is carried out in accordance with the required standard for the prosecution of the charge, the prosecutor must prove beyond reasonable doubt the causal link that must exist between the basic offense or the criminal activity committed and the product realized by this criminal activity which has been cleansed or attempted to be cleansed by the defendants by his actions.

In this case, if the prosecutor can prove in the criminal proceedings beyond the reasonable doubt the connection between the criminal offense and the actions related to the cleansing of the product deriving from it, then the prosecutor will request the seizure in advance (according to the provision of Article 274 of the Code of Criminal Procedure). Criminal Code), and then confiscation of the offense product as an additional punishment given to the defendant⁵² and not a preventive measure provided by the "Antimafia Law".

The general rule urges confiscation of the products of criminal offenses by uses of criminal proceedings because the products themselves are generated by criminal activity. The application of the "Anti-mafia law" and the use of it as a preventive instrument (not as a complementary punishment) through the confiscation of property, is utilised only in the exceptional case where the proceeds of the offense can not be confiscated in the criminal process as a complementary punishment,

At the conclusion of the preliminary investigation, *when at least one of the above mentioned criteria is met*⁵³, the prosecutor submits to the court the plea for the seizure of identified assets for which there is a real risk of loss, receiving or alienation of funds, assets or other rights, or has reasonable doubts that the possession of assets and the exercise of certain economic, commercial and professional activities are in a state of risk or influenced by a criminal organization or that may facilitate criminal activity.

The important part of this law is the phase in which is proceeded with the registration of the property proceeding and then the time when the request of the prosecution for the seizure of property is submitted. According to practical cases investigated by the Prosecutor's Office of the First Instance Court for Serious Crimes

⁵²Article 30/2 of the Criminal Code provides:

"For persons who have committed criminal offenses or criminal offenses together with the main punishment may be given one or more of these additional penalties: ... *Confiscation of the means of committing the offense and of the proceeds of the criminal offense.* "

⁵³Article 11/1 of Law No. 10192, dated 03.12.2009.

of Tirana, property proceedings were initiated mainly by prosecutors of this structure, but also on the basis of information sent by other institutions or citizens⁵⁴.

The property investigation was initially carried out by prosecutors charged with investigating criminal proceedings, who provided they found that the investigated persons possessed assets, forwarded the relevant criminal investigation report to the criminal investigation unit. After this moment, probe investigation was carried out against the suspected individual(s) and related persons, who were found subject to application of Article 3 of the Antimafia law, as well as the representation in the trial was done only by prosecutors of the Criminal Investigation Section.⁵⁵

Regarding the first phase of *seizing*, there is a distinctive feature of the urgency of the interference (the court decides within a period of 5 days from the submission of the request), a measure which, if it is accepted by the court, has a temporary character in its application, consequently the removal of property's administration right for a certain period of time. As mentioned above, referring to the legal provisions, the burden of proof to establish the legality of the property, which is an object of a request for seizure or confiscation, remains with the person to whom the plea is filed. Following these reasonings and arguments, we note the fact that during the criminal process, the presumption of innocence consists of several aspects, one of which is in *dubio pro reo*, so every doubt goes in favor of the defendant and the burden of proof falls mainly on the body of the accusation

The Constitutional Court interpreted the presumption of innocence in the sense that ordinary courts should not start the process based on the conviction that the defendant committed the crime for which he is accused, and that the burden of proof belongs to the accusing party, that any doubt should go in favor of the defendant, that the court should support the decision on direct and indirect evidence to be proved by the accusation body⁵⁶. But unlike the criminal process, guarantees of the presumption of innocence are not applicable to the preventive process sanctioned by the law under review⁵⁷.

The Constitutional Court of the Republic of Albania, regarding the preventive measures provided by law, concludes that they serve a public interest and are in proportion to the situation that dictated it. The law provides for such procedural guarantees in order to achieve a fair balance between the requirements of the general interest and the interests of the concerned individual(s). The analysis and the position of the Constitutional Court regarding the violation of human rights with regard to the seizing phase, *inter alia*, finds support in the jurisprudence of the European Court of Human Rights.⁵⁸

⁵⁴Local Police Directorates, Money Laundering Prevention Department, General Prosecutor's Office, citizens' complaints, or judicial district prosecutions for criminal offenses that were subject to their criminal jurisdiction.

⁵⁵According to the Provisions of the General Prosecutor's Order no.106, dated 18.05.2010 On the coordination of the relations between the District Prosecution Offices and the Prosecutor's Office for Serious Crimes, pursuant to Law no. 10 192, dated 03.12.2009 "On the prevention and fight against organized crime and trafficking through preventive measures against property".

⁵⁶See Constitutional Court Decisions no. 23 of date 23.07.2009; No. 19, dated 02.04.2012 and No. 8, dated 26.02.2015.

⁵⁷Decision No. 4, dated 23.02.2011, of the Constitutional Court of the Republic of Albania, pg. 22-23.

⁵⁸The latter, for the measure of seizure of the Italian Act of 1965, has stated that this measure is not intended to deprive the applicant of his property but only forbids him to use it; seizure is clearly a measure intended to ensure that property, which appears to be the result of illegal activities committed to the detriment of the community, may be further confiscated, if necessary; the measure as such is justified by the general interest and, given the dangerous economic power of an organization such as the Mafia, it can not be said that its taking at this stage of proceedings is disproportionate to the purpose intended to be achieved (See Case *Raimonondo v. Italy*, ECoHR judgment of 22 February 1994, para.27). Page 15-16.

B. Background on the confiscation and the types of confiscations

Confiscation has been used in antiquity to retrieve unfairly used or acquired property. Citing confiscation in the Old Gospel, as well as in the Greek and Roman law, points out that the purpose of seizure is to seek a fine on a property that is used or acquired in respect of any prohibited product. In modern times, confiscation is used to protect the public from harmful products and to remove the incentive for criminal enterprise.

The first law authorizing civil seizure in the United States was enforced as a sanction for the use of ships which violated the customs regime.⁵⁹

Since then, the law has been extended allowing confiscation of all used money or property (including real property) derived from illicit traffic of narcotics and other illegal activities.⁶⁰

The Albanian legislation in 2004 provided for the first time, the confiscation of assets originating from criminal activity as a means of preventing and combating organized crime in Law No. 9284, dated 30/09/2004 (revoked by law no. 10192, dated 03.12.2009). According to this model, confiscation appears as a combination of American practice and of some European countries by borrowing elements of these systems and those provided for in the UN International Convention against Organized Crime.⁶¹

Based on international legislation regarding confiscations, as the final preventive measures imposed by the court on property, we divide it into two types: civil and criminal.

Civil confiscation is a special process that does not depend on any prosecution. This kind of proceeding is called "*In rem*", as it refers to a legal proceeding directed solely to property. In civil confiscation proceedings, the government may seize and confiscate the property without initiating criminal prosecution for the owner of this property. While civil confiscation is a tool that can be used to obtain the property of a criminal offender, the offender may again be charged with a criminal offense. Both the proceeding for the civil confiscation and the proceeding for criminal confiscation may begin and continue as parallel proceedings. During a confiscation process, the government must show that the properties in question were involved or related to a violation of specific laws, but the burden of proof of the government is less than what is required to reach a punishment for a criminal offense.

Hence a criminal confiscation is an "*in personam*" action taken during the prosecution of the owner. The government demands not only to punish the accused for a crime, but also to confiscate the property he has owned that were involved or related to crimes. The request for the confiscation of property among other things includes as its elements the property or assets for which the seizure measure is sought, the person or persons having direct or indirect connection with the property

⁵⁹In 1790, the First Congress (the first legislature of the United States) prevented criminal seizures. The concept revived in the year 1970, after the congress passed the law on Crime and Corruption Organizations (RICO).

⁶⁰*Part of the Training material on "Financial Investigation Techniques", organized by the USA Treasury Department of Tirana, on 07-11 April 2008.*

⁶¹N. Mëçalla and I.Kollozi: The process of confiscating criminal assets and constitutional guarantees. Periodical scientific journals. Publication of "Wisdom University", no. 3 II year of publication, November 2016, page 12.

required for confiscation (third persons), the court which will review the petition as well as the legal basis on which the request for confiscation is based.⁶²

The Constitutional Court of the Republic of Albania, although it has acknowledged that *confiscation* constitutes a deprivation of property,⁶³ rationalizes in its decision that such a preventive measure on property also finds support in the jurisprudence of the European Court of Human Rights⁶⁴. According to this court, confiscation sought to pursue a purpose that was in the general interest, therefore seeking to ensure that the use of the property in question would not generate profits for the applicant or criminal organization, a member of which he was suspected to be, to the detriment of the community. The ECoHR recognizes a wide area of appreciation for the Italian state. It states, inter alia, that seizure, which is designed to block suspicious capital movements, is an effective and necessary weapon in the fight against organized crime and the Mafia. It therefore seems proportionate to the purpose it intends to achieve. (See Raimondo's at the ECoHR case, paragraph 30).

C. Confiscation process

Upon completion of the seizure phase of the assets at all levels of the trial, as well as of the terms clearly stipulated by the lawmakers at this moment, in case the property investigation concludes that the subjects do not justify the seized assets, the prosecutor submits to the court *the request for their confiscation*. The investigation and adjudication of seizure and seizure requirements under this law shall be based on the procedural rules of this law and shall be supplemented by the rules laid down in the Code of Criminal Procedure as the case may be. Additionally, the innovation of the law (Article 5/2) provides the fact that the data obtained from the criminal process are used in the procedure provided by this law.

In the nature of this trial, the entire process takes place in terms of items for which confiscation is required. In this respect, the "Antimafia Law" has embodied in its content the burden of proof (Article 21/3), which recognizes the possibility for the defendant to establish the legality of the property for which confiscation is sought⁶⁵. However, despite passing of the burden of proof, it is first the obligation of the prosecutor to argue before the court that the person who is required to suffer the application of the preventive measure of confiscation of the property has reasonable grounds for allegations of participation in criminal activity provided by Article 3 of the "Antimafia Law", as amended, (as discussed above for the seizure phase).

The prosecutor also has the obligation to file motivated searches and supporting evidence before the court for the identification of the property of the suspect and other persons; to show that there are grounds for reasonable suspicion and sufficient data for the effect of preventive judgment that they are not legally acquired property, which motivates the existence of the presumption of their illegality, and as a result, passing the burden of proof to the suspect. After this moment, the burden of proof goes to the person suspected of justifying the legitimate

⁶²Part of the Training material on "Financial Investigation Techniques", organized by the Treasury Department of Tirana, on 07-11 April 2008.

⁶³Decision No. 4, dated 23.02.2011, of the Constitutional Court of the Republic of Albania, page 16.

⁶⁴In the case of *Agosi v. The United Kingdom* of 24 October 1986 and in the *Arcuri and Others v. Italy* case of 5 July 2001.

⁶⁵The burden of proof, in order to prove that the assets were lawfully acquired, belongs to the person against whom confiscation is sought.

origin of his property as well as to argue the lack of connection of property as a product of criminal offenses or their investment. As noted above, the preventive law charges the defendant with the burden of proving its allegations about the legality of the proceeds or their origin. And then it is the duty of the court to ensure the development of a due legal process, to carry out a thorough and deep investigation, to make a fair and law-based decision. However, the Court may decide upon the acceptance of the petition for confiscation *only when exhaustively* met **the three conditions** provided for in Article 24 of the Anti-Mafia Act⁶⁶.

Thus, unlike the criminal proceeding, the preventive judgment relies on reasonable justification based on the indictment, charging the burden of proof to the suspect and other persons to prove the legality of the justification for the origin of the property. In this process, the burden of proof is divided between the prosecutor and the person, whose property will be seized or confiscated.⁶⁷

The judicial process for the confiscation of property will now be considered at first instance by the courts of general jurisdiction or the First Instance Court against Corruption and Organized Crime and in the second instance by the appeals courts or the Court of Appeal against Corruption and Organized Crime, on the basis of the relevant subject competence for the criminal offense committed pursuant to Article 75 / a of the Code of Criminal Procedure⁶⁸.

7. Effectiveness of anti-mafia law for the 2016 year

During 2016, pursuant to Law No. 10192, dated 03.12.2009 "On the Prevention and Fight against Organized Crime and Trafficking Through Preventive Provisions Against Property", as amended by the Court, upon requests filed by the Prosecutor's Office, are put under seizure preventive and confiscated chattel and real property that approximates several hundred million euro. For the most part, investigations under this law have been initiated by the Prosecutor's Office following information received by foreign judicial authorities regarding the criminal activity of Albanian citizens in foreign countries.

Investigations directed by the Serious Crimes Prosecutor's Office have seized or confiscated objects such as hotels, commercial service centers, apartment buildings and apartments, land and land, as well as bank accounts.⁶⁹

During this year it turns out that they were filed by the Prosecutor's Office and received by the Serious Crimes Court 11 requests for seizure of assets, which were left in force and by the Serious Crimes Appeal Court.⁷⁰

Also during the previous year (2016), it appears that 6 applications have been filed with the court for confiscation of sequestered assets. From 2015, four requests for seizure were filed. The trials for five seizures have completed and 6 requests for

⁶⁶ a. there are reasonable grounds for allegations, based on indications, of a person's participation in criminal activity, as provided for in article 3, point 1 of this law;

b. it results that the property is, directly or indirectly, in full or partial possession of the persons referred to in Article 3, point 1 of this law;

c. it is not proven that the property is legitimate or the persons referred to in Article 3 of this law fail to justify possession of assets or income which are disproportionate to the level of income or earnings derived from legitimate declared sources of them.

⁶⁷ Decision No. 4, dated 23.02.2011, of the Constitutional Court of the Republic of Albania, page 22.

⁶⁸ Article 7 of the Antimafia Law, as amended.

⁶⁹ General Prosecution Report on Crime Situation for 2016. Page 10.

⁷⁰ Prosecution Report of the First Instance Court for Serious Crimes in Tirana on the Crime Situation for 2016. Page 5.

confiscation of property are still on trial for 2017. For cases that have their trial completed, were received requests for confiscation while remaining in force and in the trial process at the Serious Crimes Appeals Court.⁷¹

8. Recommendations

1. Internal legislation and international conventions must be closely aligned with the purpose of detecting, identifying, seizing and confiscating assets generating from criminal activities.
2. Regarding law enforcement bodies, besides the strengthening of cooperation in general and the police structures in particular, the quality of investigative actions should be increased, not only with regard to the indictment of persons suspected of committing criminal offenses involved in the field of anti-mafia law enforcement (Article 3), but to specifically engage in the detection, identification and seizure of criminal assets created as a result of involvement in illegal activities.
3. It should be enabled the enhance of the protocols of property investigations and of strengthening the cooperation with specialized structures of other law enforcement agencies to identify seizure and the most essential, confiscation of assets arising from criminal activities, as the damage to the property interests of a criminal organization blocks the activity its further criminal and creates grounds for disarming and hitting them⁷².
4. The proceeding authority should use any legally provided information and use it in the context of property proceedings⁷³.
5. Training of judges, prosecutors and judicial police should be ongoing in order to enable the recognition of applicable legislation and international standards in order to increase professional skills. Trainings that are needed to be combined with improving the logistical working conditions, as well as strengthening the capacity of expertise to respond in a timely manner, both criminal and property proceeding.

References:

1. Law no. 8646, dated 20.07.2000 "On the ratification of the European Convention on the Purification, Screening, Seizure and Confiscation of Crime Products".
2. Law No. 8778, dated 26/04/2001, on the ratification of the "Criminal Conventions on Corruption", no. 9369 Law, dated 14.04.2005.
3. Law no. 8920 dated. 11.7.2002, "On the ratification of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and its two additional protocols; Palermo Protocol of 2000, "On the Prevention, Suppression and Punishment of Trafficking in Persons,

⁷¹Prosecution Report of the First Instance Court for Serious Crimes in Tirana on the Crime Situation for 2016. Page 9-10.

⁷² Adnan Xholi, Research paper on the topic: "*Organized crime as a perturbing phenomenon for Albania and the legal measures to be taken to prevent and combat it.*" ISBN 978-0-9988732-1-3, Aspekt Publishing, Taunton, MA, United States of America, 2017. Page 355.

⁷³In practice, during the phase of investigations related to criminal proceedings against organized crime, trafficking and corruption, or during the conduct of precautionary proceedings (such as surveillance, seizure, control, seizure, etc.), judicial police officers mainly focus on in the administration of the material evidence that they have served to commit a criminal offense (the crime weapon, the vehicle they used at the event), meanwhile, neglect to administer written evidence or material that may not be of much importance to the prosecution of the criminal, but are quite valuable and effective for the property investigation. More specifically, they monitor and control the apartment, meanwhile not only do not sequester the acts of ownership, but also other evidence which, although they ascertain during the investigative action, consider them as irrelevant as they may be: bank transactions, telephone bills, contracts (orders, sales, donation loans, trading units or appliances, water contracts, electricity, etc.).

- Especially Women and Children, in Accordance with the UN Convention" Against International Organized Crime".
4. Law No. 9110, dated 24.7.2003 "On the organization and functioning of the courts for serious crimes".
 5. Law no. 9258 dated 15.07.2004 "On measures against the financing of terrorism".
 6. Law no. 9284, dated 30.9.2004 "On the Prevention and Fight against Organized Crime".
 7. Law no. 9492, dated 13.3.2006 "On the ratification of the United Nations Convention against Corruption".
 8. Training Manual on Financial Investigations and Confiscation of Crime Products, September 2006.
 9. Law no. 9646, dated 27.11.2006 on the ratification of the Council of Europe Convention "On the Purification, Search, Seizure and Confiscation of Crime Products and the Financing of Terrorism", Warsaw 16.05.2005.
 10. Unified Decision of United Colleges of the High Court with no. 1, 2007.
 11. Law no. 10 192 dated 03.12. 2009 "On the prevention and control of organized crime, trafficking and corruption through preventive measures against property", as amended.
 12. NjaziUka, Dictionary of Justice "ILARI" P.F, Tirana 2011.
 13. Decision No. 4, dated 23.02.2011 of the Constitutional Court of the Republic of Albania.
 14. Decision no. 23 dated 23.07.2009, of the Constitutional Court of the Republic of Albania.
 15. Decision No. 19, dated 02.04.2012, of the Constitutional Court of the Republic of Albania.
 16. Decision No. 8, dated 26.02.2015, of the Constitutional Court of the Republic of Albania.
 17. Order of the General Prosecutor No.106, dated 18.05.2010 On the coordination of the relations between the District Prosecution Offices and the Prosecution for Serious Crimes, pursuant to Law no. 10 192, dated 03.12.2009 "On the prevention and fight against organized crime and trafficking through preventive measures against property".
 18. NaimMostak and Ina Kollozi: The process of confiscating criminal assets and constitutional guarantees. Periodical scientific journals. Publication of "Wisdom University", no. 3 year II edition, November 2016.
 19. <http://www.fjalori.shkenca.org/>
 20. Prosecutor General's Report on Crime Situation 2016.
 21. Report of the Prosecutor's Office of the First Instance Court for Serious Crimes in Tirana on the Crime Situation for 2016.

Bibliography:

1. Law no.8417, dated 21.10.1998, "Constitution of the Republic of Albania", as amended.
2. Law No. 7905, dated 21.03.1995, "Criminal Code of the Republic of Albania", as amended;
3. Law No. 7905, dated 21.03.1995, "Criminal Procedure Code", as amended.
4. Law No.8498, dated 10.06.1999 "On the ratification of the Council of Europe Convention" on Mutual Legal Assistance in Criminal Matters and its Additional Protocol.
5. Law no. 8610 dated 17.05.2000 "On the prevention of money laundering" as amended by law no. 9804, dated 19.06.2003, compiled in accordance with European Union standards under Directive 91/308 / EC of 10.06.1991 "On the prevention of the use of the financial system for money laundering" and Directive 01/97 / EC of 04.12. 2001 which amends Directive 91/308 / EC.
6. European Convention "On the Suppression of Terrorism", Strasbourg, 27.01.1979, ratified by Law No. 8642, dated 13.7.2000. Official Journal no. 22, dated 19.07.2000.
7. Law no. 8722, dated 26.12.2000 "On the accession of the Republic of Albania to the United Nations Convention against Illicit Trafficking in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, 1988".
8. Law no. 8723, dated 26.12.2000 "On the accession of the Republic of Albania to the" Single Convention on Narcotic Drugs ", as amended by the Protocol of 1972" On the Amendment of the Single Convention on Narcotic Drugs, 1961".

9. Law no. 8865, dated 14.03.2002 on the Ratification of the "International Convention on the Fight against Financing Terrorism".
10. Law no. 9157, dated 04.12.2003 "On the Interception of Electronic Communications", as amended.
11. Law No. 9230, dated 13.5.2004 on Ratification of the "Amending Protocol to the European Convention on the Suppression of Terrorism".
12. Law no. 9641, dated 20.11.2006 on the ratification of the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism.
13. Law No. 9642, dated 20.11.2006, on the ratification of the Council of Europe Convention "On Measures Against Trafficking in Human Beings".
14. Law No.9918, dated 19.5.2008, "On Electronic Communications in the Republic of Albania", as amended.
15. Law no.10 193, dated 03.12.2009 "On Jurisdictional Relations with Foreign Authorities in Criminal Matters", as amended.
16. Law no. 157/2013 "On measures against the financing of terrorism".
17. Law no. 150/2015 "On the ratification of the Council of Europe Convention against Trafficking in Human Beings".
18. Law no. 108/2014 "On State Police";
19. Law no. 95/2016 "On the Organization and Functioning of Institutions to Combat Corruption and Organized Crime";
20. Law no. 97/2016 "On the Organization and Functioning of Prosecution in the Republic of Albania",
21. Njazi Uka & Jonida Brati. Magistrates & Advocacy, "ILARI" P.F, Tirana 2012
22. Prof. Ismet Elezi, Prof. Dr. Skender Kaçupi, Prof. as. Dr. Maksim Haxhia, Commentary of the Criminal Code of the Republic of Albania (general part), "KUMI", Tirana, 2012.
23. Prof. Ismet Elezi, Criminal Law (special section), "ERIK", Tirana, 2009.
24. Prof. Ismet Elezi, Commentary on Amendments and Amendments to the Penal Code, "ERIK", Tirana, 2012.
25. Fjorida Ballauri (Kallço). Conflict of Interest in Criminal Offenses committed by State Employees or Public Service, "Intergrafika", Tirana 2015.
26. Luan Hasneziri (Hasani). Cooperation, Criminal Structures and Criminal Organization, according to the Albanian criminal legislation, Tirana 2008.
27. Gentian Trenova. Criminal Interpretations, "Dita 2000", Tirana 2009.
28. Adnan Xholi. Research paper on the topic: "Terrorism, some definitions, types and legal measures to be taken to prevent and combat it." No.3 / July, 2016, Vol.2, International University of Struga, Macedonia.
29. Adnan Xholi. Research paper on the topic: "Organized crime as a perturbing phenomenon for Albania and legal measures to be taken to prevent and combat it." Aspekt Publishing, Taunton, MA, United States of America, 2017.
30. Adnan Xholi. Research paper on the topic: "Cultivation and trafficking of narcotic plant. Its negative effects and legal measures that must be taken for prevention and combating this phenomenon" No.4 /June, 2017, International University of Struga, Macedonia.
31. Adnan Xholi. Research paper on the topic: "The impact of additions and legal amendments in the prevention of domestic violence criminal offenses in Albania". European Journal of Economics, Law and Social Sciences, IIPCCCL Publishing, Graz-Austria, Vol. 1 No. 2, June, 2017, Access online at www.iipcccl.org.
32. Klodian Kurushi: Confiscation "In rem" and burden of proof at trial stage. Periodical scientific journals. Publication of "Wisdom University", no. 3 year II edition, November 2016.
33. Summary of decisions of the Criminal College of the High Court, as well as unifying decisions of the United College of the High Court from 1999 onwards.
34. Summary of Criminal Judgments of the Constitutional Court from 1999 onwards.

35. Summary of some of the decisions of the European Court of Justice, "Alb PAPER", Tirana 2013.

12. TOURISM ECONOMY

Arnautska N. K.

PhD student

Department “Economics of Tourism”

University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria

CULTURAL HERITAGE – A PERSPECTIVE FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE DESTINATIONS

The article’s aim is to consider the cultural heritage as a perspective for sustainable development of the destinations. The importance of the cultural heritage is emphasized. The actuality of the topic of achieving sustainable development has been given a special place. Tourism has been outlined as a tool fostering positive effects on the socio-economic satiation of a given destination. The dynamic development of the cultural tourism has been highlighted.

Attention is paid to the cultural heritage as a factor for the sustainable development of tourism. The impact of tourism on the cultural heritage is presented. Justified is the need to build cooperation in the field of sustainable tourism, be means of preservation and better use of cultural heritage. Leading strategies for improving the use of cultural heritage in tourism are being systematized.

Special emphasis is placed on the importance of cultural heritage. Its role is analyzed in several aspects – improving human well-being, increasing the attractiveness of destinations and reducing risks. The attention is focused on the importance of cultural heritage for the achievement of inclusive economic and social development. Some of the challenges, faced by destinations aiming at sustainable development based on cultural heritage, are characterized. The need for collaboration of all stakeholders for the organisation, management and protection of cultural heritage is justified.

The author argues that, through the active joint actions of governments and societies, cultural heritage will be protected and preserved for future generations. This way, a sustainable development of the destinations will be achieved.

Key words: cultural heritage, conservation, sustainable development, tourism, destinations.

Introduction

Cultural heritage is of great importance and value to society. It is one of the main resources for achieving sustainable development. The preservation of the heritage and its proper use in the tourism sector improve the socio-economic situation of a given destination.

The research object in this article is the cultural heritage. **The subject of research** is the sustainable development of destinations.

The scientific article **aims** to present the cultural heritage as a prospect for the sustainable development of destinations. In order to achieve this goal, the following **research tasks** are solved:

- analyzing the relevance and importance of cultural heritage and the sustainable development of destinations;
- characterization of the cultural heritage as a factor for the sustainable development of tourism;
- identifying the importance of cultural heritage for achieving sustainable development.

Cultural Heritage and Sustainable Development - Relevance and Importance

In the context of **globalisation**, the issue of sustainable development of world destinations is extremely popular and debated. A major emphasis is placed on the role of cultural heritage in improving the socio-economic development. **The importance of the heritage** is expressed in the public awareness of the need for its preservation and its transformation into a strategic resource for the country. Of great importance is

the achievement of balanced use of objects and items of cultural heritage. This will contribute to the sustainable development of the destination.

The three main dimensions of **sustainable development**: economic, social and environment, together with peace and security, are in constant interaction. In order to be achieved, integrated efforts are required and optimal policies are put in place, providing the opportunity to develop constructive synergy between them. In addition, cultural heritage has the potential to achieve effective sustainable development. This represents a prospect for its preservation. This is precisely the way to make a step in the process of achieving sustainable development [9].

Tourism is among the main instruments provoking positive effects on the socio-economic situation of a given destination. As a result of the dynamically changing user requirements, the tourism industry expands and diversifies the range of the offered products and services. **Culture and cultural heritage** are among the leading factors in making the decision to visit a destination. In parallel with the pursuit of tourists' satisfaction for cultural enrichment and cultural interaction, attention is paid to the socio-economic improvement of the rich in cultural heritage communities.

The development of alternative forms of tourism is among the leading opportunities for **economic prosperity of the destinations**. Tourism, contributing to sustainable development occurs when local population and tourists manifest their respect to the socio-cultural identity of the host communities. **The preservation** of the material and spiritual heritage, the protection of traditions and values, as well as the promotion of intercultural understanding are increasingly becoming more common aspects of a tourist trip. Today, **cultural tourism** is an expression of changing demands and motives among tourists. It is the result of the increased number of tourists wishing to visit a destination in order to explore the local culture and cultural heritage. **Cultural tourism** as a major type of sustainable tourism is developing extremely dynamically and is becoming increasingly important worldwide.

Cultural heritage as a factor for the sustainable development of tourism

Tourism is one of the key factors contributing to economic growth on an international scale. As a sector with very dynamic development, it was one of the most important socio-economic factors of 19th and 20th centuries. Although at the beginning of the 21st century international travel was characterized by a low rate of growth, nowadays **tourism has become a worldwide phenomenon once again** [10].

Cultural heritage is seen as a key instrument for achieving economic growth, social and spiritual integration and as an important factor for the preservation and multiplication of cultural diversity. Globally, there is an increased interest among people to explore the culture and cultural heritage. In response to this trend, the tourists travelling with the idea to visit cultural heritage sites, appear to be the leading factor when analyzing the sustainable development of tourism. [4].

When talking about heritage as a driving force for the development of tourism, the main emphasis is placed on **the cultural heritage**. Thanks to its vast diversity, it is one of the most important factors for tourism development and the sustainability of the tourism industry over time. The rich diversity, characterizing the cultural heritage,

if properly managed can be a key basis for the development of many regions and destinations. This is achieved through the strategic use of the opportunities offered by the sustainable tourism [2].

As a prospect for the sustainable development of tourism, the cultural heritage implies the following requirements for its proper utilization:

- addressing a number of cultural, economic and functional challenges;
- development of innovative visions and models of integrated management;
- knowledge that the utilization of cultural heritage has its own boundaries and its significant values must not be jeopardized by overcrowding from the tourism.

In recent years, **the demand for tourist services has grown, driven by the vast diversity of cultural heritage.** In response to numerous studies and research in this regard, it is clear that the trend will continue to evolve in the future. On the one hand, emphasis is placed on the potential of cultural heritage to achieve the sustainable development of tourism. On the other hand, the question arises as to the authenticity of the heritage, resulting in the excessive use of the cultural heritage for tourist purposes. It has been proven that there is a **correlation between the actions taken to achieve sustainable development of tourism and protection of cultural heritage.** All efforts and activities to attract future visitors, interested in culture and cultural heritage sites, should be based on responsible behavior on the part of all stakeholders. This way, its authenticity and significance will be preserved. In recent years, there has been a growing awareness of the need to build and develop good partnerships between governments, local authorities, civil societies and the non-governmental sector. They all must cooperate in the field of sustainable tourism, by means of the protection, promotion and better use of the cultural heritage.

An important aspect of the present topic is the creation and constant monitoring of **strategies in order to improve the cultural heritage utilization** within the tourism sector [1]. Among these, a strategic move would be to invest in tourist attractions build around cultural heritage sites. Such activities would greatly demonstrate the tourism's potential in the preservation of tangible and intangible cultural heritage [5]. Care will also be taken to maintain the authenticity of these objects. Their potential for development will also be preserved. **Another possible strategy** is the implementation of measures to support the establishment of respect towards the local culture and cultural heritage sites. This will contribute to their preservation and maintenance and to the sustainable development of tourism [7].

Importance of cultural heritage to achieve sustainable development

The preservation of cultural heritage sites and "ensembles" from immaterial cultural expressions, knowledge and skills, which are typically present in various societies, is considered **a contribution to human well-being.** Without the cultural heritage, it would be difficult to imagine the familiar landmarks of the destinations and the landscapes, the traditions and the specific ways of life – the very existence of the human race [8].

Cultural heritage is a leading factor increasing the **attractiveness of the destinations.** A given country's historical and cultural potential attracts more interest from the general public. Last but not least, **the heritage provokes innovative**

business solutions with regards to the necessary attention to its preservation. Naturally the most attractive are the cities and destinations rich in cultural heritage sites and artifacts. They attract innovation and achieve sustainable development [3].

Cultural heritage conservation is of utmost importance in tackling a range of **risks associated with natural and other man-made disasters**. A well preserved cultural and historical environment, based on traditional knowledge and skills, can reduce the impact of the factors causing disasters and strengthen the resilience of societies.

Noteworthy is the potential of cultural heritage for the achievement of **an inclusive economic development**. It attracts investments and provides jobs. Thus, equal economic opportunities are available to all groups in the society without discrimination.

Last but not least, the cultural heritage is closely linked to the achievement of **an inclusive social development**. The cultural heritage is important to the **spiritual prosperity of the people** as a means of expressing values and identity, and organizing communities and their relationships. The preservation of its rich diversity in combination with carefully supervised access to it, are also of great importance. Further, these factors strengthen the sense of place and belonging and they also contribute to the **convergence of the communities**.

A serious problem is the fact that the cultural heritage significance is still being regularly avoided from the global debates on sustainable development, despite its key importance to societies and the widespread recognition of its national level importance. Further, not enough attention is still being paid to the worldwide cultural heritage as an excellent opportunity to achieve sustainable development.

Yet, very often we are faced with examples of **destinations that are looking for growth**. A major emphasis is placed on the role and significance of the cultural heritage as an opportunity to achieve sustainable development. **The heritage conservation** and the full and proper utilization of its potential are part of the measures to be taken to achieve **economic prosperity of the destinations**. However, in the present **globalization processes and constant modernization**, it is extremely difficult to preserve the authenticity of the cultural heritage objects and artifacts. The complexity of the situation is further enhanced by the fact that sustainability requires the adaptation of the cultural-historical structure to the constantly changing demands of the continuously evolving societies that are influenced by the present globalization processes.

The most difficult task is to achieve strategic management of the cultural heritage. It should aim not only at protecting the aesthetic satisfaction, but also at focusing on the sustainable development of local communities and destinations [6].

Conclusion

Cultural heritage is a tool for achieving social and spiritual integration and is a factor in the preserving of cultural diversity. Sustainable development of the destinations is a comprehensive concept and necessity that societies strive for. The proper use of the cultural heritage and its strategic management contributes to improving the countries' socio-economic states.

As a key factor for the future development of tourism, the cultural heritage enhances the attractiveness of destinations and helps achieve inclusive social and economic growth. The preservation of cultural heritage sites and monuments is a strategic objective in accomplishing sustainable development of the destinations.

References:

1. Arnautska, N. Cultural heritage conservation as a challenge facing the sustainable destination development // Scientific Works of Agricultural university – Plovdiv, Volume LX, issue 1, Round table “Special forms of tourism – challenges and prospects”, 3-4 June, Academic Publishing House of the Agricultural University, Plovdiv, 2016. – pp. 333-338.
2. Ayuso Álvarez and team. Patrimonio natural, cultural y paisajístico claves para la sostenibilidad territorial // Observatorio de la Sostenibilidad en España, Ministerio de Medio Ambiente y Medio Rural y Marino, Fundación Biodiversidad, Fundación General de la Universidad de Alcalá, España, 2016. – p. 27.
3. Greffe, X. El valor económico del patrimonio // Manual Atalaya de Apoyo a la Gestion Cultural, 2010. – pp. 1-14.
4. Parusheva, T. Creativity and Changes in Cultural Tourism // Journal of Balkan Ecology, Volume 19, No 2, 2016. – pp. 125-130.
5. Parusheva, T. Sustainable development of the intangible cultural heritage // Scientific Works of Agricultural university – Plovdiv, Volume LX, issue 1, Round table “Special forms of tourism – challenges and prospects”, 3-4 June, Academic Publishing House of the Agricultural University, Plovdiv, 2016. – pp. 17-24.
6. Penna, K., Flechas, J. World Heritage status and sustainable development: Promises and realities of a title // 4th International Conference on Heritage and Sustainable Development. 22-25 July 2014. Guimarães, Portugal: Green Lines Institute for Sustainable Development, 2014. – pp. 3-4.
7. Prats, L. La viabilidad turística del Patrimonio // Revista de Turismo y Patrimonio Cultural, № 2, 2011. – pp. 249-264.
8. UNESCO. Introducing Cultural Heritage into the Sustainable Development Agenda, 2013. – pp. 2-4.
9. UNESCO. Patrimonio cultural inmaterial y desarrollo sostenible, 2015. – p. 5.
10. Villalonga, Y. y Paspuel, E., Desarrollo sostenible de la actividad turística: realidad y perspectivas // Comité Editorial ECOS de la Academia, 2016. – pp. 2-6.

Parusheva T. P.

PhD of Economics, Professor

Department “Economics of Tourism”, Scientific Secretary
University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria

GLOBAL TRENDS IN LEISURE AND CULTURAL TOURISM

The scientific article aims to analyze and discuss global trends in leisure and cultural tourism in the future. The attention is focused on research of mega trends which will shape the future of leisure and tourism. Special emphasis is put on the trends of individualization, evolution, “young adults”, health and consumption. The formula for the successful development of cultural tourism in the future is presented. An important place is dedicated to the cultural attractions, the share of short trips and the significant change in society nowadays. The aim to find a balance between material and non-material goals, lifelong learning and integrated culture, is analyzed. The scientific interest is directed towards studying the impact of mega trends on cultural tourism. The role of some important aspects of its future such as integration, organization, individualism and internationality, is discussed. The author argues that cultural tourism is the best solution for improving the image and sustainable development of the destinations.

Key words: *global trends, leisure, cultural tourism, future.*

Introduction

Leisure is one of the most important requirements for development of tourism. Tourism, as an industry, is part of the leisure industry. The object of study is the appearance of global trends in the development of leisure and tourism. Cultural tourism has become a mega trend. According to all predictions, the interest towards it will continue to grow in the coming years. The growth of cultural tourism opens new opportunities for effective use of free time and for increasing the popularity of tourist destinations [4]. Questions about tourist trends of the future and their impact on cultural tourism arise.

The scientific article **aims to analyze and discuss global trends in leisure and their impact on cultural tourism in the future**. In order to achieve this goal, the following **research tasks** are solved:

- *studying global trends in free time and tourism;*
- *analyzing the formula for successful development of cultural tourism in the future;*
- **researching the impact of mega trends on cultural tourism.**

Global trends in leisure and tourism

The analysis of the results of conducted marketing studies and representative market statistic researches attempt to justify *the future long-term changes*. The global trends in individualization, evolution, “young adults”, health and consumption, will play an important role for leisure and tourism in the coming years [2].

Individualization

This trend is recognized by the rapid growth of **single housewives**. *The wife* is no longer a prerequisite for building of a family, and for this reason, she is left single. The number of *newborns in unmarried couples* increases significantly. The classic model of *marriage* is disintegrating and, in this context of circumstances, different **new “cohabitations”** emerge. Traditional male / female relationships have changed and even lost, and so is the number of families with multiple children. As a new example, the concept of a “*mixed society*”, in which it is possible to have these new forms of cohabitation, is imposed [1]. They are all accepted – from single mothers and fathers, couples who have married again and have children from previous marriages, and same-sex marriages.

Globalization brings to this **cultural and ethnic diversity** in our society. In Germany, for example, one person in every sixth couples is a foreigner [2]. The growing wealth and plethora of available information make it possible for everyone to have big choice options. In this way we build our *individuality*.

Evolution

The share of **highly educated women** is enormous. More and more women use their education and are *competitive*. In the management sphere, women's employment is rising steadily. Modern women can do everything – take care of their *children*, their *home*, and develop their *careers*. All this they can do by themselves. In countries such as Denmark and Finland, where the number of employed people is approximately equal, the number of newborns is more than the one in Spain, Italy or

Austria [7]. The ability to reconcile **family and profession** increases the willingness of people to have children.

With the increasing number of employed women, there is a tendency for *later pregnancy and maternity*. They are deciding to have children further on. Late motherhood has long been considered and thoroughly prepared. Then, these mothers are very committed to their children and spend maximum time for them.

“Young adults”

Our society is characterized by the **aging generation**. The average life expectancy of people is rising steadily. If in the distant 1910 the average age for women was 48 years, and for men – 45, nowadays it is 82 for women and 76 for men. If this growth continues, after approximately 60 years, *the average life expectancy* per person will be 100 years [7].

Long life expectancy leads to new phases of life. Around the 1940s a new period, called the **middle age crisis**, characterized by “awakening for something new”, emerged. At this stage, the **number of divorces** increases again [2]. Most often, women dump their men, and they, in turn, are turning to a new profession or other younger woman. Calmness did not come until after the 1960s. In fact, this trend of “young adults” is said to be the biggest.

Health

A growing interest in people's minds for **healthy mind and a healthy body** is observed. An indicator of this is **the sport**, which gathers more and more adherents and becomes a modern phenomenon among the community [6]. *A marathon*, formerly known as an elite extreme sport, has now become a mass one. Every big city has one day in the year devoted to this sport and more and more elderly people over 50 years of age participate in it.

Health is no longer understood simply as a condition that is lacking illness. It is increasingly becoming *the competence of each* of us. The term "health" includes not only the body, but also **the spirit, soul, family, and occupation** of man [5] All of this together leads to a *balanced life*.

Consumption

Consumers have learned fundamentally **how to shop “wisely”**. They shop extremely *price-conscious* towards some goods and only when there are *discounts* in order to be able to afford first-class products.

The **shift from the mass market to individual consumption** is becoming a trend – a division of target groups. In the future, *target groups* will be determined by *cultural differences* rather than class differentiations [5]. Consequently, concepts that divide the users of men and women, poor and rich, citizens and peasants, etc., have emerged.

Formula for successful development of cultural tourism in the future

Information on **cultural assets** is an essential element of tourism and free time. Numerous studies and market research confirm that *every fifth tourist* is trying to spend the amount of time needed to visit a particular cultural object. The interest is increasing among: older tourists and the largest share is seen in those in *the group of 60+ years* – 15% [7].

Apart from activities, related to cultural values such as museums, theaters or concerts visits, tourists like *walking*, visiting *restaurants*, *swimming pools* as well as *shopping*. Only 2% of tourists are spending time only to visit **cultural attractions** during their holiday, i.e. it is not the leading motif for their holiday choice. A higher percentage, however, is observed in *short trips* – 7%, during which typical old cities are visited [7]. This is due to the fact that on the background there are reasons such as diversity, attending specific events and joint trip with the family or spouse. The cultural factor is a side effect of the journey.

Nowadays, society is characterized by a significant **change**. The next decades will be dedicated to improving the economy. In the future, stores will pay more attention to *health products*, *nature*, *culture*, *education and religion*. Consumers' requirements are messages instead of advertisement.

Beyond the material, **wealth** will be considered as a matter of personal, physical and psychic social meaning. The striving is for a balance between material and non-material goals - the so-called *balanced life*.

The break and leisure do not only serve for rest, but also for self-discovery and self-knowledge. **Lifelong learning** has become a successful formula in modern society [3].

Culture has taken over into everyday life. The traditional form of **high culture** loses its elite sense. Elite and massiveness are words that are no longer opposites. The highly developed culture rises to the psychedelic. It continues to exist for all.

The usual couple of E-culture (*serious culture*) and U-culture (*culture of entertainment*) has long been outdated. Both concepts merge into one that is called **integrated culture**. The cultural world of the future is influenced by *the diversity and flexibility, classical and modern, serious and fun* [5]. Culture must be **fun and entertaining** and not just serious and obligatory.

Influence of mega trends on cultural tourism

In order to explore the impact of mega trends on cultural tourism, we need to analyze some important aspects – integration, organization, individualism and internationality.

Integration

Integration should be seen as a mix of many well-known *entertainment factors*. Museums should offer visitors a good experience that brings joy. This requires a **sympiosis between art and commercial flair** – cafes and souvenir shops have long been a permanent part of the territory of each museum [6].

According to the psychology of experiences, museums and concerts will be considered as *traditional cultural activities*. When they are experienced by tourists they will become more popular and more attractive.

The society we live in requires integration. *Knowledge and education* are key resources, whereas self-awareness is daily routine. Nowadays, learning and resting should be able to be combined and integrated, which leads to limitation of time [1].

Organization

Some important aspects to the organization are observed, too. On one hand, *the organization as a “red thread”* passing through the exhibition. Museums should not

be visited by an array of preferred sites, but should tell their visitors **exciting stories** [4].

On the other hand, *the organization as a world of experiences*. Museums that manage to bind visitors by showing them that they are active and “alive” have success. An example of this is a University in Bremen, Germany: More than 250 stations invite to a stunning tour through topics about people, earth and space, and leave visitors to feel like scientists and explorers. The average duration of guests’ visits in this science park lasts about 4 hours, which is more than the daily allowed time for watching TV that Germans have [2].

Individualization

One of the great trends of today's society is individualization, which also has an impact on **people's culture**. Visitors who have been to many places around the world are bored with *standard guided tours and talks*. They want to gain **new knowledge** and to learn things in the field they are interested in [6]. Within a common trip, visitors have different requirements from those of travellers, in order to explore foreign culture.

Individualism occurs not only in the *wishes of visitors* but also in the activities of museums. The museums’ *own style* serves as a hallmark and a landmark for visitors.

Internationality

Nowadays, tourists are travellers-explorers of cultural landmarks, museums, exhibitions, festivals, concerts, etc. Despite their regional distinctiveness, the latter must prove their internationality. When we talk about professionalism in the work of museums and exhibitions, expectations are rising significantly. Visitors are from all over the world. This generates the need for an *increased international competence* of the employed in this field in order to get to know **foreign cultures** [1]. The descriptions of museum exhibits in English are a required standard which should be respected.

The international environment also has a place for *small museums*. This does not mean that every one of them is competing with the Louvre, for example. It is advisable and also an advantage, due to the many visits of foreigners, to have a minimum level of competency, such as *foreign language proficiency* [6].

Conclusion

Leisure and tourism will primarily be driven by the individualization of society, the trend towards healthy living and the changing consumer behavior. Tourism products will be changed under the impact of the growing influence of women and “young adults”.

Culture has an increasingly important role in tourism, especially when it comes to short trips. Society in the 90s has changed from tourists looking for fun and emotions to those who want to gain new knowledge. Leisure and breaks are no longer meant for resting and relaxation, but for self-discovery and exploration.

Culture has an increasing part of people's daily lives. The distinction between cultural entertainment and the types for acquisition of new knowledge is the emergence of integration culture. It should serve for fun and exploration. Cultural

tourism is the best solution for improving the image and sustainable development of destinations.

References:

1. Cros, H. & McKercher, B. Cultural Tourism, London and New York: Routledge, 2015. – 359 p.
2. Jelinek, R. Welche Trends werden die Kreizeitwirtschaft in Zukunft prägen?: // Tourismusentwicklung, 2011. – pp. 1-18.
3. McKercher, B. & Prideaux, B. Academic myths of tourism // Annals of Tourism Research, 46, 2014. – pp. 16-28.
4. Parusheva, T. Creativity and Changes in Cultural Tourism // Journal of Balkan Ecology, Volume 19, No 2, 2016. – pp. 125-130.
5. Parusheva, T. Cultural Tourism: Markets and Strategies –S.: Avangard Prima, 2017. - 161 p.
6. Parusheva, T. Trends and challenges to cultural tourism // Jubilee International Scientific Practical Conference “Business – Positive Force in Society” – S.: New Bulgarian University, 2013. – pp. 435-443.
7. UNESCO WHC. World Heritage and Sustainable Tourism Programme – The Five Programme Objectives. 2014 – <http://whc.unesco.org/en/tourism>.

Stoyanova M. I.

PhD Student

Department “Economics of Tourism”

University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria

CHALLENGES FACING CITY HOTELS IN A GLOBALIZED WORLD

The scientific article aims to analyze and discuss the challenges that city hotels are facing in the era of globalization. The attention is focused on the relation between city tourism and hospitality. The role of hotels for the development of the image and environment in the cities is highlighted. Attention is paid to the importance of the hospitality industry for the economic prosperity of the destinations. Key global challenges that affect the development of city hotels are thoroughly discussed. Attention is placed on “the new rules of business” in the hospitality industry. The research interest is focused on the reasons for the emergence of innovative concepts in city hotels. A special emphasis is placed on trends in the development of chosen city hotels around the world. It is noted that through the introduction of innovative concepts, hoteliers are responding to the new needs of the tourists. The author defends the thesis that, in order to cope with the new global challenges, city hotels should apply innovations in their overall development concept.

Key words: city hotels, hospitality industry, globalization, challenges, innovations.

Introduction

In recent years, the hotel industry has undergone many changes. The reasons for this are various. Among them are globalization, higher competition, changed customer expectations, development of new technologies, emergence of new services, and others.

All of the changes in tourism development have consistently led to a number of **challenges facing the hospitality industry**. As a result, the requirements for hotel managers are increasing, especially in cities where more and more trips are taking place. In order to achieve economic prosperity in the globalized tourist market, hotels increasingly focus on innovation or innovative concepts.

The aim of the following article is *to outline the challenges facing the hospitality industry in cities in the era of globalization*. In order to achieve this goal, the following **research tasks** are solved:

- studying the relationship between city tourism and hospitality industry;

- researching global challenges facing the development of city hotels;
- analyzing successful innovative city hotels in the globalized world.

The relationship between city tourism and hospitality industry

Hospitality business owners have to understand the characteristics of the types of tourism in the cities, and **what makes a city attractive**. Tourists choose a destination and then they choose their accommodation. Therefore, it is important to study the peculiarities of city tourism and the interconnection of city hotels with tourism. Moreover, in the context of globalization, people are taking more but shorter trips. This significantly contributes to the development of city tourism.

According to World Travel Monitor, city trips have increased by 82% between 2007 and 2014, reaching 22% of the total share of all trips. In Europe, the growth of city travel is 7% on an annual basis. This strong growth has been caused by a number of factors, such as cheaper international flights, the emergence of low-budget accommodation, and the availability of new attractions and experiences. The key motivation to visit cities is the same for the whole world. Apart from business, tourists take such trips mainly for sightseeing, shopping, entertainment and visiting cultural landmarks [2, p.24].

Growth in the travel and hospitality sector is expected to continue to outpace the wider economy. 2015 marked the sixth consecutive year of above-average growth for world tourism with international arrivals increasing by 4% or more every year since the post-crisis year of 2010. Official tourism organisations remain confident that there will be **further growth** in international tourism volumes [4, p. 13].

All of this leads to an increase in the importance and the role of city hotels for the development of global tourism. The requirements of the modern tourists to the places of accommodation in cities are also changing. To meet the new challenges, city hotels have to implement **successful development strategies** in an increasingly dynamic and competitive global market.

The importance of city hotels is underlined by the essential **economic and social role** they play for the development of tourism in the cities. Hotels contribute to the employment rate, qualification of the personnel, attracting lucrative customers, developing the image of the destinations, etc. Thus, city hotels play an important role in improving the overall well-being of destinations.

It can be said that the development of cities and tourism are closely linked. As a key element of tourism, city hotels play a major role in the progress of both – the tourist business and the urban settlements in the world. In terms of globalization, this importance is even more distinct.

Global challenges facing the development of city hotels

In the globalized world, the hospitality industry is evolving more and more dynamically. **Traditional “business rules” are changing** in many countries. This is particularly relevant for countries where tourism has started to develop recently. All of this brings new challenges for reaching economic prosperity in the hospitality industry in cities among which peer-to-peer accommodation, customer expectations, social media, technology, and innovations.

The growth of Airbnb

The tourism accommodation as we know it involves renting private rooms from official businesses, such as hotels. This is not entirely valid anymore. The growth of Airbnb has shaken up this traditional accommodation model. The platform is **an online community marketplace** where ordinary people can rent out their spaces as accommodation for tourists. In the new tourism era, Airbnb is seen as a “disruptive service” – that is, a platform that through its innovation disrupts the established way of doing business in a given industry. In the world of lodging, Airbnb has managed to increase the amount of available lodging supply without building a single structure or room.

Since 2008, more than 11 million guests have stayed in one of Airbnb’s 600,000 listings worldwide. While it is difficult to quantify how much business Airbnb is actually taking away from the hotel industry, it is safe to assume that the majority of the 11,000,000 travelers who have booked accommodations through Airbnb over the last six years would have otherwise stayed in hotels. As Airbnb bookings and listings go up year-over-year, the hotel industry faces an increased siphoning of its clientele. Moreover, similar to when additional hotel supply enters a market, hoteliers may be forced to lower their average rates to increase their occupancy and remain competitive.

Hoteliers cannot afford to overlook Airbnb as a growing competitor in the lodging marketplace as the company continues to attract new bookings and listings. Moreover, Airbnb solidifies its reputation for providing travelers with a **more immersive and more affordable** experience in the culture and lifestyle of their destination city [3, p. 2-3].

Customer expectations

More and more hotels around the world offer an increasingly wider assortment of amenities. Lodging spaces are turning to **new ways of earning money** – non-room revenue is becoming a huge part of the hotel’s financial stream. This wider portfolio of services is followed by increase in customer expectations. Moreover, the industry is witnessing a generation shift in today’s travel space. The successors of Baby Boomers are the Millennials – a generation that is widely influenced by new technologies. They are also bringing new expectations concerning the hospitality industry.

When choosing a hotel in the destination they visit, tourists tend to be **more discriminative** against accommodation sites that do not meet their expectations. If a hotel does not offer, for instance, free Wi-Fi or a swimming pool, then most people will book a room somewhere else that does. Often, they will even get a better deal for the same price. Furthermore, people are now used to real-time and instant communication with accommodation providers. They want everything now so hospitality industry professionals should meet their needs [1, p. 5].

Technologies and innovations

It is important to emphasize that the rapid development of digital technologies leads to over-saturation of the global market with innovations. City hotels face the challenge of looking for the best innovations for their business among thousands of opportunities. On the other hand, the evolution of **digital technologies**, the dramatic reduction in the cost of electronics and the creation of the Internet, have led to a

series of “destructive innovations”. They replace existing business practices and introduce new business models into the tourism space.

High investment is another key challenge that hoteliers face in the era of new technologies. This is more relevant for small independent hotels than for hotel chains. Major accommodation providers have the opportunity to take advantage of economies of scale, access to finance and to operate with more money. In addition, hotel managers need to take into account the need for rapid change and more flexibility. With the continual improvement of technology, new opportunities emerge every day. It is important for the business to be flexible and ready for change but, at the same time, to maintain a long-term development strategy [5, p. 367].

Social Media

Social Media bring a revolution in customer communication and engagement. Those platforms are seen by the hospitality industry in two ways – **as an opportunity but also as a threat**. The power of a written word by an online user is imbued with newspaper-like authority. Hotels now have the opportunity to monitor and reach out to customers with problems and frustrations or those leaving negative comments [1, p. 4-5]. Hoteliers are also facing the challenge to keep up with all the information about their properties on all existing social media platforms and review websites.

Innovative city hotels in the globalized world

In order to cope with the global challenges, many independent hotels and hotel chains in the cities implement various innovations in services or an overall concept of the accommodation site. In the hospitality business, the most innovative ideas come from those who have a broader view of the industry. They do not accept the existing paradigms, so **they seek economic prosperity through innovations**.

An **innovative concept in the hotel industry** can be looked as the one that affect the overall image of the site, offering a new, unique and different experience for the tourists. This image involves a combination of elements and factors imposed as a result of the globalization and the new demands of tourists. It is important to highlight that globalization of tourism enables hotels to excel and stand out with unique experiences. Thus, hotel concepts that rely on innovative and different approaches to attract tourists are becoming more and more popular.

Special attention should be paid to the new concept of “*lifestyle*” hotels. These sites do not focus on a particular topic, product, or service. For lifestyle hotels, it is typical the creation of a **complete new image of the site**, meeting the evolved requirements and expectations of global tourists. These sites are implementing technological innovations that are found in the everyday life of every person. Lifestyle hotels appear to respond to the need of travellers **to not feel just like tourists**. The new requirements are aimed at contact with the local environment of the visited destination. Hotel guests want to experience the lifestyle of the locals. That is where the name of this concept comes from – “lifestyle”, which means “way of life”.

The rapid development of technologies and the higher customer expectations force many city hotels to rely on innovation in the overall image of a hotel experience. In early 2016, for example, the hotel chain Radisson introduced the new innovative brand – *Radisson Red*. The first hotel is located in Brussels, with more

sites expected to be open in other major cities around the world in the coming years. Radisson Red's concept includes use of many technology innovations such as mobile apps for check-in and access to additional services over the mobile device at any time. The brand counts on the high-speed internet connection – something every traveller needs nowadays. The hotel chain relies on making guests feel more like locals than tourists. The creation of Radisson Red brand is in response to the global trend for travellers **to seek more contact with local culture**.

Another innovative concept in hospitality is imposed by *CitizenM* hotel brand. Accommodation sites have been opened in six major cities in the world - Amsterdam, Glasgow, London, New York, Paris and Rotterdam. The hotel is described as: “a collection of innovative concepts, CitizenM is a hotel driven by one desire: to create affordable luxury for the people”. The creation of the brand is driven by the requirements of the “*new global citizen*” – the one that is independent, respects the different cultures, travels frequently all over the world for business or pleasure. The innovative **hotel concept of affordable luxury** is also driven by the needs of travellers looking for a good hotel with stylish design, at a good price, with interesting entertainment options, a social atmosphere and a good location. In addition, CitizenM introduces in all its establishments sustainable development and environmental care practices.

Another global trend that is observed in tourism is that travellers are increasingly **combining work and vacation**. This trend leads to the creation of the *Zoku City Hotel* in 2016, located in Amsterdam. Zoku operates as a new type of concept for **extended hotel stay**, facilitating global life and work. The brand is a combination of a hotel and an office for people who have to live and work in a foreign city from five days up to three months. The hotel offers personal accommodation space as well as common areas for work, entertainment and social contacts. In the coming years, Zoku plans to spread in the largest and most creative cities in the world, meeting the needs of the new global tourist.

Many other hotels also use innovative concepts that shape **the future of the hospitality industry**. There is a trend towards creating separate brands as part of hotel chains that aim to meet the new global changes. An example for this is the lifestyle brand *Moxy Hotels* part of the Marriott. Another example is *Canopy* brand by Hilton. Competition in this segment is mainly among the major hotel chains as they are the most flexible to meet the requirements of the new global market.

Implications

- City hotels play an essential economic and social role for the development of tourism in the cities.
- New “rules” on the global markets impose new competitive advantages and new challenges for city hotels.
- In order to achieve economic prosperity in the globalized tourist market, hotels increasingly focus on innovation or innovative concepts.

Conclusion

Unlike previous decades, the development of city hotels is now subject to new market factors and challenges. There is an emerging need to implement new strategies in order to survive in the globalized economy. Hoteliers seek new

opportunities for development. They must be in line with the current competitive advantages and global trends in tourism.

References:

1. Asia Tech Directions, The Top 4 Challenges Facing Hospitality Today (White Paper), Issued 29-4-2011 rev. 1.0.
2. ITB World Travel Trends Report 2015/2016, IPK International.
3. Kurtz, M., In focus: Airbnb's INROADS INTO THE HOTEL INDUSTRY, HVS Houston, June 2014.
4. PricewaterhouseCoopers, Staying power – European cities hotel forecast for 2016 and 2017, March 2016.
5. Stoyanova, M., Global trends in the development of city hotels through technology innovations, "D. A. Tsenov" – Svishtov, 21 October 2016.

Bielousova N.V.

Candidate of Geographical Sciences, Docent

Open International Universiti of Human Development "UKRAINE", Ukraine

INCLUSIVE TOURISM AS A SEGMENT OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Блоусова Н.В.

к.г.н., доцент

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Україна

ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ ЯК СЕГМЕНТ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

The article deals with the economic aspects of inclusive tourism, which will allow studying the behavior of people who produce, distribute, exchange and consume the touristical product at all levels of the economy in order to meet the needs of a significant number of people in touristic services.

Keywords: *inclusive tourism, economy, touristic services*

В статті розглядається економічні аспекти інклюзивного туризму, які дозволять вивчати поведінку людей, які виробляють, розподіляють, обмінюють і споживають туристичний продукт на всіх рівнях даної сфери господарства з метою задоволення потреб значної кількості населення в туристичних послугах.

Ключові слова: *інклюзивний туризм, економіка, туристичні послуги*

Туризм в Україні - це галузь, яка ще розвивається та відкрита для пошуку нових форм роботи на ринку, шляхів вирішення проблем, що виникають в туристичній індустрії. Але, незважаючи на колосальний потенціал українського туристичного сегменту, належної уваги туризму як сектору національної економіки не приділяється.

У сучасних умовах розвитку соціуму, економічний аспект в туристичному бізнесі набуває особливого значення, коли для ефективного ведення турбізнесу підприємець повинен добре розбиратися в питаннях менеджменту та маркетингу (економіки) туризму.

Для того, щоб встановити значення туризму і повніше описати сферу його діяльності, необхідно в першу чергу виділити різні групи суб'єктів, які взаємодіють в туризмі.

1. Туристи. Це люди, які відчувають різні психологічні емоції та фізичні потреби, природа яких визначає напрямки і види участі цих людей у туристській діяльності.

2. Організації, що надають туристам товари та послуги. Це підприємці, які бачать в туризмі можливість отримувати прибуток за допомогою надання товарів і послуг з урахуванням попиту на туристичному ринку.

3. Місцеві органи влади. Розглядають туризм як важливий фактор економіки, пов'язаний з доходами, які місцеві громадяни можуть отримувати від цього бізнесу у вигляді податків, що надходять до місцевого бюджету.

4. Приймаюча сторона. Місцеве населення, сприймає туризм в першу чергу як фактор зайнятості населення. Для цієї групи важливим є результат взаємодії з туристами, в тому числі іноземними.

Таким чином, туризм може бути визначений як сукупність явищ і взаємовідносин, що виникають при взаємодії туристів, постачальників, місцевих органів влади та місцевого населення в процесі туристської діяльності.

Подорожі та туризм - два нерозривно пов'язаних поняття, які характеризують певний образ життєдіяльності людини. Це відпочинок, активні розваги, спорт, пізнання навколишнього світу, торгівля, бізнес, лікування і безліч інших видів діяльності. При цьому залучаються послуги авіакомпанії, компанії з прокату машин, залізничного транспорту, автотранспорту, готельно-ресторанні послуги. До споріднених видів бізнесу також можна віднести фінансові структури, які фінансують розвиток сфери обслуговування та ін.

На відміну від подорожі туризм - категорія, яка має сильний вплив економіки і володіє подвійністю внутрішньої природи явища, тому що туризм - це ще й особливий, масовий різновид подорожей, діяльність з організації та здійснення цих подорожей.

Сучасний туризм - це сфера соціально-економічного комплексу, яка в багатьох країнах перетворилася на індустрію, яка бурхливо розвивається. В даний час кожне 7-е робоче місце в світі припадає на туристичний бізнес. За прогнозами ВТО, до 2020 року кількість міжнародних прибутків від туризму складе 1,6 млрд. доларів, тобто в 3 рази перевищить показники 2000 року. Щоденні витрати туристів, виключаючи авіаперевезення, зростуть до 5 млрд. доларів за добу [2].

Практики української туристської індустрії покладають надії на розвиток внутрішнього і в'їзного (міжнародного) туризму в нашій країні. Останнім часом, враховуючи рівень економічного розвитку та певну ситуацію (військові дії) на сході України, туристські фірми частково спрямовують свою діяльність на міжнародний ринок, використовуючи національний природний та історико-культурний потенціал.

Економічні показники покликані забезпечити оптимальну вигоду від використання класичних, часто вживаних туристичних ресурсів. Економічні чинники, які, як правило, обмежені, покликані задовольняти естетичні, емоційні, психологічні та фізичні потреби людини.

Таким чином, економіку туризму можна представити як науку, що вивчає внутрішні аспекти економічних відносин в цій сфері діяльності, причому економічні відносини розглядаються на двох рівнях: міжгалузевого комплексу соціально-побутової інфраструктури та господарюючого суб'єкта

туристичної фірми.

Туризм можна представити як товар, який реалізується у формі послуг. Послуга туризму, як і послуга взагалі, є показник певної споживчої вартості, яка має корисний (фінансовий) ефект і задовольняє ту чи іншу людську потребу.

Зазначені два засоби виробництва послуг обумовлюють і два види самих послуг: *матеріальні* (виробничі), *нематеріальні* (невиробничі), не пов'язані з матеріальними продуктами, виробництво яких невід'ємно від їх споживання [3, с.167-169].

Тур як економічна категорія повинен відповідати наступним вимогам:

- бути об'єктивним явищем, в основу якого покладено обмеженість туристичних ресурсів;
- виражати відносини між туристичною організацією та клієнтами з виробництва, формування, просування і реалізації туристичних послуг;
- мати активний, стимулюючий початок, бути спонукальним мотивом як для туристичного підприємства, так і для його клієнтів;
- у його формуванні повинні брати участь як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори;
- володіти споживчою і міною вартостями, тобто бути товаром.

Крім того, туристи можуть придбати супутні товари туристського призначення, сукупність послуг і товарів якого і є «туристський продукт». Турпродукт включає [4, с.314-315]:

- тури, об'єднані за цілеспрямованням (пізнавальні, оздоровчі тощо);
- туристсько-екскурсійні послуги різних видів (розміщення, харчування, транспортні послуги і т.і.);
- товари туристично-сувенірного призначення (картографічні путівники, брошури, буклети, проспекти, сувеніри і т.і.).

Туризм, як економічний продукт, можна імпортувати в країну й експортувати з неї.

Витрати туристів з інших регіонів представляють собою вклади в економіку даного приймаючого регіону. Так, наприклад, туристи з інших країн отримують свої доходи у себе на батьківщині, а подорожуючи Україною, витрачають гроші, вкладаючи їх в економіку нашої країни. Таким чином, витрати іноземців в туристських цілях представляють собою для України туристський експорт. В'їжджаючи в дану країну туристи набувають досвіду і забирають із собою незабутні враження від поїздки.

Коли туристи з України здійснюють подорожі в інші країни світу, це стає турімпортом в економіку України. Гроші, витрачені в Україні іноземними громадянами є турімпортом для економіки тих країн.

При туристському експорті напрямок грошового потоку збігається з напрямком потоку туристів, тоді як при експорті товарів дані потоки спрямовані протилежно. Коли потік платежів йде в Україну - значить відбувся процес експорту туристського досвіду або товару.

Оскільки в туризмі виробляються як предмети споживання (їжа), так і

послуги (розміщення, трансфер, екскурсії тощо), то можна зробити висновок, що **туризм** - це міжгалузевий комплекс соціально-побутової інфраструктури, який має виробничі та невиробничі функції і являє собою цілісну туристичну індустрію. Господарський процес, що протікає в галузі туризму, є виробничо-обслуговуючим компонентом туристичної індустрії.

Перспективним напрямом розвитку сучасного туризму в Україні є інклюзивний соціально-реабілітаційний туризм. За міжнародними стандартами **інклюзивний туризм** (лат. Include - роблю висновок, включаю) необхідно розглядати як процес розвитку туризму, який має на увазі доступність туризму для всіх, в плані пристосування інфраструктури туристичних центрів і об'єктів туристського показу до різних потреб усіх людей, в тому числі, інвалідів, людей похилого віку, їх опікунів і членів сімей, людей з тимчасовими обмеженими можливостями, сімей з маленькими дітьми. А враховуючи військові дії на сході України, до загального списку людей з фізичними вадами додаються військові, а також мирне населення, діти, які зазнали психологічних травм [1,с.14-17].

Враховуючи стрімке збільшення кількості людей, які підпадають під класифікацію інклюзивних, особливо військові зони АТО (схід України), тимчасово переміщені особи з окупованих територій, які зазнали психоемоційних травм, інваліди внаслідок військових дій та роботи на виробництвах, актуальним постає питання розробки та впровадження загальнодержавної Програми всебічної реабілітації людей інклюзивних категорій на рівні психологічної, рекреаційної, оздоровчої і професійної медичної допомоги. Безумовно, що така Програма буде мати спочатку затратний економічний ефект, але згодом ті громадяни, які отримали своєчасну кваліфіковану та комплексну допомогу, зможуть поповнити ряди працездатного населення (навіть інваліди з різними нозологіями). Окрім того, представники інклюзивних груп зможуть поповнити загальний туристів як внутрішнього спрямування, так і зовнішнього (міжнародного). Як результат на майбутнє, це буде мати позитивний економічний ефект і додаткові надходження в бюджет країни.

Поки що, на жаль, ні суспільство, ані нормативно-правова база не сприяють суцільному розумінню проблеми громадян з інклюзією та має тільки початкові громадські організації у вигляді Асоціації інклюзивного соціально-реабілітаційного туризму, яка покликана розгалузити систему реальної комплексної реабілітації на території всієї країни.

Література:

1. Белоусова Н.В. Впровадження інклюзивного туризму в соціально-реабілітаційну систему України / Н.В.Белоусова // Науковий журнал «Молодий вчений». – Херсон.: ТОВ «Видавничий дім «Гельветика». – №2 (42) лютий, 2017 р. – С.14-17;
2. Зорин И.В., Квартальнов В.А. Энциклопедия туризма: [Справочник]. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 368 с.
3. Квартальнов В.А. Туризм. - М., «Финансы и статистика», 2002. – 320 с.
4. Мальська М.П., Рутинський М.Й., Білоус С.В., Мандюк Н.Л. Економіка туризму: теорія та практика [текст]: підручник. — К.: Центр учбової літератури, 2014. — 544 с.

5. Bielousova N.V. The introduction of inclusive tourism in the social rehabilitation system of Ukraine / N.V.Belousov // Scientific journal "Young Scientist". - Kherson: LLC "Publishing House" Helvetika ". - No. 2 (42) February, 2017 - P. 14-17;
6. Zorin I.V., Kvartalnov V.A. Encyclopedia of Tourism: [Directory]. - Moscow: Finance and Statistics, 2003. - 368 p.
7. Kvartalnov V.A. Tourism. - M., "Finances and Statistics", 2002. - 320 p.
8. Malskaya MP, Rutinsky M.Yu., Belous SV, Mandyuk N.L. Economics of Tourism: Theory and Practice [text]: textbook. - K .: Center for Educational Literature, 2014. - 544 p.

13. MANAGEMENT

Ducheva Sv.,

Assistant Professor

Panayotova T. P.

Associate Professor Eng., PhD

Technical University of Varna, Bulgaria

ANALYSIS OF THE CURRENT STATUS AND INDICATORS FOR ASSESSING CORPORATE ATTRACTIVENESS

***Abstract.** The globalization of markets, the growing dynamism and uncertainty the external environment in which they operate companies currently import significant adjustments in corporate management, especially in the field of financial decisions. One of them is a change in the means of expression used in a dialogue between the real business and capital market. The effectiveness of business of a company can not already be evaluated only on the basis of financial statements. Corporate accountability should have another focus, other measures of financial condition that are evaluated by investors and independent analysts in order to determine corporate attractiveness.*

***Keywords:** corporate management, corporate attractiveness, management, Value Based Management, value factors*

1. Introduction

A company is the center of interests whose carriers are various groups of stakeholders. The main contradiction is between short-term and strategic objectives of an organization. The multiplicity of objectives to satisfy the requirements of more groups of stakeholders complicates the balance between them and makes it impossible to achieve a satisfactory result for all.

The main objective of this study is to model organizational management processes **for assessment of corporate attractiveness**, as focusing is on the direct support for business and all stakeholders. With a view to developing the model there have been studies carried out of modern scientific trends and best practices based on which one offers a methodical approach for assessment and analysis of capabilities for effective management of Bulgarian industrial enterprises.

Research shows that industrial enterprises have many problems, but also have had large untapped potential for increasing the competitiveness and achieving sustainable development. This potential can be realized through the establishment of a system of successive activities to improve the opportunities to enhance the value of the business.

The main hypothesis is that there exist unfound/unused opportunities to use basic management functions in the business cycle of enterprises. Management requires the development of specific skills, the result of logical and systematic set of activities, upon which the understanding of the term "corporate attractiveness" is not an easy task. It is multifactorial and needs to combine in itself attractiveness to owners, investors, managers, creditors, employees, customers, suppliers and others.

2. Formulation of the assignment

Based on studies of scientific literature and global experience, the present study provides the definition of the business model and framework for assessing corporate attractiveness to be in the following logical sequence:

❖ **Demarcation of the system:**

- the assessment of corporate attractiveness may focus on an entire company, a separate business unit or on any separate part thereof;

- Analysis of attractiveness of the strategic business area

❖ **Identifying the model of value creation:**

- Determining the value that is created by a company as the main criterion for evaluating the effectiveness of the company based on management concept VBM (Value Based Management).

❖ **Determination of business strategy**

- The place of a company in the matrix of sustainable growth

- Strategy formulation;

❖ **Defining indicators for business success**

❖ **Audit and transformation of corporate culture**

- Audit of cultural values, revealing discrepancies between the values of management and those of the employees;

- Transforming corporate culture - defining the strategies of change through discussions with the company managers;

- Cultural change throughout the organization.

3. Rationale of the concept

This exhibition specifies methods that will be used in demarcation of the system, the model of value creation and the business strategy, i.e. the above logical sequence for assessing corporate attractiveness is followed.

3.1. Demarcation of the system.

System demarcation is necessary to distinguish the analyzed system from the external environment and to establish relationships and dependencies internal and external to the system.

For analysis of the attractiveness of strategic business area it is proposed to use the **SHELL/DPM** model, developed by Shell and having received the name Directional policy matrix (DPM) [1]. The idea behind the Shell / DPM model was borrowed from the BCG model (BCG Matrix, Boston Consulting group's Growth Market Share Matrix), but there is a number of advantages over the widely popular models of BCG and GE/McKinsey, which make this model more applicable in determining corporate attractiveness, and therefore more suitable for this development. These advantages can briefly be summarized in the following points:

- Analysis of the development of the sector at present, not by past periods;
- Suitable for vertically integrated corporate structures;
- Two-factor with dimensions 3x3
- Based on estimates of both qualitative and quantitative indicators;
- Suitable for valuation of companies in different stage of their development;
- There are indicators observed that concern both short and long term planning;
- Seeking balance between the flow of cash throughout the business portfolio and the prospects for return on investment.

The disadvantages of the model can be reduced to:

- Not suitable for entrepreneurial companies that do not operate in developed strategic business areas, but which create them themselves
- Not suitable in a very high degree of instability of the external environment.

However, given that this model will be used to assess corporate attractiveness not alone but in conjunction with other methods and models for assessment of companies that largely compensate for these shortcomings, it is assumed that the Shell / DPM model is suitable and of high security degree, accurately reflecting the attractiveness of strategic business area.

The Shell / DPM model (fig.1) is a two-dimensional table in which the X axis reflects the strengths of a company, i.e its competitive position and its ability to benefit from the opportunities that are provided in the respective business – sector, and the Y-axis reflects the attractiveness of the industry, i.e the condition and the prospects to that business sector.

<i>Company's Competitive Capability</i>	Strong	Cash generation	Growth leader	Leader
	Average	Try harder	Custodial growth	Phased withdrawal
	Weak	Disinvest	Phased withdrawal	Double or quit
		Unattractive	Average	Attractive

Prospects for Sector Profitability

Fig. 1. Shell Directional Policy Matrix

3.2. Determining the model of value creation

Value Based Management – VBM is a management concept aimed at reaching the strategic goals of the enterprise by concentrating the efforts of all divisions on key factors of value.

In modern conditions the value of a business is emerging as a major criterion for evaluating the effectiveness of any business. This outcome indicator contains concentrated all stakeholders interested in the enterprise development. Management decisions based on the value aim to create increasing value for shareholders and maintaining competitive advantages of a company. The value play its role as a criterion for management efficiency through metrics (performance metrics), which provide a link between strategic and operational management decisions in a company.

The new managerial VBM paradigm is not only connected with finance. It is a synthesis of many scientific fields, disciplines and concepts, corporate thought and corporate practice and handles both quantitative analysis methods and qualitative characteristics of the organizational structure.

Value creation in a company can be viewed as a specific pyramid (Fig. 2), on top of which is the center of the value, responsible for the creation of economic added value in a company through finding of the factors affecting the wealth of shareholders, and in particular the operational management of the key performance indicators. [2]

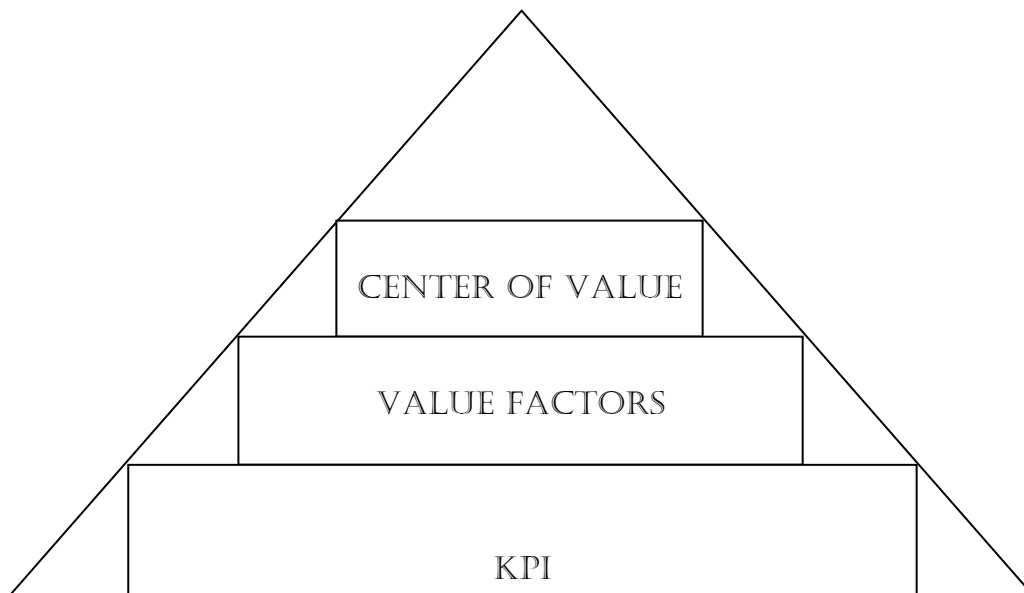

Fig. 2. Pyramid of the process of value creation

The top of the pyramid appears as a measure of the value of a company. In order to fully cover different aspects of company activities and considering the effects of both visible and invisible assets of companies this study suggests the use of two models to determine the value: the model of **Economic Value Added (EVA)** and the model of **Value Added Intellectual Coefficient (VAIC)**.

3.2.1. Economic Value Added (EVA)

The model evaluates the outcome of the business based on economic profit, which is a function of investments, risk and cash flow. From here stems the dependence of the fundamental value of the capital on four factors [3]:

- amount of capital invested at the time of evaluation (IC);
- actual earnings/return on invested capital (ROIC);
- required rate of return that is most often measured by the weighted average cost of capital (WACC);
- resistance to the spread between these two yields.

Mathematically, EVA is calculated on an annual basis as follows:

$$EVA = NOPAT + WACC \cdot Ic \quad (1)$$

$$EVA = (ROIC - WACC) \cdot Ic \quad (2)$$

Both formulas characterize the effectiveness of business, but from different perspectives:

- of equity positions as a function - Formula 1
- of equity positions as property - Formula 2

The summarized EVA model is illustrated in Figure 3.

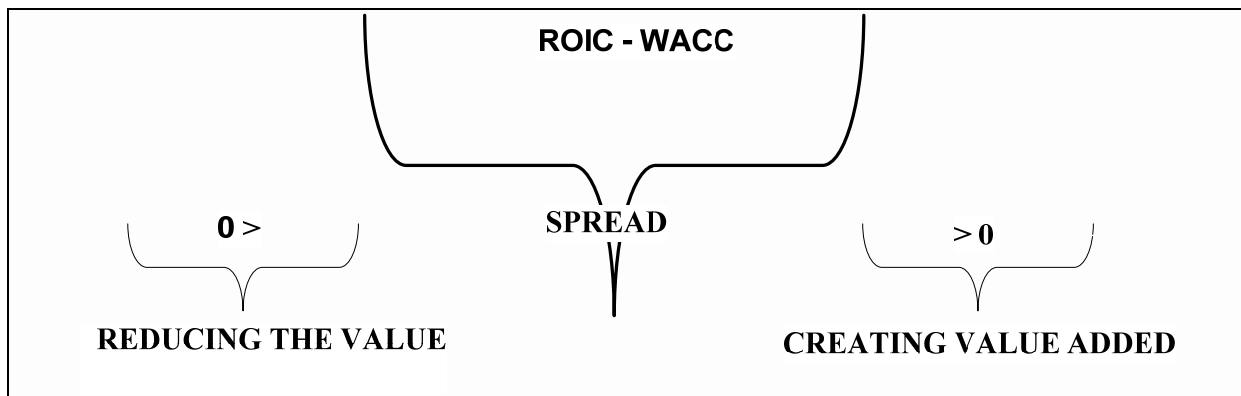

Fig. 3. Summarized EVA model

The period which ensures a positive spread between actual and required capital revenue is defined as a competitive advantage period. It is during this period that a fundamental value is created which in the long run determines the market value of equity.

3.2.2. Value Added Intellectual Coefficient (VAIC)

The rapid and sharp increase in the 90's of the 20th century of the market value of companies with an activity based on the acquisition and use of knowledge, caused the need for an explanation of the phenomenon and the introduction of a new concept of intellectual capital. Intangible assets have already been recognized as a foundation and a constant source of acquiring a competitive advantage by using the knowledge and intellectual capacity owned by an organization. There is agreement on the fact that intellectual capital is based on knowledge, has an intangible nature and brings benefit to a company.

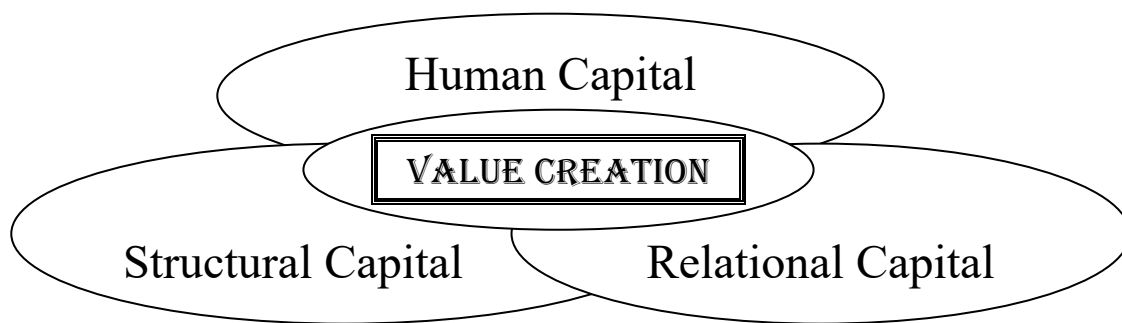

Fig.4. Intellectual capital and value creation

According to most sources, the main components of IC are: human, structural and relational capital. According to the IC model (Figure 4) the processes of development and management of IC contribute to the creation of value for a company based on a chain of transfers (transformations of the components of IC) - of individual knowledge and skills, or human capital, in organizational knowledge and practices (ie structural funds), which subsequently affects relational capital by providing new products and services.

In practice, standard tools to assess the effectiveness of a business do not give any clear idea to investors and managers on the real potential of a company in the strategic context of its development. The ongoing processes in economics testify that capital in the traditional material and substantial financial form gradually ceases to be

a basis for assessing the value of a company as a major criterion for economic efficiency. The reason is the increasing role of intellectual assets as a source of competitiveness.

Unlike EVA, the Value added intellectual coefficient index (VAIC), is directed to measurement of the value added created by the components of intellectual capital. The VAIC model takes into account the effectiveness of tangible and intangible assets through their generated value at their joint use. Financial capital, human and structural capital are the main building blocks in the VAIC model [4,5] . The higher the value of the coefficient, the higher assessed the potential of a company and its ability to create value added which actually represents a new way of understanding organizational effectiveness. This model determines the effectiveness of the use of the three main resources of a company – value added of Capital employed (CE), value added of human capital (HC) and value added of structural capital(SC). Their aggregate gives importance to the VAIC coefficient.

$$VAIC = HCE + SCE + CEE \quad (3)$$

HCE -Human capital efficiency coefficient

SCE -Structural capital efficiency coefficient

CEE -Employed efficiency coefficient

The special feature here is that human capital is treated as an investment rather than as an expense. In this way human capital appears a key factor for generating value added.

Each of these three constituting elements can be represented as a ratio depending on its relation with value added VA:

$$HCE = \frac{VA}{HC} \quad (4)$$

$$SCE = \frac{SC}{VA} \quad (5)$$

$$CEE = \frac{VA}{CE} \quad (6)$$

By substituting the meanings of the three components in the basic formula for VAIC, we have the following result:

$$VAIC = \frac{VA}{HC} + \frac{SC}{VA} + \frac{VA}{CE} \quad (7)$$

Hence, the components of the value according to the EVA and VAIC models can be reduced to ROIC, WACC, VA, HC, SC and CE. It should be noted that they must be managed not each one alone by itself, but in their relationship with the other components and at this such that the values of the value measures to increase. These components most accurately reflect the impact of the factors of value that can be divided into three groups: the effectiveness of operating, investing and financing activities.

3.3. *Determining a business strategy*

For assessing the quality of growth can be used a base matrix for the quality of growth offered by experts of AT Kearney [6]. It is a tool that allows to monitor the strategic position of a company in relation to its competitors.

In the perspective of the value approach, however, there arises a new vision for the growth of a company, which can be designated as "multidimensional growth." The key to answering this question lies in the problem of growth quality.

The base version of the matrix describes only the types of growth of companies, showing the picture in statics for the entire period of observation. But if one takes into account the picture in dynamics, the conclusion is that growth can not be monotonous or linear. Observed over a sufficiently long period of time for a particular sample, it is zigzag in shape and practically all companies are interleaved /shuffle/ in another type of growth. The evaluation of the trajectories of movement represented a key component in the analysis of sustainable growth of a particular company within a financial model. In such an assessment one should take into account that the introduction of the financial criterion "value of the company" allows to show possible contradictions in growth.

The first form of controversy in growth is related to the possibility of falling into the "trap of profit" for some companies, which can provoke a kind of "short-sighted" of growth policy due to cuts in investment programs.

The second form of controversy in growth is related to the ratio of contribution to growth opportunities in the formation of the company's value (Value of Future Growth Opportunities - VFGO) and the value created by the assets included in it (Current Value Operations - COV). If VFGO arises in relation to new market strategies, then COV is the result of already implemented strategies. For the sustained growth considered in the system of value, the presence of growth opportunities in a company is of indispensable importance.

On this basis can be formulated the following conditions for sustainable growth. First, sustainable growth must have an inherent trajectory leading a company to a higher quality type of growth. Second, it is necessary to strike a balance between "contribution of growth" and a value generated by ongoing operations. Third, in order to come out of the inevitable zigzagging growth in the direction of most attractive combination of its characteristics, it is necessary to ensure a balance between long-term and short-term factors backing the possibilities of growth. And finally, it is important to note that within the financial model of analysis of companies the issue of sustainability of growth can not be only associated with indicators of capitalization.

Therefore, in order to assess the sustainability of growth it is necessary to analyze the climate of economic profit. Its increase is achieved firstly by an increase in the spread of returns on invested capital and, secondly, by an increase of the constant of invested capital. It is therefore appropriate to use the second version of the matrix on the quality of growth, not based on market capitalization, but on economic profit (residual income, RI), as yield spread on returns on the capital invested (ROCE - WACC).

$$RI = (ROCE - WACC) \cdot CE \quad (8)$$

RI - Residual income
 ROCE - return on capital employed
 WACC - weighted average cost of capital
 CE - capital employed

This matrix is shown in Fig. 5 Matrix of quality of growth based on economic profit [2]

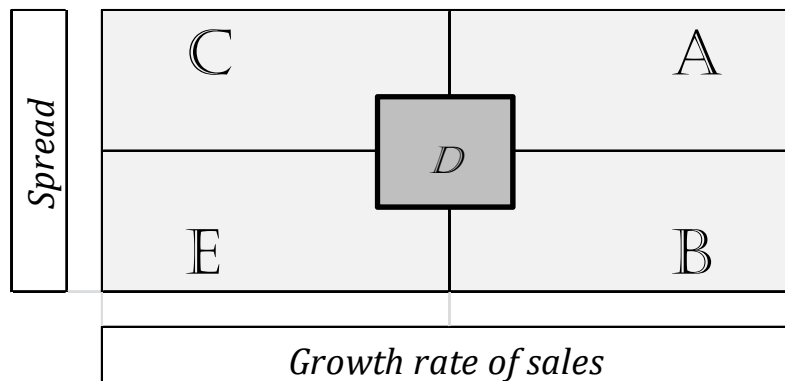

Fig. 5. Matrix of attractiveness of companies (divisions)

4. Conclusion

In developing a value navigator it should be taken into account many factors in their interdependence and interconnection. The so suggested model in its logical sequence and the selection of inter-complementary methods for analysis of activities reflecting the multidimensionality of the activities of corporations is a good basis for the selection of correct indicators of business success and assessment of corporate attractiveness.

References:

1. Thompson, J., Martin, F., Strategic management: awareness and change , 5th Edition, Thomson Publishing, London, 2005.
2. Panayotova, T. P., Ducheveva, Sv. D.: Selection of Criteria for the Realization of the Value Approach in Anti-Crisis Management of the Company, International Journal of Research Studies in Science, Engineering and Technology, Volume 2, Issue 7, July 2015, ISSN 2349-4751 (Print) & ISSN 2349-476X (Online), pp. 125-132.
3. Stewart, G. B.: The Quest for Value: A Guide for Senior Managers. Stern Stewart &Co, Harper Business: N.Y., 1999.
4. Pulic, A.: VAIC-An Accounting Tool for IC Management, International Journal of Technology Management, 2000, vol. 20(5).
5. Pulic,A.: Intellectual capital–does it create or destroy value?, Journal of Business Performance Management, vol.8, No.1, 2004.
6. McGrath, J., Kroeger, F., Traem, M. and Rockenhaeuser, J.: The Value Growers: achieving competitive advantage through long-term growth and profits, McGraw-Hill, New York, 2000.

Panayotova T. P.
Associate Professor Eng., PhD
Technical University of Varna, Bulgaria

POSSIBILITIES FOR IMPLEMENTATION OF THE REAL-TIME ENTERPRISE CONCEPT IN PRODUCTION

The fast technological development faces industrial enterprises with growing challenges. Furthermore, factors such as quality and price, time and innovative capabilities, have become critical for the success of companies on the global markets. Enterprises should respond immediately to the changing market conditions, as well as to the disturbances that happen during the implementation of value-creating processes. The following survey suggests a model for realizing of so called Real Time Enterprise (RTE) in the field of production, which provides a comprehensive control framework of production processes. The framework closes the gap in vertical integration and creates a feedback in real time among enterprise levels. The vision of RTE in one industrial enterprise requires process monitoring and control on value creation by means of coordination of external and internal events. The implementation of RTE concept sets new requirements to management, engineering and computer sciences.

Keywords: *concept, control, management, production, process, RTE*

Introduction

Production is the process of creating goods and services by transforming inputs into finished product. The concept “production” focuses on manufacturing processes in the company and includes all activities related to the production of finished goods - design, development, planning and implementation, control of materials, equipment and people in order to achieve certain production results. All these activities are covered by production management. Production management is related also with providing of optimal proportions between the structural elements of the production process (phases, partial processes and operations), as well as between them and the available resources of the enterprise (production facilities, financial, labour and material resources) for production of the specific products in the contracted volumes, nomenclature and deadlines.

So regardless of the exposed nature of production management in the special literature by various authors have described several models, describing two main trends. The first one includes the following elements: people, buildings, semi-manufacturing articles and processes, shown on the Fig. 1. In this model miss some basic activities in the enterprise, which is a disadvantage of the model.

A general model of the core of production management with its basic functions is shown on the Fig. 2. The market includes consumers of products or services and forms the corporate strategy of the company. Corporate strategy is based on the corporate mission and actually reflects on that how the corporation plans to use all its resources to gain competitive advantage. The company strategy determines how the corporation uses its production capacity to maintain a corporate strategy. Production management manages the main inputs of the company. They are people, buildings, semi-processes, planning and dispatching. The modern stage of development is characterized by higher requirements to the manufacturing enterprises.

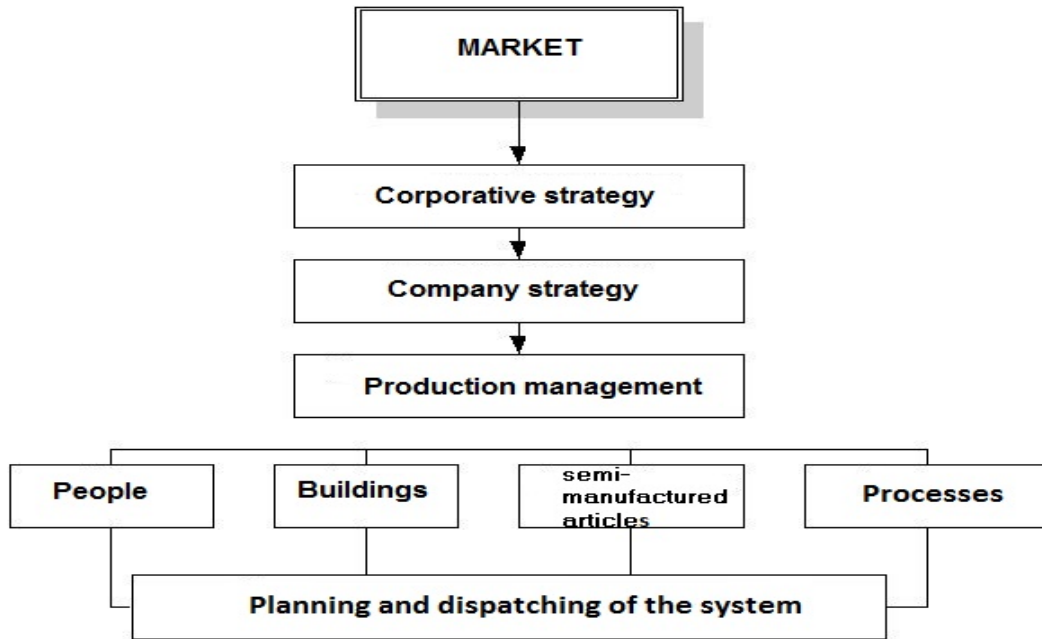

Fig.1. Simple model of the Nature of Production Management

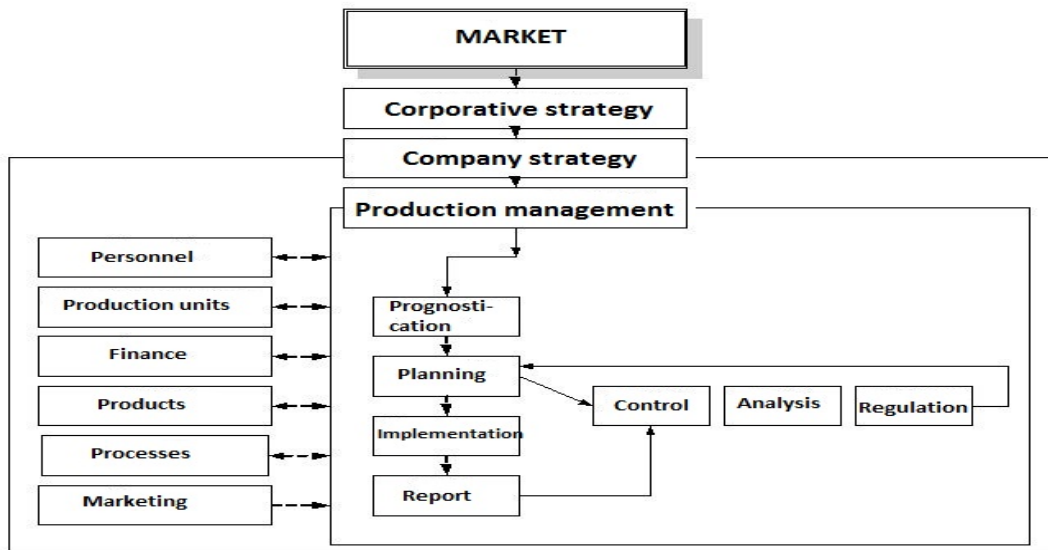

Fig. 2. General model of Production Management and its Basic Functions

Besides, factors like quality and cost, time and innovative capabilities (e.g., product design) have become critical success factors on the global markets.

Enterprises have to react instantly to the changing market conditions and disturbances that occur during the execution of value creating processes. Depending on the processes' context, the goal is to reduce significantly the lead times, reaction times, and time-to-market. The main objective is the realization of closed-loop controls by means of using feedback between the process targets (e.g., quality, cost, quantity), defined by responsible process owners and the real manufacturing process performance at the workshop level during the execution of value creating processes. Unfortunately, in many cases, the vertical integration of enterprise levels is inadequately implemented. Therefore, manufacturing execution systems (MES) try to mitigate the vertical integration gap by introducing of a feedback between enterprise levels. However, the exchange of data is manual or semi-automatic because of the

inflexible and proprietary interfaces. As well as, process data from automation devices are often not reasonably incorporated. As a result, the realization of multiple closed-loop controls is still pending. [1]

According to [2] “Real-time enterprise” means having a well-connected organization, free of the shackles of siloed and slow-moving data environments. It means being able to compete in today’s hyper-competitive economy by giving decision makers immediate access to the right information, at the right time. But beyond the promise of timely access to information, no exist two real-time enterprises which look the same, nor should they. For this purpose, everyone interested in moving to a real-time architecture needs to take the important first step of defining exactly what they mean by real-time data.

“To some, real-time implies instantaneous, whereas others would define it in specific units of measurement, such as hours or days,” writes Stanford University’s Benjamin Tabrizi, Ph.D., in *Becoming a Real-Time Enterprise: Harnessing the Power of RTE to Maximize Competitive Advantage*. “Real-time for one company or process within it may not be real-time for another, for the definitions of right data, right processes, right people, right cost and right time vary from company to company.” For his part, Tabrizi defines real-time as “getting the right data about the right processes to the right people at the right time to create and sustain competitive advantage.”

Typically, systems, applications and interfaces have been developed and maintained within their separate departments or functional areas, with limited levels of integration. Today’s data systems—many of which were built and designed for inherited systems from the past decade, supporting much less data are not suitable for the task. Complicating this vision is the fact that in the world today, information-rich does not exist only one source of relevant data; a typical company today has a wide range of data types and formats that are moving by means of their systems, both from internal and external sources. Organizations collect data from various sources, not only from basic business applications such as financial, CRM, ERP, applications for supply chain and HR management, but also from unstructured sources such as productivity applications and social media posts.

Moving to the real-time requires enterprises to look at various emerging techniques and technologies.

Rationale of the concept

The key to the achievement of vision of enterprise in real-time is to develop a diversified architecture which ensures that the selected amounts of data and analyzes are intended to be delivered quickly to decision makers. Regardless of the latency requirements such real-time capable architectures should be unencumbered by today's functional and departmental silos. To build such architecture beyond the current situation would not happen for one night, but it requires expenses for modernization of enterprise and intelligent stepwise approach to information management, processing and data storage. [2]

The implementation of solutions in real time is similar to the process of re-engineering. According to the original definition of Gartner, the real time enterprise, (RTE) is "enterprise that competes by means of actual information in order to remove

progressively delays in management and implementation of its critical business processes” [3]. The application of the concept of RTE in manufacturing enterprises suggests the need to monitor and control processes to create value in (almost) real time [4]. Thus, the manufacturing enterprise should also react to internal events (e.g., changing priorities within the schedule production) and external events (e.g., demand behaviours), in order to keep its competitive advantages. Especially events generated during the execution of the process of value creation should be felt, analyzed and used for appropriate processes manipulation. The main goal is to increase significantly the efficiency of production processes", i.e., improved productivity, quality and affordability. [5].

Manufacturing enterprise, which is built in accordance with the above mentioned vision, is defined in the context of this publication as RTE. The integration of business functions into a single system using information technology (IT) may be seen as a precondition for the implementation of the above mentioned closed loop control of the value creating processes [6] and the vision of RTE [3]. Especially for manufacturing companies, the challenge is to minimize the discrepancies between different financial, qualitative and quantitative planning and the actual situation during the execution of production processes.

This alignment between the performance of the desired processes and their actual behaviour is mandatory for an integrated enterprise. On the upper level of the manufacturing enterprise, i.e. enterprise control level, enterprise resource planning (ERP) is aimed at building of an integrated system (IT), including various business functions [7]. In support of internal company processes related to suppliers and customers of the enterprise, ERP systems have been extended by supply chain management (SCM) and customer relationship management (CRM) systems [1]. This horizontal integration of business processes on the enterprise control level has been encouraged by the entry and implementation of the service oriented paradigm. In a service-oriented architecture (SOA), business functions are implemented as interoperable services following standards, like web service description language (WSDL) [8]. Therefore, the services may be used as building blocks of the business processes of the enterprise. Before the concrete implementation of SOA, business processes should be sequentially reorganized and modelled by means of standard modelling notation of business processes (BPMN) (Object Management Group 2011) or event-driven process chains (EPC) [9].

In summary, the horizontal integration of an enterprise at the enterprise control level has traditionally gained lot knowledge in computer science and industry. Not only because of the above mentioned circumstances the horizontal integration of businesses is maturely established [7]. Henceforth, SOA turns into a de facto standard for enterprise application integration (EAI), i.e., into a tool for a seamless integration of business functions together with the processes of value creation.

However, the process of the actual value creation (i.e., directly added value) are located at the lowest level of a manufacturing enterprise, i.e., at the manufacturing execution or workshop level. The input factors of these processes are, for instance, materials, manufacturing resources (e.g., machines), and manpower [10]. These input factors have to be combined and transformed to produce semi-finished products. In

addition to these classical input factors, dispositive factors, like management commitment and context information, have become an indispensable part of today's value creating processes. Bill of materials (BOM) related with the product's specifications and scheduling of activities have been defined in the planning systems (e.g., ERP system).

Additionally, the performance targets of production processes, i.e., production, maintenance, quality, and inventory [11], are pre-defined on higher enterprise levels. Therefore, manufacturing processes should be performed in compliance with the above mentioned characteristics. In addition to the horizontal enterprise application of integration (EAI) solutions [6], [12] of the enterprise the concept of RTE in the production therefore requires vertical integration of several levels of the enterprise [13]. In short, the actual manufacturing process execution should be monitored and controlled in accordance with the pre-defined process specifications and targets.

Unfortunately, available EAI solutions miss in introduction of manufacturing equipment [7], as a result there is insufficient support the highly automated manufacturing processes. Additionally, SOA is not widely used for integration of workshop resources.

Although funded by the European Union (EU) projects have provided prototype solutions using SOA paradigm to be integrated seamlessly into machines and automation systems [14], these applications are immature and require further development

Description of problem areas related with the creation of RTE in the range of production

Although it is vital and inevitable to integrate horizontally an enterprise with its external environment, its vertical integration is also important. The vertical enterprise integration across enterprise levels, which is capable to relate the planned and actual process execution, may be seen as a precondition for the realization of RTE in manufacturing [5]. In addition to the enterprise integration, automation as well as individualization should be achieved or appropriately addressed in RTE [15]. Fig.3 shows a simple model of the problem areas surrounding the establishment of RTE in manufacturing according to [6].

The definition of the RTE vision and the stimulation and management of measures for its realization, are primarily in the field of enterprise management (i.e., community management).

On a conceptual level, the main challenges in the implementation of RTE in manufacturing are the implementation of (I) enterprise integration, both horizontally and vertically; and (II) monitoring and control of production processes in real time.

The vertical integration is addressed to MES, which is researched, developed, and standardized mainly in the engineering area.

Recently, EDA and CEP have been primarily discussed in the computer science field as enablers of RTE that is based on sense-and-respond.

Three main problem areas may be identified in the context of RTE in manufacturing.

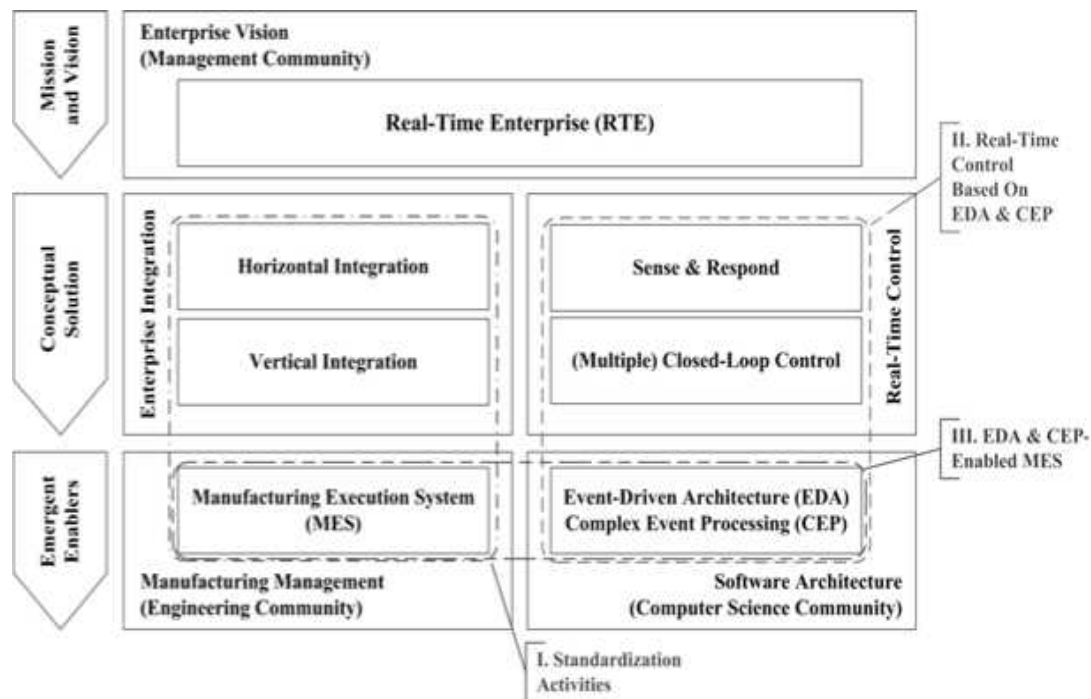

Fig. 3. Simple outline of the problem areas surrounding the establishment of RTE [6]

First, standardization activities related to the vertical integration of enterprise—especially with regard to the relations between MES and production resources have been intensified. Second, real-time monitoring and control of manufacturing processes based on EDA and CEP may be conceptualized, implemented and evaluated. Finally, EDA and CEP may be combined with MES to realize a (I) seamless enterprise integration; (II) enhanced agility of MES; and (III) (multiple) control loops in (near) real-time.

The vertical integration of a manufacturing enterprise is challenging as enterprise levels are associated with different time horizons varying from milliseconds to over hours and days to quarters of year and years. In other words, business processes located at the tactical level are predominantly executed offline whereas manufacturing processes situated at the workshop level are executed online. Briefly, these properties of the enterprise levels result in a semantic and temporal vertical integration gap. MES is located at the manufacturing control level and tries to bridge the vertical integration gap (cf. [16]). However, the major problems with respect to MES are reported in the literature [17], primarily, because the inflexible and proprietary interfaces between workshop resources and enterprise applications (e.g., ERP system) impede a seamless vertical integration [18].

Conclusion

Based on the above mentioned explanations, the current situation related to the realization of RTE in manufacturing may be summarized as follows:

RTE is a comprehensive concept covering all aspects of a manufacturing enterprise. However, research has primarily focused on the topmost enterprise levels, but it has neglected the vertical integration of an enterprise with its value creating processes at the manufacturing level.

Available MES solutions address the vertical integration and are indeed to be considered as enablers for RTE. However, MES still possesses some shortcomings in the interface with workshop resources [19].

Furthermore, promising event-driven ITs, like EDA and CEP, have been introduced into RTE for administrative and financial enterprise processes. However, a concise framework is missing to relate MES and CEP. The application of CEP in manufacturing is currently limited and requires further consideration. The application of RTE conception in manufacturing may be related with the Eppinger framework model for information exchange [20].

The consequences of the above described situation in the manufacturing enterprises are numerous:

limited transparency of the process of value creation impedes accurate, consistent and timely decisions;

critical complex situations cannot be sensed in real-time, and thereby, the necessary answers are elicited relatively late to overcome or mitigate these situations;

enterprise - extensive survey is hindered, and further adaptation is not done on the basis of experimental data (empiricism) to output process "(i.e., quality, performance, maintenance, inventory).

References:

1. Metz, D.: The Concept of a Real-Time Enterprise in Manufacturing. ISBN 978-3-658-03749-9 ISBN 978-3-658-03750-5 (e Book) DOI 10.1007/978-3-658-03750-5 2013] Springer Fachmedien Wiesbaden 2014;
2. What Does it Mean to be a "Real-Time Enterprise"? Database Trends and Applications May 9, 2013, <http://www.dbta.com/Editorial/Trends-and-Applications/What-Does-it-Mean-to-be-a-Real-Time-Enterprise-89525.aspx>
3. Drobik, A., Raskino, M., Flint, D., Austin, T., MacDonald, N., McGee, K.: The Gartner definition of real-time enterprise (October 2002)
4. Karadgi, S., Metz, D., Grauer, M., Sch" afer, W.: An event driven software framework for enabling enterprise integration and control of enterprise processes. In: A.E. Hassanien, A. Abraham, F. Marcelloni, H. Hagra, M. Antonelli, T.P. Hong (eds.) Proceedings of 10th International Conference on Intelligent Systems Design and Applications (ISDA), pp. 24–30. IEEE, Piscataway and NJ and USA (2010);
5. Grauer, M., Karadgi, S., Metz, D., Sch" afer, W.: Real-Time Enterprise - SchnellesHandelnf"urproduzierendeUnternehmen. *Wirtschaftsinformatik& Management* (5), 13–15 (2010);
6. Lee, J., Siau, K., Hong, S.: Enterprise integration with ERP and EAI. *Communications of the ACM* 46(2), 54–60 (2003);
7. Grauer, M., Karadgi, S., Metz, D., Sch" afer, W.: An approach for real-time control of enterprise processes in manufacturing using a rule-based system. In: M. Schumann (ed.) *MultikonferenzWirtschaftsinformatik 2010*, pp. 1511–1522. Universit"atsverlagG"ottingen c/o SUB G"ottingen, G"ottingen (2010)
8. Chinnici, R., Moreau, J.J., Ryman, A., Weerawarana, S.: Web Services Description Language (WSDL) Version 2.0 Part 1: Core Language (June 2007). URL <http://www.w3.org/TR/wsdl20/>
9. Keller, G., N"uttgens, M., Scheer, A.W.: *SemantischeProze"modellierung auf der GrundlageEreignisgesteuerterProze"ketten (EPK)*. In: A.W. Scheer (ed.) *Ver"offentlichungen des Institutsf"urWirtschaftsinformatik*. Saarbr"ucken (1992);
10. Gutenberg, E.: *Die Produktion*, 24 edn. Springer, Berlin (1983);

11. The International Society of Automation (ISA): Enterprise control system integration part 3: Activity models of manufacturing operations management (2005)
12. Schönherr, M.: Enterprise architecture frameworks. In: S. Aier, M. Schönherr (eds.) Enterprise Application Integration – Serviceorientierung und nachhaltige Architekturen, Enterprise Architecture, vol. 2, pp. 3–48. Gito, Berlin (2004)
13. Grauer, M., Metz, D., Karadgi, S., Schäfer, W., Reichwald, J.: Towards an IT framework for digital enterprise integration. In: J. Kacprzyk, G.Q. Huang;
14. Souza, L.M.S., Spiess, P., Guinard, D., Köhler, M., Karnouskos, S., Savio, D.: SOCRADES: A web service based shop floor integration infrastructure. In: C. Floerkemeier, M. Langheinrich, E. Fleisch, F. Mattern, S.E. Sarma (eds.) Proceedings of the First International Conference on The Internet of Things, Lecture Notes in Computer Science (LNCS), vol. 4952, pp. 50–67. Springer, Berlin and Heidelberg (2008)
15. Fleisch, E., Osterle, H.: Auf dem Weg zum Echtzeit-Unternehmen. In: R. Alt, H. Osterle (eds.) Real-time Business, pp. 3–17. Springer, Berlin (2004)
16. Verein Deutscher Ingenieure / Kompetenzfeld Informationstechnik: Manufacturing Execution Systems (MES), VDI-Richtlinien, vol. 5600, Blatt 1. VDI-Verlag, Düsseldorf (2006)
17. Panetto, H., Molina, A.: Enterprise integration and interoperability in manufacturing systems: Trends and issues. Computers in Industry 59(7), 641–646 (2008);
18. Karnouskos, S., Baecker, O., Souza, L.M.S.d., Spiess, P.: Integration of SOA-ready networked embedded devices in enterprise systems via a crosslayered web service infrastructure. In: Proceedings of Conference on Emerging Technologies and Factory Automation (ETFA), pp. 293–300. IEEE (2007);
19. Hoffmann, D.: Fraunhofer Studie: MES ist noch kein Standard (2012). URL <http://www.automotiveit.eu/fraunhofer-studie-mes-ist-noch-kein-standard/> blickpunkt/id-0031804 ;
20. Whitney, D.E., Eppinger, S.D., Smith, R.P., and Gebala, D.A., "A Model-Based Method for Organizing Tasks in Product Development", Research in Engineering Design, vol. 6, no. 1, 1994, pp. 1-13.

Terziev V.K.,

Corresponding Member of the Russian Academy of Natural History,
 Professor, Eng., D.Sc. (Economics), D.Sc. (National security), Ph.D.,
Russian Academy of Natural History, Moscow, Russia
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria
University of Rousse, Rousse, Bulgaria

Georgiev G.A.,

Lieutenant Colonel, Associate professor, Ph.D.,
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

Georgiev M.P.

PhD student
National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

INTERPERSONAL STYLES FOR RESOLVING CONFLICTS IN THE ORGANIZATION

Терзиев, В.К.

член-кореспондент на Руската академия по естествознание,
 профсор, доктор на икономическите науки, доктор на военните науки,
Руска академия по естествознание, Москва, Русия

Русенски университет „Ангел Кънчев”, Русе, България
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, Г.А.

подполковник, доцент, доктор,

Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, М.П.

докторант

Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

МЕЖДУЛИЧНОСТНИ СТИЛОВЕ ЗА РЕШАВАНЕ НА КОНФЛИКТИ В ОРГАНИЗАЦИЯТА

In the theory of management, four structural methods of conflict resolution are used: clarification of the requirements for work; use of coordination and integration mechanisms; establishing common organizational goals; use of the remuneration system. Five major interpersonal conflict resolution styles are recommended in company management: avoidance, smoothing, compulsion, compromise, and problem solving.

The aim of the present paper is to gather sufficient evidence and arguments in order to get for the society the necessary degree of assurance that following the path of changes in thinking and, most of all, following the effective practical application of management models, high levels of effectiveness can be achieved on all hierarchical levels in key systems for society and the state.

Keywords: performance measurement, strategic management, control, organization, conflict, conflict management

ВЪВЕДЕНИЕ

В първите трудове по управление, като правило, се подчертава важноста на хармоничното функциониране на организацията. По мнението на тези автори, ако се намери правилна формула, организацията ще работи като добре смазан механизъм. Конфликтите, които възникват вътре в организацията, се разглеждат като твърде негативно явление. Тогава, използвайки административната школа в теорията на управлението, са отстранени условията, способстващи за възникване на конфликт. Днешните изследователи по управление признават, че пълното отсъствие на конфликти в организацията е условие не само невъзможно, но и нежелателно. Освен това, въпреки че на организацията е нужна хармонична интеграция на всички видове дейности, тя не може да остане статична и удовлетворена от съществуващото положение. Напротив, ръководството трябва да проявява активност, да планира новости и по съответен начин да реагира на изменение на външната среда [1-4].

ЕФЕКТИВНИ СПОСОБИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА ОРГАНИЗАЦИЯТА

Съществуват няколко ефективни способа за управление на конфликтните ситуации.

Те могат да се разделят на две категории: структурни и междуличностни. Ръководителят не трябва да счита, че причина за конфликтна ситуация е просто различие на характерите. Разбира се, че тези различия могат да бъдат причина за поява на конфликт в някакъв конкретен случай, но той е един от факторите, които могат да предизвикат конфликт. Ръководителят трябва да започне с анализ на фактическите данни, а след това да прилага съответната методика. Да се намали възможността от конфликта, като се използва методика за решаване

на конфликта [5-9]. В теорията на управлението се използват четири структурни метода за разрешаване на конфликти:

Разяснения на изискванията към работата.

Използване на координационни и интеграционни механизми. Установяване на общоорганизационни комплексни цели. Използване на системата за възнаграждения. *Разяснения на изискванията към работата.* Един от най-добрите методи на управление, предотвратяващи нефункционалните конфликти, е правилното разяснение какви резултати се очакват от всеки сътрудник на отдела, цеха, отделението и фирмата като цяло. Трябва да се укажат такива параметри като ниво на резултатите, които трябва да се постигнат, кой нарежда и кой получава различната информация, системата на пълномощията и отговорностите, а така също ясна политика, процедури и правила. Ръководителят изяснява тези въпроси със своите подчинени, за да разберат какво се очаква от тях във всяка конкретна ситуация.

Координационни и интеграционни механизми. Друг метод за управление на конфликтните ситуации е използването на координационния механизъм. При този механизъм се използва веригата на командите. Както са отбелязали представителите на административната школа, установяването на йерархията на пълномощията дава начин на взаимодействие на хората в организацията. Ако двама или повече подчинени имат разногласия по някакъв въпрос, конфликтът може да се избегне, като се обърнат към техния общ началник, който да вземе съответното решение. Принципът на единоначалие облекчава използването на йерархията за управление на конфликтните ситуации, тъй като подчинените добре знаят чии решения трябва да изпълняват.

Общоорганизационни комплексни цели. Установяването на общоорганизационни комплексни цели е друг структурен метод за управление на конфликтните ситуации. Ефективното осъществяване на целите изисква съвместни усилия на двама и повече сътрудници, групи или отдели. Идеята е да се насочат усилията на всички участници за достигане на общата цел. Например, ако три отделения на производствения цех имат конфликт помежду си, трябва да се формулират целите за целия цех, а не за всяко отделение поотделно.

Използване на системата за възнаграждения. Възнагражденията могат да се използват като метод за управляване на конфликтна ситуация, оказвайки влияние на поведението на хората, за да се избегнат нефункционалните последици. Монетарните възнаграждения трябва да се избират твърде деликатно от ръководството, за да не породят нов конфликт в организацията. Не трябва да се забравя, че хората и отделите, които нямат принос за решаване задачите на организацията, не трябва да се поощряват.

В управление на организацията се препоръчват пет основни междуличностни стила за решаване на конфликти: избягване, изглаждане, принуда, компромис и решение на проблемите.

Избягване. Този стил подсказва, че служителят се стреми да не участва в конфликта. Както отбелязва Блейк, един от способите за решаване на

конфликта е „да не попадеш в ситуация, която провокира възникването на противоречия, да не обсъждате въпроси, в които има много разногласия”.

Изглаждане. Този стил се характеризира с поведение, което се диктува с убеждението, че не трябва да се сърдим, защото „ние сме една щастлива команда и не трябва да обръщаме лодката”. Човекът, който потушава конфликта не трябва да дава признаците да излязат навън, той апелира към солидарност. За съжаление, съвсем се забравя за проблема, който е в основата на конфликта. Може да се потуши стремежът към решаване на конфликта в другия човек. Като резултат може да настъпи мир, хармония и топлота, но проблемът остава. Вече няма външни емоции, но те живеят вътре в човека и се натрупват. Започва да се проявява общо безпокойство, расте вероятността, че в крайна сметка може да се появи „взрив”.

Принуда. В този стил най-често е принудата на приемане на определена гледна точка въпреки всичко. Този, който се опитва да направи това, не се интересува от мнението на другите. Лицето, което използва този стил, обикновено е агресивно и влияе над другите чрез използване на властта по пътя на принудата. Този стил може да бъде ефективен в ситуациите, при които ръководителят има голяма власт над подчинените и това е необходимо в екстремни ситуации. Недостатъкът е в това, че той потиска инициативата на подчинените, създава вероятност, че не винаги ще се отчитат важни фактори, тъй като се взема една гледна точка.

Компромис. За този стил е характерно, че се приема гледната точка на другата страна, но само до определена степен. Способността да се прави компромис високо се оценява в управленските ситуации, тъй като това води до минимална недоброжелателност и често дава възможност за бързо решаване на конфликта и удовлетворяване на двете страни. Използването на компромиса на ранен стадий на възникване на конфликта по важен въпрос може да попречи на диагнозата на проблема и съкрати времето за търсене на определени алтернативи. Такъв компромис означава съгласие само за избягване на споровете, даже при това да става отказване от благоразумни действия. Такъв компромис е удовлетвореност за това, което е достъпно, а не упорито търсене на това, което се явява логично в светлината на наличните факти и данни.

Решение на проблемите. С този стил се признава различие на мненията и готовност за запознаване с други гледни точки, за да се разберат причините за появата на конфликта и да се намери подход на действие, приемлив за всички страни, участващи в него. Ръководителят, използващ този стил, не се старее да утвърди своите лични цели за сметка на другите, а по-скоро търси най-добрия вариант за решаване на конфликтната ситуация. Блейк казва: „Разрешаването на конфликта е възможно, но за това е необходима зрелост и изкуство да се работи с хората”. Такава конструктивност при разрешаването на конфликта (чрез решение на проблемите) способства за създаване на атмосфера на искреност, толкова необходима за успеха на личността и фирмата като цяло. При сложни ситуации, при които има голямо разнообразие на подходите и точната информация е съществена за приемане на целесъобразно решение,

появата на конфликтни мнения трябва да се поощрява и управлява ситуацията, използвайки стиловете за решаване на проблемите [10-14].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Всички организации осъществяват дейността си чрез хората и затова ефективността на функционирането им зависи от умелото управление и използване на техния персонал. При отчитане на влиянието на човешкия фактор за фирмената дейност трябва да се вземат предвид различни аспекти. Хората от една страна, могат да се разглеждат като личности с определени способности, потребности, интереси и очаквания, от друга – като членове на даден колектив, който оказва въздействие върху поведението им и от трета – като трудови ресурси, които трябва да се управляват, подобно на всички други ресурси [15].

Литература:

1. Kanev, D., V. Terziev, Behavioural economics: development, condition and perspectives, Business Economics, Issue 4 (2), (October). Volume 52. Palgrave Macmillan Ltd., 2017, Source Normalized Impact per Paper (SNIP): 1.091 SCImago Journal Rank (SJR): 0.288 Impact factor: 1.017, ISSN: 0007-666X (print version) ISSN: 1554-432X (electronic version), pp.387-409.
2. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev. Influence on the process of delegation of powers, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e-version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.403-408.
3. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev, Development of the personnel management in organizations, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e-version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.57-61.
4. Терзиев. В., В. Банабакова, М.Георгиев, Развитие концепции социальной экономики, Материали доповідей міжнародної науково - практичної конференції «сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн» 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.103-106.
5. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Особенности, институции и значение развития рынка труда, Материали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.100-103.
6. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Особенности, институции и значение развития рынка труда для достижения устойчивого экономического и социального развития, -Материали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.97-100.
7. D. Kanev, Terziev. V., Behavioral economics: development, condition and perspectives, IJASOS- International E-Journal of Advances in Social Sciences, Vol. III, Issue 8, August 2017, e-ISSN: 2411-183X, pp.413-423.
8. Terziev. V., E. Arabska. Social entrepreneurship development in Bulgaria. Journal of Mountain Agriculture on the Balkans, 2017, 20 (4), Research Institute of Mountain Stockbreeding and Agriculture, Troyan, SSN 1311-0489 (Print) ISSN 2367-8364 (Online), стр.324-343.
9. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social programming as an alternative in front of small business or small business a challenge to social programming.- 4th ICŞER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.7.

10. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social entrepreneurship development in Bulgaria, 4th ICŞER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.71.
11. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев, М. П. , Развитие и переструктурирование занятости в Болгарии с начала перехода к рыночной экономике и в годы европейской интеграции, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, стр.64-69.
12. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Развитие и переструктурирование занятости в Болгарии, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.70-75.
13. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев. М. П. , Политики для воздействия и анализ состояния на рынок труда, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.76-81.
14. Младенов, Ю., В. Терзиев, Основи на управлението, Русе, 2011.
15. Младенов, Ю., В.Терзиев, Управление на човешките ресурси, Русе, 2011.

Terziev V.K.,

Corresponding Member of the Russian Academy of Natural History,
 Professor, Eng., D.Sc. (Economics), D.Sc. (National security), Ph.D.,
Russian Academy of Natural History, Moscow, Russia
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria
University of Rousse, Rousse, Bulgaria

Georgiev G.A.,

Lieutenant Colonel, Associate professor, Ph.D.,
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

Georgiev M.P.

PhD student
National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

**POSSIBLE SOLUTIONS FOR MANAGEMENT OF STRESS AND
 CONFLICTS IN THE ORGANIZATION**

Терзиев, В.К.

Член-кореспондент на Руската академия по естествознание,
 Профсор, доктор на икономическите науки, доктор на военните науки,
Руска академия по естествознание, Москва, Русия
Русенски университет „Ангел Кънчев”, Русе, България
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, Г.А.

Подполковник, доцент, доктор,
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, М.П.

ВЪЗМОЖНИ РЕШЕНИЯ ЗА СПРАВЯНЕ СЪС СТРЕСА И КОНФЛИКТИТЕ В ОРГАНИЗАЦИЯТА

The main tasks of leadership are influencing individual and group behavior, exercising a good style of leadership and motivating people. In the course of each company's work, labor conflicts may arise. Labor conflicts are horizontal (between individual executives or executives) and vertical (between managers and subordinates). In most cases, conflict sources are internal: wages, nature of the job, environmental conditions, and others. The anxiety, the exercise of psychological pressure and other similar pathological manifestations of interpersonal relations in the labor sphere are accompanied by the problems of economic development, and even more intense in the countries with just-started-to develop economy.

The aim of the present paper is to gather sufficient evidence and arguments in order to get the society the necessary degree of assurance that by way of changes in thinking and, above all, effective practical application of management models, high levels of effectiveness will be achieved, on all hierarchical levels in key systems for the society and the state.

Keywords: performance measurement, strategic management, control, organization, conflict, conflict management, stress

ВЪВЕДЕНИЕ

Всички организации осъществяват дейността си чрез хората и затова ефективността на функционирането им зависи от умелото управление и използване на техния персонал. При отчитане на влиянието на човешкия фактор за фирмената дейност трябва да се вземат предвид различни аспекти.

Хората от една страна, могат да се разглеждат като личности с определени способности, потребности, интереси и очаквания, от друга – като членове на даден колектив, който оказва въздействие върху поведението им и от трета – като трудови ресурси, които трябва да се управляват, подобно на всички други ресурси. Първите два аспекта са свързани с ръководенето на хора, което е основна управленска функция, осъществявана от всички ръководители. Третият аспект засяга един от основните обекти на управление на всяка фирма – персонала, който трябва да бъде планиран, организиран и контролиран, за да се осигури най-доброто използване на ресурсите. Ръководенето е функция на управлението, чрез която се координират и направляват хората за постигане на конкретно определени фирмени цели. Основните задачи на ръководенето са влияние върху индивидуалното и груповото поведение, упражняване на добър стил на ръководене и мотивиране на хората. В хода на работа на всяка фирма могат да възникнат трудови конфликти. Трудовите конфликти са хоризонтални (между отделни ръководители или изпълнители) и вертикални (между ръководители и подчинени). В повечето случаи източниците на конфликти са вътрешни: работни заплати, естество на възложената работа, условия на средата и др. В съвременното общество непрекъснато възникват такива случаи.

Притеснението, упражняването на психологически натиск и други подобни патологични прояви на междуличностните отношения в трудовата сфера се съпътстват с проблемите на икономическото развитие, а още по-интензивно в страните с тепърва започваща да се развива икономика. Междуличностните конфликти, които възникват на основата на социално-

битовите интереси на членовете на една организация, могат да възникнат и други такива, породени от други взаимоотношения – служебни и междуличностни отношения от линеен и вертикален характер [1-6].

ПРЕПОРЪКИ КЪМ РАБОТОДАТЕЛИТЕ

Според Рамкова директива 89/391/ЕИО, която разглежда здравето и безопасността в ЕС, работодателите имат задължението да управляват стреса, свързан с работното място. Тази директива и законодателството, свързано с нея на ниво държави-членки, поставя недвусмислено стреса, свързан с работата, в правния обхват на трудовата безопасност и здравето на работното място.

Очаква се към стреса да се подхожда по същия логичен и систематичен начин както към останалите здравни въпроси и въпроси на безопасността, като се прилага моделът за управление на риска и се набляга специално на превантивните действия. „Рамковото споразумение за стреса, свързан с работното място“ и „Рамковото споразумение за тормоз и насилие на работното място“ предоставят също и насоки на работодателите в ЕС за борба със стреса на работното място. Държавите-членки също имат свои собствени практически указания и превантивни инструменти за стреса, насилието и другите психосоциални рискове. Стресът, свързан с работата, може да бъде предотвратен, а действията за неговото намаляване могат да бъдат много икономически ефективни. Всяко работно място е различно, затова и работните практики и решенията на проблемите трябва да са съобразени с конкретния случай, като се извършва оценка на риска.

Въпреки това психосоциалните рискове са доста сходни и това прави възможно прилагането на подобни решения в различни сектори и в различни по мащаб предприятия и държави-членки. Могат да се използват примери за добри практики при управлението на стреса на работното място. Оценката на риска от стрес включва същите основни принципи и процеси като оценката на другите опасности на работното място – идентифициране на опасности, решение за предприемане на необходимите действия, обявяване на резултатите от оценката и нейния преглед на определени интервали. Включването на трудещите се и на техните представители в процеса е от решаващо значение за успеха [7-14].

Факторите, на които трябва да се обръща внимание по отношение на стреса, включват:

- претоварване с работа и излагане на физически рискове;
- до каква степен работещите контролират начина си на работа;
- дали работещите разбират своите роли;
- отношения, които включват въпроси от рода на тормоз и насилие, каква подкрепа се получава от колегите и ръководителите и от какво обучение се нуждаят работещите, за да изпълняват своите задължения.

Управлението на стреса е насочено по-скоро към индивидите, отколкото към организациите, но разковничето за предотвратяване на стреса, свързан с работата, и на психологическите рискове се крие в организацията и в управлението на работния процес. По-добре е да се избягват последствията от

стреса, свързан с работата, отколкото да се реагира на тях, след като вече те са се появили. Ефективните мерки за предпазване от стреса, свързан с работата, включват:

- отпускане на достатъчно време на работещите за изпълнение на задълженията им;
- предоставяне на ясни длъжностни характеристики;
- възнаграждаване на работещите за доброто им представяне;
- даване на възможност на работещите да представят жалби и тяхното разглеждане;
- даване на възможност на работещите да контролират своята работа;
- минимизиране на физическите рискове;
- позволяване на работещите да участват във вземането на решения, които ги засягат;
- разпределяне на работния товар според възможностите и ресурсите на всеки работещ;
- поставяне на стимулиращи задачи;
- ясно определяне на работните роли и отговорности;
- предоставяне на възможности за социално общуване и избягване на неяснотите по отношение на сигурността на работата и професионалното развитие.

ПРЕПОРЪКИ КЪМ СЪТРУДНИЦИТЕ

Факторите, които трябва да се вземат под внимание от служителите по отношение на стреса, свързан с работата, включват:

- атмосферата (или „културата“) на вашето работно място и как се гледа на стреса;
- изискванията, които ви се поставят, и рисковете, на които сте подложени;
- докъде се простира вашият контрол над вашата работа;
- доколко наясно сте каква е вашата работа;
- каква подкрепа получавате от колегите и ръководителите;
- какво обучение сте получили, за да изпълнявате вашата работа.

Симптомите на стреса, свързан с работата, за които трябва да се внимава, включват:

- промени в настроението или поведението, например проблеми с колеги, чувство на раздразнение или нерешителност, проблеми с изпълнението на работните им задължения;
- чувство на неспособност за справяне или за липса на контрол;
- приемане на повече алкохол или увеличаване на тютюнопушенето, употреба на незаконни наркотични вещества;
- здравословни оплаквания от рода на често главоболие, безсъние, проблеми с храносмилането.

Работодателят има законовото задължение да предпазва здравето и да гарантира безопасността на работното място, включително и да предпазва от ефектите на стреса. Той трябва да открие причините за стреса, свързан с

работата, да направи оценка на рисковете и да предприеме превантивни действия, преди служителите да са се разболели. Представител трябва да консултира за промените на работното място, които засягат здравето и безопасността, включително тези, които могат да доведат до стрес в работата [15].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Работата под напрежение, крайните срокове, високите изисквания на шефовете са именно нещото, което амбицира някои служители да дават всичко от себе си, за да успеят. За тях препятствията по трасето не са повод за стрес и депресия, а стимул да открият начина да ги преодолеят. В малки дози стресът помага на хората да изразходват правилно енергията си, така че тя да служи за градивни цели. Важно е само тази мотивация да не се превърне в причина за перманентна преумора [16].

Литература:

1. Kanev, D., V. Terziev, Behavioural economics: development, condition and perspectives, Business Economics, Issue 4 (2), (October). Volume 52. Palgrave Macmillan Ltd., 2017, Source Normalized Impact per Paper (SNIP): 1.091 SCImago Journal Rank (SJR): 0.288 Impact factor: 1.017, ISSN: 0007-666X (print version) ISSN: 1554-432X (electronic version), pp.387-409.
2. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev. Influence on the process of delegation of powers, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e-version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.403-408.
3. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev, Development of the personnel management in organizations, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e-version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.57-61.
4. Терзиев. В., В. Банабакова, М.Георгиев, Развитие концепции социальной экономики, Матеріали доповідей міжнародної науково - практичної конференції «сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн» 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.103-106.
5. Терзиев. В, В. Банабакова, М. Георгиев, Особенности, институции и значение развития рынка труда, Матеріали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.100-103.
6. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев. Особенности, институции и значение развития рынка труда для достижения устойчивого экономического и социального развития, -Матеріали доповідей міжнародної науково-практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.97-100.
7. D. Kanev, Terziev. V., Behavioral economics: development, condition and perspectives, IJASOS- International E-Journal of Advances in Social Sciences, Vol. III, Issue 8, August 2017, e-ISSN: 2411-183X, pp.413-423.
8. Terziev. V., E. Arabska. Social entrepreneurship development in Bulgaria. Journal of Mountain Agriculture on the Balkans, 2017, 20 (4), Research Institute of Mountain Stockbreeding and Agriculture, Troyan, SSN 1311-0489 (Print) ISSN 2367-8364 (Online), стр.324-343.
9. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social programming as an alternative in front of small business or small business a challenge to social programming.- 4th ICŞER International

- Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.7.
10. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social entrepreneurship development in Bulgaria, 4th ICŞER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.71.
 11. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев, М. П. Развитие и переструктурирование занятости в Болгарии с начала перехода к рыночной экономике и в годы европейской интеграции, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, стр.64-69.
 12. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Развитие и переструктурирование занятости в Болгарии, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.70-75.
 13. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев. М. П. Политики для воздействия и анализ состояния на рынок труда, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.76-81.
 14. Младенов, Ю., В.Терзиев, Управление на човешките ресурси, Русе, 2011.
 15. Младенов, Ю., В. Терзиев, Основи на управлението, Русе, 2011.

Terziev V.K.,

Corresponding Member of the Russian Academy of Natural History,
Professor, Eng., D.Sc. (Economics), D.Sc. (National security), Ph.D.,
Russian Academy of Natural History, Moscow, Russia
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria
University of Rousse, Rousse, Bulgaria

Georgiev G.A.,

Lieutenant Colonel, Associate professor, Ph.D.,
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

Georgiev M.P.

PhD student
National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

OCCURRENCE OF LABOR AND CONFLICT CONFLICTS IN THE ORGANIZATION, DECISIONS AT A MOBBING SITUATION

Терзиев, В.К.

Член-кореспондент на Руската академия по естествознание,
Професор, доктор на икономическите науки, доктор на военните науки,
Руска академия по естествознание, Москва, Русия
Русенски университет „Ангел Кънчев”, Русе, България
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България
Георгиев, Г.А.

Подполковник, доцент, доктор,
Национален военен университет „Васил Левски“, Велико Търново, България

Георгиев, М.П.

докторант

Национален военен университет „Васил Левски“, Велико Търново, България

ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ТРУДОВИ И МЕЖДУЛИЧНОСТНИ КОНФЛИКТИ В ОРГАНИЗАЦИЯТА, РЕШЕНИЯ ПРИ МОББИНГОВА СИТУАЦИЯ

***Abstract:** From the legal point of view, the term "mobbing" means "unfair treatment (consciously creating for the employee unfavorable conditions), dismissing the employee or discriminating against him by the employer or other workers". This is a situation where the organization's assistants face confrontation by colleagues, and often by management. The consequences of the "mobbing" are predictable not only for the health of the employee. It is known that one-third of our life is devoted to work, and if something goes wrong, the quality of our life is reduced. At the same time, loss is incurred by the very organization in which this "mobbing" is applied. All this is related to energy consumption. All participants in the intrigue concentrate on this process and the real work remains second. Many problems of interpersonal interaction can simply be solved by talking to each other as human beings.*

The aim of the present paper is to gather sufficient evidence and arguments in order to get for the society the necessary degree of assurance that following the path of changes in thinking and, most of all, following the effective practical application of management models, high levels of effectiveness can be achieved on all hierarchical levels in key systems for society and the state.

***Keywords:** performance measurement, strategic management, control, organization, conflict, conflict management, mobbing*

ВЪВЕДЕНИЕ

Динамичното икономическо развитие на света, бурните производствени промени предизвикват непрекъснато усъвършенстване на ръководствата на фирмите с цел да могат да посрещнат тези промени и да водят своята дейност успешно както за личния персонал, така и за обществото, в което живеят и се развиват.

Всички организации осъществяват дейността си чрез хората и затова ефективността на функционирането им зависи от умелото управление и използване на техния персонал. При отчитане на влиянието на човешкия фактор за фирмената дейност трябва да се вземат предвид различни аспекти. Хората от една страна, могат да се разглеждат като личности с определени способности, потребности, интереси и очаквания, от друга – като членове на даден колектив, който оказва въздействие върху поведението им и от трета – като трудови ресурси, които трябва да се управляват, подобно на всички други ресурси. Първите два аспекта са свързани с ръководенето на хора, което е основна управленска функция, осъществявана от всички ръководители. Третият аспект засяга един от основните обекти на управление на всяка фирма – персонала, който трябва да бъде планиран, организиран и контролиран, за да се осигури най-доброто използване на ресурсите. Ръководенето е функция на управлението, чрез която се координират и направляват хората за постигане на конкретно определени фирмени цели. Основните задачи на ръководенето са влияние върху индивидуалното и груповото поведение, упражняване на добър стил на ръководене и мотивиране на хората. В хода на работа на всяка фирма могат да възникнат трудови конфликти. Трудовите конфликти са хоризонтални

(между отделни ръководители или изпълнители) и вертикални (между ръководители и подчинени). Трудовите конфликти са между отделни ръководители или изпълнители, или между ръководители и подчинени. В повечето случаи източниците на конфликти са вътрешни: работни заплати, естество на възложената работа, условия на средата и др. Притеснението, упражняването на психологически натиск и други подобни патологични прояви на междуличностните отношения в трудовата сфера се съпътстват с проблемите на икономическото развитие, а още по-интензивно в страните с тепърва започваща да се развива икономика [1-5].

МОББИНГ

Обвиненията и притесненията на служителите в организацията са известно явление, но като отделен психологически проблем, той се появява в края на 70-те – началото на 80-те години. Първите изследвания са проведени в Швеция. Това явление е получило названието „моббинг“ (mobbing – тълпа от хора, събрана да атакува или да подкрепи дадено явление; съкращение от латинското *mobile vulgus* – тълпа, върху която лесно се въздейства т.е. управляема тълпа). Под понятието „моббинг“ от юридическа гледна точка се разбира „несправедливо отношение (създаване за служителите съзнателно неизгодни условия), издевателство над служителите или неговата дискриминация от страна на работодателя или другите работници“. Това е ситуация, в която попадат сътрудниците на организацията, подложени на конфронтация от страна на колегите, а често и от страна на ръководството. В икономически развитите страни това явление е причина за съществено намаляване на икономическата ефективност на фирмата: почти всеки пети, наемаш се на работа, се подлага на моббинг на новото си работно място (5%). При това този процент е свързан с момента на приемане на работа. Процентът на хората, които по-нататък в своята работа са станали жертва на моббинг е много по-голям. Десет процента от извършените самоубийства също се дължат на стреса, получен от моббинга. Щетите от загубеното работно време и недостатъчната мотивация могат да бъдат значително по-големи от намаляване на работното време или повишаване на работните заплати. Като правило междуличностните конфликти от този вид са разпространени сред сътрудници от едно ниво, но те присъстват и в отношенията на ръководството с подчинените. Не са редки ситуациите, когато подчинените и ръководството сами участват в моббинга. Обаче случаите на преследване на ръководителите от страна на подчинените в посткомунистическите страни са твърде често явление, свързани с негативизма и със стария обществен строй. Може ли да се говори за моббинг, ако тези неправомерни действия са проведени еднократно, разбира се че не. В случаите, когато се говори за моббинг, тези действия трябва да се повтарят многократно. При това става дума за маниер на поведение, който излиза извън рамките на колегиалните взаимоотношения. Основна, решаваща роля при мониторинга на такава ситуация и нейното преодоляване безусловно имат ръководителите на организацията. Особено внимание трябва да се отдели на следното [6]. В основата на потенциалния конфликт може да имат службите, които търсят

квалифициран служител, който да има по-изявени личностни качества, отколкото са били по-рано или в настоящия момент. Най-често срещаната причина за моббинг по отношение на новия сътрудник може да е нивото на неговото образование, което може съществено да превишава това на досега работещите служители. Той може да бъде по-умен и по-начетен, което може да го направи нежелан в трудовия колектив, тъй като той не се подчинява на груповите клишета. Разбира се, че ситуацияите са многообразни, но най-често „жертви” на моббинга са:

- служител, работещ в офиса;
- сътрудник, назначен на по-високо ниво от своите колеги;
- сътрудник, който до сега е бил понижен в длъжност;
- колега, с който трябва да се дели работата;
- секретарка на ново място.

Кои са основните предпоставки, които показват възможностите за възникване на моббинг в организацията?

- Не се съобщава необходимата информация или се представя за кратко време, когато нищо не може да се промени във вашите изводи или решения.

- Информацията, която се представя е в изкривен вид. Представя се положението на работата в лоша светлина, прави се всичко, за да се създаде впечатление за пълна безизходица.

- Чувствате себе си в изолация.
- Не отговарят на поздравите ви или ги избягват.

- Зад вас се разпространяват измислени сплетни и не ви дават възможност да ги опровергавате.

- Не водят разговори за вашите лични дела. Ако се констатират някои от тези причини, сериозно трябва да се замисли и да се предприемат необходимите мерки да не се въвлече в моббинга този, който по някаква причина ще се стреми да въздейства върху вашето психическо състояние.

Ако се констатират някои от тези причини, сериозно трябва да се замисли и да се предприемат необходимите мерки да не се въвлече в моббинга този, който по някаква причина ще се стреми да въздейства върху вашето психическо състояние.

ПРИЧИНИ ЗА ПОЯВЯВАНЕ НА МЕЖДУЛИЧНОСТНИ КОНФЛИКТИ

Съществуват много причини за това едни колеги изведнъж да променят своето отношение към други и те стават мишена за скандали и интриги, заяждане и обвинения. Понякога тази история се развива твърде интензивно в „болното” въображение на някои служители. Конфликтогенните действия могат да се подредят в три групи:

- стремеж за превъзходство;
- проява на агресивност;
- проява на егоизъм.

Те могат да имат различни разновидности и клонирания.

Най-често срещаните причини за това са:

- Вътрешна конкуренция сред персонала;
- Възприемане като угроза, приемането на нов колега;
- Наличие на голям брой претенденти за едно свободно място;
- Рязко повишаване на един от колегите по служба;
- Обикновена завист или жажда за слава;
- Страх за своето съществуване;
- Слабост;
- Предубеждение спрямо инвалидите;
- Социално-политическа ангажираност;
- Не приемане на „белите якички”;
- Особено галантно или грубо отношение към жените.

Появата и организацията на моббинга не е основна черта на тези, които участват в него. По тази причина своевременното вмешателство на ръководството може радикално да промени ситуацията.

Наистина от възникването на моббинговата ситуация проблемите не само не се решават, но и се усложняват. Като правило и при двете страни могат да се появят стресово, депресивно състояние (не само жертвата, но и причинителят се намира под силно психологично въздействие). Често реалната причина за възникването на моббинга е неизвестна и за самите му инициатори, а за преследването на някого на работа поводът е съвсем друг [7]. Много фирми, не обръщайки необходимото внимание на този проблем, пропускат реалната възможност да подобрят своето положение и да излязат от кризисната ситуация. Трудовото законодателство в нашата страна, имайки предвид трудовите спорове, като правило се опитва да ги разрешава чрез подходящи средства за типичните случаи, които могат да възникнат в една организация, но не могат да предпазят служителите от попадането им в междуличностни конфликти. Моббингът довежда към потъпкване достойнството на личността, причинява ущърб на физическото здраве и нанася вреда на психическото състояние на човека. Въвлеченият в междуличностен конфликт човек трябва да умее да отстоява своите граждански и човешки права, своята чест и достойнство, свободата на личността. Но човек попаднал в такава интрига понякога му е трудно да осъзнае своите права. Той е принуден да запознае със ситуацията началниците, профсъюза, а понякога лекарите и адвокатите, даже и съда. И решението, което той взема, може да му донесе на него и организацията повече вреда, отколкото полза. Най-напред има смисъл служителят да внесе своето оплакване в съвета по етичността или контролния съвет (каквито има в държавните учреждения) или до мениджъра по човешките ресурси. Тези органи имат правомощия да окажат съдействие на служителя при подобни възникнали ситуации. Ако мерките на провеждане на моббинг са драстични, то служителят чрез законодателни нормативи може да се обърне към съда, който да прецени правотата на съществуващата ситуация. За съжаление, ненамерения компромис (неадекватните управленски действия) и непреодолимото желание на потърпевшия да реши проблема чрез съд по-скоро ще доведе до влошаване на климата в организацията или напускане на

потърпевшия. Нито едното нито другото способства за ефективна работа на фирмата. Понякога обиденият човек се чувства в центъра на внимание [8]. Моббингът може да стане негова втора професия, ако той изживява тази роля много години. Сериозни проблеми възникват тогава, когато този човек заема ръководен пост във фирмата.

„Боссингът” е особена, значително по-лоша разновидност на моббинга. Той преследва конкретна цел (като правило винаги се стреми да се избави от неудобния служител) и за да може да я постигне си определя специална стратегия. В случай зад боссинга има задкулисни интриги, свързани с психологическо травмиране на служителите, зад които стои самия бос – ръководителя на колектива, който по принцип е длъжен да способства за създаване на здрава психологическа атмосфера в своя колектив. Тези служители, които попаднат в немилост към шефа, просто да не им завидиш. На поддръжане от страна на колегите по работа просто не може да се разчита – те виждат как се отнасят с техния колега, но в най-добрия случай те си премълчават [9-13].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Последствията от моббинга са предсказуеми не само отнесени към здравето на служителя. Известно е, че една трета от своя живот човек прекарва на работа и ако нещо не върви в работата се понижава качеството на неговия живот. В същото време загуби носи и самата организация, в която се прилага този моббинг. Всичко това е свързано с разход на енергия. Всички участници в интригата се концентрират в този процес и истинската работа остава на втори план. Много проблеми на междуличностното взаимодействие може да се решат просто когато се поговори по човешки [14-15].

Литература:

1. Kanev, D., V. Terziev, Behavioural economics: development, condition and perspectives, Business Economics, Issue 4 (2), (October). Volume 52. Palgrave Macmillan Ltd., 2017, Source Normalized Impact per Paper (SNIP): 1.091 SCImago Journal Rank (SJR): 0.288 Impact factor: 1.017, ISSN: 0007-666X (print version) ISSN: 1554-432X (electronic version), pp.387-409.
2. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev. Influence on the process of delegation of powers, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e-version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.403-408.
3. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev, Development of the personnel management in organizations, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e- version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.57-61.
4. Терзиев. В., В. Банабакова, М.Георгиев, Развитие концепции социальной экономики, Матеріали доповідей міжнародної науково - практичної конференції «сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн» 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.103-106.
5. Терзиев. В, В. Банабакова, М. Георгиев, Особенности, институции и значение развития рынка труда, Матеріали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.100-103.

6. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Особенности, институции и значение развития рынка труда для достижения устойчивого экономического и социального развития, -Матеріали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.97-100.
7. D. Kanev, Terziev. V., Behavioral economics: development, condition and perspectives, IJASOS- International E-Journal of Advances in Social Sciences, Vol. III, Issue 8, August 2017, e-ISSN: 2411-183X, pp.413-423.
8. Terziev. V., E. Arabska. Social entrepreneurship development in Bulgaria. Journal of Mountain Agriculture on the Balkans, 2017, 20 (4), Research Institute of Mountain Stockbreeding and Agriculture, Troyan, SSN 1311-0489 (Print) ISSN 2367-8364 (Online), стр.324-343.
9. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social programming as an alternative in front of small business or small business a challenge to social programming.- 4th ICŞER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.7.
10. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social entrepreneurship development in Bulgaria, 4th ICŞER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.71.
11. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев, М. П. , Развитие и переструктурирование занятости в Болгарии с начала перехода к рыночной экономике и в годы европейской интеграции, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, стр.64-69.
12. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Развитие и переструктурирование занятости в Болгарии, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.70-75.
13. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев. М. П. , Политики для воздействия и анализ состояния на рынок труда, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.76-81.
14. Младенов, Ю., В. Терзиев, Основы на управлението, Русе, 2011.
15. Младенов, Ю., В.Терзиев, Управление на човешките ресурси, Русе, 2011.

Terziev V.K.,

Corresponding Member of the Russian Academy of Natural History,
 Professor, Eng., D.Sc. (Economics), D.Sc. (National security), Ph.D.,
Russian Academy of Natural History, Moscow, Russia
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria
University of Rousse, Rousse, Bulgaria

Georgiev G.A.,

Lieutenant Colonel, Associate professor, Ph.D.,
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

Georgiev M.P.
PhD student
National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

RECOGNIZING MOBBING AND LIMITATION OF ITS ACTIVITIES IN THE ORGANIZATION

Терзиев, В.К.

Член-кореспондент на Руската академия по естествознание,
Професор, доктор на икономическите науки, доктор на военните науки,
Руска академия по естествознание, Москва, Русия
Русенски университет „Ангел Кънчев”, Русе, България
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, Г.А.

Подполковник, доцент, доктор,
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, М.П.

докторант
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

ОПРЕДЕЛЯНЕ НА МОББИНГА И ОГРАНИЧАВАНЕ НА ДЕЙСТВИЯТА МУ В ОРГАНИЗАЦИЯТА

Three management situations are used to solve the unfavorable relationships in the organization: the organization's leaders do not notice existing mobbing in their company; the leaders of the organization are guilty of the emergence of mobbing; the leaders of the organization take all the steps to relieve and protect their employees from the emergence and existence of mobbing.

The aim of the present paper is to gather sufficient evidence and arguments in order to get for the society the necessary degree of assurance that following the path of changes in thinking and, most of all, following the effective practical application of management models, high levels of effectiveness can be achieved on all hierarchical levels in key systems for society and the state.

Keywords: *performance measurement, strategic management, control, organization, conflict, conflict management, mobbing*

ВЪВЕДЕНИЕ

Динамичното икономическо развитие на света, бурните производствени промени предизвикват непрекъснато усъвършенстване на ръководствата на фирмите с цел да могат да посрещнат тези промени и да водят своята дейност успешно както за личния персонал, така и за обществото, в което живеят и се развиват.

Всички организации осъществяват дейността си чрез хората и затова ефективността на функционирането им зависи от умелото управление и използване на техния персонал. При отчитане на влиянието на човешкия фактор за фирмената дейност трябва да се вземат предвид различни аспекти. Хората от една страна, могат да се разглеждат като личности с определени способности, потребности, интереси и очаквания, от друга – като членове на даден колектив, който оказва въздействие върху поведението им и от трета – като трудови ресурси, които трябва да се управляват, подобно на всички други ресурси. Първите два аспекта са свързани с ръководенето на хора, което е основна управленска функция, осъществявана от всички ръководители. Третият

аспект засяга един от основните обекти на управление на всяка фирма – персонала, който трябва да бъде планиран, организиран и контролиран, за да се осигури най-доброто използване на ресурсите. Ръководенето е функция на управлението, чрез която се координират и направляват хората за постигане на конкретно определени фирмени цели. Основните задачи на ръководенето са влияние върху индивидуалното и груповото поведение, упражняване на добър стил на ръководене и мотивиране на хората [1-4].

ОПРЕДЕЛЯНЕ НА МОББИНГА И ОГРАНИЧАВАНЕ НА ДЕЙСТВИЕТО МУ

Обвиненията и притесненията на служителите в организацията са известно явление, но като отделен психологически проблем, той се появява в края на 70^{-те} – началото на 80^{-те} години. Първите изследвания са проведени в Швеция. Това явление е получило названието „моббинг“ (mobbing – тълпа от хора, събрана да атакува или да подкрепи дадено явление; съкращение от латинското *mobile vulgus* – тълпа, върху която лесно се въздейства т.е. управляема тълпа). Под понятието „моббинг“ от юридическа гледна точка се разбира „несправедливо отношение (създаване за служителите съзнателно неизгодни условия), издевателство над служителите или неговата дискриминация от страна на работодателя или другите работници“. Това е ситуация, в която попадат сътрудниците на организацията, подложени на конфронтация от страна на колегите, а често и от страна на ръководството. В икономически развитите страни това явление е причина за съществено намаляване на икономическата ефективност на фирмата: почти всеки пети, наемащ се на работа, се подлага на моббинг на новото си работно място (5%). При това този процент е свързан с момента на приемане на работа. Процентът на хората, които по-нататък в своята работа са станали жертва на моббинг е много по-голям. Проблемът на потърпевшите от моббинга се заключава в това, че тяхното самосъзнание постоянно се тормози, те започват да се чувстват неуверено, все повече се съмняват в своите сили и способности, страхуват се да не попаднат в неприятна ситуация. Човек често започва да мисли: „ако не съм такъв неприятен и ненужен, моите колеги биха се отнасяли по друг начин към мен“. Появява се страх, че ако напусне тази работа, друга не може да намери. Подобни мисли много силно действат на самосъзнанието и самоусещането на човека. Ако се разговаря с човек, който чувства, че против него е настроен целия бял свят, то без особен труд може да се забележи, че той е настроен недружелюбно, не е любезен, че се бои от нещо, води себе си агресивно. Той не се харесва, неговите колеги го отбягват, губят всякакво желание да общуват с него. Той създава лошо впечатление за себе си. Тези проблеми имат много служители, станали жертви на моббинга, тъй като те постоянно се намират в стресова ситуация. Те чувстват себе си неуверено, от всеки очакват лошо отношение, във всеки виждат враг и отмъстител. И за да се защитят те самите започват да нагрубават [5]. Те не очакват разбиране и дружелюбно отношение.

Възможно е да се използват три управленски ситуации, за да се решат възникналите неблагоприятни взаимоотношения в организацията:

- Ръководството на организацията не забелязва съществуващия моббинг в своето предприятие.

- Ръководството на организацията е виновно за появата на моббинга.

- Ръководството на организацията предприема всички мероприятия, за да избави и защити служителите си от появата и съществуването на моббинг.

Безусловно и необходимо е, ръководството да не затваря очи пред възникналите конфликти, активно да работи за отстраняването им и всячески да се стреми да предотврати моббинга в своята фирма. Но много често пред ръководството възникват много по-важни задачи като повишаване квалификацията на служителите, осигуряването им с необходимата техника и адекватно съвременно състояние на своето развитие в областта, в която работят. Много често причина за възникване на моббинг става неправилното разбирателство между служителя и някой от ръководството. Поради страх от служителя, който има по-големи познания по даден въпрос, той – началникът започва да го обвинява в допускане на грешки, които не е извършил, преднамерено настройва други ръководители и служители против този човек. По такъв начин, за ръководител от различно ниво на управление, вече е лесно да започне да оказва психологически тормоз над този служител. Подчиненият започва да прави грешки, провокирани от неправилните указания на ръководството. Но има и по-сериозни причини за появата на моббинг, които представляват много голяма опасност за ефективното управление на компаниите. Днес в много фирми в Европа и Америка, а още повече в страни със започваща да се развива пазарна икономика моббингът от страна на началството е станал обикновено явление, тъй като те го приемат като средство за осигуряване на дисциплина. Често със заяждането и обвиненията към подчинените те виждат добро средство за поддържане порядъка във фирмата. Ръководството свършено съзнателно си избира „жертва”, а другите служители, като правило, боейки се да не променят служебното си положение, стават просто оръдия в ръцете му. При такава ситуация всеки, който застане на страната на “жертвата” (или просто се старее да ѝ помогне да преодолее тази ситуация) се поставя под същия удар. Към моббинг се прибегва и в случаите, когато трябва да се изгони сътрудника от неговото работно място, като бъде заставен да подаде молба за напускане. Започват да го тормозят, заяждат се и с всички възможни средства му дават да разбере, че трябва да напусне предприятието. По закон обаче е много трудно да бъде уволнен, за това се избира този подход [6-9].

Широко разпространение моббингът е получил в реорганизираните, приватизирани и други подобни в посткомунистическите държави и особено в тези, в които е извършена нереална приватизация. При тях обикновено голяма част от непроизводствените работници са излишни. Като правило, колкото повече служители са подложени на моббинг, толкова по-малко молби за напускане ще бъдат подадени. Подобна мярка, като че ли е икономически изгодна. Но след определено време това явление започва по косвен начин да оказва влияние върху стокооборота, тъй като фирмата не разполага с достатъчни по брой и квалификация служители, а това в крайна сметка оказва

влияние върху печалбата. В подобни ситуации трябва винаги да се помни, че една от основните задачи на различни ръководители във фирмата е да защитават правата на работниците, в това число и пред висшестоящите. Това е причина за повишаване на производителността и оказва влияние върху работата на фирмата и нейните подразделения. Спазването на моралните и нравствените норми на работното място, създаването на дружка и спокойна атмосфера ще донесат също такъв добър резултат, както и изгодно сключената сделка. При добра работа и отношения в работния колектив служителите работят по-ентузиасирано и с по-голяма енергия, по-рядко боледуват и винаги се стараят да изпълняват прецизно задачите си. Тези хора, които искат да използват моббинга за „укрепване” на колектива за „повишаване на производителността на труда” на служителите, обезателно ще претърпят сериозна неудача, а най-лошият резултат – фалит на фирмата. Ако след наблюдение на отношенията между служителите, които работят във фирмата, е установено, че при тях няма възникнал конфликт, това е най-доброто, което може практически и теоретически да съществува. И най-главното, винаги трябва да се помни, че това ще бъде за благо на организацията, в която те работят. Отделите и фирмата като цяло ще работи по-ефективно и по-успешно. Колкото по-рано ръководството узнае в кое подразделение е възникнала интрига, толкова по-добре. То ще има възможност по-скоро да предприеме мерки по-бързо да започне да отстранява конфликта. За съжаление много трудно може да се препятства появата и развитието на моббинга [10-13]. За профилактика на тези явления се препоръчва:

- Да не се дава видимо предпочитание на никой от служителите – това може да бъде провокация и повод за поява на моббинг.
- Никога да не се поддържат сътрудници, ако е видно, че те искат да злепоставят колегите си в очите на ръководството.
- Да се показва на персонала, че ръководството на фирмата е против моббинга.
- Да се поддържат тези, които са станали жертви на моббинга.
- Трябва да се демонстрира не въвличане на служителите в конфликтни взаимоотношения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Междоличностните конфликти с непрофесионален оттенък и моббинга носят двойна вреда. Всички участници в тях не могат пълноценно да извършват своята работа. Това също води до появата на психологически проблеми. Хората, станали жертви на моббинга, често напускат организацията и тя трябва да търси нови служители. Това е препятствие за появата на развитие на нововъведенията в работата и организацията на предприятието. В живота се използват много реформаторски действия и мероприятия, които могат да донесат на фирмата успех и печалба. Методите за решаване на конфликтите са: колективно договаряне, съвместни консултации, нормални комуникации, демократичен стил на ръководене и др. Решаването на конфликтите става на правна основа и със съдействието на синдикатите. Организационната структура

на всяко противоречие по своята основа е конфликтна (функционално и професионално различие на структурните подразделения, професионални и личностни различия на служителите, наличие на корпоративни и лични интереси на персонала). Важен конфликтен фактор е необективността на ръководството на организацията. Подбудителите на конфликтите нарушават равновесието на отношенията в организацията. Но най-често една от основните причини за конфликти в стабилни в организационно отношение фирми са грешките на ръководителите при оценяване дейността на сътрудниците и начините за сформирани на работни групи (по производствен или функционален принцип). Поради традиционното негативно възприемане на конфликтите на обществения климат, които се пораждат от нововъведенията, не благоприятстват разпространението на иновационните дейности, даже да са безусловно обосновани от икономическа гледна точка и ай-често те са спирачка. Това явление се нарича иновационна недееспособност (инерция) на обществото (организацията). В средните и малките организации, нямащи структурни подразделения, могат най-често да се сформират неформални групи, които рано или късно започват да създават конфликти помежду си. Задачата на ръководството е да минимизира деструкцията на тези конфликти и за организацията и за сътрудниците. Възможни са два пътя: диференциация и интеграция. Диференциацията е свързана с различни подходи и правила на работа, с които се съобразяват служителите, работещи в групи. Интеграцията се характеризира с един подход и сътрудничество за всички членове на колектива [14-15].

Литература:

1. Kanev, D., V. Terziev, Behavioural economics: development, condition and perspectives, Business Economics, Issue 4 (2), (October). Volume 52. Palgrave Macmillan Ltd., 2017, Source Normalized Impact per Paper (SNIP): 1.091 SCImago Journal Rank (SJR): 0.288 Impact factor: 1.017, ISSN: 0007-666X (print version) ISSN: 1554-432X (electronic version), pp.387-409.
2. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev. Influence on the process of delegation of powers, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e-version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.403-408.
3. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev, Development of the personnel management in organizations, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e- version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.57-61.
4. Терзиев. В., В. Банабакова, М.Георгиев, Развитие концепции социальной экономики, Материали доповідей міжнародної науково - практичної конференції «сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн» 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.103-106.
5. Терзиев. В, В. Банабакова, М. Георгиев, Особенности, институции и значение развития рынка труда, Материали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.100-103
6. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Особенности, институции и значение развития рынка труда для достижения устойчивого экономического и социального развития, -Материали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.97-100.

7. D. Kanev, Terziev. V., Behavioral economics: development, condition and perspectives, IJASOS- International E-Journal of Advances in Social Sciences, Vol. III, Issue 8, August 2017, e-ISSN: 2411-183X, pp.413-423.
8. Terziev. V., E. Arabska. Social entrepreneurship development in Bulgaria. Journal of Mountain Agriculture on the Balkans, 2017, 20 (4), Research Institute of Mountain Stockbreeding and Agriculture, Troyan, SSN 1311-0489 (Print) ISSN 2367-8364 (Online), стр.324-343.
9. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social programming as an alternative in front of small business or small business a challenge to social programming.- 4th ICSEER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.7.
10. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social entrepreneurship development in Bulgaria, 4th ICSEER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.71.
11. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев, М. П. , Развитие и реструктурирование занятости в Болгарии с начала перехода к рыночной экономике и в годы европейской интеграции, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, стр.64-69.
12. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Развитие и реструктурирование занятости в Болгарии, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.70-75.
13. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев. М. П. , Политики для воздействия и анализ состояния на рынок труда, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.76-81.
14. Младенов, Ю., В. Терзиев, Основы на управлението, Русе, 2011.
15. Младенов, Ю., В.Терзиев, Управление на човешките ресурси, Русе, 2011.

Terziev V.K.,

Corresponding Member of the Russian Academy of Natural History,
 Professor, Eng., D.Sc. (Economics), D.Sc. (National security), Ph.D.,
Russian Academy of Natural History, Moscow, Russia
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria
University of Rousse, Rousse, Bulgaria

Georgiev G.A.,

Lieutenant Colonel, Associate professor, Ph.D.,
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

Georgiev M.P.

PhD student
National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

METHODS FOR RESOLVING CONFLICTS AND MANAGING STRESS AT THE WORKPLACE

Терзиев, В.К.

Член-кореспондент на Руската академия по естествознание,
Профсор, доктор на икономическите науки, доктор на военните науки,
Руска академия по естествознание, Москва, Русия
Русенски университет „Ангел Кънчев”, Русе, България
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, Г.А.

Подполковник, доцент, доктор,
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, М.П.

докторант
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

МЕТОДИ ЗА РАЗРЕШАВАНЕ НА КОНФЛИКТИ И СПРАВЯНЕ СЪС СТРЕСА НА РАБОТНОТО МЯСТО

There are several effective ways to manage conflict situations. They can be divided into two categories: structural and interpersonal. The manager should not assume that the cause of a conflict situation is merely a difference in character. Of course, these differences can be the cause of a conflict in a particular case, but it is one of the factors that can cause a conflict. The manager should start with an analysis of factual evidence and then apply the appropriate methodology. The aim of the present paper is to gather sufficient evidence and arguments in order to get for the society the necessary degree of assurance that following the path of changes in thinking and, most of all, following the effective practical application of management models, high levels of effectiveness can be achieved on all hierarchical levels in key systems for society and the state.

Keywords: performance measurement, strategic management, control, organization, conflict, conflict management, stress

ВЪВЕДЕНИЕ

Всички организации осъществяват дейността си чрез хората и затова ефективността на функционирането им зависи от умелото управление и използване на техния персонал. При отчитане на влиянието на човешкия фактор за фирмената дейност трябва да се вземат предвид различни аспекти. Хората от една страна, могат да се разглеждат като личности с определени способности, потребности, интереси и очаквания, от друга – като членове на даден колектив, който оказва въздействие върху поведението им и от трета – като трудови ресурси, които трябва да се управляват, подобно на всички други ресурси.

УПРАВЛЕНИЕ НА КОНФЛИКТНИ СИТУАЦИИ

Съществуват няколко ефективни способа за управление на конфликтните ситуации. Те могат да се разделят на две категории: структурни и междуличностни. Ръководителят не трябва да счита, че причина за конфликтна ситуация е просто различие на характерите. Разбира се, че тези различия могат да бъдат причина за поява на конфликт в някакъв конкретен случай, но той е един от факторите, които могат да предизвикат конфликт. Ръководителят трябва да започне с анализ на фактическите данни, а след това да прилага съответната методика. Да се намали възможността от конфликта, като се

използва методика за решаване на конфликта [1-3]. В теорията на управлението се използват четири структурни метода за разрешаване на конфликти:

- Разяснения на изискванията към работата.
- Използване на координационни и интеграционни механизми.
- Установяване на общоорганизационни комплексни цели.
- Използване на системата за възнаграждения.

Разяснения на изискванията към работата. Един от най-добрите методи на управление, предотвратяващи нефункционалните конфликти, е правилното разяснение какви резултати се очакват от всеки сътрудник на отдела, цеха, отделението и фирмата като цяло. Трябва да се укажат такива параметри като ниво на резултатите, които трябва да се постигнат, кой нарежда и кой получава различната информация, системата на пълномощията и отговорностите, а така също ясна политика, процедури и правила [4]. Ръководителят изяснява тези въпроси със своите подчинени, за да разберат какво се очаква от тях във всяка конкретна ситуация.

Координационни и интеграционни механизми. Друг метод за управление на конфликтните ситуации е използването на координационния механизъм. При този механизъм се използва веригата на командите. Както са отбелязали представителите на административната школа, установяването на йерархията на пълномощията дава начин на взаимодействие на хората в организацията. Ако двама или повече подчинени имат разногласия по някакъв въпрос, конфликтът може да се избегне, като се обърнат към техния общ началник, който да вземе съответното решение [5]. Принципът на единоначалие облекчава използването на йерархията за управление на конфликтните ситуации, тъй като подчинените добре знаят чии решения трябва да изпълняват.

Общоорганизационни комплексни цели. Установяването на общоорганизационни комплексни цели е друг структурен метод за управление на конфликтните ситуации. Ефективното осъществяване на целите изисква съвместни усилия на двама и повече сътрудници, групи или отдели. Идеята е да се насочат усилията на всички участници за достигане на общата цел. Например, ако три отделения на производствения цех имат конфликт помежду си, трябва да се формулират целите за целия цех, а не за всяко отделение поотделно.

Използване на системата за възнаграждения. Възнагражденията могат да се използват като метод за управляване на конфликтна ситуация, оказвайки влияние на поведението на хората, за да се избегнат нефункционалните последици. Монетарните възнаграждения трябва да се избират твърде деликатно от ръководството, за да не породят нов конфликт в организацията. Не трябва да се забравя, че хората и отделите, които нямат принос за решаване задачите на организацията, не трябва да се поощряват [6].

Използвайки методите за управление на човешките ресурси, ръководството може да повиши както благосъстоянието на своите служители, така и производителността на организацията. В най-прогресивните и добре управлявани организации съществуват ситуации и характеристики на работа, които отрицателно въздействат на хората и предизвикват в тях чувство на

стрес. Прекомерният стрес може да се окаже във висока степен неблагоприятен (разрушителен) за индивида, а следователно - и за организацията. Това е още един фактор, който трябва да се разбира от ръководителя и да се научи да го неутрализира за осигуряване на пълна ефективност на управлението и отношенията между служителите [7].

Форми на стрес. Стресът е обикновено и често срещано явление. Незначителните стресове, които се срещат, са неизбежни и безвредни. Прекомерният стрес е особено негативен за индивида и организацията. Сnižавайки ефективността и благополучието на индивида, прекомерният стрес струва твърде скъпо на организацията. Много от проблемите на служителите, които се отразяват на тяхното заплащане и резултатите на работата им така, както на тяхното здраве и благополучие, се крият в психологическия стрес. Стресът има различни форми, създадени от конкретни обстоятелства, в които се намира човекът – напрежение в работата, финансови тревоги, прекалено малко лично време и време за семейството, болест и т.н.

Причини за поява на стрес. Стресът може да се предизвика от фактори, свързани с работата и дейността на организацията или със събития от личния живот на човека.

Човек прекарва една голяма част от живота си на работното място. Именно заради това, когато на човек не му върви в работата, не му върви и извън нея – напрегнат е, тялом е вкъщи, а духом – на работното място. В този ред на мисли, справянето със стреса на работното място ще има и положително влияние върху здравето, психиката, настроенията и личния живот на човек. Една от причините за стреса е претоварването или малкото натоварване на работниците. В тези случаи възниква безпокойство, депресия, а също - чувство на безнадеждност и материални загуби. Ненатоварването предизвиква същите чувства. Работникът, който не получава работа, съответна на неговите възможности, обикновено чувства депресия, относно неговото оценяване и положението в социалната система на организацията и по-ниското му заплащане. Друга причина е конфликт на задълженията. Той възниква, когато към служителите се предявяват противоречиви изисквания. Например, продавачът получава нареждане да реагира на запитванията на клиентите, но когато го видят да говори с тях, казват, че той непопълва участъка с необходимите стоки. Двама ръководители в служебната йерархия могат да дадат на работника противоречиви задачи. Към горната причина може да се отнесе неопределеност на задълженията. Този случай възниква, когато работникът не е уверен какво трябва да върши. Изискванията са уклончиви и неопределени. Работниците трябва да имат правилна представа за очакванията на ръководството – какво трябва да правят, как да го правят и как в крайна сметка ще ги оценяват. Дезорганизацията също е фактор, предизвикващ стрес. Когато цял ден се губи времето, КПД-то (коефициент на полезно действие) се свежда почти до нула, а мислите блуждаят някъде извън офиса, рано или късно работникът се оказва в много неприятна ситуация – остава един час до края на работното време (или срок за свършване на дадена работа), а той е до „под кривата круша“. Стресът е почти 100% на лице.

Развитието на технологиите, иновациите в работния процес и невъзможността да се справите с тях и бързо да усвоите работата с тях нищо чудно да ви изкарат извън релси. Стресът на работното място, предизвикан от такъв сорт проблеми, може да бъде избегнат, стига обаче ръководителите на фирмата да организират специални курсове за запознаване и обучение на служителите с новостите. Смята се, че изложени на стрес на работното място са предимно силно чувствителните хора и тези, които са подложени на стрес и в личния си живот. Малките доходи, чувството на йерархия и осъзнаването, че се намирате на най-ниското стъпало, липсата на самостоятелност по време на работния процес, монотонността са неща, които също могат да откраднат цялото ви внимание и да влеят негативизъм в съзнанието ви, а вие да се почувствате в стресова ситуация. Стресът може да бъде предизвикан и от жегата, студа, шума, липсата на светлина и свеж въздух на работното място и въобще - лоши условия за работа. Както вече се отбеляза, работата е основна част от живота на хората, но в него има и много други дейности и събития, които не са свързани с работата. Тези частни събития също могат да бъдат потенциална причина за поява на стрес. Трябва да се отбележи, че и положителните жизнени събития, например, повишаване в службата или увеличаване на дохода, също могат да предизвикат стрес [8-9].

Възможни решения за справяне със стреса на работното място.

Според Рамкова директива 89/391/ЕИО, която разглежда здравето и безопасността в ЕС, работодателите имат задължението да управляват стреса, свързан с работното място. Тази директива и законодателството, свързано с нея на ниво държави-членки, поставя недвусмислено стреса, свързан с работата, в правния обхват на трудовата безопасност и здравето на работното място. Очаква се към стреса да се подхожда по същия логичен и систематичен начин както към останалите здравни въпроси и въпроси на безопасността, като се прилага моделът за управление на риска и се набляга специално на превантивните действия. „Рамковото споразумение за стреса, свързан с работното място“ и „Рамковото споразумение за тормоз и насилие на работното място“ предоставят също и насоки на работодателите в ЕС за борба със стреса на работното място. Държавите-членки също имат свои собствени практически указания и превантивни инструменти за стреса, насилието и другите психосоциални рискове. Стресът, свързан с работата, може да бъде предотвратен, а действията за неговото намаляване могат да бъдат много икономически ефективни. Всяко работно място е различно, затова и работните практики и решенията на проблемите трябва да са съобразени с конкретния случай, като се извършва оценка на риска. Въпреки това психосоциалните рискове са доста сходни и това прави възможно прилагането на подобни решения в различни сектори и в различни по мащаб предприятия и държави-членки. Могат да се използват примери за добри практики при управлението на стреса на работното място. Оценката на риска от стрес включва същите основни принципи и процеси като оценката на другите опасности на работното място – идентифициране на опасности, решение за предприемане на необходимите действия, обявяване на резултатите от оценката и нейния

преглед на определени интервали. Включването на трудещите се и на техните представители в процеса е от решаващо значение за успеха [10-13]. Факторите, на които трябва да се обръща внимание по отношение на стреса, включват:

- претоварване с работа и излагане на физически рискове;
- до каква степен работещите контролират начина си на работа;
- дали работещите разбират своите роли;
- отношения, които включват въпроси от рода на тормоз и насилие,

каква подкрепа се получава от колегите и ръководителите и от какво обучение се нуждаят работещите, за да изпълняват своите задължения.

Ефективните мерки за предпазване от стреса, свързан с работата, включват:

- отпускане на достатъчно време на работещите за изпълнение на задълженията им;
- предоставяне на ясни длъжностни характеристики;
- възнаграждаване на работещите за доброто им представяне;
- даване на възможност на работещите да представят жалби и тяхното разглеждане;
- даване на възможност на работещите да контролират своята работа;
- минимизиране на физическите рискове;
- позволяване на работещите да участват във вземането на решения, които ги засягат;
- разпределяне на работния товар според възможностите и ресурсите на всеки работещ;
- поставяне на стимулиращи задачи;
- ясно определяне на работните роли и отговорности;
- предоставяне на възможности за социално общуване и избягване на неяснотите по отношение на сигурността на работата и професионалното развитие.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Управлението на стреса е насочено по-скоро към индивидите, отколкото към организациите, но разковничето за предотвратяване на стреса, свързан с работата, и на психологическите рискове се крие в организацията и в управлението на работния процес. По-добре е да се избягват последствията от стреса, свързан с работата, отколкото да се реагира на тях, след като вече те са се появили [14].

Работата под напрежение, крайните срокове, високите изисквания на шефовете са именно нещото, което амбицира някои служители да дават всичко от себе си, за да успеят. За тях препятствията по трасето не са повод за стрес и депресия, а стимул да открият начина да ги преодолееят. В малки дози стресът помага на хората да изразходват правилно енергията си, така че тя да служи за градивни цели. Важно е само тази мотивация да не се превърне в причина за перманентна преумора [15].

Литература:

1. Kanev, D., V. Terziev, Behavioural economics: development, condition and perspectives, Business Economics, Issue 4 (2), (October). Volume 52. Palgrave Macmillan Ltd., 2017,

- Source Normalized Impact per Paper (SNIP): 1.091 SCImago Journal Rank (SJR): 0.288
Impact factor: 1.017, ISSN: 0007-666X (print version) ISSN: 1554-432X (electronic version), pp.387-409.
2. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev. Influence on the process of delegation of powers, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e-version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.403-408.
 3. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev, Development of the personnel management in organizations, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e- version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.57-61.
 4. Терзиев. В., В. Банабакова, М.Георгиев, Развитие концепции социальной экономики,Матеріали доповідей міжнародної науково - практичної конференції «сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн» 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.103-106.
 5. Терзиев. В, В. Банабакова, М. Георгиев, Особенности, институции и значение развития рынка труда, Матеріали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.100-103.
 6. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Особенности, институции и значение развития рынка труда для достижения устойчивого экономического и социального развития, -Матеріали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.97-100.
 7. D. Kanev, Terziev. V., Behavioral economics: development, condition and perspectives, IJASOS- International E-Journal of Advances in Social Sciences, Vol. III, Issue 8, August 2017, e-ISSN: 2411-183X, pp.413-423.
 8. Terziev. V., E. Arabska. Social entrepreneurship development in Bulgaria. Journal of Mountain Agriculture on the Balkans, 2017, 20 (4), Research Institute of Mountain Stockbreeding and Agriculture, Troyan, SSN 1311-0489 (Print) ISSN 2367-8364 (Online), стр.324-343.
 9. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social programming as an alternative in front of small business or small business a challenge to social programming.- 4th ICŞER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.7.
 10. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social entrepreneurship development in Bulgaria, 4th ICŞER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.71.
 11. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев, М. П. , Развитие и реструктурирование занятости в Болгарии с начала перехода к рыночной экономике и в годы европейской интеграции, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, стр.64-69.
 12. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Развитие и реструктурирование занятости в Болгарии, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.70-75.
 13. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев. М. П. , Политики для воздействия и анализ состояния на рынок труда, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції

„підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.76-81.

14. Младенов, Ю., В. Терзиев, Основи на управлението, Русе, 2011.

15. Младенов, Ю., В. Терзиев, Управление на човешките ресурси, Русе, 2011.

Terziev V.K.,

Corresponding Member of the Russian Academy of Natural History,
Professor, Eng., D.Sc. (Economics), D.Sc. (National security), Ph.D.,

Russian Academy of Natural History, Moscow, Russia

Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

University of Rousse, Rousse, Bulgaria

Georgiev G.A.,

Lieutenant Colonel, Associate professor, Ph.D.,

Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

Georgiev M.P.

PhD student

National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

MANAGEMENT STYLES IN THE ORGANIZATION

Терзиев, В.К.

Член-кореспондент на Руската академия по естествознание,

Професор, доктор на икономическите науки, доктор на военните науки,

Руска академия по естествознание, Москва, Русия

Русенски университет „Ангел Кънчев”, Русе, България

Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, Г.А.

Подполковник, доцент, доктор,

Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, М.П.

докторант

Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

СТИЛОВЕ НА УПРАВЛЕНИЕ В ОРГАНИЗАЦИЯТА

In their work, managers should judge the situation well in order to choose the style of leadership that is determined by the needs of the tasks for groups, and for individuals. Circumstances in each case determine the priority that the manager must assign to one of the variables in order to obtain the best balance between business qualities. The aim of the present paper is to gather sufficient evidence and arguments in order to get for the society the necessary degree of assurance that following the path of changes in thinking and, most of all, following the effective practical application of management models, high levels of effectiveness can be achieved on all hierarchical levels in key systems for society and the state.

Keywords: *performance measurement, strategic management, control, organization, conflict management, management style*

ВЪВЕДЕНИЕ

Основата за съществуване на всяка организация това са хората, което е и причината да се проучват/ изследват въпроси, отнасящи се до управлението на тяхното поведение в процеса на работа и мотивацията на тяхната дейност. В

днешно време човекът е станал най-важният, но и скъпо струващ ресурс на организацията. Затова хората, работещи във фирмата, са особен обект на управление на ръководството. С поведението на ръководителите е непосредствено свързан и стилът на ръководене. Той характеризира начина на осъществяване на ръководната роля и подхода към подчинените. В своята дейност ръководителите трябва да преценяват добре ситуацията, за да избират стила на ръководене, който се определя от потребностите на задачите за групите и за отделните хора. Обстоятелствата във всеки конкретен случай определят приоритет, който ръководителят трябва да дава на някоя от променливите, за да се получи най-добрият баланс между неговите делови качества [1].

СТИЛОВЕ ЗА УПРАВЛЕНИЕ

Стил 1. Работата е на първо място. Успехът и удовлетворението се измерват с резултатите от работата. Ръководителят взема решенията сам, планира и контролира изпълнението. Задачите са разпределени ясно и точно по такъв начин, че всеки знае какво се очаква от него. Оценява се всеки според трудовите му резултати, като грешките се наказват, разчита се на авторитета, без оказване на натиск. Този стил на работа е автократичен, той е ефективен тогава, когато трябва да се гарантира резултатът независимо от обстановката, квалификацията и отношението на изпълнителите. Полезен е при организирането на новосъздаващи се малки фирми, при условия на стресови ситуации на пазара, кризисни ситуации.

Стил 2. След работа се прави обстоен критичен анализ и се търсят решения как да не се допуснат следващи критични грешки в работата на фирмата. Очакват се положителни предложения за подобряване дейността на организацията от сътрудниците, внимателно се изслушва тяхното мнение. Ръководителят непрекъснато предоставя на сътрудниците си пълна представа за проблемите, които ще се решават. Сътрудниците имат влияние, така се стимулира осъзнаването на целите на отдела, организацията и самият интерес на служителите. Ръководителят не възлага задачите, той само ги набелязва и дава насоките на работа. Наблюдава се двупосочно общуване, което води до максимално обвързване на хората при изпълнението на задачите. Това е демократичен стил на изпълнение на работата, при който всеки дава от себе си максимума, на който е способен. Работниците са ефективни при работа, което изисква взаимодействие в екип.

Стил 3. Ценят се добрите отношения между работниците и мениджмънта на фирмата. Хората не трябва да се насилват при работа. Това може да предизвика и съпротива. Високият морал на сътрудниците и микроклиматът са от особено значение за ръководителя. Условията за работа се съобразяват с потребностите на сътрудниците. Ръководителят отделя малко внимание на контрола и управлението, проявява разбиране на личните проблеми на сътрудниците, избягва недоволството и напреженията, грешките се обсъждат внимателно. Двупосочното общуване съществува, но е ограничено до взаимно приемлив разговор за поддържане на удовлетворяващо работно темпо за двете

страни. Това е либерален стил на ръководене на работата, който осигурява най-голям комфорт на изпълнителите. Резултатите от работата силно зависят и от морала на изпълнителите. Стилът е ефективен при творческа, интелектуална работа и високо надарени специалисти.

Стил 4. Ръководителят е внимателен, спокоен и разчита на усърдието на служителите си, неговата цел е работата да се извършва без особена намеса от негова страна. Не привлича вниманието, изолира се, доколкото може, възлага работата на своите сътрудници и не ги ограничава при нейното изпълнение. Грешките се коригират само тогава, когато се касае за нещо важно или когато изпълнителите сами се поправят. Комуникациите са ограничени до минимум и са насочени главно към предаване на съобщенията. Задълбочена, двустранна комуникация почти не съществува. Това е стил на ненамеса, който осигурява максимална свобода на ръководителя и изпълнителите. Ефективен е при лесно изпълними задачи за мотивирани и добре познаващи работата си сътрудници. Топ-мениджърите и другите по-ниско стоящи ръководители рядко могат да бъдат оприличени с изброените стилове на ръководство. При тях може да има комбинация от два или три стила, както в положителна, така и в отрицателна страна [2-9]. В тази насока са формулирани три групи делови качества на топ-мениджърите и другите ръководители:

1. Лични качества

- Етичност – уважение правата на личността, отговорност за взетите решения, надеждност, честност, справедливост;
- Добросъвестност – високи изисквания към резултатите на своята работа;
- Разсъдливост – способност да приема разумни, реалистични и обосновани решения.

2. Целеустременост и продуктивност

- Резултатност – ориентация за получаване на крайния резултат;
- Настойчивост – способност да преодолява ограничения, които се налагат от текущите ситуации;
- Преданост и делови качества – готовност да спазва и изпълнява целите на организацията, да извършва делова и отговорна по своето качество работа;
- Увереност в своите качества – готовност и умение да решава нетрадиционни проблеми и задачи.

3. Психологически качества

- Изпреварващ интелект. Налага се поради това, че пазарните механизми имат не само икономически, а и психологически, които довеждат до стагнация на производствения процес; неговата стабилизация; неговото ускорение. Следователно водещата гледна точка, от която един менажер, започва своята кариера е великолепно овладяване на изпреварващия интелект. Тай е основата за успешен икономически старт. Без такова „далечно разузнаване” фирменото управление става неефективно.

- Готовност за поемане на разумен риск. Рискът е социалнопсихологически феномен, възникващ в условията на дефицитно време

и дефицитна информация. Това е бързо навлизане в условията на неизвестност. Тук трудно се поддават на анализ предпоставките за успех или неуспех. Освен специализиран опит и изпреварваща информация се изисква и тънко чувство за „усещане” водещите компоненти, които обуславят движението към целта. В областта на мениджмънта това налага използването на найпрогресивни подходи: системен, комплексен, програмно-целови и проектиращ. Рискът се поема от мениджъри и експерти, притежаващи новаторски дух и професионална издръжливост така те стават притегателен център за своите сътрудници.

- Пазарна интуиция. Практически се открива в: остротата на сетивата; готовността да се рискува; рязко съкращаване на интелектуалните операции при вземане на решения; бърз проблясък на идеи сред „хаоса” от променливи величини. За разлика от въображението, прогностичните функции на интуицията са поограничени. Те се отнасят за близко време, нямат далечен прицел. Но интуицията се разширява чрез бързите си реакции, моментната организация в условията, със скоростта на обединяване и разединяване на асоциациите, за да изкристализира най-доброто решение.

- Новаторски дух. Той е не само нов тип мислене, а и притежаване на модерни концепции за развитието на отрасъла. Новаторството е в изпреварващите идеи и методи, в бързото внедряване на рискови технологии.

4. *Навици за управленска работа*

- Управленско ориентиране – разбиране за съвместна дейност и да работи съвместно с другите;

- Контактност – умение да установява делови и творчески контакти с партньорите;

- Комуникативност – умение да използва устната и писмената реч, стилни и други изразни средства за въздействие на партньорите и постигане на взаимно разбиране;

- Умение да слуша – способност да възприема, усвоява и използва информацията, извличана при устното комуникиране. Експертната оценка за значимостта на тези ключови области на компетентността за успешната работа на мениджъра дава възможност да се аранжират по следния порядък техните качества по степента на намаляване на тяхната важност (табл. 1) [10-14].

Таблица 1

Качества за компетентност

1) етичност	2) комуникативност
3) умение да слуша,	4) контактност
5) умение да управлява,	6) добросъвестност
7) разсъдливост	8) резултатност
9) настойчивост	10) уверение в себе си
11) преданост на организацията	12) делови качества

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Репутацията на професионалиста, натрупания социален и морален капитал предопределят неговата успешна дейност в професионалните среди. Установяването на атмосфера на взаимно доверие е ключ за ефективната работа

на цялата система за управление в организацията. Всеки служащ в службите, поделенията и отделите трябва да изпълнява една задължителна функция – да бъде своеобразен «камертон» на морално-психологическия климат в работните групи и колективи [15].

Литература:

1. Kanev, D., V. Terziev, Behavioural economics: development, condition and perspectives, Business Economics, Issue 4 (2), (October). Volume 52. Palgrave Macmillan Ltd., 2017, Source Normalized Impact per Paper (SNIP): 1.091 SCImago Journal Rank (SJR): 0.288 Impact factor: 1.017, ISSN: 0007-666X (print version) ISSN: 1554-432X (electronic version), pp.387-409.
2. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev. Influence on the process of delegation of powers, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e-version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.403-408.
3. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev, Development of the personnel management in organizations, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e-version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.57-61.
4. Терзиев. В., В. Банабакова, М.Георгиев, Развитие концепции социальной экономики, Матеріали доповідей міжнародної науково - практичної конференції «сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн» 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.103-106.
5. Терзиев. В, В. Банабакова, М. Георгиев, Особенности, институции и значение развития рынка труда, Матеріали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.100-103.
6. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Особенности, институции и значение развития рынка труда для достижения устойчивого экономического и социального развития, -Матеріали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.97-100.
7. D. Kanev, Terziev. V., Behavioral economics: development, condition and perspectives, IJASOS- International E-Journal of Advances in Social Sciences, Vol. III, Issue 8, August 2017, e-ISSN: 2411-183X, pp.413-423.
8. Terziev. V., E. Arabska. Social entrepreneurship development in Bulgaria. Journal of Mountain Agriculture on the Balkans, 2017, 20 (4), Research Institute of Mountain Stockbreeding and Agriculture, Troyan, SSN 1311-0489 (Print) ISSN 2367-8364 (Online), стр.324-343.
9. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social programming as an alternative in front of small business or small business a challenge to social programming.- 4th ICŞER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.7.
10. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social entrepreneurship development in Bulgaria, 4th ICŞER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.71.
11. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев, М. П. , Развитие и реструктурирование занятости в Болгарии с начала перехода к рыночной экономике и в годы европейской интеграции, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, стр.64-69.

12. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Развитие и реструктурирование занятости в Болгарии, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.70-75.
13. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев. М. П. , Политики для воздействия и анализ состояния на рынок труда, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.76-81.
14. Младенов, Ю., В. Терзиев, Основи на управлението, Русе, 2011.
15. Младенов, Ю., В.Терзиев, Управление на човешките ресурси, Русе, 2011.

Terziev V.K.,

Corresponding Member of the Russian Academy of Natural History,
 Professor, Eng., D.Sc. (Economics), D.Sc. (National security), Ph.D.,
Russian Academy of Natural History, Moscow, Russia
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria
University of Rousse, Rousse, Bulgaria

Georgiev G.A.,

Lieutenant Colonel, Associate professor, Ph.D.,
Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

Georgiev M.P.

PhD student
National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria

STRATEGIC CONCEPT OF THE COMPANY

Терзиев, В.К.

Член-кореспондент на Руската академия по естествознание,
 Профсор, доктор на икономическите науки, доктор на военните науки,
Руска академия по естествознание, Москва, Русия
Русенски университет „Ангел Кънчев”, Русе, България
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, Г.А.

Подполковник, доцент, доктор,
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

Георгиев, М.П.

докторант
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България

СТРАТЕГИЧЕСКА КОНЦЕПЦИЯ НА ФИРМАТА

Strategic planning is a set of actions and decisions that the leadership takes in order to solve specific strategies and help the organization reach its goals. It is a tool to ensure the innovation and changes in the company to a sufficient extent. The strategic plan is based on extensive research and factual data. In order to effectively compete in business, the company must continually collect a large amount of information about the industry, the market, competition, and other factors.

The aim of the present paper is to gather sufficient evidence and arguments in order to get the society the necessary degree of assurance that by way of changes in thinking and, above all, effective practical application of management models, high levels of effectiveness will be achieved, on all hierarchical levels in key systems for the society and the state.

Keywords: *performance measurement, strategic management, control, strategic planning, organization, strategy, planning, mission*

ВЪВЕДЕНИЕ

Динамично изменяща се обстановка, свързана с икономически, технически, политически и обществени интереси поставя пред фирмите непрекъснато нови проблеми за решаване. Те трудно се управляват и придават особено важно значение на разработване на тяхната стратегия, особено на тези от дребния бизнес, което е от изключителна важност за нашата страна. Стратегията се свързва с идеята за разгръщане на действия срещу опонент. Думата произлиза от гръцката „страте-гос”, което означава командир на войски и носи определено военен смисъл на поддръждането на армия срещу противник за завоюване на определени цели. Днес този термин се използва много по-общо, отнасяйки го към всеки вид стратегия на обществения и икономическия живот. В бизнеса стратегията се отнася до управление на икономически ресурси на фирмата с цел успех в борбата ѝ с конкуренцията. Стратегическото планиране е комплекс от действия и решения, които предприема ръководството за решаване на специфични стратегии, за да се помогне на организацията да достигне своите цели. То е инструмент да осигури нововъведенията и измененията във фирмата в достатъчна степен. Стратегическият план се обосновава на обширни изследвания и фактически данни. За да може ефективно да се конкурира в бизнеса, фирмата трябва постоянно да събира голямо количество информация за отрасъла, пазара, конкуренцията и други фактори. Стратегическите планове трябва да се разработват така, че да остават непроменени за продължителни периоди от време, но и да са достатъчно гъвкави, за да може да се модифицират и да се преориентират. Общият стратегически план трябва да се разглежда като програма, която направлява дейността на фирмата за продължителен период от време, съобразявайки се с променящата се делова и социална обстановка в страната [1-3].

СТРАТЕГИЧЕСКИ ЗАДАЧИ НА ОРГАНИЗАЦИЯТА

Решението на проблемите, с които се сблъсква организацията, непосредствено след своята регистрация, могат да се разделят на стратегически, оперативни (тактически) и ситуационни. Ситуационните задачи застават на преден план веднага след установяване на статуса на юридическото лице, в хода на непосредственото взаимодействие на организацията с нейните контрагенти, клиенти и конкуренти. За правилната оценка на възникналата ситуация и избора на най-добрите форми на ситуационно поведение учредителите на организацията, а в последствие и нейните мениджъри са длъжни да се ръководят преди всичко от заобикалящата ги среда, дейността на организацията и други фактори. Успехът на организацията, особено в началния етап на развитие, зависи от това до каква степен стратегическите задачи на дадената организация са представени и в нейната тактика, а тактическите

задачи – в конкретните модели на ситуацията. Краткосрочните делови перспективи формират основата на оперативните (тактически) задачи. Към тяхното решаване учредителите на организацията пристъпват, набелязвайки стратегията и перспективите за дългосрочно развитие. След това, изхождайки от съдържанието на оперативните задачи, фирмата пристъпва към разработване, прогнозиране и моделиране на ситуационните задачи, т.е. започва определянето на съдържанието и алгоритмите на своето собствено поведение в процеса на взаимодействие с конкретни клиенти, контрагенти и конкуренти. Като правило тези задачи произтичат от необходимостта за обезпечаване на организационните, юридически и финансови основи за пълноценното функциониране на предприемаческата организация. Всяка стопанска единица трудно съществува, ако няма и не следва една ясна реалистична стратегия. Стратегията се разработва на основата на прогнозите за потребителско търсене и други специфични изисквания на пазара за период от няколко години. Всъщност по отношение на продължителността на периода в бъдеще няма единно мнение. Някои препоръчват продължителност на стратегическия план две, други – пет, дори и повече години. Всяко стратегическо решение съдържа в себе си определена доза неопределеност и риск. При оценяване на риска се работи с вероятности и колкото той е по-малък, толкова вероятността да се случи събитието е по-голяма. Стратегическите решения винаги изискват хода на събитията да се разглежда за относително дълъг бъдещ период, всяко бъдещо събитие по същество е малко или повече неопределено. Фирмената стратегия е обвързана с вътрешните възможности на фирмата и с нейните собствени основни ресурси: на оборудването, на финансовите ресурси и на персонала [4-6].

Наборът от основните компоненти на фирмената стратегия трябва да позволява да се обхванат и решават най-важните стратегически задачи, от които ще се определи ефективното бъдещо развитие на организацията. Тук се включват:

- основна стратегическа цел на организацията;
- силни и слаби страни и необходимите управленски действия, които трябва да се предприемат за увеличаване броя и силата на силните страни и намаляване (ликвидиране) на слабите страни;
- конкурентоспособност, конкурентна борба; постигане на синергичен ефект, т.е. осигуряване на по-голям ефект на фирмено равнище от сумата на ефектите, получавани от елементите на системата;
- ресурсоосигуреност на стратегията при определени приоритети на разпределението на основните потоци и ресурси и осигуряване на най-правилното им използване;
- организационно-структурно усъвършенстване с оглед адаптиране на организационната структура на управление към разработената стратегия;
- фирмената политика по основните направления на системата за управление на персонала.

Стратегиите могат да се класифицират по няколко критерия. Тук е използван според равнището на управление, от тази гледна точка се различават следните стратегии:

- Корпоративна (фирмена) стратегия, формулираща общите въпроси за цялата организация и е средство за нейно интегриране.
- Бизнес (конкурентна) стратегия – необходима, ако организацията развива няколко относително автономни бизнеса и затова работи на различни пазари. Стратегиите на бизнес единиците, от една страна, им придават облик и описват как ще работят, а от друга страна, трябва да бъдат съвместими с корпоративната стратегия.
- Функционалната стратегия се отнася за всяка отделна област – финанси, човешки ресурси, технологии, доставки, производство, маркетинг, дистрибуция, продажби, сервиз след продажбата, административна дейност.

Всяка от функционалните стратегии съдейства чрез своите средства и възможности за реализацията на корпоративната и/или бизнес стратегия. Помежду си те трябва да бъдат съвместими и непротиворечиви, за да спомогнат за постигане на стратегиите от погорните нива.

При избора на стратегия се поставят няколко основни критерия:

- *Съвместимост* – стратегията не трябва да съдържа взаимно изключващи се цели и политики;
- *Хармония* – стратегията трябва да представлява адаптивен отговор на външната среда и на съществените промени, които стават в нея;
- *Напредък* – стратегията трябва да осигурява възможност да създаде и/или да се поддържа конкурентно предимство в избраната област на действие;
- *Изпълнимост* – стратегията не трябва нито да претоварва наличните ресурси, нито да създава неразрешими проблеми.

Изборът на стратегия е само отправна точка в общия процес на разработване и осъществяване на стратегическия план, той е твърде обобщен и не може да бъде непосредствено осъществяван, докато не бъде приведен на „изпълним“ език. Това става постепенно, като въз основа на стратегическия план се разработва тактически план – за по-кратък период с повече подробности. За да се стигне до ежедневните задачи на всяко подразделение и работно място, се разработва оперативен план и график за работа [7].

В работата си всяка организация се нуждае и от стратегически, и от тактически (за операциите), и от оперативни планове, за да съумее да обхване както цялостната картина на бизнеса, така и детайлите от ежедневието му.

Следващата стъпка във формирането на стратегията е определянето на мисията на фирмата. Мисията, т.е. основната цел на фирмата характеризира какво представлява тя, защо съществува и какво е единственото по рода ѝ място, което тя заема в обществото, т.е. с какво се занимава. Мисията определя ролята, която организацията иска тя да играе в обществото, определя базовите цели и корпоративната култура на сътрудниците. Мисията и прецизното прозрение в бъдещата реалност, тя е управленски инструмент, стилъв елемент от поведението на ръководителя, на управление на човешките ресурси или фирмената култура. Тя е първата крачка в процеса на конкретизиране на

стратегическата фирмена политика. Тя отразява общия път, свързващ в едно отделните видове дейности. Мисията служи за постигане на висшестоящите цели на стопанската единица. Тя често съдържа елементи на дългосрочна стратегия. Разкрива философията, принципите, бизнес дейностите, вярвания и виждания на висшите мениджъри за развитието на стопанската единица и на нейния имидж. Чрез мисията се формулира кредото на бизнеса на всяка единица, стандарта на нейното поведение. При отсъствие на мисия краткосрочните действия могат да влязат в противоречие с дългосрочните цели [8-9]. При определяне на мисията на организацията е необходимо да се отчете:

- Формулиране задачите на организацията от гледна точка на производството на продукти, а така също основните пазари и ключовите технологии, използвани от нея;
- Положение на фирмата във външната среда;
- Култура на организацията: работен климат, типове работници, основни взаимоотношения между ръководителите и служителите;
- Кои са клиентите (потребителите), кои от тях може фирмата да удовлетвори, като потребности и изисквания.

Мисията на една фирма е основната причина за участието ѝ в бизнеса. Това е главната цел, залегнала в концепцията ѝ, в чиито рамки се включва и въпросът за това, какво прави компанията за своите клиенти, служители, акционери и за всеки, който по някакъв начин е свързан с нея. Мисията на една фирма може да бъде дефинирана много широко, но обикновено се подкрепя от други по-специфични и конкретни задачи. Организационната мисия играе изключително важна роля в процеса на стратегическото планиране. Тя е отправна точка за висшите мениджъри при определяне на следващите стратегически компоненти. При нейното формулиране трябва да се даде недвусмислен отговор за основната цел, причината за съществуването на организацията. Мисията, освен това, включва и неща, непряко свързани с дейността на служителите и ръководството, като организационна култура и етика. Определянето на мисията е творчески процес, при който важна роля играят не само знанията и уменията на мениджърите, но и ценностите, които споделят [10-13].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Определянето на стратегията не е самоцел, а първата стъпка към създаване на бизнес план за дейността. Стратегията е основата, около която построяваме бизнес процесите, определяме квалификацията и изискванията към служителите, изготвяме финансови бюджети и прогнози, определяме методите и средствата за реклама и привличане на клиенти, съставяме графика за изпълнение, въпроси, определящи ефективното и успешното бизнес планиране и др. Стратегията всъщност е начинът, по който фирмата реагира на заобикалящата я действителност, за да изпълни своята мисия и свързаните с нея задачи. Стратегията обуславя постигането на добри резултати на една фирма, в рамките на която всеки един има идея накъде отива предприятието и какъв е индивидуалният принос за неговото развитие [14-15].

Литература:

1. Kanev, D., V. Terziev, Behavioural economics: development, condition and perspectives, Business Economics, Issue 4 (2), (October). Volume 52. Palgrave Macmillan Ltd., 2017, Source Normalized Impact per Paper (SNIP): 1.091 SCImago Journal Rank (SJR): 0.288 Impact factor: 1.017, ISSN: 0007-666X (print version) ISSN: 1554-432X (electronic version), pp.387-409.
2. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev. Influence on the process of delegation of powers, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e-version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.403-408.
3. Terziev. V., V. Banabakova, M. Georgiev, Development of the personnel management in organizations, KNOWLEDGE – International Journal Vol.19.1 September,2017, ISSN 1857-923X for e- version ISSN 2545-4439 for printed version, pp.57-61.
4. Терзиев. В., В. Банабакова, М.Георгиев, Развитие концепции социальной экономики, Матеріали доповідей міжнародної науково - практичної конференції «сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн» 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.103-106.
5. Терзиев. В, В. Банабакова, М. Георгиев, Особенности, институции и значение развития рынка труда, Матеріали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.100-103.
6. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Особенности, институции и значение развития рынка труда для достижения устойчивого экономического и социального развития, -Матеріали доповідей міжнародної науково - практичної конференції „Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн“ 16 вересня 2017 Року Ужгород 2017, УДК 330.34(063) ББК 65.011я43, с.97-100.
7. D. Kanev, Terziev. V., Behavioral economics: development, condition and perspectives, IJASOS- International E-Journal of Advances in Social Sciences, Vol. III, Issue 8, August 2017, e-ISSN: 2411-183X, pp.413-423.
8. Terziev. V., E. Arabska. Social entrepreneurship development in Bulgaria. Journal of Mountain Agriculture on the Balkans, 2017, 20 (4), Research Institute of Mountain Stockbreeding and Agriculture, Troyan, SSN 1311-0489 (Print) ISSN 2367-8364 (Online), стр.324-343.
9. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social programming as an alternative in front of small business or small business a challenge to social programming.- 4th ICŞER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.7.
10. Terziev. V., V. Madanski, D. Kanev, Social entrepreneurship development in Bulgaria, 4th ICŞER International Conference on Social Sciences and Education Research, September 08-10, 2017 Radisson Blu Hotel Ankara, Turkey, ISBN: 978-605-83063-3-2, p.71.
11. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев, М. П. , Развитие и реструктурирование занятости в Болгарии с начала перехода к рыночной экономике и в годы европейской интеграции, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, стр.64-69.
12. Терзиев. В., В. Банабакова, М. Георгиев, Развитие и реструктурирование занятости в Болгарии, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „Підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.70-75.

13. Терзиев. В. К., Банабакова. В. К., Георгиев. М. П. , Политики для воздействия и анализ состояния на рынок труда, Громадська організація „Київський економічний науковий центр“ збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції „підприємництво, бухгалтерський облік та фінанси: національні особливості та світові тенденції“ 15-16 вересня 2017 року, Київ 2017, УДК 336+658.1(063) ББК 65.052+65.5-180я43, с.76-81.
14. Младенов, Ю., В. Терзиев, Основи на управлението, Русе, 2011.
15. Младенов, Ю., В.Терзиев, Управление на човешките ресурси, Русе, 2011.

Bondarenko S. M.

Associate professor, assistant professor
Kyiv National University of Technology and Design

SELF-ASSESSMENT OF ORGANIZATION BEHIND THE EFQM MODEL

Бондаренко С. М.

к.е.н., доцент

Київський національний університет технологій та дизайну

САМООЦІНКА ОРГАНІЗАЦІЇ ЗА МОДЕЛЛЮ EFQM

The article deals with approaches to self-assessment of organizations on the model of business perfection of the European Fund for Quality Management EFQM. The stages of realization of self-evaluation are considered and methods of self-assessment of organization are analyzed.

Key words: *self-esteem, organization, EFQM business perfection model, self-assessment methods, quality awards.*

У статті розглянуто підходи до проведення самооцінки організацій за моделлю ділової досконалості Європейського фонду управління якістю EFQM. Розглянуто етапи здійснення самооцінки та проаналізовано методи проведення самооцінки організації.

Ключові слова: *самооцінка, організація, модель ділової досконалості EFQM, методи проведення самооцінки, премії з якості.*

Постановка проблеми. Україна обрала для себе європейський вектор розвитку, тому повинна забезпечити високу конкурентоспроможність своїх підприємств та організацій в умовах глобалізованого насиченого ринку. Для виживання та процвітання українських виробників необхідно забезпечити їх радикальне удосконалення на засадах сучасних світових та європейських підходів і кращих ділових практик. Удосконалити та змінити можна тільки те, що належним чином оцінено і проаналізовано. Тому удосконалення має спиратися на періодичний аналіз ефективності роботи організації та її досягнутих результатів з ініціативи самої організації, тобто самооцінку.

Аналіз останніх публікацій. У вітчизняній та зарубіжній літературі проблеми удосконалення діяльності підприємства на базі концепцій загального управління якістю TQM та моделі ділової досконалості EFQM вже достатньо висвітлені. Найбільш відомими є праці Л. Анісімової, Р. Бичківського, П. Калити, Д. Лойко, О. Момота, К. Рамперсада, С. Фомічева, М. Шаповала та ін. Загальні теоретичні та методичні підходи до управління якістю на базі концепцій TQM та EFQM сформовано у працях [1, 3, 5, 6, 7]. На важливості питань якості та ділової досконалості як основи конкурентоспроможності сучасного підприємства наголошено в роботах [2, 8].

Невирішені частини проблеми. Питання самооцінки організацій за моделями премій з якості та ділової досконалості висвітлені недостатньо повно.

Мета статті - дослідження процесу самооцінки підприємств та організацій за моделлю ділової досконалості EFQM.

Результати дослідження. Самооцінка – це всебічний, систематичний і регулярний аналіз діяльності організації та досягнутих результатів і їх відповідності визначеним критеріям, який проводиться за ініціативи самої організації [6]. Впровадження самооцінки на підприємствах України у повній мірі відповідає вимогам стратегічного підходу, основні етапи якого з урахуванням особливостей функціонування українських підприємств розкрито у роботі [4].

Самооцінка проводиться внутрішніми силами організації. При здійсненні самооцінки необхідно обрати зразок (модель, еталон) для порівняння. Більшість країн світу використовують для цього моделі міжнародних та національних премій з якості. Найбільш відомими з них є японська премія Едварда Демінга, премія США Малькольма Болдріджа, премія Європейського фонду управління якістю EFQM. Використовуються також моделі, розроблені підприємствами самостійно.

На сьогодні самооцінка поділяється на:

- 1) самооцінку, що здійснюється при проведенні національних конкурсів якості (на відповідність Моделі ділової досконалості EFQM, критеріям премій за якість імені Е. Демінга в Японії та М. Болдріджа в США та ін.);
- 2) **самооцінку як інструмент аналізу і контролю за станом «здоров'я» організації, спрямовану на пошук областей для поліпшення.** *Організація може використовувати вище наведені моделі премій з якості або розробити власні критерії самооцінки.*

Модель для оцінки досягнутих результатів діяльності підприємств України в сфері якості для участі у конкурсі розроблена Європейським фондом управління якістю (EFQM) за підтримки Європейської організації з якості (EOQ) і Європейської комісії. Модель ділової досконалості EFQM – модель, яка за допомогою 9 критеріїв і 32 підкритеріїв описує ідеальну організацію, якою її бачать на сьогоднішній день в Європі [8]. Модель ділової досконалості – інструмент для досягнення організаціям високої конкурентоспроможності на ринку і перемоги у конкурентній боротьбі.

Цілі проведення самооцінки:

- надати організації рекомендації, що базуються на самооцінці, направлені на поліпшення її діяльності;
- порівняти фактичні і планові показники для аналізу причин, коригування дій і подальшого планування;
- визначити сфери діяльності організації, що потребують поліпшення;
- визначити стан організації на даний момент;
- поліпшити координацію взаємодії керівництва із співробітниками;
- порівняти результати роботи різних підрозділів;
- скоординувати зусилля по поліпшенню діяльності в галузі якості в різних підрозділах.

Самооцінка отриманих результатів діяльності повинна проводитися систематично і супроводжуватися веденням відповідної документації. Результати проведення самооцінки ретельно аналізуються та доводяться до відома менеджерів всіх рівнів та іншого персоналу організації.

Результати проведення самооцінки наочно відображають різні напрями діяльності організації та її структурних розділів і використовуються як підґрунтя для формування стратегій конкуренції та стратегій розвитку організації та розробки бізнес-планів. Можливі методи проведення самооцінки:

1. Метод моделювання конкурсу з якості – підготовка матеріалів на конкурс за обраною моделлю премії з якості. Проводиться імітація процесу участі в конкурсі з якості.

2. Метод формулярів ґрунтується на використанні типових формулярів. Складання спеціальних форм за критеріями моделі EFQM. Всього використовується 32 формуляри за кількістю підкритеріїв моделі EFQM.

3. Метод матричних діаграм передбачає заповнення матриці, в якій наводяться результати, досягнуті компанією, з точки зору критеріїв обраної моделі самооцінки. За кожен результат нараховується певна кількість балів.

4. Метод робочої зустрічі потребує активної участі керівників підрозділу, який здійснює самооцінку. Проводиться круглий стіл, на якому обговорюється стан справ організації співробітниками за участю керівництва. Оцінювання проводиться на основі особистих уявлень учасників.

5. Метод анкетування передбачає використання опитувальних листів або анкет. Заповнення анкет проводиться за критеріями моделі EFQM.

Етапи проведення самооцінки в організації наведено на рис. 1. Після прийняття рішення про систематичне та регулярне проведення самооцінки в організації, формується команда співробітників, які будуть її здійснювати та проводиться навчання членів команди як в межах самої організації запрошеними фахівцями, так і поза її межами. Далі команда вивчає обрану модель самооцінки, її критерії та підкритерії. В Україні, зазвичай, обирають модель EFQM. Далі проводиться власне самооцінка діяльності організації та отриманих результатів за одним із наведених методів проведення самооцінки. Отримані результати детально аналізуються. За результатами цього аналізу складається план коригуючих дій і заходів з поліпшення діяльності та проводяться самі коригуючі дії та заходи.

Результати проведення самооцінки організації: визначає прогрес організації відповідно до моделі EFQM; надає можливість порівняння та обміну досвідом усередині і поза межами організації; створює основу для стратегічного планування; дозволяє виділити пріоритетні напрями майбутньої діяльності з удосконалення; сприяє отриманню об'єктивних оцінок про сильні і слабкі сторони компанії; залучає персонал в роботу з підготовки до участі в конкурсах; мотивує персонал до досягнення кращих результатів у роботі.

Висновки. В Україні самооцінка організацій як всебічний, систематичний і регулярний аналіз діяльності організації та досягнутих результатів і їх відповідності визначеним критеріям, проводиться переважно за

моделлю ділової досконалості EFQM. Процес самооцінки надає можливість порівняння та обміну досвідом усередині і поза межами організації, дозволяє визначити її сильні і слабкі сторони та розробити заходи з удосконалення.

Рис. 1. Етапи проведення самооцінки

Література:

1. Анісімова Л. Удосконалення систем менеджменту якості в умовах глобалізації ринку / Л. Анісімова // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка. - 2009. - Вип. 110. - С. 30-33. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2009_110_10
2. Бондаренко С.М. Особливості використання соціально-орієнтованої концепції загального управління якістю TQM в Україні / С.М. Бондаренко, І.М. Строкач // Технології та дизайн. - 2014. - № 1 (10). - Режим доступу до журн.: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORTERMS=0&S21STR=EJ000048%2F2014%2F1
3. Бондаренко С. Задоволеність споживачів як основа успіху у бізнесі [Текст] / С. Бондаренко // Економіст. — 2004. — № 12. — С. 35—37.
4. Касич А.О. Втілення концепції стратегічного управління в практику вітчизняних підприємств / Касич А.О. // Бізнес-Інформ. - 2014. - № 11. - С. 290–294.
5. Лойко Д.П. Управління якістю [Текст]: навч. посіб. 2-ге вид. - Львів: Магнолія 2006, 2015. - 336 с.

6. Момот О. І. Менеджмент якості та елементи системи якості: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007 – 368 с.
7. Фомичев С. К., Старостина А. А., Скрябина Н. И. Основы управления качеством – К.: МАУП, 2002. – 191 с.
8. Bondarenko S., Humenna O. Quality improvement required to join Ukraine the WTO and the EU // Вісник КНУТД № 5 (37) Том 2, 2007. – с. 81-83.

Didenko E. O.,

Ph.D., associate professor

Senko A.I.

master

Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv, Ukraine

PROCESS OF PROVIDING COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

Діденко Є. О.,

к. е. н., доцент

Сенько А. І.,

магістр

Київський національний університет технологій та дизайну, Київ

ПРОЦЕС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

The article deals with the process of ensuring competitiveness, principles and methods with which it is implemented. The paper describes a model for managing the process of ensuring the competitiveness of the enterprise. Also, the article proposes a methodical approach to the study of the state of competitiveness of the enterprise.

Keywords: *competitiveness, management, process, principles, methods.*

Розглянуто процес забезпечення конкурентоспроможності, принципи та методи з якими він реалізується. Розроблено модель управління процесом забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Також запропоновано методичний підхід до дослідження стану конкурентоспроможності підприємства.

Ключові слова: *конкурентоспроможність, управління, процес, принципи, методи.*

В загальному випадку конкурентоспроможність виступає здатністю підприємства до ефективного довготривалого функціонування, що ґрунтується на його потенціалі. Вона заснована на певній сукупності конкурентних перевагах, визначає здатність суб'єкта до здійснення ефективної боротьби на ринку та досягнення встановлених цілей сталого розвитку.

Як відомо, в умовах насиченого конкурентного середовища кожне підприємство прагне досягти певної позиції на ринку. За таких обставин процес управління конкурентоспроможністю, що має носити комплексний та системний характер, стає визначальною умовою як з точки зору виживання суб'єкта господарювання, так і зміцнення його становища.

Проблема управління конкурентоспроможністю підприємства в різних аспектах розглядалася в наукових працях багатьох вчених, зокрема: Г. Азоева, Я. Базилюк, Л. Балабанової, В. Василенко, Л. Довгань, І. Должанського, Т. Загорної, Ф. Еджуорта, А. Касич, С. Кваші, Дж. Кейнса, М. Коржинського, К. Макконнелла, М. Маліка, Дж. Мілля, Ф. Найта, В. Немцова, Б. Пасхавера, Л. Піддубної, М. Портера, Д. Рікардо, Дж. Робінсона, П. Саблука, Г. Скудара, А. Сміта, Т. Ткаченко, В. Трегобчука, П. Хайне, В. Холод, Л. Шевченко,

А. Юданова та ін. Проте недостатньо висвітленими залишаються питання етапності менеджменту забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Забезпечення конкурентоспроможності виробничих підприємств базується на вмінні раціонально використовувати ресурсний потенціал, знаходити можливість впроваджувати прогресивну техніку та технології, що дозволить кількісно та якісно покращувати виробництво. Такий підхід має створити передумови розвитку конкурентних переваг, від управління якими залежатиме у підсумку ефективність господарської діяльності у майбутньому.

Загалом процес забезпечення конкурентоспроможності підприємства з точки зору стратегічного управління можна представити у вигляді наступних етапів [2, 4, 5, 8, 9]:

1. Дослідження конкурентоспроможності підприємства. Даний етап дає змогу не лише оцінити її, а й охарактеризувати потенціальні можливості розвитку конкурентних переваг у перспективі. Він стає базисом для сформування положень дієвої конкурентної стратегії, яка в результаті впровадження гарантуватиме забезпечення належного рівня конкурентоспроможності підприємства.

2. Встановлення пріоритетних напрямів забезпечення конкурентоспроможності підприємства на основі виявлення ключових факторів успіху. На даному етапі здійснюється формування чинників, так званих ключових факторів успіху, які є визначальними характеристиками потенціалу та можливостей підприємства, що відрізняють його від конкурентів. Саме встановлення на аналіз сукупності ключових факторів успіху дозволяє визначити пріоритетні напрямки формування та зміцнення конкурентоспроможності підприємства.

3. Ідентифікація ключових цілей та завдань із забезпечення конкурентоспроможності. Даний процес вимагає побудови ієрархії цілей, встановлення індивідуальних цілей та завдань як інструменту забезпечення їх виконання. Цілі мають бути чітко сформульованими та кількісно вимірюваними, що надалі дозволить, з одного боку, зважено врахувати ресурсні потреби в контексті розробки конкурентної стратегії підприємства, а, з іншого, – контролювати хід її реалізації.

4. Розробка конкурентної стратегії та управління її реалізацією. На даному етапі відбувається розробка положень стратегії, проводиться формування детального плану, відповідно до якого вона має впроваджуватися у життя, та ухвалюється рішення про безпосередню реалізацію. Варто зауважити, що ефективність етапу значною мірою залежить, з однієї сторони, як від особистісних, так і професійних якостей фахівців, що залучаються до процесу розробки та реалізації, а, з іншого, – дієвістю мотиваційної моделі, яка покликана максимізувати результативність пов'язаної з цим діяльністю.

5. Аналіз рівня досягнення результативних показників конкурентоспроможності та корегування положень стратегії у разі недостатньої ефективності реалізації передбачених нею заходів. Цей етап потребує від менеджменту підприємства здійснення ретельного контролю, який передбачає системний аналіз і оцінку виконання рішень відповідно до стратегічного плану

та ступеня досягнення цілей. Але, як свідчить практика, результати реалізації стратегії зазвичай мають відмінності від розробленого заздалегідь плану, причому темпи досягнення бажаних результатів є більш розтягнутим у часі, що обумовлено впливом несприятливих факторів. Саме тому, ґрунтуючись на рівні розбіжності, керівництвом приймається рішення про доцільність внесення тих чи інших корегувальних дій у конкурентну стратегію, що в результаті має дозволити забезпечити досягнення цільового рівня конкурентоспроможності.

Загалом же процес забезпечення конкурентоспроможності має здійснюватися з урахуванням певної сукупності принципів, основні з яких наведено у табл. 1 [4, 7].

Таблиця 1

Принципи забезпечення конкурентоспроможності підприємства

Принцип	Сутність
Адекватність	Конкурентна стратегія та плани із забезпечення конкурентоспроможності підприємства повинні відповідати його реальному становищу та потенційним можливостям.
Гнучкість	Здатність підприємства швидко реагувати на зміни умов функціонування, адаптуватися до них та зберегти здатність до реалізації конкурентної стратегії.
Дієвість	Розроблення такого плану забезпечення конкурентоспроможності підприємства, реалізація якого має перетворитись у дієвий засіб досягнення встановлених цілей.
Доцільність	Витрати на забезпечення конкурентоспроможності підприємства повинні бути обґрунтовані та доцільні і не перевищувати вигоди, отримані внаслідок реалізації комплексу передбачених стратегією заходів.
Керованість	Можливість контролю та корегування процесів, що відбуваються в ході реалізації підприємством конкурентної стратегії.
Науковість	Розробка та управління реалізацією конкурентною стратегією має здійснюватись з урахуванням сучасних наукових знань.
Неперервність	Процес реалізації конкурентної стратегії підприємства є послідовним та довготерміновим.
Оптимальність	Обрання до реалізації раціональної та доцільної конкурентної стратегії, яка забезпечить підприємству бажану позицію в процесі боротьби з іншими гравцями ринку.
Результативність	Висока ступінь досягнення цілей конкурентної стратегії підприємства та наявність передумов до стійкої життєдіяльності у насиченому конкурентному середовищі.
Сумісність	Процеси забезпечення конкурентоспроможності підприємства, що реалізуються різними підсистемами мають не суперечити один одному.
Цілеспрямованість	Передбачає побудову процесу управління конкурентоспроможності підприємства згідно із чітко встановленими цілями.

В свою чергу, процес забезпечення конкурентоспроможності підприємства на практиці реалізується із застосуванням низки методів, що наведено у табл. 2 [7].

Загалом же в управлінському контексті ефективність процесу забезпечення конкурентоспроможності підприємства визначатиметься дієвістю комплексу менеджменту, що реалізовуватиметься у розрізі основних підходів.

Методи забезпечення конкурентоспроможності підприємства

Методи	Сутність
Організаційно-адміністративні	Координація діяльності підприємства. Ефективне використання людських ресурсів та проведення атестації працівників. Розробка оперативних та стратегічних планів для досягнення поставлених цілей. Контроль виробництва та проведення сертифікації продукції. Виконання державних стандартів і нормативів.
Соціально-психологічні	Налагодження взаємовідносин із споживачами продукції, вивчення їх вподобань та побажань, задоволення потреб якнайкращим способом. Збільшення лояльності та прихильності споживачів до продукції, а постачальників до підприємства.
Економічні	Застосування цінкових та нецінових (широта асортименту, високий рівень якості, екологічність продукції, ергономічність упакування) важелів. Залучення інвестицій та розвиток виробництва.
Інформаційні	Оперування достовірною інформацією та формування бази даних про діяльність конкурентів. Інформаційний супровід інноваційної, інвестиційної, виробничої, маркетингової, комерційної та фінансової діяльності.

Відповідно до зазначеного вище, можна представити модель управління процесом забезпечення конкурентоспроможності підприємства (рис. 1).

Оскільки процес забезпечення конкурентоспроможності ґрунтується на виявленні ключових факторів успіху підприємства, постає необхідність застосування дієвого комплексного методичного підходу до дослідження конкурентоспроможності. Він має дозволити як отримати комплексний результуючий інтегральний показник, так і на основі використаної сукупності одиничних показників – визначити основні ключові фактори [3].

Але процес формування системи показників доволі трудомісткий. Саме тому необхідним є виокремлення групових показників за основними підсистемами конкурентоспроможності.

На основі зазначеного, представимо у загальному вигляді методичний підхід до оцінювання конкурентоспроможності на рис. 2.

Як бачимо, одним з ключових аспектів дослідження конкурентоспроможності підприємства виступає формування системи одиничних показників, набір яких має носити як кількісний, так і якісний характер [1]. Окрім того, оскільки межі показників можуть істотно відрізнятися, для їх приведення до єдиного вимірювання доцільно застосовувати функцію Харрінгтона. Розрахунок же групових та інтегрального показника у повній мірі дозволить зробити середня геометрична [3, 6].

Методичний підхід до дослідження конкурентоспроможності підприємства представлено на рис. 3.

Рис. 1. Модель управління процесом забезпечення конкурентоспроможності підприємства

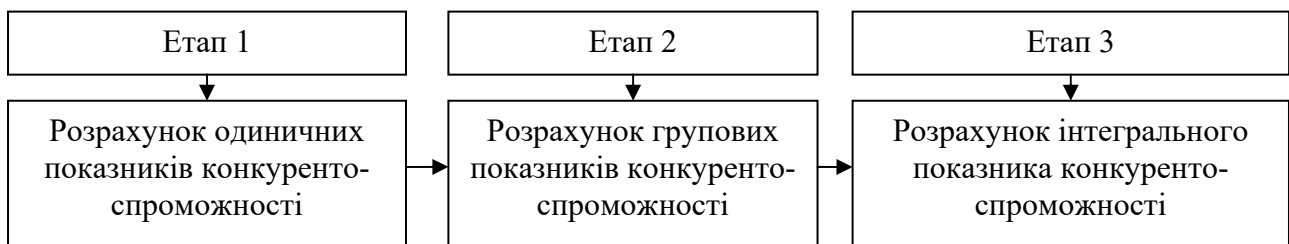

Рис. 2. Методичний підхід до оцінювання конкурентоспроможності

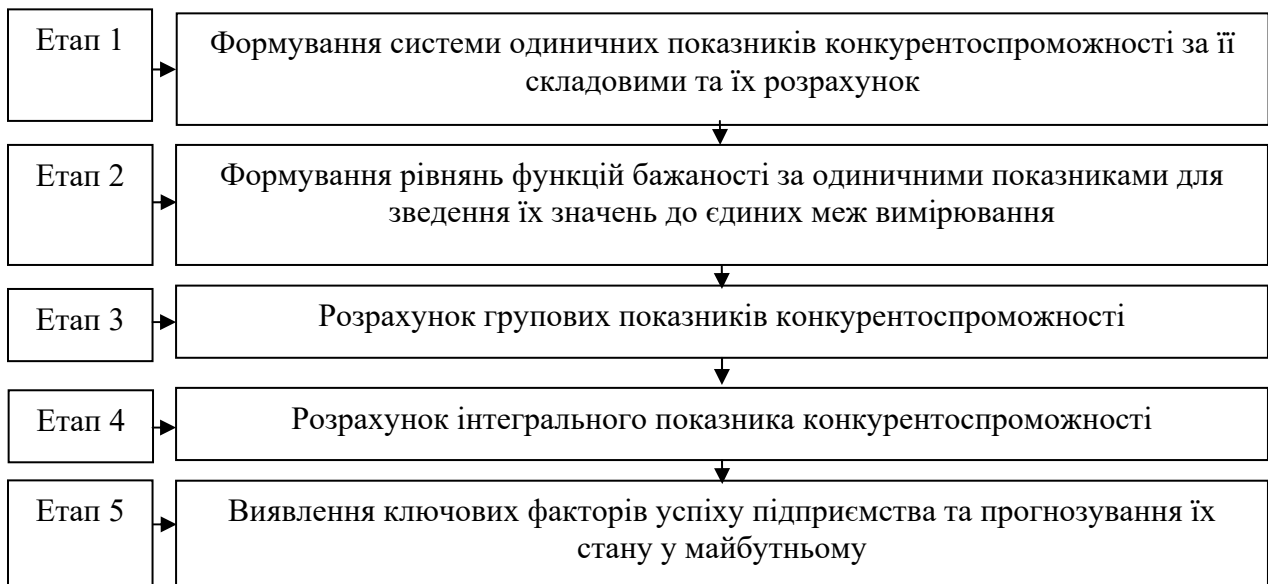

Рис. 3. Методичний підхід до дослідження конкурентоспроможності підприємства

Як підсумок, застосування запропонованої моделі управління процесом забезпечення конкурентоспроможності у поєднанні з представленим методичним підходом має дозволити підприємству досягати конкурентного успіху, що надасть можливість розвивати власний потенціал і створювати умови економічно безпечного розвитку суб'єкта господарювання.

Література:

1. Бондаренко С. М. Оцінка конкурентоспроможності підприємства / С. М. Бондаренко, А. А. Невмержицька // Технології та дизайн. – 2014. – № 2 (11). – Режим доступу до журн.: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/td_2014_2_15.pdf.
2. Діденко Є. О. Процес досягнення підприємством конкурентних переваг / Є. О. Діденко, А. К. Даніленко // Ефективна економіка. – Дніпропетровськ : ДДАЕУ, 2016. – № 11. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5265>.
3. Діденко Є. О. Управління економічною безпекою підприємства: автореферат дис. ... канд – та екон. наук : 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами діяльності) : захищена 14.02.2012 / Є. О. Діденко ; КНУТД. – К., 2012. – 20 с.
4. Драган О. І. Система забезпечення конкурентоспроможності підприємств: методологічні аспекти / О. І. Драган // Вісник Житомирського державного технологічного університету. - Серія: Економічні науки. - Житомир: ЖДТУ, 2008. – №2(44). – С. 239-246.
5. Касич А.О. Теоретичні та практичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємства / Касич А.О., Глуценко Д.О. // Економіка та держава. – 2016. – №11. – С. 65-70.
6. Мартиненко М. М. Стратегічний менеджмент : Підручник / М. М. Мартиненко, І. А. Ігнат'єва – К. : Каравела, 2006. – 320 с.
7. Мостенська, Т. Л. Системне забезпечення конкурентоспроможності підприємств м'ясної і молочної промисловості України : монографія / Т. Л. Мостенська, О. І. Драган, І. В. Суха. – К. : НУХТ, 2010. – 268 с.
8. Панасенко Д. А. Забезпечення конкурентоспроможності українських підприємств на ринку спеціальної машинобудівної продукції : автореферат дис. ... канд. – та екон. наук : 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами діяльності) : захищена 03.02.2014 / Д. А. Панасенко ; Національний університет «Львівська політехніка». – Львів, 2014. – 25 с.

9. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент / Фатхутдинов Р.А. – М.: Маркетинг, 2002. –892 с.

Lypchak M.I.,

Student

Shelest I.O.

Candidate of Economic Sciences (Ph. D.), Docent

Khmelnysky National University, Ukraine

MAIN TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE ADVERTISING-COMMUNICATION MARKET OF UKRAINE

Липчак М.І.

студент

Шелест Є.О.

кандидат економічних наук, доцент

Хмельницький національний університет, Україна

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕКЛАМНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

During the analysis regularities and tendencies in the development of advertising-communication market of Ukraine have been disclosed, also nature of changing its structure has been researched. As result of the study has been found that, under difficult economic conditions, the priority channels of advertising communications will be television and Internet advertising.

Keywords: *advertising, advertising-communication market, media advertising, non-media advertising communications.*

У ході проведеного аналізу виявлено закономірності та тенденції розвитку рекламно-комунікаційного ринку України, а також досліджено характер зміни його структури. Встановлено, що в складних економічних умовах пріоритетними каналами рекламних комунікацій будуть телевізійна та Інтернет-реклама.

Ключові слова: *реклама, рекламно-комунікаційний ринок, медіа-реклама, немедійні рекламні комунікації.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток рекламно-комунікаційного ринку прискорює розвиток економіки, активізує діяльність товарного ринку, стимулює ринкову конкуренцію, у значній мірі визначає попит, що зумовлює актуальність продовження наукових досліджень у напрямі виділення головних тенденцій функціонування рекламно-комунікаційного ринку України.

Проблеми розвитку рекламно-комунікаційного ринку України усе частіше розглядається в науково-практичних колах. Теоретичні та прикладні аспекти розвитку рекламно-комунікаційного ринку України знайшли своє відображення у роботах Алдошиної М. В., Бугіль С. Я., Буряк П. Ю., Вітренка А. О., Дудяк Р. П., Дьячук І. В., Кузика О. В., Лебеденко М. С., Рижкової Г. А., Сагер Л. Ю., Семенюк С. Б., Швець А. І., Ягельської К. Ю. та інших.

Вплив глобалізаційних процесів на внутрішній ринок розглядається в доробках таких закордонних науковців, як: П. Друкер, Ф. Котлер, М. Портер, Д. Аакер, Ф. Джефкінс, К. Бове.

Великого значення у вивченні питання розвитку рекламно-комунікаційного ринку України мають наукові роботи членів Міжнародної

асоціації маркетингових ініціатив (МАМІ) та Всеукраїнської рекламної коаліції (ВРК).

Аналіз статистичних даних, наукових праць, думок експертів рекламного ринку показав, що з кожним роком ринок рекламних послуг стає все більш різноманітним та складним. Швидкими темпами розвиваються й нові комунікаційні технології, виникають нові форми реклами, які потребують врахування у подальших аналізах. У цьому контексті не є винятком рекламна діяльність в Україні, що займає важливе місце в соціально-економічному житті населення.

Відтак, **метою** статті є розкриття головних особливостей, тенденцій та перспектив розвитку українського ринку рекламних послуг з врахуванням як традиційних, так і нових форм реклами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Експерти стверджують, що рекламно-комунікаційний ринок як економічне поняття виник в Україні у 1992 р. Суттєві обсяги реклами в пресі з'явилися з листопада 1991 р. (найбільше — у газетах). Восени 1992 р. значно активізувалася рекламна діяльність на телебаченні. Вже до початку 1995 року темпи збільшення доходів від реклами становили близько 100%. Значні інвестиції у політичну рекламу сприяли збільшенню у двічі оборотів ТВ-реклами 1996 року [1, 2, 3].

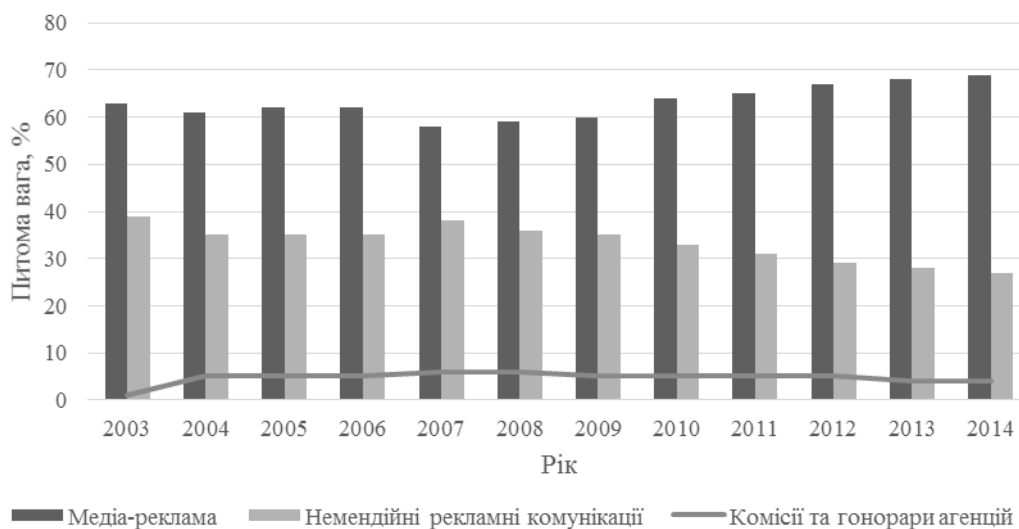

Рис. 1. Питома вага медіа реклами та немедійних комунікацій у структурі рекламно-комунікаційного ринку України [3-4]

З 2008 р. починає формуватися загальний ринок реклами, на якому зникають територіальні розходження між засобами масової інформації. На рекламному ринку відбувається інтегрування носіїв реклами в суцільну систему маркетингових комунікацій, що містить не тільки класичні медіа, але й нові види медіа та непрямой реклами — BTL (Below The Line) [4].

У 2009 році, кризовому для рекламно-комунікаційного ринку, спостерігалось значне зниження (майже на чверть порівняно з попереднім роком) обсягів медіа-реклами. Натомість, значно збільшила свій обсяг (майже удвічі) Інтернет-реклама, що пояснюється її помірною вартістю відносно інших

каналів комунікацій, завдяки активізації реклами в соціальних мережах, трафік рішень для електронної комерції тощо.

Формат відеореклами впевнено набрав обертів в 2012 році. Ключову роль у такій тенденції зіграли спонсорські прояви алкогольних брендів у денному ТВ-ефірі (рис.1).

Як видно з рис. 1, до 2014 р. структура рекламно-комунікаційного ринку України має доволі чітку тенденцію до зростання. Переважну частку, понад 60% загального обсягу рекламно-комунікаційного ринку України, стабільно займає медійна складова, немедійна частина становить близько 30%, біля 5% – комісії та гонорари агенцій.

Розглянемо розвиток українського ринку маркетингових комунікацій протягом 2015–2016 роки із прогностичними показниками на 2017 рік (рис.2).

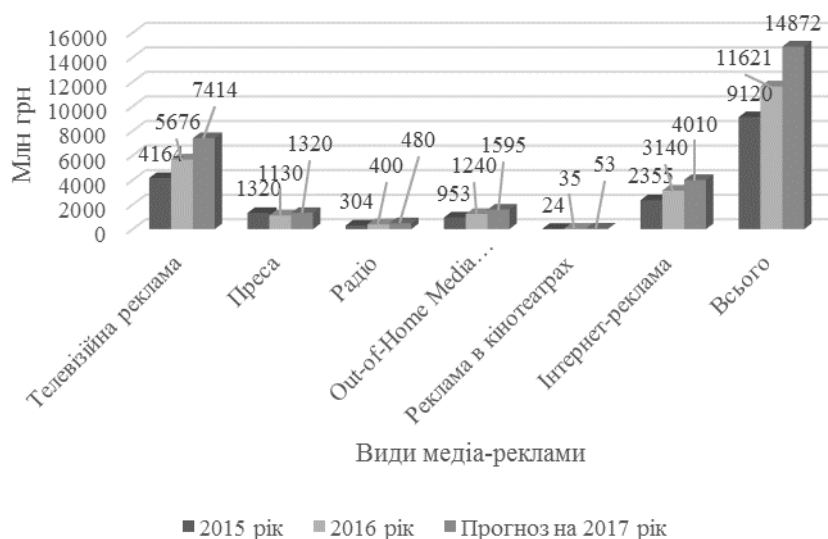

Рис. 2. Обсяги рекламного медіа-ринку України [2–3, 5–6]

Рис. 2 демонструє, що рекламний ринок зростає помітно швидше, ніж можна було припустити в кінці попередніх років. Поліпшення динаміки демонструють усі медіа за винятком преси. Експерти очікують, що ринок Інтернет-реклами у майбутньому зросте на 21%, до 2,8 млрд грн [6].

Особливо швидко розвиваються телевізійна реклама та реклама в кінотеатрах. Слід відзначити збільшення обсягу Інтернет-реклами. Така тенденція має позитивний вплив на подальше формування медіа-ринку.

Крім традиційних форм реклами, в Україні використовують також інноваційні рекламні технології, серед яких можна виділити технології Indoor TV у місцях продажу, який характеризується візуальним представленням звукової та відеоінформації на плазмових екранах, що знаходяться в найбільш відвідуваних місцях.

Аналізуючи стан немедійного ринку України протягом 2008—2016 років, стає зрозумілим, що найбільшу увагу рекламодавці приділяють маркетинговим сервісам — від 36% до 56% залежно від року (рис.1-3).

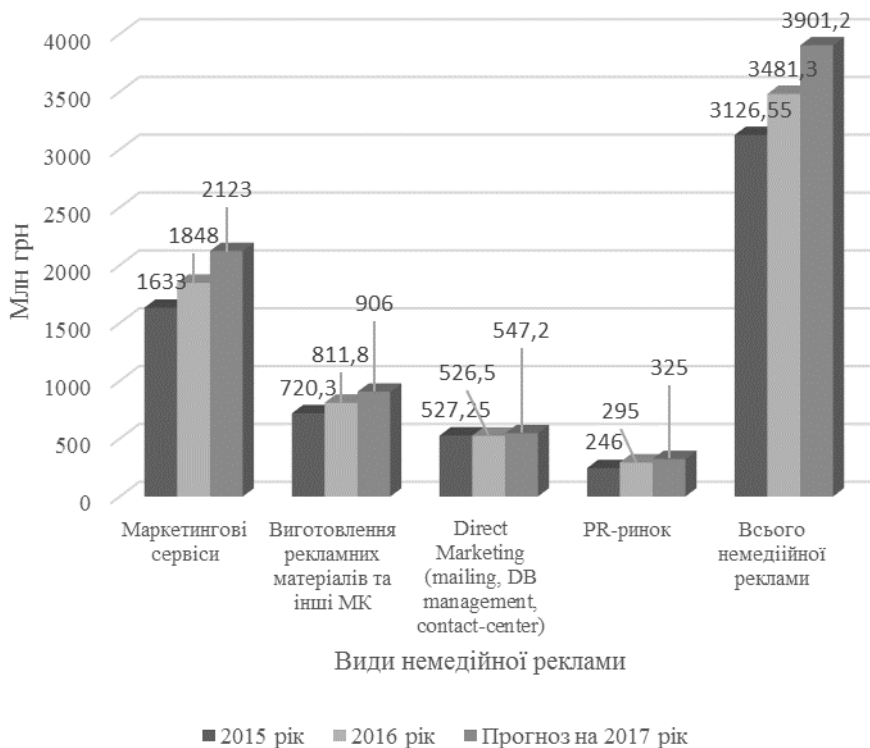

Рис.3. Обсяги немедійного рекламно-комунікаційного ринку України
[2;3;5;6]

Крім того, з рисунку 3 видно, що впродовж 2015—2016 років виготовлення рекламних матеріалів та інших МК зросло на 13%, а через рік збільшення має скласти майже 26 %. Невпинно зростають обсяги Direct Marketing (mailing, DB management, contact-center) з 527,25 млн грн 2015 року, до прогнозованих 547,2 в 2017 році. Позитивна тенденція стосується також PR-ринку, який до 2017 року має збільшитися на 32,11 %. Таким чином, 2017 року прогнозується зростання загального обсягу немедійної реклами майже на 25 %.

Висновки. Сучасний розвиток рекламно-комунікаційного ринку в Україні відбувається на тлі економічної кризи, а також політичної нестабільності, що супроводжується девальвацією національної валюти, інфляцією, зниженням підприємницької активності, різким погіршенням у споживчому та інвестиційних секторах.

Зазначені фактори зумовили скорочення маркетингових витрат і перерозподілу рекламних бюджетів. У підсумку – обсяги рекламно-комунікаційного ринку 2014 р. впали на 20%, однак 2015 року ситуація стабілізувалася. А з 2016 року відновилися позитивні тенденції як на медійному, так і немедійному рекламних ринках України, з подальшими позитивними прогнозами експертів до 2017 року. У складних економічних умовах пріоритетними каналами рекламних комунікацій стали телевізійна та Інтернет-реклама, що продовжуватиме набирати обертів завдяки гнучкості, інтерактивності та таргетингу за цільовими групами. Немедійні рекламні комунікації хоч і не отримали широкого застосування, переважно у зв'язку з відсутністю вільних коштів на їх розвиток, проте їх застосування у майбутньому все ж нарощуватиметься.

Література:

1. Вакалюк А. Обсяг рекламно-комунікаційного ринку України в 2009 році і прогноз на 2010 рік. Експертна оцінка Всеукраїнської рекламної коаліції [Електронний ресурс] / А. Вакалюк, М. Лазерник. — Режим доступу до матеріалу: <http://www.itk.org.ua/ua/press/item/id/398>
2. Лазебник М. Обсяг рекламно-комунікаційного ринку України у 2008 році та прогноз на 2009 рік/М. Лазебник // Маркетинг в Україні. — 2008. — №6. — С. 28—32.
3. Офіційний сайт Всеукраїнської рекламної коаліції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://adcoalition.org.ua/ru/news/view/284>
4. Самофал П. Рекламний ринок в Україні демонструє динамічність (огляд) [Електронний ресурс] /Самофал П. — Режим доступу: <http://ianp.com.ua/ru/news/travel/read/20928>
5. Всеукраїнська рекламна коаліція покращила прогноз росту ринку Інтернет-реклами до +21% [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://watcher.com.ua/2016/08/03/vseukrayinskareklamna-koalitsiya-pokraschyla-prohnoz-rostu-rynku-internetreklamy-do-21/>.
6. Объем рекламно-коммуникационного рынка Украины 2016 и прогноз объемов рынка 2017. Экспертная оценка Всеукраинской рекламной коалиции [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.adcoalition.org.ua/news/417>.

Vanieva A.R.

candidate of economic sciences, associate professor
Kherson Economic and Legal Institute, Ukraine

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION OF STRATEGIC MANAGEMENT AGRARIAN ENTERPRISES DEVELOPMENT BY FINANCIAL ECONOMIC RESTRUCTURING

Ванієва А.Р.

к.е.н., доцент

Херсонський економіко-правовий інститут, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ШЛЯХОМ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ

The article defines the tasks and methodological bases of strategic management of improving the activities of agrarian enterprises through financial and economic restructuring. This is especially true in conditions of predominance as their organizational forms of enterprise-type enterprises. In this case, it is not only about the strategies of capture and takeover, bankruptcy and accession, but also the restructuring of financial obligations - financial leverage, debt swap, peace agreements. Great importance is attached to the principles of the regulations, stages, tools of strategic management of agroformations through restructuring. As their complex practical application, business plans and innovation-investment projects are offered.

Key words: *agrarian enterprises, strategic management, development, agrarian enterprises, restructuring, financial and economic, methodological principles.*

У статті визначені задачі й методологічні засади стратегічного менеджменту удосконалення діяльності аграрних підприємств шляхом фінансово-економічної реструктуризації. Це особливо актуально в умовах переважання в якості їх організаційних форм підприємств корпоративного типу. При цьому йдеться не лише про стратегії захоплення і поглинання, банкрутства й приєднання, але й реструктуризацію фінансових зобов'язань – фінансовий леверидж, борговий своп, мирові угоди. Велике значення приділено принципам регламенту, етапам, інструментам стратегічного менеджменту

агроформувань шляхом реструктуризації. В якості їх комплексного практичного застосування пропонуються бізнес-плани та інноваційно-інвестиційні проекти.

Ключові слова: *аграрні підприємства, стратегічний менеджмент, розвиток, аграрні підприємства, реструктуризація, фінансово-економічна, методологічні засади.*

В сучасних умовах господарювання аграрні підприємства зазнають особливо гострої конкуренції на аграрних ринках через зменшення фінансово-економічної стійкості, експортного потенціалу, монополізацію збуту, процеси корпоративізації та ін. По-суті, переважна більшість з них, використовуючи переваги корпоративного управління, консолідації земельних та фінансових й інших ресурсів, готової продукції, стали публічними акціонерними товариствами, тобто корпоративними за своїм змістом. Тому важливе значення має обґрунтування методологічних засад, процесів, інструментів та методів їх структурних змін, насамперед, фінансово-економічної реструктуризації.

На нашу думку, методологічні засади фінансово-економічної реструктуризації аграрних підприємств охоплюють такі складники, як методи, інструменти та механізми здійснення. Також це форми й напрями досягнення їх фінансово-економічної стійкості, ефективності й конкурентоспроможності за умов збереження високої якості продукції, енерго- та ресурсоощадності, оптимізації бізнес-процесів, соціальної відповідальності перед сільськими громадами [1, с. 214]. Важливою умовою є збереження збалансованої структури аграрних ринків в аспекті не допущення їх мобілізації.

У свою чергу, їх оптимальне використання формують наступні принципи: посилення соціальної направленості за рахунок залучення нових сільськогосподарських угідь й виробництва більших обсягів і видів продовольчої продукції рослинного і тваринного циклів; уникнення розбалансування структури й спеціалізації та диверсифікації виробництва; спрямованість на вищий рівень міжгалузевої інтеграції, кооперування, кластеризації для збільшення дохідності через спільне використання машин та обладнання, технологій, маркетингових стратегій просування й збуту харчових товарів.

Також це розвиток переробних підрозділів, які характеризуються значним потенціалом зростання внаслідок зниження трансакційних витрат на їх виробництво; модернізація матеріально-технічної й технологічної бази; зменшення масштабів нерентабельного виробництва, а в разі потреби – ліквідація збиткових підрозділів; забезпечення комплексності використання природних та інших ресурсів з метою досягнення безвідходного виробництва. Існують наступні методологічні інструменти здійснення реструктуризації: максимізації економічної вартості; нормативно-правові; мінімізації впливу тіньового сектора; соціально-економічний та санаційний [2, с. 141].

Соціально-економічні та санаційні інструменти проявляються в сукупності важелів підтримки беззбиткової діяльності аграрних підприємств, чим забезпечується їх неухильне економічне зростання. Важелі реагування на беззбиткове функціонування проявляються у формі мобілізаційних чинників та мотивів реалізації процесу реструктуризації. Основними з них є: бізнес-планування, експрес-оцінка й діагностика суб'єктів господарювання,

використання центрів відповідальності та процесного контролінгу у стратегічному менеджменті агроформувань.

Методологічні інструменти, по-суті, - це дії та заходи на етапах реалізації всього процесу реструктуризації. Великий обсяг робіт на трьох її перших стадіях (оцінка одержаних прав, розробка програм, здійснення програм) дає можливість зробити такий висновок: реструктуризація представляє собою структуроване стратегічне управлінське завдання або сукупність завдань [3, с. 10]. Вони реалізуються за допомогою застосування окремих методів, у т.ч. з використанням економіко-математичного моделювання, програмування, віртуальних технологій. Одержані результати виступають інформаційною базою для розробки програм або планів реструктуризації суб'єктів аграрного господарювання у перспективі.

Формалізація реструктуризації фінансово-економічного типу проявляється у визначенні закономірностей її причинно-наслідкового впливу, регламенту та етапів з встановленням найбільш дієвих методів проведення [4, с. 202]. Отже, аналіз стратегічних концепцій розвитку аграрних підприємств з послідуною оцінкою їх економічної вартості дає можливість виокремити серед них борговий своп, мирові угоди, реструктуризацію заборгованості, фінансовий леверидж.

При розробці ієрархічних систем мети та завдань стратегічного управління розвитком аграрних підприємств на засадах реструктуризації найбільш використовуваними є формалізація економічних умов, ідеалізація, конвент-аналіз. Локалізація вказаних методів дає можливість автору осмислити стратегічне бачення фінансової реструктуризації. При обґрунтуванні процесу реструктуризації доцільно застосовувати наступні методи: розрахунково-конструктивний, групування, відносних величин, порівняння. Ці методи дають змогу порівняти ефективність реструктуризації вітчизняних аграрних підприємств, визначити алгоритм проведення, обґрунтувати завершеність та результативність її здійснення.

Ретроспективний аналіз чинників, що визначають тенденції проведення реструктуризації, здійснюється з використанням методів порівняння, групування, формалізації економічних умов, розрахунково-конструктивного. Ці методи дали змогу виокремити ряд чинників, що мають найбільший вплив на реструктуризаційний процес [5, с. 64]. До них відносяться: визначення економічної вартості, економічне зростання, антимонопольне спрямування, санаційна направленість, передліквідаційні дії.

Методологічні підходи до формування стратегічного управління розвитком аграрних підприємств на основі реструктуризації повинні виходити з того, що вона виступає потужним ринковим важелем забезпечення зростання їх конкурентоспроможності. Це дає можливість, при найменшому рівні затрат, досягти суттєвого нарощування ефективності виробництва. Реструктуризація сприяє усуненню неефективних структурних елементів; створенню продуктивної організаційно-управлінської структури; формуванню нового бачення розвитку маркетингових стратегій, бізнес-процесів, комунікацій підприємства. При цьому стратегічні управлінські рішення повинні бути

узгодженими з реальним становищем підприємств та ринковими умовами. Вони мають забезпечити відповідні механізми пристосування до поточних змін. Стратегія повинна бути інтерпретована та уточнена для всіх основних організаційно-структурних підрозділів (виробництва, фінансів, маркетингу, кадрів, постачання, наукової роботи) та виконуватися за допомогою реалізації ними визначених, заздалегідь встановлених, позицій.

Методологічні підходи щодо тактики реструктуризації аграрних підприємств мають враховувати три взаємопов'язані напрями: створення успішного власника; забезпечення привабливого інвестиційного клімату; активізацію винайдення та реалізації внутрішніх резервів збільшення масштабів та ефективності виробництва [6, с. 47]. Здійснення реструктуризації на стратегічному рівні передбачає обґрунтування парадигми керування вартістю аграрних підприємств за допомогою цінового підходу, що дає можливість раціонально керувати фінансовими потоками. Сучасна парадигма керування вартістю підприємства та методики її визначення направлені на встановлення саме ринкової вартості. Ця парадигма включає використання майнового підходу, що має за основу аналіз затрат; ринкового підходу, що заснований на використанні ринкової ціни акцій. Проте в умовах національного ринку більш обґрунтованим є застосування доходного методу, який має за основу аналіз фінансових потоків.

Також відомі й інші важливі методики обчислення вартості аграрних підприємств, функціонуючих у ринковому середовищі: обсягу очікуваних або передбачених грошових потоків; розміру дисконтної ставки; додаткової вартості [7, с. 19]. Методики проведення фінансово-економічної реструктуризації у практичному застосуванні зазвичай переплітаються, тому важко виокремити будь-яку з них у чистому вигляді. Але і сама реструктуризація не відбувається без проведення санаційно-відновлювальних та інституційних трансформацій. При обґрунтуванні структурно-логічної схеми реструктуризаційних заходів можна встановити, що всі вказані методи застосовуються комплексно.

Динамічна трансформація тактичних завдань та високий рівень ризику є притаманними рисами реалізації переважного числа моделей та програм фінансово-економічної реструктуризації підприємств. За таких умов наявність достовірної та своєчасної інформаційної бази нерідко обумовлює результати моделювання та програм або проектів реструктуризації загалом. Це вимагає ефективного керування їх комунікаціями – взаємодією, інформаційними потоками. Воно є, таким чином, функцією менеджменту, направленою на організацію своєчасного збору, обробки, розподілу та зберігання потрібної інформації щодо проекту. В такому розумінні це охоплює управління проектними комунікаціями; аналіз власних ресурсів та резервів агроформувань; розробку бізнес-плану або проекту реструктуризації; проведення організаційного й соціального проектування.

Література:

1. Сарапіна О.А. Проблеми та перспективи використання фінансової реструктуризації в управлінні харчових підприємств: [монографія] / О.А. Сарапіна. – Херсон: Айлант, 2011. – 364 с.

2. Ігнатенко М.М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: [монографія] / М.М. Ігнатенко. – Херсон: Айлант, 2015. – 470 с.
3. Кропивко М.Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – № 3. – С. 3-16.
4. Кулиняк І.А. Характеристика організаційно-правових форм об'єднань підприємств / І.А. Кулиняк // Науковий вісник НАТУ України. – 2010. – Вип. 20. – С. 199-204.
5. Мармуль Л.О. Ринок праці та зайнятість населення сільських територій: теорія і практика регулювання: [монографія] / Л.О. Мармуль, І.А. Романюк. – Херсон: Айлант, 2015. – 266 с.
6. Кругляк А.М. Управління процесами реструктуризації як форма фінансового оздоровлення підприємства / А.М. Кругляк // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – № 29. – С. 45-49.
7. Сторчака Н.О. Реструктуризація підприємства: теоретико-концептуальні засади / Н.О. Сторчака // Зб. наук. пр. Сум. держ. ун-у. – Суми: СДУ, 2013. – С. 15-22.

Mukhiyayeva D.M.

senior lecturer of the department “Management”

Eurasian national university named by L.N.Gumilyov, Kazakhstan

INVESTMENT AND INNOVATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The given research work focuses on term investment climate and analyses several different approaches in defining it and identifying factors that affect investment climate in micro and macro levels.

In addition, it gives an overview of Kazakhstan's experience in implementing technologies and policies with aim of improving industrial and innovational spheres of the country. It is worth noticing that Kazakhstan was one of the first countries of CIS that taking into account the importance of new technologies has approved necessity of the industrial-innovational development. There are huge projects that require big investment funds in following two programs: state program of forced industrial-innovational development program for 2010-2014 and state program of forced industrial-innovational development program for 2015-2019. Description of investment climate is an important criterion for any investor in making choice whether to invest or not.

Keywords: *innovation, investment, investment climate, investment of index*

Kazakhstan was one of the first countries of CIS that taking into account the importance of new technologies has approved necessity of the industrial-innovational development. There are huge projects that require big investment funds in following two programs: state program of forced industrial-innovational development program for 2010-2014 and state program of forced industrial-innovational development program for 2015-2019. Description of investment climate is an important criterion for any investor in making choice whether to invest or not.

Phrase “investment climate” has many definitions. Scientists like Tkachenko I.Y., Malykh N.I. define investment climate as complex of factors that assesses possibilities of business entities in the country [1, p. 16]. Maksimova V.Ph. gives following explanation to the former: “investment climate is state and quantity of temporary funds allocated with the aim of future profit in terms of political and economic factors” [2, p. 13].

According to financial investment, defining dictionary investment climate has an effect on efficiency of investments, financial and other services [3]. In the finance

and credit encyclopedic dictionary, which was written under the leadership of A.G.Gryaznova, investment climate is explained as “quality of business makers infrastructure, efficiency of investments, risk level on investing that defines political, social-cultural, financial-economic and political state”

Traditionally investment climate is described by existence of sufficient quantity of investment funds in order to make strategic decisions for improvement of investment processes. In macro level, investment climate is described by identification of indexes in social, political and economic spheres, whereas in micro level, it is a set of different factors (social, political, economic, legislative, nature, resources, production, criminogenic etc.) that affect volume and efficacy of investment on chosen object.

As an economic category, investment climate is a set of subjective and objective conditions of functioning of investment market that is formed by processes strongly connected to main contents and elements of investment activity.

For analysis of investment market’s macro level STEP-analysis (S-social, T-technological; E-economic, P- political) from strategic management can be used.

As for the Republic of Kazakhstan, one of the most important achievements during independency was obtaining positive investment climate by maintaining political stability. At this moment, the country is in list of 50 politically stable countries of the world (“Political instability 2009-2010”, report of Economist Intelligence Unit).

The external policy of the Kazakhstani government and the President of the Republic of Kazakhstan is of being capable to cope with global price changes without stressing the local economy. Pragmatism is chosen as a way of maintaining external policy of RoK.

Table 1

Country	rank	starting a business	dealing with construction permits	getting electricity	registering property	getting credit	protecting minority investors	paying taxes	trading across borders	enforcing contracts	resolving insolvency
Kazakhstan	50	30	145	87	18	86	22	18	186	27	54
Belarus	63	15	30	168	3	109	98	133	149	13	74
Kyrgyzstan	68	12	66	180	9	13	22	127	182	70	132
Azerbaijan	70	10	180	181	13	55	22	77	168	28	86
Russia	92	88	178	117	17	109	114	56	157	10	5
Uzbekistan	146	21	159	173	136	130	138	168	189	40	63

Source: <http://invest.gov.kz/>

According to international ratings of the World Bank and Doing Business international financial organization, Kazakhstan was on the 41st place for easiness of conducting business, which included following indicators: protecting minority investors -25th place, paying taxes – 18th place. Rating covers 189 countries and assesses business activity by 10 indicators (table 1): starting a business, dealing with

construction permits, getting electricity, registering property, getting credit, protecting minority investors, paying taxes, trading across borders, enforcing contracts, resolving insolvency.

Currently, structure of capital direct innovational investments involves positive factor. If investments were mainly allocated to production during 2005-2009, at present they mainly fund refining. These changes took place owing to the aforementioned program of industrial-innovational development and it is an indicator of successful implementation of the program itself.

In the scope of the industrial-innovational development program refining sphere has gained 74% of the total direct investments, which is the record-breaking high result for 2010-2014.

Tax system as a part of internal fiscal policy is one of the main factors indicating investment climate of the country.

After analyzing the investment climate in Kazakhstan, it can be seen that since the day of independence our country has focused a lot on attracting investment resources. For example, the law “about foreign investments” was adopted in 07.12.1999. Given law creates special legislative regimen to protect investors and has had a profound effect on attracting first foreign investments to our country. In the mentioned field the laws “about foreign investments” (27.12.1994) and “about Governmental support for direct investments” were adopted. It influenced structure and order of development of the economic sectors greatly. The necessity of creating equal preferences and guarantees for local and foreign investors lead to an adoption of law “about investments” on 08.01.2013.

There were several amendments and adoptions made in the legislative system in order to attract investments that concerns development of investment climate in the Republic of Kazakhstan; one of the occasions that affected this matter greatly was the session of foreign investors on the 12th of the June 2014. Following stimulators were set with the aim of improving investment climate:

1. corporate income tax exemption for 10 years;
2. land tax exemption for 10 years; property tax exemption for 8 years;
3. 30% discount for foreign investors;
4. ability to attract all of the labor force at the time of the investment project fulfillment;
5. implementation of “Single window” principle;
6. guarantee by stable legislative documents;
7. constant environmental levy over the 10 years;
8. existence of investment ombudsman;
9. free visa regime for citizens of 10 countries;
10. guaranteed orders for service companies operating in the preferred fields;
11. improvement of education and health care organizations [9].

Thus, after analyzing investment processes in Kazakhstan following tendencies can be outlined: Kazakhstan’s constant strive to improve legislative basis of investment activity in the country, dialogue between the government and investors, and investment climate as a whole. While fulfilling mentioned tasks, it faces many risks connected to investment activity.

However, it is obvious that there are risks that affect investment activity and investment process. They are low technological development of the productions sphere, effect of the global economic and financial crisis, low quality bank assets that affect rating of the country, inequality of development level of different regions, low development level of transport and logistic infrastructure and insufficient development level of external communications system. The state policy has objective to minimize the influence of each factor.

In addition to the mentioned, it is obvious that gross national product (GNP) and other economic indicators have strong influence on investment climate.

According neoclassic economic theory volume of the investment is defined by distribution of national wealth, where it, in turn, is divided between consumption expenditures and savings. It is obvious that the more funds are saved, the more investment is made.

Amount of saved sums is directly connected to wealth of the population. The World Bank calculates wealth of an average person in each country annually. Referring to the named organizations' rankings Kazakhstan takes 69th place out of 193 countries. This ranking puts Kazakhstan in the group of countries with average.

Index of network readiness shows level of development of state informational communicational technologies, and it consists of following indicators:

- number of subscribers of cellular communication;
- number of Internet users;
- rates for cellular communication;
- number of subscribers of wide line communication.

The state program on the forced industrial-innovational development 2010-2014 has been developed in order to ensure stable and balanced economic growth. The program aims at diversification of economy and improvement of its competitiveness by stimulation of growth of sectors with high priority and by support of industrial development. The state program called the industrialization map of the Republic of Kazakhstan is the key mechanism of implementing the mentioned program. Collaboration of the state and business community allows to reveal the investment projects conforming to requirements of the program and to include them in the industrialization map. At this moment, the industrialization map includes 779 projects with the total amount of 11,2 trillion tenge (74,7 billion US dollars). These projects will create about 220 000 workplaces during construction and about 181 000 workplaces during operation. Results of implementation of the program in three years (from 2010 to 2012) are as follows.

The state realizes the importance of providing sufficient amount of information to investors. National agency on export and investments KAZNEX INVEST has been created in 2010 for the purpose of involvement of foreign investors and rendering informational support to them. The agency has held 38 international business forums in the country and overseas and has signed 275 memorandums and agreements for the total amount of investments of over 16 billion US dollars since 2010. Agency has also organized eight presentations in different locations (road shows). Representatives of more than 490 Kazakhstani and foreign companies visited them. Besides, having studied world tendencies in the field of investment activity, the state

seeks to realize strategy of attracting investments into hi-tech sectors. It is particularly connected to an assessment of results of work state administration employees based on a number of key indicators of efficiency and carrying out campaigns for advance of Kazakhstan by means of world media resources.

According to the news displayed in the official website of KAZNEX INVEST it has summed up the results based on the list of the measures necessary for attraction of direct foreign investments to Kazakhstan. (Source: <http://www.kaznexinvest.kz/en/news/2437/>, date of access: February 20, 2013)

Despite all of the aforementioned information, there are more measures to be taken for completion of an essential information gap. Namely, continuous and constructive dialogue with foreign investors is important for the Government of RoK for the purpose of the best understanding and overcoming of the difficulties arising in business processes. In addition, the initiative policy on carrying out sports and cultural events can be an effective method for increasing awareness of the country, and will promote improvement of its infrastructure. Level of attractiveness of the country is not defined by only presence of material assets, such as natural resources and infrastructure, but also increasingly by intangible assets, including cultural values.

According to investors, granting corresponding social and material infrastructure and services in the field of healthcare to the population has high priority in state actions. Improvement of life standards in various regions is a key indicator of development. Income gap and different standard of living differ greatly between urban and rural areas Kazakhstan. It is easily seen by the disproportional distribution of investments, as the majority of investment projects is concentrated in several cities of Kazakhstan. That is why state has to increase investment attractiveness of other regions in order to achieve economic development and growth. It is necessary to try to develop a development plans for lagging behind regions taking into account their competitive advantages, infrastructure and the available work force. The state has created Ministry of Regional Development in January 2013 by the initiative of the President of Kazakhstan with the purpose of managing projects and improving social infrastructure in separate regions. The ministry analyzes factors that potentially improve social and economic development of regions, and creates centers aiding rapid-growth integrated with regional and a international markets. Prior sectors will be defined for each region and industrial middle-size cities will be located next to big cities, which, in turn, will promote increase of a standard of living and create new workplaces.

Literature:

1. Law of the Republic of Kazakhstan of January 8, 2003 No. 373-II About investments (with amendments and additions as of 01.12.2015)
2. Jacobs D., Snijders H. Innovation Routine: How Managers Can Support Repeated Innovation. - Assen: Stichting Management Studies: Van Gorcum. – 2006. – P. 89.
3. National Academies Committee on Capitalizing on Science, Technology, and Innovation: National Academies Committee on Capitalizing on Science, «An Assessment of the Small Business Innovation Research Program,» National Academies Press, Washington DC, 2008.
4. Shapira Philip, Youtie Jan. The innovation system and innovation policy Competing for Global Innovation Leadership: Innovation Systems and Policies in the USA, EU and Asia,

Rainer Frietsch and Margot Schüller (Eds.), Chapter 2, Stuttgart Fraunhofer IRB Verlag, 2010. - P. 5-29.

5. <http://www.mid.gov.kz/en>

6. <http://invest.gov.kz/>

Rudkovsky O. V.

Doctor of Economics, Department of Management

Khmelnitsky Economic University

TYPES OF BEHAVIOR OF SECURITY AGENTS IN THE PRESENCE OF CONFLICTS

Рудковський О. В.

доктор економічних наук, кафедра менеджменту

Хмельницький економічний університет

ТИПИ ПОВЕДІНКИ СУБ'ЄКТІВ БЕЗПЕКИ ПРИ НАЯВНОСТІ КОНФЛІКТІВ

Наявність загроз передбачає посилення конфлікту інтересів суб'єктів безпеки. При цьому дуже важливо визначити тип поведінки певного суб'єкта з тим, щоб мати можливість у відповідності до нього обрати такий управлінський інструмент, який дозволить максимально ефективно протидіяти загрозам. Слід брати до уваги, що будь-яке підприємство має власні економічні інтереси. Воно не є ізольованим, а постійно змушене контактувати із зовнішнім середовищем, суб'єкти якого нерідко мають зовсім протилежні інтереси. Це середовище здатне продукувати як загрози, так і можливості розвитку підприємства. Останнє повинне забезпечити стабільне функціонування і максимально можливе ефективне використання всіх видів ресурсів з метою набуття постійної готовності нейтралізувати зовнішні загрози власними силами задля реалізації власних економічних інтересів.

Але всередині самого підприємства існують суперечливі корпоративні інтереси, що можуть завдати шкоди корпоративній безпеці підприємства.

Інтереси підприємства можна представити як сукупність колективних та особистих інтересів. Колективний інтерес становить залежність між необхідністю задоволення потреб окремого колективу або його членів та можливостями їх задоволення, які досягаються цілеспрямованою діяльністю колективу в цілому і кожного члена зокрема. Колективний інтерес завжди містить дві сторони, одна з яких виражає зв'язок колективу і суспільства в цілому, а інша – зв'язок колективу і кожного його члена окремо.

Особистий інтерес реалізується у межах конкретного колективного інтересу. Зміст особистого інтересу виражається місцем людини у суспільстві, конкретними умовами, в яких вона знаходиться, індивідуальних якостей особистості, її свідомості, професійною підготовкою тощо.

Як зазначає О.С. Шнипко, основними причинами виникнення корпоративного конфлікту є: обмеженість ресурсів, взаємозалежність завдань, невідповідність системи цінностей та уявлень, розходження в манерах поведінки, а також погані комунікації [1]. Зазначені конфлікти відбуваються на макрорівні, мезорівні та мікрорівні. До макрорівня належать зовнішні

конфлікти, що виявляються у взаємовідносинах між державами та втілюються в конкурентоспроможності національної економіки, розподілі ресурсів, міжнародному іміджі держави тощо.

Мезорівень конфліктів розташовується на внутрішньому ринку через розподіл ресурсів між галузями промисловості, регіонами, розподіл засобів виробництва та результатів праці. Мікрорівень представлений межами підприємства, фірми, організації [2, с. 47-48]. У теорії менеджменту немає єдиної думки з приводу визначення поняття конфлікту на мікрорівні. М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі [2, с. 484] розуміють конфлікт як відсутність згоди між двома чи більше сторонами – індивідуумами чи групами.

Кожна зі сторін прагне реалізувати власні інтереси і заважає іншій зробити те ж саме. Як вважають зазначені вчені [2, с. 485-487], існує чотири основних типи конфліктів, а саме: конфлікт всередині особистості, конфлікт між індивідуумами, конфлікт між індивідуумом та групою і конфлікт між групами. Конфлікт всередині особистості може виникнути тоді, коли перед працівником ставлять конфліктуючі між собою умови відносно того, що від нього очікують, або коли вимоги до роботи суперечать його особистим потребам і цінностям тощо. Конфлікт між індивідуумами виникає між менеджерами у боротьбі за обмежені ресурси, працівниками – за посаду, як зіткнення особистостей тощо.

Конфлікт між індивідуумом і групою виникає через неприйняття першим неформальних правил групи тощо. До конфліктів між групами можна віднести конфлікти між профспілками і керівниками та власниками, між керівниками різних ланок, між функціональними групами. У контексті фінансового менеджменту Ю. Бригхем і Дж. Х'юстон [3, с. 35-38] виділяють два типи агентських конфліктів: між акціонерами і менеджерами; між акціонерами і кредиторами.

Наслідки конфліктів інтересів можуть мати функціональний (конструктивний) та дисфункціональний (деструктивний) характер. Функціональні наслідки конфліктів інтересів здатні стати джерелом появи сприятливих можливостей розвитку і реалізації корпоративних інтересів підприємства. Дисфункціональні наслідки конфліктів інтересів породжують загрози ефективного функціонування підприємства та корпоративній безпеці підприємства.

Література:

1. Шнипко О. С. Економічна безпека ієрархічних багаторівневих систем: регіональний аспект [Текст] / О. С. Шнипко. – К.: Генеза, 2006. – 288 с.
2. Мескон, М. Х. Основы менеджмента [Текст] / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі. – 3-е издание: Пер. с англ. – М.: ООО «И. Д. Вильямс», 2008. – 672 с.
3. Бригхэм Ю. Финансовый менеджмент. Экспресс-курс [Текст] / Ю. Бригхэм, Дж. Хьюстон. 4-е изд. / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2009. – 544 с.

Stepurina S.O.,

Ph.D., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Simon Kuznets Kharkiv National Economic University of Economics, Ukraine

Sergienko O.A.,

Ph.D., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Ukraine

Bilotserkivskiy O.B.

Ph.D., Candidate of Technical Sciences, Associate Professor
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Ukraine

DEVELOPING METHODS FOR FORMING BRAND STRATEGY OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Степурина С.О.

к.е.н., доцент

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, Україна

Сергієнко О.А.

к.е.н., доцент

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

Білоцерківський О.Б.

к.т.н., доцент

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

МЕТОДИЧНІ ЗАСОБИ РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ БРЕНДУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

The article is devoted to the development of some methodical approaches to formation of the brand development strategy of Universities, on the basis of econometric modeling and cluster analysis methods, which allow to identify the most influential factors for consumers loyalty formation of educational services of higher educational institutions.

Key words: *marketing strategy, brand, potential of a higher educational establishment*

Статтю присвячено розробці та застосуванню методичних засобів щодо формування стратегії розвитку бренду ВНЗ, на підставі методів економетричного моделювання та кластерного аналізу, що дає змогу виявити найбільш впливові фактори формування лояльності споживачів освітніх послуг ВНЗ.

Ключові слова: *маркетингова стратегія, бренд, потенціал вищого навчального закладу*

Сучасний стан ринку освітніх послуг України характеризується такими негативними тенденціями, як зменшення кількості ВНЗ I-IV рівнів акредитації, зменшення кількості студентів та випускників, що призводить до підвищення рівня конкуренції. Це вимагає застосування нових засобів просування освітніх послуг на ринку, висуває на перший план формування ефективної маркетингової стратегії ВНЗ, складовою якої є стратегія розвитку бренду.

На рис.1 наведено концептуальну схему формування стратегії бренд-комунікацій ВНЗ, яка дозволяє провести аналіз ринкового середовища ВНЗ, визначити ступінь лояльності споживачів освітніх послуг ВНЗ, оцінити ефективність існуючої стратегії брендингу, сформувати атрибути бренду.

Для аналізу тенденцій розвитку ринку освітніх послуг та прогнозування стану ринкового середовища застосовуються адаптивні методи прогнозування.

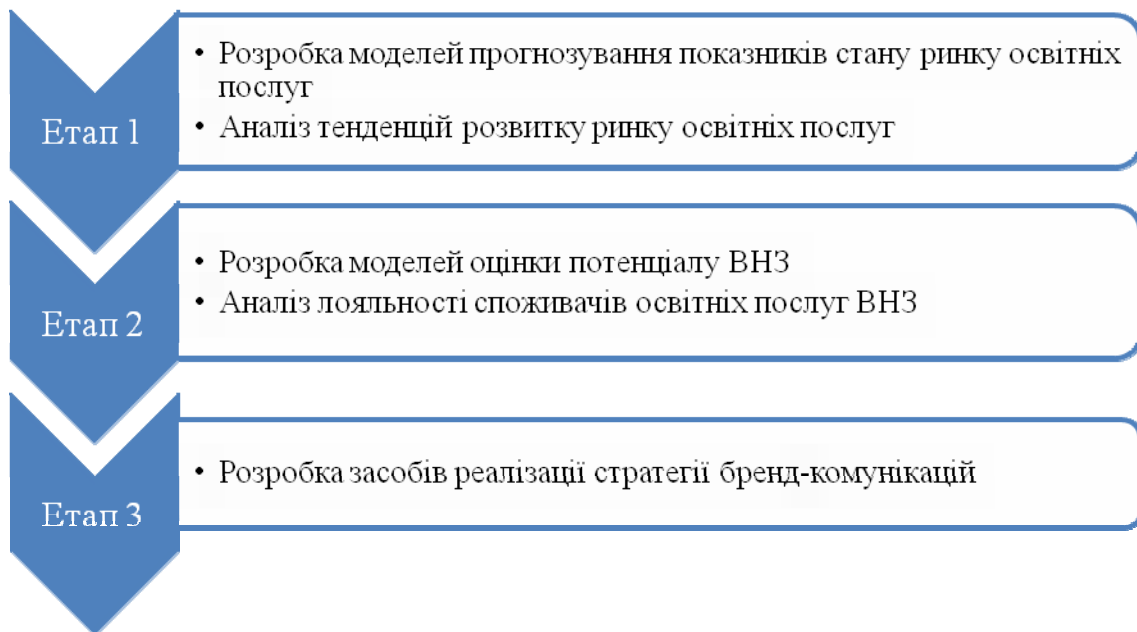

Рис. 1. Концептуальна схема формування стратегії бренд-комунікацій вищого навчального закладу (ВНЗ)

Перевагою адаптивних методів є те, що вони дозволяють будувати самоналагоджувальні економіко-математичні моделі, які здатні оперативно реагувати на зміну умов шляхом врахування результату прогнозу, зробленого на попередньому кроці, та різної інформаційної цінності рівнів ряду.

В якості інформаційної бази дослідження використовувались дані Державної служби статистики України за 2008-2015 рр. Як було зазначено вище, з метою прогнозування показників кількості ВНЗ, кількості студентів ВНЗ, кількості прийнятих студентів, кількості учнів загальноосвітніх навчальних закладів використовувались адаптивні методи прогнозування.

Графік динаміки кількості ВНЗ наведено на рис. 2.

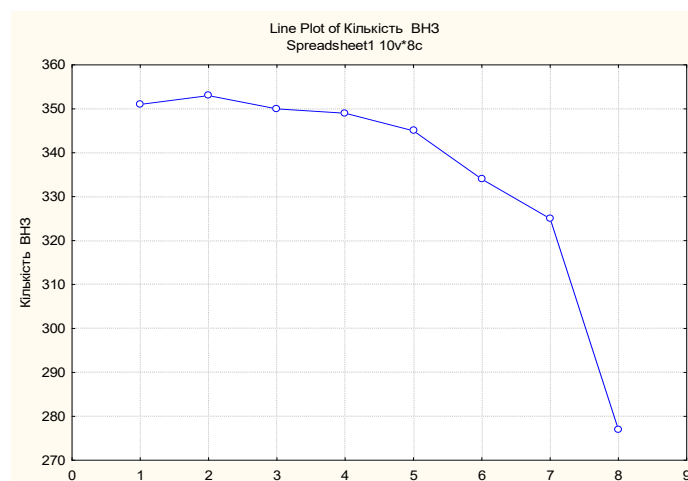

Рис. 2. Динаміка кількості ВНЗ України 2008-2016 рр.

Як видно з рис. 2, для аналізованого часового ряду характерним є убутний тренд, що убуває, тому для дослідження ряду використовувалась модель Хольта (модель експоненційного згладжування з урахуванням лінійного тренду). Розрахунки здійснені за допомогою ППП Statistica. Визначення

оптимального параметру адаптації здійснювалось на підставі пошуку по сітці параметрів (рис. 3).

Як видно з рис. 3, мінімальне значення критерію середньої абсолютної відсоткової помилки прогнозу (m.a.p.e.) дорівнює 2,727% та спостерігається при параметрах адаптації $\alpha=0,9$, $\gamma=0,9$.

Parameter grid search (Smallest abs. errors are highlighted) (Spreadsheet1)								
Model: Linear trend, no season ; S0=356,3 T0=-10,6								
Кількість ВНЗ								
Model Number	Alpha	Gamma	Mean Error	Mean Abs Error	Sums of Squares	Mean Squares	Mean % Error	Mean Abs % Error
81	0,900000	0,900000	-4,65530	8,246585	1642,925	205,3656	-1,70768	2,727404
72	0,800000	0,900000	-4,69904	8,476178	1651,291	206,4114	-1,72349	2,795639
80	0,900000	0,800000	-4,64044	8,363389	1672,937	209,1171	-1,70882	2,765869
71	0,800000	0,800000	-4,68930	8,572160	1706,582	213,3227	-1,72862	2,830714
79	0,900000	0,700000	-4,60013	8,509745	1719,291	214,9114	-1,70431	2,814459
63	0,700000	0,900000	-4,79912	8,994455	1721,540	215,1925	-1,76172	2,952733
70	0,800000	0,700000	-4,64273	8,913881	1779,093	222,3866	-1,72482	2,937665
78	0,900000	0,600000	-4,51026	8,718495	1782,071	222,7589	-1,68702	2,882302
62	0,700000	0,800000	-4,78464	9,330395	1807,355	225,9193	-1,76849	3,059407
77	0,900000	0,500000	-4,33184	9,159733	1858,154	232,2693	-1,64504	3,017239

Рис. 3. Визначення найкращого параметру адаптації

Результати згладжування часового ряду при визначених параметрах адаптації наведені на рис. 4.

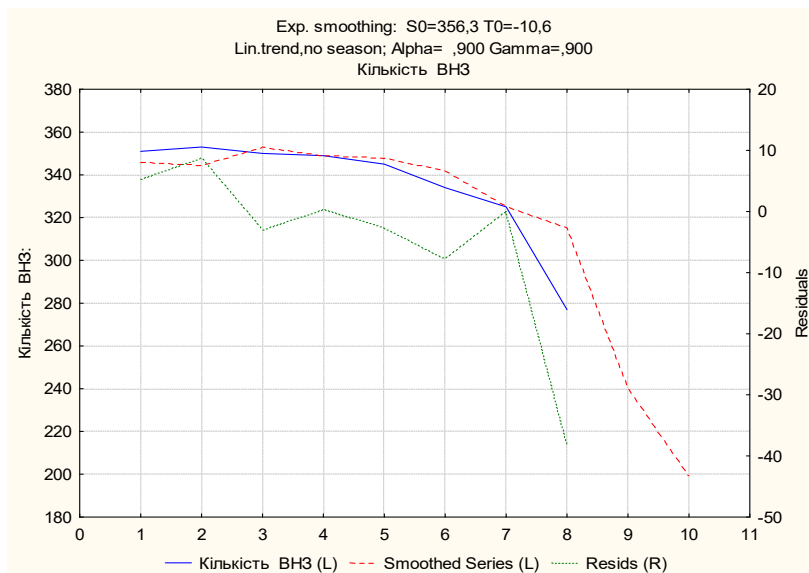

Рис. 4. Фактичні та розрахункові значення кількості ВНЗ

Критерії якості прогнозу представлені на рис. 5.

Exp. smoothing: S0=356,3 T0=-10,6 (Spreadsheet1)	
Lin.trend,no season; Alpha= ,900 Gamma=,900	
Кількість ВНЗ	
Summary of error	Error
Mean error	-4,65530035044
Mean absolute error	8,24658518572
Sums of squares	1642,92458562244
Mean square	205,36557320281
Mean percentage error	-1,70767534343
Mean abs. perc. error	2,72740426380

Рис. 5. Критерії якості прогнозу

Аналіз даних, наведених на рис. 5, дозволяє зробити висновок про те, що значення середньої процентної похибки складає -1,7%, середньої абсолютної процентної похибки – 2,727%, що свідчить про високу якість прогнозу та можливість використання моделі для прогнозування. Прогнозні значення кількості ВНЗ на 2016-2017 рр. наведені на рис. 6.

Exp. smoothing: S0=356,3 T0=-10,6 (Spreadsheet1) Lin.trend,no season; Alpha= ,900 Gamma=,900 Кількість ВНЗ			
Case	Кількість ВНЗ	Smoothed Series	Resids
1	351,0000	345,7143	5,2857
2	353,0000	344,1814	8,8186
3	350,0000	352,9712	-2,9712
4	349,0000	348,7435	0,2565
5	345,0000	347,6285	-2,6285
6	334,0000	341,7879	-7,7879
7	325,0000	324,9956	0,0044
8	277,0000	315,2199	-38,2199
9		240,0842	
10		199,3464	

Рис. 6. Прогнозні значення кількості ВНЗ

За прогнозними даними спостерігаються негативні тенденції розвитку системи вищої освіти. При збереженні поточних тенденцій кількість ВНЗ в 2017 р. зменшиться до 199 ВНЗ, тобто приблизно на 30% (кожен третій ВНЗ припинить своє функціонування). Графік динаміки кількості студентів ВНЗ наведений на рис. 7.

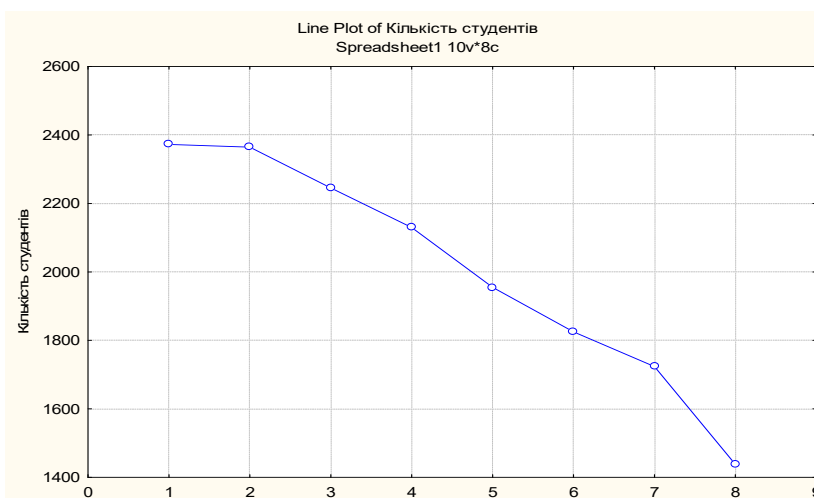

Рис. 7. Динаміка кількості студентів ВНЗ, 2008-2016 рр.

Аналіз даних, наведених на рис. 7, дозволяє зробити висновок про наявність спадного тренду, тому для аналізу часового ряду кількості студентів ВНЗ використовувались моделі експоненційного згладжування з урахуванням трендових компонент. Порівняльний аналіз якості моделей дозволив зробити висновок, що найкращою є модель з загасаючим трендом за параметрами адаптації $\alpha=0,8$, $\gamma=0,9$, $\phi=0,9$. Результати згладжування наведені на рис. 8.

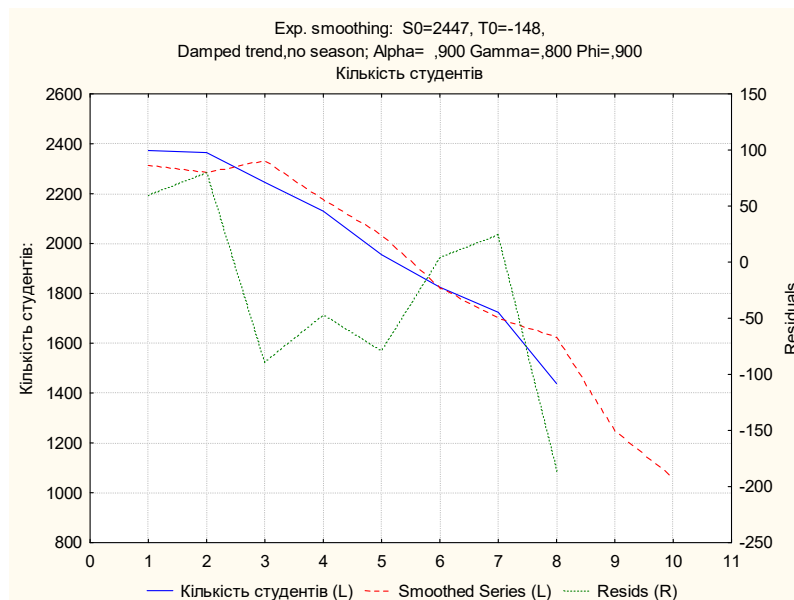

Рис. 8. Фактичні та розрахункові значення кількості студентів ВНЗ

Критерії якості моделі експоненційного згладжування з загасаючим трендом наведено на рис. 9.

Exp. smoothing: S0=2447, T0=-148, (Spreadsheet1) Damped trend, no season; Alpha= ,900 Gamma=,800 Phi=,900 Кількість студентів	
Summary of error	Error
Mean error	-29,3818174435
Mean absolute error	71,1281128957
Sums of squares	61718,6507741978
Mean square	7714,8313467747
Mean percentage error	-1,9656006496
Mean abs. perc. error	3,8360884832

Рис. 9. Критерії якості моделі

Як видно з рис. 9, значення середньої процентної похибки складає -1,96% (критичне значення – 5%), середньої абсолютної відсоткової похибки – 3,83% (критичне значення – 10%), що свідчить про високу якість прогнозу та можливість використання моделі для прогнозування. Прогнозні значення кількості студентів ВНЗ на 2016-2017 рр. наведені на рис. 10.

Як видно з рис. 10, за прогнозними даними спостерігаються кризові тенденції зменшення кількості студентів ВНЗ. В 2017 р. кількість студентів зменшиться до 1061,505 тис. осіб, тобто приблизно на 26%.

Отримані результати розрахунків дозволяють підтвердити припущення про те, що зараз для ринку освітніх послуг характерні стрімкі кризові тенденції, які можуть спостерігатися ще тривалий час. Кризові тенденції пов'язані з тим, що зараз спостерігається зниження інтересу до сфери вищої освіти зі сторони абітурієнтів. Незважаючи на те, що зменшення кількості випускників загальноосвітніх навчальних закладів за прогнозними даними складає 1%, прогнозне зменшення кількості поданих заяв – 18%. Питома вага випускників, які подають заяви до ВНЗ, знижується з 41% (в 2015 р.) до 35% (в 2017 р.). Все

це свідчить про необхідність формування стратегій розвитку бренду ВНЗ, яка дозволить підвищити лояльність споживачів освітніх послуг ВНЗ.

Exp. smoothing: S0=2447, T0=-148, (Spreadsheet1) Damped trend,no season; Alpha= ,900 Gamma=,800 Phi=,900 Кількість студентів			
Case	Кількість студентів	Smoothed Series	Resids
1	2372,500	2313,167	59,333
2	2364,500	2284,865	79,635
3	2245,200	2334,608	-89,408
4	2129,800	2176,469	-46,669
5	1954,800	2034,321	-79,521
6	1824,900	1821,091	3,809
7	1723,700	1699,492	24,208
8	1438,000	1624,442	-186,442
9		1248,676	
10		1061,505	

Рис. 10. Прогнозні значення кількості студентів ВНЗ

Для реалізації завдань другого етапу дослідження — аналізу ринкового положення ВНЗ – (рис. 1) у дослідженні використано методи кластерного аналізу. Кластерний аналіз – це сукупність методів, що дозволяють класифікувати багатовимірні спостереження, кожне з яких описується набором вихідних змінних X_1, X_2, \dots, X_n . Метою кластерного аналізу є утворення груп схожих між собою об'єктів, які прийнято називати кластерами.

Методи кластерного аналізу дозволяють вирішувати такі завдання:

проведення класифікації об'єктів з урахуванням ознак, що віддзеркалюють сутність, природу об'єктів. Вирішення такого завдання, як правило, приводить до поглиблення знань про сукупність об'єктів, що класифікуються;

перевірка висунутих припущень про наявність деякої структури в досліджуваній сукупності об'єктів, тобто пошук існуючої структури;

побудова нових класифікацій для маловивчених явищ, коли необхідно встановити наявність зв'язків усередині сукупності та спробувати привнести до неї структуру.

Другий етап запропонованої концептуальної схеми присвячено розробці моделей оцінки лояльності споживачів освітніх послуг.

Цільовою спрямованістю цієї моделі є аналіз конкурентної позиції ХНЕУ ім. С. Кузнеця, який розглядається як об'єкт дослідження. Інформаційною базою дослідження є дані рейтингу «ТОП-200 Україна» за 2008-2016 рр. Методика рейтингу побудована відповідно до міжнародних принципів ранжирування університетів і передбачає проведення порівняльного аналізу досягнень вишів різних типів на основі низки універсальних критеріїв. У використуваній методиці діяльність ВНЗ оцінюється з допомогою агрегованого показника (інтегрального індексу), який має кількісну природу та формується на підставі індикаторів прямого вимірювання (80%), експертного оцінювання якості підготовки випускників вишів представниками роботодавців і академічного співтовариства (15%), а також із використанням міжнародних наукометричних і веб-метричних даних (5%). Інтегральний індекс представлено

трьома складовими: якість науково-педагогічного потенціалу, якість навчання, міжнародне визнання. Слід зазначити, що оцінка інтегрального показника діяльності ВНЗ розглядається як показник лояльності споживачів освітніх послуг. Про це свідчать високі значення показників рангової кореляції Спірмена, наведені на рис. 11.

Pair of Variables	Spearman Rank Order Correlations (Spre MD pairwise deleted)			
	Valid N	Spearman R	t(N-2)	p-level
Топ-200 & Топ-200				
Топ-200 & Webometrics	26	0.549486	3.221916	0.003642
Топ-200 & Scopus	26	0.648124	4.169404	0.000343
Webometrics & Топ-200	26	0.549486	3.221916	0.003642
Webometrics & Webometrics				
Webometrics & Scopus	26	0.553203	3.253276	0.003375
Scopus & Топ-200	26	0.648124	4.169404	0.000343
Scopus & Webometrics	26	0.553203	3.253276	0.003375
Scopus & Scopus				

Рис. 11. Значення коефіцієнтів рангової кореляції Спірмена

Як видно з рис. 11, значення коефіцієнту рангової кореляції Спірмена для оцінки інтегрального показника діяльності ВНЗ (Топ-200) та рейтингової оцінки за системою Webometrics, яка відбиває популярність ВНЗ в мережі Internet, складає 0,5494. Значення критерію Стюдента, яке дорівнює 3,22, свідчить про статистичну значущість коефіцієнту рангової кореляції.

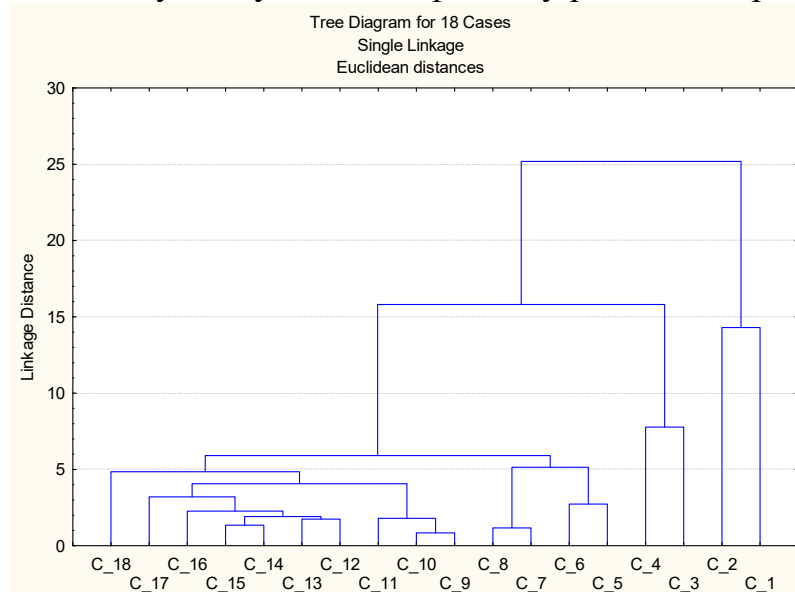

Рис. 12. Дендрограма класифікації

Також слід зазначити наявність позитивного зв'язку між рейтинговими оцінками ВНЗ різних систем рейтингування, вони надають односпрямовані результати. Одним з домінантних факторів за результатами аналізу є якість наукового потенціалу. Рейтинг ВНЗ в Scopus має позитивну кореляцію, як з рейтинговими оцінками в Топ-200, так і з рейтинговими оцінками в системі Webometrics.

Групування ВНЗ Харківського регіону за цим показником в динамічному розрізі за період 2008-2015 рр. здійснювалось за допомогою методів кластерного аналізу. Результати ієрархічної агломеративної кластеризації наведені на рис. 12. Аналіз даних дозволяє зробити висновок, що вихідна сукупність ВНЗ може бути розбита на три кластери. Склад кластерів визначався за допомогою методу «k-середніх». Результати дисперсійного аналізу наведені на рис. 13.

Variable	Analysis of Variance (Spreadsheet21)					
	Between SS	df	Within SS	df	F	signif. p
Var1	1493,299	2	130,7423	15	85,66274	0,000000
Var2	1493,299	2	130,7423	15	85,66274	0,000000
Var3	1657,418	2	148,5424	15	83,68410	0,000000
Var4	1494,119	2	138,5289	15	80,89209	0,000000
Var5	1656,118	2	350,8474	15	35,40253	0,000002
Var6	1548,758	2	254,0564	15	45,72090	0,000000

Рис. 13. Результати дисперсійного аналізу

Отримані результати дозволяють зробити висновок, про статистичну значущість відмінностей між отриманими кластерами. Рівень довірчої ймовірності, з якою приймається гіпотеза про значну відмінність кластерів складає 99%. Інтерпретація кластерів здійснювалась за допомогою графіка середніх, який наведений на рис. 14. Як видно з рис. 14, перший кластер (Cluster 3) характеризується найбільш високими значеннями оцінки лояльності споживачів освітніх послуг. Цей кластер сформували такі ВНЗ, як Харківський національний університет ім. Каразіна та Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут».

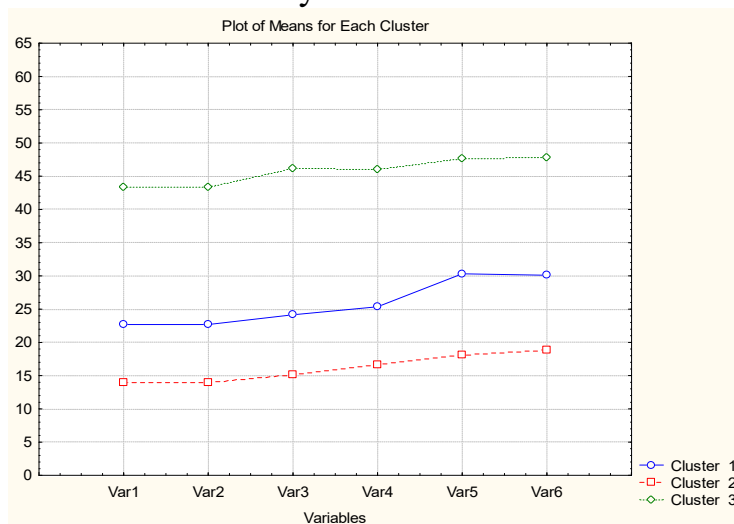

Рис. 14. Графік середніх

Другий кластер (Cluster 1) характеризується значним відривом в значеннях середніх від ВНЗ-лідерів. Цей кластер сформували ВНЗ с середнім потенціалом. В другий кластер ввійшли такі ВНЗ, як Харківський національний університет радіоелектроніки, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, Національний юридичний університет імені

Ярослава Мудрого, Харківський національний медичний університет, Харківський національний технічний університет сільського господарства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет. Третій кластер (Cluster 2) характеризується низькими значеннями оцінки лояльності споживачів освітніх послуг ВНЗ. Цей кластер сформували Харківський національний університет будівництва та архітектури, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, Харківський державний університет харчування та торгівлі, Харківський національний університет мистецтв ім. І.П. Котляревського, Харківська державна зооветеринарна академія, Харківська державна академія фізичної культури, Харківська державна академія культури, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія».

Таким чином, можна зробити висновок, що найбільш сильними конкурентами ХНЕУ ім. С. Кузнеця є Харківський національний університет ім. Каразіна, Національний технічний університет «ХПІ», які характеризуються високими значеннями показників лояльності споживачів освітніх послуг. Однак, слід зазначити що в другому кластері – кластері вищого навчального закладу з середнім потенціалом – тільки ХНЕУ ім. Кузнеця здійснює підготовку за повним циклом економічних спеціальностей, що свідчить про його високу конкурентну позицію в цьому сегменті.

З метою забезпечення стійкої позиції на ринку освітніх послуг та розширення потенційних можливостей ВНЗ необхідно підтримувати та продовжувати розвивати брендову стратегію ВНЗ, до якої доцільно включити такі елементи: розроблені в рамках бренднгу ВНЗ логотипи провідних кафедр, який повністю відповідають фірмовому стилю університету та сучасним тенденціям у поліграфічному та web-дизайні. Також для ефективною та цікавою презентації спеціальностей доцільно розроблений ряд рекламної продукції з актуальним інформаційним наповненням, а саме буклети та плакати за основними спеціальностями та спеціалізаціями.

Література:

1. Боровиков В. П. STATISTICA: искусство анализа данных на компьютере. Для профессионалов / В. П. Боровиков. – СПб. : Питер, 2001. – 656 с.
2. Білоцерківський О.Б. Конкурентоспроможність як умова стратегічного розвитку кафедри ВНЗ // Матеріали Всеукраїнської НПК «Державне управління науково-освітнього забезпечення підготовки конкурентоспроможних фахівців у сфері цивільного захисту», 16-17 квітня 2015 р. – Харків: НУЦЗУ, 2015. – С. 210-212.
3. Виды рекламы [Электронный ресурс]. – Электрон. дан. – Режим доступа : <http://omgmedia.kh.ua/index.php/televidenie>. – Загл. с экрана.
4. Гребнев Л. WTO и Украинские вузы: от жесткой конкуренции к взаимовыгодному сотрудничеству? / Высшее образование в Украине. Борьба и конкуренция. [Электронный ресурс]. – Электрон. дан. – Режим доступа : <http://www.vovr.ru/stat2.html>.
5. Гурина Д.А. Брендинг как фактор корпоративных конкурентных преимуществ в международном бизнесе / Д.А. Гурина // Международный бизнес. – М.: МГОУ. – 2011. – №3(5). – С. 5-12.

6. Дороніна М. С., Литовченко І. В., Михайленко Д. Г., Полубєдова А. О. Д Розвиток професійної компетентності управлінського персоналу: Монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2014. – 368 с.
7. Дубина И. Н. Математико-статистические методы в эмпирических социально-экономических исследованиях : учеб. пособие / И. Н. Дубина. – М. : Финансы и статистика; ИНФРА-М. –2010. – 416 с.
8. Загальні відомості про вищу освіту в Україні [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступа : <http://www.mon.gov.ua/education> – Загл. з екрана.
9. Інтегрована система "Вища школа – бізнес-структура": методологія та концептуальні засади побудови : монографія / В. С. Пономаренко, О. В. Раєвнева, В. Є. Єрмаченко та ін. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2011. – 160 с.
10. Кайгородова, Д.А. Бренд вуза : сущность, конкурентные преимущества и концептуальная модель его формирования / Д. А. Кайгородова // Социогуманитарный вестник. – 2012. – № 8. – С. 37 – 41.
11. Мао Ясинь, У Хэвэй Исследование конкурентоспособности университета на основе управления знаниями / Ясинь Мао, Хэвэй У. – Пекин: изд-во «Наука и образование», 2010 г. – 275с.
12. Многомерный статистический анализ в экономике : учебн. пособ. для вузов / Л. А. Сошникова, В. Н. Тамашевич, Г. Уебе, М. Шефер; под ред. проф. В. Н. Тамашевича. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 1999. – 598 с.
13. Прогнозування соціально-економічних процесів : навчальний посібник для студентів напряму підготовки 6.030502 Економічна кібернетика; денної форми навчання / Т. С. Клебанова, В. А. Курзенев, В. М. Наумов та ін. – Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 656 с. (Укр. мов.) (Клебанова Т. С., Курзенев В. А., Наумов В. М., Гур'янова Л. С., Черняк О. І., Захарченко П. В., Сергієнко О. А.)
14. Халафян А. А. STATISTICA 6.0. Статистический анализ данных : учебник / А. А. Халафян. – 3-е изд. – М. : ООО «Бином-Пресс», 2007. – 512 с.
15. Sergienko O., Chuuko I., Bilan Y. Building of the system of HEI results of managerial activity assessing on the basis of the resourceactivity approach /Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем. Матеріали ІХ міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 7-8 квітня 2017 р. – Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2017. – 212 с. (С. 106 -109)

14. MARKETING

Bokovets V.V.,

Doctor of Economic Sciences, Professor

Podymak V.A.

applicant of educational degree «master»

Vinnitsa Institute of Trade and Economics of

Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine

PECULIARITIES OF MARKETING STRATEGY AND POLICY IN MODERN CONDITIONS

In this article the essence of marketing strategy and policy is considered, the main problems of realization of marketing strategy at the enterprises are given and ways of overcoming of these problems are offered. The introduction of an integrated system of marketing management for implementation of enterprise strategies based on the concept of a balanced system of indicators is proposed to improve the process of implementation of enterprise strategies and increase the long-term effectiveness of their activities in the market.

Keywords: *marketing, strategy, concept of marketing, peculiarities of marketing development, problems and ways of overcoming.*

The current crisis situation in Ukraine's economy is characterized by dynamic fluctuations, which have caused a breakdown in the sustainability and normal development of enterprises. Such a situation requires the use of a wide range of anti-crisis measures aimed at minimizing the impact of both external and internal crisis factors. Thus, there is a need for active use of marketing strategies at enterprises to increase their competitiveness and resilience to crisis phenomena.

The growth of labor productivity, saturation of the market with high-tech and high-quality products, observed in recent decades in the world, gave competition, as the main driving force of the transition economy, a new quality. Each company operates on the market in conditions of uncertainty and risk. The strategy of the company is aimed at achieving the stated goals in the present and in the future, taking into account the influence of external and internal factors, as well as economic and social responsibility. The essence of the strategy is to determine the competitive choice, which allows the company not only to use existing opportunities, but to concentrate resources to address priority tasks that provide benefits in strictly defined and promising areas. Therefore, the development and selection of a particular strategy for its implementation is an extremely important issue in the enterprise, which may affect not only the successful activity, but also the existence of the enterprise in general.

The main task of the strategy is to transfer the organization from the current state to the future, which is more profitable. An extremely important place in the strategic activity of the company is its marketing strategy, which forms market strategic guidelines. Modern conditions of market reforming of the Ukrainian economy led to the formation of a new marketing approach to the solution of problems of production and sales management of goods and services. The main task of strategic marketing is to ensure the most flexible and efficient use of all kinds of resources and opportunities, marketing tools and research and production potential of

the enterprise to achieve strategic goals. The problem of developing and implementing a marketing strategy is rather interesting and needs further development, since some researchers attach great importance to it in the process of forming a general strategy for enterprise development.

The works of many scientists: G. Azoyeva, I. Ansoff, G. Bagiev, S. Borner, I. Gerchikov, A. Graton, A. Diana P. Zavialova, M. Enraita, J. Lamben, B. Carloff, H. Coboyas, F. Kotler, I. Kretov, D. Crombrugge, C. Lindy, S. Madjaro, J. MacArthur, M. Meskon, N. Moiseyeva, A. Porshnev, A. Romanov, H. Takuuchi, T. Fudzhimoto, G. Shmalen, Yu. Yudanova, D. Aaker, K. Bowman, E. Golubkov, D. J. J., P. Doyle, P. The printer, J. Dey, D. Evans, R. Fatkhutdinov and others are devoted to the study of issues of strategic management and marketing, the formation of competitive marketing strategies, their individual elements and aspects [5].

The purpose of this article is to identify the features of marketing strategy and policy, the main problems and ways to overcome the implementation of marketing strategy.

The need to restructure the enterprise on the basis of strategic management is due to changes in the external environment and, first of all, the growth of its uncertainty, as well as changes in the organization of large enterprises as a result of their concentration and diversification. Ignoring new circumstances that arise from the intensification of globalization can lead to significant negative consequences. Therefore, there is an urgent need to study the process of business globalization, the analysis of the impact of its development factors on the change of both macro and microeconomic processes, the competitive environment, the development of marketing measures of the enterprise and their adaptation in the context of the development of globalization. In a market economy, the success of an enterprise depends largely on effective planning and, first of all, on a properly selected strategy. The strategy of an economic organization is a set of its main goals and the main means to achieve these goals. To develop strategic actions of the enterprise - this means to determine the general direction of its activity. Strategy is not just a function of time, but also a function of a direction that includes a set of global ideas for enterprise development. The modern pace of increase in knowledge is so great that strategic planning is the only way to predict future opportunities [9]. There is no unified strategy for all firms and at all times. In today's world there are often fluctuations, sudden changes, events that can not be foreseen. In an unstable environment there is a large number of possible options for the future. Therefore, there may be several variants of the development strategy [8]. There are many views on the definition of a marketing strategy, we give the following most characteristic:

- 1) marketing strategy - a system of organizational, technical and financial measures to intensify production, sales of products, increase its competitiveness, active influence on demand and supply [3];

- 2) marketing strategy - a direction (vector) of the enterprise to create its target market positions [8];

- 3) marketing strategies - these are the means of achieving marketing goals in relation to the marketing of the mix.

The process of forming a marketing strategy, usually, is divided into two stages: 1) the planning process is aimed at making strategic decisions, formulating goals and defining ways to achieve them; 2) process of management as a set of decisions and actions to implement a strategy aimed at achieving the objectives of the enterprise, taking into account possible changes in the external, intermediate and internal environment [6].

There are several approaches to the classification of marketing strategies. According to one approach, the best-known marketing strategies are:

1) "price - quantity" - the company focuses on moderate prices and significant sales volumes, production of a large number of standardized (mass) products in the broad market (undifferentiated marketing) through the use of efficiently developed technologies that allow reducing costs and prices;

2) "strategy of advantages" - an enterprise creates or has a stable advantage over competitors due to the possibilities of changing production technologies, service and logistics development, which allows to conduct non-price competition at the expense of goods that are known on the market by their unique characteristics (differentiated marketing).

The use of marketing in domestic enterprises is hampered by a number of problems, which are several major groups, which are depicted in fig. 1 [1].

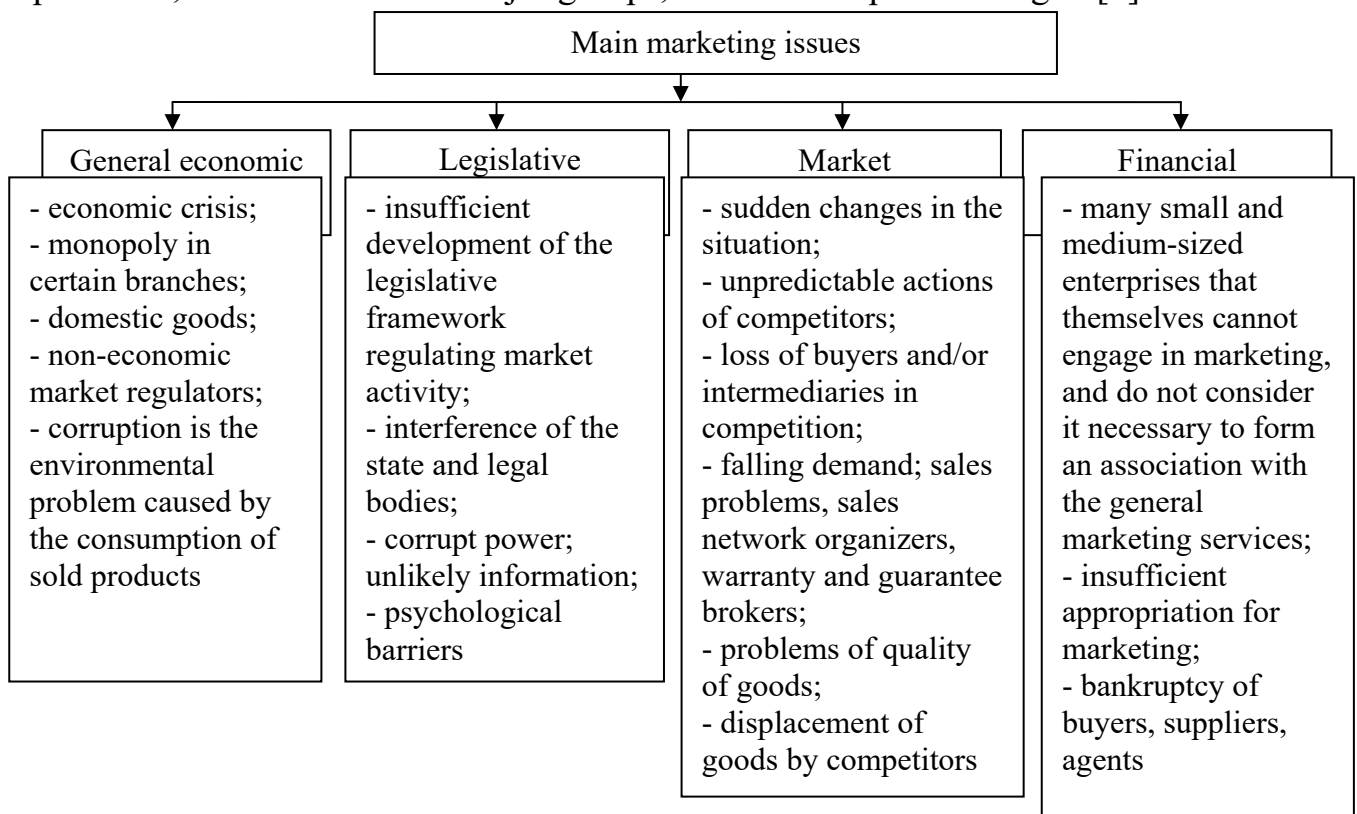

Fig. 1. Typical problems with the application of marketing by enterprises in Ukraine

The formation of a strategy is a central stage in the process of strategic management of an enterprise. It is among the existing varieties of marketing that is of particular importance. An integral part of a marketing strategy is marketing policy [3].

The essence of marketing policy is to establish the boundaries of activity and determine behavior in the field of management, directing the operation of the company in the implementation of its marketing strategies. Marketing policy allows the enterprise to self-regulate and control the external and internal situation, have flexibility for changes occurring in the external and internal environment, develop a directive defining the boundaries of the company, complement the marketing strategy, add the necessary flexibility and mobility to achieve the marketing strategic goal regulate management activity and behavior of enterprises.

Marketing policy is a general guide to action, decision-making that facilitates the achievement of long-term goals explains how they should be achieved and sets benchmarks, and targets that need to be followed [4].

The most significant problems in implementing the strategy include inadequate definition of the time required for the implementation of the strategy; unpredictable factors of the environment; low coordination of actions between different structural subdivisions of the enterprise; decrease with time the attention to the implementation of the strategy; discrepancy in the available qualification of personnel with the competence necessary for implementation of strategy; work of existing information systems for monitoring the implementation of strategies [5].

Overcoming the main problem areas of strategy implementation is possible in this way.

1. To adapt the management system and organizational structure of the enterprise, distributing the areas of responsibility for achieving goals and decision-making and normalizing business processes.

2. To determine the indicators of monitoring the implementation of the strategy and their control systems, which ensures the coordination of actions of different units.

3. To adjust the allocation of resources between strategic economic units in accordance with the objectives of the strategy.

4. To implement the strategy in its own right: the enterprise should carry out operational activities in accordance with the planned stages of strategic marketing planning.

5. To carry out ongoing monitoring and correction of the strategy in accordance with a balanced system of indicators and strategic plans [3].

The basis of improving the marketing strategy implementation process is to choose a balanced system of indicators. It combines the strategic and operational activities of the company and meets the modern requirements for business. The modern balanced indicator system is a new strategic planning tool that can achieve long-term success by identifying the most important goals for which the company must focus its resources and attention.

To implement a balanced system of indicators can be as follows: determination of indicators of strategy implementation; checking the balance of indicators; establishing responsibility for each indicator; current data collection on strategy implementation; evaluating the effectiveness of strategy implementation [5].

Approaches to the use of marketing strategies are to determine the general program of action of the enterprise and the vector to create its target market positions. Formation of an effective marketing strategy at an enterprise enables: to analyze and

identify potentially relevant changes in the marketing environment; change the business direction of the firm from the passive response to the influence of market factors on active actions; to form long-term goals; competitive advantages; to evaluate marketing opportunities to focus on the most promising areas of development.

Thus, the introduction of an integrated system of marketing management for the implementation of enterprise strategies based on the concept of a balanced system of indicators will improve the process of implementing the strategies of enterprises and increase the long-term effectiveness of their activities in the market. The strategy is defined as a comprehensive business plan that is developed on the basis of a creative science-based approach and is defined to achieve long-term global goals of the enterprise. Any marketing strategy determines the vector of enterprise action both in relation to consumers and in relation to competitors. It represents a means of realizing the marketing objectives of the enterprise; determines the market direction of the enterprise; is an integral part of the formation of a marketing strategy that has a certain logic, consistency, and cyclicity. Formation of a well-grounded marketing strategy plays an important role in ensuring the achievement of the strategic goals of the company (firm).

Literature:

1. Bogomolova V.V. Organization of management by marketing activity of the enterprise // Materials // Materials of the XV International scientific conference of young scientists "Science and Higher Education". – Zaporozhye: GU «ZIDMU», 2010. – Part 2. – P. 54-55.
2. Economic Encyclopedia (in three volumes). Volume 2. Rep. Editor S.V. Mohernyi. – K.: Publishing Center "Academy", 2011. – 848 pp.
3. Kudenko N. Marketing Strategy of the Firm // Marketing in Ukraine. – 2015. – No. 4 – pp. 52-54.
4. Maksimov T., A. Zhdanov, Ivchenko E. Features of formation of marketing strategy and marketing policy of the Ukrainian enterprises in crisis // Marketing in Ukraine. – 2009. – No. 6 – p. 22-26.
5. Polonets B. Implementation of marketing strategies: problem areas and ways to overcome them // Marketing in Ukraine. – 2013. – No. 4 – p. 7-11.
6. Teletov O. S. Marketing in Industry: Monograph / O.S. Teetov – K.: Center for Educational Literature, 2014. – 248 p.
7. Shershenova Z. Strategy of management // Current problems of the economy. – 2009. – No. 12. – p. 6-12.

Olassanova R.K.

Lectors, Master of Economics with Specialization in Marketing
«Turan» college of University

USAGE OF CONTENT-MARKETING IN THE COMPANY'S ACTIVITIES

Оласанова Р.К.

преподаватель экономических дисциплин, магистр экономических наук
Колледж университета «Туран»

ЭФФЕКТИВНОСТЬ КОНТЕНТ-МАРКЕТИНГА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИИ

This article is about important matters of content-marketing in the companies.

Keywords: *content marketing, social media, content, sate development*

В данной статье автор рассматривает вопросы о важности применения контент-маркетинга в деятельности компании.

Ключевые слова: контент- маркетинг, социальные медиа, развитие сайта, контент.

В настоящее время для привлечения потенциальных клиентов и распространение полезной для потребителя информации с целью завоевания их доверия используется множество маркетинговых приёмов. И одним из этих приемов является контент-маркетинг.

Контент-маркетинг – быстрорастущий сегмент интернет-маркетинга. Он подразумевает подготовку и распространение качественной, ценной и полезной информации, которая не является рекламой, но которая косвенно убеждает потенциальных клиентов принять необходимое решение и выбрать его услугу. Чтобы построить успешный бизнес, необходимо поддерживать связь с клиентами.

Сейчас легче всего это сделать в Интернете с использованием правильного, грамотного контента.

Пути распространения информационного контента могут быть самыми разнообразными: сайты, книги, журналы, социальные сети, традиционные средства массовой информации, печатные или интернет новостные издания, подписки на рассылки, подкасты, семинары, конференции, круглые столы, видео порталы и т.д. [1]

Цель применения контент-маркетинга, завоевать доверие потребителя и привлечь потенциальных клиентов. Распространяемая информация не является рекламой, она призвана косвенно убедить клиента принять решение, необходимое владельцу бизнеса

Потенциальный потребитель должен понять, что именно ваша компания поможет удовлетворить его потребности.

Контент-маркетинг — совокупность приёмов, которые основаны на создании и распространении полезной для потребителя информации.

Распространения информации состоит не в рекламе конкретных продуктов или услуг, а в информировании потребителей об общей ситуации в данном сегменте рынка, о событиях происходящих в нём, о способах решения связанных с этим сегментом проблем, и иногда — о том, как продукты или услуги распространителя помогают решить эти проблемы. С каждым годом он становится все более актуальным.

За рубежом о нем массово начали говорить лишь в 2009 году, хотя – понятное дело – контент-маркетинг активно применяется с начала использования интернета, как основного канала получения клиентов.[2]

Контент-маркетинг в том виде, каким мы его знаем (а это, прежде всего, подход к корпоративному сайту, как к media), - в общем-то, создается прямо на наших глазах.

Можно также провести несколько примеров, когда изначально в общем-то небольшие фирмы становились лидерами в своих отраслях только благодаря эффективному контент-маркетинговому развитию сайтов. «Это такие компании, как: БайтЭрг (лидер рынка по производству камер видеонаблюдения, крупнейший поставщик цифровых видеорегистраторов для

систем видеонаблюдения), Вика (крупнейший российский производитель торговой мебели), Весь Мир (изначально небольшая подольская фабрика, производящая нетканые наполнители, сейчас является одним из лидеров отрасли, опережая по темпам роста главного и, по сути, уже единственного конкурента)» [3]

Контент-маркетинг перешел в категорию признанных основных маркетинговых стратегий. И в настоящее время она удостоилась еще большего внимания. Если вы всерьез подумываете о развитии контент-маркетинга, то вы можете столкнуться с такой проблемой, как доверие потребителей.

Любой человек, знает, что доверия добиться совсем нелегко. Нужна вся жизнь, чтобы его добиться, но достаточно одного промаха, чтобы потерять.

Если доверие потеряно, восстановить его гораздо труднее. С другой стороны, контент-маркетинг лишней раз подтверждает, что компании, которые обеспечивают прозрачность и достоверность своих данных обнаружат, что их клиентская база с гораздо большим пониманием отнесется к тому, что дела идут «не так». Ведь каждый кусочек контента, который вы создаете, добавляет еще один шанс в фундамент взаимоотношений с пользователем.

При работе с контент-маркетингом, кампания будет длиться столько, сколько проживет ваш контент. Но хотя точной даты окончания нет, ее роль с успехом берут на себя определенные ключевые этапы для измерения.

«Нехватка времени» является следующей проблемой, с которой сталкиваются контент-маркетологи согласно опросу по итогам 2014 года.[4]

Развития контент-маркетинга требует определенные денежные расходы. Так как расходы относительно малы, многие бренд-менеджеры полагают, что контент-маркетинг всегда будет более дешевой альтернативой другим методам продвижения, таким как реклама и PR.

Результаты большинства вложений в контент-маркетинг можно будет ощутить только спустя годы последовательной деятельности по построению имиджа бренда; поэтому и вложения в бюджет должны быть соответственными.

Существует два вида ведения бизнеса в Интернете.

1. Традиционная модель. Вы привлекаете покупателя на ваш сайт и продаете. Этим простым алгоритмом пользуется большинство компаний.

Традиционная модель ведения бизнеса была разработана тогда, когда Всемирная паутина только начинала развиваться. Теперь же с каждым годом её эффективность падает. И чем больше развивается Интернет, тем сильнее заметны проблемные стороны этой модели ведения бизнеса. Это объясняется высокой конкуренцией. Ваша целевая аудитория перегружена рекламными сообщениями, в этом случае о лояльности речи не ведётся. Посетитель приходит на сайт, рассматривает предложенные услуги и идёт дальше. Ведь ваша компания — всего лишь одна из многих. Потенциальный клиент пересыщен подобными предложениями.

2. Модель ведения бизнеса, при которой лояльность формируется до ознакомления с вашим коммерческим предложением. То есть вопрос, с которого обычно начинается знакомство с компанией. К вам идут уже готовые клиенты. Такой посетитель в корне отличается от того, кто пришел к вам,

увидев вашу рекламу. Контент — это информация. Контент-маркетинг — комплекс мер по созданию и донесению до потребителей информации, помогающей совершить продажи и сформировать лояльное отношение к вашей компании.[5]

Специалист по поведенческой психологии и рекламе, Адам Ферье (Adam Ferrier) в своей книге «Рекламный эффект» (The Advertising Effect) пишет о 3 условиях, при которых можно воздействовать с помощью технологии и психологии на поведение online потребителя.

1. У покупателя есть серьезное намерение измениться (внутренняя мотивация).

2. Потребитель обладает навыками, помогающими ему выполнить первое условие.

3. Внешняя среда не препятствует изменению человека.

Все 3 условия являются ключом к успешному контент-маркетингу.

Реализация контент-маркетинга предполагает разные программы, которые разработаны отдельно для каждого канала распространения информации. Например, аудитория direct mail (почтовая рассылка) включает в себя людей, которые в отличие от аудитории из соцсетей осознают имеющиеся проблемы и ищут способ их решения. Поэтому в direct mail должен преобладать стержневой контент.

В контенте для соцсетей делается упор на материалы, которые дают варианты для решения проблем потенциальных клиентов.

Нужно помнить о том, что одной из основных целей контент-маркетинга является привлечение на сайт целевой аудитории. Чаще всего источниками трафика становятся социальные сети, тематические ресурсы и поисковые системы.

Контент-маркетинг — это дисциплина со своими собственными правилами. Она твердо стоит на ногах и никуда не исчезнет.

Преимущества контент-маркетинга состоит в том, что он эффективно привлекает внимание аудитории, помогает завоевать доверие и ненавязчиво продвигает товар или услугу на рынке. Контент отличается от рекламы тем, что старается быть полезным сам по себе, без скрытого коммерческого умысла.

Контент-маркетинг позволяет добиться различных целей: создание имиджа лидера, увеличение прямых продаж, ознакомление потребителей с принципиально новыми продуктами или услугами и продвижением их на рынок [6].

Литература:

1. <http://cabmarket.kz/article/node/3814-seo-optimizaciya-ili-kontekstnaya-reklama-chto-vybrat>
2. <http://cabmarket.kz/article/node/19844-issledovanie-wave-8-pochemu-i-kak-polzovateli-rasprostranyayut-kontent>
3. <http://cabmarket.kz/article/node/gotovaya-strategiya-kontent-marketinga>
4. Майкл Стелзн. Контент- маркетинг, Москва, издательство «Манн, Иванов и Феббер»
5. Дэвид Мирман Скотт. Новые правила маркетинга и PR/ Издание на русском языке, оформление. ООО «Альпина Паблиш», 2013.
6. <http://itmark.ru>

Rubashka V.P.,
Ph.D., Associate Professor

Bobova P.V.
Master student

Ukrainian Engineering Pedagogies Academy, Kharkov, Ukraine

MARKETING ANALYSIS OF OBJECT OF INTELLECTUAL PROPERTY

Рубашка В.П.
к.т.н., доцент
Бобова П.В.
магістрант

Українська інженерно-педагогічна академія, Харків, Україна

МАРКЕТИНГОВИЙ АНАЛІЗ ОБ'ЄКТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

In the articles considered of question of marketing analysis of the use of rights on the object of intellectual property - combination is womanish for a fitness. It is marked that marketing of objects of intellectual property differs that new not products and commodities, but participants of rights, take part a market on new objects. In this case intellectual property is traditionally determined as a commodity of the special family. The feature of objects of intellectual property is: immateriality, uniqueness, urgency (time of action protective a document, low level of liquidity). A vagueness and large risk of destroying of object of intellectual property is at the market, related to the necessity of conducting of marketing's researches on all of the stages of life cycle.

Keywords: *object of intellectual property, marketing analysis, market of products, commercialization of rights, competitiveness.*

У статті розглянуті питання маркетингового аналізу використання прав на об'єкт інтелектуальної власності - комбінезон жіночий для фітнесу. Наголошується, що маркетинг об'єктів інтелектуальної власності відрізняється тим, що ринку беруть участь не нові продукти і товари, а учасники прав на нові об'єкти. В цьому випадку інтелектуальна власність традиційно визначається як товар особливого роду. Особливістю об'єктів інтелектуальної власності є: нематеріальність, неповторність, терміновість (час дії охоронного документу, низький рівень ліквідності). Невизначеність і великий ризик виведення об'єкту інтелектуальної власності на ринку, пов'язана з необхідністю проведення маркетингових досліджень на всіх етапах життєвого циклу.

Ключові слова: *об'єкт інтелектуальної власності, маркетинговий аналіз, ринок продукції, комерціалізація прав, конкурентоспроможність.*

Аналіз ринку використання прав на об'єкт інтелектуальної власності (ОІВ). Дослідження ринку – одна з різновидів маркетингових досліджень, вивчає всі аспекти бізнес-середовища. Тут задаються питання про конкурентів, структуру ринку, урядових постановках, економічних тенденціях, технічні досягнення і багатьох інших факторах, які складають бізнес-середовище. Іноді цей термін приписується фінансовому аналізу компаній, індустрій або секторів. У цьому випадку фінансовий аналіз надає результат інвестиційним консультантам або потенційним інвесторам, базуючись на проведеному дослідженні.

Маркетинг об'єктів інтелектуальної власності відрізняється тим, що ринку беруть участь не нові продукти і товари, а учасники прав на нові об'єкти. В цьому випадку ІВ традиційно визначається як товар особливого роду. Особливістю ОІВ є: нематеріальність, неповторність, терміновість (час дії

охоронного документу, низький рівень ліквідності). Невизначеність і великий ризик виведення ОІВ на ринку, пов'язана з необхідністю проведення маркетингових досліджень на всіх етапах життєвого циклу ОІВ.

Перш ніж приступити до розробки проекту – комбінезон жіночий для фітнесу, було визначено його ринковий потенціал. Основним ринком збуту цього проекту буде Україна.

Був проведений пошук покупців ліцензії та визначені умови угоди. В Якості покупця була обрана фірма «Designed for Fitness». Вибір компанії заснований на тому, що вона має гарну репутацію і позитивні відгуки покупців; стабільну прибутковість; високий рейтинг кредитоспроможності; інноваційні корпоративні позиції; надійні постачальники та партнери; досвід укладення ліцензійних угод.

Таблиця 1

Аналіз ринку продукції

№ з/п	Споживачі продукції	Загальний попит у виробі, в Україні, шт/рік	Частка, що займає ніша	Розрахунковий обсяг продажу виробу, шт/рік	Ймовірна відпускна ціна продукту у грн/шт	Потенційна виручка грн/рік	Джерела залучення інформації
1	Підприємств, що займаються пошиттям одягу	3 600	0,1	360	860	309 600	Реклама (Інтернет, соціальні мережі, телебачення, транспорт)
2	Підприємства, що займаються пошиттям спортивного одягу	6 400	0,1	640	860	550 400	Реклама (Інтернет, соціальні мережі, телебачення, транспорт)
Разом		10 000		1000		860 000	

Сьогодні фітнес-клуби з тією чи іншою періодичністю відвідує приблизно 10% українців, які живуть у великих містах з населенням від 500 тис. чоловік. За останні два роки на територіях, не залучених у військові дії або окупацію, спостерігається зростання на 0,5-1% prom.ua/Odezhda-dlya-fitnessa, <http://www.marketing-ua.com/articles.php?articleId=2267> Регулярними клієнтами фітнес Центрів є студенти, учні - 32,2% і відвідувач у віці від 30-45 років - 43%. Всі вони вважають за краще мати зручну, сучасну, спортивний одяг. Підтвердженням тому служить попереднє опитування клієнтів 11 Центрів м.Харкова.

Таким чином, можна стверджувати, що сьогодні перспективно налагодити пошиття спортивного одягу, так як через коливання валютних курсів ціни в спортивному ритейлі значно зросли, а знайти відповідний одяг стає все важче.

Проаналізувавши ринок продукції загальний попит у виробі в Україні складає у кількості 10 тис. шт/рік. Розрахунковий обсягу продажу виробу -

1000 шт/рік. За даними ринкових цін на комбінезон в Україні було визначено ймовірнісну відпускну ціну продукту у розмірі 860 грн. за штуку. Таким чином, потенційна виручка складатиме 860000 грн/рік. Що говорить про затребуваність та прибутковість даного ОІВ.

Аналіз та вибір найбільш ефективного використання і комерціалізації прав на ОІВ. Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності - це взаємовигідні (комерційні) дії всіх учасників процесу перетворення результатів інтелектуальної праці у ринковий товар.

Основними способами комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності наведені у табл. 2.

Таблиця 2

Аналіз способів комерціалізації

№ п/п	Спосіб комерціалізації	Переваги	Недоліки	Висновки по аналізу
1	Продаж прав на використання ОІВ	Можливість подальшого використання прав на ОІВ	Необхідність управління використанням прав на ОІВ	З'являються конкуруючі фірми по одному продукту
2	Повна передача (продаж) прав на ОІВ	Відсутня необхідність управління використанням прав на ОІВ	Позбавлення майнових прав на ОІВ	Отримання одразу великого прибутку
3	Включення ОІВ до статутного фонду новостворюваного або діючого підприємства	Привабливий за наявності такого підприємства або намірів для його створення	Мало досвіду включення ОІВ в НМА	Краще включати особисті розробки

Щодо ОІВ комбінезону для фітнесу, то найбільш оптимальним способом його комерціалізації буде продаж прав на використання ОІВ, адже це подовжить використання прав на ОІВ та надасть можливість отримання стабільного доходу.

Аналіз конкурентоспроможності ОІВ та формування оцінюваної моделі. Для формування оціночної моделі конкурентоспроможності необхідно виконати наступні етапи [1]:

1. Виявлення оціночних параметрів, характеризуючи ОІВ з позиції задоволення інтересів споживачів (якісний аналіз).

2. Порівняльний аналіз співвідносної значущості оцінювальних параметрів на основі парних порівнянь, виявлення питомої ваги значущості (кількісний аналіз).

3. Розробка бальної системи з деталізацією по кожному оцінюваному параметру.

4. Оцінка рівня по кожному оцінюваному параметру і комплексна оцінка в цілому оцінюваного препарату і найближчих конкурентів.

5. Аналіз отриманих результатів і порівняння оціночного показника з абсолютним значенням і з аналогами.

Таблиця 3

Визначення оціночних параметрів та питомої ваги значимості

№	Оціночні параметри	Парні порівняння значимості						Сума балів	Питома вага
		1	2	3	4	5	6		
1	Цінова доступність ОІВ вішалки для одягу		5	3	4	6	4	22	0,14
2	Зовнішній вигляд комбінезону для фітнесу	5		6	5	6	6	28	0,18
3	Якість ОІВ	7	4		4	4	4	23	0,15
4	Надійність комбінезону для фітнесу	6	5	6		6	6	29	0,19
5	Імідж розробника ОІВ	4	4	6	4		6	24	0,16
6	Зручність під час експлуатації	6	4	6	4	4		24	0,16
Разом								150	1

При формуванні оціночної моделі важливим елементом є розробка критеріїв по кожному оціночному параметру, виходячи з вибраної бальної шкали. В таблиці 4 наведені критерії оцінки параметрів конкурентоспроможності ОІВ комбінезону жіночого для фітнесу за 5-бальною шкалою.

Таблиця 4

Критерії оцінки параметрів конкурентоспроможності ОІВ

№	Параметри, що оцінюють	Оцінка в балах по рівнях				
		1 (дуже низький)	2(низький)	3 (середній)	4 (високий)	5 (дуже високий)
1	Цінова доступність ОІВ	Доступна тільки елітарним користувачам	Доступно для користувачів з високим рівнем фінансової забезпеченості	Доступно для користувачів з середнім рівнем фінансової забезпеченості	Доступно для користувачів з низьким рівнем фінансової забезпеченості	Низька, доступна для користувачів з будь-якою забезпеченістю
2	Зовнішній вигляд комбінезону для фітнесу	Виріб має дуже не привабливий зовнішній вигляд	Виріб має не привабливий зовнішній вигляд	Виріб має привабливий зовнішній, проте потребує допрацювання	Виріб має привабливий зовнішній вигляд	Виріб має дуже привабливий зовнішній вигляд
3	Якість ОІВ	Виріб слугує дуже погано	Виріб слугує погано	Виріб слугує досить добре, але потребує допрацювання	Виріб добре слугує, лише інколи виникають проблеми з якістю	Виріб слугує дуже добре, немає недоліків
4	Надійність ОІВ комбінезону для фітнесу	Зовсім не надійний	Ненадійний виріб	Середньої надійності	Високий рівень надійності	Дуже надійний виріб

5	Імідж розробника ОІВ	Знов утворився, або з незадовільною репутацією	Популярність тільки у межах регіону, репутація задовільна	Популярність тільки у межах регіону, репутація звичайна (нормальна, середня)	Широка популярність і добра репутація в країні	Добре відомий і визнаний в країні і за кордоном, має відмінну репутацію
6	Зручність під час експлуатації	Не зручна в застосуванні, має безліч недоліків при використанні	Не досить зручна в застосуванні, займає багато простору, важка, часто ламається	Досить зручна в користуванні, але часто виникають проблеми зі зручністю	Зручна в застосуванні, лише інколи виникають проблеми зі зручністю	Дуже зручна, не має ніяких вад у використанні

Оцінка конкурентоспроможності розглянутого ОІВ і найближчих конкурентів. За допомогою сформованої системи оцінки параметрів конкурентоспроможності ОІВ комбінезону для фітнесу (табл. 4) складено кваліметричну модель оцінки конкурентоспроможності (табл. 5).

Таблиця 5

Кваліметрична модель оцінки конкурентоспроможності

Формування кваліметричної моделі оцінки конкурентоспроможності					
№	Оцінювані параметри	Питома вага	Оцінка по 5 бальній системі/ взваж.		
			Конкурент №1 (ТМ «Dynamite»)	Конкурент №2 (ТМ «Designed for Fitness»)	Промисловий зразок
1	2	3	4	5	6
1	Цінова доступність ОІВ комбінезону для фітнесу	0,14	2	3	5
			0,28	0,42	0,7
2	Зовнішній вигляд комбінезону для фітнесу	0,18	5	5	5
			0,9	0,9	0,9
3	Якість ОІВ	0,15	5	4	4
			0,75	0,6	0,6
4	Надійність комбінезону для фітнесу	0,19	4	4	4
			0,76	0,76	0,76
5	Імідж розробника ОІВ	0,16	5	4	4
			0,8	0,64	0,64
6	Зручність під час експлуатації	0,16	5	5	5
			0,8	0,8	0,8
Разом		1	4,29	4,12	4,4

Інтегральна оцінка рівня конкурентоспроможності ОІВ (O) визначається по наступній формулі:

$$O = O_1 * 0,14 + O_2 * 0,18 + O_3 * 0,15 + O_4 * 0,19 + O_5 * 0,16 + O_6 * 0,16$$

де $O_1 \dots O_6$ - оцінки за п'ятибальною шкалою по кожному з оціночних параметрів

$$O = 4,4$$

За наслідками оцінки можна судити про абсолютний і відносний рівні конкурентоспроможності порівняно з аналогічними продуктами – конкурентами. При аналізі абсолютного рівня конкурентоспроможності оцінка порівнюється з ідеальним значенням, рівним 5 балів по всіх параметрах, що практично неможливе. Рекомендується інтерпретувати результати інтегральної оцінки таким чином:

відмінний рівень – вище 4,25 балів

високий рівень – від 3,50 до 4,25 балів

середній рівень – від 2,50 до 3,50 балів

низький рівень – від 1,50 до 2,50 балів

дуже низький рівень – менш 1,50 балів.

Аналіз отриманих результатів оцінки конкурентоспроможності ОІВ полягає в порівнянні результатів оцінки з даними про конкурентів (порівняльний аналіз), а також порівняно з вищенаведеними абсолютними значеннями конкурентоспроможності. При аналізі необхідно виявити, за рахунок яких оціночних параметрів можна збільшити рівень конкурентоспроможності ОІВ. Слід звернути особливу увагу на параметри, по яких низька оцінка і висока питома вага значущості, а також на наявність технічної і фінансової можливості для розробки конкретних заходів, необхідних для досягнення максимального рівня конкурентоспроможності.

Таким чином після удосконалення промисловий зразок має рівень конкурентоспроможності 4,4 бали, що вище ніж у потенційних конкурентів, тому може бути доцільним для подальшої розробки.

Література:

1. Гусаковська Т.О. Особливості формування ринкової ціни об'єктів інтелектуальної власності на різних стадіях їх життєвого циклу / Т.О. Гусаковська // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – Чернівці: Книги-XXI. – 2008. – Вип. 1. Еко- номічні науки. – С. 36–44.

15. PSYCHOLOGY, PEDAGOGY AND EDUCATION

Baieva O.V.,

Doctor of Biology, Professor

Lebedeva N.Yu.,

Candidate of medical Sciences, associate Professor

Marinenko M.I.

Senior lecturer

Kyiv Medical University, Ukraine

CONCEPTUAL FRAMEWORK THE USE OF INTERACTIVE METHODS OF STUDING OF MICROBIOLOGY, VIROLOGY AND IMMUNOLOGY

Баєва О.В.,

доктор біологічних наук, професор

Лебедєва Н.Ю.,

кандидат медичних наук, доцент

Мариненко М.І.

старший викладач

Київський медичний університет, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ МІКРОБІОЛОГІЇ, ВІРУСОЛОГІЇ ТА ІМУНОЛОГІЇ

The article says about the main principles for the use of interactive methods in the studying of Microbiology, Virology and Immunology at the medical high education.

Key words: *interactive methods; Microbiology*

В статті розглянуто основні принципи використання інтерактивних методів навчання при викладанні мікробіології, вірусології та імунології в медичних вищих навчальних закладах.

Ключові слова: *інтерактивні методи; мікробіологія*

Активне впровадження в навчальний процес інтерактивного навчання, що на відміну від традиційних лекцій та лабораторних занять, має ряд методологічних переваг. До методів, які активізують навчальний процес, відносяться: метод ситуаційного аналізу; метод рольових ігор; різні види тренінгів і ігрове проектування [2]. Навіть використання кейс-технологій, заснованих на аналізі ситуацій, дає можливість викладачеві не тільки активізувати увагу студента, проте й формувати та розвивати відповідні професійні компетенції та клінічне мислення.

Інтерактивне навчання стимулює емоційний стан організму, що сприяє більш активному запам'ятовуванню. Навчанню і запам'ятовуванню може сприяти і те, як інформація подається в новому, незвичайному вигляді, що не збігається з уже встановленими в головному мозку закономірностями й шаблонами.

Активізація запам'ятовування за рахунок емоцій може мати й інший фізіологічний механізм. Неспецифічні подразники викликають виділення клітками головного мозку проопіомеланокортину, що активізує процеси пам'яті. Цей медіатор розщеплюється на ряд речовин, однією з яких є АКТГ, що у свою чергу є гормоном, який регулює синтез кортизолу.

Активізацію запам'ятовування за рахунок емоцій можна використовувати на практичних заняттях: робота в малих групах над аналізом конкретних задач, захист позиції своєї групи перед іншими однокурсниками, участь в імітаційних і ділових іграх.

Для навчальних тем, де обсяг матеріалу значний, а логічні зв'язки між його елементами не виражені чітко та однозначно, придатною буде гра-змагання "Останнє слово". На практичному занятті вона може виконувати ту ж саму функцію, що традиційне фронтальне опитування. Її нескладні правила полягають у тому, що викладач встановлює черговість, у якій студенти називають по одній властивості об'єкту вивчення (наприклад, збудника певної інфекції, або конкретного препарату для обов'язкового вивчення). Тому, хто пропустив "хід" або дав неправильну відповідь нараховуються штрафні бали, а переможцем вважається той, за ким залишилося "останнє слово". Крім підрахунку додатних та від'ємних балів викладач може по ходу гри висловлювати зауваження або навідні питання, щоб істотні характеристики явища або процесу не залишилися поза увагою студентів [1].

Інтерактивне навчання розвиває емоційний інтелект. В останнє десятиліття була висунута концепція про існування емоційного інтелекту. Він доповнює той тип інтелекту, що зазвичай вимірюється за допомогою тестів для визначення коефіцієнта розумового розвитку (IQ –тест). Salovey P. і Mayer J., які запропонували цю концепцію, визначили емоційний інтелект як здатність сприймати, розуміти, виражати й контролювати свої емоції. Люди, які мають розвинутий емоційний інтелект, можуть використовувати свої емоції для управління власною свідомістю й поведінкою і здатні відчувати почуття інших. Подальший розвиток ця концепція одержала у працях Goleman D. (1999), у яких була висловлена точка зору, що для успіху в сучасних організаціях, технічних навичок, інтелекту, у звичайному розумінні цього слова, недостатньо [4]. Необхідно виявляти і розвивати такі особистісні якості як ініціатива, здатність до співчуття, самооцінка й мотивація. В інтерактивному навчанні задіяні обидві півкулі головного мозку. Ліва півкуля головного мозку відповідає за мову, логічне мислення і сприйняття послідовності й закономірностей. Права – за сприйняття музики, зорових образів і уяву. Звичайно, у реальності все набагато складніше, і між півкулями не можна провести чітку демаркаційну лінію.

Ігри-змагання добре поєднуються з іншими прогресивними методами навчання, наприклад, з відеодемонстрацією. При вивченні медичної мікробіології демонстрація реальних об'єктів часто неможлива із-за їх небезпеки для життя і здоров'я студентів, а виконання ряду лабораторних досліджень - із-за складності і тривалості. Тоді як навчальні фільми дають гарну можливість зазирнути у мікросвіт [2]. Крім того, понад 80% навчальних фільмів з медичної мікробіології – англomовні, тому їх можна використовувати при викладанні мікробіології, вірусології та імунології в англomовних групах студентів. При викладанні навчальної дисципліни в групах українських студентів використання англomовних навчальних фільмів з мікробіології є

засобом підвищення мовних комунікативних навичок вітчизняних студентів-медиків.

Цінним джерелом відеоінформації можуть бути інтернет-ресурси, доступ on-lineй. Організувати продуктивну пізнавальну діяльність при використанні відеоматеріалів допоможе командна гра «Питання і відповіді». По ходу демонстрації учасники команд складають питання до відеофільму, а потім задають їх команді суперників і при цьому мають бути готові самі відповісти на своє питання. Викладач веде рахунок, звертаючи увагу на коректність питань та ґрунтовність відповідей. У результаті оголошується команда переможець і найбільш результативні гравці з кожної команди. У разі рівного рахунку результат гри вирішує "пенальті" – питання від викладача. Наприкінці необхідно обов'язково спільно з студентами підвести підсумки і озвучити отримані висновки [2].

Елемент інтерактивності та змагання можна привнести і у виконання інших навчальних завдань, що відносяться як до мануальних, так і інтелектуальних навичок майбутнього лікаря: відмітити кращий з виготовлених студентами мікропрепаратів, найдосконаліше оформлений протокол дослідження, раціонально складений алгоритм діагностики, нестандартний підхід до рішення проблемної задачі. Підготовку до таких практичних занять важко уявити без інтенсивного використання індивідуальних самостійних занять і перевірки індивідуальної підготовки в групових заняттях.

Сучасними дослідженнями встановлено, що хоча ліва півкуля й обробляє інформацію швидше, ніж права, насправді в будь-яких наших діях беруть участь обоє півкулі. При інтерактивному навчанні зміст ситуації або історії має бути спрямований і до лівої, і до правої півкулі мозку. При цьому ліва півкуля сприймає послідовність слів і аналізує її, а права - створює зорові образи і розпізнає закономірності. Це означає, що ліва півкуля перестає, зазвичай, домінувати, і студент стає більш вільним і відкритим для творчості.

Таким чином, використання інтерактивних методів навчання активізує увагу, сприяє більш активному переходові отриманої інформації у вторинну пам'ять і підвищує рівень синхронізації потенціалів різних структур головного мозку. Головними перевагами інтерактивних форм навчання при опануванні студентами мікробіології, вірусології та імунології є можливість активізації пізнавальної і розумової діяльності студентів, залучення студентів до процесу навчання в якості активних учасників, розвиток навичок аналізу ситуації, посилення мотивації до вивчення дисципліни та підвищення самооцінки в процесі отримання позитивних результатів.

Література:

1. Крушинська, Т.Ю. Ділові ігри змагання на заняттях з медичної мікробіології / Т.Ю.Крушинська, Г.М.Кременчуцький, Д.О.Степанський //Досягнення і перспективи впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих медичних (фармацевтичних навчальних закладах України: матеріали Всеукр. навч.-наук. конф. з міжнар.участю: у 2 ч.- Тернопіль, ТДМУ, 2014.- Ч. 1.- С.249-250
2. Крушинська, Т.Ю. Англomовні навчальні відеофільми на практичних заняттях з мікробіології / Т.Ю.Крушинська, Г.М.Кременчуцький, Д.О.Степанський // Мовна

- комунікація: наука, культура, медицина. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. - Тернопіль, ТДМУ:Укрмедкнига, 2012.- С. 137-139.
3. Панфилова А.П. Игротехнический менеджмент. Интерактивные технологии для обучения и организационного развития персонала.-СПб: ИВЭСЭП, «Знание», 2003.- 536 с.
 4. Goleman D. Working with Emotional Intelligence.- London: Bloomsbury. - 1999.

Holozubova O.V., Matenko Ye.P., Pivovar O.O.

Balakleya branch of the Municipal institution

«Kharkiv humanitarian-pedagogic Academy» of Kharkiv regional Council

BY THE USE OF COACHING IN EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER SCHOOL

Голозубова О.В., Матенко Є.П., Пивовар О.О.

*Балаклійська філія Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ КОУЧІНГУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

The article analyzes the essence and the feasibility of using coaching technologies in the higher education system of Ukraine. Disclosed the basic principles and conditions of effective use of coaching as an innovative educational technologies.

Keywords: *coaching, innovation, educational technology, coach, the partnership*

У статті проаналізовано сутність та доцільність використання технології коучінгу в системі вищої освіти України. Розкрито основні принципи та умови ефективного застосування коучінгу як інноваційної освітньої технології.

Ключові слова: *коучінг, інновація, освітня технологія, коуч, партнерство.*

Реформування та модернізація сучасної вищої освіти України у напрямку інтеграції в Європейський освітній простір передбачає розробку та використання інноваційних освітніх систем і технологій. Підвищення якості вищої освіти, забезпечення високого рівня знань студентів, активізація їхньої пізнавальної діяльності, розвиток креативності, формування професійної компетентності майбутніх фахівців – все це зумовлює потребу застосування інноваційних технологій навчання, які спонукають студентів до самостійного, ініціативного й творчого освоєння навчального матеріалу і можуть зробити навчальний процес інтенсивним. Принципово новою для вищої школи і ще мало вивченою є така інноваційна технологія як коучінг.

Особливості інноваційних освітніх технологій та систем досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені: К. Ангеловські, О.В. Безпалько, І.Д. Бех, Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, І.М. Дичківська, В.Ф. Паламарчук, В.О. Сластьонін, Г.К. Селевко, О.В. Сухомлинська та ін.

Метою статті є обґрунтування принципів та умов упровадження коучінгу у освітній процес вітчизняної вищої школи.

Для вищої школи феномен «коучінг» є новим напрямом, в основу якого покладено визначення та максимально швидке досягнення мети шляхом розкриття внутрішнього потенціалу людини, засвоєння ключових стратегій одержання результату, удосконалення потрібних здібностей та навичок.

У контексті нашого дослідження коучінг – це процес створення викладачем (коучем) умов для всебічного розвитку особистості студента.

Дослівний переклад терміну «коучінг» – «тренерство». Коуч – це тренер, який здатний зробити з людини чемпіона, тобто мова йде про допомогу людям одержати виняткові результати в їхньому житті, кар'єрі, бізнесі або в суспільних справах [1, с. 45].

Коучінг (англ. coaching – навчати, тренувати для спеціальних цілей, репетирувати, надихати, готувати до іспитів). Коучінгу на Заході близько 30 років, він налічує близько 500 видів у всіх галузях професійного й особистого життя. На початку 80-х років ХХ століття прийшов зі спорту завдяки Тімоті Голві – тренеру, який виховував чемпіонів з гольфу та тенісу. Пізніше термін «коучінг» став означати будь-яку діяльність, пов'язану з наставництвом, інструктуванням або консультуванням. Професія коуча офіційно була визнана у 2001 році завдяки Міжнародній Федерації Коучів (США).

Дж. Уїтмор найбільш повно висвітвив основні ідеї коучінгу як особливого стилю навчальної взаємодії:

- люди здатні до змін лише у випадках, коли самі захочуть цього та готові до цього;
- наші переконання стосовно власних можливостей, прямо пов'язані з власними досягненнями. Те, як ми визначаємо успіх, прямо впливає на наші досягнення;
- ми звужуємо наш потенціал рамками наших переконань (наприклад, передрікаючи, що певні речі є неможливими через зовнішні або внутрішні бар'єри);
- люди вчаться саме тоді, коли реально залучені у навчальний процес;
- ми можемо вчитися за допомогою всього, що ми маємо, але навчання відбуватиметься тільки тоді, коли ми мислимо та будуємо плани на майбутнє;
- з метою допомоги іншим, ми повинні постійно прогресувати самі [2, с. 51].

На нашу думку, основними цілями коучінгу в галузі освіти є:

- розкриття внутрішнього потенціалу особистості студентів;
- удосконалення особистості через делегування відповідальності;
- досягнення високого рівня відповідальності й усвідомлення в усіх учасників коучінгу.

Завдяки коучінгу вирішуються наступні завдання:

- здійснюється діагностування та моніторинг освітнього процесу, що дає можливість враховувати та прогнозувати зміни, причиною яких є застосування інноваційних методик і технологій;
- опановуються інноваційні методики та технології;
- створюються умови, які спрямовані на ефективний пошук студентами шляхів і засобів досягнення вагомих для них цілей та вибору найкращого напрямку та темпу просування.

Міжособистісна взаємодія коуча та студентів повинна базуватися на наступних принципах:

1) принцип усвідомлення та відповідальності. Усвідомлення зумовлює відповідальність. У процесі спілкування важливо перейти від мотивації «уникання невдач» до мотивації «досягнення успіху», змінити напрям «від» на напрям «до».

Відповідальність коуча полягає у тому, щоб:

- допомогти студентам розкритися, визначити, чим вони наділені та чим реально можуть розпоряджатися для найбільш повної реалізації внутрішнього потенціалу. Завдяки самосвідомості студентів, коуч допомагає їм більш глибоко зрозуміти самих себе;

- допомогти студентам зрозуміти, чого вони дійсно хочуть досягти, сформулювати основні цілі та визначити шляхи їх досягнення;

- сприяти самовдосконаленню та саморозвитку студентів;

- допомогти знаходити найкращі рішення, які приносять задоволення вже у процесі руху до наміченої цілі;

- делегувати студентам відповідальність.

За словами А. Мерілін, коуч відповідає за процес досягнення результату, а студенти – за результат та дії, які пов'язані з його досягненнями [3, с. 37].

2) принцип єдності та взаємодії передбачає, що успіх в одній сфері діяльності зумовлює успіх і в інших. Особистісні проблеми у взаємостосунках впливають і на інші сфери діяльності.

3) принцип гнучкості мислення, усвідомлення шаблонів і алгоритмів власної поведінки.

Практика показує, що майже кожна людина відчуває труднощі при спробі змінитися або зробити щось нове. Їх подолання є можливим завдяки розробці разом з коучем нової стратегії особистісного та професійного розвитку. Це дозволяє студентам повірити у свої безмежні можливості та здібності.

4) принцип партнерства передбачає комунікативну взаємодію між коучем та студентами, так звані суб'єкт-суб'єктні відносини.

5) принцип ієрархічного розвитку. За словами А. Ейнштейна, найбільш важливі проблеми, не можуть вирішуватися на тому ж рівні мислення, на якому ми були, коли вони виникли. Щодня, приймаючи важливі рішення, ми відштовхуємося від стереотипів і досвіду минулих поразок і перемог. Коуч допомагає долати такі стереотипи і рухатися вперед.

Основний обов'язок коуча полягає в пошуку найкращого у особистості студента. Основний обов'язок студента полягає у взятті на себе відповідальності за розв'язання поставленого завдання і виконання всього того, про що домовилися з коучем. Мотивом, який спонукає суб'єктів працювати у системі «коучінг», є потреба у змінах. Педагогічна взаємодія у стилі «коучінг» допомагає зрозуміти, чому студенти не виконали поставлених завдань, допомагає планувати дії для пошуку оптимальних шляхів і навчатися діяти по-іншому на майбутнє. Коуч сприяє вдосконаленню особистісних здібностей студентів, про які вони навіть не здогадуються, або здогадуються, але не використовують як підґрунтя для руху вперед. Він допомагає визначитися з напрямом розвитку особистості студента взагалі і професійного розвитку зокрема.

Отже, загальну основу коучінгу в цій моделі можна описати словами: 1) партнерство; 2) розкриття потенціалу студента; 3) результат.

У процесі взаємодії коуч стимулює творчий пошук рішень та підтримує прагнення студентів досягати мети та змінюватися. Для цього коучем створюються атмосфера довіри, унікальний простір пошуку рішень, в якому студент працює з великим задоволенням. При цьому студент володіє правом прийняття рішень та несе відповідальність за кінцевий результат.

Коучінг як освітня технологія є ефективним за таких умов:

- студент розуміє різницю між тим, хто він є зараз і тим, ким хотів бути у майбутньому;

- студент готовий думати новим, неординарним способом;

- студент готовий слухати та сприймати критику на свою адресу;

- студент готовий змінюватися та діяти відповідально;

- студент несе повну відповідальність за кінцевий результат.

Одним із головних завдань будь-якого навчання є не лише навчити чомусь, але, передусім, навчити вчитися: отримувати, знаходити, вишукувати необхідні знання. Саме коучінг запускає механізми через особистісну мотивацію студентів самостійно отримувати знання [4, с. 61].

Коучінг – це свого роду партнерство, яке передбачає особистісні контакти та відносини довіри між коучем і студентами. Коуч повинен розуміти, для чого і куди він веде за собою студентів, і яким чином цей шлях пов'язаний з їх професійним зростанням. Основний результат коучінгу – поява у студента у процесі навчання тих результатів, що є важливими саме для нього.

Отже, коучінг для системи вищої освіти представляє собою:

- системний супровід студента, націлений на досягнення важливих для нього цілей, в результаті чого у студента виникає потреба змінюватися, здатність миттєво й ефективно реагувати у критичних ситуаціях;

- процес, що дозволяє особистості при використанні необхідних методів і прийомів досягти найвищих результатів у різних сферах життєдіяльності;

- процес саморозвитку і самовдосконалення, розкриття внутрішнього потенціалу особистості для досягнення максимального результату;

- систему взаємодії студента з коучем, із самим собою, з навколишнім світом;

- освітню технологію, яка дозволяє перейти із зони проблеми до зони оптимального рішення;

- модель взаємодії суб'єктів, завдяки якій коуч-викладач підтримує у студентів упевненість у своїх силах, формує в них адекватну самооцінку;

- різновид індивідуальної підтримки особистості, метою якої є професійний і особистісний розвиток, підвищення професійної компетентності;

- технологію, яка складається із наступних етапів: 1) встановлення партнерських взаємовідносин між коучем і студентами; 2) формулювання завдань; 3) визначення поточної ситуації (проблеми); 4) окреслення внутрішніх і зовнішніх перешкод на шляху до кінцевого результату; 5) з'ясування можливих шляхів вирішення проблеми; 6) вибір певного варіанту дій; 7) визначення того, що конкретно повинно бути зроблено й у які терміни.

Застосування коучінгу в освітньому процесі вищої школи означає послідовний перехід від традиційних аудиторних занять до тренінгової, індивідуальної, проектної, екстернатної та дистанційної форм роботи.

Таким чином, коучінг є освітньою технологією, яка побудована на партнерській взаємодії, при якій коучем створюються особливі умови, спрямовані на розкриття внутрішнього потенціалу особистості студента для досягнення ним значимих для нього цілей у визначені терміни.

Коучінг – це ще і технологія, що вимагає значного досвіду і серйозного підходу з боку педагога, це ціла система підтримки вихованця, і, хоча її професійне масштабне застосування вимагає попереднього навчання та підготовки педагога, окремі її елементи вже сьогодні ми можемо успішно застосовувати в різних сферах суспільного життя.

Література:

1. Дауни М. Эффективный коучинг: Уроки коуча для коучей / М. Дауни. – [пер. с англ.]. – М. : Издательство «Добрая книга», – 2008. – 288 с.
2. Уитмор Дж. Коучинг высокой эффективности / Дж. Уитмор. – [пер. с англ.]. – М. : Международная академия корпоративного управления и бизнеса, – 2005. – 168 с.
3. Аткинсон Мэрилин. Наука и искусство коучинга: Внутренняя динамика / Мэрилин Аткинсон, Чоис Т. Рае. – [пер. с англ.]. – К. : Companion Group, – 2009. – 208 с.
4. Голви Т. Максимальная самореализация: Работа как внутренняя игра / Т. Голви – [пер. с англ.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, – 2007. – 264 с.

Dobryden A.V.

Ph.D in Pedagogics, Associate Professor

Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University (Ukraine, Uman)

THE TEACHING PROFICIENCY IN PEDAGOGICAL CONTENT KNOWLEDGE IN THE CREATIVE HERITAGE OF IVAN ZYAZYUN

Добридень А.В.

к.пед.н., доцент

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА

In the article the pedagogical experience of the scientific school of academician Ivan Zyazun, who considers mastery of the teacher as the highest level of pedagogical activity is studied. The basic elements of pedagogical skills are analyzed: humanistic orientation of the teacher's activity, professional competence, pedagogical abilities and pedagogical technique.

Key words: *pedagogical skill, professional competence, pedagogical abilities, pedagogical technique, humanism.*

У статті представлено педагогічний досвід наукової школи академіка Івана Зязюна, який розглядає майстерність учителя як найвищий рівень педагогічної діяльності. Проаналізовано основні елементи педагогічної майстерності: гуманістичну спрямованість діяльності вчителя, професійну компетентність, педагогічні здібності і педагогічну техніку.

Ключові слова: *педагогічна майстерність, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка, гуманізм.*

Побудова суверенної і незалежної української держави вимагає від кожної людини активної цілеспрямованої діяльності. Провідна роль у навчанні

і вихованні підростаючого покоління, у формуванні гармонійно розвиненої, творчої особистості належить учителю – майстру педагогічної праці, громадянину, носію загальнокультурних і національних цінностей, основою професіоналізму якого є постійне самовдосконалення.

Як же досягти того, щоб навчально-виховний процес у школі був цікавий учням і, як результат, вони здобули міцні знання? Це педагогічна майстерність. І кожен вчитель повинен прагнути до неї. [2; 3; 5; 6; 8; 9; 10].

Важлива роль у дослідженні зазначеної проблеми належить академіку, засновнику наукової школи педагогічної майстерності – Івану Андрійовичу Зязюну (1938–2014), який започаткував новий напрям у педагогіці – «Педагогічна майстерність» [3]. Саме під його керівництвом уперше в Україні й у СРСР був створений курс «Педагогічна майстерність», підготовлені відповідні навчальні посібники, які одержали визнання й популярність спочатку в СРСР, потім у Японії, країнах Східної й Центральної Європи. Згодом відповідні курси були прийняті в усіх педагогічних вузах СРСР.

І. А. Зязюн, розглядає майстерність учителя як найвищий рівень педагогічної діяльності, як вияв творчої активності особистості педагога. Коли ж ми прагнемо усвідомити джерела розвитку майстерності, зазначає автор, зрозуміти шляхи професійного самовдосконалення, доцільно сформулювати визначення цієї педагогічної категорії так: *педагогічна майстерність* – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексійній основі [1, с. 25].

До таких важливих властивостей особистості або елементів педагогічної майстерності у науковій літературі відносять гуманістичну спрямованість діяльності вчителя, його професійну компетентність, педагогічні здібності і педагогічну техніку.

Гуманістична спрямованість – ключова характеристика педагогічної майстерності, яка передбачає орієнтацію на іншу людину (зокрема на учня), гуманне ставлення до інших, врахування потреб вихованців, вибір доцільних засобів впливу та взаємодії, крім цього – гідне самоствердження самого педагога, як кваліфікованого, вимогливого, гуманного вчителя, тобто, утвердження ним вищих духовних цінностей, моральних норм поведінки.

Основними складовими *професійної компетентності вчителя* є його знання з дисципліни, яку він викладає, педагогіки, психології та методики. Але слід зважати на те, що ці знання повинні бути комплексними, синтезованими, а не відокремленими одні від одних. В один і той же момент часу вчитель має володіти тим матеріалом, який викладає, усвідомлювати, як краще донести його до дітей, враховуючи при цьому психологічні особливості школярів.

Для того, щоб викликати в учнів зацікавленість навчальним предметом, зробити інформацію «живою» і доступнішою для дітей, знання педагога повинні бути особистісно забарвленими, тобто, вчителю варто висловлювати власне ставлення до навчального матеріалу, особисте розуміння проблеми, власні міркування. Визначальною особливістю знань вчителя є їх постійне оновлення та поповнення, адже педагог – це людина, яка вчиться протягом життя,

постійно самовдосконалюється, працює над собою. Успішність педагогічної діяльності великою мірою залежатиме від педагогічних здібностей вчителя.

Серед основних *здібностей до педагогічної діяльності* виділяють: 1) *комунікативні* – здатність до спілкування, до встановлення контактів і зв'язків; 2) *перцептивні* – професійна проникливість, пильність, педагогічна інтуїція, здатність сприймати та розуміти іншу людину; 3) *динамічні* – здатність активно впливати на іншу особистість; 4) *емоційна стабільність* – здатність володіти собою, зберігати самоконтроль, здійснювати саморегуляцію за будь-якої ситуації; 5) *оптимістичне прогнозування* – передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній; 6) *креативність* – здатність до творчості.

Крім цього, важливими можна назвати організаторські здібності, конструктивні (вміння відбирати та логічно вибудовувати матеріал), гностичні (здатність до пізнання нового), дидактичні (вміння навчати інших) та ін.

Отже, одним із визначних у педагогіці важливих елементів педагогічної майстерності є здібності до педагогічної діяльності. Саме вони визначають ефективність професійної діяльності вчителя.

Наступний ключовий елемент педагогічної майстерності – *педагогічна техніка* як форма організації поведінки вчителя. Знання, спрямованість і здібність без умінь, без володіння способами дій не є гарантією високих результатів. Педагогічна техніка – це вміння використовувати психофізичний апарат як інструмент виховного впливу, це прийоми володіння собою (своїм організмом, настроєм, мовленням, увагою й уявою) і прийоми впливу на інших (вербальними і невербальними засобами).

Важливим елементом педагогічної техніки вчителя є здатність володіти собою, керувати своїм самопочуттям, тобто внутрішня техніка. Самопочуття педагога не є його особистою справою, оскільки часто відображається на учнях, їхніх батьках, колегах по роботі, впливає на взаємини, атмосферу в класі. Здатність володіти собою допомагає вчителю бути витриманим і наполегливим у здійсненні педагогічних задумів, дає змогу ефективно взаємодіяти у конфліктних ситуаціях, забезпечує продуктивність діяльності педагога та підтримує його працездатність протягом тривалого часу.

Важливими якостями, які дадуть змогу впевнено, без зайвого емоційного напруження здійснювати свою професійну діяльність, на думку сучасних педагогів, є:

- педагогічний оптимізм;
- впевненість в собі як у вчителів, відсутність страху перед дітьми;
- вміння володіти собою, відсутність емоційного напруження;
- наявність вольових якостей (цілеспрямованість, самовладнання, рішучість).

Загалом усі ці якості характеризують психологічну стійкість у професійній діяльності. В її основі – позитивне емоційне ставлення до себе, учнів, праці. Саме позитивні емоції активізують, надихають учителя, надають йому впевненості, зумовлюють почуття радості, позитивно впливають на стосунки у педагогічній діяльності. Натомість негативні емоції гальмують активність, дезорганізують поведінку і діяльність, викликають тривожність, страх, підозру.

Здатність керувати собою свідчить про сформованість багаторівневої системи саморегуляції особистості. На формування психологічної саморегуляції впливають, насамперед, характеристики нервової діяльності, особистісні якості та система виховання. Проблема психологічної саморегуляції у професійній діяльності вчителя найчастіше розглядається у контексті керування педагогом внутрішнім самопочуттям, психологічним налаштуванням на майбутню діяльність. У зв'язку з цим, під саморегуляцією розуміють створення вчителем потрібних або бажаних станів, тобто таких, які забезпечують ефективність його дій.

Педагог повинен не лише володіти своїми відчуттями та емоціями, регулювати їх з допомогою волі, але й вміти адекватно та емоційно виявляти свій внутрішній стан, думки, почуття назовні.

Елементами зовнішньої техніки вчителя є вербальні (мовні) та невербальні (міміка, пантоміміка) засоби. Невербальні засоби спілкування – це взаємне розміщення співрозмовників, відстань між ними, поза, міміка, жести, напрямок погляду та його зміни. У педагогічній діяльності знання особливостей зовнішнього вияву емоційних станів, відображених у міміці й пантоміміці, важливе як для правильного розуміння внутрішнього світу школярів, так і для розвитку вміння вчителем адекватно передавати своє ставлення.

Загалом невербальні способи вираження свого «Я» бувають: 1) успадковані (зріст, комплекція, розріз очей); 2) сформовані (зачіска, хода, міміка, одяг).

Про роль невербальних засобів у ефективній взаємодії свідчать результати спеціальних досліджень. Так, психологами встановлено, що у процесі спілкування між людьми 60–80% комунікації здійснюється за рахунок невербальних засобів впливу і лише 20–40% інформації передається вербально.

Знання і розуміння вчителем мови тіла допоможе зацікавити аудиторію, викликати довіру, а також правильно інтерпретувати невербальну інформацію у процесі педагогічної взаємодії.

До зовнішньої техніки вчитель має бути дуже уважним. В одязі та зовнішності потрібні скромність, елегантність, почуття міри, розуміння ситуації. Зовнішність вчителя впливає і на його власний психічний стан, адже незадоволення собою пригнічує, а впевненість у приємному враженні на учнів знімає скутість, додає сил. Звідси і вимога до зовнішнього вигляду педагога – естетика одягу, міміки, постави, жесту. Естетична виразність виявляється у привітності, стриманості рухів, доцільних жестах, у поставі й ході.

Досвідчені педагоги знають, що розглядаючи основні складові майстерності вчителя, слід розуміти цілісність навчального процесу. А це означає, що навчальний процес має таку закономірність, як взаємозв'язок навчальних елементів: мети й завдань навчання; добір нового матеріалу; вибір форм і методів навчання; підбір засобів і прогнозований результат. Уміння вчителя планувати свою педагогічну працю відповідно до цих закономірностей свідчить про досить високий рівень його педагогічної майстерності.

У формуванні професійної майстерності необхідний тісний зв'язок теорії, методики та педагогічної техніки. У справі оволодіння педагогічної майстерності важливі наступні положення:

- не можна вдосконалити свою педагогічну майстерність, не займаючись постійно вивченням власної методики, і навпаки, не можна вивчати методику, не окреслюючи шляхи її вдосконалення;
- не можна вдосконалити свою майстерність, не використовуючи досвід своїх колег;
- вивчення своєї методики і методики колег можливо лише при практичній діяльності;
- по-справжньому можна вивчити методику свого колеги, лише допомагаючи йому;
- не можна вдосконалити педагогічну майстерність з орієнтацією на «чорний ящик»;
- вдосконалення і самовдосконалення вчителя не має меж.

Ми зрозуміли головні пріоритети наукової школи педагогічної майстерності академіка І. А. Зязюна, яка високо оцінена не лише в Україні, а й за кордоном, бо в його книгах йдеться про теоретичне підґрунтя і методичні засади для професійного вдосконалення, про особистісну орієнтацію професійно-педагогічного навчання кожного не байдужого до своєї діяльності вчителя.

І. А. Зязюн зазначає: «Тисячі професій народжуються і вмирають. Але живуть і до цього часу найдавніші з них – хлібороба, будівельника, лікаря, вчителя. Та серед цих вічних професій учительська посідає особливе місце: вона – початок усіх професій. Змінюються умови і засоби виховання та незмінним залишається головне призначення вчителя – навчити людину бути Людиною [1, с. 10].

Вчений підкреслює, що найскладнішою у діяльності вчителя є виховна функція й треба вміти трансформувати цілі, що їх поставило суспільство перед школою, у конкретні педагогічні завдання – формування необхідних якостей особистості у кожного школяра [1, с. 13]. Очевидно, що виховна функція вчителя, виховний вплив і мусить залучати дитину у виховну діяльність, точніше в самодіяльність, яка розгортається під дією педагогічних впливів. Основна мета – перетворення вихованця у суб'єкта такої діяльності [1, с. 165]. Тільки професійна педагогічна діяльність може бути успішною та результативною.

Справжній майстер своєї справи діє свідомо, спираючись на систему принципів, правил, прийомів, може обрати чи пропонувати власні технології виховання. У педагога має бути душа – гуманна й чутлива. Це й складатиме головний інструмент всієї педагогічної діяльності, бо сам вчитель є інструментом впливу на учня [1, с. 13].

І. А. Зязюн підкреслює: «Сутність майстерності – в особистості вчителя, в його позиції, здатності виявляти творчу ініціативу на підставі реалізації власної системи цінностей. Майстерність – вияв найвищої форми активності

особистості вчителя у професійній діяльності, активності, що ґрунтується на гуманізмі і розкривається в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії у кожній конкретній ситуації навчання і виховання» [1, с. 25].

Література:

1. Зязюн І. А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії : навчальний посібник. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту, 1997 – 302 с.
2. Добридень А.В. Практикум з основ педагогічної майстерності: навчально-методичний посібник. – Умань : ФОП Жовтий, 2016. – 177 с.
3. Кравець Н.П. Організація читацької діяльності учнів на уроках літератури в умовах інклюзивного навчання / Н. П. Кравець // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка і психологія: збірник наукових праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. – Випуск 32. – С. 130–139.
4. Педагогічна майстерність: підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; за ред. І.А.Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К. : СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
5. Петько Л.В. Активізація творчого розвитку особистості учнів як фактор педагогічної майстерності вчителя іноземної мови // Директор школи, ліцею, гімназії – 2010. – № 2. – С. 99–103.
6. Петько Л.В. Підготовка нового педагога-економіста – виклик сучасній педагогічній університетській освіті (на прикладі створення нових навчальних програм з іноземної мови за фахом зі спеціальності 6.030601 «Менеджмент (управління персоналом)» // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 27. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: зб. наук. праць. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2013. – С. 95–101.
7. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості : підручник. – К.: Міленіум, 2006. – 344 с.
8. Dobryden A.V. Methodological aspects of preparation of the future teacher for professional skills // Economics, management, law: problems of establishing and transformation: Collection of scientific articles. – Al-Ghurair Printing & Publishing LLC, Dubai, UAE, 2016. – P. 370–373.
9. Dobryden A.V. Theoretical principles of using theatrical pedagogy during students' training in pedagogical universities // Economics, management, law: socio-economic aspects of development: Collection of scientific articles. – Vol 2 / – Edizioni Magi, Roma, Italy, 2016. – P. 219–223.
10. Matviienko Olena. Theoretical bases of teacher's professional formation // Economics, management, law: socio-economical aspects of development: Collection of scientific articles. Volum 2. Psychology. Pedagogy and Education. – Edizioni Magi – Roma, Italy. – 2016. – P. 237–239.
11. Pet'ko Lyudmila. Preparing higher school graduates in foreshortening of leader competencies for 2020 // Topical questions of contemporary science: Collection of scientific articles. – Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, MA 02780, United States of America, 2017. – P. 467–472.

Isakova E.I.,

Candidate of philosophical Sciences, associate Professor
Tavria state agrotechnological University, Ukraina

Baeva O. I.

Candidate of ekonomik Sciences, associate Professor
Kharkiv national pharmaceutical University, Ukraina

**EDUCATION AS A BASIC FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT
OF SOCIETY**

Исакова Е.И.

к.ф.н., доцент

Таврический государственный агротехнологический университет

Баева О.И.

к.э.н., доцент

Харьковский национальный фармацевтический университет

ОБРАЗОВАНИЕ КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

The article emphasizes that the most important mechanism of sustainable social, economic and spiritual development of society recognized education. Education is seen as a sphere that defines the development of the individual in relation to the environment and promotes change in the system of values, priorities and ideals of society with the aim of radical transformation of the civilization.

Key words: *education, sustainable development, crisis, biosphere, environmental education, value orientations.*

В статье подчеркивается о том, что важнейшим механизмом обеспечения устойчивого социального, экономического и духовного развития общества признано образование. Образование рассматривается как сфера, определяющая пути развития личности в отношении окружающей среды и способствующая изменению системы ценностей, приоритетов, идеалов общества с целью коренного преобразования цивилизации.

Ключевые слова: *образование, устойчивое развитие, кризис, биосфера, экологическое образование, ценностные установки.*

Актуальность работы определяется тем, что к концу XX века стало очевидным, что противоречия между нарастающими потребностями общества и сравнительно ограниченными возможностями биосферы, ставят под угрозу дальнейшее существование человечества. Техногенное развитие цивилизации, возросшая мощь экономики, неразумное использование природных ресурсов привели к обострению в борьбе за природное пространство, произошел катастрофический по своим масштабам разрыв населения по доходам, обозначился кризис духовности человека, его отчуждения от природы. Человечество оказалось перед угрозой системного, общецивилизационного кризиса. Его выживание и сохранение биосферы возможно только при условии гармонизации взаимоотношений человека и окружающей среды как единого целого на основе ответственности человека за жизнь на планете.

В качестве стратегического решения данной проблемы может быть предложена концепция устойчивого развития цивилизации (Конференция ООН по окружающей среде и развитию, г. Рио-де-Жанейро, 1992 г.), которая должна обеспечить сбалансированное решение проблем социально - эколого-экономического развития и сохранения окружающей среды, удовлетворение потребностей настоящего и будущего поколений. В реализации концепции устойчивого развития важнейшая роль отводится образованию, которое способно стать основным фактором сознательно-управляемой социоприродной эволюции на базе нового нравственно образованного общества.[1, с.89]

Важнейшим механизмом обеспечения устойчивого социального, экономического и духовного развития общества признано образование. Это подчеркивается в материалах Всемирного саммита по устойчивому развитию

(Йоханнесбург, 2002г.) где образование рассматривается как сфера, определяющая пути развития личности в отношении окружающей среды и способствующая изменению системы ценностей, приоритетов, идеалов общества с целью коренного преобразования цивилизации. Оно представляет собой целостную систему, охватывающую всю жизнь человека, с целью формирования его мировоззрения, основанного на представлении о своем единстве с природой. [2, с.124]

Оценка прогресса в области устойчивого развития за прошедшее время в большинстве стран, в том числе и в Украине, свидетельствует о крайне незначительных положительных сдвигах в решении проблем устойчивости. На данный момент существенного прогресса в области реализации идей устойчивого развития в сфере образования не наблюдается, отмечаются лишь отдельные инициативы.

Роль образования, как ключевого фактора реализации концепции устойчивого развития, является приоритетным направлением в решении проблемы развития цивилизации, так как способствует созданию гармоничных отношений в системе «общество - окружающая среда».

Устойчивое развитие определяется как оптимальный путь развития цивилизации, предполагающий высшую форму коэволюции социума и биосферы, которая обусловлена глобальной общецивилизационной потребностью, призванной учитывать потребности и интересы не только настоящих, а также будущих поколений. Основные позиции концепции устойчивого развития составляют идеи о целостности мира и экогуманистического характера сосуществования общества и биосферы.

Ведущая роль в реализации концепции устойчивого развития отводится образованию, основные идеи которого заключаются в выдвижении на приоритетное место духовно-нравственных ценностей и переходу к сознательно управляемому взаимодействию с природой. Основные положения и ведущие цели образования в контексте устойчивого развития построены на основе идей экологического образования, образование ориентирует на развитие планетарного мышления. раскрывает его взаимосвязь с экологическим образованием, направленным на гармоничное развитие личности, социума и природной окружающей среды.

Исследование вопроса эффективности образования в период становления концепции устойчивого развития (70-е годы XX в.), позволило определить его несостоятельность и кризисное состояние, сущность которого проявляется в противоречии между социальными потребностями в образовании и возможностью их удовлетворения. Важным результатом исследования кризиса образования стало осознание неоспоримости того факта, что образование, наряду с проблемами выживания и развития земной цивилизации, экологии, экономики, социального и культурного развития, вошло в число глобальных проблем человечества. Парадигма образования XXI в. должна претерпеть радикальные изменения и ориентироваться не на прошлое человеческой цивилизации (консерватизм), а на будущее (футуризм). Система образования должна соответствовать требованиям быстроменяющегося мира, который

нуждается не только в том, чтобы образование адаптировалось к настоящему, а в том, чтобы оно предвосхищало будущее.[3, с.67]

Образованию в интересах устойчивого развития присущи: интегративность - интегрирует в себе различные направления образования, а также усилия различных организаций и секторов общества; инновационность - использует инновационный опыт из всех областей, связанных с образованием и устойчивым развитием; трансформационность — ориентировано на содействие изменениям в обществе; холистичность — ориентируется на личность учащегося в её целостности, не ограничиваясь только интеллектуальной сферой; футуристичность - направлено на построение нового, инновационного опыта главная функция которого - содействие построению будущего устойчивого общества; плюралистичность - принимает многообразие точек зрения и возможных путей продвижения к устойчивому развитию, в силу не существующего общепринятого, единственно верного сценария перехода человечества на путь устойчивого развития; открытость - новому опыту, творчеству, инновациям, участию всех возможных лиц и организаций, вне зависимости их отношения к образованию; самоорганизация - его становление и функционирование должно происходить путём творческого поиска, интеграции различных инициатив с участием всех возможных действующих лиц; развивающий характер - включение в его содержание знаний о состоянии экосистем, прогнозов ученых о дальнейшем развитии цивилизации, о взаимодействии общества и природы, которое носит коэволюционный характер; непрерывность - смена традиционной парадигмы на парадигму «образование в течение всей жизни», которое необходимо рассматривать как процесс, продолжающийся в течение всей жизни.

Значительный вклад в формирование мировоззренческой основы образования для устойчивого развития вносит экологическое образование, которое является самостоятельным направлением, но в то же время является мировоззренческой основой образования для устойчивого развития.

Оценивая роль и место экологического образования в развитии образования для устойчивого развития, необходимо отметить, что экологическое образование:

- сыграло значимую роль стартового механизма в развитии образования в интересах устойчивого развития;
- его следует рассматривать как предметную и концептуальную основу образования для устойчивого развития;
- является важнейшим составным элементом образования для устойчивого развития.[4, с.156]

Смена традиционной парадигмы на новую парадигму образования для устойчивого развития требует решения ряда задач, в числе которых: становление образования в качестве главного социального института, выработка новой системы постматериальных ценностей, взаимодействие образования с социальными, политическими, и культурными процессами; связь образования с наукой, информатизация и экологизация образования. Эволюция общества зависит от деятельности людей, и на них возлагается ответственность

за несправедливость окружающего мира. Развитие человечества привело к пониманию того факта, что ход истории нельзя объяснить на основе только материальных факторов, необходим учет духовной сферы. Человеческая активность должна быть направлена на изменение духовности человека, его привычек и воззрений. Это может осуществить образование в интересах устойчивого развития, а именно обеспечить создание новой психологической атмосферы, соразмерной достижениям научно-технического прогресса.

С приобретением человеческой деятельностью глобального характера, с возрастанием её мощи и резким ускорение развития, возможности самовосстановления природной среды оказались недостаточными. В настоящее время мир находится в глубоком экологическом и общественном кризисе. Причины кризиса обусловлены следующими противоречиями: повышение уровня жизни приводит к уничтожению природы; удовлетворение потребностей ныне живущего человечества осуществляется с нанесением ущерба для будущих поколений; велика диспропорция в размере доходов различных слоев населения как в экономически развитых, так и в развивающихся странах.

Формирование нового взгляда на взаимоотношения человечества и окружающей среды возложены на образовательную сферу, поскольку распространение новой идеологии наиболее эффективно может происходить именно через воспитание и обучение подрастающих поколений. В нынешних условиях жесткого экологического императива, падения морального облика общества, ориентации на материальное благополучие, роль образования является как никогда важной. Основной задачей образования для устойчивого развития является формирование нового разума человека, переориентация его ценностных установок с материально потребительских на духовно-нравственные. Обучение и воспитание подрастающих поколений, ориентированные на устойчивое развитие превращаются в стержень современного образования, являясь ключом к перестройке современной системы образования и общества в целом.[5, с.205]

Единая система образования для устойчивого развития должна формироваться постепенно, как обобщение опыта специалистов в области образования, достижений науки, знаний об окружающем мире и деятельности политиков. Образование должно носить непрерывный, всеохватывающий и опережающий характер с целью формирования мировоззрения людей, основанного на представлении о своем единстве с природой. Построение цивилизации в русле идей устойчивого развития, перспектива динамичного и устойчивого развития ведет к глобализации образования, перевода всей системы образования в парадигму устойчивого развития.

Литература:

1. Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации/ Р.Ф. Абдеев - М.: ВЛАДОС, 1994.-336 с.
2. Алексашина И.Ю. Образование в развивающемся мире: поиск новых подходов. // Глобальное образование: идеи, концепции, перспективы/ И.Ю. Алексашина - СПб., 1998 - 612 с.

3. Альтернативные пути к цивилизации / Х. Дж. М. Классен, А.В. Коротаев, Н.Н. Крадин и др. М.: Логос - 2000. - 367 с.
4. Аттали Ж. На пороге нового тысячелетия/ Ж. Аттали - М.: Международные отношения, 1993.- 135 с.
5. Баева Л.В. Роль высшего профессионального образования в условиях информационной культуры // Философия образования. 2012. - № 4. - С. 74
6. Барболин М.П. Социализация личности как фактор устойчивого общественного развития в новых социально-экономических условиях / М.П. Барболин - СПб.: Петрополис. - 2005. - 148 с.
7. Галкин Ю.Ю. Экологическое движение. Социально-философский анализ проблем и перспектив экологического движения / Ю.Ю. Галкин - М., 1999. - 272 с.

Knysh I. V.

Postdoctoral Researcher of the
Faculty of Management and Innovative Technologies of Socio-Cultural Activity,
National Pedagogical Drahomanov University, Kyiv, Ukraine

UPGRADING OF CYBERNETICS IN HYPHSPACE

Книш І. В.

докторант кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної діяльності
Київський національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна

АПГРЕЙД КІБЕРНЕТИКИ У ГІФПРОСТОРИ

The author considers the upgrading of cybernetics at the present stage of its development. It has been noted that first-order cybernetics studied the observed systems, second order cybernetics was dealing with the observing systems, and cybernetics of the third order studied the processes occurring in the subject-polysubject environment – cyberspace. The author has grounded the appropriateness of using the notion of hyphspace as metaphorical abstraction, which is a virtual reality (a component of the Noosphere) that exists inside the computer networks (the subject-polysubject environment). It has been concluded that hyphspace at the present stage of development of cybernetics becomes the basis for its subsequent (but not final) upgrading – the cybernetics of the fourth order. Cybernetics as a science proves to be moving from cognizing human-machine systems to the entities in which occur processes of increasing human-dimensionality, manifested in the persistent increase in the presence of users – nomads, which constantly observe themselves and other people on the network, that is, subjects of cognition.

Key concepts: *upgrading, cybernetics, cyberspace, hyphspace, subject-polysubject environment, Synergetics, management, nomads.*

Розглянуто апгрейд кібернетики на сучасному етапі її розвитку, Зазначено що кібернетика: першого порядку вивчала спостерігаючі системи, другого порядку мала справу із спостережними системами, а третього - вивчала процеси, які відбуваються у суб'єкт-полісуб'єктному середовищі - кіберпросторі. Обґрунтована доречність введення поняття гіфпростір у якості метафоричної абстракції, яка являє собою віртуальну реальність (складову Ноосфери), що існує у середині комп'ютерних мереж (суб'єкт-полісуб'єктне середовище). Доведено, що гіфпростір на сучасному етапі розвитку кібернетики є основою для подальшого (але не остаточного) її апгрейду – кібернетики четвертого порядку. Констатовано, що кібернетика як наука рухається від пізнання людино-машиинних систем до утворень, в яких відбуваються процеси наростання людиновимірності, що проявляються у постійному збільшенні присутності користувачів - номад, які постійно спостерігають за собою та за іншими людьми у мережі, тобто суб'єктів пізнання.

Ключові поняття: *апгрейд, кібернетика, кіберпростір, гіфпростір (hyphspace), суб'єкт - полісуб'єктне середовище, синергетика, управління, номади.*

За часів появи перших штучних пристроїв і механізмів (машин, автоматів) перед людиною поставали питання щодо їх використання та застосування, говорячи іншими словами – управління. У 40-х рр. ХХ ст. виникає наука про управління – кібернетика, яка має давню передісторію та певні етапи у своєму розвитку. Зокрема, Г. фон Ферстер [12], Н. Кочубей [7] та В. Лепський [8] у своїх працях докладно описують кібернетику першого і кібернетику другого порядку. Виділення цих стадій ґрунтується на положенні та значенні суб'єкта – спостерігача. Якщо кібернетика першого порядку вивчала спостерігаючі системи, то кібернетика другого порядку вже мала справу із самими спостерігачами, тобто спостережними системами, тому спостерігач мав пояснити самого себе. І оскільки наука, у тому числі й кібернетика рухається від пізнання людино-машинних систем до утворень, в яких «присутність людини, її воля та цілепокладання є невід'ємною частиною» [7, с. 55], то в кібернетиці вищих порядків ми маємо спостерігати саме ці процеси.

Сучасний період розвитку кібернетики як науки пов'язаний з уявленням про кіберпростір, який у останні часи підлягає сильним видозмінам. Тому ми вважаємо за доречне, навести деякі потрактування цього терміну. Перше запропоноване «батьком кіберпанку», канадським письменником-фантастом В. Гібсоном у новелі «Спалення Хром» («Burning Chrome», 1982), в якій уперше ввів поняття кіберпростору [11, с. 102]. Пізніше у романі «Нейромант» («Neuromancer», 1984) він дав таке визначення: «**кіберпростір** – це узгоджена галюцинація, яку щодня відчують мільярди звичайних операторів у всьому світі» [1, с. 309; 3], тобто глобальна мережа – це «колективна галюцинація», кіберпростір, за межами якого не існує тих точок (міст, музеїв, бібліотек тощо), які ми віртуально відвідуємо, а існують лише лінії – канали зв'язку (комунікації), що з'єднують запитувані користувачами Web-сторінки. Отже, у своєму первинному значенні поняття «кіберпростір» розуміється як мережа ліній зв'язку, якими з'єднані користувачі.

Друге – запропоноване І. Шестаковою, **кіберпростір** (англ. cyberspace) – метафорична абстракція, яка використовується в філософії й у комп'ютерних технологіях, є віртуальною реальністю, яка представляє Ноосферу [9, с. 203], тобто це інший світ, що існує як «усередині» комп'ютерів, так і «всередині» комп'ютерних мереж [4].

Підсумовуючи ці потрактування можна констатувати, що кіберпростір – це узгоджена галюцинація спостерігачів, які перебувають у світі комп'ютерних мереж у якості суб'єктів пізнання – суб'єкт-полісуб'єкне середовище. Цей кіберпростір вивчається кібернетикою третього порядку. Відмінною рисою між попередніми рівнями розвитку кібернетики є те, що предметом розгляду кібернетики третього порядку вже є не системи, а мережі.

Як зазначає Н. Кочубей, система і мережа – це різні речі. Для системи характерні такі ознаки: структурованість, ієрархічність, певна якісна і просторова визначеність. Для мережі: складність, нелінійність, самоорганізаційність, саморефентність, змінність. Остання існує тільки при наявності користувачів – суб'єктів пізнання. Основними функціями мережі є

передача, зберігання та обробка інформації. При цьому потрібно констатувати, що у мережі важлива не стільки цілісність, яка отримана з елементів, а те, що вони породжують у результаті взаємодії. Виникає дещо, що не тотожне самій мережі, а є продуктом її функціонування, часто випадковим і не прогнозованим. У мережах важливі не тільки і не скільки самі спостерігачі та їх якісна визначеність, а те, що саме породжується, становиться, самоорганізується завдяки їх участі та взаємній комунікації. Тобто продукти, які породжені мережею, віртуальні, вони можуть існувати відносно самостійно [6, с. 448-449, 453].

На цю особливість мережі вказують і Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі у праці «Ризома»: сам по собі комп'ютер, якщо розглядати його як автономний модуль, поза зв'язками з іншими, не може бути ризоматичним утворенням, оскільки він спроектований як специфічна ієрархічна структура, де «вся влада належить пам'яті або центральному блоку» [2, с. 16]. Що ж стосується **кібернетики третього порядку**, то вона має справу не з системами, а з нелінійним відкритим утворенням – мережею спостережних систем. Але останнім часом ця мережа також зазнає змін – кіберпростір, який можна було трактувати як ризому, видозмінюється.

Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі прообраз ризоматичної множинності, яка має горизонтальні (міжвидові) та площинні зв'язки вбачають у обмежених мережах автоматів, зв'язок у яких здійснюється від одного суб'єкта до іншого. Маршрути наперед не задані, а всі учасники взаємозамінні, завдяки чому координація локальних операцій і синхронізація кінцевого, загального результату досягається без центрального органу [2, с. 17], що характерно, як ми вважаємо, для «радікса» [5, с. 159]. Ми вбачаємо метафоричну невідповідність: для ризоми (кореневища) не характерне поєднання однієї частини з іншою, вона має один вихідний пункт розвитку, саме лінії зв'язку і перехресні посилення (комунікації) роблять мережу глобальним гіфікованим простором, а не локально (як кореневища ризоми) розрізненою групою комп'ютерів. Цими лініями зв'язку є не кореневища ризоми, як вважають Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі, а саме гіфа, тому що зазначені атрибути властиві тільки для неї.

Таким чином, кібернетика третього порядку перетворюється на кібернетику четвертого порядку, тому що розглядає кіберпростір, як складову гіфпростору (англ. hypspace). Ця метафорична абстракція, може бути використана в філософії, у комп'ютерних технологіях. Вона являє собою віртуальну реальність, яка є складовою Ноосфери Це світ іншої природи який породжується комп'ютерними мережами із активним залученням користувачів, які самоспостерігають за собою та за іншими користувачами, мандруючи сайтами. Вони, не змінюючи положення тіла, постійно перебувають у русі по сайтах Internet-у, тому їх можна назвати номадами. Отже, мережа Internet – це номадичне гіфіковане нестале децентралізоване утворення, що постійно розвивається як у горизонтальній, так і у вертикальній площині, яким ніхто не управляє. Ця мережа самозародилася, і продовжує саморозвиватися як інформаційно-комунікаційне номадичне середовище, яке існує лише при наявності користувачів - номад у якості суб'єктів пізнання.

Висновки. Розглянувши кібернетику на сучасному етапі її розвитку, ми показали апгрейд, який при цьому відбувається: кібернетика першого порядку вивчала спостерігаючі системи, кібернетика другого порядку мала справу із самими спостерігачами, тобто спостережними системами. Кібернетика третього порядку вивчала процеси, які відбуваються у суб'єкт-полісуб'єктному середовищі, а кібернетика четвертого порядку заснована на гіфпросторі, який є номадичним утворенням, що існує у середині комп'ютерних мереж. Таким чином, **гіфпростір** – це метафорична абстракція, яка являє собою віртуальну реальність - складову Ноосфери). Він являє собою світ, що існує у середині комп'ютерних мереж, із активним залученням *спостерігачів-номад* (кочівників по сайтам Internet-у), тобто суб'єктів пізнання. Гіфпростір на сучасному етапі розвитку кібернетики є основою для подальшого (але не остаточного) апгрейду кібернетики – кібернетики **четвертого порядку**. Тобто, як ми бачимо, кібернетика як наука рухається від пізнання людино-машинних систем до утворень, в яких відбуваються процеси наростання людиновимірності, що проявляються у постійному збільшенні присутності людини (часу перебування, швидкості знаходження інформації, кількості та доступу до сайтів, кількості користувачів - номад, які постійно спостерігають за собою та за іншими людьми) у мережі.

Література:

1. Гибсон У. Нейромант : фантаст. роман / У. Гибсон ; пер. с англ. Е. Летова, М. Пчелинцева. – М. : Аст; СПб. : Terra Fantastica, 2000. – 317 с.
2. Делез Ж. Rhizoma // Ж. Делез, Ф. Гваттари ; в переводе Я. Свирского, с ил. М. Нгуи – 35 с. – Режим доступа : https://vk.com/doc184482549_189854454?hash=fad6578b6e212adfe0&dl=98694f379ecda7539e – Загл. с экрана.
3. Интервью с Уильямом Гибсоном о возникновении термина «киберпространство» – Режим доступа : http://cyberpunkworld.net/news/uiljam_gibson_o_vozniknovenii_kiberprostranstva/2011-06-25-126 – Загл. с экрана.
4. Киберпространство – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Киберпространство> – Загл. с экрана.
5. Книш І. В. Філософський дискурс: rhizoma vs radix vs hyphe / І. В. Книш // Філософія і політологія в контексті сучасної культури: наук. журн. – Вип. 6 (15). – Дніпро, 2016. – С. 157-164. – Електронний ресурс – Режим доступу: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/835>
6. Кочубей Н. В. Сеть как пространство постнеклассических практик / Постнеклассические практики: опыт концептуализации: Коллективная монография / Под общ. ред. В. И. Аршинова и О. Н. Астафьевой. – СПб. : Издательский дом «Миръ», 2012. – С. 447–456.
7. Кочубей Н. Синергетические концепты в нелинейных контекстах: сети, управление, образование / Н. В. Кочубей – Saarbrücken, Deutschland : Palmarium Academic Publishing, 2013. – 260 с.
8. Лепский В. Е. Рефлексивные аспекты в эволюции представлений об управлении / Владимир Евгеньевич Лепский // Рефлексивные процессы и управление. – Международный научно-практический междисциплинарный журнал. – № 1–2. – Т. 12. – М. : Изд-во «Когито-Центр», 2012. – С. 26-59.
9. Шестакова И. Г. Ноосфера: материализация идеи как ключевой фактор современного прогресса / И. Г. Шестакова // Исторические, философские, политические и

- юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Изд-во «Грамота», 2013. – № 3 (29) : в 2 ч. Ч. I. – С. 202 – 206 – Режим доступа: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2013_3-1_55.pdf – Загл. с экрана.
10. Moore G. E. Cramming more components onto integrated circuits / Gordon E. Moore. – Electronics Magazine, 1965. – с. 4. – Режим доступа : ftp://download.intel.com/museum/Moores_Law/Articles-Press_Releases/Gordon_Moore_1965_Article.pdf
 11. Saco D. Cybering Democracy: Public Space and the Internet / Diana Saco. – University of Minnesota Press, 2002. – 296 p.
 12. Von Foerster H. Cybernetics of Cybernetics / H. Von Foerster // Communication and Control in Society / ed. K. Krippendorff. – New York: Gordon and Breach, 1979. – Режим доступа: http://www.uboeschenstein.ch/texte/foerster_cybernetics%20of%20cybernetics.pdf

Kondrat E.V.,

lecture of economic's disciplines

Gamaley N.A.,

lecture of economic's disciplines

Almamedova E.M.

lecture of economic's disciplines

College of "Turan" university

MODERN TECHNOLOGIES OF TRAINING

Кондрат Е.В.

преподаватель экономических дисциплин

Гамалей Н.А.

преподаватель экономических дисциплин

Альмамедова Э.М.

преподаватель экономических дисциплин

колледж университета «Туран»

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ

The method of case study is an active problem-situational analysis based on learning by solving specific problems - case studies of solutions. Case-method associated with the solution of problem situations, where students used creative ideas. Case describes the presence of a real problem, the need for choice.

Keywords: *case study, learning technologies, methods, presentation.*

Метод кейс-стади-активный проблемно-ситуационный анализ, основанный на обучении, путем решения конкретных задач – решений кейсов. Кейс-метод связан с решением проблемных ситуаций, где используются творческие идеи учащихся. Кейс характеризует наличие реальной проблемы, потребность выбора.

Ключевые слова: *кейс-стади, технология обучения, метод, презентация*

Метод кейс-стади является инструментом, позволяющим применить теоретические знания к решению практических задач. Метод способствует развитию у студентов самостоятельного мышления, умения выслушивать и учитывать альтернативную точку зрения, аргументированно высказать свою. С помощью этого метода студенты имеют возможность проявить и усовершенствовать аналитические и оценочные навыки, научиться работать в команде, находить наиболее рациональное решение поставленной проблемы.

Будучи интерактивным методом обучения, метод кейс-стади завоевывает позитивное отношение со стороны обучающихся, обеспечивая освоение теоретических положений и овладение практическим использованием материала; он воздействует на профессионализацию обучающихся, способствует их взрослению, формирует интерес и позитивную мотивацию по отношению к учебе. Одновременно метод кейс-стади выступает и как образ мышления преподавателя, его особая парадигма, позволяющая по-иному думать и действовать, обновлять свой творческий потенциал.

Кейсы отличаются от задач, используемых при проведении семинарских и практических занятий, поскольку цели использования задач и кейсов в обучении различны. Задачи обеспечивают материал, предоставляющий обучающимся возможность изучения и применения отдельных теорий, методов, принципов. Обучение с помощью кейсов помогает обучающимся приобрести широкий набор разнообразных навыков. Задачи имеют, как правило, одно решение и один путь, приводящий к этому решению. Кейсы имеют много решений и множество альтернативных путей, приводящих к нему.

Разбирая кейс, обучающиеся фактически получают на руки готовое решение, которое можно применить в аналогичных обстоятельствах. Увеличение в «багаже» обучающегося проанализированных кейсов, увеличивает вероятность использования готовой схемы решений к сложившейся ситуации, формирует навыки решения более серьезных проблем.

Существует множество различных кейсов, классификация кейсов может производиться по различным признакам:

- иллюстративные учебные ситуации — кейсы, цель которых — на определенном практическом примере обучить студентов алгоритму принятия правильного решения в определенной ситуации;

- учебные ситуации — кейсы с формированием проблемы, в которых описывается ситуация в конкретный период времени, выявляются и четко формулируются проблемы; цель такого кейса — диагностирование ситуации и самостоятельное принятие решения по указанной проблеме;

- учебные ситуации — кейсы без формирования проблемы, в которых описывается более сложная, чем в предыдущем варианте ситуация, где проблема четко не выявлена, а представлена в статистических данных, оценках общественного мнения, органов власти и т.д.; цель такого кейса — самостоятельно выявить проблему, указать альтернативные пути ее решения с анализом наличных ресурсов;

- прикладные упражнения, в которых описывается конкретная сложившаяся ситуация, предлагается найти пути выхода из нее; цель такого кейса — поиск путей решения проблемы[1].

Кейсы могут быть классифицированы, исходя из целей и задач процесса обучения. В этом случае могут быть выделены следующие типы кейсов:

- обучающие анализу и оценке;
- обучающие решению проблем и принятию решений;
- иллюстрирующие проблему, решение или концепцию в целом.

Что касается формы, в которой могут быть представлены кейсы, нужно отметить, что они могут быть от нескольких предложений на одной странице до множества страниц. Однако следует иметь в виду, что большие кейсы вызывают у обучающихся некоторые затруднения по сравнению с малыми, особенно при работе впервые. Кейс может содержать описание одного события в одной организации или историю развития многих организаций за многие годы. Кейс может включать известные академические модели или не соответствовать ни одной из них.

Но это не означает, что нет определенных правил и методов предоставления решения кейсов. Кейс должен:

- быть написан интересно, простым и доходчивым языком;
- выразительно определять «сердцевину» проблемы;
- показывать как положительные примеры, так и отрицательные;
- соответствовать потребностям выбранного контингента обучающихся, содержать необходимое и достаточное количество информации[1].

Определение и квалификация проблемы занимает исключительно важное место в процессе конструирования модели ситуации. Вместе с тем текст кейса не должен подсказывать ни одного решения относительно поставленной проблемы.

Максимальная польза из работы над кейсами будет извлечена в том случае, если обучающиеся при предварительном знакомстве с ними будут придерживаться систематического подхода к их анализу. Приблизительные пункты систематического подхода:

1. Выписать из соответствующих разделов учебной дисциплины ключевые идеи, для того, чтобы освежить в памяти теоретические концепции и подходы, которые Вам предстоит использовать при анализе кейса.

2. Бегло прочтите кейс, чтобы составить о нем общее представление.

3. Внимательно прочтите вопросы к кейсу и убедитесь в том, что Вы хорошо поняли, что Вас просят сделать.

4. Вновь прочтите текст кейса, внимательно фиксируя все факторы или проблемы, имеющие отношение к поставленным вопросам.

Общее правило работы с кейсами — нельзя использовать информацию, которая находится «за рамками». Например, если обучающийся прочитал в газете статью о той самой компании, проблемы которой описаны в задании, факты из нее брать запрещено, поскольку менеджер, принимающий решение, а моделируется ситуация, когда студент находится на его месте, обладает только той информацией, которая представлена в задании. Иногда, наоборот, обучающемуся может быть предоставлена возможность добавить факты из конкретной рыночной ситуации, существовавшей в рассматриваемый период времени. В таких случаях во внимание должна приниматься эрудиция обучающегося и степень владения материалом.

Организация обсуждения кейса предполагает формулирование перед обучающимися вопросов, включение их в дискуссию. Вопросы обычно подготавливаются заранее и предлагают обучающимся вместе с текстом кейса. При разборе учебной ситуации преподаватель может занимать активную или

пассивную позицию, а иногда ограничивается подведением итогов дискуссии[2].

Организация обсуждения кейсов обычно основывается на двух методах. Первый из них носит название традиционного Гарвардского метода – открытая дискуссия. Альтернативным методом является метод, связанный с индивидуальным или групповым опросом, в ходе которого обучающиеся делают формальную устную оценку ситуации и предлагают анализ представленного кейса, свои решения и рекомендации, т.е. делают презентацию. Этот метод облегчает преподавателю осуществление контроля, хотя, и позволяет некоторым обучающимся минимизировать их учебные усилия, поскольку каждый опрашивается один-два раза за занятие. Метод развивает у студентов коммуникативные навыки, учит их четко выражать свои мысли.

Дискуссия занимает центральное место в методе кейс-стади. Ее целесообразно использовать в том случае, когда обладают значительной степенью зрелости и самостоятельности мышления, умеют аргументировать, доказывать и обосновывать свою точку зрения. Важнейшей характеристикой дискуссии является уровень ее компетентности, который складывается из компетентности ее участников. Неподготовленность обучающихся к дискуссии делает ее формальной[2].

Основным фактором в дискуссии является степень ее руководства преподавателем. Руководя дискуссией, преподаватель должен добиваться участия в дискуссии каждого обучающегося, выслушивать аргументы за и против и объяснения к ним, контролировать процесс и направление дискуссии, но не ее содержание.

Умение публично представить интеллектуальный продукт, хорошо его рекламировать, показать его достоинства и возможные направления эффективного использования, а также выстоять под шквалом критики, является очень ценным интегральным качеством. Презентация оттачивает многие глубинные качества личности: волю, убежденность, целенаправленность, достоинство и т.п.; она вырабатывает навыки публичного общения, формирования своего собственного имиджа.

Эффективность деятельности преподавателя, реализующего метод кейс-стади в своей педагогической практике, связана с соблюдением ряда принципов:

- принцип партнерства, сотрудничества;

- принцип смещения роли преподавателя с трансляции и «разжевывания» знаний к организации процесса их добывания – снижение роли преподавателя как единственного «держателя» знаний, возрастание его роли как эксперта и консультанта, помогающего студенту ориентироваться в мире научной информации;

- принцип творчества, который предполагает превращение кейса и занятия с его применением в индивидуально неповторимый творческий продукт (вовлечение в творчество студентов, усиление роли творческой импровизации в ходе обучения и т.п.)[2].

Используя метод кейс-стади на уроках экономики, показывает, что обучающиеся с азартом принимают за решение проблемы, описанной в кейсе, так как эта технология позволяет им проявить свой креатив, самостоятельность в суждениях.

Ниже представлены пример заданий, используемых на уроках экономики.

Завод, выпускающий стройматериалы, столкнулся с ситуацией значительного повышения спроса на свою продукцию, вызванного развернувшимся строительством коттеджного поселка в окрестностях города. В связи с этим управляющий завода принял решение увеличить объем выпускаемой продукции на 40%.

На совещании, проведенном управляющим, выяснилось, что «уязвимым местом», затрудняющим решение поставленной задачи, является распределение работы между исполнителями и загрузка производственных мощностей. Для решения этой проблемы были предложены следующие варианты:

- введение основного календарного плана, обеспечивающего гибкость в работе и удобного при выполнении срочных заказов, применяемого чаще всего при постоянной номенклатуре продукции и при наличии опытных мастеров;
- переход на метод непрерывной загрузки, который отличается от предыдущего метода большей детализацией хода производства, использованием различного рода отчетно-учетных форм, показывающих весь ход выполнения работы, а также графиков загрузки;

- использование графиков по стадиям выполнения задания, позволяющих больше детализировать ход производственного процесса с указанием времени наладки оборудования, сроков начала и завершения работы, времени перемещения материалов, количества изготавливаемых изделий и задействованных станков и т. д., в то же время это более дорогостоящий вариант.

Вопросы для контроля:

Оцените ситуацию, сложившуюся на заводе. Какую из трех возможных целей вы бы выбрали? Обоснуйте свой выбор.

Данный кейс характеризует наличие реальной проблемы, потребность выбора. Работа над кейсом может проходить как в аудитории, так и вне аудитории (на подготовительном этапе) для педагога и обучающихся. Преподаватель подготавливает кейс по следующим вопросам: определяют случаи, взаимосвязь лиц в трудной ситуации кейса; разрабатывают начало, развитие и завершение; обнаруживают вопросы, возникающие во время прохождения кейса и аргументы, на которые делают акцент обучающиеся. Разработанные вопросы помогают обучающимся найти правильное решение; разработать систему оценки кейса. Внедрение кейс-метода помогает контролировать освоение обучающимися умений применять свои знания и опыт для решения проблем, смоделированных на основе реальных жизненных ситуаций. При использовании кейсов для контроля педагог может включать решение кейсов в число контрольных заданий на учебном занятии. Первый вариант широко представлен в методических разработках по различным

учебным курсам. Решение кейса в аудитории преподаватель организует с помощью распечатки или электронного варианта кейса.

Преимущество контроля при использовании кейсов заключается в следующем: во первых, это большой охват аудитории, так как в отличие от обычного опроса, где преподаватель успеет за урок опросить двух или трёх обучающихся, при использовании кейсов появляется возможность опросить всю аудиторию сразу. Во вторых, так как кейсы доступны обучающимся не только в колледже. И в третьих, поскольку преподаватель сам составляет кейсы и требует в них более развёрнутого ответа, то становится возможным проконтролировать сам обучающийся, отвечает на вопросы или он берет информацию из интернета копируя текст, или ему кто то подсказывает. Применение кейсов как средства контроля заключается в том, что бы обучающиеся могли добиться своих целей в учебном процессе. Когда обучающийся будет понимать, что он может рассчитывать лишь на свои знания, он начнёт учить намного больше, стремится к своим целям и из ряда слушателей на занятиях, начнёт переходить в ряд активных обучающихся[3]. Немаловажным преимуществом кейса при контроле является то, что знания приобретаются обучаемым, а не даются в готовом виде.

Литература:

1. Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения, www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600
2. Полухина А.К. Кейс как средство контроля в учебном процессе// Сидоров С.В. Сайт педагога-исследователя.
3. <http://festival.1september.ru/articles/626702/>

Olena Matviienko,

Doctor of Pedagogical sciences, professor

Oksana Scyhmeistryh

master of Pedagogical sciences

Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

MULTICULTURAL UPBRINGING OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN IN THE CONDITIONS OF UKRAINE'S EUROINTEGRATION

Матвієнко О. В.

доктор педагогічних наук, професор

Цихмейструк О. М.

магістр

НПУ імені М. П. Драгоманова

ПОЛКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

The article analyzes the essence of multicultural upbringing, the correspondence of the educational system in the multicultural environment to the processes of European integration. The mentioned approaches, conditions, forms and methods of organization of multicultural upbringing and the process of interaction taking into account intercultural tolerance are considered.

Key words: *multicultural education, intercultural interaction, eurointegration, multiculturalism, interethnic perception, educational system, multicultural education.*

Проаналізовано сутність полікультурного виховання, відповідність виховної системи в полікультурному середовищі процесам євроінтеграції. Окреслено підходи, умови, форми та методи організації полікультурного виховання та розглянуто процес взаємодії з врахуванням міжкультурної толерантності.

Ключові слова: полікультурне виховання, міжкультурна взаємодія, євроінтеграція, полікультурність, міжетнічне сприйняття, виховна система, полікультурна освіта.

Сьогодні, серед основних ідей розвитку України в процесі Євроінтеграції, можемо виділити становлення українського суспільства, як полікультурного середовища. Таким чином, «в умовах створення правових і світоглядних засад полікультурного демократичного суспільства, економічної, культурної та освітньої інтеграції України в європейське і світове співтовариство особливої актуальності набуває проблема виховання нового покоління, готового до ефективної міжкультурної взаємодії в нових історичних реаліях, стійкого до проявів расизму, ксенофобії й нетерпимості до людських відмінностей» [4, с. 152]

Згідно з Законом України «Про Освіту» прийнятим Верховною Радою України 5 вересня 2017 року, одним із принципів освітньої політики є «інтеграція у міжнародний освітній та науковий простір» [13]. Також у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. передбачено забезпечення «інтеграції національної системи освіти в міжнародний освітній простір» задля подальшого міжнародного співробітництва [8].

Тож процес «виховання і освіти молоді у координатах толерантності, поваги до різноманітності світу виходять на одне з важливих місць» [1, с. 137].

Оскільки, згідно з проектом Лілії Гриневич «Нова школа», однією з ключових компетентностей є спілкування іноземними мовами, що передбачає «уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування» [9, с. 16], сучасна освіта породжує необхідність «виховання в людини демократичного світогляду до культури, що характеризується високим поцінуванням національних здобутків, з повагою ставиться до традицій інших народів та їхніх культур, активно долучається до реалізації ідей культури миру, прагне до толерантної взаємодії зі світовим співтовариством» [2, с. 14].

У Національній доктрині розвитку освіти в XXI столітті зроблено акцент на «формуванні особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, сучасної європейської цивілізації, підготовлена до життєдіяльності у динамічному світі», а також на «формуванні культури міжетнічних і міжособистісних відносин» [12, с. 5].

Акцентування на міжкультурній взаємодії, в свою чергу, зумовлює впровадження полікультурності в навчально-виховний процес. «Полікультурність як внутрішнього, так і зовнішнього суспільного середовища вимагає від кожного громадянина нашої країни здатності до міжетнічної та міжкультурної комунікації та толерантного ставлення до культурних цінностей інших народів» [2, с. 152; 16]. Саме тому, розробка виховної моделі в освітній системі, орієнтованої на комунікацію в полікультурному середовищі на основі толерантної міжкультурної взаємодії породжує культурно-соціальну ідентифікацію особистості, збагаченої духовно, морально стабільної, толерантної до релігійних вірувань, етнічної приналежності, відкритої до

взаємодії в полікультурних групах. М.Олійник наголошує, що « важлива умова ефективності виховної роботи – врахування етнопсихологічних особливостей, звичаїв, моральних і соціальних цінностей представників усіх етнічних спільнот» [14, с. 89].

Сутність полікультурного виховання вивчали такі науковці, як І.Лощенова, В.Погребняк, А.Солодка, С.Лук'янчук, В.Бойченко, М.Олійник Л.Петько. М.Олійник визначає полікультурне виховання як «процес цілеспрямованого й планомірного формування і розвитку світогляду, переконань і почуттів особистості, що ґрунтуються на визнанні багатоманітності культур, збагачує її почуття, формує особливе ставлення до навколишнього світу й людей у ньому, супроводжується сприйманням та осмисленням життєво важливих парадигм буття, перетворенням зовнішніх культурних смислів у внутрішній морально-етичний світ [10, с. 50]. Як зазначає В.Присакар, «полікультурне виховання молодших школярів спрямоване на досягнення високого рівня сформованості полікультурної вихованості особистості. Вирішення даного завдання передбачає спрямованість зусиль вчителя на нагромадження в учнів позитивних інформаційно-теоретичних знань про свій народ та інші етноси; виховання позитивних емоційно-чуттєвих уявлень у ставленні до свого та інших народів; формування толерантних світоглядних установок, орієнтацій до представників інших народів та етнічних груп» [11, с. 142].

Важливо сприяти розвитку в молодшого школяра міжетнічного сприйняття, в основі якого «лежать когнітивні процеси категоризації на «ми» і «вони», соціальної ідентичності та соціальної категоризації [10, с. 87] «У шести-семирічному віці дитина набуває перші – фрагментарні та несистематичні – знання про свою етнічну приналежність. В цьому віці найбільш значимими для неї є сім'я та безпосереднє соціальне оточення, а не етнічна група. У восьми-дев'ятирічному віці дитина вже легко ідентифікує себе зі своєю етнічною групою, усвідомлює основи ідентифікації – національність батьків, місце проживання, рідну мову, зароджуються національні почуття» [10, с. 54]

Запроваджуючи у виховну систему полікультурність, вчителі мають бути компетентними, а саме: «сприймати різноманіття культур, репрезентувати культуру як складний процес взаємодії всіх типів локальних культур, створити умови для формування толерантності й розвитку інтеркультурної комунікації школярів» [3, с. 136]

«Виховна робота повинна спрямовуватися також на формування поваги до етнокультури представників інших національних меншин, подолання упередженого ставлення до них, національної обмеженості, створення позитивного психологічного мікроклімату для їх згуртованості й дружніх стосунків, формування культури міжнаціонального спілкування» з врахуванням міжетнічної толерантності [10, с. 89]. «Міжетнічна толерантність сприяє взаємопізнанню, при якому етнічні спільноти звертають увагу, в першу чергу, на споріднені цінності (загальнолюдські), а потім на такі, які їх розрізняють (національні) [1, с. 138].

Існують деякі підходи щодо основ полікультурного виховання (за Н.Шульгою): опис історичного внеску або здобутку нації в культуру суспільства, прийняття рішень і соціальних дій, трансформаційний підхід. Найефективнішим звичайно буде трансформаційний підхід, який передбачає те, що учні мають можливість оцінити ситуацію безпосередньо з позиції певної культурної групи.

При впровадженні полікультурної освіти є такі підходи до навчання основ: дидактична модель (знання з історії), експериментальна (власний досвід), культурно-специфічна (особливості взаємодії з представниками різних культур), загальнокультурна (подолання негативних стереотипів задля гармонійних міжкультурних відносин), когнітивна (надання інформації про міжкультурні відмінності), емоційна (трансформація установок щодо ставлення до інших людей), поведінкова (формує вміння і навички, що підвищують ефективність спілкування).

Враховуючи дослідження українських педагогів, зазначимо, що навчально-виховний процес при впровадженні полікультурної освіти ґрунтується на принципах гуманізму, толерантності, культуровідповідності, діалогу культур [17; 19; 20; 21], етнопсихологізації, етнопедагогізації, полілінгвізму, системності, діяльнісному принципі. Ефективність полікультурного виховання забезпечується також доцільним добром форм, методів, принципів, оптимального змісту та умов організації.

Так серед методів та форм полікультурного виховання можемо виділити наступні: ознайомлення зі змістом казок [5; 16; 18], подальше їх обговорення та інсценізація [15], моделювання та розв'язання ситуацій, проведення ігор для налагодження контактів з полікультурними групами, відвідування музеїв та виставок, вправи, дискусії, організація міні-проектів за наданими темами для ефективної міжкультурної комунікації в групах полікультурного середовища, інтерактивні технології.

Вчитель ліцею при Донецькому національному університету О.Нафанець ділиться досвідом використання таких інтерактивних методів полікультурного виховання як «мікрофон», «мозковий штурм», «обери позицію», «навчаючи-вчуся» [7].

Серед педагогічних умов, якими забезпечується полікультурне виховання можемо виділити наступні: дотримання особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів, врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, створення позитивного мікроклімату в групах для гармонійної взаємодії та розуміння в міжкультурних групах, доцільність добору виховних завдань, розробка змісту з використанням інноваційних та інтерактивних методів, форм організації навчального процесу, розробка моделі та оптимальність проведення виховної діяльності з врахуванням міжкультурних особливостей.

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що зміст полікультурного виховання має враховувати соціокультурне оточення школярів, етнічні особливості регіону та доречна підготовка педагогічного колективу з врахуванням методичних особливостей.

Також, погоджуючись із М.Олійник, що «впровадження полікультурних освітніх моделей з урахуванням особливостей онтогенезу ідентифікації дітей, активного використання в освітніх та виховних цілях природного або спеціально створеного соціального середовища, інтегрування інформації етнічного змісту в усі навчальні предмети, виховні заходи, формування навички толерантного міжнаціонального спілкування та взаємодії в дитячому і дорослому оточенні» [10] породжує результативність полікультурного виховання задля толерантної міжкультурної взаємодії.

Отже, полікультурна освіта молодшого школяра, що має на меті виховання свідомого громадянина, який обізнаний в різноманітності культур, етносів, національностей та віросповідань, а також, що базується не лише на толерантному ставленні, взаємоповазі, а й створенні позитивного психоемоційного мікроклімату під час комунікації в полікультурних групах, сприяє розвитку українського суспільства як полікультурного середовища.

Література:

1. Арабчук Я.І. Толерантність як процес управління соціалізацією особистості // Гуманітарний вісник ЗДІА. 2012. – № 48. – С. 134–140.
2. Бойченко В.В. Полікультурне виховання молодших школярів у навчально-виховному процесі школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / В.В. Бойченко. – Херсон, 2006. – 22 с.
3. Івашко О., Когут С. Полікультурна освіта на Україні: вибрані проблеми термінології // PRACE NAUKOWE Akademii im. Jana Dlugosza w Czestochowie. 2012. – Т. XXI. – Str. 133–145.
4. Матвієнко О. Основи морального виховання особистості молодшого школяра. – К. : Стилос, 1999. – 154 с.
5. Матвієнко О.В. Актуальні проблеми навчання та виховання учнів молодшого шкільного віку. – Івано-Франківськ : НАІР, 2016. – 216 с.
6. Матвієнко, О.В. Педагогічне спілкування вчителя як складова професійної готовності до педагогічної взаємодії в навчально-виховному середовищі школи першого ступеня / О.В.Матвієнко // Наукові записки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія : Педагогічні та історичні науки : [зб. наук. статей]. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2011. – Вип. 95. – С. 123–130.
7. Нафанець О. Роль полікультурної освіти старшокласників у становленні толерантної особистості // Рідна школа. – 2010. – № 4–5. – С. 49–52.
8. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf
9. Нова школа. Простір освітніх можливостей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/08/21/2016-08-17-3-.pdf>
10. Олійник М.І. Полікультурне виховання як процес формування етнічної ідентичності та толерантності у дітей дошкільного віку // Вісник Прикарпатського університету: Педагогіка. Випуск XXXII. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 49–56.
11. Присакар В.В. Виховання міжетнічної толерантності у структурі морально-духового розвитку школяра // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. – К. : Інститут проблем виховання АПН України, 2002. – Кн. I. – С. 138–145.
12. Про Національну доктрину розвитку освіти [Електронний ресурс] // Указ Президента України № 347/2002 від 17.04.2002. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

13. Про освіту [Електронний ресурс] // Закон про освіту. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
14. Струннікова Д.І., Олійник М.І. Формування національної самосвідомості в студентській молоді: теоретичний аспект // Вісник Прикарпатського університету: Педагогіка. Випуск XXXII. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 82–89.
15. Петько Л.В. Стимулювання готовності майбутніх соціальних педагогів до виховної роботи у процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ (на прикладі кінофільму «Звуки музики» («The Sound of Music»), США, реж. Уайз, 1965 р.) // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому середовищі: зб. наук. праць № 9 (11). – К. : Університет «Україна». – 2012. – С. 84–95.
16. Петько Л.В. Стимулювання творчих здібностей підлітків засобами втілення образу казкового персонажу // Лялька як знак, образ, функція: Матер. всеукр. наук.-практ. конф. «Другі Марка Грушевського читання» / за ред. О.С.Найдена. – Київ. : ВД «Стилос», 2010. – С. 200–204.
17. Тернопільська В.І. Культура особистості школяра: постановка проблеми // Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. – 2005 (24). – С. 130–133.
18. Kravets N.P. Teaching innovative technologies on literature classes and formation of reading activity skills in pupils with mental retardation // Perspective directions of scientific researches: Collection of scientific articles. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2016. – P. 298–302.
19. Matviienko Olena. Social and educational causes of deformation in the moral development of children of primary school age // Economics, management, law: problems of establishing and transformation: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. – Al-Ghurair Printing & Publishing LLC, Dubai, UAE, 2016. – P. 382–386.
20. Pet'ko Lyudmila. About socio-culturological content in teaching subjects // Development strategy of science and education: Collection of scientific articles. – Fidelite editions, Namur, Belgique, 2017. - P. 316–319.
21. Pet'ko L. Multicultural upbringing of students and the formation of professionally oriented foreign language teaching environment // Perspectives of research and development : Collection of scientific articles. – SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland, 2017. – P. 164–170.

Pet'ko Lyudmila,
Ph.D., Associate Professor
Dryha Irina
Master student

Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

THE HIGHER EDUCATION IN THE FOCUS OF MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

Петько Л.В.,
к.пед.н., доцент
Дрига Ірина
магістрантка

НПУ імені М.П.Драгоманова (Україна, Київ)

ВИЩА ОСВІТА У ФОКУСІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

In the context of knowledge management, the key trends of modern innovations in education are outlined. Turned attention to preparing creative teacher in higher education.

Key word: *education, knowledge, knowledge management, learning, innovation, creative teacher.*

В контексті знаннєвого менеджменту окреслено ключові тренди сучасних інновацій в освіті. Акцентується увага на підготовку креативного учителя в умовах вищої школи.

Ключові слова: освіта, знання, менеджмент, навчання, інновації, креативний учитель.

Dynamics of the development of modern society, the growth of scientific information, the rapid change of technologies provides grounds for significant changes in the field of education. Introduction of the new concept of education and artistic and aesthetic education of young people [2] requires new approaches and development of innovative pedagogical technologies capable of actively influencing the formation of the aesthetic culture of youth and encouraging young people to communicate with the teacher, including perception and better remembering of visual materials. It should also be said that the basis of the successful system of education and upbringing becomes an urgent need to improve and apply new teaching methods to the teaching material in practice, which also depends on the professional competence of the teacher's teaching experience and teaching skills. Therefore, today in front of the pedagogical community there is an important problem to introduce interesting new ideas and pedagogical innovations in the initial activities of the institutions, which would contribute to raising the general educational level of young people and creating the proper pedagogical process of education.

It is worth noting that work on musical exercises is a universal mean of collective artistic and aesthetic activity, the identification of individual skills, abilities, aesthetic needs and interests of students. Therefore, the development of modern technologies of teaching communicatively appropriate speech in texts and using modern program -pedagogical means – one of the most important tasks of modern education.

A special feature of innovation education is its openness to the future, the ability to predict on the basis of a constant reevaluation of values, the preparation for constructive actions in up-to-date situations.

The Aim of this article is to investigate the theoretical material and to analyze the innovative technologies that are used in education.

Globalization processes leading to the improvement of educational activities. The modern and most effective means of teaching English is the use of new innovative technologies. With the help of them, both practical and educational activities, as well as educational, and developmental ones are solved, as students are encouraged and interested in the culture of the country whose language they are studying. In addition, properly selected songs stimulate imaginative thinking, form a good taste, and promote various development of the student's personality [6]. The word innovation has a Latin origin and in translation means a "change". Technology is defined as mechanism that should lead to a transformational movement of pedagogical reality, the whole system of higher education. The motive force behind innovation is the teacher as a creative person, development, introduction and distribution of new ideas. The creative teacher has great opportunities and an unlimited field for innovation, since in practice it can experiment and convince the effectiveness of teaching methods, correct them, implement and offer new

technologies and methods of training. In didactics the main condition for this activity is the innovative potential of the teacher [1; 3; 4; 5; 7; 8; 10].

Under pedagogical innovative technologies means a qualitatively new set of forms, methods and means of training, education and management, which brings significant changes in the result of the pedagogical process [7]. An important problem of pedagogical technology is to provide a holistic pedagogical impact, oriented not on individual qualities of the individual, but on the structure of the individual as a whole.

Fundamentally new pedagogical ideas require a reorientation of methodological work on the search and development of innovative ways of developing all the components of education, the formation in the educational environment of a new pedagogical mind at all levels of pedagogical activity.

The most popular in teachers are the following pedagogical technologies: 1) *informational-developing*, which includes a presentation by the teacher of theoretical information during a lecture or seminar session; the organization of independent work of students on the study of new knowledge on theoretical sources, instructions, computer teaching aids.

2) *Activity-oriented*, it's aimed at training a professional capable of successfully solving the tasks. These technologies include the analysis of production situations, the solution of situational production tasks, business games, modeling of professional activities in the educational process, the organization of professionally directed research and research, etc.

3) *Developing*, it's aimed at the professional development of a future specialist capable of creative work, to independently determine the ways and means of solving problem industrial situations, etc. These technologies include – problem education, problem lectures, seminars, training discussions, laboratory and practical work with research elements, activities and games.

4) *Personally oriented*, whose purpose is to form an active, creative personality of a future specialist capable of independently building and adjusting his educational and cognitive activity. These technologies include classroom (insignificant) and extra-curricular independent activities of students, work on an individual plan, research work, project method, etc.

Therefore, the main aim of modern education is the development of high-intellectual, the all-round and harmonious development of personality, which is capable of self-education and self-realization, in its activity, a conscious person with a public position, ready for a competitive choice of his place in life. To achieve it, the teacher of foreign language has to combine the communicative and cognitive purposes [7; 11].

On the other hand Doug Harward presents key trends for 2017 of innovations in Educational Technology. These key trends for 2017 reflect how the training industry continues to evolve and are: 1) Investment in Educational Technologies Continues to Increase; 2) The Ubiquity of Learning Libraries; 3) Adopting Campaign Marketing to Enhance Learner Engagement; 4) Adaptive Learning (personalizing the learning experience); 5) Multimodal Learning (these multiple touches transform training from an event into an extended learning experience); 6) Burst Training Campaigns Growing for

Sourcing Engagements; 7) Shifting to a Culture of Coaching; 8) Evolution of Gaming Theory and Mechanics; 9) Smaller Class Sizes; 10) Insourced Spend Increasing [9].

In summary, educational process is carried out with the help of various forms of work, the choice of which depends on the content and tasks of classes, age characteristics of students. One of the conditions for the effectiveness of the educational process is the selection of teaching methods. Using a variety of methods and equipment in the training process affects both the learning process and its outcome. Modern pedagogical technologies and innovative teaching methods are an integral part of the educational process.

Consequently, modern education should be innovative in nature, since in this way we have the opportunity to immerse the teaching material in an artificially created social environment and enable students to experience the usefulness of knowledge and skills at an institution.

References:

1. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології: навч. посібник. – К.: Просвіта, 2000. – 368 с.
2. Петько Л. В. Виховання естетичної культури студентів в умовах університету // Наукові записки Бердянського держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка: зб. наук. пр. — Бердянськ: ФО-П Ткачук О.В., 2017. – Вип. 1. – С. 262–268.
3. Петько Л.В. Інноваційні технології навчання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища // Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів: матеріали Всеукраїнської Інтернет-конференції, 28 жовтня 2015 р. // FOLIA COMENIANA: вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського. – Умань: ФОП Жовтий, 2015. – С. 165–170.
4. Петько Л.В. Концепция создания учебных пособий для вступительного экзамена в магистратуру по иностранному языку профессиональной направленности // Инновации в образовании: научно-методический журнал / учред. Современная гуманитарная академия; гл. ред. И.В.Сыромятников. – М.: Современная гуманитарная академия, 2014. – № 4. – С. 63–74.
5. Петько Л.В. Підготовка нового педагога-економіста – виклик сучасній педагогічній університетській освіті (на прикладі створення нових навчальних програм з іноземної мови за фахом зі спеціальності 6.030601 «Менеджмент (управління персоналом)» // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 27. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: зб. наук. праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2013. – С. 95–101.
6. Петько Л.В. Робота над піснею в курсі англійської мови як один із засобів професійної підготовки студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ / Л.В.Петько // Іноземні мови.– 2011. – № 1 – С. 44–48.
7. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібник / за ред. О. І. Пометун. – К.: Вид-во А. С. К., 2004. – 192 с.
8. Blair R.W. Innovative approaches to language teaching. – New York: Newbury House, 1982. – 257 p.
9. Harvard Doug. Key Trends for 2017: Innovation in Educational Technology [Web site]. – Access mode: <https://www.trainingindustry.com/magazine/nov-dec-2016/key-trends-for-2017-innovation-in-educational-technology/>
10. Hsu Jeffrey. Innovative technologies for education and Learning: education and knowledge-oriented applications of blogs, Wikis, podcasts, and more // International Journal of Information and Communication Technology Education; edited by Lawrence A. Tomei. – 2007. – Vol. 3. – Issue 3. – P. 70–89.

11. Klippel Friederike. Keep Talking Communicative fluency activities for language teaching. – 2nd ed. – Cambridge : Cambridge University press, 2012. – 193 p.

Shelest N. A.

Postgraduate at the Department of Pedagogy

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv)

PRACTICAL ASPECTS OF REALIZATION PROBLEM FOR VALUE ATTITUDE FORMATION IN THE MAKING A FAMILY BY AGRICULTURE STUDENTS

Шелест Н. А.

аспірант кафедри педагогіки

Національний університет біоресурсів і природокористування України (Україна, м. Київ)

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО СТВОРЕННЯ СІМ'Ї У СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ КОЛЕДЖІВ

The paper considers individual, group and mass forms of developing a value attitude to establishing a family in students of agricultural colleges in after class activities.

Key words: *value attitude, the making a family, individual, group, mass forms of training, agriculture students, after class activity.*

Розглянуто індивідуальні, групові і масові форми формування ціннісного ставлення до створення сім'ї у студентів аграрних коледжів у позааудиторній діяльності.

Ключові слова: *створення сім'ї, формування ціннісного ставлення, індивідуальні, групові, масові форми роботи; студенти, аграрні коледжі, позааудиторна діяльність.*

Актуальність проблеми формування ціннісного ставлення до створення сім'ї у студентської молоді обумовлена цілою низкою негативних явищ: збільшенням кількості розлучень, низькою народжуваністю, масовим поширенням соціального сирітства, знеціненням інституту сім'ї.

У Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України; «Концепції виховання дітей і молоді в національній системі освіти» наголошено на важливості формування у студентської молоді ціннісного ставлення до створення сім'ї.

Різні аспекти виховання студентської молоді, зокрема пріоритетів і настановлень щодо підготовки юнаків і дівчат до шлюбу, формування в них відповідних якостей і вмінь, досліджують Т.Алексеєнко, С.Вітвицька, К.Вітек, Т.Говорун, Т.Демидова, І.Денисенко, Л.Долинська, Л.Канішевська [8], А.Карасевич, О.Кікінежді, Б.Ковбас, В.Костів, В.Кравець, Л.Петько [5; 6; 7], Л.Повалій, В.Постовий, П.Тярзі, О.Хромова та ін., акцентуючи на необхідності пошуку шляхів стабілізації сім'ї.

Однак, поза увагою науковців залишився такий аспект як формування ціннісного ставлення до створення сім'ї у студентів аграрних коледжів у позааудиторній діяльності.

Ціннісне ставлення до створення сім'ї - інтегрована моральна якість особистості, яка являє собою єдність мотивів, переконань, свідомості, емоційної та діяльнісної сфери. Ознаками сформованості ціннісного ставлення студентів до створення сім'ї є потреби, інтереси за допомогою яких вони оцінюють значущість сім'ї для окремої особистості та суспільства загалом.

Сформованість ціннісного ставлення до створення сім'ї є основою формування готовності студентської молоді до сімейного життя, усвідомленого батьківства.

Цінності сімейного життя - це світоглядні уявлення та моральні настановлення, які засновані на традиційному розумінні інституту сім'ї, відносин людей в сім'ї, відповідальної шлюбної та сімейної поведінки, що забезпечують культурне та демографічне відтворення українського суспільства [3, с. 297].

Юнацький вік є періодом визначення свого місця в житті, здійснення професійного вибору; статевого дозрівання й пошуку партнера в інтимній сфері; визначається активним привласненням суспільних норм і функцій, можливістю їх якісного усвідомлення; оволодінням соціальними ролями, тобто юнак формується як суспільний суб'єкт [2, с. 81].

У процесі формування ціннісного ставлення до створення сім'ї у студентів аграрних коледжів куратори студентських груп використовують індивідуальні, групові та масові форми роботи.

Індивідуальні форми роботи зі студентами найчастіше були спрямовані на формування у них якостей майбутнього сім'янина.

Групова робота зі студентами аграрних коледжів була спрямована на поглиблення знань в області психології сім'ї; актуалізації потреби у самоусвідомленні й розвитку особистісних якостей, потрібних для майбутнього сімейного життя.

Однією із групових форм формування ціннісного ставлення до створення сім'ї у студентів аграрних коледжів є система кураторських годин «Я – майбутній сім'янин», основними завданнями яких є: розвиток у студентів аграрних коледжів ціннісного ставлення до майбутньої власної сім'ї, її створення, озброєння студентської молоді системою юридично-правових знань, які стосуються становлення і розвитку сім'ї; розвитку та процвітання на основі любові, поваги та згуртованості; формування моральних якостей, необхідних для спільного життя чоловіка та жінки, батька та матері; ознайомлення з основами ведення домашнього господарства та розподілу сімейного бюджету; актуалізація потреби у самоусвідомленні й розвитку особистісних якостей, потрібних для майбутнього сімейного життя.

У ході проведення кураторських годин використовуються діалогові форми і методи роботи (дискусії, диспути), ділові ігри, проектування сюжетів сімейного дозвілля, сімейної ради; моделювання конфліктних ситуацій з метою аналізу та пошуку рішень тощо.

Однією із масових форм виховання ціннісного ставлення до створення сім'ї у студентської молоді є клубна діяльність, яка передбачає проведення просвітницьких лекцій і бесід, тематичних вечорів, тематичних конференцій, конкурсів, екскурсій, семінарів, благодійних акцій тощо.

У психолого-педагогічній літературі розглядаються різні функції клубів (пізнавальна, інформаційно-освітня, ціннісно-орієнтаційна, рекреаційно-розважальна, комунікативна, гедоністична, соціальна), але провідні вчені визначають виховну та творчу.

Творча функція передбачає створення належних умов для вияву та розвитку творчого потенціалу особистості, її творчої активності.

Виховна функція клубів виявляється в тому, що студентський клуб є своєрідним педагогічним суспільним інститутом, що постає в ролі джерела знань, умінь та навичок студентської молоді, набуття ними життєвого досвіду, розширення культурно-дозвіллевих інтересів тощо [4, с. 39].

Для діяльності студентських клубів характерними є такі принципи: активність особистості, що відображає активну позицію студента під час засвоєння знань, умінь та навичок, їх повноцінну та ефективну реалізацію на практиці, максимально активне включення у безперервний процес самотворення; синтез інтелектуальної та практичної діяльності – теоретичні знання, здобуті учасниками студентського клубу, мають трансформуватися у внутрішні стимули, підґрунтя для нових можливостей; виховання в колективі – найвища форма соціалізації та самореалізації особистості, що проявляється в багатстві та різноманітності стосунків, які розкривають широкий простір розвитку студентської молоді, формування комунікативних навичок; суб'єкт-суб'єктна взаємодія, що передбачає рівноправне партнерство викладача і студентів, їх співробітництво та співтворчість у ході виховного процесу; акмеологічний принцип, що вимагає від педагога орієнтації виховного процесу на найвищі морально-духовні досягнення й потенційні можливості студента, створення умов для досягнення життєвого успіху особистості; смислотворча самодіяльність, що передбачає становлення особистості як творця і проектувальника свого життя, який уміє приймати самостійні рішення і нести за них відповідальність, активно діяти в динамічних життєвих умовах, постійно самовдосконалюватися, адекватно реагувати на соціальні зміни; добровільність та доступність, що дають особистості право вибору видів творчої діяльності [4, с. 11].

Метою роботи клубу «Сімейна абетка» є: створення умов щодо формування ціннісного ставлення до створення сім'ї; популяризація сімейних цінностей, здорового способу життя; пропаганда здорових сімейних відносин; надання студентській молоді комплексної та системної психолого-педагогічної, соціальної, юридичної допомоги та підтримки; збагачення зразків та засвоєння студентами аграрних коледжів статевих моделей чоловічої та жіночої поведінки.

Програма клубу «Сімейна абетка» включає психологічний та соціально-просвітницький блоки.

Психологічний блок передбачає теоретичну підготовку із питань сімейної психології (вибір майбутнього супутника життя, створення сімейних відносин, життєвий цикл сім'ї, кризові періоди, труднощі сімейних відносин); соціальної психології (здатність до саморегуляції, шляхи вирішення конфліктів), вікової психології, психофізіології та практичної психології (вправи, ділові та рольові ігри, спрямовані на розвиток особистості та формування потреби у самопізнанні) [1, с. 5].

Соціально-просвітницький блок передбачає проведення круглих столів, дискусій, перегляд та обговорення кінофільмів, акцій, творчих майстерень, участь у конкурсах.

У процесі організації роботи студентського клубу «Сімейна абетка» дотримувалися таких методичних вимог: усе, що проводиться у студентському клубі, має бути побудовано на інтересі, зацікавленості, захопленості, емоційності; у діяльності клубу має бути присутньою жвава організованість, постійне спілкування з цікавими людьми; у роботі клубу завжди мають бути присутніми елементи гри та пригод; у процесі роботи клубу необхідно створювати проблемні ситуації та організувати їх вирішення [4, с. 6–7].

У процесі вибору форм організації позааудиторної діяльності з формування ціннісного ставлення до створення сім'ї у студентів аграрних коледжів необхідно враховувати, що зміст позааудиторної роботи має визначатися особистісними особливостями, потребами та інтересами студентів кожної окремої навчальної групи; важливе значення має вибір форм і методів формування ціннісного ставлення до створення сім'ї у студентів аграрних коледжів, адже від цього залежить успіх того чи іншого виховного заходу.

Література:

1. Все начинается с семьи: практическое пособие / сост. : О.В.Потапенко [и др.]. – Горки : БГСХА, 2011. – 44 с.
2. Канішевська Л.В. Дослідження проблеми формування цінностей сімейного життя у старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія». – К. : Міленіум, 2016. – Вип. 253. – С. 79–86.
3. Канішевська Л.В. Формування цінностей сімейного життя у старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – Вип. 18, Кн. 1. – С. 297–305.
4. Клубная работа [сост И. С. Паюченко] – Минск : Красико-Принт, 2009. – 128 с.
5. Петько Л.В. Виховний потенціал методу ситуаційного аналізу («Case study» method) у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Науковий часопис НПУ імені М.Д.Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – Вип. 27. – С. 133–140.
6. Петько Л.В. Стимулювання готовності майбутніх соціальних педагогів до виховної роботи у процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ (на прикладі кінофільму «Звуки музики» («The Sound of Music»), США, реж. Уайз, 1965 р.) // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому середовищі: зб. наук. пр. № 9 (11). – К. : Ун-т «Україна». – 2012. – С. 84–95.
7. Петько Л.В. Сучасні студенти та їх підготовка до сімейних стосунків // Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку : мат. I Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. (м. Бердянськ, 20–21 квітня 2017 р.) : збірник тез. – Бердянськ : БДПУ, 2017. – Ч. 1. – С. 230–232.
8. Kanishevska L.V., Stadnik N.V. Theoretical aspects of the concept «responsibility» in works by foreign researchers // Perspectives of research and development: Collection of scientific articles. – SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland, 2017. – P. 129–131.

График проведения Международных научно-практических конференций 2018 г.

Название конференции	Дата проведения	Последний срок подачи материалов	Срок выхода из печати эл.версии сборника
Science and innovation, Montreal, Canada	26.01.2018	25.01.2018	15.02. 2018
Science and education: trends and prospects, Taunton, United States of America	23.02.2018	22.02. 2018	15.03.2018
Problems of modern science, Namur, Belgium	30.03.2018	29.03.2018	15.04.2018
Problems of development modern science: theory and practice, Madrid, Spain	27.04.2018	26.04.2018	15.05.2018
Perspectives of modern scientific research, Lisbon, Portugal	25.05.2018	24.05.2018	15.06. 2018
Scientific research: global and local perspectives, Plovdiv, Bulgaria	29.06.2018	28.06.2018	15.07.2018
Synthesis of science and society in solving global problems, Vienna, Austria	27.07.2018	26.07.2018	15.08.2018
Fundamental and applied research, Melbourne, Australia	24.08.2018	23.08.2018	15.09.2018
Global challenges of contemporary issues, Paris, France	28.09.2018	27.09.2018	15.10.2018
Strategic research directions, Coventry, United Kingdom	26.10.2018	25.10.2018	15.11.2018
Actual scientific research, Rome, Italy	23.11.2018	22.11.2018	15.12.2018
Current directions of scientific research, Nuremberg, Germany	28.12.2018	27.12.2018	15.01.2019

E-mail: conferencii.com@gmail.com

Site: <http://conferencii.com>

Scientific journal
«ECONOMICS AND FINANCE»

Agenda Publishing House,
United Kingdom

WORLD SCIENTIFIC EXTENT

Collection of scientific articles

Passed for printing 05.11.2017. Appearance 06.11.2017.

Format 60x84/16.

Conventional printed sheets 22,5. Circulation 300 copies. Order 38.

Printed by Agenda Publishing House ®
Coventry, West Midlands, CV1 2FL

ISBN 978-0-9955865-3-6